Filosofie

D3T

Michael Devitt
Kim Sterelny

LIMBAJ ȘI REALITATE

O introducere în filosofia limbajului

182-697

Collegium
POLIROM

COLLEGIUM

Filosofie

Seria *Filosofie* este coordonată de Ştefan Afloroaei

MICHAEL DEVITT a predat filosofia la Universitatea din Sydney, din 1971 până în 1987. În prezent este profesor de filosofie la Universitatea Maryland. A publicat: *Designation* (Columbia, 1981); *Coming to Our Senses: A Naturalistic Program for Semantic Localism* (Cambridge, 1996); *Realism and Truth* (Princeton, 1997).

KIM STERELNY predă cursuri de filosofie la Victoria University of Wellington, Noua Zeelandă. Activitatea de cercetare vizează filosofia biologiei, filosofia psihologiei şi filosofia raţiunii. A publicat *The Representational Theory of Mind* (Blackwell, 1990).

Coperta: Manuela Oboroceanu

Language and Reality. An Introduction to the Philosophy of Language, Blackwell Publishers

© 1999 by Michael Devitt and Kim Sterelny
© 2000 by Editura POLIROM Iaşi, pentru prezenta traducere

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4, P.O. Box 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale:

DEVITT, MICHAEL

Limbaj şi realitate. O introducere în filosofia limbajului / Michael Devitt, Kim Sterelny; trad. şi cuvânt înainte de Radu Dudău – Iaşi: Polirom, 2000
304 p.; 24 cm (COLLEGIUM. Filosofie)
Bibliografie
Index

ISBN: 973-683-500-6

I. Sterelny, Kim
II. Dudău, Radu (trad.; pref.)

81:1

Printed in ROMANIA

Michael Devitt **Kim Sterelny**

LIMBAJ ŞI REALITATE

O introducere în filosofia limbajului

Traducere şi cuvânt înainte de Radu Dudău

POLIROM
2000

CUPRINS

Cuvânt înainte – **Limbaj, minte şi orice** 9

Language and Reality. Preface for Romanian Edition 16

Prefaţă la ediţia a doua 17

Prefaţă la prima ediţie 20

PARTEA I – INTRODUCERE

1. **INTRODUCERE** 25
   - 1.1. Filosofia limbajului 25
   - 1.2. Care este problema? 26
   - 1.3. Ce este o teorie a limbajului? 30
   - **1.4. Meniul 32
   - Lecturi recomandate 33

PARTEA A II-A – SEMNIFICAŢIA

2. **ADEVĂR ŞI REFERINŢĂ** 39
   - 2.1. Semnificaţie şi adevăr 39
   - 2.2. Explicarea condiţiilor de adevăr 40
   - **2.3. Non-indicativele 42
   - 2.4. Explicarea structurii 45
   - 2.5. Sunt suficiente rolurile referenţiale? 47
   - 2.6. Introducerea sensurilor 53
   - 2.7. Avertisment asupra terminologiei. Întrebuinţare şi menţiune 56
   - Lecturi recomandate 58

3. **TEORII DESCRIPTIVE ALE REFERINŢEI: NUMELE** 61
   - 3.1. Teoria clasică a descripţiei 61
   - 3.2. Teoria modernă a descripţiei 65
   - 3.3. Ignoranţă şi eroare 68
   - 3.4. Împrumutarea referinţei 71
   - 3.5. Respingerea teoriilor descriptive 73
   - Lecturi recomandate 77

4. O TEORIE CAUZALĂ A REFERINŢEI: NUMELE 79
4.1. O teorie cauzală 79
4.2. Virtuţile teoriei cauzale 81
4.3. Dezvoltarea teoriei 85
4.4. Referinţa directă 87
4.5. Problema *qua* 89
Lecturi recomandate 91

5. TEORII ALE REFERINŢEI: ALŢI TERMENI 93
5.1. Teorii descriptive ale termenilor pentru genuri naturale 93
5.2. O teorie cauzală a termenilor pentru genuri naturale 97
**5.3. Problema *qua* 99
**5.4. Alte tipuri de termeni 101
**5.5. Teorii hibride 104
5.6. Analiticitate, aprioritate şi necesitate 108
**5.7. Distincţia lui Donnellan 110
**5.8. Termeni designaţionali 111
Lecturi recomandate 116

6. STRUCTURA SINTACTICĂ 119
6.1. Introducere 119
6.2. Unele motive pentru structură 121
6.3. Categorii lingvistice 126
**6.4. Anafora 130
Lecturi recomandate 135

PARTEA A III-A - LIMBAJUL ŞI MINTEA

7. GÂNDIRE ŞI SEMNIFICAŢIE 139
7.1. Gândurile ca reprezentări interne 139
7.2. Ipoteza limbajului gândirii 140
7.3. Limbajul gândirii: public sau „Mentalese"? 142
7.4. Paul Grice şi teoria semnificaţiei 146
7.5. Evitarea cercului explicativ 150
7.6. Originile limbajului 153
**7.7. Semantica indicării şi semantica teleologică 155
Lecturi recomandate 160

8. COMPETENŢA LINGVISTICĂ 163
8.1. Introducere 163
8.2. Amestecul simbolurilor cu competenţa 164
8.3. Două propuneri în legătură cu realitatea psihologică a regulilor sintactice 166
8.4. A-şti-cum *versus* a-şti-că 169
8.5. Reguli încorporate *versus* reguli reprezentate 171

8.6. Intuiţii carteziene 174
8.7. „Singura teorie din târg" 178
8.8. Sunt regulile sintactîce reguli de procesare încorporate? 179
8.9. Competenţa lingvistică - abilitate de traducere 180
8.10. Nativismul chomskyan 182
Lecturi recomandate 188

**9. ÎN APĂRAREA REPREZENTAŢIONALISMULUI 191
9.1. Introducere 191
9.2. Deflaţionismul 192
9.3. Semantica de rol funcţional şi semnificaţiile „restrânse" 195
9.4. Teoria cu doi factori 199
9.5. Argumentul sceptic al lui Kripke 200
Lecturi recomandate 203

10. RELATIVITATEA LINGVISTICĂ 205
10.1. Introducere 205
10.2. Tirania vocabularului 206
10.3. Tirania sintaxei 208
10.4. Whorfianismul ştiinţific 211
10.5. Respingerea whorfianismului ştiinţific 212
Lecturi recomandate 214

PARTEA A IV-A - LIMBAJ ŞI REALISM

11. VERIFICAŢIONISMUL 219
11.1. Realismul 219
11.2. Pozitivismul logic şi eliminarea disputei realismului 220
11.3. Dummett şi greşita identificare a disputei realismului 222
11.4. Verificaţionismul 225
Lecturi recomandate 228

12. FACEREA LUMII 230
12.1. Kant 230
12.2. Constructivismul whorfian 231
12.3. Constructivismul ştiinţific 234
12.4. Putnam apostatul 237
Lecturi recomandate 239

13. STRUCTURALISMUL 241
13.1. Introducere 241
13.2. Lingvistica lui Saussure 242
13.3. Respingerea referinţei 246
13.4. Respingerea realismului 248
Lecturi recomandate 250

PARTEA A V-A - LIMBAJ ŞI FILOSOFIE

14. FILOSOFIA PRIMĂ 253
14.1. Filosofia naturalizată 253
14.2. Filosofia primă tradiţională. Problema „unul-peste-mulţi" 254
14.3. Cotitura lingvistică: filosofia limbajului comun 257
14.4. Cotitura lingvistică: analiza conceptuală 258
Lecturi recomandate 263

****15. PSIHOLOGIA RAŢIONALĂ** 264
15.1. Psihologia raţională împotriva protoştiinţei 264
15.2. Dennett 267
15.3. Davidson 270
15.4. Principiile ingăduinţei 272
15.5. Împotriva îngăduinţei 275
Lecturi recomandate 277

Glosar 279

Bibliografie 283

Index de nume 296

Index tematic 300

CUVÂNT ÎNAINTE

Limbaj, minte şi orice

Motivul traducerii în limba română a unei introduceri în filosofia limbajului constă în nevoia complinirii unei lipse majore. Deşi filosofia limbajului a fost decenii de-a rândul una dintre cele mai dinamice discipline ale filosofiei analitice, ea a fost straniu de absentă din preocupările autorilor români. Faptul este cu atât mai intrigant, cu cât interesul pentru filosofia analitică a crescut constant în România (în special în anii '70), cu precădere în logică, filosofia ştiinţei şi epistemologie. Puţinele preocupări explicite pentru filosofia limbajului nu depăşesc nivelul anilor '50, deşi în acest domeniu s-au întâmplat multe de atunci. Şi nu numai că s-au întâmplat multe, dar filosofia limbajului a fost, decenii de-a rândul, elevul model al filosofiei analitice. Cu greu am putea înţelege ceva din evoluţia istorică a ideilor în filosofia analitică a zilelor noastre fără un minim efort de acoperire a acestui hiatus cultural.

Tocmai lipsa de continuitate accentuează în filosofia limbajului, ca de altfel şi în alte discipline academice de la noi, nevoia acută de lucrări introductive. Privită mai întâi din punctul de vedere al calităţilor ei instrumentale, *Limbaj şi realitate* este o lucrare introductivă exemplară. Cartea este scrisă de la un capăt la celălalt cu vădită preocupare didactică: grijă pentru claritate, pentru definirea detaliată a noţiunilor, pentru prezentarea dezvoltărilor logice ale ideilor şi pentru semnalarea aspectelor lor problematice. Terminologia este cât se poate de nesofisticată iar exemplele sunt pline de umor. Ideile şi teoriile importante sunt prezentate viu, limpede, dar şi critic, in dialectica de un secol a filosofiei limbajului. Fiecare capitol este însoţit de sugestii bibliografice detaliate, grijului în a recomanda aproape toate lucrările relevante ale domeniului, inclusiv pe cele care critică vederile autorilor. Pasajele care detaliază sau adâncesc chestiuni fundamentale sunt marcate cu asteriscuri, putând fi omise de cititorii interesaţi doar de o iniţiere mai sumară în problemele filosofice ale limbajului. În fine - însă de importanţă esenţială - lucrarea aduce informaţii de ultimă oră cu privire la dezvoltările şi tendinţele filosofiei limbajului. Împreună cu filosofia minţii, filosofia contemporană a limbajului este, în accepţia autorilor, parte a domeniului extrem de dinamic al ştiinţelor cognitive, pentru care recomandările bibliografice oferă un sinoptic cuprinzător.

În ceea ce priveşte conţinutul de idei, lucrarea este opusul unui inventar neutru de doctrine filosofice. Devitt şi Sterelny exprimă opţiuni teoretice categorice, organizând întregul material din propria perspectivă filosofică. Expunerea are însă numai de câştigat de aici, fiind un extrem de antrenant exerciţiu critic. Pentru a ilustra acest lucru mai în detaliu, voi adopta un unghi de prezentare a ideilor diferit de cel al autorilor. În intenţia de a sugera proporţiile cadrului de evoluţie a filosofiei limbajului, voi încerca să prezint principalele idei ale lucrării în perspectiva evoluţiei istorice a ideilor şi a argumentelor din filosofia limbajului. Scurta şi, inevitabil, selectiva schiţă istorică ce urmează este îndatorată în special excelentului studiu al lui Tylor Burge, „Philosophy of Language and Mind, 1950-90" (1992)[1].

1. T. Burge, 1992, „Philosophy of Language and Mind, 1950-90", *Philosophical Review*, 101, retipărit în H. Geirsson şi M. Losonsky, *Readings in Language and Mind*, 1996, Blackwell, Cambridge, pp. 1-30.

Filosofia anilor '20-'40 ai secolului nostru a fost dominată de pozitivismul logic. Scopul său revoluţionar a fost de a pune capăt succesiunii fără progres a doctrinelor filosofice. Frege, Russell, Carnap şi Wittgenstein au reiterat motivul construcţiei unui limbaj perfect care să permită stabilirea clară a limitelor şi a ţelurilor filosofiei. Astfel, de importanţă capitală pentru pozitivism a devenit teoria semnificaţiei, bazată pe următoarele două principii:

(1) *Principiul verificaţionismului*, după care semnificaţia unei propoziţii este dată de metoda ei de verificare sau confirmare;

(2) *Principiul analiticităţii*, după care propoziţiile logicii şi matematicii sunt adevărate în virtutea semnificaţiei cuvintelor componente, nedând informaţii empirice despre lume.

Rezultatul aplicării principiului verificaţionismului a fost respingerea celei mai mari părţi a afirmaţiilor metafizicii: întrucât nu pot fi asociate cu metode de verificare, ele nu au semnificaţie.

Ambele principii legau semnificaţia de o epistemologie empiristă, potrivit căreia cunoaşterea nu poate fi justificată decât prin raportare la experienţa senzorială. Însă ele au avut de înfruntat critici atât de severe şi de ample încât nu au putut preveni colapsul proiectului pozitivist. Principiul verificaţionismului a fost confruntat de la bun început cu lipsa unei metode de verificare căreia să i se conformeze el însuşi. Răspunsul lui Carnap, după care principiul este analitic, nu a putut fi convingător, şi aceasta în primul rând din pricina dificultăţilor noţiunii de analiticitate, atacată virulent de W.V.O. Quine la începutul anilor '50[2]. Quine a argumentat că nu există temei spre a distinge între propoziţii adevărate în virtutea semnificaţiei cuvintelor componente şi propoziţii adevărate în virtutea conţinutului lor empiric. Argumentul general provine din *holismul* quinean conform căruia metodele de confirmare nu pot fi asociate cu propoziţii singulare, ci cu relaţiile dintre toate propoziţiile ce alcătuiesc teoriile ştiinţifice.

Devitt şi Sterelny sunt adversari hotărâţi ai verificaţionismului şi ai principiului analiticităţii. Ei subscriu în bună măsură la argumentele lui Quine împotriva distincţiei analitic/sintetic, însă se distanţează de holismul său semantic[3]. Bătălia lor cu verificaţionismul se dă la nivel *metasemantic* (nivelul presupoziţiilor metafizice şi metodologice care stabilesc cadrul de desfăşurare al teoriilor semantice), şi anume cu filosofia lui Michael Dummett (vezi capitolul 11). În calitate de adepţi fervenţi ai metafizicii realiste, disputa lor cu Dummett priveşte condiţiile de adevăr ale propoziţiilor: sunt ele realiste sau doar verificaţioniste? Cu alte cuvinte, în joc se află dependenţa valorii de adevăr a unei propoziţii de dovezile de care dispunem pentru stabilirea ei. Să considerăm, spre ilustrare, propoziţia:

Julius Caesar avea o aluniţă pe umărul stâng.

Din punct de vedere realist, adevărul ei transcende dovezile de care dispunem; propoziţia este fie adevărată, fie falsă, independent de capacitatea noastră de a o verifica. Din punct de vedere verificaţionist, atâta timp cât nu o putem verifica, propoziţia nu este nici adevărată, nici falsă.

La nivel semantic, adică la nivelul stabilirii semnificaţiei cuvintelor sau propoziţiilor, disputa lui Devitt şi Sterelny cu pozitivismul logic priveşte teoriile descriptive ale referinţei. Inspirate de operele lui Frege şi Russell[4], teoriile descriptive au fost dezvoltate mai întâi pentru nume proprii. Acestea susţin că un nume este o abreviere pentru o mulţime de descripţii. Cu numele 'Aristotel' asociem descripţia 'discipolul lui Platon şi profesorul lui Alexandru Macedon'. Aşadar, 'Aristotel' nu este decât un substitut convenabil pentru descripţia dată. Dar, de la bun început, teoria s-a confruntat cu dificultăţi serioase. În primul rând, cu numele 'Aristotel' pot fi asociate numeroase

2. W.V.O. Quine, 1951, „Two Dogmas of Empiricism", *Philosophical Review*, 60.
3. În *Coming to Our Senses. A Naturalistic Program for Semantic Localism* (1996), Cambridge University Press, Devitt apără teza unui localism semantic „molecular" potrivit căruia semnificaţia unei expresii lingvistice este constituită nu de *toate* proprietăţile ei inferenţiale (aşa cum susţine Quine), ci doar de *câteva* dintre ele.
4. Gottlob Frege, 1952 „On Sense and Reference", in Geach, Black (eds.); Bertrand Russell, 1957, „Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description", in *Mysticism and Logic*.

alte descripţii, precum 'filosoful din Stagira' sau 'fiul medicului de curte al lui Amyntas al II-lea'. Care e atunci *baza principială* pentru a alege dintre toate descripţiile posibile pe aceea care defineşte sensul numelui? În al doilea rând, este foarte posibil ca descripţia fixată să se refere la mai multe persoane pe nume 'Aristotel', fapt ce naşte o problemă a *ambiguităţii nedorite*. În al treilea rând, teoria descripţiei se confruntă cu o *necesitate nedorită*: dacă înlocuim numele 'Aristotel' in propoziţia

Aristotel a fost profesorul lui Alexandru cel Mare

cu descripţia 'discipolul lui Platon şi profesorul lui Alexandru cel Mare', obţinem

Discipolul lui Platon şi profesorul lui Alexandru cel Mare a fost profesorul lui Alexandru cel Mare.

În vreme ce prima propoziţie exprimă un fapt contingent, cea de-a doua, presupusă a fi echivalentă cu prima, este logic necesară.

Aceste trei probleme s-au dovedit a fi suficient de grave pentru ca teoria descripţiilor abreviate să fie abandonată. O versiune mai complexă a ei, aşa-numita „teorie a mănunchiului", avea să fie dezvoltată în tradiţia filosofiei limbajului comun, aşa cum vom vedea in continuare.

La sfârşitul anilor '50, interesul pentru teoria semnificaţiei devenise atât de mare încât filosofia limbajului era socotită cel mai bun punct de pornire în studiul filosofiei. Pe lângă direcţia pozitivistă, de sorginte fregeană, preocupată de construcţia logică a unui limbaj apt să asigure reflecţiei filosofice claritatea ştiinţei, s-a afirmat o a doua direcţie, foarte diferită. Este vorba despre aşa-numita „filosofie a limbajului comun" care pleacă de la ideea că judecăţile filosofice trebuie întemeiate pe judecăţile simţului comun. Susţinătorii acestei abordări - G.E. Moore, în lucrările sale etice şi epistemologice, şi L. Wittgenstein[5] care a preluat în scrierile târzii ideile lui Moore aplicându-le la practicile lingvistice cotidiene - considerau că problemele filosofice trebuie să fie sau rezolvate, sau dizolvate prin referire la limbajul comun.

Fiecare dintre cele două curente filosofice are puncte tari şi puncte slabe. Influenţată de dezvoltările spectaculoase ale logicii, tradiţia pozitivistă urmărea formularea şi rezolvarea problemelor filosofice într-un sistem logic precis. Metodologic însă, ea a fost limitată de asumpţia că problemele filosofice urmează să dispară prin reconstruirea într-un limbaj ştiinţific. Numeroase probleme filosofice se nasc în discursul neştiinţific şi nu pot fi rezolvate prin expunerea de reguli pentru întrebuinţarea noţiunilor în limbaj ştiinţific. În plus, datorită scrupulelor legate de buna formare a sistemelor logice, fenomene lingvistice extrem de interesante (caracterul vag, ambiguitatea, indexicalitatea, referinţa singulară, implicatura, intensionalitatea etc.) au fost trecute cu vederea. La rândul ei, tradiţia limbajului comun a inventat noi instrumente pentru abordarea problemelor filosofice şi a dovedit acuitate pentru distincţiile lingvistice. Dar, ca metodă filosofică, ea a tins să fie mai curând anecdotică decât sistematic constituită. Printre contribuţiile ei se numără studiul „actelor de vorbire" („*speech acts*"), precum intrebările, rugăminţile şi promisiunîle, analizate de J.L. Austin şi J.R. Searle[6]. Din punctul de vedere al teoriei referinţei, contribuţia însemnată a unor filosofi ai limbajului comun este teoria descriptivă modernă, cunoscută şi ca teoria „mănunchiului". Ideea este de a nu asocia semnificaţia unui nume cu o singură descripţie definită, ci cu un mănunchi de mai multe descripţii cărora le sunt atribuite de către comunitatea lingvistică diferite ponderi în determinarea sensului. Spre deosebire de teoria clasică a descripţiei care asocia unui nume o unică descripţie definită, teoria mănunchiului a slăbit relaţia dintre descripţii şi referent. În plus, referentul numelui a început să depindă nu doar de repertoriul mental al vorbitorului, ci şi de ponderea socială a fiecărei descripţii din mănunchi.

5. Ludwig Wittgenstein, 1953, *Philosophical Investigations*, Blackwell Publishers, Oxford.
6. J.L. Austin, 1965, *How to Do Things with Words*, Oxford University Press; J.R. Searle, 1979, *Expression and Meaning*, Cambridge University Press, în special „A Taxonomy of Illocutionary Acts" şi „Indirect Speech Acts".

Devitt şi Sterelny argumentează convingător că nici teoria mănunchiului nu este scutită de problemele clasice ale teoriei descriptive. Totuşi, marele ei merit este de a indica direcţia unei schimbări radicale de perspectivă, căreia i-a dat curs Keith Donnellan (1966)[7]. Donnellan a arătat că există întrebuinţări ale descripţiilor definite in care semnificaţia lor nu fixează referentul. De exemplu, o persoană poate folosi descripţia definită „persoana care bea Martini" pentru a se referi la femeia care soarbe o băutură răcoritoare in capătul celălalt al sălii.

1970 a fost anul unei schimbări decisive. Saul Kripke şi Keith Donnellan au adus, independent unul de celălalt, o serie de exemple spre a ilustra că, deseori, referenţii numelor proprii nu sunt fixaţi prin mănunchiuri de descripţii asociate. Pentru a folosi exemplul lui Kripke, 'Iosua' poate să se refere la un anumit profet chiar dacă majoritatea materialului descriptiv asociat este fals şi chiar dacă informaţia istorică existentă nu permite distingerea lui Iosua de alte personaje istorice. Cu alte cuvinte, numele poate avea un referent chiar şi atunci când întreaga comunitate lingvistică este ignorantă cu privire la el.

Implicită în exemplele enumerate a fost propunerea unei teorii a fixării referinţei. Fixarea referinţei era considerată dependentă de relaţiile dintre vorbitor şi mediile sale fizic şi social, şi nu de repertoriul mental al vorbitorului. Kripke[8] a propus o teorie cauzală a referinţei potrivit căreia referentul numelui este fixat printr-un botez iniţial. Referentul este împrumutat printr-un lanţ de întrebuinţări ale numelui. Un astfel de lanţ ar putea transmite referentul, chiar dacă descripţiile asociate cu numele ar fi modificate. Teoria, cunoscută drept *teoria cauzală a referinţei*, a cunoscut o dezvoltare rapidă de-a lungul anilor '70. Ea a fost extinsă şi la alte categorii de termeni. Astfel, Kripke şi Putnam au dat, independent unul de celălalt, exemple ce arată că şi referinţa termenilor pentru genuri naturale depinde nu de descripţii asociate, ci de relaţiile cu mediul înconjurător[9]. Putnam a extins teoria cauzală şi la termeni pentru genuri artefactuale (precum 'creion') sau socio-legale (precum 'pediatru'), însă lucrurile s-au dovedit aici a fi mai complexe. Stephen Schwartz[10] (1978) a susţinut persuasiv că termenii pentru genuri artefactuale şi socio-legale se pretează foarte bine la teorii descriptive ale referinţei.

Devitt şi Sterelny sunt adepţi de principiu ai teoriilor cauzale ale fixării şi împrumutului referinţei. Excelentele capitole 4 şi 5 sunt consacrate analizei avantajelor pe care teoriile cauzale le au asupra teoriilor descriptive. Totodată, ele evidenţiază problemele specifice ale teoriilor cauzale cu diferite tipuri de termeni. Am văzut că posibilităţile lor de aplicare la termeni pentru genuri artefactuale şi socio-legale par a fi limitate. În plus, teoriile cauzale ale numelor şi ale termenilor pentru genuri naturale se confruntă cu aşa-numita problemă *qua*. Dacă un nume este fixat pe un obiect, în virtutea contactului senzorial cu obiectul, ce anume ne face să credem că fixarea este pe întregul obiect şi nu doar pe o parte a lui, accesibilă percepţiei? Analog, definim un gen natural prin toate obiectele care au aceeaşi natură cu o anumită mostră. Însă problema este de a stabili care dintre multiplele naturi ale mostrei este avută în vedere. Problema *qua* i-a făcut pe autori să admită teorii hibride, descriptiv-cauzale, pentru anumite categorii de termeni. Dar, întrucât componenta descriptivă a unei atare teorii este afectată de incompletitudine, deziderатul rămâne construirea unor teorii pur cauzale. Soluţia este de a căuta termeni fundamentali, neafectaţi de problema *qua*. Pe baza lor ar urma să fie date teorii hibride ale altor categorii de termeni (nume sau termeni pentru genuri naturale) în care componenta descriptivă să nu mai fie incompletă.

Teoriile referinţei, deşi reprezintă partea cea mai de succes a filosofiei limbajului, nu au constituit singurele ei proiecte. La începutul anilor '70, filosofia limbajului devenise o adevărată „filosofie primă" de la care se aşteptau soluţii la probleme metafizice sau epistemologice.

---

7. Keith Donnellan, 1966, „Reference and Definite Descriptions", *Philosophical Review*, 75.
8. Saul Kripke, 1972, *Naming and Necessity*, Harvard University Press.
9. Saul Kripke, 1972, *Naming and Necessity*; Hilary Putnam, 1975, *Mind, Language, and Reality: Philosophical Papers*, vol. 2, Cambridge University Press. Extrem de utilă este colecţia de texte editată de Stephen Schwartz, 1977, *Naming, Necessity, and Natural Kinds*, Cornell University Press.
10. Stephen Schwartz, 1978, „Putnam on Artifacts", *Philosophical Review*, 87.

Abordarea limbajului prin studiul formei logice, ilustrată în operele lui Frege şi Quine, a fost preluată şi dezvoltată de Donald Davidson. El însă a renunţat la ţelul quinean de reformare a limbajului şi a propus un cadru formal specific - acela al teoriei tarskiene a adevărului, finit axiomatizate - pentru analiza formei logice şi a „semnificaţiei" propoziţiilor limbajului natural. Propunerea davidsoniană, după care o teorie a adevărului oferă forma unei teorii a semnificaţiei, este controversată şi complexă, dar, în orice caz, a provocat o imensă dezbatere în spaţiul filosofic anglo-saxon. În *Limbaj şi realitate* este analizată teoria davidsoniană a relaţiei dintre mental şi limbaj, aşa-numitul *monism anomal*. *Monism*, întrucât fiecare stare mentală este înţeleasă ca o stare fizică a creierului; *anomal*, deoarece stările mentale sunt considerate a nu se supune unor legi deterministe, pe baza cărora să fie prezise. Explicaţia psihologică, susţine Davidson[11], trebuie să apeleze la întregul sistem de convingeri şi dorinţe ale agentului. În acelaşi timp, în condiţiile lipsei de conexiuni nomice între domeniile fizic şi psihologic, înţelegerea acţiunilor agentului trebuie să se bazeze pe principii ale îngăduinţei (*charity*) din partea celorlalţi membri ai comunităţii lingvistice. Devitt şi Sterelny argumentează pe larg (vezi capitolul 15) împotriva principiilor îngăduinţei ce stau la baza „psihologiei raţionale" a lui Davidson. Cât priveşte holismul, ei sunt solidari în a-i denunţa limitele cu Michael Dummett, unul dintre adversarii lor neîmpăcaţi pe aproape oricare altă temă.

Dummett a acceptat principiul verificaţionismului şi a căutat să limiteze semantica holistă[12]. El susţine că semnificaţia în discursul neştiinţific este dependentă de criterii atomiste de aplicabilitate a termenilor. Influenţat de intuiţionismul matematic, Dummett a criticat concepţia conform căreia semnificaţia trebuie înţeleasă în termeni de condiţii de adevăr. El a luat *demonstrabilitatea*, şi nu adevărul drept paradigmă a uzului expresiilor, afirmând că semnificaţia nu poate transcende condiţiile înţelegerii lingvistice.

O influenţă importantă asupra concepţiei lui Devitt şi Sterelny o are teoria semnificaţiei a lui Paul Grice. Grice a fost preocupat mai mult de ceea ce dă semnificaţie expresiilor decât de structura limbajului[13]. El a distins între *semnificaţia vorbitorului*, dată de ceea ce are vobitorul în intenţie atunci când emite un enunţ, şi *semnificaţia convenţională* sau *literală* a enunţului. Semnificaţia vorbitorului trebuie înţeleasă prin intenţia lui de a produce în auditor un anumit efect prin intermediul enunţului. Semnificaţia enunţului este, în mare, conţinutul intenţiei. Devitt şi Sterelny au preluat de la Grice ideea că semnificaţia vorbitorului este anterioară semnificaţiei convenţionale, însă au respins descrierile lui behavioriste ale stărilor mentale şi analiza conceptuală a limbajului comun pe care a întreprins-o.

În plină perioadă de înflorire a filosofiei limbajului s-a dezvoltat mişcarea lingvistică cunoscută ca *gramatica generativ-transformaţională*. Însă, aşa cum remarcă Tylor Burge[14], accentuarea de către Noam Chomsky[15], părintele mişcării, a purităţii sintaxei nu a rezonat cu preocuparea filosofilor limbajului din anii '60 pentru semantică şi pragmatică. Dar, pe măsură ce interesul lingvisticii pentru semantică şi pragmatică a crescut spre mijlocul deceniului opt, cele două discipline s-au apropiat simţitor. *Limbaj şi realitate* este influenţată vizibil de unele idei ale gramaticii generativ-transformaţionale, cum ar fi rolul structurii în semnificaţia expresiilor lingvistice şi ipoteza limbajului gândirii. Dar autorii cărţii resping teza caracterului înnăscut al regulilor gramaticale, precum şi ideea reprezentării regulilor gramaticale de către vorbitorii competenţi.

Către sfârşitul anilor '70, filosofia limbajului şi-a pierdut rolul de punct de plecare dominant pentru cercetarea filosofică. Nici o altă arie a filosofiei nu şi-a mai asumat statutul pe care l-a avut

11. Donald Davidson, 1980, *Essays on Actions and Events*, Clarendon Press, Oxford.
12. M. Dummett, 1978, *Truth and Other Enigmas*, Harvard University Press, Cambridge.
13. P. Grice, 1989, *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge.
14. T. Burge, *op.cit.*, p. 8.
15. Noam Chomsky, 1957, *Syntactic Structures*, Mouton, Haga; 1965, *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press.

filosofia limbajului începând cu 1950. Însă gradul de interes faţă de o filosofie „pură" a limbajului s-a diminuat incontestabil. Mai mult, a avut loc o schimbare vădită de interes către problemele filosofiei minţii.

Unele motive ale schimbării au fost, după cum indică Burge, interne filosofiei limbajului. Discuţiile lui Quine şi Grice asupra atitudinilor propoziţionale (*propositional attitudes*), precum convingeri, dorinţe sau intenţii, au arătat că semnificaţiile lingvistice depind sistematic de astfel de stări mentale.

În plus, către începutul deceniului nouă, filosofia limbajului a intrat într-o criză tot mai acută de idei noi. Desigur, faptul nu poate fi separat de percepţia generală că filosofia limbajului se achitase de sarcină şi că trebuia înlocuită de succesorul firesc, filosofia minţii.

Un alt motiv a constat în specializarea crescândă a filosofiei limbajului. Un produs de succes a fost dezvoltarea unui vocabular şi a unei mulţimi de probleme care s-au separat, treptat, de restul filosofiei. S-a ajuns la creşterea eficacităţii instrumentale a filosofiei limbajului, însă preţul plătit a fost reducerea motivaţiei de a studia filosofia limbajului pentru o răsplată filosofică mai generală.

În fine, dezvoltarea paradigmei computaţionale în psihologie, precum şi unele descoperiri psihologice relevante pentru filosofia limbajului au constituit impulsuri decisive pentru trecerea la filosofia minţii.

Limbaj şi realitate este o probă excelentă de filosofie modernă a limbajului ce asimilează provocările lingvisticii şi ale filosofiei minţii fără a-şi pierde identitatea. De la gramatica generativistă, autorii au preluat ideea rolului esenţial pe care nivelurile de limbaj le joacă in semnificaţie, precum şi ipoteza limbajului gândirii. De la psihologia cognitivă, metoda naturalistă. Filosofia limbajului nu mai poate fi practicată decât interdisciplinar. Ea foloseşte date empirice şi modele explicative puse la dispoziţie de filosofia minţii şi de psihologia cognitivă şi oferă, la rându-i, distincţii şi concepte semantice fundamentale.

„Limbaj, minte şi orice" este titlul glumeţ pe care autorii au vrut iniţial să-l dea cărţii, pentru a ironiza pretenţiile filosofiei limbajului de a sta ca filosofie primă.

Nu dăunează nimănui să repet că *Limbaj şi realitate* excelează prin caracterul critic. Înainte de a vedea cum se situează lucrarea din punct de vedere metafizic şi metodologic, este utilă menţionarea câtorva lucruri generale despre felul în care presupoziţiile metafizice determină teoriile filosofiei limbajului.

Limbajul, gândirea şi realitatea stau în relaţii de nedesfăcut. Lor le corespund disciplinele filosofiei limbajului, filosofiei minţii şi metafizicii. Problema naturală care se pune este una de întâietate: ce anume are prioritate în explicarea structurii realului, mentalul sau limbajul? Un posibil răspuns este următorul: categoriile gândirii explică diferenţierile din domeniul realului – de exemplu, între obiecte şi proprietăţi sau între particulare şi universalii. Un alt răspuns atribuie această calitate categoriilor gramaticale. Mai sistematic, Martin Davies[16] identifică următoarele trei posibile abordări:

(1) *Prioritatea mentalului* sau concepţia după care este posibil să descriem intenţionalitatea gândurilor fără referire la trăsăturile limbajului. Ca şi Grice sau Fodor, Devitt şi Sterelny optează cu fermitate pentru această concepţie.

(2) *Prioritatea limbajului* sau concepţia după care o explicaţie a semnificaţiei lingvistice poate fi dată fără a aduce în discuţie intenţionalitatea gândurilor; ceea ce are o persoană în vedere prin gândurile ei poate fi analizat prin intermediul întrebuinţărilor limbajului. Michael Dummett este un reprezentant tipic al tezei priorităţii limbajului.

(3) *Ambele împreună* sau concepţia după care nu se poate elucida ce anume are o persoană în vedere prin gândurile ei, fără a aduce în discuţie noţiunea de semnificaţie lingvistică şi nici invers. Influenta teorie a semnificaţiei dezvoltată de Davidson susţine că noţiunile de semnificaţie, intenţionalitate şi adevăr trebuie explicate împreună.

---

16. Martin Davies, 1996, „Philosophy of Language", *Blackwell's Companion to Philosophy*, Blackwell Publishers.

Aşadar, Devitt şi Sterelny au puncte de vedere ferme în această privinţă. Ei sunt adepţi hotărâţi ai tezei priorităţii ontologice şi epistemologice a mentalului asupra limbajului. Din punct de vedere metafizic, poziţia lor este *realistă*, asumând existenţa rcalităţii externe independent de gândire şi de limbaj. Asumând critic ingrediente evoluţioniste, griceene şi generativiste, ei dau o teorie coerentă şi convingătoare a formării limbajului şi a competenţei lingvistice. Din punct de vedere metodologic, autorii sunt *naturalişti*, ceea ce înseamnă, pe de o parte, că filosofia limbajului pe care o promovează este prin excelenţă empirică şi conjecturală. Pe de altă parte, din punct de vedere metafizic, naturalismul este o manifestare a asumpţiei ontologice fizicaliste, după care oamenii sunt părţi complexe ale lumii fizice.

Pe baza teoriilor semantice dezvoltate şi a puternicelor asumpţii metasemantice exprimate, Devitt şi Sterelny atacă viguros teoriile adverse din peisajul filosofiei contemporane a minţii şi a limbajului. Pozitivismul logic şi verificaţionismul, relativismul şi constructivismul social, structuralismul şi proiectul „cotiturii lingvistice", psihologia raţională şi monismul anormal sunt copios criticate pe baze metafizice şi metodologice. Multe dintre aceste critici vor părea eretice în peisajul filosofiei româneşti. Dar ele sunt, toate, de bună-credinţă, iar dacă vor leza sensibilităţi, atunci cea mai bună reacţie va fi o replică filosofică la fel de viguroasă.

În încheiere, câteva cuvinte despre problemele traducerii. Caracterul puternic idiomatic al stilului abordat de Devitt şi Sterelny a impus suficient de des apelul la parafrază şi aproximare semantică. Totuşi, pentru a reda cât mai mult din savoarea textului original, am recurs deseori la redarea termenilor sau expresiilor originale între paranteze sau, atunci când s-au impus explicaţii suplimentare, la note de subsol. Un motiv mai profund pentru indicarea frecventă a expresiilor originale a fost acela de a permite ca o parte din termenii tehnici fundamentali, pentru care limba română nu dispune de echivalenţi adecvaţi, să fie importaţi ca neologisme de către comunitatea filosofilor limbajului. Astfel, ei ar putea juca un rol paradigmatic pe măsura integrării în spaţiul românesc a noi dezbateri filosofice contemporane, de exemplu în epistemologie sau în filosofia ştiinţei.

Radu Dudău

LANGUAGE AND REALITY
PREFACE FOR ROMANIAN EDITION

When Radu Dudău asked permission to translate our book into Romanian, we are sorry to say that we knew almost nothing about philosophy in Romania. Radu has done his best to remedy this ignorance.

We gather that Romanian philosophy is much more „continental" than „analytical" in its approach and interests; and that contemporary philosophy of language, one of the liveliest areas of analytical philosophy, is rather neglected in Romania. So our book has the responsibility of serving both as an example of analytical philosophy and as an introduction to the exciting area of philosophy of language.

We confess to getting a certain wicked pleasure out of having this opportunity to „represent" analytical philosophy of language in Romania, for our persistantly naturalist and realist approach to the subject is not popular with many in the field.

We thank Radu for giving us the opportunity. We hope that our Romanian readers will find the book stimulating.

Michael Devitt
The Graduate Center,
the City College of New York

Kim Sterelny
The Victoria University of Wellington

PREFAŢĂ LA EDIŢIA A DOUA

Prima ediţie a cărţii de faţă este, de-acum, mai veche de un deceniu, iar cu câtiva ani în urmă devenise deja evident pentru autori că se apropia repede momentul inactualităţii ei. Trebuia fie să ne angajăm la o rescriere masivă a cărţii, fie să o lăsăm să moară, şi aceasta deoarece în ultimii zece ani s-au întâmplat multe în filosofia limbajului şi în domeniile conexe din filosofia minţii ; nu doar în părţile ei exotice şi tehnice, care nu fac obiectul unei cărţi de întinderea celei de faţă, ci şi în chestiuni fundamentale. Astfel de dezvoltări, atât in propriile noastre lucrări (în special in Devitt, 1996, *Coming to Our Senses*, şi în Sterelny, 1990, *The Representational Theory of Mind*), cât şi în cele ale altora, ar cere o rescriere completă a primei ediţii. Receptarea în general pozitivă a celei dintâi ediţii ne-a încurajat să facem prima opţiune, deşi, trebuie să recunoaştem, strădaniile noastre iniţiale nu au stârnit o încântare unanimă. (Un recenzent pentru revista *Mind*, înfuriat de felul în care am ales şi am tratat subiectele, a cerut ca studenţii să fie sfătuiţi să *nu* o consulte.)

În ciuda rescrierii, cele mai importante idei ale primei ediţii au supravieţuit în cea de-a doua. Lucrul cel mai important, abordarea noastră filosofică rămâne realistă şi naturalistă[1], fapt ce marchează întreaga lucrare. (Într-adevăr, dacă vreunul dintre noi coboară standardul în această privinţă, va urma negreşit rectificarea de rigoare.) Poziţia noastră este realistă nu doar prin aceea că înţelegem lumea simţului comun – a lemnelor şi a pietrelor, a pisicilor şi a copacilor – şi lumea ştiinţelor mature ca existând cu obiectivitate, independent de noi şi de gândurile noastre. Suntem realişti şi prin aceea că, metodologic, credem că ar trebui *să începem de la realism*. Se poate *concepe*, desigur, că realismul este fals. Însă siguranţa lui epistemică este cu mult mai mare decât cea a oricărei alte doctrine din filosofia limbajului sau a minţii. Din punctul nostru de vedere, dacă o teorie a semnificaţiei este în conflict cu realismul, cu atât mai rău pentru acea teorie. Suntem naturalişti în două privinţe. Epistemologic, suntem naturalişti prin respingerea ideii că (exceptând logica, poate), cunoaşterea filosofică este *a priori*. Dimpotrivă, credem că majoritatea sau poate chiar toate teoriile filosofice au în mare parte un caracter empiric ; astfel de teorii sunt continue cu cele ale ştiinţei. Se admite că teoriile filosofice sunt dificil de testat experimental, dar aceasta deoarece reflecţia filosofică tinde să se concentreze asupra aspectelor, conceptuale şi teoretice, celor mai obscure ale teoriilor empirîce, nu pentru că afirmaţiile filosofice ar fi în mod inerent *a priori*. Metafizic, suntem naturalişti prin faptul că suntem fizicalişti : obiectele fizice şi procesele fizice sunt tot ceea ce există. Mai precis, cartea continuă să apere teoriile cauzale ale referinţei şi asumă opinii funcţionaliste asupra proceselor gândirii. S-au întâmplat multe în aceste domenii în ultimul deceniu şi, în multe privinţe, perspectivele noastre asupra naturii minţii şi semnificaţiei s-au schimbat şi s-au dezvoltat. Însă concepţiile expuse în lucrare rămân, în mare măsură, similare cu cele din prima ediţie.

Structura esenţială şi orientarea primei ediţii supravieţuiesc, de asemenea, în cea de faţă. După o scurtă introducere, partea a II-a prezintă o teorie adevăr-referenţială [*truth-referential*] a

1. Termenii „realism" şi „naturalism" nu au aici sensurile din limbajul comun. Pentru o edificare rapidă asupra sensului lor filosofic, recomandăm folosirea glosarului de la finalul lucrării (n.t.).

semnificației. Partea a III-a este concentrată pe relațiile dintre limbaj și minte ; partea a IV-a, p relația dintre teoriile limbajului și realism, iar partea a V-a, pe rolul filosofiei limbajului î filosofia ca întreg. Ca și înainte, sperăm ca ediția actuală să poată fi folosită atât ca o introducer elementară onorabilă în filosofia limbajului, cât și ca un curs ceva mai avansat și mai pretențio Astfel, am rezervat folosirea asteriscurilor (**) pentru a marca materialul ceva mai dificil care est ignorat, probabil, în cele mai multe cazuri, cu excepția studenților mai angajați ori mai avansați Însă am recurs la asteriscuri cu mai multă reținere, spre a evita iritarea pricinuită de intruziunil în text. Cea de-a doua ediție avansează opinii cel puțin la fel de ferme ca și prima. Am precizat în prefața primei ediții, că nu vedem nici un sens în încercarea de a produce un inventar neutru a concepțiilor din filosofia limbajului, iar cel puțin ultimii zece ani nu ne-au dat nici un motiv să n schimbăm părerea.

Astfel, organizarea de ansamblu a celei de-a doua ediții este aceeași ca și în prima ediție Totuși, în cuprinsul capitolelor s-au făcut modificări majore și, pentru cei familiarizați cu prim ediție, ar fi util să le indicăm pe cele mai importante dintre ele. Materialul despre teoriile cauzal ale referinței a fost schimbat substanțial. Schimbările includ : o mult mai completă discuție hibrizilor între teoriile cauzale și cele descriptive (5.4 ; 5.5) ; o discuție a referinței directe (4.4) o discuție a dezvoltărilor recente în teoriile descriptive (3.5) ; un răspuns la obiecțiile lui Grice l „teza ambiguității" despre descripțiile definite și nedefinite (5.8). De asemenea, este inclusă și o discuție a altor abordări externaliste ale semnificației : teoriile indicării și cele teleologice. D vreme ce ele sunt văzute îndeobște ca teorii ale semnificației gândurilor, le discutăm în aces context (7.7).

În ediția de față (inspirați de Devitt, 1996), explorăm mai deplin chestiuni care au de-a face cu competența lingvistică și conceptuală a vorbitorului. Suntem chiar mai critici față de ideea că această competență implică un fel de acces „cartezian" la semnificații, oferindu-ne o cunoaștere propozițională a lor (8.6) ; mai curând, competența este o deprindere, o problemă de a-și-cum nu de a-și-că (8.9). Lucru mai important, argumentăm că ideea carteziană joacă un rol de seamă deși în general tacit, în diferite chestiuni cruciale : în concepția potrivit căreia un enunț *informativ* de identitate ca 'Mark Twain este Samuel Clemens' trebuie să conțină nume care diferă că semnificație (2.5) ; în disputa dintre teoriile cauzale și cele descriptive ale referinței ; în concepți potrivit căreia deținem cunoaștere *a priori* (5.6) ; în „analiza conceptuală" a filosofiei (14.4) ; ș poate chiar în argumentul scepticului semantic, al lui Kripke (9.5).

Opiniile noastre asupra rolului teoriei chomskyene a gramaticii intr-o teorie a minții și a semnificației au fost complet reelaborate. Aflându-se intr-o stare de revoluție permanentă, am abandonat orice tentativă de a urmări diferitele ei versiuni. Ne-am mulțumit cu a oferi câteva priviri fugare asupra bogățiilor teoriei și cu a lega privirile fugare de problema explicație structurilor de enunțuri relevante pentru semnificație (capitolul 6). Discuția relației dintre teoriile sintaxei și teoriile minții (capitolul 8) a suportat, de asemenea, revizuiri majore, cu toate că prietenii noștri chomskyeni încă vor socoti că ne-am agățat cu încăpățânare de erorile primei ediții. Întrucât – continuăm noi să susținem –, mai întâi, a dezvolta o teorie a structurii enunțurilor este un proiect distinct față de explicarea abilității vorbitorului de a produce și a înțelege acele enunțuri ; în al doilea rând, o teorie bună a structurii enunțurilor nu este implicit și o bună teorie a competenței lingvistice. Poziția noastră în această chestiune fundamentală, împreună cu opinia noastră generală după care competența în folosirea limbajului nu trebuie neapărat să implice cunoaștere propozițională, modelează și animă felul în care tratăm dezbaterile standard din filosofia limbajului cu privire la teoria chomskyană a limbajului : despre caracterul înnăscut al gramaticii, despre realitatea psihologică a gramaticii și despre modularitatea competenței noastre lingvistice.

Subscriem în continuare la „ipoteza limbajului gândirii" despre natura reprezentărilor mentale (deși Sterelny este acum mai puțin încredințat de aceasta decât a fost odată), însă concepția noastră a relației dintre aceste reprezentări și limbajul natural s-a schimbat (7.3). Capitolul 9, de asemenea, a fost revizuit în unele privințe majore. Rolul și natura unei teorii a semnificației au constituit miezul multor discuții din ultimul deceniu. Teoriile deflaționiste ale adevărului și referinței,

teoriile restrânse ale gândirii şi argumentele sceptice cu privire la semnificaţie şi-au găsit toate apărători. Noi nu suntem printre ei, însă ediţia a doua reflectă aceste chestiuni.

În ansamblu, şi in special în părţile a II-a şi a III-a, practic fiecare secţiune a primei ediţii a fost reelaborată; am introdus mult material nou, iar parte din materialul primei ediţii a fost lăsat uitării.

Prima ediţie a fost o lucrare elaborată pe deplin în comun. Lucrurile nu mai stau aşa cu prezenta ediţie. Devitt este autorul primelor variante ale practic tuturor textelor noi. Rolul lui Sterelny a fost, în bună măsură, de a filtra şi de a revizui producţiile lui Devitt.

Ne-am luptat cu vitejie, încă o dată, cu „lecturile recomandate", însă de data aceasta am beneficiat de ajutorul dat de Amresh Kumar şi de Blaine Nelson, pentru care le suntem cu adevărat recunoscători. Şi ne cerem iarăşi scuze pentru erori şi omisiuni.

De-a lungul anilor am primit numeroase comentarii utile aupra primei ediţii, de la studenţi şi colegi. Sperăm că am luat nota cuvenită de acestea. Le suntem recunoscători, de asemenea, celor care urmează pentru comentarîi la anumite părţi din ediţia a II-a: Fiona Cowie, Peter Godfrey-Smith, George Rey şi Matthew Seaman.

Michael Devitt
Kim Sterelny
iunie 1998

PREFAŢĂ LA PRIMA EDIŢIE

Această carte este o introducere în filosofia limbajului. Ea este menită a fi, în primul rând – dar nu numai –, un manual.

Justificarea noastră pentru a scrie un manual este cea obişnuită: nemulţumirea legată de cele deja existente. Găsim că unele dintre ele sunt prea discursive; altele, prea lungi şi enciclopedice; unele prea grele; altele prea greşite. Şi, cel mai important lucru, nici unul nu are scopul particular şi orientarea cărţii de faţă.

O introducere în filosofia limbajului este, fără îndoială, dificilă. Este vorba despre un câmp pe care înfloresc o sută de flori, dar şi multe buruieni. Există incredibil de puţin consens, chiar şi cu privire la problemele fundamentale. Adesea, nu este clar ce probleme încearcă să rezolve o teorie. Deseori, nu este limpede dacă teoriile sunt în competiţie şi, dacă nu, cum sunt legate între ele. Ca rezultat, incercările de a realiza neutralitatea, privite de obicei ca dezirabile într-un manual, tind să eşueze, iar studentului îi este prezentat un amalgam năucitor.

Nu avem pretenţii de neutralitate. O perspectivă teoretică hotărâtă impregnează cartea. Lucrările altora sunt organizate şi plasate în raport cu această perspectivă. Sperăm că modul de prezentare îi va ajuta chiar şi pe cei care ne resping punctul de vedere. Trecând peste aceasta, credem că perspectiva este una importantă, care indiscutabil a fost subreprezentată în filosofia limbajului.

Datorită rolului teoretic al perspectivei noastre, sperăm că lucrarea de faţă va prezenta interes nu numai pentru studenţii începători în filosofia limbajului, ci şi pentru cei avansaţi şi pentru profesionişti.

Noi am mai scris în domeniul filosofiei limbajului şi înainte. Firesc, multe dintre gândurile noastre de dinainte reapar în cartea de faţă. Totuşi, scrierea ei ne-a forţat să începem o nouă construcţie. Am dezvoltat teoria cauzală a termenilor pentru genuri naturale [*natural kind terms*]. Am făcut prima încercare serioasă de teorie a referinţei cu privire la termeni pentru genuri artefactuale, precum „creion", şi la termeni pentru genuri socio-legale, precum „celibatar". Am muncit mult pentru a reactualiza rezultatele gramaticienilor transformaţionalişti din perspectiva noastră.

Credem că lucrarea ar fi potrivită pentru două cursuri uşor diferite. Unul dintre ele ar fi un curs de nivel de început sau intermediar, destinat studenţilor cu un interes doar pasager pentru filosofia limbajului. În afară de studenţii de la specialitatea filosofie, îi avem în vedere pe studenţii de la literatură care s-au întâlnit, de pildă, cu gândirea structuralistă; sau pe studenţii de la lingvistică, interesaţi de semantică; pe cei de la antropologie, interesaţi de relativitatea lingvistică; ori pe cei de la ştiinţe cognitive, interesaţi de problemele intenţionalităţii şi ale competenţei lingvistice.

Celălalt curs pentru care cartea de faţă ar fi potrivită ar fi unul mai tradiţional, de nivel intermediar, pentru studenţii angajaţi serios în studiul filosofiei limbajului. Pasajele din carte care sunt adecvate pentru acest curs, dar, probabil, nu şi pentru primul, apar între asteriscuri (**). Astfel de pasaje sunt dificile şi vor fi, probabil în cele mai multe cazuri, ignorate la o primă abordare. (** înaintea unui început de capitol sau de secţiune indică faptul că respectivele fac în întregime parte din această categorie.)

Am căzut de acord cu privire la următoarea convenţie asupra semnelor citării. Pentru a numi o expresie, fie o punem între ghilimele singulare, fie o vom evidenţia prin caractere italice. Pentru a cita un pasaj, fie îl vom pune între ghilimele duble, fie îl vom evidenţia prin caractere italice. Folosim, de asemenea, ghilimele duble pentru citatele de care ne distanţăm. Toate semnele citării folosite între alte semne ale citării sunt singulare.

**Perspectiva noastră are patru aspecte. Primul şi cel mai important este că suntem angajaţi faţă de *naturalism*. (a) Noi nu dăm teoriei limbajului un statut special; ea este empirică şi conjecturală, ca orice altă teorie. (b) Abordarea noastră este fizicalistă: vedem oamenii ca fiind nimic altceva decât părţi complexe ale lumii fizice.

Naturalismul a fost cu precădere subreprezentat în concepţia asupra limbajului. El duce direct la ceea ce pot fi cele mai controversate părţi ale cărţii: concepţia noastră deflaţionistă despre semnificaţia studiului limbajului. În secolul nostru, teoriile limbajului au dus la perspective surprinzătoare şi misterioase asupra realităţii. Mulţi gânditori din mai multe domenii au ajuns la forme de relativism neokantian: Benjamin Lee Whorf in antropologie, Thomas Kuhn şi Paul Feyerabend în filosofia ştiinţei, Hilary Putnam în filosofie şi structuraliştii cam în orice. Teoria verificaţionistă a limbajului a lui Michael Dummett îl conduce la un tip diferit - dar la fel de misterios - de antirealism. Filosofii „limbajului obişnuit" şi ai „analizei conceptuale" chiar identifică subiectul filosofiei cu studiul limbajului. Pentru Wittgenstein filosofia era o terapie gramaticală. Poziţia noastră se opune tuturor acestor pretexte pentru studiul limbajului.

În al doilea rând, avem o filosofie *funcţionalistă* a minţii, inspirată de filosofi precum Jerry Fodor, Daniel Dennett, William Lycan şi Stephen Stich. Ne place să ne vedem lucrarea ca având-şi un loc în câmpul interdisciplinar pasionant şi oarecum haotic care a devenit cunoscut ca *ştiinţa cognitivă*.

În al treilea rând, ne folosim de puterea de pătrundere a *gramaticii generativ-transformaţionale*, rămânând totuşi sceptici faţă de afirmaţiile ei privind realitatea psihologică.

În fine, îmbrăţişăm *teoriile cauzale ale referinţei* de tipul celor introduse de Saul Kripke, Keith Donnellan şi Hilary Putnam. Suntem ghidaţi de Hartry Field în aşezarea referinţei în cadrul teoriei limbajului: este nevoie de referinţă pentru a explica adevărul.

Teoriile cauzale ale referinţei s-au bucurat, desigur, de suficient de multă atenţie şi popularitate în filosofia limbajului. Totuşi, nu credem că puterea argumentelor care le susţin a fost pe deplin apreciată, şi aceasta în mare măsură pentru că nu au fost transpuse în mod clar într-un cadru naturalist.

Influenţa lui Quine asupra gândirii noastre este vizibilă peste tot, deci nu mai puţin in naturalismul nostru. Cu toate acestea, cartea nu conţine o dezbatere sistematică a concepţiei sale asupra limbajului. În mod particular, nu discutăm argumentele lui pentru indeterminarea traducerii (deşi considerăm că viziunea sceptică asupra adevărului tratată în capitolul 9 este derivată din Quine). Scuza noastră este că argumentele sunt prea dificile pentru a fi discutate cu folos intr-o carte de acest fel.**

Credem că este prudent să prezentăm anticipat unele justificări. Mai întâi, deşi suntem încrezători că programul la care am subscris *poate* fi dus la bun sfârşit, cu siguranţă că nu am demonstrat asta. Şi mai sigur este că nu am demonstrat-o in fapt. Suntem abia în zilele de început ale filosofiei naturaliste, în general, şi ale filosofiei naturaliste a limbajului, în special. Astfel, cu toate că nu e surprinzător că succesele ei sunt fragmentare şi parţiale, ele *sunt* totuşi fragmentare şi parţiale. În al doilea rând, atât exigenţele de claritate, cât şi propriile noastre temperamente ne-au condus la expunerea viguroasă a propriilor concepţii, precum şi a divergenţelor faţă de ale altora. În special răspunsurile noastre date relativismului şi antirealismului au un caracter ferm. Nu dorim să ofensăm pe nimeni şi sperăm că nici nu am făcut-o. În cele din urmă, prin natura lucrurilor, ghidurile de lectură nu pot fi exhaustive. Ne-am dat toată silinţa, în alcătuirea „lecturilor recomandate", să acoperim literatura, dar fără îndoială că am comis multe erori. Tot ce-i putem spune autorului dezamăgit al unei lucrări omise este că omisiunea nu a fost deliberată.

Cartea este o producţie pe deplin comună. La început a fost ideea unui curs care să urmeze, în mare, liniile lucrării. Ideea a fost a lui Kim Sterelny, însă viza un curs al lui Devitt. Ezitant,

Devitt a adoptat ideea şi a ţinut cursul în 1983, cu asistenţa lui Sterelny. Devitt a scris note cuprinzătoare şi a fost atât de satisfăcut de rezultat încât i-a propus lui Sterelny scrierea unei cărţi comune. Sterelny a redactat o primă versiune în 1984. Devitt a folosit-o pentru repetarea cursului în 1984 şi a început să scrie o a doua versiune. El a continuat demersul în 1985, iar o schiţă a celei de-a doua versiuni a fost folosită pentru o nouă susţinere a cursului. Versiunea finală a cărţii este rezultatul multor amendamente pe care ambii le-am făcut celei de-a doua versiuni, amendamente care, adesea, au părut a fi mult prea multe.

Alegerea numelui s-a dovedit dificilă. Am vrut să fie *Limbaj, minte şi orice*, căci ne place să luăm peste picior pretenţiile filosofiei recente a limbajului. Totuşi, am ascultat sfatul conform căruia titlurile glumeţe nu sunt bine primite de publicul conservator.

Le suntem recunoscători următorilor pentru comentariile scrise la versiunile timpurii ale unor părţi ale cărţii: John Bigelow, Fiona Cowie, Stephen Gaukroger, Peter Godfrey-Smith, Richard Hall, William Lycan, Ruth Millikan, Connell O'Conoll, Philip Pettit, Stephen Stich şi David Stove. Îi suntem îndatoraţi lui Elisabeth Gross pentru sfaturile asupra literaturii structuraliste. În fine, vrem să mulţumim următorilor pentru comentariile la penultima versiune: David Armstrong, David Braddon-Mitchell, John Bigelow, Fiona Cowie şi Peter Godfrey-Smith.

Michael Devitt
Kim Sterelny
iunie 1996

PARTEA I

INTRODUCERE

1

INTRODUCERE

1.1. Filosofia limbajului

Filosofia limbajului ridică probleme pe cât de importante, pe atât de dificile.

Importanţa limbajului pentru viaţa umană este evidentă. Toate societăţile umane folosesc limbajul, ca şi toţi membrii lor mai mult sau mai puţin normali. Dobândirea limbajului reprezintă una dintre puţinele deprinderi cognitive, fiind în bună măsură atât comună, cât şi specifică oamenilor. Această deprindere dă speciei umane avantaje enorme asupra celorlalte specii, limbajul fiind o cale rapidă şi uşoară de a transmite descoperirile de la o generaţie la alta. Unii teoreticieni văd în limbaj cea mai importantă caracteristică a speciei umane.

Importanţa evidentă a limbajului face ca studiul acestuia să fie profitabil, însă nu ne previne asupra influenţei pe care o are in filosofie. De-a lungul ultimului secol, filosofia limbajului a devenit aria centrală a filosofiei, în special în tradiţia de limbă engleză. S-a considerat că opiniile despre limbaj pot clarifica probleme filosofice tradiţionale din epistemologie, metafizică şi etică. Pentru mulţi cercetători natura însăşi a filosofiei se află în strânsă legătură cu studiul limbajului. După părerea noastră, multe aspecte depăşesc limitele admise: filosofia limbajului s-a întins mai mult decât îi este plapuma. Vom reveni adesea asupra chestiunii respective (în părţile a IV-a şi a V-a).

Filosofia limbajului este, fără indoială, problematică. În parte, acest lucru se datorează apropierii noastre faţă de limbaj: găsim că e anevoios să adoptăm o perspectivă adecvată în privinţa lui. În orice caz, există o dezbatere aprigă, cuprinzătoare şi deconcertantă asupra problemelor fundamentale şi conceptuale din filosofia limbajului. Se dispută multe teorii concurente, însă adesea este greu de clarificat *ce* vizează respectivele teorii. Ce probleme încearcă ele să rezolve? Ce este considerat *dovadă* pentru ori împotriva unei teorii? Diferitele teorii sunt cu adevărat preocupate de aceleaşi probleme, astfel încât să se afle într-adevăr în competiţie? Dacă nu - şi adesea se pare că nu -, cum se leagă ele una de alta? În sfârşit, statutul teoriilor filosofice ale limbajului pare să fie destul de obscur şi controversat, aşa cum vom vedea in secţiunea 1.3.

Vă puteţi intreba de ce limbajul este, la urma urmei, studiat *în cadrul filosofiei*. De ce nu este acest studiu lăsat în seama lingvisticii care e, în fond, „ştiinţa limbajului" ? Cele trei mari ramuri ale lingvisticii sunt: fonologia, preocupată de *sunete*, sintaxa, vizând *structura gramaticală*, şi semantica, preocupată de *semnificaţie*. În semantică sau „teoria semnificaţiei", haosul teoretic şi conceptual menţionat mai sus este cel mai impresionant. Şi în sintaxă există probleme similare. Filosofia este, în mod caracteristic, preocupată de

părţile cele mai refractare şi mai dificile din punct de vedere conceptual ale diferitelor discipline. Astfel, nu este surprinzător că ea vizează în mod special semantica şi că are şi un anumit interes pentru sintaxă, nefiind în schimb deloc preocupată de fonologie.

În sfârşit, se cuvine să avertizăm într-un fel cititorii în privinţa faptului că ceea ce urmează nu este un catalog care vrea să-şi adjudece teoriile şi ideile din acest domeniu controversat. De aceea, demersul nostru nu poate fi nici neutru, nici exhaustiv. Prezenta abordare reflectă ideile noastre despre ceea ce este central şi ceea ce este periferic; despre problemele principale şi despre drumurile înfundate ori laterale. Nu este o abordare izvorâtă din idiosincrasie, dar nici nu e împărtăşită de către toţi filosofii sau măcar de majoritatea lor.

1.2. Care este problema?

Care este principala problemă in studiul limbajului? Care sunt fenomenele problematice? Pentru a obţine o distanţă adecvată în raport cu ele, este util să ne imaginăm că suntem nişte marţieni care vizitează Pământul pentru prima dată. Ce fenomene lingvistice ne sar în ochi? Observăm oameni care produc sunete şi inscripţii: îşi scriu şi îşi vorbesc unul altuia. Vedem că aceste activităţi joacă un rol extraordinar de important în viaţa umană. Ne întrebăm ce proprietăţi au sunetele şi inscripţiile astfel încât să le permită să joace un asemenea rol. Decidem să numim atare proprietăţi „semnificaţii". Apoi, se pune problema de a descrie şi a explica semnificaţiile: de a spune ce sunt ele şi ce face ca ceva să aibă o semnificaţie. Pe scurt, se pune problema de a da o teorie a semnificaţiei sau o semantică.

Această problemă dă naştere, în schimb, unei a doua probleme, psihologice. Ce trăsături ale minţii umane fac posibil ca oamenii să producă şi să reacţioneze adecvat la astfel de sunete? Cum de reuşim să folosim limbajul? Astfel, după cum vom vedea, problema explicării semnificaţiei este în strânsă legătură cu aceea a explicării competenţei lingvistice şi a înţelegerii.

Am identificat problema semantică referindu-ne la „rolurile importante" ale limbajului în viaţa umană. Care sunt aceste roluri? Credem că adagiul popular după care „limbajul exprimă gândirea" sesizează rolul central: un limbaj uman este *un sistem pentru exprimarea sau comunicarea gândirii.* Multe gânduri sunt informaţionale, referindu-se la mediul social sau fizic. Dar gândurile nu trebuie să fie informaţionale sau nu numaidecât aşa: limbajul este folosit şi pentru a saluta, a întreba, a comanda, a glumi, a ofensa, a abuza, a intimida ş.a.m.d.

Pentru a spune mai multe despre importanţa limbajului trebuie să luăm în considerare rolurile gândurilor pe care el le exprimă. Există două roluri care prezintă în mod evident interes pentru noi. Mai întâi, gândurile determină oamenii să facă diferite lucruri: este probabil că o persoană care crede că va ploua îşi va lua umbrela. Aşadar, cunoaşterea a ceea ce gândesc ceilalţi ne spune *ce este probabil că vor face.* Noi depindem intim de ceilalţi, aşa că această cunoaştere este importantă pentru noi. În al doilea rând, multe gânduri poartă informaţie - corectă sau eronată - despre lume. Astfel, cunoaşterea a ceea ce gândeşte o persoană adesea *ne spune ceva despre lume*: dacă persoana care crede că va ploua este de încredere în astfel de chestiuni, putem afla de la ea ceva despre

starea vremii fără să privim afară. Mare parte din cunoştinţele noastre despre lume vin din exprimarea lingvistică a convingerilor. De aceea, limbajul ne dă un mare avantaj asupra altor specii, aşa cum am remarcat la începutul capitolului: limbajul ne permite să beneficiem din plin de experienţa altora.

Ca să rezumăm, rolul central al limbajului este cel de exprimare a gândurilor. Derivă de aici că limbajul are cel puţin două roluri: de a explica comportamentul şi de a ne informa despre lume. Semnificaţiile sunt proprietăţi care îi permit să joace aceste roluri.

Nu pretindem că scurtele remarce de mai sus sunt suficiente pentru a identifica problema semantică. Implicit, problema priveşte limbajele umane „naturale", de exemplu engleza sau swahili. Asemenea limbi[1] nu reprezintă singurele noastre sisteme de comunicare; gândiţi-vă, de exemplu, la semnalizarea cu steaguri sau la „limbajul trupului". Şi multe animale dispun în mod clar de sisteme de comunicare. Fără îndoială, toate aceste sisteme pot fi folosite pentru a explica comportamentul şi pentru a învăţa despre lume. Aşadar, ce este deosebit la limbajele noastre naturale?

Să luăm în considerare, de asemenea, experimentele asupra „limbajului animal". Alex, un papagal african gri, antrenat de Irene Pepperberg, produce sunete în engleză, inteligibile şi adecvate contextual. Dacă cineva îi arată lui Alex un obiect din plastic roşu şi îl întreabă „ce culoare?", Alex spune „roşu". Dacă cineva îi arată lui Alex o pană de lemn, el spune „lemn", ca răspuns la o întrebare paralelă despre compoziţia materialului. Delfinii pot uneori să răspundă la comenzi verbale complexe şi noi. Dar cele mai faimoase sunt cazurile unor specii de primate care au învăţat să interacţioneze cu antrenorii lor prin gesturi sau prin folosirea unor jetoane de plastic arbitrare. Toate aceste „aserţiuni" ar putea fi folosite pentru explicarea comportamentului şi pentru informarea despre realitate. Este însă controversat dacă aceste animale vorbesc cu adevărat un limbaj uman. Ce ar putea animalele să facă – sau să nu reuşească să facă – astfel încât să se clarifice problema? Ce înseamnă a întrebuinţa „roşu" ca un cuvânt într-o limbă anume mai degrabă decât, să spunem, ca un simplu mijloc de a obţine recompensa antrenorului?

Suntem de părere că progresul în elucidarea acestor chestiuni, prin urmare în identificarea problemei noastre, se poate face, în principal, privind mai indeaproape relaţia dintre limbajul uman şi gândire. Vom face acest demers mai târziu (7.4). Între timp, vom înainta puţin în identificarea problemei prin precizarea unor trăsături remarcabile care conferă un caracter atât de special limbajelor umane naturale şi semnificaţiilor acestora:

a. Independenţa de stimuli

În majoritatea situaţiilor, oricât de deplină ar fi descrierea mediului fizic al unei persoane, nu putem prezice următoarea ei aserţiune. Contrastul cu sistemele de comunicare animală, de exemplu, este notabil.

Pe scurt, sistemele de comunicare animală par a fi de două feluri. În primul rând, păsările (şi, se pare, primatele nonumane) au un repertoriu fix şi relativ redus de semnale distincte, fiecare dintre ele având o funcţie predeterminată: strigăt de zbor,

1. Traducem prin „limbă" sintagma *natural language of humans*, adică limbajul unei comunităţi umane istoric constituite, caracterizat prin structură gramaticală, fonetică şi lexicală proprii (n.t.).

strigăt de alarmă şi altele. Un anumit mediu determină răspunsul potrivit. Limbajul uman nu constă într-un astfel de repertoriu redus şi fix de răspunsuri previzibile. În al doilea rând, să luăm în considerare albinele. O albină care se întoarce de la o sursă îndepărtată de hrană „dansează" un mesaj. Poziţionarea şi forma dansului indică direcţia şi distanţa până la sursa de hrană. Acest sistem de comunicare, remarcabil de eficient, diferă de cel al păsărilor prin faptul că are un număr nelimitat de semnale : lungimea şi forma pot suferi nedefinit de multe variaţii. Totuşi, sistemul albinei nu este flexibil aşa cum este limbajul uman. Fiecare răspuns este fixat de către mediu : dacă ştii unde a fost albina şi cunoşti sistemul de codificare, poţi prezice forma dansului. Dimpotrivă, dacă o persoană vine de la sursa de hrană - un restaurant bun, de pildă -, nu îi poţi prezice cuvintele. Descrierea pe care o face felurilor de mâncare - dacă vorbeşte despre mâncare - este independentă de stimuli.

b. Abstractizarea

O propoziţie poate efectua o abstractizare pe multe detalii ale unei situaţii, spre a se concentra numai pe unul dintre ele. Astfel, 'Orson cântăreşte 130 kg' nu spune despre Orson nimic altceva decât care îi este masa. Simbolurile din multe alte sisteme nu pot fi atât de abstracte ; o fotografie sau o schiţă a lui Orson vor releva mai multe dintre proprietăţile lui. Nici dansul albinei nu poate ascunde care este distanţa până la sursa de hrană, de vreme ce indică direcţia către aceasta.

c. Arbitrarietatea

În general, simbolurile lingvistice nu au conexiuni intrinseci sau necesare cu referenţii lor. Inscripţia 'Ronald Reagan' se referă întâmplător la un anumit preşedinte al SUA, însă există aici un element de arbitrarietate. Această inscripţie s-ar fi putut referi la Bob Hope, iar Reagan ar fi putut fi numit 'Hopalong Cassidy'. Arbitrarietatea este ilustrată cu umor de logicianul englez Charles Dogson, cunoscut mai degrabă sub numele de Lewis Carroll :

„...- şi asta arată că sunt trei sute şaizeci şi patru de zile în care poţi primi cadouri de ne-ziua ta...

- Desigur, spuse Alice.

- Şi numai *un* cadou de ziua ta. Este o onoare pentru tine !

- Nu ştiu ce vrei să spui prin 'onoare', spuse Alice.

Humpty Dumpty zâmbi dispreţuitor.

- Bineînţeles că nu ştii până nu îţi spun eu. Voiam să spun 'iată un simpatic argument nimicitor pentru tine' !

- Dar 'onoare' nu înseamnă 'un frumos argument nimicitor', obiectă Alice.

- Când *eu* folosesc un cuvânt, spuse Humpty Dumpty, pe un ton mai degrabă batjocoritor, înseamnă exact ceea ce am vrut eu să însemne, nici mai mult, nici mai puţin.

- Întrebarea este, spuse Alice, dacă dumneavoastră *puteţi* face cuvintele să însemne atâtea lucruri diferite.

- Întrebarea e, spuse Humpty Dumpty, cine este să fie stăpânul - asta e tot" (Carroll, 1962, p. 247).

Ceea ce Humpty Dumpty pune aici în evidenţă este arbitrarietatea limbajului : putem să numim orice oricum. (Asta nu inseamnă că Alice nu are şi ea dreptate. Acest lucru ar putea fi lămurit folosind distincţia dintre semnificaţia vorbitorului şi semnificaţia convenţională : secţiunea 7.4.)

d. Învăţarea

Multe sisteme de comunicare animală sunt amestecuri complexe ale factorului dobândit şi celui înnăscut. Probabil că acelaşi lucru este valabil şi pentru limbajul uman. Este celebră argumentarea lui Noam Chomsky conform căreia cele mai importante trăsături ale limbajului nostru sunt înnăscute (8.10). Însă, cu siguranţă, vastul vocabular al fiecărui limbaj uman trebuie învăţat. Astfel, volumul de învăţare implicat de stăpânirea unui limbaj uman depăşeşte cu mult învăţarea presupusă de sistemele de comunicare nonumană.

e. Independenţa de mediu

Comunicarea lingvistică poate fi efectuată prin vorbire, scris, Braille, gesturi ş.a.m.d. Pare să nu existe o limită a mijloacelor de comunicare pe care le-am putea folosi în engleză, de exemplu. Păsările şi albinele au posibilităţi mult mai reduse.

f. Caracterul sistematic

Îmbinarea fiecărui semnal cu semnificaţia lui nu este un lucru pe care să-l învăţăm semnal cu semnal. Învăţăm elementele semnalelor – cuvinte – împreună cu specificaţiile pentru descifrarea semnalelor complete – propoziţii – pe baza elementelor. Astfel, cunoaşterea câtorva cuvinte şi a construcţiilor limbii engleze iţi dă posibilitatea să înţelegi '*Andropov liquidated the Hungarians*' (Andropov i-a lichidat pe unguri) şi '*The Hungarians liquidated Andropov*' (Ungurii l-au lichidat pe Andropov), chiar dacă se poate să nu mai fi întâlnit aceste propoziţii înainte. (Sistemul albinei are o *oarecare* sistematicitate, însă observaţi cât de simplă îi este metoda generatoare.)

g. Puterea

Un lucru foarte special privind limbajul îl constituie puterea şi versatilitatea lui. El poate servi multiplelor obiective ale comunicării. Ne permite să stabilim legături cu trecutul şi cu viitorul, cu prezentul şi cu absentul. Vorbim despre o gamă imensă de subiecte: despre „mese, oameni, molecule, raze de lumină, retine, curenţi de aer, numere prime, clase infinite, bucurie şi tristeţe, bine şi rău" (Quine, 1966, p. 215). Comparaţi aceste date cu monomania albinei.

E limpede faptul că limbajul îşi extrage puterea din multe dintre celelalte trăsături speciale pe care le-am menţionat.

Putem folosi simbolul arbitrar 'Mandela' pentru a transmite informaţie – corectă sau eronată – despre un politician aflat la mii de kilometri depărtare. Putem folosi simbolul arbitrar 'Thales' pentru a transmite informaţie – corectă sau eronată – despre un filosof grec care a murit acum două milenii. Simbolurile lingvistice au proprietăţi, „semnificaţii", care fac posibile aceste caracteristici. Semnificaţiile le permit simbolurilor să joace roluri extraordinar de importante în viaţa umană, în special roluri în a explica şi a prezice comportamentul, precum şi în a ne informa despre lume. Simbolurile îşi dobândesc semnificaţiile în contextul limbajului, care este un sistem de comunicare inegalabil de puternic, independent de stimuli şi de mediu, abstract, arbitrar, învăţat şi

productiv. Credem că filosofia limbajului se confruntă cu două probleme înrudite. Una o constituie descrierea şi explicarea proprietăţilor în virtutea cărora simbolurile joacă rolul central în vieţile noastre; o numim problema explicării semnificaţiei. Problema înrudită acesteia este de a descrie şi a explicita competenţa lingvistică - trăsăturile în virtutea cărora mintea umană poate folosi şi înţelege simbolurile şi sistemul de simboluri pe care îl numim limbaj.

În partea a II-a ne vom concentra asupra semnificaţiei. Vom da curs practicii de a identifica semnificaţiile cu proprietăţile prin care simbolurile lingvistice devin importante pentru noi, ceea ce nu ar trebui să ducă însă la ideea că există un consens general în privinţa naturii problemei. Întrebuinţarea obişnuită a termenului „semnificaţie" este imprecisă, iar întrebuinţările teoretice sunt diverse. Parţial ca urmare a acestui fapt, problemele fundamentale ale filosofiei limbajului se caracterizează prin obscuritate şi controverse. În aceasta constă primul semn al dificultăţilor menţionate în secţiunea de deschidere. În partea a II-a vom lăsa la o parte, pe cât posibil, chestiunile care au de-a face cu relaţiile dintre gândire şi limbaj. Se va dovedi totuşi imposibil să ignorăm problema competenţei. În partea a III-a, relaţia minţii cu limbajul se va afla în prim-plan.

1.3. Ce este o teorie a limbajului?

Obscuritate şi controversă există nu doar în jurul problemelor pentru care avem nevoie de teorii ale limbajului, ci şi în jurul teoriilor înseşi. Chestiunea statutului lor este una foarte complexă, cerând o teorie a teoriilor limbajului, o „meta-teorie". Ar fi bine să putem ignora meta-teoria şi să avansăm cu teoria, dar este un lux pe care nu ni-l putem permite. Suntem de părere că multe greşeli în teoria limbajului apar dintr-o meta-teorie greşită. Mai mult, credem că greşelile sunt adesea facilitate de eşecul în explicitarea meta-teoriei: o dată ce meta-teoria implicită este prezentată, ea poate fi văzută ca neplauzibilă şi de nesusţinut. Aşadar, vom începe prin a pune cărţile pe masă, dar nu în chip de apărare. Vom oferi un fel de apărare în partea a V-a. Ne vom întoarce frecvent la chestiunile meta-teoretice în criticile pe care le facem altor perspective.

Abordarea noastră în problema limbajului este *naturalistă* în două sensuri. În primul rând este vizat sensul *epistemologic* (cu referire la calea de cunoaştere proprie nouă). O teorie a fenomenelor lingvistice are exact acelaşi statut ca şi o teorie a oricărui alt gen de fenomene: este empirică şi conjecturală; este cunoscută *a posteriori* („justificată prin experienţă"), nu *a priori* („justificată independent de experienţă"). Suntem confruntaţi cu o lume misterioasă şi complexă şi am dezvoltat teorii pentru a explica şi a face abordabile aceste complexităţi: teorii în fizică, în biologie, în ştiinţele sociale ş.a.m.d. Teoria limbajului este doar o altă astfel de teorie, adică o altă parte a teoriei noastre de ansamblu despre natură.

Putem fi tentaţi să tratăm teoria limbajului intr-un chip diferit prin faptul că, în fond, mare parte din ceea ce spune ea actualmente este „de bun-simţ". Oamenii împart fenomenele lingvistice în propoziţii şi cuvinte; ei diferenţiază cuvintele în substantive, verbe etc. Ei cred că expresiile au sens şi semnificaţie şi văd cuvintele ca informaţie despre părţi ale lumii. Ei cred că propoziţiile exprimă gânduri, că unele sunt adevărate şi altele false, dar că nici una nu este în amândouă felurile ş.a.m.d. Aceste nestemate ale simţului comun, preluate de lingvistică, pot părea că au un statut aparte. Este lesne să

cedezi credinţei greşite că, în vreme ce ştiinţa, în special în ramurile ei abstracte şi speculative, precum cosmologia şi fizica particulelor elementare, este conjecturală, empirică şi falibilă, simţul comun nu este aşa. Astfel, se consideră a fi o *teorie* ideea conform căreia Pământul şi Luna sunt legate prin forţa gravitaţională, dar un *fapt* că propoziţiile au semnificaţii. Iluzia este generată de caracterul familiar al simţului comun.

Simţul comun este cel mai bine înţeles ca un amestec de *teorii populare* sau, în caz că a vorbi despre teorii pare prea preţios aici, de *opinii populare.* Ca şi teoriile ştiinţifice, ele ajută oamenii să înţeleagă şi să explice mai bine fenomenele cu care se confruntă. Astfel, nestematele de mai sus sunt înţelese cel mai uşor ca articulări ale răspunsurilor lingvisticii populare la proprietăţi ale limbajului de genul celor discutate în ultima secţiune. Teoriile populare diferă de cele ştiinţifice prin aceea că sunt imature : sunt mai puţin precise, sistematice şi explicite ; le lipseşte metodologia necesară dezvoltării. Mai grav, diferenţa constă în faptul că lî se acordă credibilitate în mod necritic.

O privire în trecut arată că teoria populară nu are garanţii speciale. Geografia populară timpurie din Europa, meteorologia şi medicina populară au fost respinse pe de-a-ntregul. Nu mai credem că Pământul este plat şi nici că vânturile se supun comenzilor unor agenţi supranaturali. Şi totuşi, acolo unde teoria populară funcţionează bine, ca şi acolo unde funcţionează bine teoria ştiinţifică, e *improbabil* ca totul să fie greşit. Aşadar, este rezonabil să presupunem, de exemplu, că psihologia populară, cu lunga ei istorie de folosire cu succes onorabil (dispunem *chiar* de o înţelegere destul de mulţumitoare a uneia cu cealaltă) conţine mult adevăr. La fel, poate, şi în cazul lingvisticii populare. Dar şi cele mai bune teorii populare au nevoie de completare şi revizuire.

Abordarea noastră este naturalistă într-un al doilea sens, de ordin *metafizic* (referitor la ceea ce este şi la cum este). În ce mod se leagă datele despre limbaj cu cele despre oameni şi cu alte date despre lume? Răspunsul, după concepţia noastră, este dat de *fizicalism.*

Credem că oamenii sunt cel mai bine înţeleşi ca părţi ale lumii naturale. Ei nu sunt deosebiţi decât prin detalii şi prin complexitate. (i) Ei sunt părţi ale naturii animate, părţi ale lumii biologice. (ii) Biologicul diferă de inanimat numai prin complexitate : nici o esenţă vitală nu distinge ceea ce are viaţă de ceea ce nu are viaţă. A trăi înseamnă doar a avea o chimie aparte, fie ea şi complexă.

Fizicalismul este prin natura sa plauzibil. El are un excelent suport ştiinţific din partea teoriei evoluţioniste, a biologiei şi a biochimiei. Ştiinţele respective evidenţiază continuităţile biochimice şi fiziologice dintre oameni şi restul naturii. Suntem de părere că nu există argumente adecvate *împotriva* acestei perspective.

În abordarea noastră, teoria limbajului trebuie, prin urmare, să fie fizicalistă. Toate datele lingvistice trebuie să fie fizice, în ultimă instanţă. Noţiuni semantice precum semnificaţie, adevăr şi referinţă pot fi folosite numai dacă pot fi explicate în termeni nelingvistici ; ele nu sunt noţiuni primitive. Biologii nu s-au mulţumit să vadă noţiunea de genă ca fiind primitivă ; ei au vrut să înţeleagă mecanismele prin care caracteristicile moştenite sunt codificate într-o celulă. Cercetările lor au dus la descoperirea structurii ADN-ului. În mod similar, noi căutăm o explicaţie mai profundă a noţiunilor semantice. Am putea spera, de exemplu, să le explicăm în termeni psihologici, pentru ca apoi să explicăm termenii psihologici în termeni neuro-anatomici şi biochimici ; mai departe, putem spera să-i explicăm pe aceştia în termeni fizici şi chimici.

Unii consideră că această speranţă este vană. În special faimosul filosof de la Harvard, W.V. Quine, se îndoieşte că am putea explica în manieră fizicalistă o noţiune solidă a

semnificaţiei, ceea ce îl duce la „eliminativism" semantic: noţiunile familiare ale semanticii populare nu au loc într-o teorie dezvoltată a oamenilor şi a limbajului lor. Noi nu suntem eliminativişti, dar acceptăm concluzia eliminativismului: dacă noţiuni precum semnificaţia şi adevărul nu pot fi explicate în termeni nonsemantici, naturalişti, atunci ar trebui să ne descurcăm fără ele în teoria limbajului.

Vom reveni la apărarea naturalismului în partea a V-a.

**1.4. Meniul

(Pasajele şi referinţele cuprinse între asteriscuri sunt dificile şi ar putea fi ignorate la o primă lectură.)

Încheiem acest capitol cu o prezentare premergătoare.

Partea a II-a este centrată pe problema semnificaţiei, pe explicarea acelor proprietăţi ale simbolurilor lingvistice care le dau posibilitatea să joace un rol distinct în cadrul vieţii noastre. În capitolul 2 propunem o concepţie „reprezentaţionalistă" a semnificaţiei. Din acest punct de vedere, esenţa semnificaţiei unei propoziţii este condiţia ei de adevăr, adică acea proprietate a unei propoziţii care, împreună cu realitatea, o face să fie adevărată sau falsă. Avansăm sugestia după care condiţia de adevăr a unei propoziţi depinde de proprietăţile referenţiale ale elementelor ei şi de structura sa sintactică.

Teoriile descriptive ale referinţei pot da rezultate in privinţa unor termeni, dar no susţinem că ele eşuează în ceea ce priveşte numele proprii şi termenii pentru genur naturale. Iniţial, au fost privilegiate teoriile pur cauzale despre astfel de termeni, da credem că ar trebui să ne mulţumim cu teoriile hibride, descriptiv-cauzale. Vom cercet alte posibile teorii ale referinţei pentru o varietate de termeni. Cât priveşte structura, n apropiem de „gramatica generativ-transformaţională".

În partea a III-a ne deplasăm atenţia de la simboluri şi semnificaţia lor la un domeni intim legat, dar totodată distinct de acestea: mintea.

În capitolul 7 sugerăm că relaţia dintre gândire şi limbaj este întru câtva simbiotică Pe de o parte, pledăm pentru ipoteza „limbajului gândirii", adică pentru opinia conform căreia gândirea este, în mod specific, asemenea limbajului în trăsăturile sale caracte ristice. Într-adevăr, se poate să existe o strânsă legătură între limbajul în care gândeşt o persoană şi limbajul ei public. Pe de altă parte, dezvoltarea limbajului public şi sistemului de convenţii pe care îl alcătuieşte trebuie să depindă de realizările pionierilo cunoaşterii care au avut unele concepţii pe atunci imposibil de exprimat în limbaj public

Capitolul 8 este dedicat controversatei şi dificilei probleme a competenţei lingvistice Expunem, până la un punct, o concepţie asupra competenţei, dar tendinţa fundamental a capitolului este una critică. Respingem anumite teorii intelectualiste favorizate de către lingvişti şi filosofi. Suntem sceptici cu privire la ideea că regulile gramaticale joacă u rol semnificativ în elaborarea limbajului. Avem o poziţie critică faţă de opinia potrivi căreia anumite reguli sau principii gramaticale sunt înnăscute.

Capitolul 9 ia pe scurt apărarea reprezentaţionalismului, aşa cum il concepem noi O părere rivală este aceea că semnificaţia unei expresii ar trebui explicată raportând-o l „rolul ei funcţional" in minte. O alta este teoria „celor doi factori", care explic semnificaţia parte în termeni de rol funcţional, parte în termeni de proprietăţi reprezenta ţionale. În cele din urmă, avem în vedere argumentul sceptic împotriva semnificaţie reprezentaţionale pe care Saul Kripke l-a descoperit în opera lui Wittgenstein.

În capitolul 10 exprimăm o concepție categoric critică referitoare la relativismul lingvistic, și anume: (i) că imaginea noastră generală asupra lumii este influențată și constrânsă de limba pe care o vorbim; și (ii) că limbile diferă într-atât încât produc imagini incomensurabile asupra lumii. Facem mici concesii acestei opinii, dar, în general, o considerăm incitantă doar atunci când este falsă.

Partea a IV-a are în vedere relația dintre teoriile limbajului și doctrina metafizică a realismului. Realismul simțului comun avansează concepția potrivit căreia elementele obișnuite ale mediului nostru - pisici, copaci, pietre etc. - există independent de noi și de gândirea noastră în această privință. Realismul științific își formează o părere similară asupra obiectelor științei. Mulți teoreticieni au inferat reflecții antirealiste din teoriile limbajului preferate de ei. Într-un sens de obicei prost specificat, se spune că lumea depinde, în privința existenței sau a naturii sale, de noi.

Ne ocupăm de mai mulți dintre acești teoreticieni, luând o poziție predominant critică față de teoriile limbajului emise de ei și una foarte critică față de opiniile metafizice pe care le deduc din ele. Totuși, ceea ce susținem în principal este că o metafizică realistă are baze epistemice mai sigure decât *orice* teorie a limbajului. Așadar, strategia adecvată este de a construi teorii ale limbajului din această perspectivă, și nu de a construi concepții metafizice din perspectiva unei teorii a limbajului favorite. Dacă o teorie a limbajului contrazice cel mai bun tablou de ansamblu pe care îl avem despre lume, cu atât mai rău pentru acea teorie.

În capitolul 11 ne ocupăm de verificaționismul pozitivismului logic și al lui Michael Dummett. În capitolul 12 luăm în considerare „constructivismul", adică opinia după care, într-un fel sau altul, grupuri diferite construiesc lumi diferite prin impunerea unor perspective proprii. Începem cu Benjamin Lee Whorf, care crede că noi construim realitățile prin limbaj. Continuăm cu filosofii radicali ai științei, care consideră că facem acest lucru prin teoriile științifice. În fine, ne ocupăm de fostul realist, Hilary Putnam. Capitolul 13 este dedicat structuralismului (sau semioticii, cum este frecvent cunoscută). Această mișcare, având nucleul în Franța, este o formă extremă de constructivism.

Cartea se încheie, în partea a V-a, cu o discuție a filosofiei înseși. Considerațiile asupra limbajului au dominat o mare parte din filosofia anglo-americană a secolului XX. În capitolul 14 vom descrie această dominanță, o vom diagnostica în mod prudent și o vom respinge. Atitudinea noastră este, ca întotdeauna, de factură naturalistă. În capitolul 15 vom respinge o altă provocare pentru filosofia naturalistă: psihologia rațională. Această abordare consideră concepțiile noastre obișnuite despre oameni și despre limbajul lor - psihologia populară și lingvistica populară - ca fiind în afara științei; ele sunt consideră că ele dau cunoștințe de un cu totul alt tip.**

Lecturi recomandate

1.1

Despre locul central al limbajului în cadrul speciei umane și despre rolul lui în a ne face ființele care suntem, vezi: Bickerton, 1991, *Language and Species*; Corballis, 1991, *The Lopsided Ape*; Donald, 1991, *Origins of the Modern Mind*; Lieberman, 1991, *Uniquely Human*; Pinker, 1994, *The Language Instinct*; Noble și Davidson, 1996, *Human Evolution, Language and Mind.*

1.2

Pentru o trecere în revistă adecvată a literaturii despre comunicarea animală dir punctul de vedere al unei persoane convinse că aceasta arată o viaţă cognitivă bogată vezi: Griffin, 1992, *Animal Minds*, în special capitolele 8-11. Pentru opinii ceva ma moderate, vezi: Byrne, 1995, *The Thinking Ape*, capitolul 11; Roitblat şi Meyer, 1995 *Comparative Approaches to Cognitive Science*, partea a V-a, şi îndeosebi Hauser, 1996 *The Evolution of Communication*. Pentru o apărare a „asemănării cu limbajul" l maimuţe, vezi: Savage-Rumbaugh, 1986, *Ape Language*; Savage-Rumbaugh şi Lewin 1994, *Kanzi*. Pentru o opinie foarte sceptică asupra semnificaţiei acestor proiecte, vez Pinker, 1994, capitolul 11.

Pentru detalii despre natura problemei semantice, vezi Devitt, 1996, *Coming to Ou Senses*, capitolul 2.

1.3

Într-o serie de lucrări, Patricia şi Paul Churchland apără posibilitatea unei revizuir masive a teoriei populare. Ei argumentează în favoarea eliminativismului cu privire l minte, fenomen care, datorită legăturilor dintre minte şi limbaj ce vor fi explorate ma târziu (partea a III-a), este strâns legat de cel semantic. Vezi Paul Churchland, 1993 „Evaluating Our Self Conception", pentru un bun rezumat al poziţiei lor; de asemenea excelentul său text introductiv, *Matter and Consciousness* (1988). Partea a IV-a di Lycan, 1990, *Mind and Cognition* conţine unele texte clasice despre eliminativism.

Mulţi filosofi susţin că eliminativismul este *incoerent*. Vezi Hannan, 1993, „Don' Stop Believing", pentru o prezentare a argumentelor din acest punct de vedere. Pentru poziţie critică, vezi Sterelny, 1993, „Refuting Eliminativism on the Cheap?", şi Devitt 1996, pp. 249-252.

Explicarea unei mulţimi de date în termenii unei alte mulţimi implică relaţii c adevărat complexe intre cele două mulţimi. Vezi Fodor, 1975, *The Language of Thoughi* „Introduction". Boyd, Gasper şi Trout, 1991, *The Philosophy of Science*, secţiune a III-a, este o bună selecţie de texte pe această temă.

Atacul clasic al lui Quine la adresa semnificaţiei şi a noţiunilor înrudite este „Tw Dogmas of Empiricism", in *From a Logical Point of View* (1961). **Acest eliminativisr a fost continuat in *Word and Object* (1960), cu faimosul, dar dificilul său argumer pentru indeterminarea traducerii: capitolul 2.** Când îl citim pe Quine, ar trebui s reţinem faptul că poziţia sa behavioristă în privinţa limbajului îi restrânge perspectivele Vezi Gibson, 1982, *The Philosophy of W.V.O. Quine* pentru detalii despre behaviorismu autorului vizat. Cea mai accesibilă expunere a poziţiei lui este cea din *Philosophy c Logic* (1970), capitolul 1. O examinare favorabilă, dar interesantă a vederilor lui Quin găsim in Romanos, 1983, *Quine and the Analytic Philosophy.* Antony, 1987, „Naturalize Epistemology and the Study of Language" este o excelentă lucrare critică.

Aşa cum lingvistica ar trebui să fie naturalizată, la fel ar trebui să se întâmple şi c epistemologia. Citatul din Quine, în secţiunea 1.2, este din paragraful de deschidere minunatului eseu care susţine naturalizarea epistemologiei, „The Scope and Language c Science", în *The Ways of Paradox* (1966). Kornblith, 1994, *Naturalizing Epistemolog* este o colecţie de mare ajutor.

****1.4**

Există un număr de antologii ale filosofiei limbajului la care ne vom referi adesea i „lecturile recomandate". Două dintre ele, generale şi foarte utile, sunt Martinich, 199(*The Philosophy of Language*, şi Ludlow, 1997, *Readings in the Philosophy of Languag*

Schwartz, 1977, *Naming, Necessity, and Natural Kinds* este o colecţie bine realizată care se concentrează pe problema referinţei. Davis, 1991, *Pragmatics* vizează aspectele pragmatice ale limbajului. Searle, 1971, *The Philosophy of Language* ţine şi ea cont de problema referinţei, dar atenţia ii este in principal orientată către implicaţiile lingvisticii contemporane.

Block, 1981, *Readings in the Philosophy of Psychology*, volumul 2, este o excelentă colecţie de texte despre problemele tratate în partea a III-a. E organizată pe părţi, fiecare având o introducere utilă. Stich şi Warfield, 1994, *Mental Representation* este, de asemenea, de folos pentru chestiunile din partea a III-a. Lucrarea are o bună selecţie de studii care oferă teorii naturaliste ale semnificaţiei. Lycan, 1990 conţine un număr de texte care au legătură cu chestiunile tratate în partea a III-a. La fel sunt şi părţile a IV-a şi a V-a ale cărţii lui Rosenthal, 1991, *The Nature of Mind.*

Geirsson şi Losonsky, 1996, *Readings in Language and Mind* dezvăluie legături strânse între teoriile limbajului şi cele ale minţii. Această colecţie de texte interdisciplinare reflectă ascensiunea ştiinţei cognitive.**

PARTEA A II-A

SEMNIFICAȚIA

2

ADEVĂR ŞI REFERINŢĂ

2.1. Semnificaţie şi adevăr

Probabil că noţiunea favorită a lingvisticii populare [*folk linguistic*] este cea de *semnificaţie*. Este aproape imposibil să rezistăm tentaţiei de a începe explicarea limbajului – a trăsăturilor precum cele enumerate în secţiunea 1.2 – prin a vorbi despre proprietatea limbajului de a avea semnificaţie. Noi, unii, nu i-am rezistat. Am folosit 'semnificaţia' ca pe un termen-paravan pentru a acoperi proprietăţile speciale ale simbolurilor lingvistice care le permit să-şi joace remarcabilele roluri în viaţa umană (1.2). Desigur, acest fel de a vorbi despre semnificaţie nu explică nimic în fapt; este doar ceva mai mult decât o etichetă convenabilă pentru ceea ce trebuie explicat. Aşadar, ceea ce ne trebuie este o *teorie a semnificaţiei*.

Totuşi, mai întâi, sunt necesare câteva observaţii cu privire la termenul 'semnificaţie' (şi la cei din aceeaşi sferă). Popularitatea sa în lingvistică este, într-o anumită măsură, nefericită. În întrebuinţarea lui obişnuită este vag, poate chiar ambiguu. El are, cu certitudine, multe aplicaţii care nu au nimic de-a face cu limbajul. Să luăm următoarele exemple: '*Aphrodite means to molest that Trojan*' (Afrodita are de gând să-i facă rău acelui troian), '*Food must have no meaning for vegetarians*' (Mâncarea trebuie că nu înseamnă nimic pentru vegetarieni), '*Rich police mean corruption*' (Poliţişti bogaţi înseamnă corupţie), '*He means well, but he's not too bright*' (El e bine intenţionat, dar nu e prea deştept). Aşadar, ar trebui să fim prevăzători când ne bazăm pe intuiţii pe care le exprimăm folosind '*mean*'[1]: ele ar putea să nu aibă de-a face cu problema noastră. (Vezi secţiunea 2.7 pentru mai multe precauţii terminologice.)

Începem teoria semnificaţiei, adică semantica noastră, cu o ipoteză, şi anume că esenţa semnificaţiei unui simbol lingvistic constă în faptul că *reprezintă* ceva. De exemplu, esenţa semnificaţiei numelui 'Reagan' constă în faptul că reprezintă un bine cunoscut fost preşedinte al Statelor Unite. Această ipoteză reprezentaţională poate părea prea evidentă ca să merite a mai fi menţionată; chiar cuvântul „simbol" o sugerează. Într-adevăr, probabil că este ideea cu cea mai veche tradiţie dintre toate cele cu privire la semnificaţie.

Să aplicăm ipoteza la propoziţii, unităţile de bază ale comunicării. Ce reprezintă o propoziţie? Să ne gândim la o propoziţie indicativă, de felul celor folosite atunci când

1. În original, *mean* (*a însemna, a avea sensul/înţelesul de*, dar şi *a avea de gând, a intenţiona*), rădăcină a substantivului *meaning*, semnificaţie (n.t.).

facem o aserţiune (ca situaţie opusă punerii unei întrebări, dării unei comenzi etc.). Propoziţia reprezintă situaţia care ar *face-o adevărată*; reprezintă *condiţia de adevăr a acesteia*. Explicăm în felul următor: propoziţia este adevărată dacă se realizează o anumită situaţie în realitate şi nu este adevărată dacă situaţia nu se realizează. Aşadar, ipoteza este că această proprietate a unei propoziţii este esenţa semnificaţiei ei. Astfel, este esenţial să arătăm pentru semnificaţia propoziţiei 'Buldogii sunt urâţi' că este adevărată dacă şi numai dacă buldogii sunt cu adevărat urâţi. Ipoteza este în spiritul sloganului filosofic cunoscut, „Semnificaţia unei propoziţii este condiţia ei de adevăr".

Ipoteza este susţinută de semantica populară. Deşi propoziţiile 'Max ăsta e un molâu' şi 'Max este un tip fără personalitate' sunt vizibil diferite pentru atmosfera conversaţiei, ele au, într-un sens important, „aceeaşi semnificaţie". Mai departe, oricine ar aprecia că aceste două propoziţii sunt mai asemănătoare ca semnificaţie decât este fiecare dintre ele cu 'Max ăsta e un animal'. De ce? Pentru că primele două propoziţii au aceleaşi condiţii de adevăr, pe când cea de-a treia are condiţii de adevăr diferite. Acest fapt poate fi ilustrat şi în alte feluri. Principalul lucru care trebuie conservat la traducerea unei propoziţii într-o alta este condiţia ei de adevăr. Mai mult, două propoziţii care diferă prin valoarea de adevăr nu vor fi considerate sinonime. Dacă circumstanţele pot face ca propoziţia 'Multe săgeţi nu au lovit ţinta' să fie adevărată, în timp ce 'Ţinta nu a fost lovită de multe săgeţi' este falsă, atunci propoziţiile nu pot avea aceeaşi semnificaţie. (Test: au ele aceeaşi semnificaţie?)

Este, fără îndoială, plauzibilă ideea că a reprezenta este nucleul semnificaţiei în general şi, prin urmare, că a avea anumite condiţii de adevăr este nucleul semnificaţiei unei propoziţii, în particular. Totuşi, acest „reprezentaţionalism" *este* o ipoteză şi nu e fără controverse. Astfel, unii oameni cred că esenţa semnificaţiei unei propoziţii o reprezintă proprietatea ei de a fi *verificată* sau *asertată în mod legitim* dacă şi numai dacă o anumită situaţie se realizează. Ne vom ocupa mai târziu, pe scurt, de controversă (9.3, 11.4). Între timp, vom adopta pur şi simplu ipoteza.

Aşadar, conform ipotezei, principala noastră sarcină semantică rămâne explicarea proprietăţilor reprezentaţionale ale simbolurilor lingvistice. Cu aplicaţie la o propoziţie indicativă, ne revine datoria de a explica proprietatea sa de a fi adevărată dacă şi numai dacă o anumită situaţie se realizează. În virtutea a ce anume o propoziţie are această proprietate? Pe scurt, avem sarcina de a da „o teorie a condiţiilor de adevăr".

2.2. Explicarea condiţiilor de adevăr

O teorie a condiţiilor de adevăr trebuie să fie *compoziţională*: condiţia de adevăr a unei propoziţii este o funcţie a elementelor ei. Numai astfel putem explica una dintre cele mai importante proprietăţi care fac din limbaj un sistem de comunicare privilegiat: sistematicitatea (1.2). Nu învăţăm propoziţiile individual: învăţăm elemente împreună cu proceduri de construire a propoziţiilor din respectivele elemente. Dacă înţelegem propoziţia 'Semiotica este la modă' şi înţelegem termenul 'punk', atunci vom înţelege şi propoziţia 'Punk este la modă'. Dacă înţelegem ce înseamnă 'deconstrucţie', înţelegem *orice* propoziţie care conţine acest termen, cu condiţia să înţelegem structura propoziţiei şi celelalte cuvinte din ea. Un număr nedefinit de mare de astfel de propoziţii ne sunt necunoscute; un exemplu probabil este 'Deconstrucţia este pe cât de pretenţioasă, pe atât de lipsită de valoare'.

Aşadar, o propoziţie are condiţii de adevăr, deci semnificaţie, parte în virtutea elementelor sale, parte în virtutea modului în care aceste elemente se constituie în cadrul ei. Elementele ei sunt *cuvinte*, iar felul în care este construită reprezintă *structura ei sintactică*. Vom ilustra acest lucru.

1. Dacă menţinem structura constantă şi schimbăm cuvintele, condiţiile de adevăr se schîmbă. Propoziţiile următoare au în comun cea mai simplă structură propoziţională, predicaţia monadică [*„one-place" predication*], dar devin adevărate în situaţii foarte diferite ale realităţii:

Reagan este ridat.
Thatcher este dură.
Andropov este mort.

2. În mod mai puţin evident, dacă menţinem cuvintele constante şi modificăm structura, condiţiile de adevăr se schimbă din nou. Faptul este ilustrat cel mai lesne prin schimbarea ordinii cuvintelor într-o predicaţie diadică:

SUA au bombardat URSS cu arme nucleare.
URSS a bombardat SUA cu arme nucleare.

Totuşi, structura sintactică înseamnă mult mai mult decât ordinea cuvintelor. Acest lucru este clar demonstrat de propoziţiile ambigue din punct de vedere structural, adică propoziţiile care au două (sau mai multe) condiţii distincte de adevăr, chiar dacă semnificaţia fiecărui cuvânt este menţinută constantă. Câteva exemple:

Vinul ieftin şi cidrul încurajează beţivii turbulenţi.
Filmele realiste moderne sunt făcute de către escroci şi producători insolenţi.
Tata găteşte.
Atacul Armatei a VIII-a îi ţine în loc pe germani.

(Ultima propoziţie este un faimos titlu de ziar din cel de-al doilea război mondial.)

Ce face ca un cuvânt să afecteze condiţiile de adevăr ale propoziţiilor care îl conţin? Ce parte a semnificaţiei lui joacă acest rol? Răspunsul evident este: *referentul* său. Şi către referent ne îndreaptă reprezentaţionalismul nostru. Aşa cum proprietatea de a reprezenta a unei propoziţii înseamnă proprietatea de a avea anumite condiţii de adevăr, proprietatea de a reprezenta a unui cuvânt constă in a avea un anumit referent.

În concluzie, condiţia de adevăr a unei propoziţii depinde de structura ei sintactică şi de referenţii cuvintelor ei.

Cum stau lucrurile cu dependenţa? Să luăm o propoziţie simplă, 'Reagan este ridat'. Ea are proprietatea de a fi adevărată dacă şi numai dacă Reagan este ridat, adică proprietatea pe care o presupunem a constitui esenţa semnificaţiei ei. Această proprietate depinde de posesia de către propoziţie a structurii sintactice de predicaţie monadică. De asemenea, depinde de aceea dacă ea conţine termenii 'Reagan', referindu-se la Reagan, şi 'ridat', referindu-se la lucrurile ridate. Să distingem între două feluri de referinţă, numind-o pe cea dintâi, care priveşte numele proprii, „desemnare", iar pe cea de-a doua, care priveşte predicatele, „aplicare". Astfel, putem exprima mult mai precis

relaţia de dependenţă după cum urmează. Propoziţia îşi are condiţiile de adevăr – este adevărată dacă şi numai dacă Reagan este ridat – în virtutea faptului că este adevărată dacă şi numai dacă

i. există un obiect pe care 'Reagan' îl desemnează şi
ii. 'ridat' i se aplică acelui obiect.

Condiţia de adevăr a oricărei predicaţii monadice poate fi explicată în mod similar; astfel, 'Thatcher este dură' depinde în acelaşi fel de 'Thatcher' şi de 'dură'.

Am văzut că această condiţie de adevăr este nucleul semnificaţiilor propoziţionale (2.1). Strategia noastră este acum de a explica condiţiile de adevăr, parte în termenii relaţiilor referenţiale ale cuvintelor – de exemplu, desemnare şi aplicare –, parte în termenii structurii sintactice a propoziţiilor – de exemplu, predicaţia monadică –, ce determină modul în care depind condiţiile de adevăr de referinţă. Date fiind referinţa şi structura, condiţiile de adevăr sunt determinate. Astfel, vom avea nevoie de o teorie a referinţei şi de o teorie a structurii. În virtutea a ce anume îl desemnează 'Reagan' pe Reagan, iar 'ridat' se aplică lucrurilor ridate? Ne-am deplasat de la semnificaţia propoziţiei la condiţia de adevăr şi de la condiţia de adevăr la referinţă şi structură.

Abordarea semnificaţiei pe care am schiţat-o în această secţiune şi în cea dinainte a fost începută în secolul al XIX-lea de către logicianul Gottlob Frege (1952). În acelaşi timp începuse o altă abordare foarte influentă a semnificaţiei, ca rezultat al operei lingvistului Ferdinand de Saussure (1916 [1966]): „structuralismul". Acest demers diferă radical de cel al lui Frege prin aceea că respinge referinţa. Ne vom ocupa de structuralism în capitolul 1.3.

Vom începe discutarea teoriilor referinţei în capitolul următor. Înainte însă trebuie să luăm în considerare câteva întrebări. Ce arată prezenţa în limbaj a propoziţiilor non-indicative cu privire la demersul nostru despre condiţiile de adevăr? Cum putem explica structura numeroaselor propoziţii care sunt mult mai complicate decât simpla predicaţie folosită de noi ca exemplu? Semnificaţia cuvintelor înseamnă mai mult decât rolul lor referenţial? Vom lua aceste chestiuni una câte una.

**2.3. Non-indicativele

Până acum atenţia noastră a fost îndreptată asupra propoziţiilor indicative, de felul celor folosite în mod tipic pentru a face aserţiuni. Dar există, de asemenea, propoziţii non-indicative, care folosesc, de regulă, altor scopuri comunicative. Faptul a fost pus în lumină de opera lui J.L. Austin (1962a) şi J.R. Searle (1969). Ei au atras atenţia asupra altor „acte de vorbire" [*speech acts*], precum întrebările, cererile şi promisiunile. Noţiunea de condiţie de adevăr nu se aplică cu uşurinţă la întrebuinţările limbajului care implică non-indicative.

Non-indicativele ridică două întrebări asupra abordării noastre adevăr-condiţionale [*truth-conditional*] a semnificaţiei propoziţiilor. Poate această abordare, la urma urmei, să funcţioneze pentru non-indicative? Chiar dacă poate, *epuizează* condiţia de adevăr a unei propoziţii ori vreo condiţie similară ei semnificaţia propoziţiei? Aplicând reprezentaţionalismul la propoziţii, ne grăbim să emitem doar ideea conform căreia condiţia de

adevăr a unei propoziţii constituie *nucleul* semnificaţiei ei. A răspunde la a doua întrebare poate arăta că precauţia a fost adecvată : semnificaţia unei propoziţii presupune mai mult decât proprietatea ei de a reprezenta o anumită situaţie.

Ca răspuns la prima întrebare au fost sugerate două căi prin care o teorie a semnificaţiei pentru non-indicative poate fi *modelată* pe o teorie a condiţiilor de adevăr.

Mai întâi, se consideră că, în timp ce non-indicativele nu au condiţii de adevăr, ele au cel puţin condiţii similare. Viziunea generală este că o teorie a *condiţiilor de conformitate* [*compliance conditions*] a imperativelor (propoziţii care sunt, de regulă, folosite pentru a formula cereri) ar captura nucleul semnificaţiilor lor. J.J.C. Smart este unul dintre cei care au susţinut acest lucru (1984). Multe dintre remarcele noastre anterioare cu privire la indicative pot fi transpuse in remarce despre imperative. Astfel, concepţia este încă o aplicaţie a ipotezei că nucleul semnificaţiei unui simbol lingvistic constă in faptul că simbolul reprezintă ceva : un imperativ reprezintă situaţia în care s-ar acţiona în conformitate cu el. Cei mai mulţi ar spune că două imperative au aceeaşi semnificaţie, într-un sens important, dacă ele au aceleaşi condiţii de conformitate, altfel spus, dacă aceeaşi situaţie în lume trebuie să fie realizată pentru a fi în conformitate cu ele. Condiţiile de conformitate trebuie să fie explicate în termenii structurilor sintactice ale imperativelor şi ale proprietăţilor referenţiale ale cuvintelor ce alcătuiesc structurile respective.

Potrivit acestei propuneri, nucleul semnificaţiei unei propoziţii nu este, strict vorbind, proprietatea lui de a reprezenta o situaţie care ar face-o *adevărată*, ci, mai curând, proprietatea ei de a reprezenta o situaţie care ar face-o sau *adevărată*, sau *conformă cu*, sau *altcumva*. Semnificaţia ei este în mare măsură condiţia ei de adevăr *sau o altă condiţie analoagă*. Iar aceste condiţii trebuie toate explicate în termeni de structură şi referinţă, de-a lungul liniilor pe care le-am schiţat pentru indicative.

Să avem în vedere importanţa propunerii pentru cea de-a doua întrebare a noastră. Semnificaţia unei propoziţii constă nu doar în faptul că ea reprezintă o situaţie care ar face-o adevărată, conformă cu sau altcumva, ci şi în aserţiunea că situaţiile se realizează, că se cere ca situaţia să fie îndeplinită ori altceva. A fi o aserţiune sau o cerere este parte a semnificaţiei unei propoziţii. Într-adevăr, semnificaţia unei propoziţii înseamnă mai mult decât proprietatea ei de a reprezenta o anumită situaţie.

În al doilea rând, se consideră că, în ciuda aparenţelor, non-indicativele pot fi adevărate sau false. Această opinie a fost apărată pe mai multe căi. Una dintre ele ar fi tehnica parafrazei. De exemplu, unii logicieni scandinavi au sugerat că întrebările pot fi parafrazate ca pretenţii de cunoaştere (Aqvist, 1965). Astfel, 'L-a ucis Oswald pe Kennedy?' înseamnă 'Admit fie că ştiu că Oswald l-a ucis pe Kennedy, fie că ştiu că Oswald nu l-a ucis pe Kennedy'. În schimb, cererile pot primi o analiză a condiţiilor de adevăr în aşa-numita logică „deontică". Ideea este de a identifica o cerere cu o propoziţie despre ceea ce *ar trebui* să fie cazul, altfel spus, cu o propoziţie indicativă.

O abordare mai puţin directă a întrebărilor a fost propusă de logicienii americani Belnap şi Steel. Propunerea lor vizează explicarea fiecărei întrebări în termenii răspunsurilor ei posibile. Astfel, semnificaţia întrebării 'Care este cel mai urât preşedinte al SUA?' ar fi dată de disjuncţia răspunsurilor ei posibile. De vreme ce aceste răspunsuri sunt indicative, semantica întrebărilor este dată de atomi care sunt adevăraţi sau falşi. De aici rezultă că o *întrebare* este adevărată dacă are un răspuns adevărat şi este falsă altminteri (cum este 'Când ai încetat să bei apă din cadă?' pentru cei mai mulţi dintre noi).

Se pare că această a doua sugestie ne-ar permite să reţinem ideea că, singure, condiţiile de adevăr epuizează semnificaţia propoziţiei. Totuşi, sugestia face acest lucru prin a lega o propoziţie de condiţia de adevăr a unei parafraze care, intuitiv, este adesea foarte departe de propoziţia originală.

Găsim că demersul lui Smart este mai natural şi credem că ceva asemănător lui trebuie să joace un rol în teoria semnificaţiei. Totuşi, nu suntem în situaţia de a alege între cele două propuneri. Ele nu sunt, la urma urmei, incompatibile: există numeroase non-indicative diferite. Atâta timp cât una dintre sugestii este în direcţia bună, interesul nostru de a dezvolta o teorie a condiţiilor de adevăr nu este unul de periferie.

Unii teoreticieni au adâncit cercetarea în direcţia celei dintâi dintre propuneri, pretinzând ca o teorie a semnificaţiei să facă loc unei teorii a *pragmaticii* folosirii limbajului, adică unei teorii a desfăşurării simbolurilor într-un context social.

J.L. Austin (1962) distinge între aspectele *locuţionare* şi *ilocuţionare* ale unui enunţ. Forţa locuţionară a unui enunţ este, intuitiv, conţinutul ei reprezentaţional: condiţia care îl face *adevărat* dacă este un enunţ indicativ, *conform cu* dacă este un imperativ ş.a.m.d. Forţa ilocuţionară este dată de ceea ce a fost făcut prin exprimarea enunţului. Ea prinde „atitudinea" luată în cadrul enunţului. Structura enunţului poate să indice forţa sa ilocuţionară - aşa cum imperativele indică o cerinţă -, dar nu o determină pe deplin. Astfel, o propoziţie indicativă dată ar putea fi o aserţiune, o asumpţie sau un postulat. Ar putea chiar să fie o ameninţare: „Dacă nu sunt un milion de dolari în cutia poştală, bomba va exploda".

Unul dintre ţelurile pragmaticii este de a da o descriere completă a forţei ilocuţionare; a distincţiilor dintre cereri, comenzi şi rugăminţi; a distincţiei dintre ameninţări şi avertismente ş.a.m.d. Aceste distincţii fac parte, aproape sigur, dintre convingerile şi scopurile vorbitorului. Cineva care ameninţă crede că respectivul conţinut al ameninţării este indezirabil pentru cel care o primeşte. La fel, printr-o aserţiune, şi nu printr-o ipoteză, vorbitorul vrea ca auditoriul să vadă enunţul ca pe o expresie a convingerilor sale. Vom reveni pe scurt la pragmatică în partea a III-a, când ne vom concentra atenţia asupra relaţiei minţii cu limbajul (7.4, 7.5, 8.9).

Am admis deja că unele dintre distincţiile prezente în pragmatică au, în mod clar, un loc în teoria semnificaţiei. Ele sunt cele captate în structură; de exemplu, cea dintre aserţiuni şi întrebări. Poate că toate distincţiile pragmatice au un loc într-o teorie a semnificaţiei, dar nu este necesar să fie astfel. Teoria semnificaţiei se ocupă de proprietăţile simbolurilor, care le permit să joace roluri deosebite în viaţa umană, roluri pe care le-am indicat în linii mari. Ne putem aştepta ca unele proprietăţi ale simbolurilor, deşi suficient de importante pentru anumite scopuri, să nu fie într-atât de esenţiale pentru rolurile respective încât să aibă un loc asigurat în teoria semnificaţiei. Un exemplu banal ar fi lungimea unui simbol. Un exemplu netrivial ar putea fi distincţia dintre forţa ilocuţionară a unei aserţiuni şi cea a unei ameninţări.

Restul discuţiei noastre despre teoria semnificaţiei va ignora în cea mai mare parte posibilitatea ca semnificaţia unei propoziţii să includă atât o forţă, cât şi o proprietate reprezentaţională. Vom lăsa proprietatea de a reprezenta condiţia de adevăr să suplinească reprezentarea oricărei condiţii similare care ar putea fi adecvată.**

2.4. Explicarea structurii

În secţiunea 2.2 am ilustrat cum pot condiţiile de adevăr să fie explicate în termeni de referinţă şi de structură. Cu toate astea, exemplul 'Reagan este ridat' are o structură atât de simplă încât ar putea să dea o impresie foarte greşită despre dificultăţile demersului nostru. În particular, numeroase propoziţii conţin cuvinte care sunt total diferite de 'Reagan' şi de 'ridat' şi care joacă totuşi un rol esenţial în determinarea condiţiilor de adevăr. Să luăm următorul pasaj:

„...nu i-am trimis pe cei doi Mesageri. S-au dus amândoi în oraş. Priveşte de-a lungul drumului şi spune-mi dacă-l vezi pe vreunul dintre ei.

– (Nu) văd pe nimeni pe drum, spuse Alice.

– Cât mi-aş dori să am asemenea ochi, remarcă Regele pe un ton arţăgos. Să fii în stare să-l vezi pe Nimeni! Şi încă de la depărtare! Cum de eu abia pot să văd oameni adevăraţi, pe lumina asta!

[...]

– Pe lângă cine ai trecut pe drum? continuă Regele, intinzând mâna către Mesager, după nişte fân.

– Pe lângă nimeni, spuse Mesagerul.

– Perfect adevărat, spuse Regele: această tânără domniţă l-a văzut şi ea. De bună seamă, atunci, că Nimeni (nu)[1] merge mai încet decât tine.

– Mă străduiesc şi eu cât pot, spuse Mesagerul pe un ton posac. Sunt convins că nimeni (nu) merge mult mai repede decât mine!

– Nu se poate aşa ceva, spuse Regele, altminteri el ar fi ajuns primul aici..." (Carroll, 1962, pp. 258-261).

'Nimeni' nu este nici nume, nici vreun alt fel de termen singular definit (adică, în mare, un termen menit a se referi la un singur obiect), ci este un „cuantificator". Efectul lui important asupra condiţiilor de adevăr nu poate fi prins tratându-l, aşa cum face Regele, ca şi cum ar avea un referent.

Multe alte exemple conduc la aceeaşi concluzie. Următorul este un exemplu preferat al autorilor de cărţi de logică:

Fiecare bărbat iubeşte o femeie.

Propoziţia are un înţeles ambiguu, între fiecare bărbat care iubeşte o femeie sau alta şi o femeie care este universal iubită de toţi bărbaţii. Nu există o atare ambiguitate în propoziţia

Max o iubeşte pe Alphonse.

Morala este că ambiguitatea primei propoziţii nu poate fi înţeleasă prin a trata 'fiecare bărbat' şi 'o femeie' ca şi când ar fi nume. Ei sunt, de asemenea, cuantificatori.

---

1. Redarea prin dublă negaţie, cerută de sintaxa limbii române, inversează aici sensul frazei originale. Pentru a împăca subtilitatea jocului de cuvinte cu cursivitatea frazei româneşti, plasez negaţia 'nu' intre paranteze, spre a avertiza că este cerută de gramatică, însă refuzată de sensul calamburului (n.t.).

Limbajul conţine numeroşi cuantificatori, incluzând 'toţi', 'fiecare', 'unii', 'mulţi', 'majoritatea', 'puţini', 'puţin', 'cel puţin unul'.

De la opera lui Frege şi în special de la lucrarea de pionierat a lui Alfred Tarski din 1931, „The Concept of Truth in Formalized Languages" (în Tarski, 1956), generaţii de logicieni s-au străduit să construiască teorii compoziţionale ale condiţiilor de adevăr pentru o gamă de tipuri de propoziţii, incluzându-le pe cele cu cuantificatori. Unii au încercat să dea condiţii de adevăr pentru propoziţii ca 'Este posibil să existe un politician cinstit'. Ele sunt propoziţii *modale*, care folosesc conceptele de necesitate şi posibilitate. Alţii au încercat să se ocupe de propoziţii ce conţin timpuri verbale. Mare parte din această muncă este complexă, dificilă şi tehnică. Ea depinde în întregime de logica modernă. Prin urmare, vă vom scuti de expunerea acestor rezultate.

În ciuda numeroaselor progrese făcute în descoperirea structurii propoziţiilor din limbajul natural şi, astfel, în indicarea dependenţei de referinţă a condiţiile lor de adevăr, sarcina este departe de a fi încheiată. Vom nota doar două sensuri în care ea este serios incompletă.

**Mai întâi, multe explicaţii aparent reuşite folosesc noţiunea de „lumi posibile". Saul Kripke (1959) a întrebuinţat de timpuriu această noţiune în explicarea propoziţiilor modale. Necesitatea a fost văzută ca adevăr în toate lumile posibile; posibilitatea, ca adevăr în unele lumi posibile. În consecinţă, noţiunea de „lumi posibile" a fost folosită pentru alte genuri de propoziţii. De exemplu, a fost folosită pentru condiţionale subjonctive, precum 'Dacă astăzi nu ar fi fost zi de pensie, bunicul ar fi fost sobru', condiţională adesea numită „contrafactuală", deoarece implică falsitatea formei indicative a antecedentului; în acest caz, implicaţia că *este* zi de pensie. „Lumile posibile" au fost, de asemenea, folosite pentru atribuiri epistemice, ca 'Thatcher crede că Dumnezeu este o englezoaică'. Obiecţia la astfel de explicaţii este că lasă, în teoria noastră semantică, o noţiune ce are nevoie acută de explicaţie: noţiunea de lumi posibile.

Mulţi semanticieni ai lumilor posibile par a fi surprinzător de lipsiţi de interes faţă de această problemă. Unii o recunosc, dar se eschivează de la răspuns. Alţii oferă reducţii: lumile posibile sunt cu adevărat mulţimi de propoziţii ori de altceva. Nu găsim nici una dintre reducţii ca fiind satisfăcătoare. Un motiv îl constituie faptul că ele fac adesea apel la entităţi care nu sunt mai acceptabile decât lumile posibile însele: obiecte nefizice de diferite genuri. Alte sugestii par a fi circulare, cel puţin din punctul nostru de vedere. Nu putem *nici* să invocăm lumile posibile pentru a explica proprietăţile semantice ale propoziţiilor, *nici* să explicăm o lume posibilă ca o mulţime de propoziţii interpretate semantic. În sfârşit, diferitele tentative de a „elucida" lumile posibile suferă de o varietate de probleme tehnice.

David Lewis abordează în mod direct problema lumilor posibile (1973, 1985). El dispreţuieşte orice încercare modestă de a le identifica cu entităţi considerate îndeobşte mai acceptabile. Lewis consideră că ele sunt, aşa cum se prezintă, entităţi perfect respectabile. El crede în existenţa autentică a unei infinităţi nenumărabile de universuri paralele dintre care al nostru este ales ca special numai pentru că este real-pentru-noi. Ideea pare un elefant ce trebuie înghiţit fără să clipim. Vom reveni în secţiunea 2.6.**

În al doilea rând, teoriile propoziţiilor cuantificate, ale propoziţiilor modale şi altele nu se aplică de regulă, în primă instanţă, la propoziţii din limbajele naturale. Ele se aplică mai degrabă la formule ale limbajelor logice formale. Aceste limbaje au fost inventate special pentru a reprezenta ceea ce par a fi structurile subiacente sau „formele

logice" ale propoziţiilor limbajelor naturale. Ele sunt, ca urmare, mai simple decât cele naturale. De asemenea, sunt mult mai cuminţi decât cele naturale ; sunt neambigue ; interzic monştri precum 'Această propoziţie este falsă' ş.a.m.d. Astfel, teoriile limbajelor formale trebuie cumva să fie făcute relevante pentru adevăratele lor ţinte prin legarea formulelor logice de propoziţiile care le sunt contrapărţi în limbajul natural. De pildă, formula cuantificată

(x)(Bărbat $x \rightarrow$ (Ey) (Femeie y & iubeşte xy))

(citeşte : pentru orice x, dacă x este bărbat, atunci există y, astfel incât y este o femeie şi x o iubeşte pe y) şi

(Ey)(Femeie y & (x) (Bărbat $x \rightarrow$ iubeşte xy))

(citeşte : există y, astfel încât y este femeie şi, pentru orice x, dacă x este bărbat, atunci x o iubeşte pe y) sunt proiecţii ale propoziţiei de mai înainte,

Fiecare bărbat iubeşte o femeie,

fiecare prinzând una dintre semnificaţiile ei.

('x' şi 'y' din formulele de mai sus funcţionează ca pronume transreferenţiale sau „anaforice". Logicienii numesc asemenea simboluri „variabile". Spunem că variabilele sunt „legate" prin cuantificatorii respectivi. Astfel, 'x' este legat prin cuantificatorul „universal" '(x)', citit „pentru orice x", iar 'y' este legat de cuantificatorul „existenţial" '(Ey)', citit „există y". Diferenţa dintre cele două formule este descrisă ca o diferenţă in „întinderea" cuantificatorilor : în primul caz, cuantificatorul existenţial se află în interiorul întinderii cuantificatorului universal ; in cel de-al doilea caz, situaţia este inversă.)

Sarcina de a lega toate propoziţiile din limbajul natural de formule logice este necesară dacă acele propoziţii pot fi supuse unei semantici în termeni de teoria adevărului. E o sarcină foarte dificilă. Marea speranţă de a o duce la bun sfârşit stă in mişcarea lingvistică începută de Noam Chomsky în anii '50, „gramatica generativ-transformaţională". Abordarea generativă a făcut progrese mari în înţelegerea structurilor sintactice ale limbajelor naturale, iar cu timpul putem aştepta în mod rezonabil ca ea să lege formulele logicienilor de propoziţiile limbajului natural. Ne vom ocupa de aceste lucruri în capitolul 6.

În rezumat, este cu siguranţă adevărat că rămâne foarte mult de lucru pentru a explica importanţa structurii sintactice pentru condiţii de adevăr.

2.5. Sunt suficiente rolurile referenţiale ?

Potrivit ipotezei noastre reprezentaţionale, proprietatea unui cuvânt de a se referi la ceva este nucleul semnificaţiei lui. Înseamnă semnificaţia mai mult decât acest rol referenţial ? Sunt semnificaţiile lui 'Thatcher' şi 'zăpadă' simplele proprietăţi „nerafinate" de a se referi la Thatcher şi, respectiv, zăpadă sau sunt ele mai „rafinate" ? 'Thatcher" şi 'Baroana de Grantham' se referă la acelaşi individ şi, ca urmare, sunt în

bună măsură similare ca semnificaţie, dar poate că ele nu au aceeaşi semnificaţie. Poate că a avea aceeaşi referinţă este necesar, dar nu şi suficient pentru identitatea semnificaţiei.

În dezbaterea non-indicativelor s-a menţionat deja posibilitatea ca semnificaţia unei propoziţii să presupună mai mult decât proprietatea de a reprezenta o anumită situaţie. Poate că semnificaţia ei include „forţa", proprietatea de a fi o aserţiune, o cerere sau altceva (2.3). Să lăsăm acest lucru la o parte. Chestiunea de care ne ocupăm, despre semnificaţia cuvintelor, ridică din nou problema posibilităţii. Pentru că, dacă semnificaţia unui cuvânt înseamnă mai mult decât proprietatea de a reprezenta ceva, la fel trebuie să fie şi cu semnificaţia unei propoziţii care conţine acel cuvânt. Remarcam că abordarea noastră este în *spiritul* sloganului „Semnificaţia unei propoziţii este condiţia ei de adevăr" (2.1), dar cât de aproape suntem de *litera* acestui slogan?

Vom începe cu un caz simplu, cel al numelor proprii. Spunem noi întreaga poveste a semnificaţiei unui nume prin specificarea purtătorului său? Aceasta pare să fi fost opinia lui Mill:

> Numele proprii nu sunt conotative: ele denotă indivizii care sunt numiţi prin ele; dar ele nu indieă sau implică nici un atribut ca aparţinând acelor indivizi (1961, p. 20).

Vom numi concepţia după care semnificaţia unui cuvânt este epuizată de către rolul lui de a-şi desemna purtătorul „concepţia milliană" (deşi nu este evident dacă Mill însuşi ar fi subscris la ea). Concepţia este plauzibilă şi simplă. Totuşi, până de curând, a fost aproape unanim respinsă. De ce? Ce anume ne-a scos din paradisul millian?

Propoziţii de identitate

După concepţia milliană, este uşor de explicat diferenţa de semnificaţie dintre următoarele exemple:

Mark Twain este un autor.
Ernest Hemingway este un autor.

Semnificaţia unui nume este rolul lui de a desemna un anumit obiect. 'Mark Twain' şi 'Ernest Hemingway' desemnează obiecte diferite şi, astfel, diferă ca semnificaţie. Dar să luăm acum

Mark Twain este un autor.
Samuel Clemens este un autor.

'Mark Twain' şi 'Samuel Clemens' desemnează aceeaşi persoană, deci concepţia milliană trebuie să spună că aceste două propoziţii au aceeaşi semnificaţie.

Oricâtă plauzibilitate pare a avea acest fapt, ea pare a se evapora când luăm în considerare propoziţiile de identitate; de exemplu:

(1) Mark Twain este Mark Twain.
(2) Mark Twain este Samuel Clemens.

Intuitiv, (1) şi (2) diferă izbitor ca semnificaţie. Să presupunem că ele chiar diferă. Atunci 'Mark Twain' şi 'Samuel Clemens' trebuie să difere în semnificaţie întrucât

singura diferenţă dintre propoziţii este cea dintre nume. Prin urmare, semnificaţia fiecărui nume nu poate fi pur şi simplu rolul lui de a desemna un anumit obiect deoarece fiecare dintre ele desemnează acelaşi obiect. Aşadar, concepţia milliană este greşită. (Exemplul tradiţional compară 'Hesperus este Hesperus' cu 'Hesperus este Phosphorus'. Vechii greci au folosit 'Hesperus' pentru ceea ce ei a luat drept o stea care răsare seara, iar 'Phosphorus' pentru o stea care răsare dimineaţa. De fapt, cele „două stele" sunt planeta Venus.)

Argumentul depinde, desigur, de afirmaţia că propoziţiile de identitate *diferă* ca semnificaţie. Afirmaţia ar putea însă să beneficieze de mai mult decât de un sprijin intuitiv. Tradiţional, filosofii au încercat să ofere sprijinul suplimentar în diverse feluri. Dar este vorba de încercări îndoielnice, aşa cum vom arăta pe scurt.

Unii sunt de părere că cele două propoziţii diferă ca semnificaţie deoarece (1) este necesară, în vreme ce (2) este contingentă. Însă Kripke a argumentat (1980) – în mod plauzibil, credem noi – că ambele propoziţii sunt necesare. Alţii consideră că (1) este „analitică" (adevărul ei depinde numai de semnificaţie), în timp ce (2) este „sintetică" (adevărul ei depinde parţial de lume). Însă Quine i-a influenţat pe mulţi să renunţe la distincţia analitic – sintetic (1960, 1961). Noi credem că, în măsura în care noţiunea poate fi susţinută, ambele propoziţii sunt analitice (5.6). Unii sunt de părere că (1) este cunoscută *a priori*, în timp ce (2) este cunoscută empiric. Dar o expunere satisfăcătoare a cunoaşterii *a priori* nu a fost realizată încă. În sfârşit, concepţia tradiţională este că propoziţiile diferă ca semnificaţie pentru că (1) este neinformativă, o simplă instanţă a „legii identităţii" – pentru orice *x*, *x* este *x* –, pe când (2) este informativă, o descoperire interesantă. Dar de ce să presupunem că diferenţa de informativitate – o diferenţă *epistemică* – reflectă o diferenţă de semnificaţie – o diferenţă semantică?

Suntem de părere că această supoziţie se bazează pe două asumpţii:

Dacă (1) şi (2) ar însemna acelaşi lucru, atunci vorbitorul competent ar şti (tacit) că ele înseamnă acelaşi lucru.
Dacă vorbitorul ar şti acest lucru, atunci (1) şi (2) ar fi la fel de informative pentru el.

De vreme ce (1) şi (2) nu sunt la fel de informative, rezultă că ele nu înseamnă acelaşi lucru. Problema noastră vizează cea dintâi dintre asumpţii. Aceasta este o aplicaţie a următoarei asumpţii foarte generale despre competenţa lingvistică: pentru ca un vorbitor să fie capabil să folosească o expresie cu o anumită semnificaţie, trebuie ca el să *ştie* (tacit) că ea are acea semnificaţie. Competenţa lingvistică este o stare mentală a vorbitorului. Asumpţia generală provine din ideea că vorbitorul, prin chiar faptul de a avea această stare mentală, este în măsură să descopere faptele care o caracterizează. Ele includ fapte despre semnificaţia expresiilor în care vorbitorul este competent. Astfel, chiar în virtutea competenţei sale, vorbitorul are un fel de „acces privilegiat" la date legate de acele semnificaţii. Pentru a obţine cunoaşterea semnificaţiilor, el nu trebuie să întreprindă genul de investigare empirică a lumii pe care o pretinde de obicei cunoaşterea; el trebuie doar să „privească înăuntru". De vreme ce această linie de gândire este în tradiţia lui René Descartes, potrivit căruia conţinutul gândirii unei persoane ar fi, într-un fel, „transparent" pentru ea, vom numi asumpţia generală despre competenţa lingvistică „asumpţia carteziană". Fără îndoială că asumpţia carteziană este ademenitoare; într-adevăr, ea este aproape universal admisă în filosofia limbajului. Avem

totuşi îndoieli asupra ei, din motive care vor începe curând să se ivească (4.1). Suntem de părere că respectiva competenţă lingvistică poate foarte bine să fie o simplă îndemânare sau abilitate ce nu pretinde nici o cunoştinţă, fie ea şi tacită, *despre* semnificaţii.

Cum să susţinem atunci intuiţia că (1) şi (2) au semnificaţii diferite? Ar trebui să revenim la expunerea problemei semantice (1.2). Semnificaţiile sunt proprietăţi ale simbolurilor lingvistice care le permit să joace roluri importante în viaţa umană. Unul dintre aceste roluri îl constituie explicaţia şi predicţia comportamentului. Să presupunem că ne interesează să prezicem comportamentul Alicei. Ar putea fi diferit pentru noi dacă ea ar fi pregătită să afirme atât (2), cât şi (1)? E limpede că ar putea fi diferit. Astfel, să presupunem că Alice vrea să-l întâlnească pe celebrul autor cunoscut ca Mark Twain. Ea îşi dă seama că în apropiere are un vecin cunoscut ca Samuel Clemens. Dacă ea este gata să afirme (2), atunci prezicem că se va grăbi să i se prezinte vecinului. Dacă nu, nu. Aşadar, diferenţa dintre (2) şi (1) constituie o diferenţă de comportament tocmai de felul celei pe care semnificaţiile sunt chemate să o explice. Deci diferenţa este una de semnificaţie. Ca să explice comportamentul, numele trebuie să aibă semnificaţii mai rafinate decât proprietatea de a se referi la autor.

Propoziţii existenţiale

Să luăm, în continuare, următoarele propoziţii:

James Bond nu există.
Reagan există.

Propoziţiile singulare de existenţă pun o nouă problemă concepţiei milliene asupra numelor. Cum ar putea o propoziţie existenţială negativă, precum cea dintâi, să aibă semnificaţie? Ea nu ar avea semnificaţie dacă acolo unde ar trebui să fie un termen ar fi silabe fără sens. Dar, întrucât este *adevărată*, 'James Bond' nu desemnează nimic şi, prin urmare, după concepţia milliană, acest nume ar trebui să fie doar silabe fără sens. Concepţia milliană duce la concluzia paradoxală că, dacă o propoziţie existenţială negativă este adevărată, atunci ea este fără semnificaţie. Şi propoziţiile pozitive pun o problemă. Ele devin tautologice: dacă au semnificaţie, ele sunt adevărate, căci numele pe care îl conţin trebuie să aibă un purtător cu semnificaţie. Vedem încă o dată că semnificaţia unui nume trebuie să implice ceva diferit de referentul său.

Nume vide

O problemă strâns înrudită este cea a numelor „vide". Un nume vid este unul fără referent. 'James Bond' este un exemplu. Numele vide intervin în multe propoziţii pe deplin înzestrate cu semnificaţie (altele decât cele existenţiale); de exemplu:

James Bond este chipeş.
James Bond este dezgustător de plin de succes.

Cum ar putea o astfel de propoziţie să aibă înţeles conform unei concepţii care nu dă nici o semnificaţie unui nume ce nu desemnează?

Experienţa sugerează că mulţi vor fi tentaţi să replice că, în timp ce 'James Bond' nu poate desemna un om în carne şi oase, el desemnează ceva: o idee, poate, sau un concept. Acum, oricare ar fi meritele acestui răspuns – şi credem că sunt câteva –, el este in afara problemei de faţă. Să ne reamintim exemplul simplu cu care am început discuţia despre referinţă (2.2): 'Reagan este ridat'. Propoziţia e făcută adevărată de un Reagan ridat, care constituie o situaţie a lumii exterioare, nu a lumii ideilor noastre. Iar relaţia referenţială folosită pentru a explica această condiţie de adevăr, pe care o numim 'desemnare', este o relaţie între 'Reagan' şi Reagan, o parte în carne şi oase a lumii exterioare, nu o idee în mintea cuiva. Orice fel de relaţie ar fi între 'Reagan' şi o idee de Reagan, ea nu este, în acest sens, desemnare. Pentru că, să observăm, ideea de James Bond nu este chipeşă; oamenii şi caii sunt chipeşi, ideile nu sunt chipeşe. După concepţia milliană, desemnarea epuizează semnificaţia unui nume, iar problema acestei concepţii este că 'James Bond' nu desemnează nimic.

Prin afirmaţia de mai sus nu pretindem că nu *am putea* desemna o idee dacă am vrea. Desigur că am putea – şi tocmai am făcut-o cu 'ideea de Reagan'. Am putea chiar să desemnăm ideea de James Bond:

> Ideea de James Bond este dezgustător de plină de succes: i-a adus lui Fleming milioane.

Chestiunea este că, in felul în care le folosim noi, nici 'Reagan', nici 'James Bond' *nu desemnează* o idee.

Relaţia dintre cuvinte şi idei poate fi importantă într-o teorie a semnificaţiei. Dar ar insemna să ne abatem de la concepţia lui Mill. Mai mult, a ne ocupa de relaţia cuvinte – idei nu ar trebui, de bună seamă, să fie pe seama concentrării asupra desemnării, asupra relaţiei dintre cuvinte şi lume. Sarcina noastră este de a explica rolul special al limbajului in viaţa noastră. O privire superficială peste descrierea pe care am dat-o mai devreme acestui rol (1.2) arată cât de mult implică el lumea pâinii, a vinului, a adăpostului, a altor oameni etc. O explicaţie a semnificaţiei care ignoră această lume în favoarea ideilor este foarte neplauzibilă. Să luăm notă, de exemplu, că propoziţiile existenţiale pomenite mai sus nu privesc existenţa ideilor, ci pe cea a oamenilor. *O explicaţie a semnificaţiei trebuie cumva să lege limbajul de lumea exterioară.* (Ne vom întoarce la aceste chestiuni când vom discuta despre structuralişti, în capitolul 13.)

Există un al doilea răspuns care face uz de ideea lumilor posibile pe care am introdus-o în secţiunea 2.4. 'James Bond' nu desemnează pe nimeni în această lume, însă desemnează pe cineva din alte lumi posibile. James Bond există în acele lumi şi afirmaţiile despre el, ca şi afirmaţiile noastre de mai sus pot fi adevărate în virtutea felului în care sunt lucrurile în acele lumi. Vom reveni la ideea de lumi posibile şi ne vom exprima scepticismul profund despre ele în secţiunea 2.6.

Opacitatea

Din propoziţiile

> Falwell îl persecută pe Bob Dylan.
> Bob Dylan este Robert Zimmerman.

putem infera:

Falwell îl persecută pe Robert Zimmerman.

În propoziţii adevărate, ca cea dintâi, putem substitui oricărui termen singular un termen care desemnează acelaşi lucru şi să fim astfel siguri de păstrarea adevărului; se aplică regula „substitutivităţii identităţii"; propoziţiile sunt „extensionale" sau „transparente". Dimpotrivă, din propoziţiile:

Falwell crede că Bob Dylan a distrus fibra morală a Americii.
Bob Dylan este Robert Zimmerman.

nu putem infera întotdeauna:

Falwell crede că Robert Zimmerman a distrus fibra morală a Americii.

Falwell ar putea să nu fie conştient de faptul că Robert Zimmerman este nimeni altul decât îngrozitorul Bob Dylan, de unde rezultă falsitatea ultimei propoziţii. Regula substitutivităţii poate să nu se aplice la nume în atare contexte. Propoziţiile sunt deci „nonextensionale" sau „opace".

Contextele opace sunt dificile şi fascinante. Încercările de a le aborda au dus la constituirea unei mici industrii în filosofia limbajului. Ele sunt prea dificile pentru a fi mai mult decât doar menţionate în treacăt în această carte. Importanţa menţionării lor aici se datorează faptului că ele pun o altă problemă concepţiei milliene a numelor. Dacă tot ceea ce ar cere semnificaţia lui 'Bob Dylan' ar fi rolul lui de a-l desemna pe Bob Dylan, am putea atunci să-i substituim *întotdeauna* numele codesignaţional, 'Robert Zimmerman', fără schimbare de semnificaţie. Dar tocmai am văzut că substituirea într-un context opac schimbă semnificaţia întrucât poate schimba o propoziţie adevărată într-una falsă. Din nou, trebuie să existe şi altceva în afară de referinţă în semnificaţia unui nume.

Discuţia noastră în secţiunea de faţă a fost în întregime despre nume. Numele par a fi mai lipsite de conotaţie decât majoritatea cuvintelor. Astfel, nu este suprinzător ca şi semnificaţia altor cuvinte decât numele să treacă, de asemenea, dincolo de referinţă.

Să luăm doar cazul identităţilor. Mai întâi, se dau două propoziţii ce implică un alt tip de termen singular, şi anume descrierile definite. (O descriere definită este formată, de regulă, prin plasarea unui articol hotărât la începutul unui termen general[1]. Dimpotrivă, o descriere nedefinită are un articol nehotărât, „un" sau „o", înainte de un termen general. Un termen general este unul care, de obicei, admite o terminaţie de plural şi care i se poate aplica exclusiv fiecăruia dintr-un număr oricât de mare de obiecte; de exemplu 'pisică'.)

Steaua de dimineaţă este steaua de dimineaţă.
Steaua de dîmineaţă este steaua de seară.

1. Spre deosebire de limba română, unde articolul hotărât apare la sfârşitul numelor, în limba engleză articolul hotărât *the* este plasat înaintea acestora (n.t.).

Ceea ce am spus despre propoziţiile de identitate care implică nume se aplică şi aici. Diferenţa dintre a fi gata să afirmăm cea de-a doua propoziţie şi a fi gata numai pentru afirmarea celei dintâi este semnificativă din punct de vedere comportamental. Descrierile definite 'steaua de dimineaţă' şi 'steaua de seară' nu pot avea aceeaşi semnificaţie, chiar dacă au acelaşi referent, şi anume planeta Venus. Semnificaţiile lor sunt mai subtile decât rolul lor referenţial.

Mai departe, să luăm două propoziţii care includ termeni generali:

Cordatele sunt cordate.
Cordatele sunt renate.

Propoziţiile sunt ambele adevărate, însă, intuitiv, diferă ca semnificaţie; vrem să spunem: „'cordate' înseamnă *creaturi cu inimă*", pe când „'renate' înseamnă *creaturi cu rinichi*". Această înclinaţie este susţinută de semnificaţia comportamentală a diferenţei dintre cele două propoziţii. Aşadar, semnificaţiile termenilor generali 'cordate' şi 'renate' sunt diferite şi nu pot fi, prin urmare, identificate cu rolurile lor referenţiale.

2.6. Introducerea sensurilor

Confruntaţi cu fenomenele descrise mai sus, semanticienii au inventat trei strategii. Prima este de a reţine opinia că rolurile referenţiale epuizează semnificaţia, prin încercarea de a clarifica aceste fenomene. Este strategia filosofilor „referinţei directe", cel puţin în tratarea numelor. Ei susţin că, în ciuda fenomenelor menţionate, semnificaţia unui nume nu este, într-adevăr, altceva decât proprietatea lui de a se referi la purtătorul său: ei refuză să părăsească paradisul lui Mill. Vom discuta respectiva chestiune mai târziu (4.4).

A doua strategie abandonează acest paradis: teoria este îmbogăţită prin acceptarea faptului că, într-adevăr, în semnificaţia unui cuvânt se află mai mult decât rolul lui referenţial. Aceasta a fost strategia lui Frege şi a celor mulţi care i-au urmat. Ideea obişnuită este de a suplimenta referinţa (numită uneori „extensiune") cu „sensul" (numit uneori „intensiune"): fiecare cuvânt are un sens şi, în mod normal, un referent. Cuvintele coreferenţiale pot diferi ca semnificaţie pentru că diferă ca sens; sensul ne pune la dispoziţie subtilitatea de care avem nevoie. Cuvintele vide sunt anormale prin faptul că le lipseşte referentul, dar diferă de silabele fără sens prin faptul că au totuşi un sens. Aceasta va fi strategia noastră.

A treia strategie este de a îmbogăţi nu teoria, ci ontologia. Este strategia mai devreme menţionaţilor semanticieni ai lumilor posibile, în special a lui David Lewis (2.4). Mult mai devreme, ea a fost strategia lui Meinong. Strategia acceptă o ontologie a lumilor posibile. La fel ca şi universul nostru, există o infinitate nenumărabilă de universuri alternative. Undeva în acest hăţiş, tot ceea ce poate exista există; orice s-ar putea întâmpla se întâmplă. Aceasta este, în concepţia respectivă, ceea ce înseamnă a spune că ceva e posibil. Ontologia vastă îi permite lui Lewis să spună că acele cuvinte care sunt aparent coreferenţiale nu sunt, în realitate, coreferenţiale. Deşi 'prima femeie prim-ministru al Marii Britanii' şi 'persoana care a condus Marea Britanie în războiul Malvinelor' desemnează ambele aceeaşi entitate *de aici*, ele nu fac acest lucru în toate

lumile posibile. Deşi 'James Bond' nu desemnează nimic în lumea de aici, există multe lumi posibile în care el desemnează ceva. După Lewis, multiplele întrebuinţări ale lui 'există' au mai degrabă înţelesul lui 'există aici'. A spune că 'James Bond' nu există înseamnă doar a spune că nu există aici; din perspectiva oamenilor de altundeva, el există. Nu înseamnă că o noţiune de referinţă este insuficientă pentru a prinde semnificaţia numelor şi a altor cuvinte. E vorba, mai degrabă, de faptul că noţiunea de referinţă pe care am folosit-o este prea periferică. Se cere o noţiune mai cosmopolită.

Această strategie prezintă o problemă internă. Kripke (1980) a argumentat că un nume propriu desemnează acelaşi obiect în fiecare lume posibilă; el este un desemnator „rigid". (Vom discuta concepţia în secţiunea 3.2.) Dacă este aşa, strategia eşuează în a explica diferenţele pe care le-am observat între semnificaţiile propoziţiilor de identitate. Dacă Kripke are dreptate, 'Mark Twain' şi 'Samuel Clemens' desemnează acelaşi obiect nu doar în această lume, ci în fiecare lume posibilă în care ele desemnează ceva. Aşadar, totuşi, nu putem explica diferenţele menţionate în termeni de roluri referenţiale ale numelor: numele au acelaşi rol referenţial. Ne confruntăm cu una dintre principalele probleme ale ultimei secţiuni.

Găsim că intuiţiile modale ale lui Kripke sunt plauzibile, dar ne îndoim că pot avea mare greutate epistemică. Obiecţia noastră la strategia lumilor posibile este mai globală. Ea a fost deja indicată: suntem de părere că afirmaţia existenţei efective a unor lumi posibile este *pur şi simplu incredibilă*. Dacă poziţia noastră depinde de această remarcă, atunci ne situăm printre filosofii care răspund concepţiilor lui Lewis cu o „privire sceptică", filosofi cu care – afirmă el destul de rezonabil – este greu de discutat (1973, p. 86).

**Lewis admite că ontologia lui bruschează bunul-simţ, dar crede că virtuţile ei depăşesc acest dezavantaj. Ea are valoare explicativă independent de teoria referinţei. Cea mai faimoasă este explicaţia modalităţii. Unele lucruri care nu s-au întâmplat s-ar fi putut întâmpla. Germania ar fi putut câştiga cel de-al doilea război mondial. America ar fi putut pierde Războiul de Independenţă. Sunt posibilităţi de scară largă nerealizate. Există miriade de posibilităţi de scară mică: aţi fi putut să nu citiţi cartea aceasta; Rebecca ar fi putut să nu facă cererea în căsătorie ş.a.m.d. Lewis ia acest mod de a vorbi ca fiind în întregime cu referire la lumi posibile. A spune că este posibil cutare şi cutare – a spune că s-ar fi putut întâmpla – înseamnă a spune că s-a întâmplat altundeva: s-a întâmplat în altă lume posibilă. E adevărat că Germania ar fi putut să câştige pentru că există o lume nefericită unde a câştigat.

Modalitatea este, poate, cel mai atrăgător loc pentru a face uz de lumile posibile, dar Lewis le foloseşte şi în altă parte: pentru explicarea cauzalităţii şi a contrafactualelor ('Dacă azi n-ar fi fost zi de pensie, bunicul ar fi fost sobru').

Ce putem spune despre această listă de virtuţi? Putem face mai mult decât să ne uităm la ea? Noi aşa credem, deşi detaliile răspunsului nostru depind de cum anume ne situăm în raport cu problema lumilor posibile. Putem adopta o poziţie esenţial semantică: lumile posibile sunt entităţi care funcţionează doar spre a ne furniza condiţii de adevăr pentru propoziţii problematice, adică propoziţii conţinând noţiuni modale, cauzalitate şi altele. Nu putem accepta acest rol pentru lumile posibile, căci ar viola abordarea naturalistă la care am subscris în secţiunea 1.3. Ne-am angaja faţă de entităţi cu justificare nonsemantică. Am fi, de asemenea, angajaţi faţă de relaţii nenaturale: cineva care foloseşte numele 'Reagan' ar fi într-o relaţie nu doar cu Reagan pe care îl ştim noi, ci şi cu entităţi din alte lumi posibile. Ele sunt entităţi cu care nu suntem în nici un fel de

relaţie cauzală: lumile posibile sunt segregate una de alta. Într-adevăr, nu ar exista nici o relaţie naturalistă între noi şi locuitorii acestei „supe" de posibilităţi; nici o relaţie utilizată independent de semantică. Astfel, înţelegând aşa angajamentul faţă de lumile posibile, teoria semantică ar fi *sui generis*. Ideea că limbajul este special trebuie să întâmpine rezistenţă; el este doar un alt fenomen natural, deşi unul caracteristic în special pentru noi.

Nu credem că Lewis îşi înţelege astfel demersul. El consideră că explică proprietăţi ale unei realităţi în care ar trebui să credem pentru motive cu totul independente de limbaj. Printre ele se află proprietăţile modale: numeroasele feluri în care lucrurile ar fi putut să fie. Este adevărat, aparatul lumilor posibile dă o descriere limpede a semanticii diferitelor propoziţii, dar numai pentru că furnizează o explicaţie plauzibilă a faptelor raportate de propoziţii.

Pentru a ne ocupa de această concepţie despre lumile posibile, avem nevoie să ne organizăm altfel predilecţia naturalistă. Suntem de părere că explicaţiile trebuie date în termeni naturalişti, de regulă cauzali. Explicăm evenimentele şi procesele prin apelul la ordinea cauzală a lumii. Explicăm unele trăsături ale ordinii – să zicem, proprietatea tipic chimică a valenţei, o proprietate care determină parţial felul în care se combină elementele – prin apelul la proprietăţi mai adânci ale ei: structura învelişurilor electronice ale atomilor acelor elemente. Explicaţia apelează la ordinea şi structura lumii. Explicaţiile lui Lewis, în termeni de lumi posibile, nu au această caracteristică. Datele despre lume sunt explicate prin raportare la ceea ce se petrece în lumi care nu afectează deloc lumea noastră. *Nu* există relaţii cauzale transmundane. Problema nu vizează numai faptul că explicaţiile lui sunt prea extravagante. Noi nu credem că acestea ar reprezenta la urma urmei explicaţii.**

Subscriem la cea de-a doua strategie: credem că, pentru a explica rolurile importante ale cuvintelor, ar trebui să presupunem că aceste cuvinte au sensuri. Deci sensul unui cuvânt este cel puţin parte a semnificaţiei lui. Iar acum trebuie să arătăm ce anume sunt sensurile: avem nevoie de o teorie a sensului.

Potrivit ipotezei noastre reprezentaţionale, proprietatea de a se referi la ceva este nucleul semnificaţiei unui cuvânt. Cum putem împăca aceasta cu acceptarea curentă a sensurilor? O idee ar fi să luăm sensul unui cuvânt ca un factor al semnificaţiei ce este *independent* de referinţa sa. O atare concepţie a celor „doi factori" a fost îmbrăţişată de unii filosofi. Vom discuta acest lucru, pe scurt, mai târziu (9.4). Preferăm o idee mai clasică, ce leagă sensul strâns de referinţă.

Concepţia clasică este că sensul *determină* referinţa; în terminologia lui Frege, sensul conţine „modul de prezentare" a unui obiect (1952, p. 57). În virtutea sensului său – împreună, poate, cu unele proprietăţi ale contextului împrejurărilor sale – are un termen-referinţă, dacă are. În această concepţie, sensul unui cuvânt, împreună, poate, cu unele proprietăţi contextuale, *epuizează* semnificaţia.

O teorie a semnificaţiei trebuie să cuprindă atât o teorie a sensului, cât şi o teorie a referinţei. După ideea clasică, ultimele două teorii merg împreună, pentru că o teorie a sensului va arăta cum sensul determină referinţa unui cuvânt şi, astfel, îi va explica respectiva referinţă (lucru care, trebuie notat, a rămas neexplicat în teoria milliană). Iar o teorie a referinţei va spune cum este determinată referinţa unui cuvânt, explicându-i astfel sensul.

În capitolul următor vom examina o teorie a referinţei pentru una dintre cele mai simple categorii de termeni: numele proprii. Pe scurt, teoria scoate în evidenţă faptul că numele abreviază descrieri.

Am acceptat ideea potrivit căreia cuvintele au sensuri. Ce consecinţă ar avea în aceste condiţii concepţia noastră privind semnificaţia propoziţiilor? În particular, cât de aproape suntem de sloganul „Semnificaţia unei propoziţii este condiţia ei de adevăr"? Interpretat strict, sloganul pretinde că semnificaţia propoziţiei înseamnă proprietatea ei de a reprezenta o anumită situaţie. Trebuie să respingem această interpretare. Cu acceptarea de către noi a sensurilor se potriveşte opinia conform căreia semnificaţia unui cuvânt înseamnă mai mult decât proprietatea lui de a reprezenta ceva. Trebuie să avem şi o opinie corespunzătoare despre semnificaţia oricărei propoziţii care conţine acel cuvânt. Aşadar, trebuie să reinterpretăm sloganul după cum urmează: semnificaţia unei propoziţii înseamnă proprietatea ei de a reprezenta o anumită situaţie *într-un anume fel*, *modul ei de a-şi reprezenta* propriile condiţii de adevăr. Ne-am îndepărtat de slogan, păstrându-i însă spiritul.

Această schimbare trebuie însoţită de o modificare în concepţia noastră privind sarcina semantică a propoziţiilor (2.2). Ea devine sarcina de a explica modurile în care propoziţiile îşi prezintă condiţiile de adevăr. Explicaţia se va face în termeni de moduri de referinţă - sensuri - şi de structuri sintactice. Ne-am deplasat de la semnificaţia propoziţiei la modul de prezentare a unei condiţii de adevăr; şi de aici la structură şi la modul de referinţă.

Până acum am fost preocupaţi de semnificaţie, o proprietate a simbolurilor lingvistice. Cealaltă problemă de bază priveşte capacitatea umană de a *înţelege* aceste simboluri (1.2). A înţelege un limbaj - a fi *competent* într-un limbaj - este o proprietate a minţii umane (şi, poate, şi a altor tipuri de minţi) care va fi discutată cel mai mult in partea a III-a (capitolul 8). Totuşi este potrivit să-i facem o mică introducere acum, deoarece postularea sensurilor i-a condus pe filosofi către o anumită teorie a înţelegerii. Intuitiv, a înţelege un termen înseamnă a-i prinde semnificaţia sau sensul. Să adăugăm aici ideea clasică după care sensul determină referinţa. A înţelege un termen înseamnă a sesiza ceva care ii determină referinţa. Este tentant să avansăm puţin: a înţelege un termen înseamnă a avea posesia unei cunoaşteri suficiente pentru a-i identifica referentul. Într-adevăr, Frege a considerat acest lucru definitoriu pentru sens. De exemplu, cineva care înţelege 'Spiderfingers Lonergan' trebuie să ştie să identifice fapte despre infamul criminal. Majoritatea celor care subscriu la ideea clasică au cedat acestei tentaţii, aşa cum vom vedea în capitolul următor.

2.7. Avertisment asupra terminologiei. Întrebuinţare şi menţiune

Am adoptat o gamă terminologică: 'semnificaţie', 'adevăr', 'referinţă', 'desemnare', 'sens' ş.a.m.d. Vor interveni şi alţi termeni, preluaţi din limbajul cotidian, fiind parte a lingvisticii populare (1.3). Este important să nu presupunem că sensurile tehnice ale termenilor sunt aceleaşi ca în limbajul obişnuit. Într-adevăr, e foarte improbabil să fie aceleaşi. Am atras deja atenţia asupra caracterului vag al termenului comun 'semnificaţie' (2.1) şi a limitărilor intrebuinţării pe care o dăm termenului 'a desemna' (2.5). În bună măsură, este valabil şi pentru alţi termeni. Când adoptăm un termen îi dăm, de obicei, o semnificaţie înrudită cu cea obişnuită, dar diferită prin aceea că este mai precisă.

Nu e nimic deosebit în această practică. Mulţi termeni tehnici din ştiinţă au pornit la drum prin a fi termeni obişnuiţi; să ne gândim, de pildă, la termenul 'masă'.

Avertismentul are un corolar. Ar trebui să fim atenţi la diferitele întrebuinţări tehnice care circulă printre semanticieni. Uneori, atare variaţiuni sunt relativ sistematice în diferite culturi sau subculturi. De exemplu, filosofii britanici tind să folosească 'a referi' pentru ceva apropiat de relaţia dintre numele proprii şi purtătorii lor, în timp ce filosofii americani tind să-l folosească mai general, pentru relaţiile pe care *toţi* termenii le au cu lumea. Urmăm ultima dintre practici; astfel, desemnarea şi aplicarea sunt ambele, pentru noi, moduri ale referinţei. Deşi uneori unul dintre uzurile unui termen semantic este mai comun sau mai oportun decât altul, nu se pune problema ca unul să fie *corect*. Sensibilitatea la variaţia uzului este importantă pentru a evita neînţelegerile ce nu sunt substanţiale, ci doar verbale.

Aceste chestiuni pot părea suficient de clare, dar nu sunt necontroversate. Şcoala filosofică a „limbajului comun" consideră filosofia limbajului ca *fiind* studiul uzului comun al termenilor semantici. Aşadar, sensibilitatea la folosirea comună este tot ceea ce se cere. Testul unei teorii constă în a preciza dacă ea se acordă cu „ceea ce am spune în mod obişnuit". Nu rămâne loc pentru termeni tehnici (exceptându-i, poate, pe cei *definiţi* în termeni obişnuiţi). Discuţia noastră din secţiunea 1.3 implică respingerea acestei concepţii a „limbajului comun". O vom critica în mod direct în capitolul 14.

De-a lungul discuţiei am fost atenţi să punem un nume între ghilimele simple ori de câte ori vrem să vorbim despre el - să-l *menţionăm* -, mai degrabă decât să-l *folosim* pentru a vorbi despre purtătorul său. Grija pentru „distincţia dintre întrebuinţare şi menţiune" poate părea pedantă, însă este foarte importantă în filosofia limbajului. Altundeva abia dacă ar merita osteneala, deoarece diferenţa dintre referentul unui nume atunci când este folosit şi atunci când este menţionat este evidentă; nimeni nu ar confunda persoana Thatcher cu numele 'Thatcher' (sau aşa s-ar crede, însă multe mituri, religii, superstiţii şi adagii sunt alimentate de asemenea confuzii). Drept rezultat, oamenii sunt, de regulă, mai curând delăsători în legătură cu întrebuinţarea semnelor citării în jurul unui nume atunci când vor să-l menţioneze. Totuşi, în filosofia limbajului vorbim *despre nume* (şi alte expresii). În acest scop trebuie să folosim numele numelor. Diferenţa dintre referentul unui astfel de nume când e folosit şi când e menţionat nu este deloc evidentă. Într-adevăr, multe lucrări filosofice au fost viciate de eşecul de a distinge între întrebuinţare şi menţiune.

Nici un filosof nu a făcut mai mult pentru a scoate la lumină importanţa grijii pentru această distincţie decât W.V.O. Quine. Următorul exemplu este luat din opera sa şi ar trebui studiat ca un exerciţiu:

> 'Boston este aglomerat' este despre Boston şi conţine 'Boston'; '„Boston" este bisilabic' este despre 'Boston' şi conţine „Boston". „Boston" desemnează 'Boston' care, la rându-i, desemnează Boston. Pentru a menţiona 'Boston' folosim „Boston" sau un sinonim. „Boston" conţine şase litere şi o singură pereche de ghilimele; 'Boston' conţine şase litere şi nici un fel de ghilimele, iar Boston conţine cam 800.000 de oameni (1940, p. 24).

A pune o expresie între semnele citării nu este singura tehnică ce poate fi folosită pentru a o menţiona: expresia poate fi explicitată. Am făcut uz pe larg de această tehnică. Cu câteva pagini în urmă, de exemplu, am închis secţiunea 2.5 cu o discuţie a propoziţiilor de identitate 'Cordatele sunt cordate' şi 'Cordatele sunt renate', ambele fiind explicitate.

A explicita o expresie sau a o pune între semnele citării nu indică întotdeauna că este menţionată, şi nu folosită. E adesea semnul – şi nu surprinzător – că expresia este luată de la altcineva şi citată. Semnele citării au, de asemenea, rolul de a marca citatele de distanţare. Se indică faptul că autorul, în timp ce foloseşte expresia, se distanţează de semnificaţia ei deplină. În lucrarea noastră folosirea ghilimelelor simple va marca întotdeauna că o expresie este menţionată. Vom rezerva ghilimelele duble pentru citare şi pentru citatele de distanţare.

Lecturi recomandate

2.2

Pentru abordarea fregeană a limbajului, vezi cele câteva eseuri retipărite în *The Philosophical Writings of Gottlob Frege* (1952), în special primele aproximativ şapte pagini ale studiului său din 1892, „On Sense and Reference", retipărit, de asemenea, în Martinich, 1996, *The Philosophy of Language* (sub numele „On Sense and Nominatum") şi Ludlow, *Readings in the Philosophy of Language*. Pentru o bună introducere, vezi Currie, 1982, *Frege, an Introduction to his Philosophy*.

Concepţia după care o abordare în termeni de condiţii de adevăr a limbajului cere o teorie substanţială a referinţei nu este scutită de controverse. Într-un articol clasic care ne ghidează abordarea, „Tarski's Theory of Truth" (1972), Hartry Field a indicat că Tarski însuşi a fost mulţumit cu o teorie trivială a referinţei. Atât Donald Davidson, în „Reality without Reference", publicată pentru prima dată în 1977 şi retipărită în Davidson, 1984, cât şi John McDowell în „Physicalism and Primitive Denotation: Field on Tarski" (1978) susţin că o teorie a referinţei nu este necesară. Găsim că aceste argumente sunt obscure şi neconvingătoare: vezi capitolul 15 de mai jos; de asemenea, Devitt, 1981a, *Designation*: secţiunile 4.8-4.9; 1997, *Realism and Truth*: secţiunile 10.1-10.5. Articolele lui Field, Davidson şi McDowell sunt toate retipărite în Platts, 1980, *Reference, Truth and Reality*. Soames, 1984b, „What is a Theory of Truth?" este o critică interesantă la adresa lui Field.

Opinia că adevărul constă în „corespondenţa cu faptele" este cunoscută sub numele de *teoria de corespondenţă a adevărului*. În încercarea de a explica adevărul în termeni de referinţă şi structură, oferim o teorîe a corespondenţei. Pentru mai multe detalii, vezi Devitt, 1997, pp. 27-29.

Pentru o expunere atentă şi sistematică a concepţiei că o teorie a semnificaţiei este o teorie a adevărului, vezi Lycan, 1984, *Logical Form in Natural Language*. El este mai înţelegător decât noi cu formularea dată de Davidson acestor chestiuni.

****2.3**

Smart îşi schiţează teoria condiţiilor de adecvare în mod simplu şi accesibil în *Ethics, Persuasion and Truth* (1984). Linia scandinavă despre non-indicative a fost prezentată în Aqvist 1965, *A New Approach to the Logical Theory of Interrogatives*, partea I. Linia scandinavă mai generală este prezentată condensat în Follesdal şi Hilpinen, 1970, „Deontic Logic: An Introduction". Belnap şi-a apărat concepţiile asupra întrebărilor în mai multe locuri, de pîldă în Belnap şi Steel, 1976, *The Logic of Questions and Answers*. Toate aceste lucrări, cu excepţia celei a lui Smart, sunt tehnice şi dificile.

Două lucrări clasice de pragmatică, netehnice, subliniind importanţa folosirii non-indicativelor în limbaj, sunt Austin, 1962a, *How to do Things with Words* şi Searle, 1969, *Speech Acts*. Vezi, de asemenea, primele trei texte din Searle, 1971, *The Philosophy of Language*, partea a IV-a a lui Davis, 1991, *Pragmatics* şi partea a II-a a lui Martinich, 1996.**

2.4

Faimoasa definiţie tarskiană a adevărului se află în „The Concept of Truth in Formalized Languages", retipărit în Tarski, 1956, un articol lung şi dificil. Tarski, 1944, „The Semantic Conception of Truth", retipărit în Martinich, 1996 şi Geirsson şi Losonsky, 1996, constituie o dezbatere mai accesibilă. O bună expunere a principalelor idei ale lui Tarski poate fi găsită în Quine, 1970, *Philosophy of Logic*, capitolul 3 ; vezi, de asemenea, Field, 1972.

**Limbajele mai complexe - incluzând adverbe, timpuri, pronume şi altele asemenea - sunt tratate în Lewis, 1972, „General Semantics", in Davidson şi Harman, 1972, *Semantics of Natural Language* şi retipărit Lewis, 1983, *Philosophical Papers*, volumul 1. Vezi, de asemenea, Montague, 1974, *Formal Philosophy* şi Dowty, Wall şi Peters, 1981, *Introduction to Montague Semantics*.

Frege şi Tarski au tratat în logicile lor cuantificatori precum 'toţi' şi 'unii' ca „unari". Barwise şi Cooper, 1981, „Generalized Quantifiers and Natural Language" se concentrează asupra cuantificatorilor precum 'majoritatea' şi 'puţini' spre a susţine că, în limbajul natural, cuantificatorii sunt „binari". Vezi Larson şi Seagal, 1995, *Knowledge of Meanings*, capitolele 7 şi 8, pentru o dezvoltare interesantă a acestei idei ; de asemenea, Neale, 1990, *Descriptions*, secţiunea 2.5, pentru o relatare accesibilă. Cea mai abordabilă dintre lucrările de logică modală ale lui Kripke este „Semantical Considerations on Modal Logic" (1962), retipărit în Linsky, 1971, *Reference and Modality*. Pentru Lewis, vezi *Counterfactuals* (1973). Jaakko Hintikka a făcut muncă de pionierat în aplicarea semanticii lumilor posibile la contexte epistemice : *Knowledge and Belief* (1962). O introducere limpede la problema utilităţii discursului lumilor posibile în teoria semantică este dată de Bradley şi Swartz, 1979, *Possible Worlds*. Ei ilustrează timiditatea metafizică endemică printre cei care vorbesc despre lumile posibile : ei nu pun problema statutului lumilor posibile. Problemele tehnice la care se face aluzie în textul nostru sunt punctate de către Lewis şi Lycan (vezi sugestiile bibliografice pentru secţiunea 2.6).

Quine este un sceptic celebru nu doar în privinţa lumilor posibile, ci şi în privinţa noţiunilor modale în general : vezi „Reference and Modality" în *From a Logical Point of View* (1961), retipărit în Linski, 1971 ; „Necessary Truth" şi „Three Grades of Modal Involvement" în *Ways of Paradox* (1966).**

Donald Davidson a fost primul care a avut o perspectivă optimistă asupra sarcinii de a aplica reflecţiile lui Tarski la limbajele naturale, în eseul „Truth and Meaning", retipărit în Davidson, 1984, Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997.

2.5

Relatarea clasică a problemei puse de propoziţiile de identitate se află în primele două pagini ale articolului lui Frege, „On Sense and Reference" (vezi 2.2, mai sus). Problema a părut pentru mulţi a fi inabordabilă şi a dezvoltat o vastă literatură. Argumentul lui Kripke pentru necesitatea propoziţiilor de identitate care implică nume se găseşte în *Naming and Necessity*, 1980, pp. 97-116, extrase din care se află in Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997. Această lucrare foarte influentă joacă un rol important în cartea noastră.

Problema propoziţiilor de existenţă pentru concepţia milliană este foarte adecvat scoasă în evidenţă de către Russell în lucrarea lui din 1918, „The Philosophy of Logical Atomîsm", retipărită în *Logic and Knowledge*, 1956, pp. 233, 241. Quine ia în considerare şi respinge opinia că un nume vid se referă la o idee în lucrarea lui clasică, „On What There Is", în *From a Logical Point of View* (1961).

Chestiunea dificilă a contextelor opace este discutată de Frege în articolul menţionat mai sus. Două texte clasice sunt „Quantifiers and Propositional Attitudes" al lui Quine, retipărit în Quine, 1966, şi Kaplan, 1969, „Quantifying In", în Davidson şi Hintikka, 1969, *Words and Objections*. Ambele lucrări sunt retipărite în Linski, 1971 şi Martinich, 1996. Vezi, de asemenea, Quine, 1960, *Word and Object*, secţiunile 30-32, retipărit in Ludlow, 1997.

2.6

Strategia de a introduce sensuri este identificată, de asemenea, în articolul lui Frege.

**Pentru strategia lumilor posibile, vezi sugestiile de lectură pentru secţiunea 2.4 de mai sus. Plantinga, 1974, *The Nature of Necessity*, capitolele VI-VIII, oferă o apărare interesantă angajamentului faţă de lumile posibile. Max Cresswell a urmărit această strategie foarte sistematic : vezi *Structured Meanings* (1985) ; *Semantical Essays* (1988) ; *Language in the Worlds* (1994) ; *Semantical Indexicality* (1996). Lycan, 1994, *Modality and Meaning* critică principalele poziţii referitoare la lumile posibile şi discută relaţiile lor cu semantica. Loux, 1979, *The Possible and the Actual* este o colecţie utilă. Miller, 1991, „Reply of a Mad Dog" este un răspuns la critica noastră.

O comparaţie a scrierilor de logică modală ale lui Kripke cu *Naming and Necessity* sugerează că până şi el este rezervat în legătură cu lumile posibile.

Lewis îşi apără poziţia în *On the Plurality of Worlds*, susţinând că poziţia sa este coerentă şi plauzibilă şi că încercările de a cumpăra avantajele lumilor posibile la un preţ ontologic mai mic nu pot avea succes.**

2.7

Citatul din Quine este extras din secţiunea 4 a cărţii *Mathematical Logic* (1940) ; secţiunea este numită „Use versus Mention" şi este o dezbatere foarte bine construită pe această temă.

3

TEORII DESCRIPTIVE ALE REFERINŢEI: NUMELE

3.1. Teoria clasică a descripţiei

Potrivit teoriei clasice a descripţiei, derivată din lucrările lui Gottlob Frege şi Bertrand Russell, sensul unui nume este dat de o descripţie definită asociată cu numele; sensul numelui este sensul acelei descripţii. Astfel, numele pot fi tratate ca descripţii abreviate. Să dăm următorul exemplu, preluat din Frege (1952, p. 58n). Dat fiind ceea ce se crede îndeobşte despre Aristotel, am putea presupune că descripţia definită asociată cu 'Aristotel' este 'elev al lui Platon şi profesor al lui Alexandru cel Mare'. Dacă este aşa, această descripţie exprimă sensul lui 'Aristotel'.

Sensul este presupus a determina referinţa, astfel încât teoria sensului ar furniza o teorie a referinţei (2.6). Şi aşa şi este. (Aici este un avantaj categoric al acestei teorii asupra celei milliene, care a lăsat referinţa unui nume neexplicată.) Considerăm un nume *a* care are sensul exprimat de descripţia '*F*-ul'[1] şi care *desemnează x*. Teoria spune că:

'*a*' desemnează *x* în virtutea faptului că '*F*-ul' denotă *x*.

Problema noastră iniţială, de a explica referinţa pentru nume, se reduce la explicarea referinţei pentru descripţii definite. În virtutea a ce anume îl *denotă* pe *x* o descripţie definită? Am făcut totuşi un progres, întrucât am avea acea problemă oricum; două probleme au fost reduse la una singură. În plus, mulţumită faimoasei „teorii a descripţiilor" a lui Russell, avem un răspuns la problema descripţiilor:

'*F*-ul' denotă *x* dacă şi numai dacă '*F*' se aplică la *x* şi la nimic altceva;

de exemplu, 'autorul lui *Word and Object*' denotă Quine deoarece 'autor al lui *Word and Object*' i se aplică numai lui Quine. Încă o dată, am rezolvat o problemă ridicând alta: aceea de a explica referinţa termenilor generali care umplu locul lui '*F*'. În virtutea a ce i se *aplică* un termen general unui obiect? Totuşi - o repetăm -, am făcut un progres, pentru că este o problemă pe care am fi avut-o oricum. (Interesant este că această altă

1. În original, 'the *F*'. Traducerea articolului hotărât este esenţială pentru redarea faptului că este vorba de descripţii definite (n.t.).

problemă nu a stârnit entuziasm pentru teoria descriptivă a numelor. Vom reveni în secţiunile 3.5 şi 4.2.) Pe scurt, teoria descriptivă a numelor, impreună cu teoria descripţiilor a lui Russell, reduce trei probleme ale referinţei la una singură: problema desemnării pentru nume, a denotaţiei pentru descripţiile definite şi a aplicaţiei pentru termenii generali.

Teoria descripţiei dă o teorie a sensului şi, implicit, o teorîe a referinţei. Pare să nu fie nimic altceva în semnificaţia unui nume decât sensul şi referinţa lui (2.6). Deci teoria descripţiei este o teorie completă a semnificaţiei pentru nume.

Suntem interesaţi nu doar de semnificaţie, ci şi de inţelegere. Ce înseamnă a fi în situaţia de a folosi '*a*' în mod adecvat – a fi competent în folosirea numelui? Înseamnă „a-i sesiza sensul". Ce înseamnă acest lucru? Teoria descripţiei are un răspuns simplu: a sesiza sensul lui '*a*' înseamnă a-l asocia pe '*a*' cu '*F*-ul'. Dar ce înseamnă a *asocia* un nume cu o descripţie? Există un răspuns plauzibil care stă la dispoziţia teoreticienilor descripţiei, răspuns ce apelează la dispoziţiile inferenţiale ale vorbitorului. Max asociază 'profesorul lui Alexandru' cu 'Aristotel' în virtutea dîspoziţiei sale permanente de a infera din afirmaţii care folosesc numele 'Aristotel' afirmaţii care folosesc descripţia 'profesorul lui Alexandru' şi invers. Descripţia are un „rol conceptual" sau „funcţional", care o leagă strâns de inferenţa la şi de la nume.

Să combinăm această concepţie asupra competenţei cu teoria referinţei şi vom putea conchide că vorbitorul competent asociază numele cu o descripţie care se aplică în mod unic la – şi deci îl identifică pe – purtătorul său. Asocierea ar rezulta în convingerea pe care vorbitorul ar exprima-o, „*a* este *F*-ul". Dat fiind că, potrivit teoriei, '*a*' desemnează ceea ce '*F*-ul' denotă, convingerea ar trebui să fie adevărată. Teoreticienii clasici ai descripţiei merg mai departe: convingerea este *cunoaştere*. Astfel, cineva care înţelege 'Spiderfinger Lonergan' nu numai că trebuie să creadă ceva care il identifică de fapt pe criminal, ci trebuie să şi *ştie* să îl identifice. Astfel, teoria clasică a descripţiei cedează tentaţiei menţionate în secţiunea 2.6.

Trecerea de la convingerea adevărată la cunoaştere are nevoie de o permisiune formală. O convingere adevărată are valoare de cunoaştere dacă şi numai dacă este *justificată*. De exemplu, convingerea noastră că un anumit cal va câştiga cursa se poate dovedi adevărată, dar nu este cunoaştere dacă nu e bine fundamentată, ci este, mai curând, o ghicire norocoasă. De ce presupun teoreticienii descripţiei că o convingere – care determină referinţa – despre *a* a unui vorbitor competent în folosirea lui '*a*' trebuie să fie justificată şi, prin urmare, să fie cunoaştere? La urma urmei, este foarte probabil că numeroasele convingeri pe care un vorbitor le are despre *a* sunt nejustificate. Se poate ca aceea care determină referinţa să se afle printre ele. Presupunem că teoreticienii descripţiei socotesc convingerea ce determină referinţa ca fiind cunoaştere datorită uneî asumpţii implicite în gândirea lor, „asumpţia carteziană". Potrivit ei, competenţa unui vorbitor de a folosi o expresie duce (tacit) la cunoaşterea semnificaţiei sale; competenţa implică un acces nonempiric „privilegiat" la semnificaţia ei (2.5). Acest acces furnizează justificarea cerută: deoarece asocierea de către vorbitor a lui '*F*' cu '*a*' determină referinţa lui '*a*', competenţa lui îl pune în poziţia de a *spune* că acest lucru are loc. Astfel, el nu doar *crede* că *a* este *F*, ci deopotrivă *ştie* asta. (De fapt, este argumentul că adevărurile analitice sunt cunoscute *a priori*; 5.6.)

Să vedem mai departe cum tratează teoria clasică a descripţiei diferitele chestiuni care ne-au dus la introducerea sensurilor (2.5).

Am văzut că propozițiile de identitate:

Mark Twain este Mark Twain.
Mark Twain este Samuel Clemens.

diferă ca semnificație. Cum explică teoria acest lucru? Cele două nume au sensuri diferite în virtutea faptului că sunt asociate cu descripții diferite: 'Mark Twain' este asociat cu, să spunem, 'autorul lui *Huckleberry Finn*'; 'Samuel Clemens' cu, să spunem, 'omul care locuiește pe Elm Street 12'. Descripțiile au sensuri diferite, astfel încât propozițiile diferă ca semnificație. Teoria ne dă semnificațiile mai rafinate pe care le dorim.

Teoria reușește, de asemenea, și în privința propozițiilor existențiale singulare care conțin nume. Ele sunt văzute ca echivalente cu propozițiile care conțin descripții definite, adică cu propoziții ca '*F*-ul există', în caz afirmativ, și '*F*-ul nu există', în caz negativ. Prima este adevărată dacă și numai dacă descripția definită denotă; ultima – dacă și numai dacă ea nu denotă. Cu ajutorul teoriei descripțiilor a lui Russell putem da, încă o dată, explicația cerută în continuare: '*F*-ul' denotă dacă și numai dacă există un obiect și numai unul căruia '*F*' i se aplică. Astfel, propoziția negativă este adevărată dacă termenul general nu reușește să se aplice în mod unic. Asemenea eșecuri nu fac ca propozițiile să fie fără semnificație, deci nu duc la paradox. În mod similar, nu este nimic tautologic intr-o propoziție adevărată afirmativă: chiar dacă ar fi falsă, ea ar avea semnificație.

Aparițiile numelor vide în alte contexte sunt, de asemenea, tratate fără efort. Un nume este vid întrucât descripția asociată eșuează, nu reușește să denote. Dar descripția – deci și numele – are și un sens. Sensul depinde parțial de structura ei – aceea a unei descripții definite – și parțial de sensul termenului general pe care îl conține. Ambele sunt neafectate de eșecul denotării.

Problema opacității nu este atât de ușoară. Teoria descripției explică de ce substituirea unui nume cu un altul cu același referent schimbă *semnificația* unei propoziții: vezi, mai sus, propozițiile de identitate. Însă ea nu explică de ce substituirea poate schimba *valoarea de adevăr*. Nu există un motiv evident pentru care propozițiile:

Monica crede că autorul cărții *Syntactic Structures* este un mare lingvist.
Autorul cărții *Syntactic Structures* este cel mai influent scriitor anarhist contemporan.

nu reușesc să facă necesară propoziția:

Monica crede că cel mai influent scriitor anarhist contemporan este un mare lingvist.

Eșecul regulii de substitutivitate a identității este la fel de misterios pentru descripții definite ca și pentru nume, astfel încât a trata numele ca descripții abreviate nu ne este de ajutor. Diferențele de sens care nu duc la diferențe de referință ar trebui să fie irelevante pentru condițiile de adevăr.

Majoritatea celor preocupați de problema opacității sugerează ideea potrivit căreia condițiile de adevăr ale propozițiilor ce exprimă convingeri, precum acestea, depind nu numai, să spunem, de referința lui 'autorul cărții *Syntactic Structures*', ci și de *modul* de

referinţă. Teoriile descriptive dau o relatare limpede a modului de referinţă al unui nume, astfel încât sunt bine situate pentru a exploata abordarea respectivă. Nu vom spune mai mult despre această chestiune, în acord cu politica noastră de a trata opacitatea in chîp facil (2.5).

În ciuda virtuţilor, teoria clasică a descripţiei a părut, de la bun început, că are probleme serioase.

1. *Baza principială*. Oamenii asociază adesea mai multe descripţii definite cu un nume. *Noi* facem asta cu 'Aristotel'; în afară de cele menţionate, îi asociem 'sistematizatorul logicii silogistice', 'autorul *Eticii nicomahice*' ş.a.m.d. Care dintre ele dau sensul numelui? Dacă teoria clasică este corectă, una dintre aceste descripţii le bate pe toate celelalte. Dacă ea nu denotă, numele este vid, chiar dacă toate celelalte descripţii asociate denotă acelaşi obiect. Teoria trebuie să furnizeze o „bază principială" pentru a da unei asocieri o importanţă specială.

2. *Ambiguitatea nedorită*. Să presupunem că am avea o astfel de bază principială şi că am aplica-o utilizatorului unui nume. Ea ar selecta o anumită descripţie definită care, pentru acea persoană, are acest rol important. Pare foarte improbabil ca ea să selecteze aceeaşi descripţie pentru toţi utilizatorii numelui. Pentru numele 'Aristotel' ne aşteptăm să găsim multe descripţii diferite care joacă acelaşi rol în comunitatea lingvistică. Astfel, 'Aristotel', chiar atunci când este folosit pentru a se referi la celebrul filosof grec, ar fi ambiguu în mai multe privinţe. (Frege a acceptat această consecinţă a teoriei sale, privind ambiguitatea ca pe o imperfecţiune a limbajului obişnuit; 1952, p. 58n.)

Să ne gândim la problema teoriei milliene a propoziţiilor de identitate. Dacă asumpţia carteziană despre semnificaţii este acceptată, atunci teoria milliană este respinsă de informativitatea lui 'Mark Twain este Samuel Clemens' (2.5). Atunci, de ce teoria descriptivă care acceptă asumpţia carteziană nu este respinsă în mod similar de *non*informativitatea lui 'Aristotel este Aristotel'? Date fiind multiplele sensuri ale lui 'Aristotel', de ce nu este la fel de informativă ca 'Mark Twain este Samuel Clemens'? Teoria descriptivă a fost motivată, în parte, de un aparent contrast între 'Mark Twain este Samuel Clemens' şi 'Aristotel este Aristotel'. Dar, dacă teoria descriptivă clasică este corectă, nu există un astfel de contrast.

3. *Necesitatea nedorită*. Să presupunem că am rezolvat problema ambiguităţii, eventual prin restrângerea la o comunitate lingvistică în care o descripţie exprimă sensul lui 'Aristotel' pentru toată lumea. Să presupunem că descripţia care dă sensul lui 'Aristotel' este cea pe care am preluat-o de la Frege. Să luăm acum:

(a) Aristotel l-a instruit pe Alexandru cel Mare.

Potrivit teoriei descriptive, ea abreviază propoziţia:

(b) Elevul lui Platon şi profesorul lui Alexandru cel Mare l-a instruit pe Alexandru cel Mare.

Dar (b) pare a fi *necesară*, pe când (a) nu pare a fi astfel. *Bineînţeles* că profesorul lui Alexandru l-a instruit pe Alexandru, dar este un fapt pe de-a-ntregul contingent despre Aristotel că l-a instruit pe Alexandru. Într-adevăr, Aristotel ar fi putut muri tânăr, fără să instruiască pe cineva. Teoria descriptivă dă necesităţi nedorite.

Această problemă a teoriei clasice se bazează pe intuiţii despre modalităţi. La fel face şi cea recent propusă de Kripke, de care ne vom ocupa în secţiunea următoare.

Rezumând, se pare că numele nu abreviază descripţii în felul simplu specificat de teoria descriptivă clasică. În următoarele două secţiuni vom ridica alte două probleme pentru teoria clasică.

3.2. Teoria modernă a descripţiei

Implauzibilităţile teoriei clasice au condus la teoria modernă, numită adesea şi teoria „mănunchi" [*„cluster" theory*]. Semnele cele mai timpurii ale ei par să se fi manifestat într-o remarcă tipic enigmatică a lui Ludwig Wittgenstein (1953, secţiunea 79). Totuşi, cei mai influenţi exponenţi ai teoriei au fost Peter Strawson şi John Searle. În loc să lege strâns un nume de o descripţie definită, aşa cum face teoria clasică, teoria modernă îl leagă slab de mai multe. Mănunchiul de descripţii exprimă sensul numelui şi îi determină referinţa; numele se referă la obiectul – dacă există – pe care il denotă *cele mai multe*, dar nu neapărat toate descripţiile. Teoria poate fi mai sofisticată, permiţând unora dintre descripţii să aibă o pondere mai mare decât altele. Astfel, în mănunchiul asociat cu 'Aristotel', fără îndoială că 'sistematizatorul logicii silogistice' atârnă mai greu decât 'fiul medicului de curte al lui Amyntas al II-lea'.

Cum se raportează teoria modernă la chestiunea înţelegerii? Concepţia directă, luând înţelegerea ca „prindere a sensului", îi cere vorbitorului să facă o asociere de roluri funcţionale între nume şi mănunchiul adecvat de descripţii. Adoptând din nou asumpţia carteziană, vorbitorul *ştie* (tacit) că numele se referă la obiectul pe care îl denotă majoritatea descripţiilor. Astfel, vorbitorul competent în privinţa lui 'Spiderfingers Lonergan' ştie suficient de multe fapte pentru a-l *identifica* pe mafiot.

Totuşi, concepţia teoriei moderne a înţelegerii este neclară. Uneori, sugestia pare a fi aceea că este suficient pentru vorbitor să asocieze cel puţin una dintre descripţiile mănunchiului cu numele, combinând astfel o teorie clasică a înţelegerii cu o teorie modernă a sensului. Uneori pare chiar că vorbitorul poate asocia o descripţie identificatoare care nu este în mănunchi, despărţind pe de-a-ntregul înţelegerea de sens. Oricum, conexiunea dintre înţelegere şi sens (şi, prin urmare, referinţă) rămâne neexplicată şi misterioasă, motiv pentru care vom ignora aceste posibilităţi.

Teoria modernă pare că tratează problemele teoriei clasice (3.1) în felul următor. Evită 1 (baza principială) prin aceea că nu ne cere să alegem una dintre multele descripţii pe care o persoană le asociază cu un nume spre a purta povara referinţei; mănunchiul de descripţii poartă povara. Aşadar, nu avem nevoie de o bază principială pentru a alege o descripţie. Problema ambiguităţii nedorite puse de 2 este înlăturată, deoarece numeroasele descripţii asociate cu numele de către comunitatea lingvistică pot fi toate găzduite în mănunchi. Problema necesităţii nedorite pusă de 3 este rezolvată, întrucât teoria nu cere ca *toate* descripţiile din mănunchi să denote purtătorul numelui. Cu toate că, să spunem, descripţia 'elevul lui Platon şi profesorul lui Alexandru cel Mare' este în mănunchiul ce exprimă sensul lui 'Aristotel', ea putea să fi fost una dintr-o minoritate care nu-l denotă pe Aristotel. Astfel, teoria lasă deschisă posibilitatea ca (a) să nu fie adevărată, deci ca Aristotel să nu-l fi instruit pe Alexandru.

Totuşi, succesul teoriei moderne în tratarea acestor probleme este departe de a fi complet, întrucât are de înfruntat o mulţime similară de probleme.

1. *Baza principială*. Fără îndoială că nu fiecare descripţie asociată - oricât de incidental - cu un nume trebuie să fie inclusă în mănunchi. Astfel, teoria modernă se angajează să selecteze acele descripţii care *definesc* numele. Care este baza principială a acestei selecţii? Teoriile moderne vor fi ori împinse înapoi spre teoria clasică, ori înainte, către un holism neplauzibil, în care fiecare descripţie asociată este inclusă în definirea mănunchiului (astfel încât orice schimbare în convingerile despre purtător să schimbe semnificaţia numelui).

2. *Ambiguitatea nedorită*. Pare foarte improbabil ca o bază principială să selecteze acelaşi mănunchi pentru toţi utilizatorii unui nume: oamenii diferă mult în convingerile despre obiecte. Astfel, numele 'Aristotel' ar fi încă ambiguu in multe privinţe.

3. *Necesitatea nedorită*. Potrivit teoriei moderne, este un fapt contingent că Aristotel are oricare dintre proprietăţi - deci teoria se descurcă bine cu (a) -, dar nu este lipsit de importanţă faptul că Aristotel are *majoritatea* din grupul de proprietăţi selectate din mănunchiul de descripţii asociate cu numele său. O propoziţie ca:

> (c) Aristotel a avut majoritatea proprietăţilor următoare: născut în Stagîra, elev al lui Platon, autor al *Eticii nicomahice*, sistematizator al logicii silogistice, profesor al lui Alexandru cel Mare...

ar trebui să fie necesară. Însă, după cum subliniază Kripke (1980), nu pare să se întâmple aşa: Aristotel ar fi putut să nu aibă *nici una* dintre aceste proprietăţi. Teoria modernă, la fel ca cea clasică, dă necesităţi nedorite.

Noi suntem de părere că punctul de vedere al lui Kripke este convingător, însă alţii nu împărtăşesc această idee. De pildă, John Searle, unul dintre fondatorii teoriei moderne, a avut de spus:

> Este un fapt necesar că Aristotel are suma logică, disjuncţia inclusivă, ca proprietăţi atribuite lui îndeobşte: nici un individ lipsit de unele dintre aceste proprietăţi nu ar putea să fie Aristotel (1958, p. 160).

Searle a surprins aici problema necesităţii cu mult inainte ca Kripke să o prezinte adepţilor teoriei mănunchiului. Punctul de vedere al lui Kripke se bazează pe intuiţii modale, pe care mulţi nu le împărtăşesc.

Recent, alte două probleme ale teoriilor descriptive au ieşit la lumină. Ele constituie probleme atât pentru teoria clasică, cât şi pentru cea modernă.

4. *Rigiditatea pierdută*. Cea dintâi problemă pusă de Kripke se bazează, de asemenea, pe intuiţii modale. Ea foloseşte faimoasa noţiune de *desemnare rigidă* [*rigid designation*], explicată după cum urmează: pentru ca un termen '*a*' să fie designator rigid, el trebuie să desemneze acelaşi obiect în fiecare lume posibilă în care el desemnează; sau, mai puţin colorat, termenul trebuie să fie astfel încât '*a* este *F*' să caracterizeze cu adevărat o situaţie contrafactuală dacă şi numai dacă obiectul pe care termenul îl desemnează *de fapt* este *F* în acea situaţie. Kripke susţine că numele sunt designatori rigîzi, pe când descripţiile pe care numele se presupune că le abreviază nu sunt. Deci teoriile descriptive sunt greşite.

Vom aplica această problemă pe teoria clasică, deoarece este mai simplu şi mai clar. Să comparăm:

(d) Lui Aristotel îi plăceau câinii.
(e) Elevului lui Platon şi profesorului lui Alexandru cel Mare îi plăceau câinii.

Să presupunem că Aristotel a murit tânăr, cu mult înainte de împlinirea sa filosofică, şi că un alt elev al lui Platon a preluat instruirea lui Alexandru. În atare împrejurări, adevărul lui (e) ar depinde de chestiunea dacă acelei persoane îi plăceau câinii. Însă adevărul lui (d) ar depinde încă, aşa cum depinde în lumea reală, de afecţiunea lui Aristotel pentru câini. Numele 'Aristotel' îl desemnează pe Aristotel într-o situaţie contrafactuală la fel cum o face în lumea reală, pe când descripţia 'elevul lui Platon şi profesorul lui Alexandru cel Mare' denotă pe oricine este elevul lui Platon care l-a instruit pe Alexandru cel Mare în această situaţie, fie el Aristotel sau altcineva. Aşadar, numele nu abreviază descripţia. Similar, el nu abreviază nici o altă descripţie ce candidează la a-i exprima sensul. (Să observăm că ceea ce evaluăm într-o situaţie contrafactuală sunt expresii *cu semnificaţiile pe care le au în realitate ca urmare a întrebuinţării de către noi*. Este limpede că oricare expresie ar putea avea o semnificaţie diferită ca urmare a folosirii diferite într-o situaţie contrafactuală – limbajul este arbitrar, 1.2 – dar aceasta reprezintă o altă chestiune.)

Dovezi pentru diferenţa de rigiditate între nume şi descripţii pot fi găsite, de asemenea, în contextele modale. Să luăm următoarele exemple:

(f) Aristotel ar fi putut să nu fie Aristotel.
(g) Aristotel ar fi putut să nu fie elevul lui Platon şi profesorul lui Alexandru cel Mare.

În vreme ce (g) este adevărată, (f) cu siguranţă că nu este. Cine altcineva ar fi fost Aristotel dacă el nu ar fi fost Aristotel, adică el insuşi? (Desigur, pe Aristotel ar fi putut să nu-l *cheme* „Aristotel", dar este cu totul alt lucru.)

Kripke indică o cale pentru evitarea problemelor 3 şi 4. Noi am luat teoria descripţiei drept o teorie a sensului, deci a semnificaţiei: o descripţie exprimă sensul unui nume; numele abreviază descripţia şi, astfel, este sinonim cu ea. Datorită acestui lucru, teoria este afectată de necesitatea nedorită a propoziţiilor precum (a) sau (c) şi de faptul că numele nu sunt mai rigide decât descripţiile. Dar să presupunem că am lua teoria nu ca pe o teorie a sensului, a unui sens care determină referinţa, ci *doar* ca pe o teorie a referinţei: numele se referă la tot ceea ce este selectat de către descripţiile asociate, dar nici o cerinţă nu i se impune semnificaţiei. Atunci nu ar apărea nici o problemă, căci fiecare depinde de ideea că descripţia este echivalentă semantic cu numele.

Totuşi, manevra nu este de nici un ajutor în problemele 1 şi 2, a bazei principiale şi a ambiguităţii nedorite. În plus, ea creează alte două probleme.

Mai întâi, teoreticienii tipici ai descripţiei acceptă asumpţia carteziană că, dacă o descripţie sau un mănunchi de descripţii determină referinţa unui nume, atunci vorbitorul competent trebuie să ştie (tacit) că o determină. Mai mult, el consideră că acest fel de cunoaştere este *a priori*. Astfel, simpla înţelegere a numelui 'Aristotel' ar fi de ajuns pentru a cunoaşte (a) sau (c). Teoreticianul tipic al descripţiei nu va vedea aici nici o problemă, *cu condiţia să creadă că (a) sau (c) sunt necesare*: adevărurile necesare sunt tocmai acelea despre care el crede că pot fi cunoscute *a priori*. Dar, aşa cum am constatat, (a) şi (c) nu sunt necesare. Într-adevăr, întreaga însemnătate a manevrei a fost de a evita angajamentul faţă de necesitatea propoziţiilor precum (a) sau (c). Simpla înţelegere a unui nume este suficientă pentru cunoaşterea *contingentă* a purtătorului lui. Pe scurt, pentru un teoretician tipic al descripţiei, manevra are ca rezultat o creatură ciudată, contingentul *a priori*.

În al doilea rând, manevra ne oferă o teorie foarte incompletă. Dacă un mănunchi de descripţii care determină referinţa nu dă sensul unui nume, ce anume îl dă? Sensurile au fost introduse pentru a rezolva diferite probleme - de pildă, cea a propoziţiilor de identitate - care au arătat că semnificaţia unui nume înseamnă mai mult decât rolul lui de a-şi desemna purtătorul (2.6). Avem încă nevoie de sensuri pentru astfel de scopuri şi, prin urmare, avem încă nevoie de o teorie a sensului. Ne vom disocia de ideea fregeană conform căreia sensul determină referinţa; sensul ar trebui să fie un factor de semnificaţie independent de referinţă. Pe scurt, vom adera la o teorie de „doi factori" [*"two-factor" theory*] (2.5). Discutăm teoriile de doi factori în secţiunea 9.4.

O cale mai bună de a evita problemele 3 şi 4 este de a revizui teoria descriptivă afirmând că numele este sinonim cu o descripţie *rigidizată*. Limbajul nostru pare a avea descripţii care conţin 'operatori de rigiditate'; de exemplu, partea italică din 'persoana care, *în lumea reală*, a fost elevul lui Platon şi profesorul lui Alexandru cel Mare' pare a face descripţia să denote Aristotel în orice lume posibilă. Dacă descripţiile de acest tip sunt într-adevăr rigide, teoria revăzută poate pretinde că un nume este sinonim cu descripţie rigidizată.

În fine, să observăm că, deşi teoria mănunchiului se descurcă bine cu faptul că limbajul este arbitrar, învăţat, independent de stimuli şi de mediu (1.3), ea nu se descurcă la fel de bine cu faptul că limbajul este abstract. Propoziţia 'Orson cântăreşte 130 kg' pare a privi un singur lucru despre Orson. Potrivit teoriei mănunchiului propoziţia priveşte toate momentele naturii şi istoriei lui.

Cele patru probleme pe care le-am ridicat până acum pentru teoria descriptivă, fie clasică, fie modernă, sunt serioase, dar nu catastrofale. Ele ar trebui să zguduie încrederea cuiva în teorie, dar, în absenţa unei alternative, pot să nu conducă la abandonul ei. Însă Kripke a ridicat o altă problemă care, după părerea noastră, este catastrofală pentru teoriile menţionate:

5. *Ignoranţă şi eroare*. De această problemă ne vom ocupa în secţiunea următoare. Ea nu se bazează pe intuiţii modale. Un argument similar a fost oferit de Keith Donnellan (1972).

3.3. Ignoranţă şi eroare

Argumentul lui Kripke vizează ideea centrală a tuturor teoriilor descriptive (chiar a celor care sunt doar teorii ale referinţei), că referinţa unui nume este determinată de descripţiile pe care vorbitorul le asociază cu numele. Mai precis, argumentul vizează afirmaţia:

> Pentru orice simbol '*a*' al unui nume şi pentru orice obiect *x*, '*a*' desemnează *x* dacă şi numai dacă *x* este denotat de o majoritate ponderată a descripţiilor definite asociate cu '*a*' de către vorbitor.

Formularea este suficient de generală pentru a acoperi toate teoriile descriptive. Teoriile clasice atribuie o pondere diferită de zero unei singure descripţii. Teoriile moderne holiste atribuie asemenea ponderi tuturor descripţiilor asociate. Cele localiste, plauzibile, le atribuie numai câtorva descripţii.

În opoziţie cu această idee centrală, Kripke a arătat că, pentru ca un nume să desemneze un obiect, nu este *nici necesar, nici suficient* ca vorbitorul să asocieze cu numele descripţii care denotă obiectul. Dat fiind că asocierea unei descripţii cu un nume dă o convingere şi că o descripţie care denotă un obiect identifică obiectul, putem spune că Kripke a arătat că nu este nici necesar şi nici suficient ca vorbitorul să aibă convingeri pentru a identifica obiectul. El a conchis că descripţiile asociate nu determină referinţa. Astfel, ele nu exprimă sensul care determină referinţa. Teoriile descriptive pun o sarcină epistemică prea grea pe umerii utilizatorului competent al unui nume.

Am arătat deja că, atunci când ideea centrală este întărită cu asumpţia carteziană, ea pune o sarcină epistemică şi mai grea pe umerii vorbitorilor competenţi: ei trebuie nu numai să aibă convingeri identificatoare despre purtătorul numelui; aceste convingeri trebuie să fie *cunoaştere*, ele trebuie să fie *justificate* (3.1, 3.2). Până de curând, concepţia a fost privită ca un truism în filosofia limbajului. („*Cum altfel* ar putea actul de referinţă al vorbitorului să selecteze un obiect particular?") Argumentul lui Kripke împotriva ideii centrale trebuie orientat şi împotriva celei întărite. El a arătat că „truismul" este fals.

Identificarea convingerilor nu este necesară

Să luăm numele 'Cicero'. Mulţi oameni au auzit de Cicero şi pot să se refere la el cu acest nume. Asociază ei descripţiile cerute de teoriile descriptive? Situaţia noastră este, probabil, tipică. Asociem cu 'Cicero' descripţiile 'este Tulius' şi 'denunţătorul lui Catilina'. Ele aproape că epuizează convingerile noastre despre Cicero. Problema teoriilor descriptive este că, deşi descripţiile asociate îl identifică într-adevăr pe Cicero, ele nu sunt *potrivite*, căci conţin nume. Nu ne putem descurca mai bine cu 'Tulius' decât cu 'este Cicero' şi, desigur, cu 'denunţătorul lui Catilina' şi nici cu 'Catilina' mai bine decât cu 'persoana denunţată de Cicero'. Putem da descripţii care identifică referentul fiecărui nume în termenii altor nume, dar nu avem nici o cale independentă de a identifica referentul vreunuia. Eforturile de a ne conforma cerinţelor teoriilor descriptive ne-au dus într-un cerc evident. Problema nu ţine de ignoranţa noastră particulară. Chiar şi cei cu solide cunoştinţe clasice găsesc că e dificil de dat o descripţie identificatoare *fără nume* a lui Cicero.

'Einstein' este un nume pe buzele tuturor. Câţi asociază descripţii care îi identifică purtătorul? Este obişnuit să se asocieze cu 'Einstein' 'descoperitorul teoriei relativităţii'. Dar acest lucru va fi de folos numai dacă teoria relativităţii e identificată independent de Einstein. Puţini dintre noi sunt în stare de aşa ceva.

Cele două exemple arată că teoriile descriptive cer acelora care par a se referi cu succes prin intermediul numelor să aibă convingeri pe care, de fapt, nu le au: ei sunt prea *ignoranţi*. Teoriile înfruntă, de asemenea, problema *erorii*: ele subestimează serios numărul de convingeri *false* pe care le au oamenii.

Sondajele de opinie publică arată că oamenii greşesc adesea în legătură cu faptele istorice celebre. Ei cred, de pildă, că Einstein a inventat bomba atomică ori primul care a crezut că Pământul este rotund a fost Columb. Adesea, singura convingere netrivială pe care o au despre cineva este falsă. Totuşi, când folosesc nume pentru astfel de persoane, oamenii reuşesc să se refere la ele; aserţiunea 'Un oraş din Ohio a fost numit după Columb" este un adevăr despre Columb, şi nu o eroare despre vreun grec din Antichitate.

Acestea sunt exemple de erori *reale*. Folosind exemple din Wittgenstein şi Kripke, putem vedea cum simpla *posibilitate* a erorii arată că nu este necesar să avem convingeri identificatoare despre purtătorul unui nume. Exemplul lui Wittgenstein îl priveşte pe Moise. Să presupunem că descoperim că nimeni nu satisface descripţia asociată în mod normal cu 'Moise' : 'omul care i-a condus pe israeliţi afară din Egipt', 'omul care, copil fiind, a fost luat de pe Nil de fiica Faraonului' etc. Am conchide, probabil, că nu a existat nici un Moise; că 'Moise' este un nume vid care nu desemnează nimic. Astfel, concluziile noastre ar fi în acord cu teoriile descriptive. Aceste teorii pierd din vedere o posibilitate alternativă, aşa cum o demonstrează speculaţiile lui Kripke despre Iona.

E improbabil ca povestea biblică a lui Iona să fie adevărată despre vreun om real; e improbabil şi ca părţi din ea, în special cele despre peştele uriaş, să fie adevărate. Rezultă de aici că 'Iona' este un nume vid? Nu: Iona *ar fi putut fi o persoană reală în jurul căreia s-a ţesut o legendă*. Să ne imaginăm că descoperim că faptele au avut loc după cum urmează. A existat o persoană numită 'Iona' care a trăit o viaţă destul de normală. Singurul lucru ieşit din comun despre viaţa sa a fost felul superstiţios în care era privit de semenii săi: ei înclinau să spună poveşti ciudate despre el. După moartea lui, poveştile au înflorit în povestea biblică a lui Iona; toate adevărurile despre Iona (cu excepţia celor triviale, precum acela că a fost om) au fost uitate.

În situaţia imaginată, întrebuinţările pe care le dăm numelui 'Iona' desemnează omul în jurul căruia a crescut legenda. Predicaţiile anterioare care au folosit numele, precum cele din Biblie, sunt de cele mai multe ori false, deoarece omului i-au lipsit proprietăţile atribuite. Predicaţiile prezente, reflectând deprecierea legendei, vor fi adevărate.

Teoriile descripţiei nu se pot împăca cu astfel de afirmaţii. Astfel de teorii trebuie să conchidă că descoperirea imaginată arată că 'Iona', în întrebuinţările lui anterioare, a fost un nume vid: convingerile noastre care implică numele nu au identificat pe nimeni. Nici una dintre predicaţiile anterioare, nici măcar cele triviale, precum aceea că a fost un om, nu poate fi adevărată. Nu am înlocuit o teorie falsă despre Iona cu una adevărată: până la descoperire, nu am avut nici o teorie *despre el*. Să notăm că *nu este posibil*, după teoria descriptivă, ca un savant din trecut să speculeze – ori să găsească dovezi – că Iona a fost un anumit om obişnuit pe care el, savantul, l-a descoperit. Asemenea speculaţii, asemenea dovezi nu pot fi *despre Iona*, deoarece ele neagă descripţiile de care depinde întrebuinţarea numelui de către noi. Aceste consecinţe ale teoriei descripţiei nu sunt plauzibile.

Posibilitatea de a dezvolta un caz al lui Iona nu este fantezistă. De pildă, ea corespunde cu exactitate speculaţiilor savante despre regele Arthur, şi anume că legendele arthuriene au crescut în jurul unei figuri reale, deşi mai puţin colorate.

Conchidem că nu este necesar să avem convingerile identificatoare pretinse de teoriile descriptive. Putem folosi un nume pentru a desemna un obiect chiar şi atunci când suntem ignoranţi în privinţa obiectului. Putem face acest lucru chiar când eroarea noastră in cunoaşterea obiectului este masivă. Sarcina epistemică pusă pe umerii noştri de către teoriile descriptive este, de departe, prea mare.

Identificarea convingerilor nu este suficientă

Să presupunem că o persoană concentrată să-şi inducă auditoriul în eroare relatează o povestire fără a face clar faptul că povesteşte ceva. Ca o alternativă, pentru a evita

înşelătoria deliberată, să presupunem că persoana spune ceva care este de fapt un vis intens, dar pe care ea, ignorantă, îl crede adevărat. Auditoriul crede povestirea şi, mai târziu, o transmite şi altora. Se dovedeşte că există oameni, necunoscuţi povestitorului, care se potrivesc descripţiilor personajelor sale. *Trebuie* noi să spunem că povestitorul (şi deci auditoriul său) a vorbit despre aceşti oameni? *Am putea*, în special dacă asemănările au fost atât izbitoare, cât şi neaşteptate: unii ar putea chiar să vadă aici un caz de percepţie extrasenzorială. Există o alternativă: am putea respinge asemănarea ca fiind o chestiune întâmplătoare. În ciuda faptului că descripţiile povestitorului se potrivesc cu acele persoane, el nu s-a referit la ele.

Exemple de eroare ilustrează, de asemenea, insuficienţa convingerilor identificatoare. Persoana care asociază cu 'Einstein' descripţia 'inventatorul bombei atomice' nu-l desemnează pe Oppenheimer; persoana care asociază 'Columb' cu descripţia 'prima persoană care a crezut că lumea este rotundă' nu desemnează un grec din Antichitate.

Acest lucru poate fi arătat şi cu exemple de erori posibile, deşi nu reale. Să luăm faimosul exemplu despre Gödel al lui Kripke. Majoritatea celor cu ceva cunoştinţe de logică ştiu că Gödel a demostrat pentru prima oară incompletitudinea aritmeticii. Să presupunem că această demostraţie fusese deja făcută de Schmidt, un student al lui Gödel, şi că a fost furată de Gödel. Schmidt, firesc descurajat şi deziluzionat de această întorsătură de evenimente, moare. Gödel se bucură de o faimă nemeritată şi ajunge la Princeton. Acum să ne gândim la cei mulţi care asociază cu 'Gödel' numai descripţia 'descoperitorul incompletitudinii aritmeticii'. În această situaţie contrafactuală, descripţia pe care ei o asociază cu 'Gödel' îl denotă pe Schmidt. Îl desemnează întrebuinţarea pe care o dau ei numelui 'Gödel' pe Schmidt? Sigur că nu. Dacă denigrarea făptuită de Kripke ar fi corectă, asertarea propoziţiei 'Gödel a descoperit incompletitudinea aritmeticii' ar fi o propoziţie falsă despre Gödel, nu una adevărată despre Schmidt.

Exemplele arată că, şi atunci când convingerile unui vorbitor, convingeri care implică un nume, reuşesc să identifice un individ, numele poate să nu se refere la cel individ. Convingerile identificatoare sunt pentru referinţă suficiente şi necesare în egală măsură.

3.4. Împrumutarea referinţei

Până acum am scris ca şi când fiecare trebuie să se descurce singur în determinarea referinţei unui nume: fiecare persoană trebuie să dea descripţii identificatoare care semnalează realizările celebre ale purtătorului ori cele mai distinctive caracteristici personale ori fizice. Există unii care ar putea da descripţii care îi identifică pe Cicero şi pe Einstein. Poate că ei pot să ne influenţeze şi pe restul dintre noi. E o sugestie importantă, pe care o vom adopta mai târziu, dar care nu salvează teoriile descriptive.

Strawson adoptă explicit luarea cu împrumut a referinţei (1959, p. 182n). Pentru Strawson, forma pe care o ia este forma pe care trebuie să o ia pentru o teorie descriptivă: asocierea unei descripţii definite care se referă la referinţa unei alte persoane. (John Bigelow ne-a sugerat cu ingeniozitate o poziţie de retragere pentru teoreticianul descripţiei la împrumutarea referinţei: împrumutul de la sinele anterior al cuiva. Vom lăsa în seama cititorului să adapteze argumentul la această poziţie.) Să presupunem că ieri Alice l-a auzit pe George vorbind cu entuziasm cu cineva pe nume 'Iosua'. Ea nu-l cunoaşte pe

Iosua de la Adam, dar crede în mod corect că George este foarte de încredere. Astfel, bârfa de astăzi a lui Alice poate întruni condiţiile teoriilor descriptive: ea asociază cu 'Iosua' descripţia identificatoare 'persoana la care George s-a referit ieri prin 'Iosua''. Acest lucru este satisfăcător, desigur, numai întrucât Alice poate susţine întrebuinţarea pe care o dă numelui 'George' cu o descripţie adecvată şi întrucât George îl poate identifica pe Iosua. Împrumutul merge mai departe: Alice vorbeşte cu Ruth, Ruth cu Sebastian ş.a.m.d. Fiecare persoană îl desemnează pe Iosua în virtutea asocierii cu numele lui a unei descripţii care se referă la persoana anterioară din lanţ.

Ideea unui lanţ de referinţă este potrivită şi ne ajută în rezolvarea problemei. Însă, mai întâi, să observăm că ea se face utilă pe seama înrăutăţirii problemelor bazei principiale şi a ambiguităţii nedorite, adică a problemelor 1 şi 2. Avem acum nevoie de o bază principială pentru a alege între ceea ce va fi o mulţime mult mai mare de descripţii asociate, o mulţime ce include *multe* descripţii care împrumută referinţa, reflectând conversaţii cu mulţi oameni despre purtătorul unui nume. Care dintre ele ori care mănunchi al lor exprimă sensul numelui pentru un vorbitor şi determină referinţa numelui? Să presupunem că am avea o bază principială pentru a răspunde la întrebare. Atunci, dacă împrumutul de referinţă este menit să ajute numeroşii oameni care sunt ignoranţi sau care greşesc în legătură cu purtătorul numelui, baza principială trebuie să selecteze descripţii; descripţiile precum 'persoana pe care George a numit-o ieri Iosua' îşi dau referinţa cu împrumut. Dar aceşti oameni au diferite istorii ale împrumutării referinţei pentru un nume, astfel încât baza va furniza multe sensuri diferite pentru acel nume. Şi toate sensurile vor diferi de cele ale puţinilor utilizatori cunoscători ai numelui, care nu se bazează pe descripţii ce împrumută referinţa.

Mai departe, cu toate că împrumutarea referinţei ne este de ajutor în problema ignoranţei şi erorii, ea nu ne ajută *suficient*. Această versiune a teoriei descriptive încă pretinde convingeri identificatoare acolo unde s-ar putea să nu existe nici una. În primul rând, cel care împrumută trebuie să ţină minte cel puţin un alt utilizator al numelui şi să-l ţină minte nu numai după nume: trebuie furnizată o descripţie identificatoare. Acest lucru ar putea, de bună seamă, să îl expedieze pe cel ce ia cu împrumut mai departe la un alt împrumut de referinţă care, la rându-i, cere alte convingeri. În al doilea rând, cel care *dă* referinţa cu împrumut trebuie să fie capabil fie să dea descripţii care identifică direct referentul, fie să reţină de unde a împrumutat numele. Există aici un pericol de circularitate: Sebastian depinde de Ruth, Ruth depinde de Alice, iar Alice, uitând cu totul de George, ajunge să depindă de Sebastian. Cineva din lanţ trebuie să fie în stare să se descurce de unul singur. În afară de problema circularităţii, este improbabîl ca pretinsele convingeri să fie prezente pentru majoritatea întrebuinţărilor unui nume; în chip natural, noi *uităm* cea mai mare parte a informaţiei. Uităm de unde ştim un nume sau ţinem minte, dar nu putem da o descripţie care să identifice persoana in mod satisfăcător; sau dăm una care identifică persoana greşită; sau identificăm persoana care trebuie, dar ea nu este mai demnă de încredere decât suntem noi: ea nu poate identifica purtătorul, identificând, poate, altceva. Sarcina epistemică a teoriei descriptive este încă prea grea.

Până acum, chestiunea teoriilor descriptive ale numelor a depins de judecăţile noastre intuitive despre cazurile particulare. Astfel de teorii au, de asemenea, dificultăţi în a se reconcilia cu o caracteristică generală a limbajului: independenţa de stimuli (1.2). Limbajul nu constrânge vorbitorul să vorbească despre ambientul său: el poate vorbi despre alt loc şi alt moment, despre entităţi şi evenimente oricât de depărtate în timp şi

spațiu. Acest fapt care caracterizează limbajul uman, împreună cu o concepție epistemică moderată despre cuprinderea celor aflate la depărtare, subminează teoriile descriptive. Conform lor, numele se pot referi numai la acele obiecte pe care le putem descrie cu acuratețe. Dar, pe măsură ce obiectele de care vorbim devin distante în timp și spațiu, relațiile noastre cu ele devin din ce în ce mai indirecte. Tipic, canalele informaționale care ne leagă de obiecte sunt tot mai întrerupte și mai puțin demne de încredere, ducând la ignoranță și la eroare.

3.5. Respingerea teoriilor descriptive

Suntem de părere că teoriile descriptive ale numelor sunt greșite nu doar în chestiuni de detaliu, ci în mod fundamental. Întregul program este greșit. Desigur, nu pretindem că am *demonstrat* acest lucru: există puține argumente nimicitoare în filosofie. Astfel, pot fi încă făcute diferite manevre prin care programul să fie continuat; de exemplu, negând evidența („Ignoranții *nu*-l desemnează pe Einstein"); sau propunând teorii descriptive care par să evite argumentele bazate pe ignoranță și eroare. Ne vom ocupa imediat, pe scurt, de unele dintre astfel de demersuri. Dar, până la urmă, nu vom urma mai departe aceste linii de gândire. În schimb, avem de gând să subminăm teoriile descriptive în cel puțin două privințe. Mai întâi, în restul capitolului vom evidenția limitările lor *esențiale*. În al doilea rând, în următoarele câteva capitole, vom dezvolta o alternativă.

Chiar dacă ar fi să lăsăm la o parte obiecțiile lui Kripke și să acceptăm sarcina epistemică, o teorie descriptivă ar fi în mod esențial incompletă. O teorie descriptivă a numelor explică proprietățile referențiale ale unei categorii de termeni, numele, prin apelul la o altă categorie, descripțiile definite: în teoria clasică, '*a*' desemnează *x* în virtutea asocierii cu '*F*-ul' care denotă *x*; desemnarea este explicată în termeni de denotație. Proprietățile referențiale ale descripțiilor sunt explicate, la rândul lor, prin apelul la cele ale termenilor generali: '*F*-ul' denotă *x* în virtutea faptului că '*F*' se aplică la *x* și la nimic altceva; denotația este explicată în termeni de aplicație (3.1). Ce descriere a termenilor generali este oferită? În virtutea a ce li se aplică '*F*-ul' *F*-ilor? E posibil ca o teorie descriptivă a *unor* termeni generali să fie satisfăcătoare: cuvinte ca 'celibatar', 'judecător' și 'criminal' pot părea definibile. Totuși, procesul nu poate continua la nesfârșit: trebuie să existe unii termeni ale căror proprietăți referențiale să nu depindă de alți termeni. Teoriile descriptive, care explică o parte a limbajului în termenii celeilalte părți, nu pot da nici un indiciu cu privire la cum este, la urma urmei, limbajul legat referențial de realitate. Teoriile evită să preia răspunderea referențială. Însă răspunderea trebuie să fie asumată de cineva.

Desigur, luat izolat, acest lucru nu arată că orice teorie descriptivă particulară – chiar și o teorie descriptivă a numelor – este greșită. Dar arată că vom avea nevoie, în cele din urmă, de teorii nondescriptive și că, astfel, ar trebui să fim receptivi la ideea că am putea avea nevoie de una dintre ele, într-un caz particular. Și ar trebui să ne facă să privim sceptic la încercările aparent disperate de a propune teorii descriptive care evită problemele ignoranței și erorii. Așadar, ar trebui să fim sceptici față de următoarele două tipuri de teorii descriptive ce au atras destulă atenție.

Primul tip, pe care îl putem numi „descriptivism circular", construiește descripția cerută din jurul unui termen pentru chiar relația semantică pe care căutăm să o explicăm.

Ne confruntăm cu întrebarea: cum se face că 'Einstein' îl desemnează pe Einstein? Teoria răspunde: pentru că vorbitorii asociază cu 'Einstein' descripţia 'obiectul desemnat (sau numit etc.) 'Einstein'' şi pentru că descripţia îl denotă pe Einstein. Obiecţia noastră principală este indicată de faptul că numim acest tip de teorie „circular", deoarece teoria transferă răspunderea referenţială unei descripţii care ridică următoarea întrebare: în virtutea a ce anume *denotă* 'obiectul desemnat prin 'Einstein'' pe Einstein? La rândul ei, ea ridică întrebarea: în virtutea a ce se *aplică* termenul 'desemnează' la o relaţie între 'Einstein' şi Einstein? Acum, dacă această teorie a descripţiei ar fi teoria *corectă* a referinţei pentru nume, relaţia ar trebui să fie chiar cea dintre un nume şi purtătorul său, pe care am căutat să o explicăm în primul rând. Evitarea de către teorie a răspunderii este degenerată.

Al doilea tip, numit „descriptivism cauzal", este abordat cel mai bine considerând ce formă trebuie luată de o teorie *non*descriptivă a desemnării. O astfel de teorie va afirma că 'Einstein' desemnează Einstein în virtutea faptului că 'Einstein' stă în relaţia *R* cu Einstein. De exemplu, în capitolul următor vom propune ca *R* să fie un tip de relaţie cauzală. Descriptivismul cauzal adaptează afirmaţia la propriul său scop prin construirea descripţiei de care are nevoie în jurul *termenului pentru* acea relaţie. Astfel, teoria nondescriptivă afirmă că 'Einstein' desemnează Einstein în virtutea faptului că stă în relaţia *R* cu el. Acest fel de teorie descriptivă afirmă că 'Einstein' desemnează pe Einstein în virtutea faptului că descripţia 'obiectul cu care 'Einstein' stă în relaţia *R*' îl denotă pe Einstein. Astfel, unii filosofi, impresionaţi de teoriile cauzale ca aceea pe care o vom propune, dar încă hotărâţi să salveze teoriile descriptive, pretind că oamenii asociază cu Einstein o descripţie de felul 'cauza din care eu vorbesc despre 'Einstein'' şi că ea determină referinţa lui 'Einstein'.

E un lucru ingenios. Dacă un teoretician al descripţiei îşi construieşte cu adevărat descripţia în jurul termenului '*R*' luat din teoria rivalului său nondescripţionist, atunci rivalul *trebuie* să accepte că descripţia denotă referentul sub ameninţarea renunţării la propria teorie. Ingenios, dar improbabil. Prima problemă este că cerinţa ca vorbitorul să asocieze „'*R*'-descripţia" cu 'Einstein' pare a fi redundantă din punct de vedere teoretic. Pretinzând ca '*R*'-descripţia să denote referentul lui 'Einstein', descriptivistul cauzal acceptă faptul că 'Einstein' stă în relaţia distinctă *R* cu acel referent. Acest fapt luat singur este suficient pentru a explica referinţa. A cere ca vorbitorul să asocieze '*R*'-descripţia cu 'Einstein' nu este de vreo utilitate teoretică.

A doua problemă a descriptivismului cauzal este că, deşi e conceput pentru a evita problemele ignoranţei şi erorii, el ridică altele noi, care se „răzbună". El cere ca oricine - subliniem, oricine - să aibă o *teorie a* desemnării *şi ca acea teorie să fie corectă*. Oricine foloseşte un nume trebuie să fie în stare să dea o descripţie care să *explice corect* referinţa numelui; oricine trebuie „să cunoască '*R*'-ul corect". Astfel, descriptivismul cauzal cere ca oamenii să se fi descurcat deja cu ceea ce, aşa cum vom vedea, încă nici un teoretician al semanticii nu s-a descurcat! ('Cauza vorbirii mele despre 'Einstein'' este doar începutul foarte vag şi neadecvat a ceea ce se cere.) Încă o dată, o sarcină epistemică mult prea grea este pusă pe umerii vorbitorilor.

Nevoia de teorii nondescriptive este implicit recunoscută în teoria pe care unii au preluat-o din discuţiile lui Frege asupra numelor. Ea are o perspectivă mai largă decât teoria descriptivă în care vorbitorii ii pot identifica pe cei la care se referă prin nume. Ea îngăduie ca un vorbitor să nu poată fi capabil să *descrie* purtătorul, cu condiţia ca el

să fie în stare să îl *recunoască*: numele va avea referent dacă vorbitorul poate să aleagă purtătorul spunând, de pildă, „persoana aceea". Respectiva teorie mai generală – o vom numi „teoria identificării" – mărește valoarea împrumutului de referință: cei care dau cu împrumut sunt adesea oameni care ar putea recunoaște, dar nu și descrie. Cu toate aceste avantaje, teoria identificării este totuși prea pretențioasă. Există limitări în privința numărului de obiecte pe care cei mai mulți dintre noi le-am putea indica cu succes. Ne-am putea descurca și cu prietenii noștri, și cu multe dintre cunoștințe, și cu unii dintre contemporanii noștri celebri. Totuși, reușim numai in chip obscur să ni-i aducem aminte pe mulți dintre cei pe care îi putem numi. De bună seamă că nu putem identifica astfel figuri istorice precum Cicero. În plus, am putea selecta greșit o persoană dintre multe altele. Teoria identificării suferă mai puțin decât cea a descripției din pricina problemelor ignoranței și erorii, dar totuși suferă.

Interesul nostru actual față de teoria identificării constă în faptul că ea se desparte de ideea centrală a teoriilor descriptive: ideea că un nume desemnează ceea ce denotă descripția lui asociată. 'Persoana aceea' este un *demonstrativ*, nu o descripție definită, iar referința lui nu pare a fi determinată de denotație. Avem nevoie de un tip cu totul diferit de teorie pentru a-i explica referința. Într-adevăr, informația pe care vorbitorul o asociază cu un nume pe această linie ar putea să nu fie deloc lingvistică, ci mai degrabă perceptuală ori o capacitate discriminativă de vreun fel. Astfel, apelând la mecanisme nondescriptive pentru explicarea referinței, teoria identificării recunoaște implicit incompletitudinea teoriei descriptive.

Destul de straniu este că teoreticienii referinței acordă puțină atenție explicită incompletitudinii esențiale a teoriilor descriptive.

În încheiere, trebuie să ne ocupăm de o faimoasă povestire science-fiction, născocită de Hilary Putnam (1975, pp. 223-227). Povestirea vizează termenii pentru genuri naturale, dar o vom adapta pentru nume proprii. Să ne închipuim că undeva în Univers există o planetă, Pământul Geamăn. Pământul Geamăn, așa cum sugerează numele, este întocmai precum Pământul. În particular, fiecare pământean are un *Doppelgänger* pe Pământul Geamăn care este identic moleculă cu moleculă cu pământeanul. Prin urmare, mulți locuitori ai Pământului Geamăn vorbesc o limbă, aceeași cu engleza. Într-adevăr, ea este fonologic și sintactic aceeași cu engleza. Este ea identică și semantic? Nu poate fi, dacă socotim că ea include numele proprii pe care le folosesc cei de pe Pământul Geamăn, deoarece ea nu este aceeași din punct de vedere referențial. Când un pământean întrebuințează un nume în engleză, el se referă la un obiect de pe Pământ. Când *Doppelgänger*-ul său folosește ceea ce aparent este același nume, el se referă la un obiect de pe Pământul Geamăn. Prietenul Oscar declară care îi sunt intențiile de vot: „Voi vota pentru Reagan; avem nevoie de un președinte periculos pentru o lume periculoasă". El vorbește despre Reagan al nostru de aici, de pe Pământ. Oscar Geamănul emite o asertiune care sună la fel, dar nu se referă la Reagan; el nu a auzit niciodată de Reagan și nici de vreun alt pământean. El are propriile lui probleme cu Reagan Geamănul din Statele Unite ale Americii Gemene.

Ce arată asta? Mai întâi, arată că nimic din ceea ce este interior și intrinsec pentru Oscar sau pentru Oscar Geamănul – nici o imagine mentală, nici o asociație, nici un sentiment sau orice altceva – nu este suficient pentru a determina referința lui 'Reagan'. Oscar și Oscar Geamănul sunt la fel din punct de vedere intern, și totuși referințele lor sunt diferite. Trebuie să căutăm o relație pe care Oscar și Oscar Geamănul o au cu

lucrurile din afara lor pentru a explica definitiv semnificaţia şi referinţa. Aşa cum spune Putnam, „semnificaţiile pur şi simplu nu se află în *minte*"[1] (1975, p. 227).

Într-adevăr, *cum ar putea* semnificaţiile să fie în minte? Semnificaţiile depind de referinţă, iar referinţa leagă o persoană şi lumea ei de un anumit obiect exterior, şi nu de altul. Starea interioară a unui măgar ar putea fi un simptom excelent, chiar un sîmptom foarte de încredere, al faptului că măgarul a fost lovit de stăpân. Dar numai starea interioară nu poate adeveri faptul că a fost lovit. La fel, nici o stare interioară a unui om nu-l poate face tatăl lui Wayne. Iar datele interioare despre sare nu pot, numai ele, să facă sarea solubilă în apă, căci solubilitatea sării derivă şi din proprietăţile apei. Faptele interioare nu pot fi suficiente pentru determinarea referinţei. A presupune altceva înseamnă a presupune că o stare interioară are o putere cu adevărat magică.

În al doilea rând, faptul că referinţa depinde parţial de datele externe confirmă descoperirea noastră că teoriile descriptive sunt in mod esenţial incomplete. Chiar dacă o teorie descriptivă este adevărată într-o lume, ea explică semnificaţia în termenii asociaţiilor care sunt în întregime în capul vorbitorului, astfel încât nu ar putea da o explicaţie *completă*.

În al treilea rând - cel mai pertinent pentru capitolul de faţă -, povestirea dă un alt argument împotriva teoriilor descriptive ale numelor, de felul celor discutate. Căci Oscar şi Oscar Geamănul sunt identici din punct de vedere interior şi, astfel, trebuie să asocieze exact aceleaşi descripţii cu 'Reagan'. Însă ei se referă la persoane diferite. Aşadar, asocierea unei descrîeri cu un nume nu este de ajuns pentru a asigura referinţa.

(Poveştile cu Pământul Geamăn sunt atrăgătoare pentru filosofi, dar nu şi pentru mulţi alţii, aşa cum a subliniat Stephen Stich, 1983, p. 62n. Dacă sunteţi unul dintre aceşti alţii, încercaţi să născociţi un exemplu mai puţin extraterestru care să apere acelaşi punct de vedere.)

Cu toate astea, există unele adevăruri importante în teoria descrîptivă. Într-adevăr, teoria pe care o propunem cu titlu de tentativă este un hibrid care include multe elemente de teorie descriptivă. Ideea că trebuie să avem unele convingeri adevărate despre o entitate spre a ne referi la ea prin nume este ademenitoare. Vom reveni la ea (4.5). Ideea împrumutului de referinţă este deosebit de importantă. Ea scoate la lumină ceea ce Hilary Putnam numeşte „diviziune lingvistică a muncii" (1975, pp. 227-228). Abilitatea noastră de a întrebuinţa limbajul constituie, în parte, o capacitate socială. Ea depinde de interacţiunile noastre cu ceilalţi într-o comunitate de interese, capacităţi şi calificări diferite. Putnam a arătat acest lucru cu privire la termenii generali: capacitatea noastră de a vorbi despre cromozomi, microcipuri şi spaţiu-timp curbat, în ciuda ignoranţei cu privire la astfel de lucruri, este un rezultat al legăturilor noastre sociale cu alţii, a căror familiarizare cu ele este mai intimă. Acelaşi lucru e adevărat pentru nume: deseori o persoană reuşeşte să desemneze un obiect numai în virtutea situării la capătul lanţului referinţei care trece - prin comunitatea ei lingvistică - spre obiect. Totuşi, concepţia noastră asupra naturii acestor legături este foarte diferită de cea a teoreticianului descripţiei.

1. În original, „Meanings just ain't in the *head*" (n.t.).

Lecturi recomandate

3.1

Teoria fregeană a numelor este prezentată pe scurt în lucrarea din 1892, „On Sense and Reference" (1952, pp. 57-58), retipărită in Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997. Pentru mai multe date privind această concepţie asupra numelor vezi mult mai târzia lui (1918) „The Thought", retipărită în Ludlow, 1997.

Teoria russelliană a numelor apare în mai multe lucrări publicate pentru prima dată între 1910 şi 1920. Cea mai simplă prezentare este, probabil, *The Problems of Philosophy* (1967), capitolul 5. Vezi, de asemenea, „Knowledge by Aquaintance and Knowledge by Description", în *Mysticism an Logic* (1957), şi „The Philosophy of Logical Atomism", în *Logic and Knowledge* (1956). Russell a diferenţiat numele proprii obişnuite de „numele proprii logice". Teoria sa descriptivă se aplică numelor obişnuite, apărând şi o teorie millianã a numelor proprii logice. Ele se comportă aşa cum socotea el că *ar trebui* să se comporte numele ; stau într-o relaţie de maximă intimitate cu purtătorii lor ; concentrează atenţia imediat şi direct asupra unui obiect şi este cam tot ceea ce fac. Numai 'acesta', pe care, in mod normal, nu l-am numi deloc nume propriu, pare să se califice ca nume propriu logic. Cititorul trebuie să aibă grijă să nu fie indus în eroare de faptul că Russell scrie adesea ca şi cum numele obişnuite ar fi proprii logic. El procedează astfel pentru a obţine exemple familiare.

Teoria russelliană a descripţiilor a apărut pentru prima oară în faimoasa lui lucrare din 1905, „On Denoting", retipărită în Russell, 1956, Martinich, 1996 şi Ostertag, 1998, *Definite Descriptions*. Vezi şi *Introduction to Mathematical Philosophy* (1919), capitolul 16. Retipărit în Martinich, 1996, Ludlow, 1997 şi Ostertag, 1998.

3.2

Pentru teoria numelor a lui Searle vezi „Proper Names" (1958), retipărită în Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997. Vezi, de asemenea, *Speech Acts* (1969), pp. 162-174. Pentru teoria lui Strawson, vezi *Individuals* 1959, pp. 180-183, 190-194. O teorie a mănunchiului poate fi găsită în Wilson, 1959, „Substances without Substrata".

Sugestia că cel care înţelege nu are nevoie să cunoască intregul mănunchi pare a fi prezentă în Strawson. Evans, 1973, „The Causal Theory of Names", pp. 193-194, retipărit în Schwartz, 1977, *Naming, Necessity, and Natural Kinds*, Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997 îl înţeleg pe Strawson în felul acesta.

Pentru discuţia lui Kripke asupra consecinţelor modale ale teoriei descriptive, asupra designaţiei rigide şi a distincţiei dintre teoriile semnificaţiei şi teoriile referinţei, vezi *Naming and Necessity* (1980), în special pp. 3-15, 48-78, extrase din care se găsesc în Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997 ; de asemenea, „Identity and Necessity" (1971), retipărit în Schwartz, 1977. Dummett, 1973, *Frege*, pp. 111-135 este un răspuns viguros la ideile lui Kripke. Vezi şi Linsky, 1977, *Names and Descriptions*, capitolele 3 şi 4. Ramificaţiile liniilor argumentelor lui Kripke sunt pe deplin explorate în Salmon, 1981, *Reference and Essence.*

3.3-3.4

Pentru argumentul nonmodal al lui Kripke impotriva teoriilor descriptive vezi lucrarea sa din 1980, pp. 79-81, retipărită în Ludlow, 1997 şi cu extrase în Martinich, 1996.

O linie similară de argumentare se află în Donnellan, 1972, „Proper Names and Identifying Descriptions", care a apărut cu versiunea originală a lucrării lui Kripke în Davidson şi Harman, 1972, *Semantics of Natural Language*. Vezi Kroon, 1982, „The Problem of 'Jonah': How *not* to Argue for the Causal Theory of Reference", pentru o critică a argumentului kripkean.

3.5

Apărările ulterioare ale teoriilor descriptive in faţa argumentului lui Kripke par a fi ameninţate de circularitate: Loar, 1976, „The Semantics of Singular Terms"; McDowell, 1977, „On the Sense and Reference of a Proper Name"; Schiffer 1978, „The Basis of Reference". Despre problema circularităţii, vezi Kripke, 1980, pp. 160-162; de asemenea, Devitt, 1981a, *Designation*, pp. 21-23. Kroon, 1989, „Circles and Fixed Points in Description Theories of Reference" este o critică a condiţiei kripkeene de noncircularitate.

Noţiunea 'descriptivism cauzal' provine de la Lewis, 1984, „Putnam's Paradox". Ideea este menţionată de Kripke (1980, 88n), creditându-l pe Nozick. Kroon, 1987, „Causal Descriptivism" este o apărare utilă a acestei concepţii. Opinia alcătuieşte o parte a apărării ingenioase pe care Frank Jackson o oferă teoriilor descriptive, „Reference and Description Revisited" (1998).

Dummett, 1973, *Frege*, capitolul 4, consideră că Frege a cerut o teorie mai generală de identificare a numelor, nu o teorie descriptivă.

Vezi lecturile recomandate pentru secţiunea 5.1 pentru o discuţie a ideii lui Putnam, „semnificaţiile pur şi simplu nu se află în minte".

4

O TEORIE CAUZALĂ A REFERINŢEI: NUMELE

4.1. O teorie cauzală

Ideea de bază a teoriilor cauzale sau istorice ale referinţei, datorată lui Kripke (1980) şi Donnellan (1972), este că un termen se referă la ceea ce este legat cauzal de el într-un anumit fel. Aceste legături nu cer vorbitorilor să aibă convingeri identificatoare despre referent. Legăturile cauzale leagă vorbitorii de lume şi între ei.

Începem cu cel mai simplu caz, numele proprii. Cum este o persoană capabilă să folosească numele 'Einstein' pentru a desemna un fizician pe care nu l-a întâlnit niciodată şi ale cărui teorîi nu le înţelege? Problema se împarte în două.

1. Cum explicăm introducerea în limbajul nostru a lui 'Einstein' ca nume pentru Einstein? E nevoie să explicăm cum au fost capabili oamenii la început să folosească acest sunet pentru a desemna un anumit individ. Este necesară o teorie a *fixării referinţei*. Teoria fixării referinţei emisă de noi vizează *întemeierea* cauzală a numelui pe un obiect.

2. Cum explicăm transmiterea socială a numelui 'Einstein' în comunitatea lingvistică? Nici unul dintre noi nu am avut deloc de-a face cu introducerea numelui, dar îl putem folosi pentru a-l desemna pe Einstein, pentru că l-am achiziţionat de la alţii. Pentru a explica avem nevoie de o teorie a *împrumutării referinţei* [*reference borrowing*]. Vom oferi şi o teorie cauzală în acest scop.

Ideea de bază a teoriei cauzale a întemeierii este următoarea. Numele este introdus printr-un botez formal sau informal. Botezul se face în prezenţa obiectului care va fi, de acum înainte, purtătorul numelui. Evenimentul este perceput de cel care botează şi, probabil, şi de alţii. A percepe ceva înseamnă a fi afectat cauzal. Ca rezultat al acţiunii cauzale, un martor al botezului, dacă dispune de o pricepere lingvistică adecvată, va dobândi abilitatea de a întrebuinţa numele pentru a desemna obiectul. Orice întrebuinţare a numelui care recurge la acea abilitate desemnează obiectul în virtutea legăturii cauzale cu el: percepţia obiectului a indus gânduri ce au condus la întrebuinţarea numelui. Pe scurt, cel prezent la botez dobândeşte o abilitate semantică întemeiată cauzal pe obiect.

Ideea de bază a teoriei cauzale a împrumutării referinţei este următoarea. Oamenii care nu iau parte la botez dobândesc abilitatea semantică de la cei care au participat. Achiziţia este, de asemenea, un proces perceptual cauzal. Numele este întrebuinţat în conversaţie. Ascultătorii conversaţiei, dacă dispun de priceperea lingvistică potrivită, pot câştiga abilitatea de a desemna obiectul în virtutea unui lanţ cauzal care leagă obiectul de cei prezenţi la botezul lui şi de utilizatorul numelui în conversaţie.

Un nume nu numai că are (de obicei) referinţă; el are şi sens (2.6). Dacă teoria cauzală vrea să imite teoria descriptivă în a da seama de ambele (3.1), trebuie atunci să dăm o teorie a sensului. Potrivit teoriei noastre, sensul unui nume este o proprietate particulară a sa, proprietatea de a-şi desemna purtătorul printr-un anumit tip de legătură cauzală între nume şi purtător. (Mai exact, cum numele ar putea fi vid, sensul este proprietatea numelui de a tinde să desemneze un obiect printr-o astfel de legătură.) Apectele realităţii la care trebuie să facem apel pentru a explica referinţa sunt tot ce ne trebuie pentru sens. Referinţa unui nume e determinată de lanţurile cauzale potrivite şi, în virtutea acestui fapt, de sensul lui. Lanţurile dau ceea ce Frege ar numi „modul de prezentare" al obiectului (2.6). Prin urmare, Frege a avut dreptate crezând că semnificaţia unui nume înseamnă mai mult decât referentul său, dar s-a înşelat considerând că acest „mai mult" este exprimat de o descripţie definită.

Împreună cu teoria descriptivă a referinţei a mers o teorie a înţelegerii, o teorie a ceea ce înseamnă a fi competent în folosirea unui nume (3.1). O astfel de teorie este, de asemenea, implicită în teoria cauzală. Când vorbim despre o abilitate de a folosi un nume dobândit prin botez ori prin conversaţie, vorbim despre competenţă. Aşadar, competenţa cu privire la un nume este pur şi simplu o abilitate câştigată printr-o întemeiere sau prin împrumut de referinţă. La baza abilităţii vor sta lanţuri cauzale de un anumit tip care leagă numele de purtătorul său. De vreme ce sensul numelui este proprietatea de a desemna prin acel tip de lanţ, am putea spune că - într-un mod auster din punct de vedere psihologic - competenţa cu privire la un nume implică „sesizarea sensului său". Dar competenţa nu cere nici o *cunoaştere despre* sens, nici o *cunoaştere că* sensul este proprietatea de a desemna purtătorul printr-un anumit tip de lanţ cauzal. Sensul este, în mare măsură, extern minţii şi dincolo de cuprinderea vorbitorului obişnuit. Abandonând astfel asumpţia carteziană pentru nume, teoria cauzală se desparte şi de noţiunea fregeană a sensului, şi de teoriile descriptive, aşa cum au fost ele înţelese în mod tipic (3.1, 3.2). Mulţi ne-ar respinge teoria pur şi simplu *pentru că* ea postulează un sens despre care vorbitorii obişnuiţi nu cunosc nimic. Vom argumenta mai târziu că asumpţia carteziană ar trebui abandonată pentru toţi termenii (8.9), după ce vom fi discutat despre gânduri (capitolul 7).

Tabloul este următorul. La botez este introdus un nume prin întemeierea pe un obiect. Există un lanţ cauzal ce leagă de obiect abilitatea dobândită la botez. În virtutea acestei legături, referinţa numelui este la fel de fixă ca şi obiectul. Exersarea abilităţii prin întrebuinţarea numelui adaugă noi legături la lanţul cauzal: ea duce la posesia de către alţii a unor abilităţi dependente de abilitatea originală. Astfel, putem folosi 'Einstein' pentru a desemna Einstein, deoarece suntem legaţi cauzal de el printr-un lanţ ce trece prin comunitatea noastră lingvistică înapoi spre cineva care a fost prezent la botezul lui.

Să ilustrăm acest tablou. Numele tipic este cel al unui umil obiect, aşa că luăm ca exemplu numele ultimei pisici a lui Devitt, 'Nana'. Doi oameni au fost prezenţi la botezul ei. Nu a fost nici o ceremonie complicată: unul a spus „Hai să-i spunem 'Nana', după curtezana lui Zola" şi celălalt a fost de acord. Simpla sugestie admisă a fost de ajuns. Fiecare persoană a văzut şi a simţit pisica, a văzut cealaltă persoană şi a auzit cuvintele ei. Fiecare persoană a fost suficient de experimentată pentru a-şi da seama de ce se întâmplă. Pisica a ocupat un loc unic în această interacţiune cauzală complexă. În virtutea acelui loc, ea a fost numită 'Nana'. În virtutea acelui loc, abilităţile pe care cei doi le-au câştigat sunt cele care o desemnează pe Nana.

Câteva minute mai târziu, numele a fost folosit pentru prima oară: „Nana este flămândă". Această primă întrebuinţare a desemnat-o pe Nana. A fost aşa deoarece semnul nominal [*name token*] a fost produs printr-o abilitate creată de botezul la care Nana a jucat acel unic rol. La baza semnului stă un lanţ cauzal întemeiat pe Nana.

Cei doi botezători nu au păstrat numele numai pentru ei. Au prezentat pisica şi altora: „Ea e Nana". Au spus şi altora numele ei: „Pisica noastră se numeşte 'Nana'". Au folosit numele în conversaţie: „Trebuie să ajung acasă ca s-o hrănesc pe Nana". Cei care au auzit şi au înţeles aceste afirmaţii au dobândit abilităţi de a o desemna pe Nana după nume; ei au luat cu împrumut referinţa de la „naşi". Când au continuat să folosească numele, la baza intrebuinţărilor lor se aflau lanţuri cauzale ce se întindeau înapoi până la Nana pe calea abilităţii celor care dau referinţa cu împrumut. De la acele întrebuinţări au dobândit şi alţii abilităţi care depind de lanţuri similare. Asemenea lanţuri sunt „lanţuri de desemnare" sau, pe scurt, „d-lanţuri". Aşadar, la baza unui nume se află un d-lanţ.

Să notăm că împrumutul de referinţă nu e doar o chestiune de învăţare a unui cuvânt de la o altă persoană. Evident că orice cuvânt poate fi învăţat astfel. În cazul împrumutului de referinţă, faptul că întrebuinţarea dată de vorbitor termenului are referinţă *se datorează* (parţial) abilităţilor referenţiale ale unei alte persoane. Nu doar că cealaltă persoană a fost responsabilă din punct de vedere cauzal pentru referinţa vorbitorului, dar acea referinţă este încă dependentă de un d-lanţ care trece pe la acea persoană.

4.2. Virtuţile teoriei cauzale

Teoria dezvoltată până acum este suprasimplificată în diferite feluri, însă putem vedea deja că are multe caracteristici atrăgătoare. Mai întâi, ea împarte cu teoriile descriptive capacitatea de a justifica următoarele trăsături speciale ale limbajului (1.2): este independent de stimuli; arbitrar; independent de mediu; învăţat. Un nume este independent de stimuli întrucât lanţul cauzal de care depinde uzul lui nu pretinde prezenţa obiectului. Este arbitrar şi independent de mediu întrucât orice simbol, în orice mediu, poate fi plasat în relaţia cauzală adecvată cu obiectul. Şi datorită acestor lucruri el trebuie să fie învăţat. Totuşi, spre deosebire de teoriile descriptive (3.2), ea poate să explice şi aparenta abstractizare a numelor proprii: aşa cum a observat Mill, numele nu „implică vreun atribut ca aparţinând" obiectului (2.5).

În al doilea rând, teoria cauzală evită cele cinci probleme ale teoriilor descriptive. Întrucât numele nu abreviază un mănunchi de descripţii definite, nu e nici o problemă să găsim baza principială pentru a selecta care descripţii dintr-un mănunchi corespund unei persoane (*cf.* 1 în 3.1-3.2); nici să evităm ambiguităţile nedorite ce apar în mănunchi din diferenţele dintre oameni (*cf.* 2); nici să ne descurcăm cu necesităţile nedorite (*cf.* 3); nici să slăbim rigiditatea numelor (*cf.* 4). Într-adevăr, teoria explică rigiditatea: un nume se referă în toate lumile posibile la obiectul de care e legat cauzal în lumea reală. Conexiunea dintre nume şi convingerile identificatoare este tăiată, evitându-se astfel problema ignoranţei şi a erorii (*cf.* 5 în 3.3-3.4). Nu pretindem ca utilizatorii numelui să asocieze descripţii cu un nume, descripţii care să-i identifice purtătorul; oferim o perspectivă foarte diferită asupra competenţei cu privire la un nume. Oamenii desemnează Catilina în ciuda faptului că nu ştiu nimic despre el; desemnează Iona în

ciuda erorilor în legătură cu el. Ei procedează prin împrumutarea referinţei de la alţii care, la rândul lor, au luat-o cu împrumut ş.a.m.d., înapoi până la cei care au dat nume obiectelor. Nici unul dintre cei care împrumută nu trebuie neapărat să fie capabil să-l identifice pe cel care i-a dat cu împrumut. Nici unul dintre cei care dau cu împrumut nu trebuie neapărat să fie expert în privinţa obiectului. Sarcina epistemică este uşurată.

În al treilea rând, teoria poate rezolva problema propoziţiilor de identitate. A fost una dintre problemele care au dus la introducerea sensurilor (2.5-2.6) şi astfel a încurajat, întâi de toate, teoriile descriptive (3.1). Poate părea surprinzător că teoria noastră poate rezolva această problemă, mai degrabă similară în spirit concepţiei lui Mill aşa cum indică acordul nostru cu observaţiile milliene de mai sus. Totuşi, suntem în dezacord cu concepţia millianã într-un fel care e important pentru problema propoziţiilor de identitate. În semnificaţia unui nume se află mai mult decât rolul lui de a desemna un obiect particular. Un nume are o semnificaţie mai rafinată deoarece poartă un sens ce implică un *mod* al desemnării. (Aici ne deosebim de „referinţa directă"; 4.4.) Identificăm sensul cu proprietatea de a desemna printr-un anume tip de d-lanţ, tip care constituie reţeaua numelui.

Problema este de a explica diferenţa de semnificaţie a propoziţiilor de identitate:

(1) Mark Twain este Mark Twain.
(2) Mark Twain este Samuel Clemens.

Explicaţia este că (1) şi (2) diferă deoarece numele 'Mark Twain' şi 'Samuel Clemens' au sensuri diferite, întrucât au la bază d-lanţuri de tipuri diferite. D-lanţurile diferă prin faptul că întemeierile şi împrumuturile de referinţă care le-au creat implică, într-un caz, sunete, inscripţii etc. ale numelui 'Mark Twain' şi, în celălalt caz, sunete, inscripţii etc. ale numelui 'Samuel Clemens'. Iar acestea diferă pentru că cele ale unui nume sunt legate laolaltă de vorbitori spre a forma o reţea, iar cele ale celuilalt nume – o altă reţea.

(1) şi (2) diferă nu doar ca semnificaţie, ci şi ca informativitate. Într-adevăr, sub influenţa asumpţiei carteziene – că vorbitorul competent ştie (tacit) despre semnificaţiile termenilor lui –, mulţi socotesc diferenţa de informativitate ca fiind principalul motiv pentru a crede că există o diferenţă de semnificaţie. Avem dubii cu privire la asumpţia carteziană, astfel încât noi nu vom gândi aşa (2.5). Totuşi, cele două propoziţii diferă ca informativitate. Cum se poate explica acest lucru dacă teoria cauzală este corectă?

Foarte uşor, iar explicaţia nu depinde de teoria cauzală. Ne concentrăm asupra întrebării de ce este (1) neinformativă. A înţelege 'este (acelaşi cu)' înseamnă a stăpâni „legea identităţii": pentru orice x, x este x. Orice instanţă a legii va fi o consecinţă neinformativă a acestei înţelegeri. O instanţă a legii conţine două ocurenţe ale aceluiaşi nume pentru acelaşi obiect. De vreme ce (1) este evident o instanţă, ea va părea neinformativă. Dimpotrivă, (2) nu este o instanţă şi nu va părea a fi o instanţă pentru că 'Mark Twain' şi 'Samuel Clemens' *sună*, *arată* etc. diferit, astfel încât (2) va părea a fi informativă. Astfel am explicat diferenţa de informativitate fără menţionarea teoriei cauzale. Într-adevăr, această explicaţie uşoară nu apelează la nici o teorie a semnificaţiei unui nume şi, prin urmare, poate fi adoptată de *orice* teorie a semnificaţiei, cu condiţia doar să nu facă asumpţia carteziană.

După asumpţia carteziană, o teorie a semnificaţiei trebuie să explice informativitatea lui (2), 'Mark Twain este Samuel Clemens', pentru că, potrivit ei, (2) trebuie să fie

informativă *deoarece* 'Mark Twain' și 'Samuel Clemens' diferă ca semnificație; (2) nu ar putea fi informativă dacă numele nu ar diferi ca semnificație. Dacă numele ar fi sinonime și dacă am ști acest lucru, atunci *bineînțeles* că am găsi că (2) este neinformativă. Asumpția carteziană cere ca, dacă numele sunt sinonime, să putem într-adevăr ști că sunt sinonime (presupunând că suntem competenți în privința numelor). Și, pentru că (2) este în mod clar informativă, numele trebuie să difere ca semnificație, iar noi trebuie să știm acest lucru. Astfel, informativitatea lui (2) depinde de diferența de semnificație, iar datoria teoriei semnificației este de a explica dependența. Dar să renunțăm acum la asumpția carteziană: numai pentru că numele diferă ca semnificație *nu* înseamnă că *știm* că diferă. Informativitatea lui (2) nu mai depinde de diferența de semnificație: într-adevăr, după cum am argumentat, (2) ar putea fi informativă chiar dacă numele ar avea aceeași semnificație. Nu mai este de datoria teoriei semnificației să explice nimic despre informativitate.

Dar cum stau lucrurile cu celelalte probleme care au dus la introducerea sensurilor? Propozițiile de existență și numele vide cer dezvoltări suplimentare, dezvoltări pe care le vom da, pe scurt, in secțiunea următoare. Opacitatea este problematică și nu poate fi tratată aici. Totuși, putem indica liniile soluției noastre. Propoziția:

Falwell crede că Bob Dylan a distrus fibra morală a Americii.

nu depinde, din punctul de vedere al adevărului, doar de referentul lui 'Bob Dylan', ci și de modul de prezentare al referentului. În această privință, soluția îl urmează pe Frege. Dar concepția noastră asupra modului de prezentare diferă de cea a lui Frege, așa cum am notat (4.1). Propoziția de mai sus poate fi adevărată numai în cazul în care convingerea lui Falwell implică rețeaua cauzală potrivită.

În al patrulea rând, să luăm în considerare o problemă pe care am ignorat-o până acum: cea pusă de *ambiguitatea* numelor. Numele proprii au, în mod tipic, mai mult de un purtător. Ce anume determină care purtător este desemnat de o intrebuințare particulară a unui nume? Problema poate fi pusă cu claritate în termenii unei distincții utile între *tipuri* [*types*] și *reprezentanți* [*tokens*].

Reprezentanții sunt părți databile și localizabile ale lumii fizice. Astfel, Nana și urmașa ei, Lulu, sunt reprezentanți de pisici. Exemple evidente de reprezentanți de cuvinte sunt inscripțiile de pe o pagină sau sunetele din aer. Tipurile, pe de altă parte, sunt genuri ale reprezentanților. Orice reprezentant poate fi grupat în multe tipuri diferite. Astfel, Nana și Lulu sunt reprezentanți ai tipului *pisică*, *femelă*, *animale dragi lui Devitt* ș.a.m.d. Și, anterior acestei propoziții, paragraful conține doi reprezentanți ai inscripției 'Nana' și doisprezece ai inscripției-tip *cu-patru-litere*. Inscripțiile-tip și sunetele-tip sunt identificabile prin caracteristicile lor fizice manifeste, astfel încât le-am putea numi tipuri „fizice". Cuvintele-reprezentant sunt, de asemenea, grupate semantic. Să presupunem că inscripția tip 'Liebknecht' este folosită intr-o carte de istorie germană pentru a se referi la doi oameni diferiți, tată și fiu; tipul este *ambiguu*. Uneori vom grupa reprezentanții care se referă la tată într-un tip și pe cele care se referă la fiu, într-un altul. Obținem astfel tipuri „semantice". Reprezentanții din medii diferite nu pot fi de același tip fizic, dar pot fi de același tip semantic, pentru că limbajele naturale sunt independente de mediu. Un reprezentant vorbit și unul scris al lui 'Liebknecht' ar putea fi un exemplu de reprezentanți de același tip semantic din medii diferite.

Putem acum să punem problema ambiguităţii după cum urmează. Ce anume stabileşte cărui tip semantic îi aparţine un reprezentant dat de un tip fizic ambiguu? În virtutea a ce anume are un reprezentant al lui 'Liebknecht' un referent mai curând decât altul?

Intuitiv, tipul semantic este determinat de *ceea ce avea vorbitorul în minte* atunci când a produs reprezentantul. Astfel, chestiunea e tranşată de date ce ţin de psihologia vorbitorului. De care date anume? Teoriile descriptive spun că ceea ce contează sunt descripţiile pe care vorbitorul le asociază cu numele-reprezentant. Astfel, un reprezentant al lui 'Liebknecht' îl desemnează pe tată, şi nu pe fiu în măsura în care vorbitorul i-a asociat descripţii care îl denotă pe tată, nu pe fiu. Dar am văzut că această ipoteză nu e viabilă. Teoria cauzală emisă de noi dă un răspuns diferit: ceea ce contează este abilitatea exercitată în producerea specimenului. Deci 'Liebknecht' desemnează tatăl deoarece a fost cauzat de o abilitate întemeiată pe tată.

Soluţia noastră la problema ambiguităţii, la fel cu cea a teoriilor descriptive, este bazată pe vorbitor. Nu trecem cu vederea importanţa *contextului* lingvistic şi nonlingvistic al unei aserţiuni, dar privim toate aspectele ei, mai puţin părţile relevante ale istoriei cauzale, ca având doar semnificaţie evidenţială. Contextul ghidează auditoriul spre înlăturarea ambiguităţii; el furnizează dovezi despre ceea ce vorbitorul are în minte şi, prin urmare, dovezi despre realitatea semantică, însă nu este acea realitate.

Unii filosofi au gândit altfel: ei au dat o soluţie bazată pe context, potrivit căreia contextul determină tipul semantic al unui reprezentant. Putem vedea că soluţia e greşită prin vizarea unui exemplu care îi este favorabil: sunetul-tip 'Newton' e folosit pentru a desemna atât pe faimosul fizician, cât şi pe jucătorul australian de golf care a pierdut un braţ. Aceşti purtători ai numelui sunt cât se poate de diferiţi. Contextul dezambiguizează şi o va face fără echivoc. Să presupunem că cineva spune „Unitatea de forţă, un newton, este numită după Newton". Să presupunem că aceasta are loc în timpul unei ore de fizică. Cu siguranţă, fiecare proprietate contextuală indică spre Isaac. Potrivit concepţiei bazate pe context, proprietăţile sunt nu doar o dovadă foarte bună că 'Newton' îl desemnează aici pe Isaac, ci chiar determină să se întâmple aşa. Dar 'Newton' ar putea să-l desemneze şi pe Jack. Poate că vorbitorul glumeşte ori poate că jucătorul de golf are o a doua slujbă ca fizician sau altceva. Nici o colectare a detaliilor contextuale nu face imposibil ca 'Newton' să-l denote pe jucătorul de golf.

În al cincilea rând şi poate cel mai important dintre toate, teoria cauzală promite o explicaţie a legăturilor *fundamentale* dintre limbaj şi lume. Mai mult, explicaţia în termeni de cauzalitate pare a fi, în mod agreabil, naturalistă (1.3). Respingând teoriile descriptive, am arătat că ele nu pot explica legăturile fundamentale (3.5): ele fac ca referinţa unor cuvinte să depindă de referinţa altora, lăsând-o astfel să fie *internă* limbajului. Avem nevoie de o explicaţie a relaţiei *externe* pe care întregul sistem al cuvintelor o are cu lumea. Am subliniat aceasta cu ajutorul povestirii lui Putnam despre Pământul Geamăn. Teoria cauzală pe care am oferit-o aici face ca referinţa numelor să fie dependentă de o relaţie externă. Când Oscar declară „Voi vota pentru Reagan; avem nevoie de un preşedinte periculos pentru o lume periculoasă", se referă la Reagan pământeanul, nu la Reagan Geamănul. De ce? Deoarece cuvintele lui stau într-o anumită relaţie cauzală cu Reagan pământeanul. Dacă Oscar are vreo relaţie cauzală cu Reagan Geamănul, este una foarte diferită, irelevantă pentru referinţă.

Să revenim la soluţia problemei ambiguităţii. Referinţa unui reprezentant al lui 'Liebknecht', întrebuinţat de un vorbitor care îl „are în minte", este determinată de

stările psihologice ale vorbitorului *împreună cu* felul în care acele stări sunt înrădăcinate în mediu. Căci reprezentantul se referă la obiectul ce întemeiază abilitatea exercitată în producerea reprezentantului.

4.3. Dezvoltarea teoriei

E aproape imposibil să exagerăm măsura în care teoria propusă până acum are nevoie de suplimentare. Am menţionat deja problemele propoziţiilor de existenţă, ale numelor vide şi opacităţii (4.2) şi vom spune ceva despre primele două în secţiunea de faţă. Vom discuta şi despre *întemeierea multiplă*, o elaborare a teoriei cauzale importantă pentru tratarea multor probleme. În secţiunea următoare vom examina critic un răspuns diferit la colapsul teoriilor descriptive ale numelor: „referinţa directă". Această influentă mişcare a răspuns prin revenirea la millianism, respingând pe de-a-ntregul sensurile. În ultima secţiune vom examina dacă utilizatorii unui nume trebuie să aibă *unele* convingeri adevărate despre purtătorului lui, pentru a proteja referinţa. Alte chestiuni trebuie lăsate la o parte, cu precădere următoarele:

1. Ce sunt abilităţile de a desemna? Ce se întâmplă când luăm referinţa cu împrumut? Ce fel de legătură perceptuală cu un obiect e cerută pentru întemeiere? Trebuie să descoperim precondiţiile sociale şi lingvistice ale învăţării şi introducerii numelor. Vom pune în lumină astfel de întrebări în partea a III-a, când ne vom ocupa de relaţia dintre minte şi limbaj. Totuşi, nu le vom pune în prea multă lumină. În parte, pentru că lucrarea de faţă nu e locul potrivit ca să încercăm acest lucru, dar în cea mai mare parte pentru că nu suntem capabili să o facem. Noi – şi credem că şi alţii – pur şi simplu nu ştim suficient de mult despre ariile cognitive ale minţii ca să răspundem la astfel de întrebări.

2. Teoria noastră s-a ocupat până acum numai de nume. Care este situaţia cu ceilalţi termeni? Avem nevoie de o teorie a referinţei pentru toţi termenii. Trebuie ca ei să fie trataţi cu toţii cauzal, precum numele, sau sunt unii care trebuie trataţi printr-o teorie descriptivă, iar alţii printr-o altă teorie a referinţei? Cât de mult poate fi extinsă teoria cauzală? Ne vom ocupa de aceste chestiuni în capitolul următor.

Nume vide

Teoria cauzală distinge numele vide de silabele fără sens, căci chiar şi un nume vid are la bază o reţea cauzală. Ceea ce-l face vid este faptul că reţeaua nu este corect întemeiată pe un obiect, ceea ce se poate întâmpla în două moduri diferite.

Mai intâi, un nume poate fi introdus ca rezultat al unei postulări false: o persoană crede în mod greşit că o entitate există. Să presupunem că Zappa, poate după exces de chimicale ciudate, are halucinaţia vizitei unui extraterestru. Zappa încearcă să-şi numească vizitatorul 'Tilda'. De vreme ce nu e nimeni acolo, bineînţeles că nu numeşte cu adevărat pe nimeni; încercarea lui de întemeiere eşuează. Dar el povesteşte lumii despre experienţa sa, crezând-o reală, astfel încât o reţea creşte în chiar felul în care ar fi crescut dacă 'Tilda' ar fi numit un vizitator real. Numele diferiţilor monştri pot avea lesne poveşti de tipul acesta.

În al doilea rând – şi mult mai comun –, un nume poate fi introdus în ceea ce este, explicit sau implicit, o operă de ficţiune: o poveste, un roman, un film etc. Să

presupunem că Zappa nu are halucinaţii, ci că e mai degrabă hotărât să facă bani pe seama fascinaţiei generale faţă de science fiction. El scrie un roman despre un extraterestru numit 'Tilda'. Pornind de la acţiunea lui imaginativă, se dezvoltă o reţea pentru nume, reţea care nu este întemeiată pe un obiect. Cum se face aceasta? De ce se întâmplă aşa? Sunt întrebări interesante care vor trebui să rămână pe altă dată.

Propoziţii de existenţă

Descrierea pe care o dăm propoziţiilor de existenţă decurge direct de aici. Scepticul care răspunde la pretinsa întâlnire a lui Zappa cu un extraterestru afirmând:

Tilda nu există.

va spune ceva care e atât semnificativ, cât şi adevărat. E semnificativ pentru că numele are o reţea cauzală subiacentă. E adevărat pentru că reţeaua lui nu e întemeiată pe un obiect. Pe de altă parte, credulul care afirmă:

Tilda există.

va spune ceva care este atât semnificativ, cât şi fals.

Schimbarea de referinţă şi întemeierea multiplă

Teoria schiţată până acum face cu neputinţă schimbarea de referinţă, întrucât referinţa unui nume este fixată pentru totdeauna prin botez. Astfel, felul în care teoria descrie schimbarea de limbaj este deficient. Am arătat cum au loc adăugiri la limbaj prin botezări. Este clar cum piere un nume: lumea încetează să-l mai folosească, astfel încât nu mai sunt adăugate legături cauzale la reţeaua lui. Totuşi, nu există o explicaţie a felului în care se poate schimba referinţa unui nume.

Gareth Evans (1973) a evidenţiat importanţa unei asemenea explicaţii printr-o serie de exemple simpatice. Iată o adaptare a unuia dintre ele. Gemenele *A* şi *B* sunt născute şi botezate 'Shane', respectiv 'Dawn'. După ceremonie, gemenele sunt cumva amestecate: toată lumea o numeşte pe *A* 'Dawn' şi pe *B* 'Shane'. Greşeala nu este descoperită niciodată: gemenele cresc – şi cresc diferit –, fiind însă invariabil incorect numite. *A* se dovedeşte a fi înflăcărată, agresivă şi puternică, complet diferită de *B*, care este delicată, plină de compasiune şi intelectuală. Ce spunem despre plicticos de multele enunţuri de tipul 'Dawn este brutală' şi 'Shane este delicată'? Versiunea noastră simplă a teoriei cauzale dă rezultatul greşit: *B* a fost botezată 'Dawn' şi *B* nu este brutală. Deci toţi reprezentanţii lui 'Dawn este brutală' ar trebui să fie falşi. Dar bineînţeles că nu sunt falşi. Vrem să spunem că toţi anii în care *A* a fost numită 'Dawn', iar *B* 'Shane' au făcut ca acestea să *fie* numele lor. Numele şi-au schimbat referinţele încă de la botez.

Este nevoie de o teorie cauzală mai sofisticată. Ideea ei centrală e că un nume este, în mod tipic, *multiplu* întemeiat pe purtătorul său. În schiţa noastră originală, referinţa unui nume era fixată la botez. Toate întrebuinţările ulterioare ale numelui parazitau acel botez; toate d-lanţurile duc înapoi la acea întemeiere unică. Ceea ce se scapă din vedere

este că multe întrebuințări ale numelui sunt similare cu un botez. Sunt similare prin faptul că implică aplicarea numelui la obiect printr-o confruntare perceptuală directă cu el. Ceremonia socială a introducerii numelui dă cele mai evidente exemple: cineva spune „Ea e Nana" arătând spre animalul în discuție. Remarcele provocate de observarea unui obiect ar putea da alte exemple. Observând comportamentul Nanei, cineva spune „Nana este jucăușă în seara asta". Asemenea întrebuințări ale numelui întemeiază pe purtătorul său la fel de eficient cum o face un botez. Ca rezultat, numele devine multiplu întemeiat. Botezul nu poartă întreaga sarcină a legăturii numelui cu lumea.

Să revenim la gemene și la problema schimbării de referință. Numele 'Dawn' a fost întemeiat pe *B* la botez, dar de atunci încolo a fost mereu întemeiat pe *A*. Întemeierea inițială pe *B* păleşte şi devine nesemnificativă când este comparată cu miile de întemeieri pe *A*. Aşadar, 'Dawn' desemnează acum *A*.

Există instanțe reale ale schimbării de referință. „Aotearoa" este acum pe larg folosit în Noua Zeelandă ca nume alternativ la Noua Zeelandă, dar a fost la origine numele dat in limba maori numai părții de nord a insulei. Evans dă un alt exemplu: numele 'Madagascar'. Pentru noi este numele unei mari insule africane. Totuşi, el (sau ceva în genul lui) a fost la origine numele unei porțiuni a Africii continentale. Schimbarea a avut loc din pricina unei proaste înțelegeri de către Marco Polo. O versiune despre schimbare este următoarea. Înainte de Marco Polo, toate întemeierile lui 'Madagascar' erau pe porțiunea de continent, astfel încât aceasta era cea care desemna numele. Un timp după acea greşeală, a fost, fără îndoială, multă confuzie, unii fiind influențați de Marco Polo în a întemeia numele pe insulă, iar alții, influențați de localnici, în a-l întemeia pe partea continentală. Totuşi, eroarea lui Marco Polo a dus în cele din urmă la un tipar al întemeierii pe insulă, astfel incât acele întrebuințări desemnează insula.

Ce s-a întâmplat în perioada de confuzie? La ce s-a referit numele atunci? Nu ar fi fost probleme serioase dacă cei influențați de Marco Polo şi cei influențați de localnici nu s-ar fi amestecat. Greşeala lui Marco Polo ar fi făcut repede ca 'Madagascar' să aibă o nouă semnificație şi o nouă referință, în timp ce cele vechi ar fi continuat să fie susținute de localnici. Numele ar fi devenit ambiguu. Totuşi, este mai probabil că cele două grupuri s-au amestecat. Astfel, un timp, fiecare întrebuințare a numelui ar fi avut la bază unele d-lanțuri intemeiate pe continent şi altele întemeiate pe insulă. În aceste împrejurări, nu este esențial ce obiect desemna numele; referința e pur şi simplu indeterminată. Ceea ce ne trebuie este o nouă noțiune semantică: desemnarea *parțială*. Putem spune că, deşi numele nu a desemnat nici un obiect, el le-a desemnat parțial pe amândouă. Noțiunea de referință parțială este foarte utilă în tratarea cazurilor de confuzie. Totuşi, nu este aici locul de a discuta astfel de subtilități.

4.4. Referința directă

Argumentele lui Kripke şi Donnellan ne-au condus la o teorie care, prin accepția pe care o dă sensurilor, ne menține în afara paradisului millian (chiar dacă este „similară în spirit" concepției lui Mill). Ele au exercitat o influență majoră în a-i aduce pe alții înapoi în acel paradis. Cealaltă influență majoră aparține teoriei lui David Kaplan (1989), după care demonstrativele (precum 'acesta' şi 'el') şi indexicalele (ca 'eu' şi 'acum') sunt „direct referențiale": ele referă fără medierea sensului fregean şi sunt designatori rigizi (3.2).

Este o teorie subtilă și complicată. Suntem în mare parte de acord cu ea, dar vom discuta numai importanța ei pentru nume. Teoria nu antrenează strict opinia millianã despre nume, însă o sugerează cu tărie. Kaplan însuși îmbrățișează mîllianismul numai cu titlu de încercare, dar alți filosofi ai referinței directe îl îmbrățișează fără rezerve.

Este un lucru care, *prima facie*, provoacă nedumerire. Problemele tradiționale ale millianismului (2.5) rămân în picioare. În fața lor, cum *poate* fi susținută ideea că numele au semnificațiile grosiere [*coarse-grained*] ale concepției milliene? Răspunsul are două teme principale. Prima temă: teoreticienii referinței directe pretind că problemele standard ale concepției milliene nu sunt, la urma urmei, probleme ale teoriei semantice. Astfel, de pildă, confruntați cu problema propozițiilor de identitate, ei afirmă că:

(1) Mark Twain este Mark Twain.
(2) Mark Twaîn este Samuel Clemens.

înseamnă, în fond, același lucru. Ei au dedicat multă atenție problemei opacității. Iau în discuție un „puzzle" bine cunoscut care, cred ei, poate să diminueze, dacă nu chiar să înlăture amenințarea din partea eșecurilor vizibile ale substitutivității. Suntem de părere că se înșală, dar nu este locul aici pentru a aborda chestiunile acestea dificile.

A doua temă: ei recunosc, desigur, că *sunt* diferențe între (1) și (2), însă neagă posibilitatea că ar fi diferențe *semantice*; ei încearcă să exporte problemele tradiționale din semantică fie în teoria minții, fie în pragmatică.

Strategia ridică probleme foarte dificile. Ea nu poate fi respinsă fără verificare. Suntem de acord cu unii filosofi ai referinței directe că o diferență între (1) și (2) ar trebui plasată altundeva: pe diferența cognitivă de *informativitate* (4.2). Totuși, suntem foarte sceptici cu privire la urmarea aici a liniei referinței directe. În primul rând, am apărat o opinie despre rolul semnificațiilor care face din diferența între (1) și (2) o diferență de semnificație. În al doilea rând, teoreticienii referinței directe nu oferă o concepție rivală asupra rolului semnificațiilor care să le susțină opinia că aceste diferențe nu sunt diferențe de semnificație. În al treilea rând, nu este nimic problematic în a lua sensurile non-fregeene ca proprietăți semantice. Ideea nu depinde deloc de detaliile teoriei cauzale a referinței.

1. Am început lucrarea de față cu o concepție asupra semnificațiilor ce oferă o bază pentru a deosebi diferențele de semnificație de alte diferențe (1.2). Semnificațiile sunt proprietățile simbolurilor care le dau capacitatea de a juca anumite roluri extraordinar de importante în viața noastră, în special rolurile de a explica și a prezice comportamentul și de a ne informa despre lume. Nu este o definiție prea exactă, așa încât nu va stabili intotdeauna dacă o diferență este diferență de semnificație. Dar e destul de precisă ca să arate că diferența dintre 'Mark Twain' și 'Samuel Clemens' este o diferență de semnificație. Întrucât, așa cum am văzut, diferența este esențială în explicarea comportamentului (2.5). Alice e gata să afirme „Mark Twain este un autor celebru", dar nu și „Samuel Clemens este un autor celebru". Ca urmare, dacă i s-ar spune „Acesta este Mark Twain", ea ar roși la întâlnirea persoanei, însă nu ar roși dacă i s-ar spune „Acesta este Samuel Clemens".

2. Poate că o opinie diferită de a noastră asupra rolurilor semnificațiilor ar susține concepția millianã că 'Mark Twain' și 'Samuel Clemens' au aceeași semnificație, în ciuda modurilor diferite de referință. Din nefericire, filosofii referinței directe nu furnizează o atare concepție. Ei nici nu abordează problema. Căror scopuri slujim

atribuind semnificaţii simbolurilor? Care este interesul nostru în privinţa semnificaţiilor? Fără a răspunde la aceste întrebări, referinţa directă nu dă o bază pentru a exporta diferenţa dintre moduri de la semantică la pragmatică sau la teoria limbajului. Exportul este *ad-hoc* din punct de vedere teoretic.

3. Este, desigur, adevărat că discuţia noastră despre modurile cauzale ale referinţei are nevoie de mai multe explicaţii decât cele prezentate deja. Dar filosofii referinţei directe nu folosesc obiecţia ca motiv pentru a respinge modurile ca semnificaţii. Nici nu ar fi un motiv bun. Chiar conform opiniei lor, trebuie să existe o legătură cauzală nondescriptivă între numele 'Mark Twain' şi purtătorul său, Mark Twain, care explică faptul că 'Mark Twain' se referă la Mark Twain. Legătura ar putea să nu se prezinte aşa cum am descris-o noi, dar existenţa ei nu poate fi tăgăduită. Deci proprietatea de a referi prin această legătură este un candidat pentru a fi semnificaţia lui 'Mark Twain'. Astfel, teoreticienii referinţei directe trebuie să accepte legătura, dar să nege că proprietatea de a referi prin ea constituie semnificaţia. Ei au nevoie de o bază principială pentru a considera ceva ca semnificaţie, o bază care să evite circularităţi logice.

De ce este referinţa directă atât de populară? Presupunem că acei filosofi pleacă de la ideea că referentul unui cuvânt este esenţial pentru semnificaţia lui. Apoi, ei sunt foarte impresionaţi de respingerea teoriilor descriptive ale numelor. Dat fiind că semnificaţia unui nume nu este descriptivă, ei nu văd o alternativă viabilă la luarea semnificaţiei drept referent. Posibilitatea ca semnificaţia să implice un mod de referinţă cauzal nondescriptiv este fie ignorată, fie respinsă ca extravagantă. Credem că această posibilitate critică este trecută cu vederea din nepăsare faţă de *interesul* nostru pentru semnificaţie. Nepăsarea explică încercarea de a exporta problemele semantice şi respingerea modurilor cauzale ale referinţei.

4.5. Problema *qua*

Respingând teoriile descriptive ale numelor şi adoptând teoria cauzală, am insistat asupra faptului că o persoană poate folosi un nume cu succes fără a avea convingeri care identifică purtătorul. Teoria cauzală ne face să mergem mai departe: persoana nu trebuie să aibă neapărat un fel de convingeri adevărate despre purtător; nici una dintre descripţiile pe care ea le asociază cu numele nu trebuie să i se aplice purtătorului. Înseamnă acest lucru a merge prea departe?

Unii filosofi au fost de părere că utilizatorul unui nume trebuie cel puţin să asocieze cu el o descripţie *de genul* obiectului care este purtătorul; utilizatorul trebuie să creadă intr-adevăr că purtătorul aparţine unui anumit gen (Geach, 1962, capitolul 2). Dar, când luăm în considerare felul în care o persoană poate lua referinţa cu împrumut, acest lucru nu pare plauzibil. Utilizatorul poate selecta un nume dintr-o bază foarte redusă, inferând eronat tot felul de lucruri despre purtătorul lui. Poate este numită o universitate, însă utilizatorul crede că e numită o persoană, o pisică sau un râu. El este legat în reţeaua cauzală a numelui şi, astfel, pare să nu existe un motiv bun pentru a se nega că foloseşte numele spre a desemna universitatea.

Totuşi, când luăm în considerare felul în care referinţele sunt, în cele din urmă, fixate pe temeiuri, respingerea totală a cerinţelor descriptive în privinţa referinţei pentru nume începe să pară exagerată. Două proprietăţi ale întemeierii sugerează acest lucru.

(1) Să ne gândim încă o dată la întemeierea numelui 'Nana'. Numele a fost întemeiat pe Nana în virtutea contactului perceptual cu ea. Dar contactul nu este cu *întregul* Nanei, fie spaţial, fie temporal. Temporal, contactul cu ea este doar pe o perioadă scurtă a vieţii ei, cu o „felie temporală" din Nana. Prin puterea acestor contacte Nana, suma numeroaselor felii temporale văzute şi nevăzute este referentul lui 'Nana'. Spaţial, contactul se face numai cu o parte nedetaşată a ei, poate o parte relativ mică, cum ar fi faţa (s-ar putea ivi de după un colţ). În virtutea a ce anume s-a făcut întemeierea numelui pe întregul Nanei, şi nu pe o felie temporală sau pe o parte nedetaşată a ei?

Întrebarea nu poate fi respinsă cu uşurinţă pe seama asumpţiei că numele, de fapt, desemnează întotdeauna „obiecte întregi". Chiar dacă ar fi aşa, ar fi cu siguranţă posibil să numim părţi temporale sau spaţiale ale obiectelor. Prin urmare, trebuie să existe ceva în practica noastră care face necesar ca numele să desemneze obiecte întregi. În orice caz, noi numim adesea părţile. Exemple de o pudoare dezgustătoare pot fi găsite în *Amantul doamnei Chatterley*. Să ne gândim de asemenea la 'Sydney', care este numele unei părţi a Australiei. Exemplele temporale nu vin în minte la fel de lesne. Poate 'Nebuloasa Crabului' este un exemplu: ea numeşte o stea după ce a explodat. Şi am putea numi un mormoloc fără ca prin asta să numim broasca în care se transformă.

(2) Să ne gândim mai departe la situaţia în care pretinsul întemeietor greşeşte foarte mult cu privire la ceea ce percepe. Nu e o pisică, ci o mangustă, un robot, un tufiş, o umbră ori o iluzie (precum extraterestrul lui Zappa; 4.3). Într-un anumit punct al acestei secvenţe, eroarea întemeietorului devine atât de mare încât încercarea de întemeiere eşuează şi deci întrebuinţările numelui care emerg din încercare eşuează din punctul de vedere al referinţei. Dar va exista întotdeauna o cauză a experienţei perceptuale. În virtutea a ce anume nu este numele întemeiat pe acea cauză?

Consideraţiile asupra lui (1) arată că trebuie să existe ceva în legătură cu starea mentală a întemeietorului care face necesar ca numele să fie întemeiat pe cauza experienţei conceptuale *qua obiect întreg*. Nu ne este de ajutor să spunem că intenţia întemeietorului e cea care face să fie aşa. În virtutea a ce anume trebuie ca intenţia să fie întemeiată pe obiectul întreg? Se pare că întemeietorul trebuie, la un anumit nivel, să „anticipeze" cauza experienţei sale sub unii termeni categoriali precum 'obiect de natură animală' sau 'materială'. Numai întrucât el procedează astfel întemeierea se face pe Nana, şi nu pe o parte temporală sau spaţială a ei.

Această situaţie dă un răspuns imediat la întrebarea noastră din (2). Voinţa de a întemeia eşuează atunci când cauza experienţei perceptuale nu se potriveşte termenului categorial general utilizat pentru a o conceptualiza.

Se pare, prin urmare, că teoria noastră cauzală a numelor nu poate fi o teorie „pur cauzală". Trebuie să fie o teorie „descriptiv-cauzală": un nume este asociat, conştient sau inconştient, cu o descripţie printr-o întemeiere. Un element descriptiv a intrat în caracterizarea unui d-lanţ.

Evident, ne-am întors puţin înapoi către teoriile descriptive respinse mai înainte (3.3-3.4). Totuşi, amploarea acestei mişcări nu trebuie exagerată. Mai întâi, termenul categorial general asociat nu *identifică* obiectul; el nu diferenţiază obiectul de altele de acelaşi tip. Apoi, mişcarea noastră este o modificare a teoriei cauzale a întemeierii, fixarea definitivă a referinţei. Teoria cauzală a împrumutului de referinţă rămâne neschimbată şi pur cauzală; cei care iau cu împrumut nu trebuie să asocieze termenul categorial corect.

Deplasarea de la o teorie pur cauzală „totală" a numelor la o teorie hibridă are preţul ei, după cum vom vedea (5.3).

Această dezbatere, în special distincţia dintre teoriile fixării referinţei şi cele ale împrumutului referinţei, declanşează o reconsiderare rapidă a argumentului împotriva teoriilor descriptive ale numelor. Argumentul, constând în problemele 1-5, vizează în primul rând teoriile descriptive care nu privesc împrumutul referinţei (3.1-3.3); este vorba de teorii ale fixării referinţei pe care orice utilizator competent trebuie să le stăpânească, în mod independent. În al doilea rând, argumentul vizează teoriile descriptive care sunt, de fapt, o combinaţie a unei teorii descriptive a fixării referinţei cu o teorie descriptivă a împrumutului de referinţă (3.4). Am indicat deja că găsim convingătoare obiecţiile împotriva ambelor teorii descriptive „totale". Dar cum stau lucrurile cu o teorie hibridă combinând o teorie descriptivă a fixării referinţei cu o teorie pur cauzală a împrumutării referinţei? Acest hibrid nu ar fi mai promiţător decât sunt teoriile descriptive în problemele 3 şi 4 - necesitate nedorită şi rigiditate pierdută -, dar ar fi promiţător în problemele 1, 2 şi 5. Cu privire la 1, hibridul nu trebuie să-şi facă griji despre descripţiile asociate cu numele de către cei care iau referinţa cu împrumut, deoarece descripţiile nu determină referinţa. Este nevoie doar de o bază principială pentru a alege între descripţiile celor ce fixează referinţa. Cu privire la 2, de vreme ce aceia care fixează referinţa pot fi puţini ca număr şi asemănători, este mai puţin probabil că o bază principială va genera ambiguitatea nedorită. Cu privire la 5, cei ce fixează referinţa sunt, probabil, mult mai puţin ignoranţi şi in eroare decât cei ce iau referinţa cu împrumut. Aşadar, problemele teoriei hibride a numelor nu sunt la fel de severe precum cele ale teoriilor descriptive. Dar sunt suficient de severe pentru a face teoria neatractivă pentru nume. Totuşi, vom vedea mai târziu (5.5) că o teorie hibridă similară a altor termeni este de-a dreptul atrăgătoare. Şi rezistă şi pentru unele nume „atributive" (5.8).

În capitolul de faţă am prezentat teoria cauzală a numelor emisă de noi. Ea serveşte ca model pentru teoriile cauzale ale referinţei. Trebuie acum să trecem la dezvoltarea acestor teorii pentru alţi termeni. Plauzibilitatea intuiţiei milliene că numele nu au conotaţie sugerează că numele sunt neobişnuite din punct de vedere semantic. Astfel, chiar dacă o teorie cauzală este bună pentru nume, ea poate să nu fie bună pentru alţi termeni.

Lecturi recomandate

4.1

Teoriile cauzale ale numelor au început cu Kripke 1980, *Naming and Necessity*, pp. 91-97, retipărit în Ludlow, 1997 şi (extrase) în Martinich, 1996; şi cu Donnellan, 1972, „Proper Names and Identifying Descriptions". Pentru o dezvoltare mai completă a ideilor din această secţiune, vezi Devitt, 1981a, *Designation*, secţiunile 2.1-2.3.

4.2

Pentru mai multe despre abordarea noncarteziană a propoziţiilor de identitate, vezi Devitt, 1996, *Coming to Our Senses*, secţiunea 4.7.

**Teoria cauzală emisă de noi este aplicată la problemele opacităţii în Devitt, 1981a, capitolele 8-10; 1996, capitolul 4. Se arată ideea conform căreia contextele epistemice pot fi tratate fără a recurge la lumi posibile.

Vezi Lewis, 1972, „General Semantics", în Davidson şi Harman, 1972, retipărit în Lewis, 1993, pentru un exemplu de abordare contextuală a ambiguităţii.**

4.3

Pentru mai multe detalii despre numele vide şi propoziţiile de existenţă, vezi Devitt, 1981a, capitolul 6. Donnellan, 1974, „Speaking of Nothing", retipărit în Schwartz, 1977, discută, de asemenea, aceste subiecte din perspectivă cauzală.

Pentru câteva exemple relevante despre schimbarea de referinţă şi despre confuzia referinţei, vezi Evans, 1973, „The Causal Theory of Names", retipărit în Schwartz, 1977, Martinich, 1966 şi Ludlow, 1997. Pentru mai multe date despre întemeierea multiplă şi despre soluţia la aceste probleme, vezi Devitt, 1981a, secţiunile 2.8, 5.4. Noţiunea de referinţă parţială a fost introdusă de Field, 1973, „Theory Change and the Indeterminacy of Reference".

Următorii autori sunt critici la adresa uneia sau mai multor versiuni ale teoriei cauzale a numelor: Loar, 1976, „The Semantics of Singular Terms"; Erwin, Kleinman şi Zemach, 1976, „The Historical Theory of Reference" ('teoria istorică' este numele unei teorii cauzale preferate de Donnellan); McKinsey, 1976, „Divided Reference in Causal Theories of Names" şi 1978, „Names and Intentionality", la care Bertolet, 1979, „McKinsey, Causes and Intentions" este un răspuns; Canfield, 1977, „Donnellan's Theory of Names"; Linsky, 1977, *Names and Descriptions*, capitolul 5; Searle, 1983a, *Intentionality*, capitolul 9, retipărit în Martinich (Devitt, 1990, „Meanings Just Ain't in the Head" este un răspuns); McKay, 1984, un studiu critic la adresa lui Devitt, 1981a; Rice, 1989, „Why Devitt Can't Name His Cat"; McKay, 1994, „Names, Causal Chains, and De Re Beliefs".

4.4

Studiul lung al lui Kaplan, „Demonstratives" (1989a), care a circulat mulţi ani nepublicat, este principala sursă a referinţei directe. Pentru această concepţie asupra numelor, vezi pp. 562-563 şi „Afterthoughts" (1989b), pp. 574-576, 599. Nathan Salmon este un exemplu frapant de filosof al referinţei directe care exportă problemele tradiţionale ale concepţiei milliene în pragmatică, *Frege's Puzzle* (1986). El îi enumeră pe mulţi alţii care luaseră dinainte acest drum (p. 167n). Pentru exemple despre exportaţie în teoria minţii, vezi Almog, 1985, „Form and Content"; Lycan, 1985, „The Paradox of Naming"; Wettstein, 1986, „Has Semantics Rested on a Mistake?". Şi Kaplan pare să fi fost tentat; 1989a, pp. 529-540, 562-563. Recanati, 1993, *Direct Reference*, propune o semantică exhaustivă a referinţei directe. Pentru mai multe despre critica la adresa orientării acestui text, vezi Devitt, 1996, secţiunea 4.8. Katz, 1990, „Has the Description Theory of Names Been Refuted?" este un argument împotriva referinţei directe.

5

TEORII ALE REFERINŢEI: ALŢI TERMENI

5.1. Teorii descriptive ale termenilor pentru genuri naturale

În acest capitol ne vom ocupa de cât de mult poate fi extinsă abordarea cauzală a referinţei la termeni, alţii decât numele. În măsura în care acest lucru nu este posibil, trebuie găsite alte „mecanisme ale referinţei". Poate că teoriile descriptive ale referinţei vor face loc şi altor termeni. Într-adevăr, vom susţine că pentru mulţi termeni, teoriile care combină elemente de teorii cauzale şi descriptive sunt pe deplin plauzibile. Acoperirea noastră nu este exhaustivă; există mulţi termeni - adjective, adverbe şi verbe - ale căror mecanisme referenţiale nu sunt luate în discuţie. Cu siguranţa că nu este mai uşor să explicăm aceşti termeni decât pe cei pe care îi discutăm, putem spera că, făcând astfel, nu se vor pune probleme radical diferite.

În primele cinci secţiuni ne vom ocupa de termeni generali şi termeni de masă. Termenii generali, precum 'tigru' şi 'computer', sunt „substantive numărabile" [*„count nouns"*]: putem număra cantitatea la care se referă, tigri sau computere. Să observăm totuşi că un ansamblu de tigri nu este, el însuşi, un tigru. Astfel, termenii generali se disting de termeni de masă precum 'apă'. Putem număra pahare sau picături de apă, dar nu apa însăşi. Termenii de masă referă cumulativ: „orice sumă a părţilor care sunt apă este apă" (Quine, 1960, p. 91). Să notăm că unii termeni generali pot funcţiona în ambele feluri. În 'Mary avea un miel mic ', 'miel' este un termen general, dar este un termen de masă în 'Dă-mi o bucată de miel'. În ultimele două secţiuni ne vom ocupa de termeni singulari, alţii decât numele.

Termenii generali şi termenii de masă apar în diferite varietăţi. Începem cu termeni pentru genuri naturale. Este vorba de termeni generali ca 'tigru' şi termeni de masă ca 'aur', referindu-se la membrii unor genuri naturale observabile; termeni generali ca 'atom' şi termeni de masă ca 'oxigen', referindu-se la membrii unor genuri naturale neobservabile. Aşa cum există teorii descriptive ale numelor, tot aşa există teorii descriptive ale termenilor pentru genuri naturale. Vorbitorii asociază diferite descripţii cu fiecare termen. Folosind terminologia lui Frege, putem capta aceste teorii ale descripţiei după cum urmează: una dintre descripţii ori majoritatea dintr-un mănunchi de descripţii exprimă sensul unui termen, care ii determină referinţa. Folosind terminologia principalului pozitivist, Rudolf Carnap, putem prinde teoriile în felul următor: una dintre descripţii sau majoritatea dintr-un mănunchi de descripţii exprimă *intensiunea* unui termen, care îi determină *extensiunea*. Dacă numai una dintre descripţii contează,

concepţia este similară cu teoria descriptivă clasică a numelor (3.1). Dacă un mănunchi de descripţii contează, concepţia este similară cu teoria descriptivă modernă a numelor (3.2).

Există şi teorii descriptive ale înţelegerii unui termen de gen natural. A înţelege un termen constă în a-i sesiza sensul sau intensiunea ; constă in a asocia descripţiile corecte, descripţiile care determină extensiunea termenului. Teoreticienii descripţiei au mers mai departe. De vreme ce au acceptat asumpţia cartezianã după care vorbitorii *ştiu* (tacit) *despre* semnificaţiile termenilor lor, ei au conchis că vorbitorii au cunoştinţe identificatoare despre gen.

Ne vom concentra asupra termenilor generali ce se referă la membrii genurilor naturale observabile şi asupra teoriilor simple, mai degrabă decât asupra teoriilor mănunchiului. Ne vom apropia iarăşi de Kripke (1980), precum şi de Putnam (1975).

Descripţiile asociate cu exemplul nostru, 'tigru', ar fi în direcţia 'felină de talie mare, carnivoră şi patrupedă, maro-gălbui cu dungi transversale de culoare închisă şi cu burtă albă'. Un alt exemplu este 'lămâie' pentru care descripţia ar fi de felul 'fruct citric galben-deschis, acru, oval'. 'Tigru' sau 'lămâie' se referă la membrii oricărui gen căruia descripţiile asociate sau majoritatea lor i se aplică.

Ca şi teoriile descriptive ale numelor, teoriile descriptive ale termenilor pentru genuri naturale dau o soluţie frumoasă la problema propoziţiilor de identitate (2.5, 3.1). Propoziţiile :

Cordatele sunt cordate.
Cordatele sunt renate.

diferă ca semnificaţie pentru că, deşi 'cordatele' şi 'renatele' sunt coreferenţiale, ele sunt asociate cu descripţii diferite (cu 'a avea inimă' şi 'a avea rinichi').

Dar, ca şi teoriile descriptive ale numelor, aceste teorii ale descripţiei au trei probleme imediate (3.1-3.2).

1) Există o problemă a *bazei principiale* : nevoia de a avea o bază pentru a alege care dintre numeroasele descrieri pe care un vorbitor le asociază cu un termen sunt cele care îi exprimă sensul şi îi determină referinţa.

2) Există o problemă a *ambiguităţii nedorite* care apare din variaţiile de descripţie de la persoană la persoană.

3) Există o problemă a *necesităţii nedorite*. Să presupunem că descripţia care exprimă sensul şi determină referinţa lui 'tigru' este cea expusă mai sus. Acum să luăm :

(a) Tigrii sunt dungaţi.
(b) Felinele de talie mare, carnivore şi patrupede, care sunt de culoare maro-gălbui şi au dungi transversale, închise la culoare, şi burtă albă sunt dungate.

Potrivit teoriei descripţiei, cele două propoziţii ar trebui să fie sinonime şi (a) ar trebui să fie la fel de necesară ca şi (b). Dar nu pare să se întâmple astfel.

Mulţi filosofi au fost gata să spună că atare perechi de propoziţii sunt într-adevăr sinonime şi necesare. A sesiza acest caracter al termenilor pentru genuri naturale pare să fie mai lesne decât a-l sesiza pe cel analog pentru nume. Dar nu este un demers foarte uşor.

Potrivit tabloului limbajului zugrăvit de teoreticianul descripției, descripțiile asociate cu un termen ca 'tigru' tind să se refere la caracteristici observabile grosiere; de exemplu, a fi dungat. Astfel de caracteristici sunt, parțial, rezultatul naturii interne și, parțial, al mediului. Prin urmare, mediile înconjurătoare neobișnuite pot produce membri anormali ai unui gen natural: tigrii pot avea doar trei picioare, pot să nu aibă dungi sau pot să fie la fel de docili ca o pisică de casă; lămâile pot să nu fie galbene, ovale sau acre. Însă, potrivit teoriilor descripției, ar trebui să fie imposibil ca astfel de obiecte să fie tigri, respectiv lămâi.

4) Mai departe, aceste teorii ale descripției par să prezinte o problemă a *rigidității pierdute*. Spunem că pentru un termen general '*F*' a fi *aplicator rigid* [*rigid applier*] înseamnă a fi astfel încât, dacă se aplică unui obiect din lumea reală și dacă obiectul există și într-o altă lume posibilă, atunci el se aplică obiectului în acea lume; sau a fi astfel încât '*F*-ii sunt *G*' ar caracteriza cu adevărat o situație contrafactuală numai dacă orice obiect căruia '*F*' i se aplică *de fapt* și care există în acea situație este *G* în acea situație. La fel și pentru un termen de masă. (Este mai comun a se încerca să se definească rigiditatea acestor cuvinte in termeni de desemnare de obiecte abstracte, precum genuri sau proprietăți. Dar astfel de definiții ridică întrebări dificile despre condițiile de identitate ale obiectelor abstracte.) Problema pare atunci a fi că termenii pentru genuri naturale sunt aplicatori rigizi, pe când descripțiile pretinse a fi sinonime cu ei nu sunt.

Să comparăm:

(c) Tigrii ezită să atace oameni.

(d) Felinele mari, carnivore și patrupede, maro-gălbui cu dungi transversale închise la culoare și cu burta albă ezită să atace oameni.

Să presupunem că mediul înconjurător indian ar fi fost suficient de diferit pentru a face ca tigrii să fie galbenî fără dungi negre și că totuși altundeva, de pildă în Africa, a evoluat o altă specie care ar fi ca tigrii noștri, incluzând faptul de a fi cu dungi negre. În aceste împrejurări, adevărul lui (d) ar depinde de aceea dacă specia în discuție ezită să atace oamenii. Dar adevărul lui (c) ar depinde incă, așa cum se întâmplă în lumea reală, de aceea dacă tigrii ezită să atace oamenii. (Avem îndoielile noastre, provenind din opinia științifică tradițională asupra speciilor biologice; vezi 5.2.) Deci descripția 'Patrupede mari carnivore...' nu exprimă sensul lui 'tigru'.

5) Aceste probleme ale teoriilor descripției sunt serioase, dar, poate, nu catastrofale. Ce e catastrofal, încă o dată (3.3), este problema *ignoranței și a erorii*; teoria pune o sarcină epistemică prea grea pe umerii vorbitorilor. Exemplul lui Putnam cu 'ulm' și 'fag' (1975, pp. 226-227) este un exemplu viu de ignoranță. El, ca și majoritatea dintre noi, nu poate descrie diferența dintre ulmi și fagi. Descripțiile deficitare pe care le asociază cu acești termeni sunt inadecvate pentru a determîna extensiunea lor. Nici nu ar putea să deosebească ulmii de fagi într-o pădure. Însă el este perfect capabil să folosească 'ulm' spre a se referi la ulmi și 'fag' spre a se referi la fagi. Balenele constituie un bun exemplu de eroare. Esențială pentru ceea ce majoritatea oamenilor obișnuiau să asocieze cu 'balenă' a fost descripția 'pește'. Descripția este falsă cu privire la balene. Dar toți acești oameni se refereau la balene prin 'balenă'.

Simpla posibilitate a erorii stă împotriva teoriilor descripției, așa cum dovedește o ficțiune datorată în largă măsură lui Kripke (1980, pp. 119-121). Să ne imaginăm că

descoperim că tigrii nu au *nici una* dintre proprietățile pe care credem că le au. Ei au proprietăți foarte diferite, incluzând-o pe cea neobișnuită de a avea un efect straniu asupra oamenilor : ei fac ca oamenii să aibă iluziile unor feline mari, patrupede... Poate sunt extratereștri, animale favorite lăsate de către vizitatorii extrasolari ai lui von Deniken. Dar, în ciuda erorii noastre universale în privința tigrilor, cuvântul 'tigru' pe care il întrebuințăm s-ar referi totuși la ei.

Referința la membrii unui gen natural poate avea loc în ciuda ignoranței sau erorii vorbitorului în privința acelui gen. Nu este necesar ca vorbitorul să asocieze descrîpții ce identifică obiectele la care se face referire printr-un termen pentru un gen natural. Și nici nu e suficientă asocierea de descripții identificatoare pentru a face termenul să se refere la obiectele identificate.

Să presupunem că, într-un loc până acum neexplorat, descoperîm niște animale care se potrivesc descripțiilor asociate îndeobște cu 'inorog'. Stabilește asemănarea cu inorogii faptul că prin 'inorog' se face referire la aceste animale ? Nu. *S-ar putea* face referință la ele, desigur, dacă miturile inorogului și-ar avea originea în observarea atentă a animalelor de acest gen. Totuși, este mult mai probabil ca astfel de animale să nu aibă nimic de-a face cu termenul 'inorog' și ca asemănarea cu inorogii să fie o simplă chestiune de întâmplare.

Luarea cu împrumut a referinței ajută teoriile descripției în problema 5, așa cum a făcut-o și pentru nume (deși, din nou, cu prețul înrăutățirii problemelor 1 și 2), în special dacă se ia cu împrumut de la experți. Dar toate problemele teoriei descriptive a împrumutării referinței trebuie, iarăși, să iasă la iveală. Acea teorie pretinde existența convingerilor acolo unde nici una n-ar putea să existe ; în particular, o persoană ar putea să nu aibă convingeri care să identifice experții care dau cu împrumut (3.4).

Probabil că cel mai influent argument impotriva teoriilor descripției ale termenilor pentru genuri naturale este ficțiunea lui Putnam despre Pământul Geamăn (1975, pp. 223-227). Am dat o versiune a ei mai înainte (3.5). Argumentul lui Putnam privește un termen de masă, 'apă', și comportă următoarea versiune a povestirii. Să presupunem că Pământul Geamăn este întocmai ca Pământul, cu excepția faptului că, în vreme ce pe Pământ există H_2O, pe Pământul Geamăn există o substanță asemănătoare cu apa, XYZ. Substanța este limpede, potabilă, inodoră ș.a.m.d. Ea se numește 'apă'. Când Oscar, pe Pământ, folosește termenul 'apă', se referă la apă (H_2O). Când *Doppelgänger*-ul său de pe Pământul Geamăn folosește 'apă', se referă la XYZ. Însă Oscar și Oscar Geamănul sunt exact în aceleași stări interne. Nu poate fi ceva în legătură cu stările lor, nici o capacitate de a descrie ori de a identifica în măsură să selecteze H_2O mai degrabă decât XYZ sau invers. (Dacă asta pare a fi cumva neplauzibil pentru un pământean din ziua de azi, care crede probabil că apa este H_2O, să-i plasăm pe Oscar și pe geamănul său în anul 1750, când nimeni nu știa compoziția chimică a apei.)

Morala evidentă este că nici o stare intrinsec internă nu poate exprima un sens suficient pentru a determina referința termenului 'apă'. După cum spune Putnam, „semnificațiile pur și simplu nu se află în minte". Într-adevăr, a presupune că ele sunt în minte înseamnă a adopta o teorie magică a referinței, după cum am arătat (3.5). O morală mai puțin evidentă este incompletitudinea esențială a teoriilor descripției. Potrivit lor, referința lui 'tigru' e determinată de referința unor cuvinte precum 'carnivor' și 'dungat', cu care 'tigru' este asociat din punct de vedere intern. Ce determină atunci referința *lor* ? Dacă este să fie vreo referință la urma urmei, această pasare a răspunderii trebuie să

înceteze. Unii termeni trebuie să-şi primească referinţa nu în virtutea asociaţiilor interne cu alţi termeni, ci în virtutea relaţiilor externe cu lucruri din afara limbajului şi a minţii. Asemenea relaţii externe sunt, bineînţeles, de tipul la care apelează teoriile cauzale.

În final, ficţiunea Pământului Geamăn arată că teoriile descripţiei pentru termenii pentru genuri naturale trebuie să fie respinse, deoarece Oscar şi Oscar Geamănul asociază exact aceleaşi descripţii cu 'apă'. Dar ei se referă la materiale diferite. Aşadar, asocierea unei descripţii cu termenul nu este suficientă pentru a proteja referinţa.

5.2. O teorie cauzală a termenilor pentru genuri naturale

O teorie cauzală a termenilor pentru genuri naturale, ca şi cea pentru nume, se divide în două (4.1). Mai întâi, trebuie să fie o teorie a fixării referinţei, care explică, în primul rând, cum este legat un termen de referentul lui. Vom oferi din nou o teorie a întemeierii cauzale a termenului pe referentul lui. În al doilea rând, trebuie să fie o teorie a luării cu împrumut a referinţei, care explică transmiterea socială a termenului la cei care nu au contact cu referentul său.

Ca o primă aproximaţie, întemeierea unui termen pentru un gen natural include atât o componentă ostensivă, cât şi o componentă a „naturii". Într-un caz paradigmatic, un astfel de termen este introdus în limbaj prin contact ostensiv cu mostre ale genului. Astfel, 'tigru' e introdus prin contact cauzal cu mostre de tigri, iar 'aur', prin contact cauzal cu mostre de aur. Extensiunea termenului este, aşadar, dată de toate obiectele sau de toate exemplele de material de acelaşi gen cu mostrele date ostensiv, impărtăşind natura subiacentă esenţială a mostrelor. Astfel, 'tigru' se referă la toate şi numai la obiectele care sunt de acelaşi gen cu tigrii mostră - adică cu toţi tigrii ; la fel, 'aur' se referă la tot aurul. În virtutea a ce este un lucru de acelaşi gen cu un altul, împărtăşind aceeaşi natură fundamentală? Aşa ceva se descoperă numai prin cercetare ştiinţifică empirică. Gândirea ştiinţifică tradiţională vizează ideea că, în cazul speciilor biologice precum tigrul, natura împărtăşită este o anumită origine a evoluţiei, iar în cazul unui gen chimic precum aurul, este o anumită structură internă. Un utilizator competent al unui termen pentru un gen natural nu ar avea nevoie de - şi de regulă nu are - convingeri adevărate (ca să nu mai vorbim de cunoaştere) despre astfel de chestiuni ştiinţifice. Deci e probabil că el nu are convingeri adevărate despre ceea ce determină referinţa termenului. Foarte adesea, nimeni nu are astfel de convingeri.

Măsura ignoranţei e încă şi mai mare. În multe cazuri, majoritatea celor care folosesc un termen de gen natural nu vor fi familiarizaţi nici măcar cu mostre ale genului: ei împrumută referinţa de la alţii printr-o procedură identică cu cea de la nume. Este improbabil ca astfel de primitori de referinţă să aibă convingeri adevărate despre natura subiacentă a genului relevant, dar este nu mai puţin improbabil ca ei să aibă convingeri suficiente pentru a identifica membrii genului. Cei dintre noi care sunt la fel de ignoranţi ca Putnam în privinţa copacilor sunt într-o atare situaţie cu 'ulm' şi 'fag'. Teoria cauzală uşurează din nou sarcina epistemică.

Putnam scoate la iveală semnificaţia luării cu împrumut a referinţei, vorbind despre „diviziunea lingvistică a muncii" (1975, pp. 227-228), aşa cum am menţionat mai devreme (3.5). Limbajul este un fenomen social. Oamenii sunt la fel de capabili (în principiu) să folosească fiecare termen al limbajului în interacţiunile cu lumea, chiar

dacă nu sunt toţi la fel de capabili să lege acel termen de lume. Cum se poate întân astfel? Pentru că fiecare dintre ei beneficiază de implicarea lingvistică a celorlalţi. de care, în cele din urmă, fiecare altul depinde sunt, desigur, cei care au întem termenul. Întemeietorii ar putea fi experţi, capabili să dea condiţii de identitate, da este esenţial să fie aşa. Ceea ce contează de fapt este ca ei să fi legat termenul de lu

Să luăm cazul unui ucenic bijutier care învaţă termenul 'platină'. Îi este indica mostră de platină, împreună cu cuvintele „Aceasta este platină". El dobândeşte abilit de a folosi termenul spre a se referi la platină, o abilitate întemeiată pe metalul respe în urma prezentării. Întrebuinţările ulterioare ale termenului, exercitând această abilit se vor referi la platină în virtutea legăturii cauzale cu ea. Ucenicul va mai întâlni mostre de platină, astfel încât întrebuinţarea termenului va fi multiplu întemeiată. I va folosi faţă de prietenii săi de la bancă, din construcţii şi de la măcelărie, făcân astfel capabili să împrumute referinţa de la el. Reţeaua cauzală a termenului este a stabilită şi se dezvoltă în cadrul comunităţii lingvistice.

Teoria cauzală a termenilor pentru genuri naturale, ca şi cea a numelor, nu e nu o teorie a referinţei, ci şi o teorie a sensului şi a competenţei (4.1). Identificăm se unui termen cu proprietatea lui de a se referi printr-un anumit tip de lanţ cauzal. Fie astfel de lanţ este întemeiat (altminteri ne confruntăm cu un eşec al referinţei). Ca re tat, natura împărtăşită de membrii genului natural este implicată în sensul termenu

Competenţa cu privire la un termen pentru un gen natural este doar o abilitat privire la el, abilitate dobândită printr-o întemeiere sau printr-o împrumutare a referi O persoană are competenţă în virtutea faptului de a fi legată adecvat de reţeaua cau a termenului. Numai pe această cale austeră din punct de vedere psihologic poa „prins sensul". Persoana nu trebuie să aibă vreun fel de convingeri adevărate (ca s mai vorbim despre cunoaştere) cu privire la sens. Sensul e în mare măsură extern m şi dincolo de sfera de cunoştinţe a vorbitorului obişnuit. Încă o dată, asumpţia cartez este un accident al teoriei cauzale. Vom spune mai târziu mai multe despre compet (8.9), după ce vom fi discutat despre gânduri (capitolul 7).

Întemeierea multiplă este importantă pentru termenii pentru genuri naturale, aşa a fost şi pentru nume (4.3), în tratarea anumitor greşeli şi a fenomenului de schim a referinţei. Dacă referinţa ar fi fixată numai prin mostrele implicate în botezarea gen, ar fi de neschimbat. Totuşi, un termen pentru un gen natural este întemeiat la f eficace prin întemeieri ulterioare. Câteva dintre ele pot, din greşeală, să se facă mostre de un gen diferit. Din punct de vedere intuitiv, acest lucru nu ar trebui să afec referinţa. Teoretic, putem înlătura intemeierile eronate ca fiind numeric nesemnific in raport cu cele ale genului original. În caz că erorile nu sunt relativ nesemnificati când greşelile sunt sistematice, ducând la o schimbare în tiparul intemeierii –, refe termenului se va schimba. O atare schimbare poate, desigur, să fie provocată şi delibe oamenii decid să folosească un vechi termen într-un nou mod şi iniţiază astfel un tipar al întemeierilor.

Dacă tiparul întemeierilor se schimbă din greşeală, şi nu prin decizie, atunci va e o perioadă de-a lungul căreia schimbarea se produce, în care nu va fi un fapt determ la care dintre cele două genuri se referă termenul. Situaţia este analoagă cu cea c nume (4.3) şi cere aceeaşi soluţie: introducerea noţiunii de *referinţă parţială*. D atare dezbatere e dincolo de cuprinderea cărţii de faţă.

Întemeierea, potrivit relatării de mai sus, implică perceperea unei mostre. Faptul e posibil când termenul pentru genul natural se referă la observabile, dar, în mod limpede, nu este cu putinţă când se referă la neobservabile; de exemplu, 'atom' şi 'oxigen'. Aici avem o problemă dificilă. Ceea ce trebuie avut in vedere este un contact cvasiperceptual cu neobservabilele prin instrumente.

Există o altă problemă serioasă ce trebuie rezolvată înainte ca teoria cauzală a termenilor pentru genuri naturale să poată fi socotită completă. E vorba despre problema *„qua"*, ce va fi discutată în secţiunea următoare. Este suficient de serioasă pentru a ne face să avem îndoieli că teoria cauzală singură are resurse să ne ofere o explicaţie definitivă a referinţei şi a felului în care limbajul este, in cele din urmă, legat de realitate. Ne vom ocupa mai târziu, pe scurt, de alte câteva explicaţii posibile (7.7).

**5.3. Problema *qua*

Utilizatorii unui termen pentru un gen natural nu trebuie să aibă convingeri adevărate despre natura fundamentală a genului natural relevant şi nici chiar să aibă convingeri suficiente pentru a-i identifica membrii. Este, la urma urmei, necesar să avem vreo convingere adevărată despre aceşti membri? Există vreo cerinţă de ordin descriptiv cu privire la referinţă? Respingerea teoriilor descripţiei şi acceptarea unei teorii cauzale par a sugera că nu. Ar merge o astfel de sugestie prea departe?

O chestiune similară se pune pentru nume (4.5). Considerarea luării cu împrumut a referinţei nu a încurajat vreo cerinţă descriptivă, însă considerarea întemeierii a făcut-o. Am conchis că întemeietorul trebuie să asocieze un termen categorial general cu numele întemeiat, ceea ce duce la trecerea de la o teorie totală pur cauzală la una hibridă, descriptiv-cauzală a întemeierii, cu o teorie pur cauzală a împrumutului de referinţă.

Să observăm, mai întâi, că elementul descriptiv pare a fi deja implicit in relatarea noastră: convingerea că mostra *este* un membru al unui gen natural. Există mulţi termeni pentru alte genuri decât cele naturale: de exemplu, există termeni ca 'celibatar', referindu-se la membrii unui gen socio-legal, şi termeni precum 'creion', referindu-se la artefacte. Oamenii folosesc adesea aceşti alţi termeni în contact ostensiv cu mostrele genului adecvat. Vom lua în considerare în secţiunea următoare relevanţa acestui fapt pentru referinţa unor astfel de termeni. Dar e limpede că, oricare ar fi relevanţa contactului ostensiv pentru aceşti alţi termeni, ea nu poate fi aceeaşi ca în cazul întemeierii unui termen pentru un gen natural. Trebuie să fie ceva în legătură cu situaţia întemeierii care face să vorbim despre întemeierea unui termen pentru un gen natural, şi nu, să spunem, pentru un artefact. Să ne gândim la întemeierea lui 'om' pe o mostră care, din întâmplare, este şi celibatar. Ceva trebuie să se petreacă în aşa fel încât originea evoluţionistă, determinantă pentru natura mostrei, să fie relevantă pentru referinţa viitoare a termenului într-un mod nerelevant pentru referinţa viitoare a lui 'celibatar'. Ceva trebuie să distingă mostra *ca* (*qua*) membru al unui gen natural. E de presupus că acel ceva trebuie să fie starea mentală a întemeietorului. Se pare că intemeietorul trebuie, în mod efectiv şi la un anumit nivel, să „gândească" mostra ca membru al unui gen natural şi să intenţioneze să aplice termenul mostrei ca fiind un astfel de membru.

Problema *qua* este mult mai extinsă decât atât. Termenul i se aplică mostrei nu doar *qua* membru al unui gen natural, ci şi *qua* membru al unui gen natural particular. Orice

mostră a unui gen natural este probabil şi mostră a multor genuri naturale ; de exemplu mostra nu este doar o echidna[1], ci şi o monotremă, un mamifer, o vertebrată ş.a.m.d. În virtutea a ce anume se face întemeierea pe echidna *qua* membru al unui gen natural, şi nu al altuia ? Ca rezultat al întemeierilor, un termen se referă la toate obiectele având aceeaşi natură subiacentă cu obiectele mostră. Dar *care* natură subiacentă ? Mostrele împărtăşesc multe asemenea naturi. Ce face ca natura sa de echidna să fie mai relevantă pentru referinţă decât natura sa de mamifer (o natură pe care o are în comun cu cangurii şi elefanţii) ?

Discutând despre nume am indicat că este posibil ca o întemeiere să eşueze, şi anume atunci când nimic din tipul potrivit nu este prezent (4.5). Este adevărat şi pentru genurile naturale. Termenul 'vrăjitoare' este vid - nu există vrăjitoare şi nici nu au existat vreodată -, în ciuda multor încercări de întemeiere a termenului în marginalii de ordin social de un fel sau altul. Toate acele întemeieri au eşuat. Termenul 'flogiston' e vid, şi totuşi, cu siguranţă, ceva în situaţiile lui de întemeiere lui a cauzat fenomenele ce au dus la introducerea termenului ; uneori a fost oxigenul. De ce au eşuat aceşti termeni să fie întemeiaţi pe marginalii social şi, respectiv, pe oxigen ?

Se pare că ceva legat de starea mentală a întemeietorului trebuie să determine care presupusă natură a mostrei e cea relevantă pentru întemeiere, astfel încât fără o asemenea natură întemeierea să eşueze. E foarte dificil de spus cu exactitate ce ar putea să determine natura relevantă, dar se poate presupune că răspunsul ar trebui să fie găsit în direcţia următoare.

Oamenii grupează mostrele laolaltă în genuri naturale pe baza caracteristicilor observate ale mostrelor. Ei observă cum arată ele, ce senzaţie tactilă produc etc. Ei observă cum se comportă respectivele mostre şi inferă că ele au anumite puteri cauzale. Apoi, la un nivel dat, oamenii „gândesc" mostrele sub anumite descrieri - poate „cauza lui *O*", unde *O* sunt caracteristicile şi puterile observate - şi, ca rezultat, le aplică termenul pentru genul natural. Această activitate mentală determină care natură subiacentă a mostrelor este relevantă pentru întemeiere. Natura relevantă e aceea care, de fapt, este selectată de către descripţiile asociate cu termenul la întemeiere. Dacă mostra nu are proprietăţile adecvate - dacă, de pildă, pretinsa vrăjitoare nu are puterea de a face vrăji -, atunci nu va exista o natură relevantă şi întemeierea va eşua.

În concluzie, ideea este că întemeietorul unui termen pentru un gen natural asociază cu termenul, conştient sau inconştient, mai întâi o descripţie ce îl clasifică efectiv ca termen pentru un gen natural şi, în al doilea rând, o descripţie care determină care natură a mostrei e relevantă pentru referinţa termenului.

Nu ne facem iluzia că remarcele de până acum sunt aproape de o soluţie completă a problemei *qua*. O dificultate constă în faptul că există diferenţe *individuale* între membri unui gen natural. Să ne gândim la diferenţele dintre câini, ca exemplu grăitor. Ele sunt adesea rezultatul naturii, nu al creşterii. Să presupunem că o diferenţă individuală naturală există între proprietăţile selectate prin determinarea descripţiilor într-o întemeiere. Natura fundamentală dovedită a fi relevantă pentru referinţă prin această întemeiere ar trebui atunci să includă şi acea diferenţă individuală. Astfel, referinţa nu ar trebui să se facă la toţi membrii unui gen natural, ci numai la obiectele (dacă există vreunul) care împărtăşesc natura responsabilă de acea diferenţă. Ceva este greşit.

1. *Tachyglossus aculeatus*, monotremă insectivoră întâlnită în Australia, Tasmania şi Noua Guinee (n.t.)

Diferenţele dintre subgrupurile unui gen pun o problemă încă şi mai mare. Să luăm în discuţie termenul 'lebădă'. Înainte ca Australia să-şi aducă marea contribuţie la filosofie prin descoperirea lebedelor negre, toate lebedele observate fuseseră albe. Pare a fi sigur că printre descripţiile ce jucaseră până atunci un rol determinant în întemeierea lui 'lebădă', 'albă' a jucat un rol central. Astfel, referinţa termenului ar fi trebuit să fie restrânsă la obiectele care împărtăşesc natura care a făcut acele lebede albe. Dar referinţa nu a fost astfel restrânsă. 'Lebădă' se referea atunci, ca şi acum, şi la lebedele cărora le lipsea ceea ce face ca unele dintre ele să fie albe, adică la lebede negre. Rezultă că trebuie făcute unele schimbări în teorie.

Luarea în considerare a problemei *qua* pentru nume ne-a dus de la o teorie pur cauzală la o teorie descriptiv-cauzală a întemeierilor (dar nu a împrumutului de referinţă; 4.5). La fel stau lucrurile cu problema *qua* în cazul termenilor pentru genuri naturale. Aceste mişcări au un preţ. Mai întâi, ele dau posibilitatea respingerii prin argumentele bazate pe ignoranţă şi eroare (3.3, 5.1). În al doilea rând, am subliniat incompletitudinea esenţială a teoriilor descriptive ale referinţei: ele explică referinţa unor cuvinte în termenii referinţei altor cuvinte, lăsându-le pe cele din urmă neexplicate (3.5, 5.1). În măsura în care o teorie descriptiv-cauzală este descriptivă, ea suferă de aceeaşi incompletitudine. Termenul categorial care joacă un rol pentru nume, descripţia care clasifică un termen ca termen de gen natural şi descripţia care determină natura relevantă a mostrelor unui gen natural, toate ridică în continuare probleme de referinţă. În virtutea a ce anume au ele referenţi?

Suntem împărţiţi între două aspecte ale explicării referinţei. Interesul pentru o explicaţie definitivă ne împinge de la teoriile descripţiei spre teoriile cauzale. Dar teoriile cauzale se confruntă cu problema *qua*. Tentativele de a o rezolva ne împing înapoi spre teoriile descripţiei, amânând explicaţia definitivă. Trebuie să căutăm unii termeni fundamentali care nu dau naştere la probleme *qua* şi care astfel pot fi trataţi printr-o teorie pur cauzală. Pe acest fundament am putea spera apoi să explicăm alţi termeni de bază - precum numele şi termenii pentru genuri naturale - prin teorii descriptiv-cauzale. Am putea folosi termenii de bază pentru a-i explica pe cei nefundamentali prin teorii descriptive.

Ne îndoim că tipul de teorie pur cauzală pe care l-am prezentat până acum poate să dea explicaţia ultimă a referinţei de care avem nevoie. Vom discuta mai târziu alte câteva teorii posibile (7.7). Acum vom lua în considerare cum pot teoriile cauzală şi descriptivă să se descurce cu alte tipuri de termeni.**

**5.4. Alte tipuri de termeni

Putnam, care a făcut atât de multe pentru a lansa teoria cauzală a termenilor de gen natural, a văzut teoria ca având o aplicaţie mult mai largă. Ea s-a extins chiar la termeni de genul lui 'creion' sau 'pediatru' (1975, pp. 242-245). Suntem tot atât de entuziasmaţi de această cucerire cum ar fi oricare alt teoretician cauzalist, dar imperialistul înţelept îşi cunoaşte limitele. Suntem de părere că Putnam a mers prea departe.

Putnam ajunge la concepţia asupra termenului 'creion' plecând de la o consideraţie din teoria descripţiei. Dacă aplicăm teoria la 'creion', anumite propoziţii implicând atât termenul, cât şi descripţiile sale asociate ar trebui să pară necesare (5.1). Putnam

presupune că 'artefact' este una dintre descripţiile asociate potrivite pentru 'creion'. El recurge iarăşi la *science fiction* pentru a respinge teoria descripţiei.

> Să ne imaginăm că descoperim într-o zi că *creioanele sunt organisme*. Le tăiem şi le examinăm la un microscop electronic şi vedem reţeaua aproape invizibilă de nervi şi de alte organe. Le spionăm şi le vedem depunând icre, le vedem puii crescând şi făcându-se creioane mature - nu există şi nu au existat vreodată altfel de creioane în afară de aceste organisme (1975, p. 242).

Se arată astfel că 'Creioanele sunt artefacte' nu este o propoziţie necesară; creioanele ar putea să nu fie artefacte deloc. Aşadar, *a fi artefact* nu este parte a semnificaţiei termenului 'creion'. Teoria descripţiei dă o necesitate nedorită; prezintă problema 3. Putnam trece direct de la această concluzie la concepţia că 'creion' trebuie tratat cauzal, ca şi 'apă' sau 'aur'. El se referă la tot ceea ce are aceeaşi natură subiacentă cu mostrele noastre de creioane (p. 243).

Ce este greşit cu această respingere a teoriei descripţiei, aşa cum a arătat Stephen Schwartz (1978), este că Putnam a ales descripţia greşită; 'artefact' nu este o descripţie care exprimă, chiar şi parţial, semnificaţia lui 'creion'. Putem, într-adevăr, să ne imaginăm că creioanele sunt organisme sau că cresc în pomi. Să schimbăm exemplul şi nu va mai trebui să ne folosim imaginaţia ca să ajungem la concluzia asta. Un creion este un instrument care serveşte scopurilor umane. La fel e şi un presse-papiers. Unele presse-papiers nu sunt artefacte, ci obiecte naturale: pietre sau bucăţi de lemn de plută. Şi totuşi, aceste obiecte sunt părţi ale extensiunii lui 'presse-papiers'. Aşa-numiţii termeni „artefactuali" nu trebuie să se refere la artefacte! (Din lipsa alternativelor convenabile, vom mai numi aceşti termeni cu referire la unelte şi instrumente termeni „artefactuali", dar vom adăuga întotdeauna ghilimele de distanţare spre a ne arăta rezerva faţă de această întrebuinţare; 2.7.)

O teorie descriptîvă plauzibilă a termenului 'creion' se va ocupa nu de faptul accidental că creioanele sunt artefacte, ci de funcţia creioanelor şi de felul în care trebuie ele să realizeze această funcţie. Un creion este un *instrument de scris*; scrisul trebuie să se facă în *grafit* (să notăm că stilourile nu sunt creioane) ş.a.m.d. Similar, descripţia potrivită pentru 'scaun cu spătar' va fi găsită ocupându-ne de faptul că scaunele sunt lucruri pe care se stă aşezat şi de faptul că au spătare şi picioare (taburetul nu este scaun cu spătar). Necesităţile pe care le dă o astfel de teorie nu par a fi nedorite: scaunele cu spătar sunt, într-adevăr, în mod necesar lucruri pe care se stă aşezat.

Să luăm, mai departe, un termen socio-legal precum 'pediatru'. Dacă teoria descripţiei i se aplică lui 'pediatru', atunci descripţia asociată probabilă este 'doctor specializat în îngrijirea copiilor'. Putnam se îndoieşte că teoria se aplică, întrucât s-ar putea dovedi că pediatrii nu sunt doctori, ci spioni marţieni (p. 244). Teoria a dat din nou o necesitate nedorită. După opinia noastră, Schwartz a răspuns iarăşi corect la critica lui Putnam (1980, pp. 193-194). Sigur că pediatrii s-ar putea dovedi a fi spioni marţieni, dar e irelevant pentru teorie: descripţia asociată de mai sus nu atrage după sine faptul că ei nu sunt spioni marţieni. *A fi* împotriva teoriei descripţiei dacă ei s-ar dovedi a nu fi doctori, dar Putnam nu a dat nici un temei spre a presupune că s-ar putea întâmpla aşa ceva.

Aşadar, nu este dificil să producem teorii descriptive ale termenilor „artefactuali" şi socio-legali care nu dau necesităţi nedorite. Cum se împacă astfel de teorii cu cele patru probleme pe care le-am identificat la teoriile descriptive ale numelor şi ale termenilor pentru genuri naturale? Ele nu prezintă problema 4, rigiditatea pierdută, deoarece aceste

tipuri de termeni sunt mai rigide decât descripţiile asociate: 'presse-papiers' se poate aplica unei bucăţi de lemn de plută din această lume, bucată care nu părăseşte niciodată plaja intr-o altă lume. Şi nu e evident, cel puţin, că prezintă problemele 1 şi 2, baza principială şi ambiguitatea nedorită. Dar ele pot avea problema 5, ignoranţa şi eroarea.

Un argument pe care îl adaptăm de la Tylor Burge (1979) sugerează că teoriile au această problemă. Argumentul pare a se opune teoriilor descripţiei pentru o gamă largă de termeni, incluzându-i pe cei „artefactuali" şi socio-legali. Să luăm termenul „artefactual" 'sofa', de exemplu. Este plauzibil să credem că termenul e acoperit de teoria descripţiei, descripţia relevantă fiind de-a lungul liniei 'canapea cu margini şi spătar înalte, pe care pot sta aşezaţi mai mulţi oameni'. Dar să ne închipuim acum o persoană care pare a folosi termenul în mod adecvat pentru a se referi la sofa, spunând de pildă că vecinul ei „are o sofa nouă" şi că „ sofalele sunt mai confortabile decât băncile bisericii" ; mai departe, descoperim că persoana nu realîzează că o sofa trebuie să aibă mai multe locuri, fiind gata să numească un fotoliu larg, bine îndesat, „o sofa", nefiind însă sigură dacă să-l numească astfel ori nu. În această situaţie, teoria descripţiei pretinde că ea nu este competentă în privinţa termenului 'sofa' : termenul folosit de ea nu înseamnă *sofa*, iar convingerile pe care le exprimă prin intermediul lui pur şi simplu nu sunt despre sofale. Când cumpără un fotoliu de piele şi îi spune cu mândrie vecinei „Am şi eu o sofa nouă", teoria descripţiei cere ca afirmaţia să fie fără rezerve adevărată, deoarece prin 'sofa' ea nu vrea să spună ceea ce înseamnă în limba dată, ci mai curând ceva precum „obiect mare pentru stat aşezat, cu margini şi spătar înalte". Dar există şi o perspectivă alternativă asupra afirmaţiei sale : strict vorbind, afirmaţia e falsă, întrucât persoana nu are o sofa nouă. Mulţi merg pe această linie, argumentând că nu e nimic aberant în semnificaţia termenului ei, ci numai în opinia ei despre sofale. Să ne ocupăm mai departe de termenul socio-legal 'contract'. E plauzibil să credem că semnificaţia lui este dată de descripţia 'înţelegere care obligă din punct de vedere legal' [*'legally binding agreement'*]. Însă mulţi oameni cred că un contract trebuie neapărat să fie scris. Trebuie să spunem că ei nu au în vedere *contract* prin întrebuinţarea termenului ? Mulţi sunt de părere că nu. În sfârşit, exemplul cel mai celebru al lui Burge este termenul medical 'artrită'. E plauzibil să credem că semnificaţia sa este dată de 'inflamaţie a unei încheieturi'. Dar să ne imaginăm o persoană care spune o mulţime de lucruri aparent adevărate despre artrită, însă apoi adaugă „Am artrită la coapsă" sau este nesigură dacă să adauge asta ori nu. Nu e o greşeală sau neştiinţă cu privire la artrită, mai curând decât cu privire la 'artrită' ?

Să presupunem că urmăm indicaţiile şi că spunem că oamenii folosesc într-adevăr termenii cu semnificaţiile lor normale, dar greşesc în diferite feluri în privinţa lumii. Burge pune in opoziţie ceea ce spunem despre aceşti oameni în situaţiile reale de mai sus cu ceea ce am spune despre aceiaşi oameni - fizic aceiaşi, cu aceleaşi istorii şi făcând aceleaşi afirmaţii - dacă ar trăi în situaţii în care comunitatea ar folosi termenii puţin diferit : în care 'sofa' s-ar aplica unor fotolii cu un singur loc, 'contract' ar fi restrâns la înţelegeri scrise, iar 'artrită' s-ar aplica diferitelor dureri reumatice, în afară de cele articulare. În astfel de situaţii am spune că afirmaţiile oamenilor sunt nu greşite, ci adevărate. Ce explică diferenţa ca atare ? Nu vreo diferenţă intrinsecă între oamenii care fac afirmaţiile; deoarece oamenii sunt identici. Există o dimensiune *socială* a semnificaţiei : semnificaţia cuvântului unui individ depinde nu numai de el, ci şi de comunitatea sa.

Argumentele de tip Burge, bazate pe ignoranţă şi eroare, sunt menite să arate importanţa a ceea ce am numit „luarea cu împrumut a referinţei": când un atare argument operează asupra unui termen, termenul poate fi dobândit prin luarea cu împrumut a referinţei. De vreme ce am respins deja teoria descriptivă a împrumutului de referinţă (3.4), trebuie să conchidem că teoriile descripţiei singure nu pot explica termenul: orice teorie „totală" a descripţiei pentru termen trebuie să fie falsă. Este clar că rămâne loc suficient de dezbătut despre *unde* anume funcţionează argumentele de tip Burge. Nu e deloc evident, la urma urmei, ce ar trebui să spunem despre 'sofa', 'contract' şi 'artrită'. Probabil că mulţi vor nega că argumentul este efectiv pentru 'pediatru'. Se va insista că aceşti termeni pur şi simplu nu pot fi luaţi cu împrumut: oricine e competent în privinţa lor trebuie să asocieze cu ele descripţia care le fixează referinţa. (Să notăm că nu e vorba despre afirmaţia absurdă că o persoană nu poate *învăţa* un termen de la altcineva. E vorba despre afirmaţia că, o dată ce o persoană a învăţat un termen, referinţa nu e dependentă de cea a altora; 4.1.)

Poate ar trebui să fie evident faptul că a respinge o teorie a descripţiei totale pentru un termen este una, pe când a respinge *orice* rol al descripţiilor în explicaţia semnificaţiei şi referinţei unui termen este altceva. Însă posibilitatea teoriilor hibride, combinând elemente descriptive şi cauzale, a fost în mare măsură neglijată. În secţiunea următoare vom avea în vedere posibilitatea de a aplica asemenea teorii pentru termeni artefactuali şi de alte genuri.**

**5.5. Teorii hibride

Să începem prin a explicita cele două căi distincte în care o teorie a unui termen poate fi hibridă:

(I) O teorie a fixării de referinţă sau o teorie a împrumutului de referinţă ar putea să nu fie numai cauzală - ceea ce noi am numit „o teorie pur cauzală" - sau numai descriptivă - ceea ce am numit „o teorie a descripţiei" -, ci ar putea fi o combinaţie a celor două - ceea ce am numit „o teorie descriptiv-cauzală". Am subliniat posibilitatea combinaţiei în discuţia fixării de referinţă pentru numele proprii (4.5) şi a termenilor pentru genuri naturale (5.3). Vom avea în vedere în curând combinaţia pentru împrumutul de referinţă.

(II) Discutând despre nume şi despre alţi termeni, am distins procesul prin care un termen e introdus în comunitatea lingvistică de procesul prin care competenţa în întrebuinţarea lui se răspândeşte în acea comunitate. Se deschide posibilitatea unor relatări diferite a acelor procese. Astfel, o teorie de *un* fel a fixării de referinţă, pur cauzal, descriptiv-cauzal sau descriptiv, ar putea fi combinată cu o teorie a imprumutului de referinţă de un fel *diferit*. Am menţionat posibilitatea mai întâi luptându-ne cu problema *qua* pentru nume (4.5), dar s-a ivit din nou în discuţia termenilor pentru diferite genuri (5.3, 5.4). Ea e pusă în contrast cu ceea ce am numit o „teorie totală" pentru un termen. O teorie totală combină o teorie a fixării de referinţă de un tip - fie pur cauzal, fie descriptiv-cauzal, fie descriptiv - cu o teorie a împrumutului de referinţă *de acelaşi fel* (sau cu teoria după care termenul nu poate fi împrumutat). Vom vedea indată câteva exemple de teorii hibride în acest fel.

Înainte de a ne ocupa de Burge, sugerăm că o teorie descriptivă plauzibilă pentru 'creion' și 'scaun cu spătar' va asocia termenii cu o descripție a funcției împreună cu o descripție a anumitor caracteristici fizice; iar o teorie plauzibilă pentru 'pediatru' îi va asocia ceva de felul lui 'doctor specializat în îngrijirea copiilor'. Acum, chiar dacă suntem înclinați să credem că acești termeni pot fi luați cu împrumut și că astfel o teorie descriptivă totală nu va fi funcțională, sugestia poate fi reluată ca o teorie descriptivă doar a *fixării* de referință: „experții" care fixează referința trebuie să asocieze descrierea potrivită cu termenul, chiar dacă pentru restul dintre noi nu e obligatoriu. Acest lucru poate fi combinat cu o teorie cauzală a împrumutului de referință, care să explice cum depind restul dintre noi de experți. Dacă e vorba de o teorie pur cauzală, atunci avem o teorie de tipul celei prezentate la sfârșitul secțiunii 4.5. Este hibridă în sensul lui (II).

Teoria pur cauzală a împrumutului de referință nu cere ca cei care iau cu împrumut să asocieze cu termenul vreo descripție a referentului; s-a părut că e potrivit pentru nume și pentru termeni de gen natural, dar e valabil în mult mai mică măsură pentru acești alți termeni de care ne ocupăm. Argumentul de tip Burge nu ne face să gândim că o persoană ar putea folosi 'creion' spre a se referi la creioane dacă a *greșit* complet, adică dacă a asociat termenul cu o descripție a unui scaun, de pildă. Astfel, poate că cei care iau cu împrumut nu trebuie să aibă *unele* convingeri adevărate despre referent. Dacă e așa, împrumutul de referință implică un lanț cauzal al comunicării *împreună cu* o descripție asociată. E vorba despre o teorie descriptiv-cauzală a împrumutului de referință, hibridă în sensul lui (I). Combinând-o cu o teorie descriptivă a fixării referinței, obținem un hibrid în sensul lui (II), adică o teorie „dublu hibridă" a lui 'creion'. Ea este mai apropiată de vechea teorie totală a descripției decât de cea din paragraful precedent.

Termenii „artefactuali" pe care i-am luat până acum în considerare par a fi unii de *bază*; numeroși alții, ca 'goeletă' și 'pumnal', nu par a fi așa, fiind definiți prin intermediul altor termeni „artefactuali". Pentru termenii nefundamentali, o teorie descriptivă a fixării referinței care nu menționează funcția respectivă este inadecvată. Astfel, semnificația termenului 'goeletă' poate fi dată prin 'ambarcațiune cu un singur catarg, cu velă mare și foc'; cea a lui 'pumnal', prin 'armă scurtă cu două tăișuri, cu vârf ascuțit'. Aceste descripții conțin termenii „artefactuali" de bază – ori, cel puțin, mai de bază – 'ambarcațiune' și 'armă'. Iar teoria referinței de care avem nevoie aici pare a fi descriptiv-cauzală: probabil că nu ne putem referi la goelete prin 'goeletă', chiar luând referința cu împrumut, dacă nu realizăm că e vorba despre bărci, și la pumnale prin 'pumnal', dacă nu ne dăm seama că sunt arme tăioase.

Astfel de teorii dublu hibride, combinând o teorie descriptivă a fixării referinței cu o teorie descriptiv-cauzală a împrumutului, au o problemă (reminiscență a problemei 1 – problema bazei principiale – pentru teorii descriptive totale): ce determină cine sunt „experții"? Trebuie să fie un fapt obiectiv în legătură cu comunitatea care face ca descripțiile anumitor persoane asociate cu un termen să-i fixeze referința și ca descripțiile altora să nu reușească acest lucru.

Poate că e o problemă ce poate fi rezolvată. Dacă este așa, teoria descriptivă a fixării referinței pentru termeni „artefactuali" nefundamentali ar putea fi corectă. E posibil ca teoria descriptivă a termenilor de bază să fie, de asemenea, corectă, dar vom investiga în curând o alternativă cauzală. Alternativa nu este pur cauzală, ci descriptiv-cauzală, deci hibridă în sensul lui (I). Teoria pur cauzală are de înfruntat o problemă *qua* serioasă, după cum vom vedea îndată.

Teoria descriptîv-cauzală a fixării referinţei pentru termeni „artefactuali" de bază este analoagă celei de la termeni pentru genuri naturale (5.3). Elementul descriptiv e preluat de la teoria descripţiei. Este vorba despre descrierea caracteristicilor fizice ('grafit' pentru 'creion', 'spătar' pentru 'scaun cu spătar'). Elementul cauzal provine din întemeierea pe mostre. În vreme ce în teoria descriptivă funcţia care determină referinţa este fixată de o descripţie asociată a funcţiei, în teoria descriptiv-cauzală ea e fixată prin obiectele din mostră folosite spre a întemeia termenul. Termenul se referă la oricare obiect (cu caracteristici fizice) care are aceeaşi funcţie cu obiectul din mostră.

O diferenţă-cheie între teoriile descriptivă şi descriptiv-cauzală ale fixării referinţei pentru termeni „artefactuali" de bază este că cea dintâi cere să existe „experţi" care să creadă cu adevărat că mostrele unui gen au o anumită funcţie, în timp ce cea de-a doua nu pretinde aşa ceva. Într-adevăr, dacă teoria este carteziană – aşa cum e de obicei –, experţii trebui să *ştie* că mostrele au o anumită funcţie. Dacă o persoană de care depind cei ce împrumută referinţa ar putea folosi cu succes unul dintre termeni, chiar ignorând ori greşind în privinţa funcţiei obiectelor la care se referă termenul, atunci teoria descripţiei este greşită.

Ar fi mult mai greu să găsim contraexemple spre a arăta că teoria descripţiei e greşită în privinţa termenilor „artefactuali" decât a fost spre a arăta că a fost greşită în privinţa termenilor pentru genuri naturale. Dificultatea constă în faptul că, în timp ce experţii nu cunosc adesea naturile fundamentale ale genurilor naturale, ei par a cunoaşte funcţiile uneltelor şi instrumentelor. Cele mai bune locuri pentru a căuta contraexemple la teorie sunt cazurile credinţelor religioase sau sociale care mistifică funcţia anumitor artefacte; sau al arheologiei, unde interpretarea întrebuinţărilor diferitelor ustensile este adesea conjecturală. Nu vom intra mai adânc în această chestiune.

Remarcam la începutul ultimei secţiuni că o persoană care întemeiază un termen pentru un gen natural trebuie să-i asocieze ceva care să-l facă termen al unui gen natural mai degrabă decât „artefactual". Acel ceva trebuie să facă natura subiacentă a mostrei să fie relevantă pentru referinţă. Discuţia noastră de aici întăreşte această remarcă. Dacă o teorie descriptivă a fixării referinţei pentru termeni „artefactuali" este corectă, atunci contactul ostensiv cu mostrele e irelevant pentru referinţa lor. Trebuie deci să existe ceva asociat cu termenii pentru genuri naturale care să îi distingă de termenii „artefactuali", făcând contactul ostensiv relevant pentru referinţă. Pe de altă parte, dacă o teorie descriptiv-cauzală a termenilor „artefactuali" e corectă, atunci funcţia mostrelor este relevantă pentru referinţă. Deci trebuie să existe ceva asociat cu acei termeni şi *altceva* asociat cu termenii pentru genuri naturale, care face ca funcţia mostrelor să fie relevantă pentru referinţa termenilor „artefactuali", iar natura subiacentă a mostrelor să fie relevantă pentru referinţa termenilor pentru genuri naturale.

Discuţia problemei *qua* iniţiale scoate la iveală nereuşitele teoriei (aparent) pur cauzale a lui Putnam, pentru termeni „artefactuali". Teoria „lasă în seama realităţii să decidă" la ce se referă un termen: el se referă la oricare gen exemplificat prin mostre. Dar o mostră poate exemplifica numeroase genuri. De exemplu, un obiect poate fi o pisică, un animal de casă şi un presse-papiers. Trebuie să se întâmple ceva în contactul ostensiv cu un „artefact" care face ca funcţia lui, şi nu natura ori statutul său socio-legal, să fie relevantă pentru referinţă. Acesta e încă un element descriptiv în întemeiere (adăugat la descripţia caracteristicilor fizice).

Teoria pur cauzală a fixării referinței termenilor pentru genuri naturale a înfruntat o problemă *qua* mult mai extinsă: o mostră exemplifică nu doar multe genuri, ci multe genuri *naturale*. Teoria noastră descriptiv-cauzală a termenilor „artefactuali" are de înfruntat o problemă similară: o mostră poate exemplifica mai mult decât un „gen artefactual" de bază – de exemplu, ea poate fi atât presse-papiers, cât și opritor de ușă. Prin urmare, este cerut încă un element descriptiv.

Să trecem în revistă dezbaterea cu caracter adesea provizoriu de până acum. Am identificat trei feluri de teorii ale fixării referinței: descriptiv, descriptiv-cauzal și pur cauzal. Ele sunt, de asemenea, feluri de teorii ale împrumutului de referință, la care se adaugă și o a patra teorie: cea potrivit căreia un termen nu poate fi împrumutat. Teoria oricărui termen trebuie să combine una dintre cele trei teorii ale fixării cu una dintre cele patru teorii ale împrumutului de referință.

La una dintre extreme se situează teoria descripției totale a unui termen. Există aici două alternative. Prima e o teorie descriptivă a fixării care nu permite împrumut, implicită în prezentările standard ale teoriilor descripției. Astfel de teorii se confruntă întotdeauna cu problema 5, a ignoranței și erorii. În cazul termenilor pentru genuri naturale, problema e destul de gravă. În cazul altor termeni – de exemplu, termeni „artefactuali" –, este deseori alarmantă. Iar în cazul termenilor pentru genuri naturale, importante sunt și primele patru probleme: baza principială, ambiguitatea nedorită, necesitatea nedorită și rigiditatea pierdută. Cea de-a doua alternativă este o teorie care îngăduie împrumutul de referință, combinând o teorie descriptivă a împrumutului și a fixării (așa cum o face teoria numelor a lui Strawson). Dar problema 5 e încă și mai gravă pentru o atare teorie, iar 1 și 2 sunt și mai rele (3.4). În plus, orice teorie descriptivă are dezavantajul de a fi esențial incompletă.

La cealaltă extremă se află teoria totală pur cauzală a unui termen: o teorie pur cauzală a fixării și a împrumutului. Este vorba despre o teorie a fixării ce prezintă o importantă problemă *qua*, oricare ar fi termenul, care provoacă o mișcare către o teorie descriptiv-cauzală a fixării, un hibrid de tip (I). Combinând această teorie a fixării referinței cu o teorie pur cauzală a împrumutului, obținem o teorie hibridă de tip (II), cu plauzibilitate pentru termenii pentru genuri naturale. Mișcarea următoare către o teorie descriptiv-cauzală a împrumutului, oferind o teorie totală hibridă în sensul lui (I), are o anumită plauzibilitate pentru termeni „artefactuali" de bază – poate și pentru alte câteva tipuri de termeni. Dar ne îndoim că detaliile unei teorii a fixării pot fi finisate în chip satisfăcător. Iar partea descriptivă a oricărei teorii descriptiv-cauzale o face parțial incompletă.

O teorie dublu hibridă, combinând o teorie descriptivă a fixării cu una descriptiv-cauzală a împrumutului, poate fi la fel de plauzibilă pentru termeni „artefactuali" de bază ca și cea totală, descriptiv-cauzală, pe care tocmai am menționat-o; și pare pe deplin plauzibilă pentru cei nefundamentali, precum și pentru diferite alte tipuri de termeni. Dar asemenea teorii se confruntă cu problema determinării principale a experților. În plus, au dezavantajul obișnuit al incompletitudinii.

Sunt posibile, desigur, și alte combinații, dar nu par a fi promițătoare. Una dintre ele reprezintă combinația unei teorii cauzale a fixării referinței cu opinia imposibilității împrumutului. Numeroasele argumente care ne-au dus la o teorie cauzală au indicat importanța împrumutului de referință. Dar este interesant de notat că teoriile pe care le vom discuta pe scurt mai târziu, care sunt teorii cauzale de un tip diferit, acordă puțină atenție împrumutului de referință.

Ceea ce am numit până acum teorie „cauzală" apelează numai la ideea cauzei *istorice* a unui reprezentant particular pentru explicarea referinţei, astfel încât ar putea fi numită mai bine teorie „*istoric*-cauzală". Alte teorii apelează la ideea cauzei *sigure* a unui reprezentant al acelui tip. În fine, alte teorii apelează la cauza *teleologică* sau la *funcţia* specimenului din acel tip, iar altele constituie combinaţii ale acestor trei idei. Ele sunt teorii esenţiale pentru relaţiile dintre gânduri şi lume, astfel încât le vom discuta în partea următoare a cărţii (7.7). Problema *qua* pentru teoria noastră *istoric*-cauzală ne dă o motivaţie amplă de a căuta altundeva explicaţia ultimă a fixării referinţei.**

5.6. Analiticitate, *aprioritate* şi necesitate

Mulţi filosofi susţin că există două feluri de propoziţii adevărate: cele *analitice* – adevărate numai în virtutea semnificaţiei lor – şi cele *sintetice*, al căror adevăr depinde nu doar de semnificaţie, ci şi de realitate. Un exemplu celebru de propoziţie analitică este:

(A) Toţi celibatarii sunt necăsătoriţi.

E plauzibil să gândim că 'celibatar' este acoperit de o teorie a descripţiei potrivit căreia semnificaţia lui e constituită parţial prin asocierea cu 'necăsătorit'; asocierea este chiar parte a *definiţiei*. Astfel, se afirmă că (A) trebuie să fie adevărată. Dimpotrivă, adevărul propoziţiei sintetice 'Toţi oamenii sunt muritori' depinde nu numai de semnificaţia sa, ci şi de faptul real că oamenii sunt muritori. Unde ne situăm noi în această privinţă?

Tocmai am sugerat că teoriile descriptive sau descriptiv-cauzale pot fi adevărate pentru mulţi termeni. Deci poate părea că subscriem la această linie. Într-o anumită măsură o facem, dar impunem o cerinţă importantă. Potrivit teoriei descripţiei, semnificaţia lui 'necăsătorit' este parte a semnificaţiei lui 'celibatar'. Dar, după cum am indicat în repetate rânduri, adevărul lui (A) devine astfel dependent de adevărul propoziţiei:

(L) Toţi necăsătoriţii sunt necăsătoriţi.

Dacă (L) nu ar fi adevărată, semnificaţia relaţiei dintre 'celibatar' şi 'necăsătorit' nu ar fi suficientă pentru a face (A) adevărată. Deci (A) e adevărată *exclusiv* în virtutea semnificaţiei numai dacă (L) este adevărată în virtutea semnificaţiei. Unii au afirmat că (L) e adevărată în virtutea semnificaţiei. Bineînţeles, (L) este *în mod evident* adevărată; este un „adevăr logic" în măsura în care ar rămâne adevărată orice am pune în locul lui 'necăsătorit'. Dar nu putem vedea vreo bază pentru afirmaţia că (L) e adevărată exclusiv în virtutea semnificaţiei. Îl urmăm pe Quine în a fi de părere că (L) este adevărată în parte în virtutea a ceea ce înseamnă şi *în parte în virtutea felului în care este lumea*, în virtutea „faptului logic" că toţi necăsătoriţii sunt intr-adevăr necăsătoriţi. Aşadar, nici (A) şi nici (L) nu sunt analitice în sensul de mai sus. Totuşi, ele sunt analitice într-un alt sens, mai slab: o propoziţie e analitică dacă este fie un adevăr logic (precum (L)), fie „reductibilă prin definiţie" la un adevăr logic, adică poate fi transformată într-un adevăr logic substituind sinonime cu sinonime (ca (A)). În acest sens mai slab, să notăm, afirmaţia că adevărurile logice sunt analitice este trivială; ea duce la afirmaţia că adevărurile logice sunt adevăruri logice.

Este demn de observat că propoziţiile de identitate adevărate, implicând termeni acoperiţi de o teorie *cauzală*, se dovedesc, de asemenea, a fi analitice în sensul slab (după cum am sugerat în secţiunea 2.5). Să luăm, de pildă, propoziţia 'Mark Twain este Samuel Clemens'. Potrivit teoriei cauzale, semnificaţia lui 'Mark Twain' este rolul său de a desemna o anumită persoană printr-un anumit tip de lanţ cauzal, iar semnificaţia lui 'Samuel Clemens' este rolul său de a desemna aceeaşi persoană printr-un altfel de lanţ cauzal. Deci este o consecinţă a semnificaţiilor numelor că ele desemnează aceeaşi persoană. Dat fiind acest fapt despre semnificaţie, 'Mark Twain este Samuel Clemens' se reduce la 'Mark Twain este Mark Twain', care e un adevăr logic, o instanţă a legii identităţii.

Filosofii care cred că unele propoziţii sunt analitice în ambele sensuri merg de obicei mai departe: *deoarece* propoziţiile sunt analitice, ele pot fi cunoscute *a priori*, pot fi justificate fără apel la experienţă. Într-adevăr, rolul analiticităţii în explicarea *aprioricităţii* este socotit a fi una dintre marile ei atracţii. Se impune ideea potrivit căreia cunoaşterea propoziţiilor analitice ne stă la îndemână *doar în virtutea competenţei lingvistice*. Astfel, presupunând că (A) e într-adevăr analitică, cineva care înţelege cuvântul 'celibatar' ştie tacit că semnificaţia lui e parţial constituită de asocierile cu 'necăsătorit' şi poate conştientiza această cunoaştere reflectând asupra semnificaţiilor. Aşadar, numai pe baza competenţei de limbaj, persoana e în măsură să ştie că (A) e adevărată, trebuind doar să reflecteze asupra semnificaţiei lui 'celibatar'. Ea poate descoperi adevărul lui (A) prin „analiză conceptuală", fără a acorda atenţie experimentării realităţii (lucru important pentru concepţia filosofică bazată pe analiza conceptuală, discutată mai târziu; 14.4).

Există două probleme în legătură cu acest argument. Prima este că pretinde asumpţia cartezianâ (aşa cum am arătat discutând teoriile descrîpţiei; 3.1, 5.1): a fi competent în privinţa unui termen înseamnă a avea cunoaşterea tacită a semnificaţiei lui. Am abandonat deja presupunerea aceasta populară pentru termenii acoperiţi de teoriile cauzale (4.1, 5.2). Într-adevăr, reflecţia asupra discuţiei din jurul Pământului Geamăn şi incompletitudinea teoriilor descripţiei (3.5, 5.1) sugerează că asumpţia *trebuie* să fie abandonată pentru semnificaţiile constituite „în afara minţii" [*„outside the head"*], adică semnificaţiile de care, în cele din urmă, depind toate semnificaţiile. Vom argumenta mai târziu că asumpţia ar trebui abandonată chiar şi pentru aspectele semnificaţiei care sunt constituite „în minte" [*„in the head"*] (8.6). Totuşi, pentru asemenea aspecte, pare să existe o speranţă de a explica modul cum poate competenţa vorbitorului să ducă la cunoştinţe despre semnificaţie. Astfel, asumând teoria descriptivă pentru 'celibatar', putem spera să explicăm cum trebuie cineva competent în intrebuinţarea lui 'celibatar' să ştie că termenul se aplică oricărui 'bărbat adult necăsătorit'. Căci asocierea lui 'celibatar' cu 'bărbat adult necăsătorit' are loc cel puţin în minte. Dar, în măsura în care semnificaţia unui termen nu se află in minte, concepţia cartezianâ pare a fi fără speranţă. Astfel, să presupunem că 'Mark Twain' şi 'Samuel Clemens' desemnează ambele, într-adevăr, faimosul autor, in virtutea anumitor relaţii cauzale cu el. Este greu de văzut cum am *putea* explica ideea carteziană potrivit căreia orice vorbitor competent trebuie să ştie ceea ce pare a fi o chestiune eminamente teoretică despre lume. În particular, *cum am putea*, oricât de mult am reflecta la ceea ce aduce în minte competenţa în privinţa numelor, să stabilim faptul crucial pentru analiticitatea lui 'Mark Twain este Samuel Clemens' că cele două nume desemnează acelaşi obiect? Acest fapt este evident empiric.

În rezumat, argumentul că adevărurile analitice sunt cognoscibile *a priori* nu funcţionează atunci când depinde de accesul cartezian la semnificaţiile din afara minţii.

Argumentul pare mai promiţător când depinde de accesul cartezian la semnificaţiile dinăuntrul minţii, semnificaţii acoperite de către teoriile descripţiei. Dar vom argumenta mai târziu chiar şi împotriva acestei doze de cartezianism.

A doua problemă a argumentului este că a avea cunoştinţe despre semnificaţia lui 'celibatar' *nu este suficient* pentru cunoaşterea lui (A): trebuie să se cunoască şi că (L), 'Toţi celibatarii sunt necăsătoriţi', e adevărată. A fost un lucru obişnuit să se afirme că o atare cunoştinţă logică este *a priori*. Dar nu a fost dată vreodată o relatare satisfăcătoare a felului în care logica poate fi cunoscută *a priori*. Unul dintre noi (Devitt) este de părere că ar trebui să-l urmăm pe Quine în a gândi că logica şi, de altfel, întreaga cunoaştere sunt empirice.

Analiticitatea e socotită îndeobşte a avea încă o atracţie: explică *necesitatea* propoziţiilor ca (A). Suntem de părere că aşa este, numai că explicaţia e limitată. Ea explică modul cum (A) este necesară *dat fiind că (L) este necesară*, însă astfel nu e lămurită cu nimic necesitatea lui (L).

În fine, ar trebui notat că o noţiune a analiticităţii astfel slăbită, care nu dă cunoaştere *a priori* şi care are numai un rol limitat în explicarea necesităţii, este de un interes teoretic redus, dacă există vreunul.

**5.7. Distincţia lui Donnellan

În secţiunea de faţă şi în cea următoare vom reveni la dezbaterea termenilor singulari. Ne vom concentra pe alţi termeni decât numele.

Începem cu descripţiile definite, a căror formă fundamentală este '*F*-ul'. Discuţia de până acum sugerează că mecanismele referinţei acestor termeni nu sunt deschise abordării cauzale. Căci am urmat teoria lui Russell care tratează descripţiile definite ca fiind cuantificatori existenţiali cu o cerinţă de unicitate: '*F*-ul este *G*' este echivalent cu 'există ceva unic în a fi F, şi anume G'. Şi spunem că '*F*-ul' denotă *x* dacă şi numai dacă '*F*' i se aplică lui *x* şi la nimic altceva (3.1). Astfel, referinţa la *x* nu depinde de legătura cauzală cu el, ci mai degrabă de aplicarea unică la el a unui termen general. Credem că o distincţie făcută de Keith Donnellan (1966, 1968) arată că povestea corectă pentru descripţiile definite este mai complicată. Descripţiile definite sunt ambigue. Teoria lui Russell acoperă o semnificaţie, dar cealaltă trebuie tratată cauzal.

Donnellan distinge două întrebuinţări ale descrierilor definite - o întrebuinţare „atributivă" şi una „referenţială":

> Un vorbitor care, într-o aserţiune, foloseşte în mod atributiv o descripţie definită declară ceva despre cine sau ce este aşa-şi-aşa. Un vorbitor care, pe de altă parte, foloseşte referenţial o descriere definită într-o aserţiune foloseşte descripţia pentru a-şi face auditoriul apt să indice despre cine ori despre ce vorbeşte el şi declară ceva despre acea persoană sau lucru (1966, p. 285).

Donnellan ilustrează cele două uzuri cu o serie de exemple, incluzând următoarea pereche:

> *Întrebuinţare atributivă.* Un grup de oameni dau peste corpul oribil mutilat al inofensivului şi agreabilului Smith. Unul dintre ei spune „Ucigaşul lui Smith este nebun".

Întrebuințarea referențială. Un grup de oameni este prezent în sala de tribunal în care Jones este judecat pentru uciderea lui Smith. Pe întregul parcurs al procesului, Jones se comportă foarte ciudat. Un membru al grupului spune „Ucigașul lui Smith este nebun".

Donnellan menționează cât de diferite sunt aceste două întrebuințări ale 'ucigașului lui Smith'.

În primul caz, dacă Smith *nu* a fost ucis, ci, de pildă, atacat de animale sălbatice sau lovit de un meteorit, descripția este vidă; nu se referă la nimeni. Ca rezultat, enunțul ce o conține eșuează în a predica nebunia despre cineva și deci nu poate fi adevărat. Este tocmai ceea ce implică teoria lui Russell.

În cazul al doilea totuși, lucrurile stau altfel. Chiar dacă Smith nu a fost ucis, descripția nu e pe deplin vidă. Întrebuințând descripția, vorbitorul îl are în minte pe Jones și pare a fi reușit să se refere la el. Să presupunem că Jones, în ciuda nevinovăției sale, este nebun. Atunci, se pare că există o perspectivă din care vorbitorul a spus ceva adevărat. Așadar, în ciuda faptului că 'ucigașul lui Smith' nu i se aplică lui Jones în mod unic (de fapt nu i se aplică lui deloc), vorbitorul a folosit descripția definită pentru a predica un adevăr despre Jones.

Să luăm în considerare o situație diferită. Să presupunem atât că Jones este inocent, cât și că simulează nebunia, întrucât se teme de condamnare. Mai mult, Smith chiar a fost omorât de un dement. Cu toate acestea, enunțul din cazul al doilea pare a nu mai fi pe deplin adevărat. Problema este că vorbitorul îl are pe Jones în minte când folosește 'ucîgașul lui Smith' și că Jones nu este nebun. Vorbitorul pare a nu se referi la un ucigaș adevărat, care să satisfacă în chip unic descripția 'ucigașul lui Smith'. Teoria lui Russell pare a nu se mai aplica la această întrebuințare.

Credem că ceea ce indică astfel de exemple de confuzie și greșeală este că descripțiile definite sunt ambigue. Condițiile de adevăr ale propozițiilor ce le conțin variază după cum descripția este referențială ori atributivă. (Donnellan însuși este mai curând echivoc în legătură cu semnificația distincției.) Nu credem că astfel de exemple pot, singure, să *stabilească* ambiguitatea; alte explicații ale exemplelor sunt posibile. Totuși, când exemplele sunt legate prin considerații precum cele ce urmează, socotim că este instituită ambiguitatea.**

**5.8. Termeni designaționali

Să presupunem că descripțiile definite sunt într-adevăr ambigue. Care sunt atunci mecanismele de referință pentru fiecare semnificație? Cele ale descripției atributive sunt deja limpezi. Ele sunt cele russelliene, stabilite mai devreme; referința depinde de aplicarea unică a unui termen general. Dar care sunt mecanismele pentru descripția referențială? În virtutea a ce anume se referă la obiectul ei?

Când folosește referențial o descripție, vorbitorul are în minte un obiect particular. Discutând despre nume, am indicat că referința unui nume ambiguu depinde de care obiect anume este în mintea vorbitorului. Am mers mai departe, dând o teorie preponderent cauzală (4.2, 4.5): vorbitorul a avut în minte un anumit obiect când a folosit numele, deoarece un d-lanț întemeiat pe acel obiect a fost activ din punct de vedere

cauzal, ducând la întrebuinţarea numelui. Este indicat un anumit răspuns la întrebarea noastră. Poate ar trebui să spunem că mecanismul referinţei pentru o descripţie referenţială este (de regulă) unul cauzal, ca şi cel de la nume. Deci persoana l-a avut în minte pe Jones şi s-a referit la el, întrucât experienţa sa din timpul procesului a declanşat întrebuinţarea lui 'ucigaşul lui Smith'. Am putea să spunem mai mult: persoana s-a referit la Jones în virtutea unui d-lanţ.

Acest răspuns posibil este încurajator pentru concepţia că descripţiile definite sunt ambigue. El arată cum s-ar putea uza de descripţii ce nu depind de mecanismul russellian al referinţei: întrebuinţarea depinde de d-lanţuri cauzale. Totuşi, am vrea ceva mai mult decât exemplul lui Donnellan de confuzie şi greşeală spre a ne convinge că există într-adevăr şi un uz referenţial. Putem găsi mai multe luând în considerare pronumele demonstrative şi personale şi comparându-le cu descripţiile definite „incomplete".

Demonstrative precum 'acesta' şi 'acela' şi pronume personale ca 'el' şi 'ea' sunt adesea „deictice": ele sunt folosite pe neaşteptate pentru a „denunţa" ceva prezent (ori întâmplat recent), mai curând decât „anaforic", pentru a se referi prin trimitere [*cross-refer*] la ceva anterior menţionat. Graham o observă pe Nana şi spune „E flămândă". În virtutea a ce anume a desemnat-o el pe Nana? O idee atrăgătoare este că a desemnat-o întrucât a *demonstrat*-o: a *indicat*-o. O problemă a acestei idei este că demonstrarea e adesea atât de vagă încât ea singură nu ar reuşi să deosebească un obiect de multe altele din mediul înconjurător. O problemă mai serioasă constă în faptul că demonstrativele şi pronumele nu sunt întotdeauna însoţite de o demonstrare. Astfel, Graham poate să nu se mai ostenească să o arate pe Nana dacă ea e suficient de evidentă în mediul înconjurător. Iar referinţa se face deseori la un obiect care nu se află în preajmă spre a fi demonstrat. Deci ideea atrăgătoare trebuie abandonată. Una mai bună este că Graham a desemnat-o pe Nana deoarece percepţia lui a condus la enunţ; a desemnat-o în virtutea unui d-lanţ întemeiat pe ea.

Problema *qua* pentru nume a dus la deplasarea de la o teorie pur cauzală la o teorie descriptiv-cauzală a referinţei. Un element descriptiv a intrat în caracterizarea unui d-lanţ (4.5). Cu aceeaşi problemă *qua* se confruntă demonstrativele 'acesta/aceasta/asta' şi 'acela/aceea'. Să presupunem că cineva arată către Nana şi spune „Aş vrea să pictez asta". În virtutea a ce anume a fost 'asta' intemeiată pe Nana mai degrabă decât pe o parte din Nana? Şi cât poate el să greşească în privinţa a ceea ce indică – şi la care reuşeşte totuşi să se refere? Dacă ceea ce ia drept o pisică se dovedeşte a fi o umbră? E o problemă care ne împinge iarăşi spre o teorie descriptiv-cauzală.

Luarea în considerare a altor demonstrative şi pronume dă un alt motiv pentru introducerea unui element descriptiv în teorie. 'El' şi 'ea', spre deosebire de 'acesta', 'acela' ['*this*', '*that*', '*it*'], par a avea conţinut descriptiv *explicit*: ele indică genul referentului[1]. Este plauzibil să credem că referinţa lui 'ea', de pildă, este parţial determinată de obiectul căruia i se aplică 'feminin': într-o întrebuinţare deictică reuşită, d-lanţul său este întemeiat pe obiectul feminin ce joacă rolul cauzal potrivit. Astfel explicăm referinţa sa (în întrebuinţare deictică) printr-o teorie descriptiv-cauzală.

1. Problema aceasta este specifică limbii engleze: demonstrativele 'this', 'that' şi 'it' nu se declină după gen. În româneşte, adjectivele şi pronumele demonstrative dispun de conţinut descriptiv explicit, specificând genul referentului (n.t.).

Demonstrative complexe ca 'acel om' au încă şi mai mult conţinut descriptiv explicit. E plauzibil să credem că mecanismul lor de referinţă pentru întrebuinţări deictice este, de asemenea, parţial cauzal şi parţial descriptiv. Dacă o persoană prezentă la proces este determinată de către comportamentul lui Jones să spună „Omul acela e dement", ea îl desemnează pe Jones în parte datorită faptului că 'om' i se aplică lui Jones şi în parte pentru că 'acela' este întemeiat cauzal pe Jones.

Să considerăm acum descripţiile *„incomplete"*. Ele sunt descripţii definite precum 'cartea' şi 'masa', care sunt foarte des deictice, dar care nu reuşesc totuşi să denote nimic precis; termeni precum 'carte' şi 'masă' se aplică la milioane de obiecte, nu doar la unul. Dacă aceste descripţii ar fi tratate aşa cum apar din punct de vedere russellian, ar eşua în demersul de a avea referent.

Calea de a salva concepţia russelliană despre descripţii este de a le considera *eliptice*: vorbitorii au în minte o descripţie mai lungă care, la nevoie, poate fi produsă pentru a completa descripţia scurtă enunţată. Dar această sugestie, ca şi teoria descriptivă a numelor, are problemele bazei principiale şi ale ignoranţei şi erorii (3.1-3.2). Care dintre numeroasele completări posibile este cea pe care vorbitorul „o are în minte", deci cea care poartă sarcina determinării referinţei? Ar putea să nu existe nici o bază pentru un răspuns determinat. Şi, deseori, convingerile vorbitorilor despre referent vor fi prea sărace pentru a oferi completările cerute sau atât de greşite încât vor oferi o descriere ce va identifica un obiect care nu este referentul. În ciuda problemelor, există cu siguranţă *unele* descripţii incomplete care pot fi tratate russellian: ele sunt descripţii atributive eliptice. Dar nu e plauzibil să credem că *toate* descripţiile incomplete pot fi tratate astfel. Multe pot fi mult mai plauzibil văzute ca demonstrative complexe, deci referenţiale. 'Cartea' este, de regulă, precum 'acea carte', depinzând parţial din punctul de vedere al referinţei de aplicarea lui 'carte', dar în mare măsură de un d-lanţ întemeiat pe cartea în discuţie.

Să revenim la scena procesului. Persoana care a spus „Acel om e nebun" ar putea fi determinat de aceeaşi experienţă să spună „Omul e nebun". Propoziţia ar servi la fel de bine scopurilor lui comunicative; ar însemna în mare măsură acelaşi lucru cu propoziţia enunţată. Deci, dacă e plauzibil să se afirme că referinţa unui demonstrativ complex, 'acel om', este determinată de d-lanţuri, este plauzibil să se afirme acelaşi lucru pentru descripţia incompletă 'omul'. Şi e foarte plauzibil să se afirme aşa ceva pentru demonstrativul complex. De obicei denotaţia nu are mai mult de-a face cu referinţa lui 'omul' decât cu referinţa lui 'acel om'.

Morala este că există întrebuinţări deictice ale demonstrativelor, pronumelor şi descripţiilor definite, care împărtăşesc un mod de referinţă dependent de d-lanţuri. Aceşti termeni singulari diferă prin cantitatea de conţinut descriptiv: la o extremă, 'acesta' nu are conţinut descriptiv; 'ea' are puţin conţinut; 'acea carte' şi 'cartea' au o mulţime de conţinut. Nu avem nici un motiv să ne oprim aici. Chiar şi descripţiile definite foarte bogate în conţinut au o întrebuinţare dependent de d-lanţuri. Este vorba de descripţii precum 'ucigaşul lui Smith', care apar în exemplele lui Donnellan.

Conchidem că descripţiile definite sunt cu adevărat ambigue: în afară de uzul atributiv explicat de Russell, există un uz care trebuie explicat în parte cauzal. Donnellan l-a numit „referenţial". Totuşi, folosim 'referă' ca termen generic pentru toate modurile referinţei, astfel încât este un nume neadecvat pentru noi. De vreme ce o descripţie depinde de d-lanţuri din punctul de vedere al referinţei, este potrivit să o numim „designaţională".

O descripție întrebuințată designațional dă un reprezentant designațional. La fel face o întrebuințare deictică a unui demonstrativ sau pronume personal. Toți acești reprezentanți sunt termeni designaționali.

La fel cum o persoană poate împrumuta referința unui nume de la altcineva, el poate să împrumute și referința unei descripții designaționale. Persoana de la proces îi poate spune unui prieten despre Jones folosind, de exemplu, descripția 'omul de la proces'. Pe această bază, prietenul este în poziția de a folosi descripția designațional. El îl va avea pe Jones în minte în virtutea unui d-lanț întinzându-se înapoi, prin cel care a dat referința cu împrumut, până la Jones însuși.

'Acesta' și 'acela' au puțin conținut descriptiv – sau chiar deloc –, dar am presupus că la fiecare întrebuințare deictică ele au un anumit conținut descriptiv implicit. În mod clar, conținutul este important pentru referință: a fost propus pentru rezolvarea problemei *qua*. Potrivit teoriei noastre descriptiv-cauzale a pronumelor și demonstrativelor cu conținut descriptiv explicit, conținutul este, de asemenea, important pentru referință. Dacă avem dreptate, când persoana spune – gândindu-se la Jones – „Ucigașul lui Smith este nebun", ea nu va reuși să desemneze Jones dacă Jones e nevinovat. Reprezentantul descripției sale e designațional, astfel încât pentru referință nu va conta că Jones nu este *unicul* ucigaș al lui Smith, ci că Smith nu este deloc ucigaș. Astfel, ne îndepărtăm de Donnellan (deși el e mai degrabă echivoc, așa cum am remarcat; 5.7): descripția nu este vidă *pur și simplu*, datorită legăturii cauzale cu Jones, dar este totuși vidă.

În capitolul anterior am scris despre nume ca și cum ar fi toate introduse printr-un botez *face à face* (4.1). Este, de bună seamă, forma cea mai comună de introducere, dar nu universală. Numele unui obiect pot fi introduse în absența lui, folosind o descripție definită. Dacă descripția este designațională, va exista totuși un d-lanț la baza numelui. Astfel, se pare că numele 'Jack Spintecătorul' a fost introdus odată în Londra printr-o descripție atributivă de-a lungul liniilor 'ucigașul acelor prostituate'. Descripția, și deci numele depinzând de ea, se referă la oricine a comis acele crime; oamenii nu au avut pe nimeni special în minte; termenii nu au fost întemeiați pe nimeni. Un nume de acest fel este atributiv. Numele de tip normal, discutate in ultimul capitol, sunt designaționale.

Un nume atributiv este acoperit de o teorie hibridă a referinței, o teorie descriptivă a fixării de referință și o teorie cauzală a împrumutului. Teoriile descriptive ale numelor par, în general, atât de false intrucât mai întâi, foarte puține nume sunt atributive, precum 'Jack Spintecătorul'. În al doilea rând, întrucât teoria descriptivă a împrumutului de referință e falsă pentru toate numele.

În fine, Charles Chastain a argumentat că descripțiile *in*definite – cele de forma 'un *F*' – sunt și ele ambigue, având o întrebuințare analoagă descripțiilor definite designaționale (1975).

Interpretarea standard a propoziției 'În această cameră este un țânțar' consideră că propoziția cuantificată existențial 'Există ceva care este atât țânțar, cât și în această cameră' ca fiindu-i echivalentă. Deci propoziția este adevărată dacă undeva în cameră se află un țânțar, fie observat, fie nu. Astfel interpretată, o descripție indefinită este o descripție definită atributivă fără condiția de unicitate.

Totuși, pare a exista o altă întrebuințare a unei descripții indefinite în care vorbitorul are în minte un anumit obiect. Să presupunem că propoziția de mai sus a fost rostită de Fiona după ce a auzit un țânțar *x*. Ea aduce un insecticid, dă prin cameră și se retrage

spunând „Asta îl va ucide". Insecticidul ucide ţânţarul *y*, neobservat anterior, dar *x* supravieţuieşte. Acum, 'îl' din cea de-a doua propoziţie a Fionei este în mod clar anaforic, referindu-se la orice se referă 'un ţânţar' din prima propoziţie. După interpretarea cuantificaţională standard, 'un ţânţar' se referă nu la vreun ţânţar particular, ci la toţi ţânţarii. La *x* sau la *y* sau la oricare altul dintre miliardele de ţânţari din lume. Aşadar, după această interpretare, cea de-a doua propoziţie a Fionei este adevărată: *y* este într-adevăr un ţânţar omorât de insecticid. Însă propoziţia pare falsă pentru că Fiona l-a avut în minte pe *x*, care trăieşte încă. Descripţiile indefinite au semnificaţie designaţională la fel ca şi cele atributive.

Ideea că descripţiile sunt ambigue s-a lovit de o largă opoziţie. Opoziţia exploatează o diferenţiere datorată lui Grice, pe care o vom discuta în detaliu mai târziu (7.4). Este o distincţie între ceea ce o expresie înseamnă - semnificaţia ei „convenţională" sau „literală" - şi ceea ce vorbitorul vrea să spună prin ea - semnificaţia „vorbitorului". Deci aceşti filosofi acceptă că o descripţie poate fi *folosită* cu un obiect particular în minte, dar neagă că exemplifică o semnificaţie distinctă. Astfel, în concepţia lor, când vorbitorul spune „Ucigaşul lui Smith este nebun" cu gândul la Jones, adevărul enunţului depinde de sănătatea mentală a celui care l-a ucis pe Smith, fie el Jones sau nu. Stephen Neale a argumentat convingător în favoarea acestei idei:

> Să presupunem că este un fapt comun că Smith e singura persoană care participă la seminarul lui Jones. Într-o seară, Jones dă o petrecere la care Smith e singura persoană care îşi face apariţia. Întrebat a doua zi dacă a venit multă lume la petrecere, un Jones dezolat spune:
>
> Păi, au venit toţi cei care participă la seminarul meu,
>
> intenţionând să mă informeze că numai Smith venise. Posibilitatea unui astfel de scenariu nu ne-ar duce la complicarea cu o ambiguitate a semanticii lui 'toţi'; adică nu ar face să postulăm interpretări cuantificaţionale şi referenţiale distincte din punct de vedere semantic ale lui 'toţi cei care participă la seminarul meu' (1990, pp. 87-88).

Posibilitatea scenariilor lui Donnellan, argumentează Neale, nu ar trebui să ne conducă la complicarea semanticii lui '*F*-ul'. Scenariile doar ilustrează ideea generală a lui Grice, expusă mai sus: ceea ce înseamnă o expresie poate să nu fie ceea ce vorbitorul are de gând să comunice utilizând-o.

Este o idee drăguţă. Simplul fapt că o propoziţie cuantificată poate fi folosită spre a face cunoscut un gând la un obiect particular din minte - un gând „designaţional" - nu arată că propriul ei cuantificator are literalmente semnificaţie designaţională. Căci Grice a atras atenţia la felul în care propoziţiile comunică semnificaţii pe care nu le au literal. 'Toţi' are doar o semnificaţie, chiar dacă poate fi folosit pentru a exprima un gând designaţional despre Smith. De ce să nu spunem la fel şi despre '*F*-ul' şi 'un *F*'?

Răspunsul este că nu numai că *putem* folosi o descripţie spre a exprima un gând designaţional, dar facem acest lucru *de regulă*. Când cineva exprimă un gând la un anumit obiect din minte, de obicei procedează folosind '*F*-ul' sau 'un *F*'. Folosim în mod standard 'cartea' pentru a desemna o carte particulară, 'un om' pentru a desemna un om particular ş.a.m.d. Nu există o atare întrebuinţare standard pentru 'toţi': întrebuinţarea sa designaţională cere aranjamente speciale. Întrebuinţarea standard a descripţiilor pentru exprimarea gândurilor designaţionale este o puternică dovadă că există o *convenţie* pentru folosirea lor. Convenţiile sunt semantice - la fel de semantice ca şi cele ale unei

întrebuinţări atributive. În fiecare caz, există convenţii ale folosirii lui '*F*-ul' şi 'un *F*' spre a exprima gânduri cu un anumit fel de semnificaţie.

Aici se încheie dezbaterea noastră în privinţa semnificaţiei cuvintelor. Vom trece acum la consideraţii asupra structurii sintactice.**

Lecturi recomandate

5.1

Versiuni clasice ale teoriei descriptive a termenilor generali, în general, şi a termenilor pentru genuri naturale, în particular, pot fi găsite in Mill, 1961, *A System of Logic*, cartea I, capitolul 2, secţiunea 5, şi în Carnap, 1956, *Meaning and Necessity*, secţiunea 4.

O manifestare mai recentă a teoriei este mişcarea „analizei componenţiale" în gramatica generativă. Documentul fondator al mişcării este Katz şi Fodor, 1963, „The Structure of Semantic Theory", retipărit în Fodor şi Katz, 1964, *The Structure of Language*. Teoria a fost dezvoltată în continuare în Katz, 1972, *Semantic Theory*. Fodor a abandonat-o între timp, însă Katz oferă o vastă apărare a ei în „Logic and Language" (1975) în Gunderson 1975, *Language, Mind, and Knowledge*.

În esenţă, filosofii pozitivişti ai ştiinţei au dezvoltat şi au apărat o teorie descriptivă a termenilor teoretici. Introduceri limpezi la concepţiile lor pot fi găsite în Hempel, 1966, *Philosophy of Natural Science*, capitolul 7, şi 1954, „A Logical Appraisal of Operationism". Articolul lui Lewis, „How to Define Theoretical Terms", retipărit în Lewis, 1983, este o versiune sofisticată a acestor teorii, mai puţin prejudecata pozitivistă in favoarea descripţiilor observaţionale.

Pentru respingerea kripkeană a teoriilor descriptive a termenilor pentru genuri naturale, vezi *Naming and Necessity* (1980), pp. 116-135. Pentru respingerea putnameană, vezi „Is Semantics Possible?", în *Mind, Language, and Reality* (1975), retipărit in Schwartz, 1977, şi „Meaning and Reference" (1973), retipărit in Schwartz, 1977 şi Martinich, 1996. O versiune extinsă a ultimului text este parte a lui „The Meaning of 'Meaning'", de asemenea în Putnam, 1975 (şi în Gunderson, 1975 şi în Geirsson şi Losonsky, 1996).

Intentionality a lui Searle (1983a) constituie o respingere viguroasă a concepţiei lui Putnam că semnificaţiile nu sunt în minte (în special capitolul 8). Devitt, 1990, „Meanings Just Ain't in the Head", este un răspuns. Pentru alte critici ale lui Putnam (şi Burge), vezi Crane, 1991, „All the Difference in the World", care conţine referinţe utile la literatură. Pessin şi Goldberg, 1996, *The Twin Earth Chronicles*, este o colecţie folositoare.

Dificultatea de a da teorii descriptive pentru majoritatea termenilor provine din dificultatea de a găsi definiţii pentru ei. Ideea este expusă elegant în Fodor, „The Present Status of the Innateness Controversy", în special pp. 283-292, în a sa *Representations* (1981a).

5.2

Teoria cauzală a termenilor pentru genuri naturale a lui Kripke este expusă pe scurt în 1980, pp. 135-139. Teoria lui Putnam este expusă în detaliu in textele de mai sus, împreună cu „Explanation and Reference" şi „Language and Reality", în Putnam, 1975.

**5.3

David Papineau indică problema *qua* în *Theory and Meaning* (1979), capitolul 5, secțiunea 7. Vezi Miller, 1992, „A Purely Causal Solution to One of the Qua Problems", pentru o dezbatere interesantă. Pentru alte critici la adresa lui Putnam și Kripke, vezi Fine, 1975, „How to Compare Theories"; Zemach, 1976, „Putnam's Theory on the Reference of Substance Terms"; Mellor, 1977, „Natural Kinds"; Dupre, 1981, „Natural Kinds and Biological Taxa"; Unger, 1983, „The Causal Theory of Reference"; Donnellan, 1983, „Kripke and Putnam on Natural Kinds"; Kroon, 1985, „Theoretical Terms and the Causal View of Reference".

Discuțiile noastre anterioare privind aceste probleme sunt: Devitt, 1981a, *Designation*, capitolul 7; Sterelny, 1983, „Natural Kind Terms".**

**5.4-5.5

Dezbaterea lui Putnam în privința termenilor pentru alte genuri se află în „The Meaning of 'Meaning'", Putnam, 1975, pp. 242-245. Schwartz îi răspunde lui Putnam în „Putnam on Artifacts" (1978) și „Natural Kinds and Nominal Kinds" (1980). Kornblith, 1980, „Referring to Artifacts", este o apărare a lui Putnam. Burge își prezintă concepția în „Individualism and the Mental" (1979). Donnellan, 1993, „There is a Word for That Kind of Thing", este o discuție interesantă a experimentelor mentale a lui Burge și Putnam. Vezi Davies, 1991, „Individualism and Perceptual Content", pentru o discuție despre Burge.**

5.6

Quine este cel mai faimos sceptic cu privire la analiticitate și *aprioricitate*. Acest lucru merge împreună cu scepticismul său general față de semnificație; vezi lecturile recomandate la 1.3. Pentru mai multe date in direcția textului și pentru unele referințe bibliografice, vezi Devitt, 1996, *Coming to Our Senses*, 1.5-1.13 și 2.2, și 1998b, „Naturalism and the A Priori".

**5.7

Ostertag, 1998, *Definite Descriptions*, este o colecție foarte folositoare. Pentru teoria lui Russell, vezi lecturile recomandate la 3.1. Articolul clasic al lui Donnellan, „Reference and Definite Descriptions" (1966), este foarte ușor de citit. A fost retipărit în mai multe rânduri, inclusiv Schwartz, 1977, Davis, 1991, Martinich, 1996, Ludlow, 1997, și Ostertag, 1998. Răspunsul lui Donnellan către critici, „Putting Humpty Dumpty Together Again" (1968), este, de asemenea, util. Donnellan este critic nu doar față de teoria lui Russell, ci și față de critica lui Strawson la adresa lui Russell, dîn „On Referring" (1950). Acel articol a fost republicat de numeroase ori, inclusiv în Martinich, 1996, Ludlow, 1997 și Ostertag, 1998. Bertolet, 1980, „The Semantic Significance of Donnellan's Distinction", scoate în evidență problemele interpretării exacte a afirmațiilor lui Donnellan.**

**5.8

Pentru mai multe detalii despre această abordare a demonstrativelor, pronumelor și descripțiilor definite, vezi Devitt, 1981a, secțiunile 2.5-2.7. O concepție similară este creditată în Wettstein, 1981, „Demonstrative Reference and Definite Descriptions" (1978) și „Reference and Definite Descriptions" (1991). Pentru date suplimentare, vezi Salmon, 1982, „Assertion and Incomplete Descriptions" (retipărit în Ostertag, 1998) și Reimer, 1992, „Incomplete Descriptions".

Kaplan, 1989a, „Demonstratives", şi 1989b, „Afterthoughts" sunt lucrări influente despre demonstrative. Două dintre lucrările lui anterioare, mai scurte, sunt „Dthat" (1978a), retipărită în Yorgau, 1990, *Demonstratives*, Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997; şi „On the Logic of Demonstratives" (1978b), retipărită în Davis, 1991. Influent este şi articolul lui Perry din 1977, „Frege on Demonstratives", retipărit în Yorgau, 1990, Davîs, 1991 şi Ludlow, 1997. Pentru discuţii utile, vezi Reimer, 1991, „Do Demonstratives Have Semantic Significance", şi Bach, 1992, „Paving the Road to Reference".

Chastain, 1975, „Reference and Context", în Gunderson, 1975, este o discuţie extinsă şi interesantă a termenilor singulari, de-a lungul unor linii similare celor impuse aici; vezi în special pp. 201-215 pentru sursa concepţiilor noastre asupra descripţiilor indefinite.

Kripke adoptă o linie griceeană împotriva concepţiei după care descripţiile sunt ambigue, în „Speaker's Reference and Semantic Reference" (1979), retipărit, împreună cu alte texte pe aceeaşi temă, în partea a II-a din Davis, 1991. Pentru un răspuns, vezi Devitt, 1981b, „Donnellan's Distinction". Neale, 1990, *Descriptions*, este o apărare excelentă a concepţiei lui Russell a descripţiilor definite; vezi capitolul 3 în special, retipărit în Ludlow, 1997 şi Ostertag, 1998. Ludlow şi Neale, 1991, „Indefinite Descriptions", este o apărare similară a concepţiei russelliene a indefinitelor, retipărită în Ludlow, 1997.**

6

STRUCTURA SINTACTICĂ

6.1. Introducere

Ipoteza noastră este că semnificaţia unei propoziţii este o proprietate reprezentând o anumită situaţie într-un anumit fel. Semnificaţia este modul în care ea îşi prezintă condiţia de adevăr (2.1, 2.6). Acest mod se explică în termeni de moduri de referinţă şi structuri sintactice (2.2). Am dedicat mai multe capitole explicării referinţei. Am spus însă prea puţin despre structura sintactică, în afară de faptul că am accentuat relevanţa ei evidentă pentru condiţiile de adevăr (2.2) şi că am menţionat problemele ce apar în explicarea ei (2.4).

Relevanţa structurii sintactice asupra condiţiilor de adevăr ale propoziţiilor simple, precum 'Reagan este ridat', a fost destul de uşor de explicat. Totuşi, majoritatea propoziţiilor sunt mult mai dificil de tratat. În ansamblu, problemele pot fi împărţite în două categorii, una care i-a preocupat în mod special pe logicieni, iar cealaltă pe lingvişti. Logicienii s-au concentrat pe structurile intuitive „fundamentale" ale limbajelor naturale. Ei prind fiecare structură logică în simbolurile unei logici formale şi caută o teorie care să explice rolul structurii în determinarea condiţiilor de adevăr. Unele dintre structurile subiacente – de pildă, cele care conţin cuantificatori – s-au dovedit a fi foarte dificil de explicat. Lingviştii, pe de altă parte, au fost preocupaţi de structurile mult mai complicate ale propoziţiilor reale din limbajele naturale. Se speră că explicaţiile oferite de logicieni pentru structurile de bază pot fi dezvoltate pentru a fi aplicate structurilor complicate descrise de lingvişti.

Am stabilit deja că descoperirile logicienilor sunt dincolo de cuprinderea cărţii de faţă (2.4). În cea mai mare parte, trebuie să procedăm la fel şi cu descoperirile lingviştilor. Înţelegerea structurilor sintactice a crescut spectaculos în ultimii patruzeci de ani, în special sub influenţa ideilor revoluţionare ale lui Noam Chomsky. Nu e locul aici să explorăm detaliile multiplelor şi bogatelor teorii care au rezultat. Vom arunca doar o privire rapidă peste aceste bogăţii, atrăgând atenţia asupra relevanţei lor pentru explicarea semnificaţiei.

Este motivat interesul faţă de structură independent de interesul pentru condiţiile de adevăr. Numeroase şiruri de cuvinte ar suna ciudat dacă ar fi rostite. De ce? În multe cazuri, şirurile nu alcătuiesc propoziţii corecte. Să luăm, de exemplu, 'Casa Operei place era' şi 'cine a crezut John rumoarea care a venit'. Sunt şiruri pur şi simplu *negramaticale*. În această privinţă, ele nu au semnificaţie. Ce anume face ca un şir de

cuvinte să fie negramatical, deci să nu fie o propoziţie? Avem nevoie de o teorie care să ne spună care sunt structurile admise de limbajele naturale. Orice şir care nu are o structură acceptabilă va suna straniu.

Aici este necesar un mic semnal de avertizare. A părea straniu nu e nici necesar şi nici suficient pentru a fi negramatical. Nu e suficient, deoarece şirurile de cuvinte pot fi prea lungi şi prea complicate ca să fie înţelese imediat; pot fi irelevante; pot fi prea plictisitoare ca să merite să fie enunţate; pot fi false în chip absurd. Negramaticalitatea e numai una dintre explicaţiile posibile pentru caracterul straniu. În unele cazuri este cea mai plauzibilă – de exemplu în cele din ultimul paragraf –, dar nu este deloc plauzibilă în altele; de pildă, în 'Pe Marte era vremea capetelor sparte când Thatcher s-a ciocnit prima oară de Reagan'. În alte cazuri nu e deloc evident care este explicaţia plauzibilă a ciudăţeniei; să luăm propoziţia 'Muntele Everest joacă bine ping-pong' şi 'Ideile incolore verzi au somnul agitat' (un exemplu favorit al lingviştilor). De fapt, judecăţile iniţiale de plauzibilitate reflectă pur şi simplu teoria noastră populară (1.3). Ceea ce ne trebuie înainte de decizia finală asupra şirurilor care sunt sau nu gramaticale este o teorie a gramaticalităţii.

A părea straniu nu e necesar pentru a fi negramatical, întrucât unele greşeli gramaticale sunt atât de comune încât trec aproape neobservate. E valabil în mod special pentru greşelile de vorbire. Vorbirea noastră obişnuită este presărată din abundenţă cu false începuturi, 'î'-uri, 'ă'-uri, greşeli de pronunţie ş.a.m.d. O asemenea vorbire este, în sens strict, negramaticală, dar nu ni se pare nicidecum ciudată.

Cele două interese ale noastre pentru structură converg. Atunci când încercăm să explicăm semnificaţia şi condiţiile de adevăr, ce anume ne preocupă? Ne preocupă numai propoziţiile posibile ale limbajului; şirurile negramaticale de cuvinte nu au condiţii de adevăr (dar vezi restricţiile discutate în 7.4). Toate propoziţiile (indicative) au condiţii de adevăr; mai departe, condiţiile depind parţial de structura sintactică care face ca un şir să fie gramatical, adică să fie o propoziţie.

Ar trebui să subliniem ideea că noţiunea de gramaticalitate care ne preocupă este una *descriptivă*, şi nu *normativă*. Nu ne interesează cum s-ar cuveni să vorbească o persoană în acord cu standardele sociale. Ne interesează o noţiune care se aplică limbii pe care ea o vorbeşte de fapt; o noţiune ce se aplică idiolectului ei, oricât de mult ar devia acesta de la standardele admise.

Demersul lui Chomsky de explicare a gramaticalităţii se numeşte „gramatică generativă" deoarece caută o teorie a limbajului, o „gramatică" care să pună la dispoziţie o listă *explicită* de reguli care să genereze toate – şi exclusiv – propoziţiile posibile din cuvintele (sau morfemele) limbajului. Arătând cum poate o propoziţie să fie generată formal prin aplicarea anumitor reguli, demersul ne dă o descriere sintactică a propoziţiei. (Abordarea este uneori numită şi „gramatică transformaţională" pentru că paşii-cheie ai generării, importanţi în special în versiunile ei timpurii, transformă o structură propoziţională în alta.) Abordarea se referă în mod limpede la ambele noastre interese pentru structură. Totuşi, nu putem prelua *en bloc* concluziile ei. Chomsky şi cei care i-au urmat au formulat diferit întrebarea la care ea încearcă să răspundă. În vreme ce noi înţelegem prin gramatică explicarea unora dintre proprietăţile simbolurilor lingvistice, lingviştii înţeleg *în primul rând* explicarea competenţei lingvistice, o proprietate a oamenilor (despre care am discutat adesea; de exemplu, în 5.1-5.2). Mai precis, întrucât interesul lor este, în fapt, numai faţă de structură, ei văd gramatica în rimul rând ca pe o explicaţie a competenţei *sintactice*.

La începutul cărţii am remarcat natura confuză a studiului limbajului (1.1). Este de multe ori dificil de văzut la ce întrebare încearcă să răspundă o teorie şi dacă diferitele teorii se ocupă de aceeaşi întrebare. Problema e acută în studiul lingvisticii generative. S-ar putea crede că explicarea structurii înseamnă un lucru şi că explicarea competenţei sintactice înseamnă alt lucru, deşi înrudit cu primul. Însă lingviştii le pun laolaltă, după cum vom demostra mai târziu (8.2). Mai sunt şi alte neclarităţi. De ce să presupunem, la urma urmei, că gramatica explică o competenţă? Lingviştii generativişti consideră că aceasta se datorează *cunoaşterii tacite* a gramaticii, cunoaştere din care constă competenţa. Mai mult, o parte a competenţei e socotită a fi înnăscută. De ce să presupunem că vorbitorii ştiu mai mult despre gramatică decât puţinul pe care îl învaţă la şcoală?

Aceste probleme sunt tratate cum se cuvine în discuţia din partea a III-a, „Limbajul şi mintea". Ele sunt principala preocupare a capitolului 8. Totuşi, dezbaterea noastră a indicat deja unde credem că se află greutatea principală: în eşecul de a distinge limpede între competenţa lingvistică a vorbitorilor şi structura sintactică a simbolurilor lingvistice. Competenţa, împreună cu diferite alte aspecte ale psihologiei vorbitorului, produce simboluri lingvistice, dar o teorie a uneia nu este o teorie a celeilalte.

Diferenţierea asupra căreia insistăm nu ar trebui confundată cu cea a lingviştilor, între competenţă şi performanţă. O teorie a performanţei e interesată de factori precum memoria, atenţia şi interesul care, alături de competenţă, privesc producţia (şi înţelegerea) simbolurilor lingvistice. Astfel, o teorie a performanţei este, din punct de vedere psihologic, ca o teorie a competenţei; este o teorie a producţiei (şi înţelegerii) simbolurilor lingvistice, nu o teorie a produselor, a simbolurilor inseşi. Ultima teorie este cea pe care dorim să o distingem de teoria competenţei.

O motivaţie majoră pentru diferenţierea lingviştilor între competenţă şi performanţă este observaţia că mare parte din performanţa lingvistică a unei persoane reflectă slab competenţa ei: după cum am menţionat, greşelile gramaticale (relativ la idiolectul ei) abundă. Competenţa care îi interesează pe lingvişti este o *idealizare*: este vorba despre acele aspecte ale psihologiei vorbitorului care, în absenţa celorlalţi factori, ar face ca vorbitorul să producă numai propoziţii gramaticale. Similar, noi suntem interesaţi nu de simbolurile lingvistice reale produse de vorbitori, ci de o idealizare a lor (mai puţin atunci când luăm în considerare semnificaţiile; 7.4).

Fără să ne complicăm şi mai mult, revenim acum la sarcina examinării proprietăţilor simbolurilor lingvistice.

6.2. Unele motive pentru structură

Este, desigur, evident că ordinea unui şir de cuvinte afectează corectitudinea gramaticală a şirului. Dar suntem obişnuiţi să gândim că o propoziţie trebuie să aibă o structură dintr-o perspectivă mult mai serioasă: cuvintele ei trebuie toate să aparţină unor *categorii* gramaticale sau sintactice precum *substantiv*, *verb*, *prepoziţie* ş.a.m.d. Gândim că frazele şi propoziţiile sunt formate din cuvinte aparţinând acestor categorii, combinate în chip complicat. Dar de ce ar trebui să gândim astfel? Scopul nostru în secţiunea de faţă este de a furniza unele motive de bază. În secţiunea următoare ne vom ocupa de dovezile în favoarea anumitor categorii de cuvinte şi fraze.

1. Am făcut deja aluzie la un motiv pentru a crede că propoziţiile au structuri. Unele şiruri de cuvinte sună straniu deoarece sunt negramaticale (6.1). Ce înseamnă asta? În cazul unor limbaje simple - de exemplu, limbajul prin semne în comunicarea subacvatică -, gramaticalitate nu înseamnă nimic mai mult decât a fi pe o listă a semnelor convenţionale. Dar o astfel de explicaţie nu e posibilă pentru un limbaj natural, căci lista ar trebui să fie nedefinit de lungă. Există, de exemplu, nedeterminat de multe propoziţii corecte în engleză. E limpede că un limbaj natural este un *sistem* (1.2, 2.2). El trebuie să constea într-un număr finit de reguli ce specifică modalităţile în care cuvintele pot fi combinate. Cum s-ar putea realiza aşa ceva? Un mod foarte plauzibil de funcţionare este de a colecta toate cuvintele în categorii sintactice. Regulile vor specifica apoi cum pot fi puse laolaltă categoriile; ele vor descrie schemele generale ale propoziţiilor gramaticale. Astfel, pentru a lua un exemplu foarte simplu, o schemă ar putea fi: nume - verb tranzitiv - nume. Introducerea de cuvinte din categoriile potrivite dă o propoziţie. Regulile specifică felurile în care cuvintele unui număr finit de categorii sintactice pot fi combinate în mod legitim spre a forma un număr infinit de propoziţii. Ele relevă structura propoziţiilor. O propoziţie este corectă din punct de vedere gramatical în virtutea posesiei uneia dintre aceste structuri (şi a constituirii din cuvinte ale limbajului: „calmocul lunciu devine stronţ şi amber în ţestar" nu e în nici o limbă anume).

2. Multe propoziţii ale unui limbaj sunt *ambigue structural*. Ele au ambiguităţi care se adaugă oricăror ambiguităţi lexicale pe care le-ar putea conţine. De exemplu:

Tex îndrăgeşte agitaţia oilor (*Tex likes exciting sheep*).
Creditorii de bani spanioli sunt mai mult avari decât prudenţi (*Spanish money lenders are more avaricious than cautious*).

Chiar dacă semnificaţia şi referinţa tuturor cuvintelor din aceste propoziţii sunt menţinute constante, condiţiile lor de adevăr se pot schimba. Astfel, spunem de fapt că lui Tex îi place să determine agitaţia oilor? Ori spunem că îndrăgeşte compania oilor agitate? Oricum ar fi, ceva nu e in ordine cu Tex, dar problemele sunt foarte diferite.

Cum pot fi explicate aceste ambiguităţi? Să luăm în considerare 'Creditorii de bani spanioli sunt mai mult avari decât prudenţi'. Ca o primă aproximaţie, putem spune că propoziţia are două structuri distincte. Poate fi despre creditorii de bani spanioli, caz în care 'spanioli' şi 'bani' vor fi grupate laolaltă ca un *constituent* al propoziţiei, pe când 'bani' şi 'creditori' nu vor fi. Sau poate fi vorba despre creditorii spanioli de bani, caz în care 'bani' şi 'creditori' vor fi grupate laolaltă, în timp ce 'spanioli' şi 'bani' nu vor fi. Aceasta arată că uneori există mai mult de o singură cale de asamblare a cuvintelor în constituenţi subsentenţiali ai unei propoziţii. Structura unei propoziţii conţine mai mult decât simpla ordine a cuvintelor din care este construită propoziţia. Există *straturi intermediare* ale organizării propoziţionale intre nivelul cuvintelor şi cel al propoziţiei înseşi. Ambiguitatea unei propoziţii despre Tex ilustrează un tip diferit de complexitate. În ambele lecturi, 'agitaţia oilor' este un constituent, insă constituenţii par a fi diferiţi: într-un caz reprezintă o activitate, în celălalt reprezintă un tip de oaie.

Este un lucru comun să se surprindă structura internă a propoziţiilor folosind *arborii* care prezintă *organizarea ierarhică* a propoziţiilor. Dacă o propoziţie este ambiguă din punct de vedere structural, va avea mai mult de un arbore. Aceşti arbori de „structură de frază" sau „markeri de frază" organizează elementele propoziţiei în constituenţi din ce în ce mai cuprinzători sau fraze ale propoziţiei.

Să luăm ca exemplu cei doi arbori pentru 'Tex îndrăgeşte agitaţia oilor' (figura 6.1).

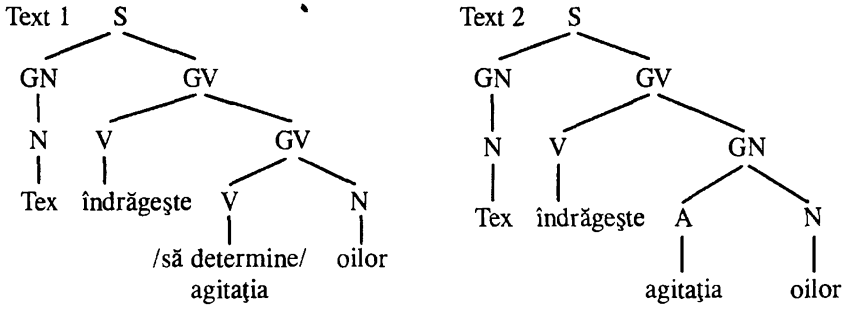

Figura 6.1.

Atât Tex 1[1], cât şi Tex 2 sunt simplificate excesiv : detaliile nu trebuie să fie luate în sens prea strict. Însă ele sunt corecte în privinţa divizării lui P (propoziţia) în două unităţi de bază, GN (grup nominal) şi GV (grup verbal). „Matricea" GV este ceea ce am numi îndeobşte predicat. Tex 1 diferă de Tex 2 numai prin structura matricii GV. În Tex 1, GV este compus dintr-un V (verb) şi un GV complex, compus dintr-un V şi un N (substantiv) ; in Tex 2 este compus dintr-un V şi un GN complex, compus din două substantive[2]. Ca rezultat al acestor diferite structuri subiacente, propoziţia are două seturi de condiţii de adevăr şi două semnificaţii.

În loc să prezentăm structurile propoziţionale folosind arbori, le putem prezenta folosind paranteze pătrate. Astfel, în loc de Tex 1, avem :

$[_S[_{GN}[_N$Tex]] $[_{GV}[_V$îndrăgeşte] $[_{GV}[_V$*să determine* agitaţia] $[_N$oilor]]]]
$[_S[_{GN}[_N$Tex]] $[_{GV}[_V$îndrăgeşte] $[_{GN}[_N$agitaţia] $[_N$oilor]]]]

În celălalt exemplu al nostru, sursa ambiguităţii se află in primul constituent major al propoziţiei (*subiectul* ei). Astfel, când propoziţia priveşte creditorii de bani spanioli, este prezentată ca în figura 6.2 (ignorând structura GV).

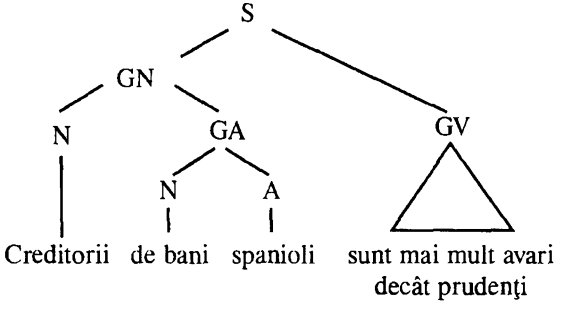

Figura 6.2.

1. Pentru a putea menţine o structură a arborilor similară cu cea prezentată de autor, vom explicita Tex 1 prin „Tex îndrăgeşte *să determine* agitaţia oilor", introducerea verbului *a determina* având rolul de a permite analiza prin grup verbal a celei de-a doua unităţi. Predicatul din grupul verbal complex va fi '*să determine* agitaţia' (n.t.).
2. În original, dintr-un A (adjectiv), *exciting*, şi un N (substantiv), *sheep* (n.t.).

Să notăm că 'bani spanioli' este un constituent al acestui arbore: există un singur nod - GA (grup adjectival) - care domină elementele 'spaniol' şi 'bani' şi nimic altceva. Nu acelaşi lucru este adevărat şi despre interpretarea alternativă, în care propoziţia priveşte persoanele din Spania (figura 6.3). În aceşti arbori, 'creditorii de bani' este un constituent, fiind dominat de un GN. Să observăm că în ambii arbori 'creditorii de bani spanioli' este un constituent.

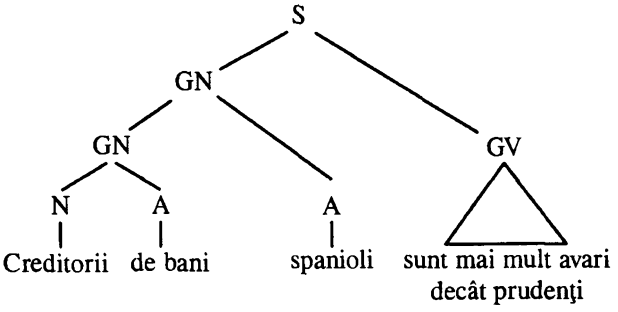

Figura 6.3.

3. Să luăm următoarele perechi de propoziţii:

Alex poate să o ia pe Nataşa cu maşina.
Poate Alex să o ia pe Nataşa cu maşina?

Şahul este jucat în general de obsedaţi.
Este şahul jucat în general de obsedaţi?

Ei vor vrea să cumpere doi copii.
Vor vrea ei să cumpere doi copii?

Prima propoziţie din fiecare pereche este un enunţ; a doua este întrebarea corespondentă de tip „da/nu". E limpede că forma uneia este legată de forma celeilalte. Relaţia este un exemplu de sistematicitate a limbajului, adesea menţionată (de pildă, in 1.2). Cum putem prinde relaţia in teoria noastră despre propoziţiile limbii engleze, de exemplu? Dacă ar fi să ne restrângem la astfel de exemple, nimic nu ar fi mai uşor: întrebarea are aceeaşi formă ca şi propoziţia, exceptând faptul că primele două cuvinte sunt în ordine inversă. Dar e lesne de văzut că acest lucru nu poate funcţiona în mod generalizat:

Şahul in general este jucat de către obsedaţi.
În general şahul este jucat de către obsedaţi.
Este şahul în general jucat de către obsedaţi?

A treia propoziţie, şi nu cea de-a doua, este întrebarea care îi corespunde primei propoziţii[1].

1. Spre deosebire de limba română, engleza are o topică rigidă. În exemplul dat, interogaţia se formează prin inversarea ordinii subiectului şi a verbului auxiliar, care trece pe primul loc (n.t.).

Poate ar trebui să amendăm generalizarea: întrebarea are aceeaşi formă ca şi propoziţia, exceptând faptul că *primul verb* al propoziţiei apare la începutul întrebării. Generalizarea acoperă exemplele noastre de până acum şi ne angajează faţă de o structură internă ce înseamnă mai mult decât ordinea cuvintelor, deoarece ne cere să clasificăm cuvintele în grupuri; în special, să clasificăm unele dintre cuvinte ca verbe. Dar nu este de ajuns. Regularitatea care leagă întrebările de propoziţiile afirmative depinde de o structură mai complexă.

Să luăm următoarele enunţuri:

Jucătorii de şah care ajung mari maeştri sunt în general obsedaţi.
* Ajung jucătorii de şah care mari maeştri sunt în general obsedaţi?

Generalizarea revăzută prezice că şirul marcat (*) este întrebarea corelativă. Dar el nu este nicidecum o propoziţie. Întrebarea corespondentă este:

Sunt jucătorii de şah care ajung mari maeştri în general obsedaţi?

Verbul care trebuie mutat de astă dată este cel de-al doilea.

Exemplele de acest gen pot fi făcute infinit de complexe. Astfel,

Jucătorii de şah care ajung mari maeştri ce pot să-şi menţină poziţia în turneele din Zambia unde joacă candidaţi la titlul de campion mondial sunt în general obsedaţi.

Sunt jucătorii de şah care ajung mari maeştri ce pot să-şi menţină poziţia în turneele din Zambia unde joacă candidaţi la titlul mondial în general obsedaţi?

Relaţia dintre enunţ şi întrebarea corespondentă e în mod esenţial aceeaşi ca şi în celelalte exemple, dar aici cel de-al patrulea verb este cel care trebuie mutat. În mod clar, nici o regulă numerică simplă nu va surprinde relaţia. Trebuie să apelăm la un fapt structural despre propoziţii: ele sunt organizate în doi constituenţi majori. Din punct de vedere convenţional, ele se numesc subiectul, care este un GN, şi predicatul, care este un GV. Astfel, luând unul dintre cele mai simple exemple, putem ilustra organizarea fundamentală a propoziţiei indicative ca în figura 6.4.

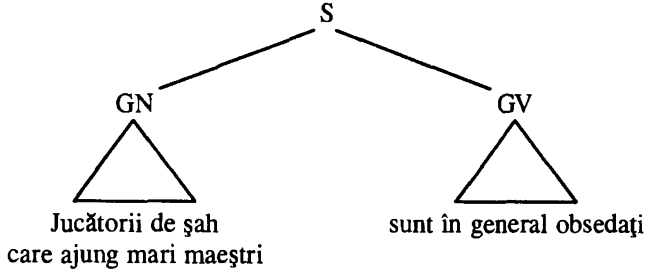

Figura 6.4.

În termenii acestei organizări a structurii propoziţionale, putem spune acum (în linii mari) cum se leagă o întrebare de tip da/nu de propoziţia afirmativă corespondentă:

întrebarea are aceeaşi formă cu afirmaţia, exceptând faptul că *verbul auxiliar al matricei propoziţionale* GV apare la inceputul întrebării. Lingviştii au exprimat de obicei această relaţie de-a lungul liniilor: diferitele „structuri de suprafaţă" („S-structuri") ale afirmaţiei şi interogaţiei sunt „derivate" dintr-o „structură profundă" („D-structură") comună; intrebarea este formată printr-o „transformare" care transferă auxiliarul la început.

Dezbaterea confirmă un principiu gramatical important subliniat de Chomsky:

Principiul dependenţei de structură: Toate regulile gramaticale sunt dependente de structură.

Regulile sunt dependente de structură întrucât atrag atenţia asupra categoriilor sintactice, şi nu asupra a ceva superficial, precum ordinea cuvintelor.

Până acum am argumentat că propoziţiile au structuri constând nu doar din cuvinte în secvenţă, ci şi din cuvinte organizate în constituenţi din ce în ce mai cuprinzători sau fraze. Am pus toate aceste cuvinte şi fraze in categorii. Structurile propoziţiilor şi categoriile constituenţilor lor pot fi prezentate în chip convenabil prin arbori. Structurile sunt de un tip ce presupune explicarea semnificaţiilor şi a condiţiilor de adevăr ale propoziţiilor.

6.3. Categorii lingvistice

Argumentul nostru susţine că există categorii sintactice. Să privim acum mai îndeaproape dovezile pentru categoriile particulare. Vom lua mai întâi în considerare categoriile cuvintelor, apoi categoriile frazelor şi după aceea categoriile intermediare.

Există dovezi *morfologice* pentru categoriile cuvintelor (morfologia se ocupă de *formele cuvintelor*): categoriile diferă prin tipurile de terminaţii (sau „inflexiune") pe care le pot avea cuvintele. Am constatat deja (2.5) că substantivele englezeşti numărabile precum 'cat' ('pisică') admit, de regulă, o terminaţie de plural. Dimpotrivă, substantivele de masă precum 'gold' ('aur') nu au o astfel de terminaţie. Acesta e doar vârful aisbergului. Verbele din engleză au o formă de bază şi diferite terminaţii: de exemplu, baza lui 'show' ('arată') ne dă 'showed' ('arătat') (participiu), 'shows' ('arată') (prezent) şi 'showing' ('arătând') (gerunziu). Multe adjective sunt precum 'quick' ('rapid') prin faptul că au, în engleză, la comparativ terminaţia '-er', iar adverbele sunt în general precum 'quickly' ('repede') prin faptul că au terminaţia '-ly'. În fine, prepoziţiile precum 'at' ('la') nu primesc nici o terminaţie.

O problemă a acestor dovezi este indicată de adăugirile noastre de condiţii limitative: „usually" („de obicei"), „generally" („în general") etc. Astfel de „reguli" tind să devină excepţii. Cel mai cunoscut e însă cazul numeroaselor verbe din limba engleză, incluzând multe verbe folosite frecvent, care sunt *neregulate*. Verbul *to be* (*a fi*) are opt forme distincte.

Am remarcat mai devreme (2.5) şi că substantivele numărabile acceptă articol nehotărât. Din nou, contrastul se face cu substantivele de masă; putem spune 'o pisică', dar nu 'un aur'. Este ilustrat faptul foarte important că unele cuvinte din diferite categorii lingvistice apar in propoziţie în diverse poziţii; ele au o „distribuţie" diferită. Astfel, să vedem ce cuvinte pot fi puse in poziţia următoare:

—— poate dăuna sănătății.

Substantivele se potrivesc ; de exemplu, 'fumatul', 'Alice', 'gândacii', 'postmodernismul'. Însă verbele, adjectivele, adverbele, prepozițiile și articolele nu sunt adecvate. Numai un verb poate fi introdus în

Ei pot ——.

Numai un adjectiv sau un adverb poate să stea după 'foarte' și așa mai departe.

Folosind aceste tipuri de elemente morfologice și de distribuție, putem grupa cuvintele în categoriile familiare.

Să revenim acum la fraze. Găsim din nou o gamă de dovezi legate de distribuție care scot la iveală surprinzătoarea subtilitate a constituenților frazali. Contrastul dintre frazele care conțin 'ușor' și 'dornic' dă exemple favorite ale acestei subtilități. Să luăm :

Noam este ușor să fie satisfăcut.
Noam este dornic să fie satisfăcut.

Propozițiile par a avea exact aceeași structură, diferind aparent printr-un singur adjectiv. Aparențele înșală. Constituenții 'ușor să fie satisfăcut' și 'dornic să fie satisfăcut' sunt membri ai unor familii foarte diferite, așa cum arată următoarele perechi de propoziții :

Este ușor să îl satisfaci pe Noam.
*Este dornic să îl satisfaci pe Noam.

*Noam este ușor să-l satisfacă pe Lyndon.
Noam este dornic să-l satisfacă pe Lyndon.

Șirurile marcate cu (*) nu sunt propoziții acceptabile. Prima pereche exemplifică o construcție, aparent legată de cele ale propoziției originale, care permite 'ușor să îl satisfaci', dar nu și 'dornic să îl satisfaci'. În ciuda aparentei similitudini a propozițiilor inițiale, contrastul arată că propozițiile sunt alcătuite din constituenți frazali cu structuri foarte diferite ; S-structurile lor sunt derivate din D-structuri foarte diferite. Aceste structuri diferite vor da căi diferite prin care semnificațiile propozițiilor depind de semnificațiile părților.

Să privim mai îndeaproape un exemplu inspirat din opera lui Andrew Radford (1988, pp. 90-101) spre a ilustra tipul de dovezi relevante pentru structura constituenților propoziției. Să luăm[1] :

(a) Drunks would get off the bus (Bețivii ar coborî din autobuz).
(b) Drunks would put off the customers (Bețivii ar pune pe fugă clienții).

1. Traducerea literală a propozițiilor care urmează ar face imposibilă redarea similitudinii lor structurale. Pentru a putea reda totuși ideile importante pe care autorul le ilustrează prin intermediul lor, am recurs la soluția prezentării lor in original, însoțită în paranteze de traducerea românească (n.t.).

Din nou, avem două propoziţii aparent similare, dar cu structuri frazale total diferite. Diferenţa este că în (a) prepoziţia 'off' stă împreună cu grupul nominal 'the bus' pentru a forma grupul prepoziţional [*prepositional phrase*] („PP") 'off the bus' – vezi figura 6.5. („TP" marchează *tensed phrase* [*frază marcată temporal*], o categorie pe care am ignorat-o până acum. „AUX" marchează *auxiliar*, iar „D" – *determiner* [*determinant*], o categorie care acoperă nu numai articolele, ci şi cuantificatorii precum 'all' ['toţi'] şi 'few' ['câţiva'].)

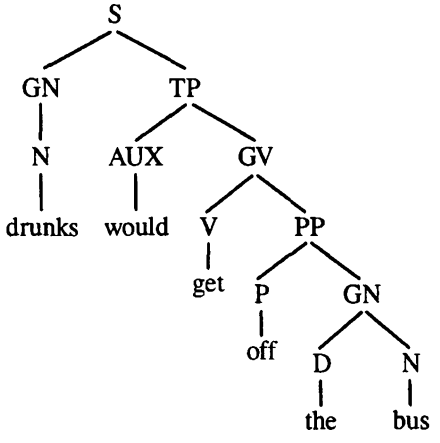

Figura 6.5.

În opoziţie, în (b) prepoziţia 'off' este împreună cu verbul 'put' spre a forma locuţiunea verbală [*phrasal verb*] 'put off' ('a pune pe fugă') (figura 6.6).

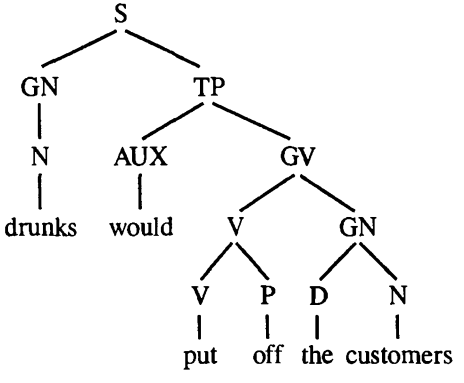

Figura 6.6.

Care este dovada că propoziţiile diferă astfel? Iată trei elemente:

1. Dacă 'off the bus' ('jos din autobuz') este cu adevărat un grup prepoziţional, atunci ne-am aştepta să îl putem *înlocui cu alte grupuri asemănătoare*; de exemplu, cu 'on the bus' ('în autobuz'). Aşa şi este:

Drunks would get on the bus.

este în regulă. Similar, dacă 'off the customers' în (b) ar fi un grup prepoziţional, ne-am aştepta ca:

Drunks would put on the customers.

să fie în ordine. Dar nu este aşa (cel puţin nu şi dacă semnificaţia lui 'put' este menţinută constantă). Ceea ce confirmă că 'off the customers' nu este un grup prepoziţional şi sugerează că nu este deloc un constituent. Constituentul este locuţiunea verbală 'put off'.

2. Grupurile pot *susţine „mişcarea"*. Astfel, pentru o mai bună evidenţiere, am putea prefera cea de-a doua propoziţie dintre următoarele în favoarea celei dintâi:

Jane l-a bătut pe Tarzan cu un şarpe mort.
Cu un şarpe mort, Jane l-a bătut pe Tarzan.

Cea de-a doua propoziţie este derivată dintr-o D-structură precum S-structura primei propoziţii printr-o transformare care „ante-pune" grupul prepoziţional 'cu un şarpe mort'. Dar nu putem ante-pune o parte a grupului:

*Şarpe mort, Jean l-a bătut pe Tarzan cu.

Să revenim la exemplul lui Radford. Propoziţia următoare arată că 'off the bus' poate fi ante-pusă, trecând astfel testul mişcării pentru caracterul de grup:

At the drivers's order, off the bus drunks would get (La ordinul şoferului, din autobuz beţivii ar coborî).

Dar 'off the customers' pică acest test:

*Despite the driver's best efforts, off the customers drunks would put (În ciuda celor mai susţinute eforturi ale şoferului, pe fugă clienţii beţivii ar pune).

'Off the customers' nu este un grup.

3. În sfârşit, dacă 'off the bus' este un grup prepoziţional, ar trebui să-l putem *uni cu altul*.

Drunks would get off the bus and on the train (Beţivii ar coborî din autobuz ca să urce în tren).

'Off the customers' pică şi acest test al caracterului de grup:

*Drunks would put off the customers and off the waitresses.

Am luat în considerare câteva dovezi pentru categoriile cuvintelor şi pentru categoriile grupurilor. Există, de asemenea, dovezi pentru categorii intermediare.

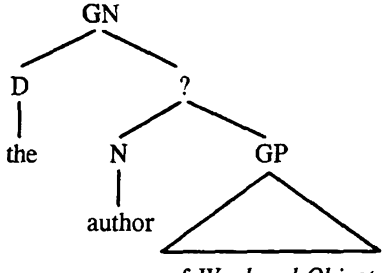

Figura 6.7.

Să luăm în considerare grupul nominal 'the author of *Word and Object*' ('autorul lui *Word and Object*') (ceea ce am numit mai devreme o „descripţie definită"; 2.5). Constituenţii săi includ, în mod evident, deteminantul 'the', substantivul 'author' şi grupul prepoziţional 'of *Word and Object*'. Structura completă a grupului nominal pare a fi cea din figura 6.7.

Semnul „?" din figura 6.7 ridică întrebarea: ce fel de categorie este 'author of *Word and Object*' ('autor al lui *Word and Object*')? La prima vedere poate părea a fi doar un alt grup nominal. Dar au fost invocate motive distribuţionale şî de altă natură pentru a crede că nu e aşa: motive pentru a crede că 'autor al lui *Word and Object*' este o categorie nominală intermediară. De exemplu, 'autorul lui *Word and Object*' şi 'autor al lui *Word and Object*' nu se pot înlocui reciproc. Acolo unde o ai pe una dintre ele într-o propoziţie nu o poţi înlocui cu cealaltă fără a trece de la corectitudine la incorectitudine gramaticală. Dimpotrivă, 'autor al lui *Word and Object*' şi 'asasin al lui Martin Luther King' se pot substitui reciproc. Au fost introduse două notaţii pentru a reţine această categorie intermediară (şi sunt adesea folosite împreună în aceeaşi discuţie!). Într-una dintre notaţii, substantivul -„cap" 'autor' este un N, extensiunea sa grupală singulară, 'autor al lui *Word and Object*', este un N′, iar extensiunea grupală dublă, 'autorul lui *Word and Object*', este un N″. Într-o altă notaţie, un constituent N′ este un $\bar{N}$ („N-barat"), iar un N″ este un $\bar{\bar{N}}$ („N-dublu-barat").

Am discutat despre constituirea grupurilor nominale. Remarce similare se aplică la constituirea grupurilor verbale, adjectivale, adverbiale şi prepoziţionale. Astfel, „capul" adjectival 'supărată' este un A, 'supărată pe guvernul ei' este un A′ sau A-barat şi 'foarte supărată pe guvernul ei' este un A″ sau A-dublu-barat. Este obişnuit să se folosească 'X' ca o variabilă pentru diferitele categorii-cap (substantive, verbe, adjective etc.) şi să se numească teoria generală a structurii grupurilor „teoria X-barat".

Tipurile de consideraţii empirice pe care le-am discutat pe scurt în secţiunea de faţă au dus la admiterea generală de către lingvişti a faptului că propoziţiile au o structură ierarhică a constituenţilor, fiecare fiind într-o categorie. Totuşi, există încă dezacorduri cu privire la care anume categorii există.

**6.4. Anafora

Am menţionat anafora foarte pe scurt în secţiunile anterioare. Am notat că o variabilă legată în logică este precum un pronume anaforic, transreferenţial, a cărui interpretare depinde de cuantificatorul care îl leagă (2.4). Şi am diferenţiat pronumele anaforice de pronumele deictice, cele din urmă fiind folosite „din senin", fără ca referinţa lor să depindă în vreun fel de o altă parte a discursului. Am sugerat că referinţa unui pronume deictic trebuie explicată printr-un d-lanţ cauzal întemeiat pe referent (5.8). Este timpul să spunem ceva mai multe despre pronumele anaforice, o chestiune sintactică bogată, la care şi-au adus contribuţia atât lingviştii, cât şi filosofii. Vom distinge patru feluri de anaforă.

1. *Legat*: pronumele anaforic 'îl' din propoziţia următoare este, probabil, un exemplu de pronume cu funcţionare asemenea variabilelor legate din logică:

(1) Fiecare bărbat crede că Monica îl iubeşte.

Dacă este aşa, pronumele este legat de cuantificatorul 'fiecare bărbat' ; cuantificatorul este „antecedentul" său.

2. *Designaţional*: pronumele anaforice pot, de asemenea, să fie legate anaforic de termeni designaţionali: de nume proprii, de pronume deictice şi de descripţii designaţionale. Acesta este, probabil, cazul cu 'îl' în:

(2) Bill crede că Monica îl iubeşte.

Dacă este aşa, referinţa lui 'il' este dependentă de antecedentul 'Bill' şi desemnează astfel ceea ce desemnează Bill.

Aceste interpretări ale lui (1) şi (2) sunt probabile, dar nu sigure, întrucât 'îl' ar putea fi folosit deictic spre a-l desemna, de pildă, pe Al. Astfel, putem crede că Monica îl iubeşte pe Al. Aşadar, (1) şi (2) sunt exemple în care pronumele poate fi atât anaforic, cât şi deictic. În alte propoziţii, opţiunea anaforică nu mai este valabilă. Astfel, în propoziţia următoare, 'îl' nu poate fi anaforic cu privire la Bill:

(3) Bill îl iubeşte.

'Îl' trebuie să fie deictic, având referinţa determinată independent de 'Bill'. După cum spun lingviştii, nu poate fi co-indexat cu 'Bill'. (Lingviştii au, de asemenea, tendinţa să spună că nu poate fi coreferenţial cu 'Bill'. Este o greşeală. Cel care enunţă (3) ar putea să-l desemneze pe Bill prin 'îl' fără a realiza asta ; poate că lumina este proastă ori poate că Bill este deghizat ori poate referinţa se face prin intermediul unei fotografii de calitate slabă ; sau e posibil ca vorbitorul să năzuiască la efecte retorice. Ideea este că (3) nu poate fi intepretată astfel încât *coreferinţa să fie cerută de sintaxă*. Dar poate exista coreferinţă „accidentală".)

Lingviştii au descoperit că pronumele diferă în mod interesant de „reflexivele" precum 'pe sine'. Diferenţa cea mai evidentă este că reflexivele *trebuie să fie* anaforice pentru a fi corecte gramatical: nu există o opţiune deictică pentru ele. Dar există o diferenţă şi mai interesantă. Tocmai am constatat că pronumele din (3) nu poate fi anaforic cu privire la 'Bill'. Însă reflexivele din:

(4) Bill se iubeşte pe sine.

trebuie să fie anaforice cu privire la Bill. Dimpotrivă, în vreme ce pronumele din (2) poate fi anaforic cu privire la Bill, reflexivul din:

(5) *Bill crede că Monica îl iubea pe sine.

nu poate fi anaforic, astfel încât (5) nu este gramaticală. În general, se dovedeşte că reflexivele şi pronumele sunt complementare: domeniile în care pronumele trebuie să fie libere sunt domeniile în care reflexivele trebuie să fie legate. Sarcina specificării domeniului s-a dovedit a fi dificilă.

Un prim pas este observaţia că pronumele 'îl' pare a fi în (3) „prea aproape" de 'Bill' pentru a fi legat de el, însă nu în (2), pe când reflexivul 'pe sine' pare a fi în (4) „suficient de aproape" de 'Bill' pentru a fi legat de el, dar nu în (5). Într-adevăr, se

pare că un pronume şi antecedentul său nu pot sta în aceeaşi propoziţie - „colegi de propoziţie" -, în vreme ce un reflexiv şi antecedentul său trebuie să stea astfel. Dar această condiţie se dovedeşte a fi prea simplă.

Să luăm:

(6) Prietenul lui Bill se iubeşte pe sine (*Bill's friend loves himself*).
(7) Prietenul lui Bill îl iubeşte (*Bill's friend loves him*).

'Prietenul luî Bill' este coleg de propoziţie [*clause mate*] atât cu reflexivul din (6), cât şi cu pronumele din (7). Deci condiţia de a fi „colegi de propoziţie" pare a explica de ce 'prietenul lui Bill' este antecedentul reflexivului, dar nu şi al pronumelui. Însă condiţia nu reuşeşte să explice de ce nu poate fi 'Bill' antecedentul reflexivului in (6), în vreme ce este antecedentul pronumelui din (7) (mai puţin în cazul în care pronumele este deictic). Căci 'Bill' este, de asemenea, coleg de propoziţie atât cu pronumele, cât şi cu reflexivul. Evident, trebuie spus mai mult despre aceste chestiuni. Ce explică diferenţele dintre 'Prietenul lui Bill' şi 'Bill' în situaţiile anaforice?

Răspunsul poate fi găsit folosind noţiunea importantă de *c-comandă*, definită prin intermediul nodurilor unui arbore de structură frazală:

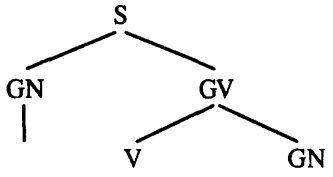

Figura 6.8.

Un nod A *c-comandă* un nod B dacă şi numai dacă primul nod din arbore care îl domină pe A îl domină de asemenea şi pe B, iar nici A, nici B nu domină acest prim nod.

Să luăm în considerare arborele simplu din figura 6.8. Subiectul GN (stânga) c-comandă obiectul GN (dreapta), întrucât primul nod ce domină subiectul este S, care domină de asemenea obiectul. Dar obiectul GN nu c-comandă subiectul deoarece primul nod ce domină obiectul este GV, care nu domină subiectul. Iar regula de care avem nevoie este că un reflexiv trebuie să aibă un antecedent care îl c-comandă în interiorul propoziţiei sale; un pronume nu poate avea un astfel de antecedent în interiorul propoziţiei. (Lingviştii definesc o noţiune de *legătură* care se aplică termenilor designaţionali spre a stabili regula.)

Să revenim la exemplele noastre. Figura 6.9 este arborele pentru (6). 'Prietenul lui Bill' c-comandă 'pe sine' deoarece nodul care îl domină primul este S care domină, de asemenea, 'pe sine'. Aşadar, 'prietenul lui Bill' poate fi antecedentul lui 'pe sine', dar 'Bill' nu poate fi. Considerând antecedentul lui 'pe el' în (7), situaţia este inversă.

În ciuda acestui succes, regula noastră trebuie rafinată în continuare spre a putea justifica şi alte exemple. Dar vom lăsa lucrurile aşa cum se prezintă ele acum.

„Reciprocele" - de exemplu, 'unul pe altul' în 'Bill şi Monica se iubesc unul pe altul' - sunt guvernate de aceeaşi regulă ca şi reflexivele. Cumva confuz, termenul 'anafora' este rezervat în lingvistică pentru reflexive şi reciproce, necuprinzând şi pronumele anaforice.

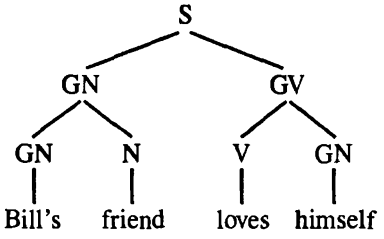

Figura 6.9.

În discutarea pronumelor anaforice de tipul 2, ne-am restrâns până acum la legăturile anaforice *din interiorul unei propoziții*. Într-adevăr, ele sunt singurele legături anaforice despre care lingviștii cred că fac obiectul gramaticii. Însă pronumele pot avea legături evidente cu termenii designaționali dintr-o propoziție anterioară, chiar cu o propoziție enunțată de altcineva. Astfel, în dialogul:

Al: Monica îl iubește pe Bill.
Betty: Da, dar are încredere în el?

'îl' pare a fi anaforic dependent de 'Bill' în același fel în care este în (2): desemnează tot ceea ce desemnează 'Bill'.

3. *Negat*: Legăturile anaforice trans-sententiale nu sunt numai cu termeni designaționali, ci și cu cuantificatori. Astfel, în dialogul:

Al: Trebuie să fie vreo femeie care are încredere în Bill.
Betty: Ea ar trebui să fie foarte credulă.

'Ea' este anaforic dependent de cuantificatorul 'vreo femeie'. Ce putem spune despre acest lucru? Pare straniu să spunem că un cuantificator al unei persoane este legat de enunțul unei alte persoane. Studierea poate continua ore în șir, implicând numeroși oameni și zeci de pronume anaforice sub acel cuantificator. Putem să le concepem pe acestea ca fiind toate sub întinderea unui cuantificator, ca și cum ar avea forma unui lung enunț conjunctiv? Ori ar trebui mai degrabă să presupunem că există un al treilea tip de pronume, anaforic sub un cuantificator, dar nelegat de el?

Supoziția a fost confirmată de Gareth Evans (1985). Să luăm fraza:

(8) Puține femei au încredere în Bill și ele sunt foarte credule.

Dacă pronumele 'ele' ar fi legat de cuantificatorul 'puține femei', atunci (8) ar trebui să fie echivalentă cu:

(9) Puține femei sunt astfel încât ele să aibă încredere în Bill și să fie foarte credule.

Dar nu este: (8) implică faptul că puține sunt femeile care au încredere în Bill, punct; și că *toate* acestea sunt foarte credule. Numeroase astfel de exemple au dus la acordul general că Evans a identificat un tip distinct de pronume nelegat. Iar cu ajutorul noțiunii de *c-comandă* îl putem distinge de un pronume legat: un pronume anaforic sub un

cuantificator este legat de el dacă şi numai dacă acel cuantificator îl c-comandă. 'Puţine femei' nu c-comandă 'ele' în (8), însă 'fiecare bărbat' c-comandă 'îl' în (1). De vreme ce nici un cuantificator dintr-o propoziţie nu poate c-comanda un pronume dintr-o alta, nu pot exista legături trans-sentenţiale.

Cum să interpretăm aceste pronume nelegate? O teorie atrăgătoare, apropiată de a lui Evans, este că un asemenea pronume are autoritatea de a substitui o descripţie definită care este recuperabilă din propoziţia cuantificată antecedentă. Astfel, (8) este echivalentă cu:

(10) Puţine femei au încredere în Bill şi *puţinele femei care au încredere în Bill* sunt foarte credule.

(Descripţia recuperată este cu italice.) Acest lucru are consecinţa dorită că *toate* acelea care au încredere în Bill sunt foarte credule. Dar există o problemă: când este aplicată la alte exemple, substituirea are consecinţe nedorite. Un caz celebru este:

(11) Socrate avea un câine şi acesta l-a muşcat.

Potrivit teoriei, propoziţia e echivalentă cu:

(12) Socrate avea un câine şi *câinele pe care îl avea* l-a muşcat.

Problema este că din (12) decurge că Socrate avea numai un câine, dar (11) pare a fi pe deplin concordantă cu faptul că Socrate avea şi un *alt* câine care nu l-a muşcat.

Teoria are, de asemenea, de înfruntat o dificultate severă, cea a notoriilor propoziţii cu „măgari":

(13) Orice om care are un măgar îl bate.
(14) Dacă John are un măgar, îl bate.

Dificultatea provine din aceea că, la o anumită lectură, (13) şi (14) nu privesc doar măgarul unic al fiecărui proprietar de măgari, ci *toţi* măgarii proprietarilor. Propoziţiile cu măgari sunt formidabil de grele pentru orice teorie, aşa că nu vom spune mai multe despre ele.

4. *Comoditate*: Există un ultim tip de pronume anaforic, pe care Peter Geach (1962) îl numeşte „pronume de comoditate". Ele sunt pronume care au pur şi simplu autoritatea de a substitui un grup nominal identic din punct de vedere formal cu unul anterior. Decât să repetăm o sintagmă anterioară, folosim un pronume din „comoditate". Astfel, să luăm:

(15) O persoană care îşi bate joc de postmodernism are mai multă dreptate decât una care îl ia in serios.

Aici 'una' stă pur şi simplu pentru cuvintele 'o persoană' şi are semnificaţia pe care 'o persoană' ar fi avut-o in acel loc.

Astfel inchidem discuţia despre sintaxă. N-am făcut decât să zgâriem suprafaţa acestui subiect foarte fertil. Pentru a face mai mult, ar trebui să intrăm mai adânc in lingvistică.**

Lecturi recomandate

Operele clasice timpurii ale lui Chomsky sunt *Syntactic Structures* (1957) şi ***Aspects of the Theory of Syntax* (1965)**. O lucrare mai uşor de citit este *Topics in the Theory of Generative Grammar* (1966), părţi din care sunt reproduse sub acelaşi titlu în Searle, 1971, *The Philosophy of Language*. ***Lectures on Government and Binding* (1981) a dus la o schimbare radicală de abordare printre lingviştii generativişti. Mai recent, la fel s-a întâmplat cu *The Minimalist Program* (1995a), capitolele 3 şi 4.****

Textele introductive în gramatica generativă includ următoarele titluri: Radford, 1988, *Transformational Grammar*; Lasnik şi Uriagereka, 1988, *A Course in GB Syntax*; Haegeman, 1994, *English Syntax*; Newson şi Cook, 1996, *Chomsky's Universal Grammar.* **Webeluth, 1995, *Government and Binding Theory and the Minimalist Program* este o lucrare mai avansată. ****

Searle, 1972, „Chomsky's Revolution in Linguistics", retipărită în Harman, 1974, o colecţie de articole *On Noam Chomsky*, dă o perspectivă generală bună asupra lingvisticii generative, evidenţiind diferenţele ei de cele ale predecesorilor. Alte colecţii includ George, 1989a, *Reflections on Chomsky* şi Kasher, 1991, *The Chomskyan Turn.*

Geach, 1962, *Reference and Generality*, o lucrare filosofică clasică despre anaforă, susţine că toate pronumele anaforice sunt fie precum variabilele legate, fie pronume de comoditate. Evans, 1985, *Collected Papers*, capitolele 4, 5 şi 8, sunt texte influente ce argumentează împotriva lui Geach şi în favoarea pronumelor de tipul 3, pe care îl numeşte „tip E". Neale, 1990, *Descriptions*, capitolele 5 şi 6, este o dezvoltare excelentă şi clară a concepţiei lui Evans. Wilson, 1984, „Pronouns and Pronominal Descriptions" oferă o abordare alternativă interesantă.

PARTEA A III-A

LIMBAJUL ŞI MINTEA

7

GÂNDIRE ŞI SEMNIFICAŢIE

7.1. Gândurile ca reprezentări interne

Până acum ne-am concentrat asupra semnificaţiei, o proprietate a entităţilor lingvistice. Am fost astfel adesea conduşi la observaţii privind stările mentale ale utilizatorilor limbajului (cei care produc entităţile lingvistice), întrucât e limpede că semnificaţia depinde în diferite feluri de acele stări. În particular, s-a dovedit imposibil să discutăm despre semnificaţie fără a discuta despre competenţa lingvistică ori despre înţelegere. În partea de faţă a cărţii, ne vom concentra asupra acelor zone ale gândirii care sunt relevante pentru limbaj. Începem cu gândurile. Relevanţa gândurilor pentru limbaj este surprinsă de ideea populară că „limbajul exprimă gândirea".

Gândurile - sau, aşa cum sunt numite uneori, „atitudinile propoziţionale" - sunt stări interne: convingeri, dorinţe, speranţe, temeri etc. De ce am admite că asemenea stări interne există? Deoarece suntem nevoiţi, pentru explicarea comportamentului. De ce votează Oscar cu Reagan? Răspunsul nostru apare în termeni de convingeri şi dorinţe: el crede că Reagan este un preşedinte periculos; crede că un preşedinte periculos este în măsură să-i oprească pe ruşi; el doreşte ca ruşii să fie opriţi ş.a.m.d. Gândurile sunt stări care controlează comportamentul.

Ipoteza noastră de început despre limbaj era că acesta este *reprezentaţional* (2.1). La fel este şi ipoteza de început despre gânduri. Gândurile sunt reprezentări (ori reprezentări greşite) interne ale lumii externe. Ele au *conţinuturi*. Dorinţa de a o întâlni pe Jane Fonda e diferită de dorinţa de a o întâlni pe cea mai frumoasă agentă CIA pentru simplul fapt că aceste două gânduri au conţinuturi reprezentaţionale diferite. (Să luăm notă de faptul că la fel ar fi şi în cazul în care Jane Fonda ar fi cea mai frumoasă agentă CIA: intervine iarăşi problema opacităţii; 2.5.) Mai departe, conţinutul unui gând este relevant din punct de vedere cauzal. Pentru că o persoană a dorit *să o întâlnească pe Jane Fonda*, s-a aşezat la uşa scenei. Dacă ar fi dorit *să o întâlnească pe cea mai frumoasă agentă CIA*, ar fi făcut altceva. La fel, dacă Oscar ar fi crezut că *un preşedinte periculos ar fi fost ultimul lucru pe care şi-l doreşte*, ar fi votat cu altcineva.

Gândurile diferă nu numai prin conţinutul reprezentaţional: acelaşi conţinut poate fi implicat într-o convingere, dorinţă ş.a.m.d. Fiecare dintre ele este o stare ce controlează comportamentul [*behavior-controlling state*], dar fiecare alimentează comportamentul într-un fel diferit. Ce înseamnă, în acest caz, a avea un gând? Înseamnă a avea o anumită relaţie sau „atitudine" - de exemplu, aceea de a crede - cu un anumit conţinut.

Pe scurt, gândurile sunt stări interne ale oamenilor (posibil şi ale altor entităţi) care îşi datorează puterea cauzală în parte conţinuturilor reprezentaţionale şi, în parte, relaţiei pe care oamenii o au cu conţinuturile.

Calea standard de atribuire a unui gând unei persoane *x* este de a folosi o propoziţie de forma '*x V* că *p*', unde 'că *p*' specifică un conţinut, iar '*V*' - relaţia în care *x* trebuie să se afle cu acel conţinut; de exemplu, 'Oscar crede că Reagan este periculos'.

Există o ambiguitate în termenul obişnuit 'gând'. El poate fi folosit, aşa cum am făcut noi mai sus, pentru a se referi la o stare mentală: a avea o atîtudine faţă de un conţinut. Dar poate fi de asemenea folosit pentru a se referi numai la conţinut. Astfel întrebuinţat, el este mai curând folosit ca 'propoziţie'. Îl vom utiliza în ambele feluri.

7.2. Ipoteza limbajului gândirii

Ce fel de reprezentări interne sunt gândurile? Împărtăşim ipoteza „limbajului gândirii", atribuită în cea mai mare măsură lui Jerry Fodor (1975) şi Gilbert Harman (1973), potrivit căreia gândurile sunt asemenea propoziţiilor limbajelor umane (engleza, româna etc.), având deci caracter lingvistic. Gândurile sunt propoziţii *mentale*, iar părţile lor, conceptele, sunt cuvinte *mentale*.

1. Gândurile par a avea aceleaşi proprietăţi semantice ca şi propoziţiile din limbajele umane. (a) Gândurile au relaţii referenţiale cu lumea, aşa cum au şi propoziţiile. Convingerea lui Oscar că Reagan este periculos se referă la Reagan („este despre" Reagan) la fel cum o face şi afirmaţia 'Reagan este periculos'. (b) Convingerile, ca şi aserţiunile, sunt adevărate sau false. Dorinţele şi speranţele nu sunt astfel, însă se aseamănă cu cererile, având condiţii de acord sau de satisfacţie (2.3). (c) Gândurile, ca şi propoziţiile, pot sta în relaţii inferenţiale. Oscar ar fi putut ajunge la convingerea lui pe baza unei inferenţe din convingerile sale că toţi creştinii sunt periculoşi şi că Reagan este creştin. Pe scurt, „conţinutul" reprezentaţional al unui gând pare a diferi numai ca nume de „semnificaţia" reprezentaţională a propoziţiei folosite pentru a exprima sau a comunica gândul.

Acest lucru nu este suficient pentru a arăta că un gând este şi din punct de vedere *sintactic* ca o propoziţie, întrucât nu arată că un gând are semnificaţie sentenţială parţial *în virtutea faptului că posedă o sintaxă*. Există alte căi pentru a poseda semnificaţie. Astfel, o parte a unei hărţi poate să spună *Canberra este mai aproape de Sydney decât de Melbourne*; şi totuşi, „sintaxa" acelei părţi - felul în care semnificaţia ei depinde de semnificaţiile constituenţilor mai simpli - este foarte diferită de cea a unei propoziţii. Iar un steag naval, care nu are nici un fel de sintaxă, a însemnat odată *pe acest vapor este febră galbenă*.

2. Suntem de părere că un gând e ca o propoziţie nu doar pentru că are semnificaţia unei propoziţii, ci şi pentru că are sintaxa unei propoziţii. Un motiv pentru a crede acest lucru vine din explicaţia lui (c) de mai sus. Cum ar putea Oscar să-şi infereze convingerea din celelalte două menţionate? Cum am putea explica *procesul* gândirii lui Oscar, *gândirea* lui? Una dintre regulile care guvernează gândirea lui Oscar autorizează toate inferenţele de forma:

Toţi *F*-ii sunt *G*.
a este *F*.
Deci *a* este *G*.

Inferenţa lui Oscar este o instanţă a acestei forme. Deci, în explicarea gândirii lui Oscar, atribuim anumite forme convingerilor sale, forme care au structuri sintactice pe care convingerile le pot împărţi cu propoziţiile.

3. Un alt motiv pentru a atribui gândurilor o sintaxă este că gândirea, la fel ca limbajul, e sistematică. Oamenii nu învaţă să producă şi să înţeleagă propoziţiile una câte una; ei învaţă elementele de propoziţie şi reţetele pentru a pune elementele laolaltă (1.2). Aşa cum am indicat (2.2), acest lucru pretinde ca propoziţiile să aibă structură sintactică. Remarce similare sunt valabile şi pentru gânduri. Oamenii au capacitatea să gândească indefinit de multe gânduri pe care nu le gândesc şi nici nu le vor gândi vreodată, căci ei au dobândit conceptele conţinute în gânduri şi au obţinut reţeta pentru a le pune laolaltă. Capacitatea respectivă cere ca gândurile să aibă structură sintactică.

Motivele enumerate contează în mod esenţial împotriva concepţiei că gândurile sunt simple din punct de vedere structural, precum steagul naval, dar nu atât de decisiv împotriva concepţiei că gândurîle sunt ca hărţile, imaginile sau diagramele. Cu toate acestea, credem că motivele împotriva acestei concepţii sunt foarte persuasive. Poate că ea ar putea să dea seama de sistematicitatea gândurilor, dar este dificil de văzut cum ar putea explica procesul gândirii. Logica formală ne dă o idee foarte bună despre cum poate avea loc o inferenţă precum cea a lui Oscar dacă treptele ei sunt reprezentate lingvistic. Chiar de la începutul ei, ştiinţa computerelor a folosit ideea pentru a construi maşini ce procesează reprezentări lingvistice. În ultimii ani, ştiinţa computerelor a încercat să dezvolte maşini „conexioniste", care folosesc reprezentări de un tip foarte diferit. În ciuda succesului remarcabil al acestor maşini în privinţa anumitor forme de inferenţă, procesele conexioniste par a fi departe de a surprinde ceva de tipul unei inferenţe umane.

4. Avem încă două motive în favoarea ipotezei limbajului gândirii. Mai întâi, gândurile, ca şi propoziţiile sunt abstracte. Propoziţia 'Orson cântăreşte 130 kg' nu ne spune nimic despre Orson în afara greutăţii lui (1.2). La fel e şi cu gândul că Orson cântăreşte 130 kg. Imaginile, hărţile şi diagramele sunt prea bogate şi ambigue pentru a capta conţinutul unui gând; o fotografie a lui Reagan nu este în mai mare măsură o reprezentare a convingerii că are riduri decât că e de tip caucazian sau că e surprinzător de păros pentru un om bătrân. Gândirea şi vorbirea sunt abstracte, şi anume abstracte in acelaşi fel. (Desigur, imaginile pot fi *asociate cu* gândurile, in special cu cele bazate pe percepţie, dar ele însele nu sunt gânduri.)

5. În fine, trebuie să *explicăm* conţinuturile gândirii. Luăm ca lucru stabilit faptul că gândul că Reagan este periculos, ca şi propoziţia 'Reagan este periculos', are o parte care înseamnă *Reagan*. Cum să explicăm contribuţia pe care o are o parte la semnificaţia întregului? Când e vorba despre propoziţii, am văzut cum se procedează. Luăm de la lingvişti informaţii despre structurile sintactice şi de la logicieni informaţii despre cum depind condiţiile de adevăr de structură (6.1). Suntem departe de a avea toate detaliile, bineînţeles, dar abordarea pare a fi promiţătoare. Dacă ipoteza limbajului gândirii este corectă, aceeaşi abordare este la fel de promiţătoare şi pentru gânduri, întrucât, în această concepţie, conţinuturile gândurilor sunt semnificaţii ale propoziţiilor *mentale*. Şi, din nou, nu avem cunoştinţă despre vreo explicaţie alternativă. Să avem în vedere hărţile, de exemplu. Vedem cu claritate cum reprezintă o hartă *Sydney este la nord de Melbourne*, dar ne întrebăm cum ar reprezenta relaţiile nonspaţiale; de pildă, *Sydney este mai însufleţit decât Melbourne*. De asemenea, nu avem idee despre cum ar putea

reprezenta situaţii nonrelaţionale; de exemplu, *Felix este un tigru* şi *Reagan este periculos*. Şi ce putem spune despre *ratele de interes înalte pot cauza un colaps bancar*? Şi cum ar putea surprinde cuantificarea, condiţionalele contrafactuale şi alte gânduri complexe?

Conchidem că ipoteza limbajului gândirii este corectă: gândirea se află într-un limbaj.

7.3. Limbajul gândirii: public sau „Mentalese"?

Se ridică intrebarea: in ce limbaj se gândeşte? Pare limpede ideea că limbajul gândirii unei persoane este similar în diferite feluri cu limbajul public în care îşi exprimă gândirea. În lumina acestui fapt, este tentant să presupunem că cele două limbaje sunt *aceleaşi*. Potrivit „ipotezei limbajului public al gândirii", limbajul gândirii persoanei este limbajul vorbirii ei. Aceasta este linia pe care am adoptat-o în prima ediţie. O ipoteză alternativă este aceea că gândirea unei persoane se face într-un limbaj mental special, „Mentalese". Astfel, dacă persoana vorbeşte engleză, atunci ipoteza Mentalese este că ea vorbeşte *traducând* din Mentalese în engleză şi că înţelege engleză făcând invers. Este bine cunoscută apărarea pe care a luat-o Jerry Fodor unei versiuni extreme a ipotezei Mentalese, potrivit căreia Mentalese este atât universal, cât şi *în mare măsură înnăscut*. Suntem în continuare foarte sceptici cu privire la această versiune a ipotezei şi vom discuta versiunea moderată: este limbajul gândirii un limbaj public (pentru cei care vorbesc unul) sau o variantă de Mentalese?

Să remarcăm că intrebarea e distinctă de - şi o continuă pe - cea discutată în ultima secţiune. Să conchidem că gândim într-un limbaj e altceva decât să conchidem că gândim într-un anume limbaj, şi nu în altul.

O obiecţie la adresa ipotezei limbajului public al gândirii poate fi imediat respinsă. Când este examinat creierul viu al unui vorbitor de engleză, nu găsim nici o tablă cerebrală pe care să fie scrise propoziţii în englezeşte. Nimic din interiorul capului *nu arată* ca o propoziţie. Este o obiecţie confuză. Cum *arată* de fapt o propoziţie? Propoziţiile, spre deosebire de imagini, sunt independente de mediu (1.2). În vreme ce relaţiile dintre imagine şi imaginat sunt - într-un sens vag - naturale ori intrinsece, relaţiile dintre nume şi numit sunt arbitrare. Lăsând la o parte chestiunile practice, orice ar putea fi folosit pentru a se referi la orice. Într-adevăr, suntem familiarizaţi cu o gamă de tipuri fizice foarte diferite, folosite pentru unul şi acelaşi tip semantic (4.2); o propoziţie poate fi realizată fizic ca o secvenţă de vibraţii acustice, ca gesturi într-un limbaj al semnelor, ca note pe o hârtie, ca o secvenţă de steaguri, ca pulsuri electrice de diferite tipuri ş.a.m.d. Deci nu este nimic incoerent în ideea că propoziţiile ar putea fi realizate, de asemenea, într-un mediu neuronal.

Se acceptă în general că ipoteza trebuie, cel puţin, să fie limitată: nu *întreaga* gândire poate fi într-un limbaj public. Animalele superioare şî copiii la vârste prelingvistice gândesc, dar sigur nu într-un limbaj public. Iar o parte a gândirii adultului nu are loc nici ea, în mod sigur, într-un astfel de limbaj: să luăm în considerare gândirea despre muzică sau şah, de pildă. Deci teza trebuie să arate că *cea mai mare parte* a gândirii umane mature constă în a avea atitudini de convingere, dorinţă, speranţă etc., faţă de propoziţiile mentale dintr-un limbaj public.

Ipoteza e atrăgătoare din punct de vedere intuitiv, deoarece capacităţile noastre cognitive par a fi strâns legate de capacităţile lingvistice. Dezvoltarea generală a celor două capacităţi merge mână in mână. Mai departe, este foarte plauzibil să presupunem că abilitatea noastră de a gândi anumite gânduri depinde de limbaj. Am putea avea convingeri despre avioane ori dorinţe despre bombele nucleare înainte de a avea cuvintele corespunzătoare? (Revenim asupra chestiunii dependenţei gândirii de limbaj în capitolul 10.)

Ipoteza are şi un anumit sprijin introspectiv. Vorbirea *pare* deseori a fi gândire cu voce tare; gândirea *pare* deseori a fi vorbire cu sine însuşi. Mai mult, să luăm în considerare obstacolul familiar pe care o persoană trebuie să-l înlăture în învăţarea unei limbi străine: a învăţa să „gândească în limba respectivă". Până când reuşeşte să spargă zidul, persoana foloseşte limba străină prin traduceri în şi din limba maternă. Sau cel puţin aşa pare la introspecţie.

Consideraţiile acestea sunt departe de a fi decisive ca suport al ipotezei limbajului public al gândirii, deoarece alternativa Mentalese poate fi capabilă să le explice. Poate că dezvoltarea simultană a limbajului şi a gândirii ar putea fi descrisă prin luarea unei cauze externe ca fiind răspunzătoare de ambele dezvoltări. Şi pare de-a dreptul simplu pentru ipoteza Mentalese să dea seamă de dovezile introspective cu privire la gândirea într-un limbaj. Se poate pretinde că, înainte de a „sparge zidul", traducerea pe care persoana o face din Mentalese în limba străină are doi paşi: ea traduce mai întâi in limba ei maternă şi apoi din limba maternă în cea străină. În vreme ce traducerea în limba străină cere efort conştient, traducerea în limba maternă este dobândită prin practică şi neconştientă. De aici impresia iniţială a persoanei că traduce limba străină, şi nu limba ei maternă. Ea răzbate prin obstacolul lingvistic atunci când cei doi paşi fuzionează într-unul singur, neconştient. De aici impresia ei că gândeşte în limba străină.

Mai mult decât atât, există dovezi introspective şi experimentale care par să fie împotriva ipotezei publice. Deseori părem a avea un gând, însă avem greutăţi în a-l exprima: „cuvintele îmi stau pe vârful limbii". Dar, dacă gândul ar fi în chiar cuvintele care îl exprimă, de ce am avea greutăţi? Fenomenul sugerează mai degrabă că ne luptăm să traducem gândul din Mentalese în engleză. Dar poate că nu. Poate că ne luptăm să formăm gândul, un gând care, o dată format, este în engleză şi este uşor de exprimat.

Experimentele arată că, atunci când citim un pasaj, tindem să reţinem mai degrabă „mesajul" decât cuvintele. Astfel, să luăm un enunţ ce *nu* a apărut în pasajul pe care l-am citit. Întrebaţi dacă enunţul a apărut în pasaj, e probabil să spunem că da în caz că are o semnificaţie apropiată de cel din text. Aceasta sugerează că am înmagazinat o reprezentare în Mentalese şi că nu ne amintim care dintre numeroasele ei traduceri în engleză a apărut în pasaj. Însă, din nou, se poate să nu se întâmple aşa. E posibil să fi stocat o reprezentare în engleză, insă, dată fiind întâietatea interesului nostru faţă de mesaj, şi nu faţă de forma particulară a cuvintelor în care este prezentat, nu vom fi preocupaţi de stocarea în forma în care ne-a fost prezentat: alegem forma cea mai „naturală" pentru noi, cea mai potrivită pentru recuperarea mesajului. Când suntem întrebaţi, nu ţinem minte dacă în pasaj a apărut enunţul dat ori un echivalent al lui.

Se obişnuieşte să se obiecteze la adresa ipotezei limbajului public, indicându-se că limbajele publice sunt adesea neexplicite, pe când limbajul gândirii nu poate fi astfel. O propoziţie publică „arată ca":

(1) John a lovit băiatul.

dar propoziţia mentală trebuie „să arate mai curând ca"

(2) $[_{S}[_{GN}[_{N}John]]\ [_{GV}[_{V}a\ lovit]\ [_{GN}[_{N}băiat]\ [_{DET}-ul]]]]$.

Diferenţa este subliniată de faptul că limbajele publice sunt *ambigue*, în vreme ce limbajul gândirii nu poate fi ambiguu. Astfel, propoziţia 'Vizita rudelor poate fi plictisitoare' e de o ambiguitate notorie. Dimpotrivă, ori de câte ori o persoană are un gând exprimat de această propoziţie, gândul nu poate fi ambiguu dacă gândirea persoanei este de a proceda într-o manieră raţională: procesorul central poate opera numai asupra unei propoziţii mentale ce explicitează dacă înseamnă că vizitarea rudelor poate fi plictisitoare sau dacă rudele care vizitează pot fi plictisitoare.

Obiecţia este confuză în privinţa ambiguităţii şi a semnificaţiei explicitării. Ambiguitatea este o proprietate a reprezentării *tipurilor*. Un anumit tip într-un mediu fizic – de exemplu, un tip sonor – este ambiguu dacă unii dintre reprezentanţii săi au o semnificaţie, iar alţii au altă semnificaţie (4.2). Obiecţia indică, pe bună dreptate, că gândul exprimat într-o anumită ocazie – un *reprezentant* [*token*] mental – nu este ambiguu. Dar atunci nu este nici enunţul care îl exprimă: orice reprezentant al enunţului 'Vizita rudelor poate fi plictisitoare' va avea o semnificaţie sau alta (lăsând la o parte confuziile şi jocurile deliberate de cuvinte). Ambiguitatea nu e în mai mare măsură o proprietate a reprezentanţilor de enunţuri decât a reprezentanţilor mentali. Cum stau lucrurile cu explicitarea? Obiecţia indică în mod corect o diferenţă: în vreme ce reprezentantul de enunţ are unele proprietăţi sintactice neexplicite, toate proprietăţile sintactice ale reprezentantului Mentalese subiacent trebuie să fie explicite. Acest lucru dezvăluie diferenţe in forma fizică brută a reprezentanţilor, dar el singur nu arată că ele diferă în proprietăţile sintactice; reprezentanţii scrişi 'Mâncarea şi vinul cu preţurile mici pot fi interesante' şi '(Mâncarea şi vinul cu) preţurile mici pot fi interesante' diferă ca formă, dar pot fi identici din punct de vedere sintactic; la fel pentru (1) şi (2). Dacă un reprezentant are sau nu o proprietate sintactică este un lucru; dacă forma lui face sau nu ca proprietatea să fie explicită este altceva. Gândurile diferă de enunţuri prin faptul că trebuie să fie explicite sintactic, şi nu prin faptul că trebuie să fie diferite sintactic.

Poate cea mai puternică influenţă împotriva ipotezei publice provine din concepţiile lui Noam Chomsky. El a promovat o abordare puternic cognitivistă a competenţei lingvistice. Chomsky crede că utilizarea limbajului uman este guvernată de reguli într-un sens foarte puternic. Comportamentul lingvistic este controlat de reguli explicit reprezentate în mintea vorbitorului, reguli de care vorbitorul e conştient. Cunoaşterea regulilor îi spune vorbitorului care dintre şirurile de cuvinte sunt propoziţii şi ce semnifică propoziţiile. În sfârşit, multe dintre regulile care guvernează comportamentul lingvistic sunt *înnăscute*. Suntem născuţi pre-programaţi cu informaţii despre genurile de reguli pe care va trebui să le învăţăm în dobândirea limbajului. Avem o cunoaştere înnăscută a unei „gramatici universale".

Acum, dacă un vorbitor înţelege engleza în virtutea cunoaşterii regulilor ei de utilizare, regulile nu pot fi în engleză. Dacă nu ştim deja japoneza, un dicţionar japonez-japonez nu ne va fi de folos. În mod similar, dacă nu înţelegem deja engleza, un sistem de reguli în engleză care ne spune cum să construim propoziţii şi ce înseamnă ele nu ne va fi de folos. Decurge de aici că vorbitorul trebuie să-şi reprezinte acele reguli într-un limbaj al gândirii altul decât engleza; şi, de bună seamă, nu poate fi vorba de

vreun alt limbaj public. Trebuie să fie Mentalese. Cât de bogat trebuie să fie limbajul Mentalese? Jerry Fodor a apelat la teoria învăţării pentru a argumenta că Mentalese trebuie să fie cel puţin tot atât de bogat ca oricare alt limbaj public explicit ale cărui reguli le reprezintă (1975). El merge mai departe, în felul său inimitabil: Mentalese este în întregime înnăscut.

Ipoteza limbajului public concede un anumit loc pentru Mentalese, dar locul este mult mai limitat decât acesta. Ea consideră Mentalese un sistem sărăcit de reprezentări al animalelor superioare şi al copiilor de vârstă prelingvistică, precum şi un supliment la reprezentările publice ale omului adult. Concepţia bogată de mai sus despre Mentalese decurge din asumpţia potrivit căreia competenţa de ordin lingvistic constă în *cunoaştere*, o asumpţie împotriva căreia vom argumenta în capitolul următor (8.4-8.7), şi din asumpţii cu privire la natura învăţării. Mai departe, deşi vom găsi unele merite ale ideii că *sintaxa* limbajului gândirii este parţial înnăscută, discuţia anterioară (capitolele 4 şi 5) ridică deja îndoieli asupra ideii că vocabularul este înnăscut. În continuare vom sprijini aceste îndoieli.

Până acum nu am găsit nimic hotărâtor, de un fel sau altul, care să ne spună dacă limbajul gândirii este public sau Mentalese. Însă ne îndoim că ar fi o chestiune teoretică interesantă. Ce anume s-ar cere pentru ca o propoziţie mentală să fie o propoziţie în engleză? Desigur, trebuie să constea în cuvinte englezeşti şi să aibă o structură a limbii engleze. Dar ce înseamnă a consta în cuvinte englezeşti? Ce anume ar face ca un cuvânt mental să fie în limba engleză? Ne îndoim că există vreun răspuns interesant din punct de vedere teoretic. Ca urmare, propunem să lăsăm la o parte disputa limbaj public *versus* Mentalese. Vom trata limbajul gândirii ca şi cum ar fi un Mentalese distinct şi ne vom concentra asupra unei probleme teoretice ce pare mai productivă din punct de vedere teoretic: cât de strânsă este legătura dintre limbajul Mentalese al unei persoane şi limbajul ei public?

Există aici un argument puternic pentru a crede că sintaxa limbajului mental al unui vorbitor de limbă engleză nu poate fi foarte diferită de cea a englezei. (1) Procesul de traducere prin care engleza este produsă şi înţeleasă trebuie să prezerve, într-un anume sens, semnificaţiile: când un gând e exprimat de un enunţ, enunţul trebuie să semnifice acelaşi lucru ca şi propoziţia Mentalese implicată în gând; când un enunţ este înţeles, el trebuie atribuit unei propoziţii Mentalese care înseamnă acelaşi lucru. (2) Semnificaţia unei propoziţii este în funcţie de sintaxa ei. Astfel, sintaxa propoziţiei Mentalese trebuie să fie suficient de apropiată de cea a expresiei în engleză pentru a le face să aibă aceeaşi semnificaţie.

Desigur, în lipsa unei explicaţii a sensului în care un gând trebuie să se potrivească din punct de vedere al semnificaţiei cu expresia lui, concluzia lasă loc unei diferenţe sintactice suficient de mari între cei doi reprezentanţi. În fond, există un sens în care o propoziţie în engleză la diateza activă semnifică acelaşi lucru ca şi la diateza pasivă, în ciuda diferenţelor sintactice. Şi există un sens în care o propoziţie în engleză înseamnă acelaşi lucru în traducerea ei japoneză, în ciuda diferenţelor sintactice.

Fodor a dat un alt motiv pentru a crede că sintaxa Mentalesei unei persoane este similară celei a limbajului ei: trebuie să dăm seama de *viteza* mare de procesare a limbajului: „cu cât este mai mare similaritatea structurală între ceea ce este enunţat şi reprezentarea sa internă, cu atât mai puţin va trebui persoana care înţelege să proceseze enunţul" (1975, p. 152). Şi, cu cât este mai puţin de procesat, cu atât mai puţin timp de

procesare se cere. Putem explica procesul rapid de trecere de la o propoziţie în engleză la propoziţia mentală care o interpretează presupunând că sunt la fel din punct de vedere sintactic.

În lumina acestei discuţii, este potrivit să revenim la problema noastră anterioară, cu privire la identificarea sarcinii semantice (1.2). Sarcina este de a explica „semnificaţiile", pe care le-am caracterizat ca proprietăţi ale enunţurilor ce le fac capabile să joace roluri în explicarea comportamentului şi să ne informeze cu privire la lume. Dar atunci prin ce diferă enunţurile de semnalele păsărilor şi de dansul albinelor, care joacă roluri similare şi care, ca urmare, ar putea fi socotite ca având „semnificaţii"? Şi mai important, ce anume ar tranşa controversa asupra faptului dacă Alex, un papagal african gri, şi mai multe primate nonumane au învăţat cu succes limba engleză? Cum ar putea „enunţurile" lor să nu reuşească a fi în limba engleză? Credem că în următoarele ar sta cheia răspunsului. Pentru ca enunţurile să fie în engleză, ele trebuie să fie expresii ale unor gânduri având structura sintactică bogată a gândurilor noastre. Tocmai pentru că este expresia unor astfel de gânduri, are engleza proprietăţile remarcabile pe care le-am notat (1.2). Tocmai pentru că nu exprimă astfel de gânduri (presupunem noi), limbajul lui Alex nu este engleză. Controversa cu privire la primate caută să stabilească dacă „enunţurile" lor provin din ceva precum gândurile noastre.

Vom găsi sprijin în continuare pentru o relaţie strânsă între sintaxele publică şi mentală în *explicarea* lor. În mod similar, explicarea semnificaţiilor cuvintelor mentale şi publice va indica o relaţie strânsă intre aceste cuvinte (7.5). Dar, mai întâi, trebuie să ne ocupăm de concepţia lui Paul Grice asupra semnificaţiei.

7.4. Paul Grice şi teoria semnificaţiei

La începutul capitolului 2, am menţionat caracterul vag şi ambiguu al termenului 'semnificaţie'. Grice porneşte prin a conştientiza acest lucru. El distinge între mai multe specii de semnificaţie. Mai întâi se ocupă de ceea ce numeşte „semnificaţie naturală". În 'respiraţia urât mirositoare înseamnă carie dentară', 'înseamnă' este aproximativ sinonim cu 'este un semn de încredere [*reliable*] pentru', identificând o specie de semnificaţie pe care Grice (scriind înainte despre dezvoltarea teoriei indicatorilor; 7.7) a socotit-o a nu fi semantică. Grice continuă prin a identifica două specii importante de „semnificaţie nenaturală" (sau „semnificaţie$_{NN}$") ce sunt semantice: pe de o parte, există semnificaţia *standard*, *literală* sau *convenţională* a unui semn; pe de altă parte, există *ceea ce vorbitorul vrea să spună prin* semn într-o ocazie dată.

Majoritatea semnificaţiilor convenţionale [*conventional meaning*] şi a celor ale vorbitorului [*speaker meaning*] coincid, însă uneori nu se întâmplă aşa. Astfel, în *The Old Dick*, protagonistul descrie un gangster 'atât de primitiv încât şi-ar putea regenera membrele lipsă'. Semnificaţia literală sau convenţională a enunţului este, desigur, falsitatea; nici celui mai tenebros animal nu pot să-i crească braţe sau picioare noi. Dar ceea ce vorbitorul vrea să spună aici este adevărat, căci are în vedere că ticălosul este din cale-afară de prost.

Metafore ca aceasta cu privire la gangster sprijină distincţia dintre semnificaţia vorbitorului şi semnificaţia convenţională. În oricare asemenea întrebuinţare nonliterală a limbajului, vorbitorul vrea să spună ceva diferit de – şi, până la un punct, independent

de – semnificaţia convenţională a cuvintelor. Semnificaţia vorbitorului este derivată din semnificaţia convenţională, dar o transcende.

Sprijin suplimentar pentru distincţie poate fi găsit în situaţiile în care există semnificaţie a vorbitorului fără semnificaţie convenţională. Să luăm în considerare dezvoltarea originală a limbajului. E de presupus că ea fost alimentată din plin cu exemple de cuvinte şi gesturi folosite cu intenţie comunicativă – cu semnificaţia vorbitorului – înainte de a exista un sistem stabilit de convenţii pentru folosirea lor. Efortul comunicativ încununat cel puţin parţial de succes trebuie să fi fost o precondiţie a dezvoltării convenţiilor lingvistice. Convenţiile provin din regularităţile la nivelul semnificaţiilor vorbitorului. Chiar şi acum există semnificaţie a vorbitorului fără semnificaţie convenţională, atunci când oameni fără un limbaj comun sunt adunaţi laolaltă: ei încearcă să comunice prin gesturi, mimică ş.a.m.d.

Într-o metaforă, un vorbitor face în mod deliberat să existe o divergenţă între semnificaţia vorbitorului şi semnificaţia convenţională. Divergenţa poate, de asemenea, să fie accidentală. Când îi spunem cuiva „Nu ai zis ce vrei să spui", de obicei indicăm tocmai o astfel de divergenţă. Divergenţele accidentale, ca şi metaforele, sunt foarte comune. În fiecare caz de divergenţă există două semnificaţii distincte ale unui semn care trebuie stabilite. Iar o greşeală de vorbire poate fi negramaticală din punct de vedere convenţional, deci să nu aibă condiţii convenţionale de adevăr, şi totuşi să aibă o sintaxă a vorbitorului şi condiţii de adevăr. (Aceasta se leagă de restricţiile menţionate în 6.1.)

(Am scris ca şi cum semnificaţia convenţională a unei expresii este aceeaşi cu semnificaţia ei literală. De cele mai multe ori aşa este, dar nu întotdeauna. O persoană poate avea un dialect excentric: semnificaţia literală a expresiei sale poate să nu fie semnificaţia pe care o are conform oricăror convenţii lingvistice. Donald Davidson, 1986 evidenţiază în mod simpatic acest lucru în discuţia despre „deranjamentul drăguţ de epitafuri" a doamnei Malaprop: ceea ce vrea ea de fapt să spună este „un aranjament drăguţ de epitete", însă cuvintele ei nu spun asta conform nici unei convenţii. Vom trece cu vederea astfel de subtilităţi.)

**O distincţie ca aceea dintre semnificaţia vorbitorului şi cea convenţională se aplică, de asemenea, trăsăturilor pragmatice ale propoziţiilor, în particular forţei ilocuţionare (2.3). Să luăm, de exemplu:

> Promit că, dacă îţi mai stingi ţigara de tabla mea de şah, îl chem pe directorul turneului.
> Stă în puterile tale să-mi dai carafa aia cu apă? Piciorul meu de lemn a luat foc.

Prima dintre propoziţii vrea probabil să exprime o ameninţare ori poate un avertisment. Cea de-a doua este improbabil să fie o întrebare despre calificarea ascultătorului ca ospătar. Şi totuşi, ambele propoziţii au forma convenţională a unei promisiuni şi, respectiv, a unei întrebări. Adaptând terminologia lui Grice la astfel de cazuri (cunoscute în literatură ca acte de vorbire *indirectă*), am putea spune că forţa lor convenţională este diferită de forţa lor din punctul de vedere al vorbitorului. Diferenţele sunt cel puţin similare cu cele dintre semnificaţia convenţională şi cea a vorbitorului. În măsura în care forţa ilocuţionară e parte a semnificaţiei – şi credem că într-o anumită măsură este (2.3) –, diferenţele sunt alte exemple pentru cea dintre semnificaţia convenţională şi a vorbitorului.**

Vom presupune apoi că distincţia este reală. Care dintre semnificaţii are prioritate? Grice crede că semnificaţia vorbitorului este prioritară faţă de cea convenţională. Discuţia de mai sus sugerează că are dreptate. Ea relevă cazuri ale semnificaţiei vorbitorului fără – ori independent de – semnificaţia convenţională. Dar semnificaţia convenţională nu poate fi similar detaşată de semnificaţia vorbitorului.

La prima vedere, s-ar părea că o propoziţie poate avea semnificaţie convenţională fără ca un vorbitor să spună ceva prin intermediul ei: o maimuţă poate bate la maşină în mod întâmplător – sau, spre a fi mai moderni, un computer poate edita la întâmplare operele lui Shakespeare; vântul poate săpa cuvintele 'Reagan este periculos' în deşertul Mojave. Dar are o atare întâmplare cu adevărat semnificaţie? Să observăm că nu este stabilit *la care* Reagan se referă propoziţia cu deşertul, deci nu este stabilit care îi este semnificaţia convenţională. Oriunde un reprezentant aparţine unui tip ambiguu într-un limbaj, este imposibil să-i atribuim o semnificaţie convenţională în absenţa semnificaţiei vorbitorului, căci semnificaţia lui convenţională depinde de care anume convenţie este avută în vedere de către vorbitor (4.2). Chiar dacă specimenul este de un tip neambiguu, este îndoielnic că are vreun rost să-i atribuim o semnificaţie convenţională. Şi, chiar dacă are rost, aceste exemple nu aruncă nici o umbră de îndoială asupra concepţiei fundamentale a lui Grice: o propoziţie nu ar putea să aibă o semnificaţie convenţională care să nu fie derivată din regularităţile *trecute* ale semnificaţiilor vorbitorului.

Conchidem că semnificaţia vorbitorului este, într-adevăr, prioritară în raport cu cea convenţională.

Ce descriere putem da semnificaţiei vorbitorului? O intenţie comunicativă, este de părere Grice, e într-un anume fel reflexivă. Intenţionăm să comunicăm prin intermediul recunoaşterii de către audienţa noastră *a acelei intenţii*. El ajunge la concepţia respectivă printr-un anumit contrast. Să presupunem că Tom doreşte să-i inducă lui Dick convingerea că amanta lui Dick are o legătură cu Harry. El ar putea folosi una din următoarele două proceduri:

1. Tom aranjează ca Dick să vadă o fotografie a amantei sale împreună cu Harry în împrejurări compromiţătoare.
2. Tom desenează o imagine a amantei lui Dick cu Harry în astfel de împrejurări şi i-o arată lui Dick.

Grice face următoarele afirmaţii în această privinţă. Mai întâi sugerează că fotografia are o semnificaţie naturală, dar nu are semnificaţie$_{NN}$; numai desenul are semnificaţie a vorbitorului. În al doilea rând, există o diferenţă crucială între rolurile pe care intenţiile le joacă în cele două cazuri. Dick poate ajunge la convingerea-scop prin intermediul fotografiei fără să facă vreo legătură cu intenţia lui Tom. El ar putea, de exemplu, să creadă că descoperirea fotografiei este un accident. Să punem acest lucru în contrast cu cazul desenului. Dacă Dick nu consideră că Tom a desenat-o pe amanta sa şi pe Harry, şi anume cu scopul de a induce o anumită convingere, Dick nu va ajunge să aibă acea convingere. Dacă va considera că Tom are un scop diferit, de pildă de a produce o gravură interesantă, Tom nu-şi va atinge scopul. Dick trebuie să recunoască intenţiile lui Tom şi Tom ştie asta.

Remarcele lui Grice asupra cazului respectiv sunt destul de plauzibile. Ele îl conduc la următoarea descriere a semnificaţiei vorbitorului:

'*A* a vrut să spună ceva prin *x*' este (în mare) echivalent cu '*A* a intenţionat ca enunţarea lui *x* să producă un efect asupra auditoriului prin intermediul recunoaşterii intenţiei sale'; şi am putea adăuga că a întreba ce anume a vrut să spună *A* înseamnă a cere o specificare a efectului intenţionat... (Grice, 1957, p. 442).

Opera ulterioară a lui Grice şi a altora a dus la numeroase revizuiri şi complicaţii. Rezultatele sunt elaborate şi intenţiile şi-au găsit loc în structuri baroce. Nu ne vom ocupa de aceste complicaţii. Totuşi, pentru a le reda savoarea, reproducem una dintre încercările târzii ale lui Grice:

'*U* a vrut să spună ceva prin *x*' este adevărată dacă şi numai dacă *U* a enunţat *x* intenţionând prin asta: (1) ca *A* să producă răspunsul *r*; (2) ca *A* să creadă, cel puţin în parte pe baza lui *x*, că *U* a intenţionat (1); (3) ca *A* să creadă că *U* a intenţionat (2); (4) ca producţia de către *A* a lui *r* să fie bazată (cel puţin în parte) pe convingerea lui *A* că *U* a intenţionat (1) (adică pe îndeplinirea de către A a lui (2)); (5) ca *A* să creadă că *U* a intenţionat (4) (Grice, 1969, p. 156).

Chiar şi această definiţie se dovedeşte a fi insuficient de complexă pentru a elimina toate contraexemplele sugerate. Ce ar trebui să credem despre o astfel de descriere a semnificaţiei vorbitorului? Trebuie să o considerăm psihologic reală? Dacă da, ea nu e totuşi foarte plauzibilă; se pare că nu avem un atare complex de intenţii atunci când vorbim. Răspunsul lui Grice la astfel de griji e mai degrabă vag. El respinge „orice intenţie de a popula întreaga noastră activitate verbală cu armate de evenimente psihologice complicate" (1957, p. 443). Dar cum să înţelegem atunci ceea ce spune el despre intenţii? Răspunsul său nu e clar, dar pare a fi behavioristic: a avea astfel de intenţii înseamnă pur şi simplu a te comporta într-un anume fel.

Intenţiile lingvistice... explicit formulate sunt, fără îndoială, rare. În absenţa lor, s-ar părea că ne bazăm cam pe aceleaşi genuri de criterii pe care ne bazăm în cazul intenţiilor nelingvistice, folosite în general. Un vorbitor este considerat a transmite ceea ce este transmis îndeobşte... Pretindem un motiv temeinic pentru a accepta că un anumit uz este divergent de cel general... (Grice, 1957, p. 443).

Această direcţie de gândire nu dă rezultate. Demersurile behavioriste ale majorităţii stărilor mentale sunt fără speranţă (8.5). Dacă adepţii lui Grice au dreptate în privinţa semnificaţiei vorbitorului, atunci structurile complexe ale intenţiilor despre care vorbesc trebuie să fie părţi ale vieţii mentale inconştiente a vorbitorilor.

De ce sunt definiţiile lui Grice atât de complexe? Răspunsul, sugerăm noi, poate fi găsit în concepţia lui despre această problemă: el consideră că întreprinde o „analiză conceptuală" sau o „analiză a limbajului comun". Vom discuta mai detaliat despre analiza conceptuală mai târziu (14.4). Între timp, să notăm două caracteristici ale ei folositoare pentru chestiunea care ne preocupă acum. Mai întâi, analiza trebuie să fie construită din elemente familiare pentru toţi: concepte ale simţului comun. Ca rezultat, greutatea analizei griceene a semnificaţiei este suportată de numai două noţiuni: intenţia şi convingerea. În al doilea rând, o analiză trebuie să fie în mod necesar atât adevărată, cât şi cognoscibilă *a priori*. Astfel, analiza lui Grice trebuie să fie inviolabilă din punctul de vedere al intuiţiilor noastre despre *orice* situaţie ce poate fi *imaginată* într-un „experiment mental". Complexitatea definiţiilor lui Grice reflectă dificultatea, poate chiar imposibilitatea acoperirii unei game atât de largi de contraexemple folosind un stoc atât de redus de elemente de bază.

Noi avem o concepţie diferită despre menirea filosofiei limbajului (1.3, 14.1; vezi, de asemenea, 2.7). Din perspectiva noastră naturalistă, tot ce ar putea releva o analiză este teoria simţului comun emisă de noi, implicită, a limbajului. Descoperirea acestei teorii e numai începutul drumului. Este o chestiune empirică deschisă. Cât de bine explică ea fenomenele? Teoria ar putea fi greşită. Şi e aproape sigur că va fi incompletă.

Din această perspectivă, dacă analiza conceptuală relevă o distincţie între semnificaţia vorbitorului şi semnificaţia convenţională, atunci ea relevă faptul că e o diferenţiere comun făcută. Ceea ce e important pentru noi este, înainte de toate, nu dacă oamenii obişnuiţi fac distincţia, ci dacă este profitabil din punct de vedere teoretic să o facă. Am arătat deja că noi considerăm că este. Apoi, dacă analiza arată că e dificil să explicăm semnificaţia vorbitorului în termenii noţiunilor familiare poate fi semn că intuiţiile noastre comune despre unele pretinse contraexemple sunt greşite: teoria simţului comun este aici eronată. Sau poate fi semn că simţul comun nu poate explica semnificaţia vorbitorului; teoria simţului comun este incompletă aici. Am putea avea de căutat o explicaţie care implică noţiuni nefamiliare, o explicaţie ce poate face apel la aspecte ale organizării noastre psihologice diferite de intenţii şi convingeri prin aceea că nu sunt concepute în psihologia simţului comun.

Avem o obiecţie şi mai profundă la adresa abordării griceene a semnificaţiei vorbitorului. În cel mai bun caz, ea ne ajută să distingem actele comunicative de alte tipuri de comportament uman (şi, poate, să distingem forţa ilocuţionară a actelor comunicative); nu ne spune nimic despre *conţinutul* unor astfel de acte, *nimic despre ceea ce deosebeşte semnificaţia unui vorbitor de a altuia* (dincolo, poate, de forţa lor ilocuţionară). În virtutea a ce anume comunică un vorbitor prin enunţul 'Armadillos sunt periculoşi' că armadillos sunt periculoşi, şi nu că, de pildă, curcanii bolborosesc? Răspunsul lui Grice este că primul, şi nu cel de-al doilea, este conţinutul convingerii pe care vorbitorul a încercat să-l transmită. Răspunsul este în acord cu ideea de bun-simţ că un enunţ exprimă gândul care îi stă la bază, idee pe care am admis-o. Însă ridică o întrebare crucială: de ce anume este *acesta* conţinutul gândului aflat la baza enunţului? Ce face să fie cazul ca nu *curcanii bolborosesc*, ci *armadillos sunt periculoşi* să fie conţinutul? Adepţii lui Grice nu dau nici un răspuns.

Eşecul de a răspunde la întrebarea aceasta este o slăbiciune gravă a programului gricean. Cum îi răspundem noi? Avem aici o problemă *prima facie*. Dacă ar fi să explicăm conţinutul gândului doar în termenii relaţiei sale cauzale directe cu lumea şi/sau ai relaţiei sale cu alte gânduri, nu ar fi nici o problemă. Dar ea există totuşi, întrucât teoria noastră a împrumutului de referinţă dă, implicit, convenţiilor limbajului comun un rol în explicarea conţinutului gândirii. Dat fiind că acceptăm, cu anumite rezerve, programul lui Grice, suntem ameninţaţi de un cerc explicativ.

7.5. Evitarea cercului explicativ

Ameninţarea cu circularitatea este generată în felul următor. Să presupunem că o persoană are un anumit gând. (a) Am aprobat ipoteza limbajului gândirii, astfel încât identificăm conţinutul gândului cu semnificaţia propoziţiei implicate în gândirea lui (7.2). Să presupunem acum că o persoană exprimă gândul în limbajul ei public. (b) Suntem de

acord cu concepţia griceană şi cu cea a simţului comun, după care conţinutul gândului determină ceea ce o persoană vrea să spună prin propoziţia emisă. (c) Mai departe, acceptăm opinia lui Grice după care semnificaţia convenţională a propoziţiei în limbajul public trebuie explicată în termenii regularităţilor din semnificaţia vorbitorului. Semnificaţia convenţională trebuie să depindă cumva de ceea ce au vrut oamenii îndeobşte să spună prin cuvintele de tipul fizic exemplificat în propoziţie şi de ceea ce au vrut îndeobşte să spună prin propoziţii cu structura respectivă (7.4). Am ilustrat această dependenţă, in esenţă, în teoria introducerii numelor (4.1, 4.3) şi a termenilor pentru genuri naturale emisă de noi (5.2). (d) În fine, teoria împrumutului de referinţă apelează implicit la convenţii ale limbajului public spre a explica semnificaţiile propoziţiilor mentale. Acest pas, complet opus insistenţei lui Grice pe prioritatea semnificaţiei vorbitorului, pare a închide un cerc explicativ.

Pe scurt, circularitatea ar fi următoarea: (a) semnificaţiile propoziţiilor mentale explică conţinuturile gândurilor; (b) conţinuturile gândurilor explică semnificaţiile vorbitorului; (c) semnificaţiile vorbitorului explică semnificaţiile convenţionale; (d) semnificaţiile convenţionale explică semnificaţiile propoziţiilor mentale.

Pentru a sparge cercul trebuie să examinăm mai îndeaproape (d). Semnificaţia unei propoziţii mentale, ca şi semnificaţia unei propoziţii publice, este explicată în termenii structurii ei sintactice şi a proprietăţilor referenţiale ale cuvintelor mentale care umplu structura (7.2). În măsura în care semnificaţia unui cuvânt mental depinde de *luarea cu împrumut* a referinţei, ea depinde într-adevăr de o convenţie a limbajului public, dar, in măsura în care depinde de o *fixare* independentă a referinţei, ea nu depinde de convenţii. Şi nimeni nu poate imprumuta până când cineva nu a fixat referinţa; convenţiile sunt explicate prin fixare. Iar sintaxa propoziţiei mentale nu depinde de convenţie. În cele din urmă, semnificaţia unei propoziţii mentale e determinată de relaţiile cauzale cu lumea şi cu alte propoziţii. Există adevăr în (d), dar nu suficient spre a se închide cercul explicativ.

În dezvoltarea acestei idei vom presupune, de dragul argumentului, că avem o teorie istoric-cauzală a fixării referinţei. Am văzut că asemenea teorii prezintă o problemă gravă, problema *qua* (4.5, 5.3), astfel încât vom avea in curând în vedere unele alternative (7.7). Dar alegerea între aceste teorii sau o explicaţie cu adevărat ultimă a referinţei este in afara preocupărilor secţiunii de faţă.

Să considerăm cuvintele mentale subiacente termenilor de bază - nume şi termeni pentru genuri naturale - acoperiţi de teoriile descriptiv-cauzale ale fixării referinţei şi de teoriile pur cauzale ale împrumutului referinţei (4.1, 5.2-5.3). Cineva din secolul nostru poate avea gânduri incluzând cuvântul mental SOCRATE (folosim majuscule pentru a reprezenta cuvintele mentale), gânduri pe care le exprimă folosind cuvântul din engleză 'Socrate' numai în măsura în care este conectat la reţeaua cauzală întemeiată pe un anume filosof antic. Reţeaua a fost stabilită şi menţinută prin convenţia folosirii sunetelor şi inscripţiilor-tip pentru 'Socrate' pentru referire la filosof. Astfel de întrebuinţări participă la convenţie. Aşadar, semnificaţia lui SOCRATE, proprietatea sa de a desemna Socrate prin lanţuri cauzale de tipul celor ce constituie reţeaua este parţial explicată în termeni de convenţie. Similar, majoritatea dintre noi avem gânduri despre protoni prin faptul că suntem legaţi de ei prin reţeaua pentru 'proton', o reţea stabilită de practicile lingvistice convenţionale ale fizicienilor.

Perspectiva din care aceste cuvinte mentale nu au semnificaţii ca urmare a convenţiilor este indicată de discuţia ce trebuie să însoţească o relatare a dependenţei semnificaţiei

mentale de convenţii. (1) *Unii* oameni au gândit *odată* despre Socrate fără a fi dependenţi de convenţie: cei care l-au numit 'Socrate', *fixându-i* astfel referinţa. Situaţie similară pentru 'proton'. Mai mult, toţi cei implicaţi în întemeierile *ulterioare* ale unui cuvânt sunt dependenţi, din punctul de vedere al semnificaţiei, nu de convenţie, ci de confruntarea directă cu obiectul potrivit (4.3, 5.2). (2) În adevăr, convenţia este stabilită de regularităţile semnificaţiei vorbitorului rezultate din gândurile independente de convenţie. Astfel, semnificaţia vorbitorului e anterioară semnificaţiei convenţionale. Deci chiar gândurile celor care nu au efectuat nici o întemeiere, gânduri care sunt, prin urmare, total dependente de convenţie – de exemplu, gândurile *noastre* care îl includ pe SOCRATE –, au semnificaţii explicate, în cele din urmă, în termeni de întemeieri.

Să luăm în considerare, în continuare, cuvintele mentale care stau la baza termenilor-cel-mai-puţin-fundamentali [*least basic terms*], termeni acoperiţi printr-o teorie descriptivă a fixării referinţei şi care nu pot fi nicidecum împrumutaţi; PEDIATRU, CELIBATAR şi VÂNĂTOR sunt astfel de exemple. Semnificaţia unui astfel de cuvânt mental este determinată mai întâi prin asocierea lui cu alte cuvinte. Este o chestiune care ţine de „rolul funcţional" al cuvântului – funcţia lui în procesele cognitive ale gânditorului –, şi nu o chestiune de convenţie. Semnificaţia e determinată, în al doilea rând, de tot ceea ce explică semnificaţiile acestor cuvinte mentale. Convenţia poate juca un rol în explicarea lor, dar ele trebuie să se bazeze, in cele din urmă, pe fixarea cauzală a referinţei cuvintelor suficient-de-fundamentale [*fairly basic*], deci nu pe convenţie.

Am expus posibilitatea existenţei multor alte feluri de cuvinte în limbajul nostru, unele situate între cuvintele suficient-de-fundamentale şi cuvintele cel-mai-puţin-fundamentale (5.5). Dependenţa acestor termeni de descrierile asociate este, din punctul de vedere al referinţei, mai mare decât a termenilor suficient-de-fundamentali, însă mai mică decât a termenilor cel-mai-puţin-fundamentali. Teoria noastră a cuvintelor mentale ce stau la baza cuvintelor „intermediare" combină elemente ale teoriilor pentru termenii suficient-de-fundamentali şi pentru termenii cel-mai-puţin-fundamentali. Ca urmare, dependenţa cuvintelor mentale de convenţie va fi *cel mult* egală cu dependenţa limitată a termenilor suficient-de-fundamentali.

Ce putem spune despre structura sintactică a unei propoziţii mentale? În virtutea a ce anume are ea structura unei predicaţii, a unei cuantificări ori a altceva? Aici intervine rolul funcţional, incluzând în mod special interacţiunile ei posibile cu alte propoziţii. Astfel, propoziţiile REAGAN ESTE RIDAT şi THATCHER ESTE DURĂ impărtăşesc o structură sintactică în virtutea unei similarităţi a rolurilor lor în vieţile noastre cognitive. La fel pentru TOŢI POLITICIENII SUNT BOGAŢI şi TOŢI POLIŢIŞTII SUNT CORUPŢI, care împărtăşesc un rol şi o structură diferite.

Este dificil să spunem mai mult despre ceea ce determină sintaxa gândirii şi nici nu vom încerca să o facem. Principalul este că ea nu se determină prin convenţiile limbajului. Într-adevăr, sintaxa convenţională a unei propoziţii este explicată în termenii regularităţilor felului în care gânduri cu o anumită sintaxă au produs propoziţii de acea formă.

**În sfârşit, aspecte ale forţei ilocuţionare precum cele care intră în semnificaţia unui gând sunt explicate, cel puţin in primă instanţă, prin rolul funcţional. Ceea ce îi dă unui gând forţa unei întrebări, afirmaţii, ameninţări ori promisiuni este, presupunem noi, interacţiunea lui cu diferite convingeri, dorinţe, intenţii ş.a.m.d. (2.3). Folosirea obişnuită a unei anumite forme verbale spre a exprima o forţă ilocuţionară poate face acea formă să fie convenţională pentru forţa respectivă.

În respingerea teoriilor descripţiei şi in subscrierea la teoriile cauzale ale referinţei, am adoptat cu entuziasm sloganul lui Putnam, „semnificaţiile nu se află în minte" („*meanings just ain't in the head*") (3.1, 5.1). Ca toate sloganele, şi acesta poate induce în eroare. El are în vedere concepţia derivată din teoriile descripţiei după care semnificaţiile sunt determinate *în întregime* de ceea ce se află în minte. Ideea este de a evidenţia că şi legăturile extracraniene cu realitatea sunt importante. Totuşi, sloganul nu ar trebui să ne inducă în eroare, presupunând că nici un aspect al semnificaţiei nu este determinat de ceea ce se află în minte. Tocmai am evidenţiat unele aspecte de acest gen.

Sarcina noastră era de a explica semnificaţiile propoziţiilor mentale fără a ne lăsa prinşi în cercul explicativ al rolului pe care i-l atribuim împrumutului de referinţă. Aşa am şi procedat. Chiar cuvintele ce pot fi luate cu împrumut depind, în cele din urmă, în privinţa semnificaţiilor, de fixarea independentă de convenţie a referinţei prin întemeierea gândurilor. Cuvintele care nu pot fi împrumutate, precum şi sintaxa nu introduc dependenţă suplimentară a semnificaţiilor mentale faţă de convenţii.

Am lăsat, mai înainte (7.3), la o parte chestiunea dacă limbajul gândirii *este* limbajul public al celui care gândeşte, însă am sugerat că aceste limbaje sunt cel puţin *strâns legate*. Dezbaterea noastră din prezenta secţiune susţine acea sugestie. Am văzut că explicaţiile semnificaţiilor cuvintelor şi ale sintaxei leagă foarte strâns propoziţiile mentale de propoziţiile publice care le exprimă.

Vom aplica acum soluţia pe care am dat-o aparentului cerc explicativ la unele speculaţii despre originea limbajului. Speculaţiile vor scoate la iveală felul în care convenţiile *facilitează* gândirea. Aici e vorba de o chestiune foarte diferită de aceea pe care am examinat-o: convenţiile *explică parţial conţinutul* gândirii.

7.6. Originile limbajului

Am avut gânduri înainte de a fi fost în stare să spunem ceva şi înainte de a fi învăţat oricare convenţie lingvistică. Este un adevăr despre noi ca specie şi despre noi ca indivizi. Animalele superioare pot gândi, dar nu pot vorbi. Poate că gândurile preconvenţionale – primordiale, infantile sau nonumane – sunt foarte primitive, atât de primitive încât este improbabil să fie gânduri de felul celor folosite de adulţii competenţi lingvistic. (Dacă este aşa, ele ar putea fi gânduri numai într-un sens mai liberal decât cel utilizat în discuţia precedentă.) Gândurile timpurii precedă învăţarea convenţiilor, însă nu este necesar să presupunem că sunt înnăscute. E de presupus că avem dispoziţii înnăscute pentru a răspunde în moduri diferite la stimuli diferiţi. Aceste predispoziţii, împreună cu stimulii pe care îi primim, ne duc (ca şi pe speciile înrudite biologic) la reprezentarea lumii în gândire. Faptul că reprezentările referă în maniera în care o fac se datorează relaţiilor cauzale dintre reprezentări, pe de o parte, şi dintre reprezentări şi lume, pe de altă parte. Deşi gândurile timpurii sunt primitive, nu trebuie să presupunem că sunt lipsite de structură: probabil cele nonumane au structuri rudimentare; poate cele umane au structuri ca ale noastre.

Reprezentările mentale ale lumii vin o dată cu teoretizarea despre lume. Simţim nevoia presantă de a înţelege mediul înconjurător pentru a-l manipula şi controla. Acest impuls i-a făcut pe strămoşii noştri din vremuri imemoriale să exprime, cu timpul, unul sau două gânduri primitive: mormăind ori gesticulând, ei *au spus ceva* prin astfel de

acţiuni. Era o semnificaţie a vorbitorului fără semnificaţie convenţională. Cu timpul, mormăielile şi gesturile au devenit obişnuinţe: s-au născut convenţiile lingvistice. Ca urmare a acestui pionierat, este mult mai uşor pentru alţii să aibă acele gânduri primitive, întrucât ei pot învăţa să le aibă din expresiile lor convenţionale. Mai departe, ei au la îndemână o cale simplă de a reprezenta lumea, o cale bazată pe acele gesturi şi mormăieli convenţionale. Ei pot împrumuta capacitatea de a gândi despre lucruri de la cei ce au creat convenţiile. Cu o gândire primitivă mult uşurată, impulsul de a înţelege duce la gânduri mai complicate, deci şi la semnificaţii ale vorbitorului mai complicate. Dacă schiţa de faţă este corectă, noi suntem, ca indivizi şi ca specie, angajaţi în munca teribilă de a ne trage în sus de propriile noastre şireturi semantice.

Imaginea este a unui limbaj al gândirii care se extinde o dată cu învăţarea limbajului public de care este legat. Limbajul este public întrucât are o formă convenţională: asocierea obişnuită a sunetelor cu semnificaţiile vorbitorului. Feedback-ul merge în ambele direcţii. Nici o convenţie nu poate fi stabilită în absenţa semnificaţiilor adecvate ale vorbitorului. Dar existenţa convenţiilor facilitează existenţa semnificaţiei vorbitorului. Iar convenţiile introduc în limbajul gândirii reprezentări mentale care se bazează, din punct de vedere cauzal, pe - şi au aceeaşi semnificaţie cu - sunetele care apar în convenţiile noastre. Limbajul gândirii devine din ce în ce mai legat de limbajul public, dar este mereu cu puţin înaintea lui. Noi încă dispunem de capacitatea de a gândi dincolo de limbajul public stabilit convenţional, aşa cum este arătat prin abilitatea noastră de a exprima gânduri noi în cuvinte noi. Putem acum avea gânduri care erau de negândit cu un secol în urmă.

Presupunem că dezvoltarea în societăţile umanoide a unui limbaj public complex şi bogat a fost foarte lentă. (Dar poate că nu: vezi scurta discuţie despre creolizare din 8.10.) Dimpotrivă, dezvoltarea lui la copilul contemporan este foarte rapidă. Este un lucru de aşteptat, întrucât copilul culege roadele luptelor trecute. Printre stimulii pe care îi primeşte, se numără şi mulţi de natură lingvistică: propoziţii legate de gânduri, bogate în conţinut. Mai mult, este posibil ca creierul uman din zilele noastre să fie parţial proiectat pentru o astfel de sarcină, în vreme ce creierele pionierilor limbajului să nu fi fost aşa.

Am putea specifica primatul semnificaţiei vorbitorului în felul următor. Semnificaţiile vorbitorului creează formele convenţionale scrise şi vorbite ale limbajului. Dar tocmai pentru că am învăţat acele convenţii suntem capabili să avem o mare varietate de gânduri şi, prin urmare, să producem o mare varietate de semnificaţii ale vorbitorului, aşa cum şi facem. *Crearea* unei convenţii pretinde ca unii oameni să aibă gânduri ale căror conţinuturi nu sunt pe deplin dependente de convenţii. O dată creată, fiecare convenţie încurajează oamenii să aibă gânduri noi. Adesea, conţinuturile multora dintre acele gânduri trebuie să fie explicate, în parte, prin intermediul convenţiei. Conţinuturile gândurilor explică aşadar convenţiile care explică *alte* conţinuturi ale gândurilor. Nu există circularitate în explicaţie.

**7.7. Semantica indicării şi semantica teleologică

În capitolul de faţă am lucrat, până acum, cu teorii istorice pur cauzale ale felului în care referinţa este în cele din urmă fixată. Sunt teoriile pe care, mai devreme, ne-am străduit cel mai mult să le motivăm şi să le explicăm, discutând numele proprii şi termenii pentru genuri naturale dintr-un limbaj natural (capitolele 3-5). Am aplicat apoi teoriile la analogii mentali ai acelor termeni (7.5). Dar teoriile respective prezintă o problemă gravă, problema *qua* (4.5, 5.3), ce ne dă o motivaţie serioasă de a căuta altundeva o explicaţie definitivă. Aşadar, în secţiunea prezentă vom lua în considerare propuneri pur cauzale de alte două feluri: teorii ale indicării şi teorii teleologice.

Este vorba despre cele dezvoltate ca teorii ale relaţiei dintre gândire şi lume; de aceea le-am lăsat pentru capitolul de faţă. Totuşi, din perspectiva noastră griceană, fixarea referinţei unui cuvânt lingvistic depinde de fixarea referinţei cuvântului mental pe care îl exprimă; deci o teorie a uneia se leagă de o teorie a celeilalte, aşa cum am văzut că e cazul cu teoria istoric-cauzală.

Afirmând că teoriile istoric-cauzale ale referinţei încearcă să ofere explicaţii ale felului în care referinţa este „în cele din urmă" fixată, avem în minte faptul că ele se vor combina cu alte teorii ce explică aspecte ale referinţei depinzând de legături ultime. O legătură ultimă este o legătură directă între cuvânt şi realitate. Am sugerat că există, de asemenea, două tipuri de legături indirecte. Mai întâi, cuvântul unei persoane poate depinde, din punctul de vedere al referinţei, de alte cuvinte pe care ea i le asociază: cuvântul este acoperit de o teorie descriptivă (ori de una descriptiv-cauzală) a fixării referinţei, nu de una pur cauzală. Legătura unui astfel de cuvânt cu referentul său este indirectă, întrucât se face prin mijlocirea legăturilor directe ale altor cuvinte cu lumea. În al doilea rând, am susţinut ideea conform căreia cuvintele pretinse a fi acoperite de teoriile istoric-cauzale ale referinţei pot fi luate cu împrumut. Astfel, în mod tipic, referinţa pe care o face o persoană la un atare cuvânt depinde de referinţa altor persoane. Dacă este aşa, legătura cu referentul lui este indirectă, fiind intermediată de legăturile altor persoane cu referentul.

Unde se situează, în această privinţă, teoriile indicării şi cele teleologice? Destul de interesant e că cei ce le propun nu par a avea în vedere, de regulă, posibilitatea celor două tipuri de referinţă indirectă; ei nu par să fie conştienţi de suplimentarea teoriilor pur cauzale cu teorii ale descripţiei sau cu teorii ale împrumutului de referinţă. Cel puţin implicit, ei par a susţine că gândul fiecărei persoane stă într-un fel de relaţie cauzală directă cu referentul lui, nu într-una mijlocită de alte cuvinte ale altor persoane. Totuşi, respingerea legăturilor indirecte nu pare a fi o trăsătură *esenţială* a teoriilor indicării şi a celor teleologice. În mod clar, credem că ar fi înţelept ca ele să nu comită această respingere, dat fiind că există argumente convingătoare în favoarea împrumutării referinţei şi a plauzibilităţii teoriei descriptive pentru unii termeni. Astfel, credem că ele sunt cel mai bine construite ca teorii ale fixării ultime a referinţei, la care ar putea fi adăugate şi alte teorii ale referinţei.

Începem cu „semantica indicatorilor". Teoriile respective au fost mai întâi propuse de Denis Stampe (1979) şi Fred Dretske (1981). Ideea este că un reprezentant [*token*] reprezintă ceea ce este *corelat în mod temeinic* [*reliably correlated*] cu reprezentanţii de

acel tip. Reprezentantul mental CAL se referă la cai deoarece este vorba despre un cal ori de câte ori avem în minte un reprezentant al acestui tip. Ne gândim la CAL numai atunci (dar nu în mod necesar numai şi numai atunci) când un cal se află în imediata vecinătate. Reprezentantul „conţine informaţia" că o anumită situaţie este realizată într-un mod destul de asemănător cu felul în care inelele trunchiurilor de copac conţin informaţie despre vârsta copacului. Reprezentanţii acelui tip sunt *corelate în mod temenic* cu sîtuaţia, deci „indică" situaţia.

Din perspectiva noastră, interesaţi fiind de semnificaţiile propoziţiilor lingvistice şi mentale, acest tablou prezintă patru probleme importante. Prima este că pare a fi o teorie a semnificaţiei pentru stări perceptuale (1.2). Nimeni nu ar putea presupune că toate gândurile despre cai - incluzând, de pildă, AŞ VREA SĂ AM UN CAL MAI CURÂND DECÂT UN PORSCHE - sunt corelate in mod temeinic cu cai. Gândurile despre cai pot fi individualizate în chip veridic fără ca vreun cal să se afle în preajmă. Deci teoriile indicării au nevoie de un analog psihologic intern al împrumutului de referinţă. Semnificaţia gândurilor despre cai independente de stimuli îşi derivă referinţa din semnificaţia gândurilor perceptuale despre cai. Gândurile despre cai îşi împrumută referinţa de la recunoaşterea cailor.

În al doilea rând, teoriile indicării ar avea nevoie să fie dezvoltate astfel încât să ia în considerare compoziţionalitatea limbajului. Potrivit lor, reprezentările sunt presupuse a-şi primi conţinutul, într-un fel sau altul, din interacţiunile cauzale cu realitatea. Interacţiunile se fac întotdeauna între stări de lucruri şi reprezentări ale stărilor de lucruri. La oameni, cel puţin, reprezentarea nu ar fi CAL, ci ceva de genul ACESTA E UN CAL. Teoriile indicării trebuie dezvoltate astfel încât proprietăţile referenţiale ale cuvintelor să poată fi extrase din acele interacţiuni. Alte simboluri complexe îşi pot deriva condiţiile de adevăr din proprietăţile referenţiale ale cuvintelor pe care le conţin.

În al treilea rând, ce putem spune despre Pământul Geamăn? Este o diferenţă importantă între teoriile istoric-cauzale şi cele ale indicării cu privire la Pământul Geamăn. Potrivit teoriilor istoric-cauzale, referinţa este determinată de o interacţiune reală cu referentul, ceea ce le face capabile să se descurce în problema Pământului Geamăn: APĂ se referă la H_2O, şi nu la XYZ. După teoriile indicării, referinţa nu depinde de nici o interacţiune cauzală efectivă cu referentul; ea depinde de o dispoziţie de a interacţiona într-un anumit fel. Se pune astfel o problemă pentru teoriile indicării, întrucât APĂ este corelat în mod convingător atât cu XYZ, cât şi cu H_2O, deci ar trebui să se refere la H_2O-sau-XYZ. Poate că problema poate fi rezolvată luând un cuvânt ca referindu-se la entitatea cu care este corelat „în condiţii normale". Mediile înconjurătoare care conţin H_2O, şi nu XYZ, sunt normale pentru noi, astfel încât în cazul nostru există o corelaţie între mostrele de APĂ şi H_2O. Semenii noştri Gemeni trăiesc într-un mediu în care abundă XYZ, şi nu H_2O, deci mostrele lor de apă sunt corelate cu XYZ. Ideea este importantă şi în privinţa problemei următoare, dar nu este scutită de propriile ei dificultăţi. Căci ce anume stabileşte limitele unui mediu normal?

În fine, ajungem la problema pentru care am cheltuit cel mai mult efort. Cum pot teoriile indicării să explice posibilitatea *erorii*? Putem să vedem ocazional o zebră murdară de noroi, dar să ne-o reprezentăm în mod greşit gândindu-ne la CAL. CAL este corelat în chip convingător cu prezenţa cailor sau a zebrelor murdare de noroi sau a vacilor ciudate sau... Aşadar, potrivit teoriilor indicării, CAL trebui să se refere la cai, la zebre murdare de noroi, la vaci ciudate..., cu rezultatul că reprezentarea *nu* este

greşită. Problema e că prea multe lucruri la care un reprezentant al unui anumit tip nu se referă, incluzând unii locuitori ai Pământului Geamăn, *ar cauza* un specimen de acel tip.

Un răspuns la această problemă face uz de ideea de condiţii normale, pe care tocmai am introdus-o. Circumstanţele în care zebrele murdare de noroi cauzează CAL nu sunt adecvate pentru fixarea referinţei, pentru că un exemplar al lui CAL reprezintă ceea ce cauzează asemenea exemplare în împrejurări „normale". Apoi, se pune problema de a da o descriere naturalistă a „normalităţii", ceea ce a dus la teoriile hibride, în care semanticile indicării sunt altoite pe ideea de funcţie biologică. Această idee „teleologică" – preocupată de alcătuirea şi scopul unui mecanism perceptual şi psihologic – s-a făcut respectată din punct de vedere naturalist prin Darwin. Adepţii teoriilor indicării apelează la Darwin pentru a arăta că anumite circumstanţe – cele în care mecanismele au evoluat – sunt cele „normale" pentru funcţionarea mecanismului. Stările reprezintă ceea ce indică ele în acele circumstanţe. Astfel, erorile pe care le facem în privinţa culorilor şi a formelor in lumina lămpii de sodiu sau în lumină stroboscopică nu contează, întrucât mecanismele noastre vizuale nu au evoluat pentru a se descurca în atare condiţii. Şi nici nu au evoluat ca să detecteze XYZ pe Pământul Geamăn.

Totuşi, problemele acestei tentative de a altoi teleologia cu temeinicia [*reliability*] par a fi copleşitoare. În primul rând, este probabil că în cazul *optim* nu suntem în eroare, dar mecanismele noastre perceptuale au evoluat, cu certitudine, spre a ne fi de ajutor în situaţii suboptimale. Ochii noştri sunt echipaţi şi pentru vederea pe timp de noapte, nu numai pentru cea de zi, iar după standardele multor mamifere, vederea noastră nocturnă este bună. Dar, chiar şi aşa, noi facem multe greşeli vizuale pe timp de noapte. Condiţiile „normale" – cele sub care mecanismele noastre perceptuale sunt adaptate să opereze – nu sunt condiţii optime.

În al doilea rând, Peter Godfrey-Smith a indicat o problemă şi mai gravă, vizând nu doar teoria indicării. Este vorba despre problema reacţiilor „pozitive false" care sunt inofensive. Un organism în natură, în mod obişnuit, îşi reprezintă o situaţie ca pe una în care există un prădător sau hrană sau altceva şi *dă greş mai des decât are dreptate*. Ceea ce indică situaţia nu este, cel mai adesea, ceea ce este reprezentat. Situaţia e comună, având un deznodământ în plan evoluţionist. Deci circumstanţele de eroare sunt cât se poate de „normale". Să ne gândim la pasărea care este prada uliului. Mare parte din timpul în care înregistrează prezenţa prădătorului, ea se înşală; a răspuns la o pasăre inofensivă, la o umbră sau la altceva. *Reacţiile pozitive false* nu contează pentru supravieţuirea ei; ele nu au un cost *semnificativ*. Ceea ce contează este ca pasărea să evite *reacţiile negative false*; ceea ce contează este ca ea să individualizeze ULIU atunci când este vorba de un ULIU. Preţul pe care pasărea trebuie să-l plătească în acest sens este de a individualiza reprezentanţi ai lui ULIU atunci când ei nu există. Ceea ce a selectat natura este un mecanism care protejează, nu unul care oferă certitudine. Deci păsările nu indică obiectul stărilor lor mentale – ulii.

Jerry Fodor (1987, 1990a) a răspuns la problema erorii într-un mod complet diferit, propunând o teorie a indicării mai sofisticată, care nu face apel la teleologie. El este de părere că e o lege faptul că exemplare ale genului CAL sunt cauzate numai de cai; altfel spus, corelaţia dintre CAL şi cai nu este un accident. Problema constă atunci în faptul că există, de asemenea, o lege că vacile ciudate cauzează exemplare ale CAL. Soluţia lui Fodor: CAL se referă totuşi la cai, întrucât cea de-a doua relaţie cauzală există *deoarece* există prima, şi nu invers. Relaţia cauzală cu vaca ciudată este *dependentă asimetric* de relaţia cu caii.

Credem că există o obiecţie convingătoare la adresa teoriei lui Fodor. Fodor are nevoie de unele cazuri paradigmatice ale referinţei lui *A* la *a*, situaţii în care să fie cazul ca: *a* cauzează *A*, *b* cauzează *A*, deci este *evident că ultima relaţie cauzală este dependentă asimetric de prima*. Dependenţa asimetrică afirmată de Fodor în cazul lui CAL, de pildă, este departe de a fi evidentă. La prima vedere, legea de bază pare a fi: caii, zebrele murdare de noroi, vacile ciudate... cauzează CAL. Altfel spus, legea de bază pare a fi că creaturile care, în mod tipic ori ocazional, au o anumită înfăţişare, un „aspect cabalin", cauzează specimene ale lui CAL. Acest fapt explică de ce sunt ele cauzate de cai, dar şi - în acelaşi timp - de zebre noroioase, de vaci ciudate, de un afiş publicitar ocazional ş.a.m.d. Deci CAL se referă la lucruri cu aspect cabalin. Iar cineva care gândeşte CAL la vederea unei zebre noroiase nu are, la urma urmei, o reprezentare greşită. Aşadar, Fodor pare a stipula - sau a spera în - existenţa unor dependenţe cauzale foarte complexe, fără a înlătura o opinie alternativă despre aceste relaţii, care se potriveşte la fel de bine sau chiar mai bine cu faptele empirice.

În privinţa acestor probleme, perspectivele teoriei indicării par deprimante. O alternativă, dezvoltată în ultimul deceniu de Ruth Millikan (1984), David Papineau (1984, 1987) şi Karen Neander (1995), merge exclusiv pe teleologie, explicând reprezentarea numai prin funcţia biologică. Teoria hibridă anterioară făcea apel la funcţie doar pentru a identifica circumstanţele care au fixat referinţa. APĂ înseamnă apă deoarece în circumstanţe „normale" agentul gândeşte „APĂ!" numai când există apă în preajmă. Apelul la funcţie este menit să spună care sunt acele circumstanţe: sunt circumstanţe precum cele care i-au cauzat specimenului APĂ abilitatea de a evolua în specia noastră. Dar, din această perspectivă hibridă, semnificaţia depinde încă de indicare. O teorie teleologică totală apelează la funcţie spre a explica chiar conţinutul stărilor reprezentaţionale. Astfel, starea mentală a găinii care se ascunde când vede o umbră e despre ulii, întrucât funcţia ei este de a adapta comportamentul găinii la prezenţa uliului în mediul înconjurător. Funcţia biologică, în schimb, este explicată în termeni de istorie a selecţiei. Găinile se ascund când o umbră de un anumit fel este în preajmă, pentru că strămoşii lor care s-au comportat astfel au fost mai apţi pentru supravieţuire decât ceilalţi şi au fost mai apţi deoarece au avut o şansă în plus de a evita să fie prada uliilor.

Teoriile teleologice ale reprezentării, ca şi teoriile indicării, înfruntă problema compoziţionalităţii. În privinţa aceasta ele nu constituie nici un pas înainte faţă de teoriile indicării. Dar in alte două privinţe ele reprezintă un progres. Deoarece gândul că totul e bine atunci când un uliu se află în preajmă este cu mult mai costisitor decât gândul greşit că există un pericol, teoriile teleologice ale reprezentării nu au problema erorii care a afectat teoriile indicării (deşi pot avea alte probleme). Apoi, deoarece funcţia biologică a oricărei structuri sau a oricărui sistem depinde de istoria selecţiilor din trecut, aceste teorii, ca şi cele istoric-cauzale, nu au dificultăţi cu exemple de tipul Pământului Geamăn. De vreme ce XYZ nu a jucat nici un rol în selecţia vreunei structuri mentale terestre, nici una dintre ele nu este adaptare la XYZ. Dacă există animale având conceptul de APĂ inoculat prin selecţie, el se referă la H_2O, şi nu la H_2O-sau-XYZ.

Totuşi, se pare că teoria are de înfruntat o problemă enormă, ca teorie a reprezentărilor implicate în gândire. Căci, cu siguranţă, majoritatea gândurilor umane nu au funcţie biologică. Aptitudinea găinii de a reprezenta ulii este parte a moştenirii ei biologice fundamentale, construite prin selecţie şi acum prezente în aproape toate găinile. Poate că şi noi avem câteva concepte sau gânduri astfel construite; e foarte uşor să înveţi copiii

să le fie frică de şerpi şi păianjeni; mult mai greu este să-i înveţi să le fie frică de mere. Aşadar, poate unele gânduri au funcţii biologice care le specifică semnificaţiile. E posibil ca acele semnificaţii, la rândul lor, să explice semnificaţia propoziţiilor ce exprimă acele gânduri. Dar nici în această privinţă lucrurile nu sunt evidente. Mărimea şi complexitatea creierului uman sunt dovezi bune pentru a-l considera o adaptare a unui gen modelat prin selecţie ca un sistem de control comportamental. Dar se ştie foarte puţin despre forţele selective specifice responsabile de evoluţia psihologiei noastre. Totuşi, chiar lăsând la o parte grijile pentru ignoranţa faţă de detaliile istoriei evoluţiei umane, cel mult o fracţiune minusculă din gândurile noastre ar putea fi parte a moştenirii noastre biologice în maniera în care gândurile ULIU sunt parte a moştenirii biologice a găinilor. Deci, cu siguranţă, majoritatea gândurilor şi a propoziţiilor nu au funcţie biologică.

Este o obiecţie foarte puternică, dar poate nu decisivă. Există cel puţin două răspunsuri posibile. Ideea cea mai simplă (apărată de Papineau) este de a argumenta că procesul de învăţare e un proces de selecţie – şi încă unul suficient de asemănător cu selecţia naturală pentru a da convingerilor şi dorinţelor funcţii biologice. Bineînţeles, este o afirmaţie ambiţioasă. Căci nu numai că învăţarea ar trebui să fie un proces de selecţie care ar conferi convingerilor şi dorinţelor funcţii, dar funcţiile ar trebui să le explice semnificaţiile. Are într-adevăr vreo funcţie dorinţa noastră arzătoare ca Australia să bată mereu Anglia la cricket? Chiar dacă are – poate vreun gen de solidaritate socială –, cum ar putea o atare funcţie să-i explice semnificaţia?

O a doua opţiune are de-a face cu distincţia dintre stările mentale şi mecanismele care le produc. Cameleonul şi unele specii de caracatiţă se pot camufla schimbându-şi culoarea pielii în acord cu cea a fundalului. Să luăm în considerare o caracatiţă stând pe o mască cu picăţele şi ajustându-şi culoarea corpului astfel încât să nu poată fi distinsă de fundal. Millikan susţine că, în acest caz, culoarea pielii ei are funcţia biologică de a se adecva tiparului picăţelelor (şi deci de a camufla caracatiţa), chiar dacă e foarte probabil că nici o altă caracatiţă nu a mai avut înainte un tipar identic al coloraţiei. O stare unică poate avea o funcţie biologică deoarece acea stare este produsă de mecanisme mai generale, mecanisme selectate pentru a produce stări particulare de un tip general. Astfel, la urma urmei, o anumită convingere ar putea să aibă o funcţie biologică, una derivată din funcţia mecanismului care a format-o. Ideea e ingenioasă. Dar, chiar dacă acceptăm că gândurile au funcţii de acest tip, rămâne să arătăm că funcţiile dau seamă de conţinutul gândurilor. Trebuie să se arate că funcţia unei dorinţe este de a reprezenta starea particulară care ar satisface-o şi că funcţia unei convingeri este de a reprezenta starea particulară care ar face-o adevărată. Millikan a încercat să susţină acest lucru cu argumente foarte ingenioase, dar rămâne un program extrem de ambiţios şi de dificil de dus la bun sfârşit.

Noi suntem atraşi de o folosire mai puţin ambiţioasă a teleologiei pentru a explica semnificaţia. În loc să luăm funcţiile biologice ca determinând conţinuturile *gândurilor*, le vedem ca determinând conţinuturile unor stări reprezentaţionale mai fundamentale, *percepţiile*. A percepe un iepure ca iepure este o chestiune de a fi într-o stare cu funcţia biologică de a reprezenta un iepure. Un lucru interesant despre această idee este că ea nu *înlocuieşte* teoria istoric-cauzală a fixării referinţei, ci o *suplimentează*. Să ne reamintim, acea teorie suferea de problema *qua*: în virtutea a ce anume este o întemeiere particulară a lui 'iepure' o întemeiere pe iepuri mai degrabă decât pe mamifere, vertebrate ori

altceva? Ideea de faţă oferă un răspuns teleologic: intemeierea este pe iepuri deoarece presupune o stare perceptuală cu funcţia de a reprezenta iepuri. Teoria teleologică a percepţiei devine parte esenţială a teoriei întemeierilor.

Am sugerat mai devreme că teoriile indicării şi cele teleologice sunt cel mai bine construite ca teorii ale fixării ultime a referinţei, la care ar putea fi adăugate alte teorii. Ideea noastră merge mai departe, încorporând teleologia în teoria istoric-cauzală a fixării referinţei.**

Lecturi recomandate

7.2-7.3

Pentru argumente în favoarea ipotezei limbajului gândirii, vezi Harman, 1973, *Thought*, în special pp. 54-59, 84-92, Harman, 1975, „Language, Thought, and Communication", Fodor, 1975, *The Language of Thought*, în special pp. 27-33, şi „Why There Still Has to be a Language of Thought", în Fodor, 1987, *Psychosemantics*, şi Lycan, 1990, *Mind and Cognition*. Rey, 1997, *Contemporary Philosophy of Mind*, capitolul 8, este o prezentare frumoasă a argumentelor în favoarea ipotezei. Aizawa, 1997, „Explaining Systematicity" este o critică interesantă la adresa argumentului bazat pe sistematicitate.

Loar, 1983, „Must Beliefs be Sentences?", Churchland şi Churchland, 1983, „Stalking the Wild Epistemic Engine", retipărit în Lycan, 1990, articolul lui Dennett „The Language of Thought Reconsidered", în Dennett, 1987, *The Intentional Stance*, Braddon-Mitchell şi Fitzpatrick, 1990, „Explanation and the Language of Thought" şi Lewis, 1994, „Reduction of Mind" sunt sceptice cu privire la ipoteza limbajului gândirii. **La fel este şi Andy Clark, care oferă unele speculaţii docte despre cum ar putea fi dezvoltate modele alternative conexioniste: *Associative Engines* (1993) şi *Being There* (1997). În privinţa conexionismului, vezi Fodor şi Pylyshyn, 1988, „Connectionism and Cognitive Architecture: A Critical Analysis"; Smolensky, 1988a, „Putting Together Connectionism - Again", Fodor şi McLaughlin, 1991, „Connectionism and the Problem of Systematicity".**

Harman crede că limbajul gândirii este, în cea mai mare parte, limbajul public al celui care gândeşte. Fodor argumentează împotriva acestei concepţii. Pinker, 1994, *The Language Instinct*, pp. 78-82, are un argument impotriva ipotezei publice de felul celei pe care o criticăm. Kaye, 1995, „The Languages of Thought" susţine că unele dintre gândurile noastre sunt în limba pe care o vorbim.

Block, 1981, *Readings in Philosophy of Psychology*, vol. 2, partea I, „Mental Representation" şi Stich şi Warfield, 1994, *Mental Representation* sunt colecţii utile de texte.

Pentru critici puternice la adresa concepţiei că gândurile ar putea fi imagini, vezi Pylyshyn, 1973, „What the Mind's Eye Tells the Mind's Brain" şi Fodor, 1975, capitolul 4. Vezi, de asemenea, Block, 1981, partea a II-a, „Imagery", şi Lycan 1990, secţiunea 19, „The Image Issue".

7.4

Grice şi-a prezentat teoria mai întâi in „Meaning" (1957). Acest articol, împreună cu numeroase dezvoltări ulterioare, se află în a sa *Studies in the Way of Words* (1989).

De asemenea, poate fi găsit în Martinich, 1996 şi în Geirsson şi Losonsky, 1996. Pentru o relatare scurtă şi accesibilă a ideilor lui Grice, vezi Armstrong, 1971, „Meaning and Communication". Pentru dezvoltări mai amănunţite, vezi Bennett, 1976, *Linguistic Behavior* **şi Schiffer, 1972, *Meaning***. Neale, 1992, „Paul Grice and the Philosophy of Language" este o utilă trecere în revistă a operei lui Grice.

Pentru o concepţie interesantă diferită de a lui Grice, vezi Searle, 1983a, *Intentionality*, capitolul 6. Davidson, 1985, „A Nice Derangement of Epitaphs", retipărit în Martinich, 1996, constituie o dezbatere simpatică a semnificaţiei literale. Pentru discuţii asupra metaforei, vezi Davis, 1991, partea a VII-a, şi Martinich, 1996, partea a IV-a.

Fenomenul elipsei demonstrează, de asemenea, diferenţa dintre semnificaţia vorbitorului şi cea literală: noi vrem să spunem mai mult decât spunem. În această chestiune, vezi Bach, 1987, *Thought and Reference*.

Orice tentativă de a explica semnificaţia convenţională trebuie să ţină cont de faimoasa lucrare a lui Davîd Lewis, *Convention : A Philosophical Study* (1969). Vezi, de asemenea, eseul care o continuă, „Languages and Language" (1975), în Gunderson, 1975, retipărit în Lewis, 1983, Martinich, 1996 şi Geirsson şi Losonsky, 1996. („Languages, Language, and Grammar", în Harman, 1974, este construită din scurte extrase din ambele lucrări ale lui Lewis.)

7.5

Teoriile cauzale ale gândirii despre un obiect, precum cea din text, sunt respinse într-o carte interesantă, dar dificilă, Evans, 1982, *The Varieties of Reference*. El apără „Principiul lui Russell", potrivit căruia gândirea despre un obiect cere cunoştinţe discriminatorii despre acel obiect. Concepţia este criticată în Devitt, 1985.

7.6

Felul în care explicăm originile limbajului nu este, bineînţeles, decât o schiţă. Pentru ipoteze încă speculative, dar mai detaliate şi documentate din punct de vedere empiric, vezi Corballis, 1991, *The Lopsided Ape*; Noble şi Davidson, 1996, *Human Evolution, Language and Mind*.

7.7

Stampe, 1979, „Toward a Causal Theory of Linguistic Representation" a fost prima propunere a semanticii indicatorilor. Dretske, 1981, *Knowledge and the Flow of Information* este dezvoltarea clasică a concepţiei. Dretske, 1986, „Misrepresentation" şi 1988, *Explaining Behavior* (capitolul 3 este reeditat în Geirsson şi Losonsky, 1996) sunt modificări şi dezvoltări ale semanticii indicatorilor. Godfrey-Smith, 1989, „Misinformation" şi 1992, „Indication and Adaptation" sunt texte critice la adresa teoriilor indicării. La fel este şi Millikan, 1990, „Seismograph Readings for Explaining Behavior". McLaughlin, 1991, *Dretske and His Critics* conţine unele dezbateri utile.

Fodor a propus o viziune teleologică în „Psychosemantics or: Where Do Truth Conditions Come From?" (1990b), dar a respins cu fermitate întregul demers înainte ca articolul să fie publicat în Lycan, 1990. Respingerea sa poate fi găsită în lucrarea din 1987, precum şi în *A Theory of Content and Other Essays* (1990a), împreună cu propunerea versiunii sale de „reliabilism", teoria dependenţei asimetrice. Loewer şi Rey, 1991, *Meaning in Mind: Fodor and His Critics* are o introducere utilă; include, de asemenea, lucrarea lui Millikan, „Speaking Up for Darwin", un răspuns la respingerea lui Fodor, precum şi următoarele articole critice la adresa teoriei lui Fodor: Antony şi

Levine, „The Nomic and the Robust; Baker, „Has Content Been Naturalized?" Boghossian, „Naturalizing Content". De asemenea, include şi acele „Replies" [Replici ale lui Fodor.

Millikan, 1984, *Language, Thought, and Other Biological Categories* este cea ma detaliată semantică teleologică, însă şi foarte dificilă. Cea mai accesibilă introducere l ideile ei este „Biosemantics", în *White Queen Psychology* (1983). Distincţia critic dintre funcţiile mecanismelor generale şi stările pe care le produc este prezentă î lucrarea ei „In Defense of Proper Functions", din aceeaşi colecţie. Neander, 199[illegible] „Misrepresenting and Malfunctioning" este o prezentare clară a concepţiei teleologice Susţinere suplimentară pentru teleosemantică poate fi găsită în Papineau, 1984, „Repre sentation and Explanation" şi 1987, *Reality and Representation*. Godfrey-Smith, 199[illegible] „Signal, Detection, Action" este o incercare sofisticată de a gândi prin intermediu ideilor teleosemantice pentru reprezentările primitive. Pietroski, 1992, „Intentionalit and Teleological Error" este o critică simpatică a abordării teleosemantice. Akins, 199[illegible] „Of Sensory Systems and the 'Aboutness' of Mental States" argumentează atât împotriv teoriilor indicării, cât şi a celor teleologice.

Stich şi Warfield, 1994 are secţiuni utile despre toate aceste teorii privind chestiune naturalizării conţinutului. Sterelny, 1990, *The Representational Theory of Mind*, capitolul [illegible] discută teoriile, incheind cu concepţia teleologică a percepţiei menţionată în text**.

8

COMPETENŢA LINGVISTICĂ

8.1. Introducere

În capitolul anterior am legat limbajul de convingeri, dorinţe şi alte gânduri. O altă stare mentală relevantă pentru limbaj este *competenţa lingvistică*. E starea care îi dă vorbitorului nativ capacitatea de a-şi folosi limbajul cu succes. Descrierea şi explicarea competenţei lingvistice este una dintre principalele sarcini ale filosofiei limbajului. Noi am inceput deja să procedăm ca atare. Am vorbit adesea în mod sceptic la adresa asumpţiei carteziene că a fi competent implică a avea „acces privilegiat" la semnificaţii (de exemplu, în 5.6). Am discutat teoriile descriptive ale competenţei în privinţa numelor (4.1-4.2) şi a termenilor pentru genuri naturale (5.2). Acest capitol va spune mult mai multe despre competenţă.

Am văzut că semnificaţia propoziţională este complexă, fiind, în parte, o chestiune de semnificaţie a cuvintelor şi, in parte, o chestiune de structură sintactică. Competenţa într-un limbaj este la fel de complexă, fiind, parţial, o problemă de capacitate de a produce şi a înţelege cuvintele limbajului – competenţă lexicală – şi, parţial, o problemă de capacitate de a combina cuvintele în propoziţii ale limbajului – competenţă sintactică. Discuţiile noastre anterioare despre competenţă au fost, toate, în legătură cu cea lexicală. În secţiunea de faţă, vom dezbate, în cea mai mare măsură – deşi nu în întregime –, cu privire la competenţa sintactică. Ne vom concentra asupra gramaticii generative, mişcare din lingvistică inaugurată de Chomsky, aşa cum am făcut şi în discutarea structurii sintactice (capitolul 6). Ne propunem două scopuri. Mai întâi, vrem să arătăm că teoria competenţei sintactice, dezvoltată de Chomsky insuşi, şi alte câteva idei filosofice contemporane despre competenţa lingvistică, întru câtva similare, sunt atât neclare, cât şi neplauzibile. În al doilea rând, vrem să conturăm cel puţin bazele unei concepţii alternative.

Începem prîn a enumera o serie de caracteristici confuze ale discuţiilor contemporane din jurul competenţei.

1) Gramatica generativă nu este oferită în primul rând ca teorie a proprietăţilor sintactice ale simbolurilor lingvistice, ci ca teorie a competenţei, o proprietate a oamenilor. (Am remarcat aceasta în 6.1.) De fapt, lingvişţii pun cele două feluri de teorii laolaltă. La fel, mulţi filosofi iau teoria semnificaţiei simbolurilor împreună cu o teorie a competenţei lingvistice depline. Amestecarea simbolurilor cu competenţa este prima şi, probabil, cea mai importantă problemă a concepţiilor actuale asupra competenţei (8.2).

2) Lingvişţii generativişti încearcă să construiască gramatici pentru limbajele care îi interesează. După cum vom vedea, ei consideră că aceste gramatici lucrează cu normă

dublă. Ele dau o descriere a structurii propoziţiilor intr-un limbaj şi, în acelaşi timp, o descriere a stării cognitive care îi face pe vorbitori capabili să producă şi să înţeleagă (să analizeze) propoziţii. Cu alte cuvinte, lingviştii generativişti sunt de părere că regulile sintactice (sau principiile) descrise de gramatică sunt „internalizate" de vorbitorul nativ, fiind astfel „psihologic reale". Dar de ce să presupunem aşa ceva? De ce să presupunem că, în definitiv, gramatica dă explicaţii pentru competenţă (8.8)?

3) Cea mai comună expresie a concepţiilor lingviştilor sugerează că regulile sintactice sunt psihologic reale într-un mod special: ele sunt *reprezentate* de către vorbitor. Lingviştii identifică această competenţă cu *cunoaşterea* acelor reguli: fiecare adevăr despre limba engleză, câştigat cu trudă de lingvist, este considerat a fi deja „cunoscut tacit" de vorbitorii de engleză. Regulile sunt psihologic reale prin aceea că gramatica însăşi - *teoria* acelor reguli - este reală din punct de vedere psihologic. Similar, mulţi filosofi susţin că teoria semnificaţiei pentru un limbaj este „cunoscută tacit" de vorbitorii limbajului. Dar de ce să presupunem că vorbitorii ştiu mai mult despre limba lor decât puţinul pe care l-au învăţat la şcoală (8.4-8.7)?

4) Mai departe, unele reguli sintactice - cele descrise de „gramatica universală", pretinse a fi comune tuturor limbajelor naturale - sunt socotite a fi *înnăscut* cunoscute. În psihologie, teoriile care evidenţiază rolul cunoaşterii înnăscute sau al structurii înnăscute în explicarea capacităţilor noastre sunt cunoscute ca teorii „nativiste". Concepţia chomskyană asupra competenţei lingvistice este o paradigmă a vederilor nativiste, însă care sunt dovezile în sprijinul nativismului (8.10)?

5) Lingviştii, ca majoritatea filosofilor limbajului, subscriu la asumpţia cartezianã. Ei cred că vorbitorul competent are „acces privilegiat" la fapte care privesc sintaxa, fapte pe care le exprimă în judecăţi intuitive. Într-adevăr, ei cred că aceste judecăţi sunt derivate printr-un fel de proces inferenţial din reprezentarea de către vorbitor a regulilor sintactice. Este acest cartezianism adecvat (8.6)?

Ca rezultat al unor astfel de încurcături, controversa a dărâmat fundamentele gramaticii generative. Controversa a dus la o literatură considerabilă, dar o mică parte din ea s-a centrat pe dificultatea cu care vom începe: eşecul de a distinge limpede între competenţa vorbitorilor şi simbolurile în care sunt ei competenţi.

8.2. Amestecul simbolurilor cu competenţa

În capitolul 6 am făcut unele remarce introductive despre structura propoziţiilor dintre care unele derivate din teoria lui Chomsky. Am văzut o gramatică generativă ca oferind o descriere sintactică a tuturor propoziţiilor posibile ale unui limbaj. Chomsky este de acord cu această idee. Astfel, în paginile de început din *Syntactic Structures* lucrarea cu care a început gramatica generativă, găsim:

> Ţelul fundamental în analiza lingvistică a unui limbaj *L* este de a separa secvenţele *gramaticale* care sunt propoziţii în *L*, de secvenţele *negramaticale*, care nu sunt propoziţii în *L*, şi de studia structura secvenţelor gramaticale (1957, p. 13).

Preocuparea este faţă de propoziţii, *un produs uman*.

Totuși, adesea în aceeași răsuflare, Chosmky spune ceva foarte diferit: preocuparea vizează competența lingvistică, *o caracteristică a minții umane*. Astfel, într-o altă operă clasică, *Aspects of the Theory of Syntax*, după câteva observații precum cea de mai sus, Chomsky spune:

> Problema pentru lingvist... este de a determina... sistemul fundamental de reguli stăpânit de vorbitorul-ascultător... Deci, într-un sens tehnic, teoria lingvistică este mentalistă, deoarece este interesată de descoperirea unei realități mentale aflate la baza comportamentului real (1965, p. 4).

Există foarte multe asemenea afirmații în lucrările lingviștilor generativiști. Pentru ei, o gramatică nu este doar o descriere a structurii propozițiilor; ea constituie, chiar în mai mare măsură, o relatare a competenței lingvistice a vorbitorului: este o descriere a realității mentale care stă la baza comportamentului lingvistic. O gramatică este parte a psihologiei.

Punerea laolaltă a unei teorii a simbolurilor cu o teorie a competenței nu a început de la Chomsky. Se pare, într-adevăr, că are o istorie lungă (vezi, de exemplu, Saussure, 1966, pp. 77, 90). Nu e surprinzător, așadar, că amestecul poate fi găsit, de asemenea, în teoriile semnificației inspirate parțial de Chomsky (vezi, de exemplu, Larson și Seagal, 1995; inspirația vine și de la Donald Davidson). Același amestec poate fi găsit, independent de teoriile lingviștilor, la filosofi; astfel, Michael Dummett emite sloganul „o teorie a semnificației este o teorie a înțelegerii" (1975, p. 99). Totuși, confuzia este năucitoare. Ca să arătăm acest lucru, vom începe cu o explicație suplimentară a distincției dintre cele două tipuri de teorii.

Pentru a ajunge mai ușor la o distincție clară, ne vom ocupa numai de simbolurile dintr-un limbaj public, cele scrise, vorbite ș.a.m.d. De asemenea, vom presupune că gramatica pe care o construiesc lingviștii reprezintă o bună descriere a structurii acestor simboluri. Vom lăsa la o parte simbolurile din „Mentalese", limbajul gândirii (7.2-7.3). Totuși, distincția dintre sintaxă și competență se aplică în egală măsură la Mentalese, după cum vom vedea (8.9). Vom lăsa, pentru moment, la o parte și competența unei persoane de *înțelegere* lingvistică, concentrându-ne pe competența ei de *producție* lingvistică.

Competența lingvistică este o stare mentală a unei persoane, postulată spre a explica din punct de vedere lingvistic comportamentul; ea joacă un rol-cheie – deși, desigur, nu singurul rol – în *producerea* comportamentului. Simbolurile lingvistice sunt rezultatul acelui comportament; ele sunt *produsele competenței*, *rezultatele* [*outputs*] ei. Sunt părți databile și localizabile ale lumii fizice: sunete în aer, semne pe pagină ș.a.m.d. Nu sunt nicidecum entități mentale. O teorie a unei părți a producției simbolurilor lingvistice nu este o teorie a productelor, a simbolurilor înseși. Desigur, dată fiind relația cauzală dintre competență și simbol, ne putem aștepta ca o teorie a uneia să aibă relevanță asupra unei teorii a celeilalte. Dar, procedând astfel, cele două teorii nu devin identice.

În partea a II-a, ne-am interesat de proprietățile simbolurilor care le fac capabile să joace anumite roluri în explicarea comportamentului și în a ne informa despre lume. Pe scurt, ne-am interesat de semnificații (1.2). Proprietățile sintactice sunt o parte importantă a semnificației. Am descoperit că proprietăți precum a fi un nume, a fi un grup verbal sau a fi un verb la diateza pasivă sunt părți ale explicării semnificației. În mod analog, ne-am putea interesa de ceea ce face ca o anumită mișcare a unei mingi de tenis să fie o lovitură bună. Răspunsul ar apărea în termenii unor proprietăți precum viteza, direcția

şi înălţimea. Sau ne-am putea interesa de ceea ce face ca o anumită acţiune să fie o mutare la şah. Răspunsul ar apela la regulile jocului de şah. În toate aceste cazuri ne preocupă obiecte sau evenimente din lumea fizică „din afara minţii" [*„outside the head"*].

Totuşi, în fiecare caz, am putea avea o altă preocupare vizând foarte mult ceva „din interiorul minţii" (sau, cel puţin, „din interiorul corpului"). Care este explicaţia comportamentului – anumite mişcări ale mâinilor şi picioarelor, de pildă – ce produce propoziţii, lovituri de tenis sau mutări la şah? Pentru a da un răspuns, avem nevoie de o teorie psihologică (posibil fiziologică) a competenţei; avem nevoie de o teorie care să explice, de exemplu, cum a ştiut un jucător că o anumită acţiune a fost o mutare la şah. O astfel de teorie este diferită de o teorie a obiectelor produse prin competenţă; este diferită de o teorie a simbolurilor lingvistice, a loviturilor de tenis şi a mutărilor la şah.

Rezumând, competenţa lingvistică, împreună cu diferite alte aspecte ale psihologiei vorbitorului, produce simboluri lingvistice. O teorie a simbolurilor nu este o teorie a competenţei.

A distinge teoria simbolurilor de psihologie nu înseamnă a o face misterioasă. Să luăm în considerare, de exemplu, balanţa de plăţi a unei ţări; Canada, să spunem. Nu este nimic metafizic ciudat în legătură cu balanţa canadiană de plăţi, oricât de discutabilă ar fi ea din punct de vedere economic sau politic. Ca şi alte fenomene sociale, acest aspect financiar al Canadei depinde, evident, de faptele din mediul canadian, împreună cu cele din comportamentul şi psihologia canadiene. Dar acest lucru se întâmplă într-un mod atât de complex încât noi teoretizăm, pe bună dreptate, fenomenele respective relativ independent de teoria psihologiei şi a comportamentului fiecărui canadian. Similar, lingvistica, în calitate de ştiinţă socială, are o formă de autonomie limitată faţă de alte teorii, inclusiv faţă de psihologie, in ciuda faptului că fenomenele lingvistice depind în oarecare măsură de fenomenele psihologice.

Teoria noastră despre obiectele lingvistice s-a preocupat, de fapt, foarte mult de explicarea proprietăţilor lor în termeni de stări psihologice şi de relaţii cu mediul înconjurător. Punctul maxim al acestei preocupări s-a situat în capitolul precedent. Respectând, pe de o parte, relativa autonomie a lingvisticii, am încercat, pe de altă parte, să o explicăm în alţi termeni. Astfel, independenţa lingvisticii este una parţială.

8.3. Două propuneri în legătură cu realitatea psihologică a regulilor sintactice

În partea a II-a, în special în capitolul 6, am considerat că gramatica este o teorie a proprietăţilor sintactice ale simbolurilor dintr-un limbaj şi, prin urmare, o contribuţie majoră la sarcina de explicare a semnificaţiei. Despre acest lucru pare a fi vorba în lucrările vizând structura frazei, teoria cazurilor, anafora ş.a.m.d. La aceasta pare să se refere in mod direct o mare parte din dovezile aduse în favoarea gramaticii: care şiruri de cuvinte sunt gramaticale; ambiguitatea anumitor enunţuri; formele afirmative şi interogative; sinonimia enunţurilor ce diferă ca aspect; diferenţa dintre enunţurile similare ca aspect; coreferinţă etc.

Vom presupune, aşadar, că o gramatică este într-adevăr o teorie a proprietăţilor sintactice ale simbolurilor. Nu înseamnă, desigur, că gramatica nu aruncă nici o lumină

asupra competenţei, ci numai că este nevoie de o *argumentare suplimentară* pentru a arăta ce fel de lumină aruncă. În particular, e necesară o argumentare suplimentară pentru a arăta că regulile (sau principiile) descrise de gramatică sunt reale din punct de vedere psihologic: *realitatea psihologică a regulilor nu este „primită pe gratis", o dată cu adevărul gramaticii.*

Dintr-o anumită perspectivă, credem că ar trebui să fie necontroversat faptul că gramatica aruncă lumină asupra competenţei. Prima noastră propunere în legătură cu realitatea psihologică este următoarea.

Începem cu o distincţie între două feluri de reguli: „regulile de structură", care guvernează produsele competenţei, şi „regulile de procesare", care guvernează *exerciţiul* competenţei.

În caracterizarea produselor competenţei, noi apelăm uneori la reguli: produsele au naturi guvernate de reguli constituite prin plasarea într-o structură definită printr-un sistem de reguli. Astfel, să luăm în considerare produsul jucătorului de şah: mutările la şah. Caracterizarea mutărilor de şah trebuie să apeleze la un sistem elaborat de reguli: un nebun se poate mişca numai în diagonală; regele se poate deplasa numai un pătrat; nici o piesă, cu excepţia calului, nu poate trece peste un pătrat ocupat ş.a.m.d. Mutările de şah sunt guvernate de reguli prin faptul că ceva poate fi socotit mutare de şah numai dacă are un loc în „structura" definită de regulile jocului. Ceva trece drept o anumită mutare la şah numai în virtutea regulilor particulare de care este guvernat, în virtutea locului său particular în structură. O teorie a şahului descrie aceste reguli de structură. Sunt descrise constrângerile asupra produsului adecvat al jucătorului de şah. În mod ideal, un jucător de şah ar trebui să facă numai mutări ce au un loc în sistemul pe care îl descriu regulile de structură, adică ar trebui să facă numai mutări legale. Regulile de structură *pot*, de asemenea, să fie printre regulile ce guvernează procesul psihologic prin care jucătorul de şah produce mutările. Ele se pot afla printre regulile de procesare active in exerciţiul competenţei sale în jocul de şah. Totuşi, acest lucru nu este necesar şi poate fi improbabil. Regulile descriind structura şahului ca un joc ar putea să nu fie adecvate pentru sarcina de a lua decizia unei anumite mutări. În orice caz, ideea-cheie este că *a fi o regulă de structură* – o regulă guvernând produse ale competenţei – este o proprietate foarte diferită de aceea de a fi *o regulă de procesare*, regulă guvernând producerea lor psihologică.

Albinele furnizează un bun exemplu al distincţiei. O albină care se intoarce de la o sursă îndepărtată de hrană dansează un mesaj. Poziţionarea şi forma dansului indică direcţia spre şi distanţa până la sursa de hrană. Aceste dansuri alcătuiesc un sistem foarte eficient de simboluri guvernat de un set de reguli simple de structură. E sarcina unei teorii a dansului să descrie regulile de structură. Regulile de procesare prin care albinele îşi execută remarcabilul dans rămân, în cea mai mare parte, un mister, dar cu siguranţă că printre ele nu se numără nici o regulă de structură.

Limbajul furnizează un alt exemplu al distincţiei. Produsele competenţei lingvistice, reprezentante propoziţionale fizice, sunt guvernate de un sistem de reguli de structură, întocmai ca productele jucătorului de şah şi ale albinei. Chiar la începutul cărţii (1.2) am subliniat caracterul sistematic al limbajului. Relaţiile sistematice dintre expresiile lingvistice reflectă regulile de structură care le guvernează. Ceva este propoziţie numai dacă îşi are un loc în structura lingvistică definită de aceste reguli. Ceva este o propoziţie particulară – îşi are structura sintactică particulară – în virtutea regulilor de structurăe

particulare de care este guvernat. Este sarcina teoriei sintactice - o gramatică - să descrie regulile de structură. Distingem regulile de structură de regulile de procesare implicate în execiţiul competenţei lingvistice. Cele două tipuri de reguli au roluri diferite. Regulile de procesare produc propoziţii ale limbajului în exerciţiul competenţei lingvistice. Ele sunt, într-adevăr, propoziţii ale limbajului tocmai pentru că sunt guvernate de reguli de structură. Este posibil ca o regulă de structură să fie, de asemenea, o regulă de procesare, dar nu este necesar să se intâmple astfel. De exemplu, regulile de transformare ce guvernează structura şi surprind relaţiile sistematice dintre propoziţii pot să nu guverneze nici un proces prin care trece, de fapt, vorbitorul care face o afirmaţie.

Cuvintele utilizate în vorbirea despre regulile de structură ale limbajului - cuvinte precum „a genera", „a deriva" şi „a transforma" - pot induce în eroare. Le putem lua drept modalităţi metaforice de a capta relaţiile sistematice dintre propoziţii. Nu trebuie să le luăm drept descripţii literale ale unui proces ce are loc undeva.

Vom folosi distincţia dintre cele două feluri de reguli pentru a scoate in evidenţă faptul - care ar trebui să fie în afara oricărei controverse - că o teorie a sintaxeî, o teorie a regulilor de structură ale simbolurilor, aruncă lumină asupra competenţei sintactice.

Am subliniat ideea că există o relaţie cauzală între competenţă şi produsele ei. O relaţie „logică" ar trebui să fie, de asemenea, evidenţiată. Nevoia vine din faptul că *natura* competenţei este tocmai de a-şi produce rezultatele: producerea lor este ceea ce face competenţa să fie ce este. Astfel, competenţa în jocul de şah reprezintă abilitatea de a produce mutări la şah, lucruri guvernate de regulile de structură ale şahului. Iar competenţa într-un limbaj este abilitatea de a produce propoziţii ale acelui limbaj, lucruri guvernate de regulile de structură ale limbajului. Aşadar, o teorie a unor astfel de reguli de structură este - intr-o anumită măsură - în mod automat o contribuţie la teoria competenţei: ea ne spune ceva despre rezultatele a căror producţie este definitorie pentru competenţă. Iar noi putem spune că regulile de structură trebuie să fie „respectate" de competenţă şi de regulile de procesare care îi guvernează exerciţiul, şi anume prin faptul că, trecând peste erorile de performanţă, regulile de procesare trebuie să producă rezultate guvernate de regulile de structură.

Propunerea ca regulile de structură ale unui limbaj să fie astfel respectate este o propunere minimală asupra chestiunii realităţii psihologice. Este, cu siguranţă, nepotrivit să spunem *exclusiv* pe baza acestei propuneri minimale că regulile de structură sunt psihologic reale în vorbitor. Respectarea ar putea, desigur, să fie *rezultatul* faptului că regulile sunt reale din punct de vedere psihologic. De exemplu, regulile de structură ar putea fi şi reguli de procesare. Dar simpla lor respectare nu pretinde ca regulile să fie intr-adevăr realizate în vorbitor; de pildă, ea nu cere ca ele să fie reguli de procesare. Căci ar putea fi multe alte căi posibile prin care un vorbitor ar putea respecta regulile. Propunerea minimală ne spune foarte puţin despre competenţă; în particular, ea nu ne spune nimic despre felul in care mintea respectă regulile limbajului.

Cea de-a doua propunere a noastră a fost, de fapt, deja făcută: am susţinut că oamenii gândesc într-o Mentalese care este, probabil, similară din punct de vedere sintactic cu limbajul lor public (7.3, 7.5). Mentalese este cât se poate de reală psihologic. Deci regulile de structură ale limbajului public sunt, în măsura întinderii acestei similitudini, psihologic reale deoarece constituie în aceeaşi măsură regulile de structură ale gândirii.

Propunerea nu poate pretinde a fi scutită de controverse. Ea se bazează pe ideea populară că limbajul exprimă gândirea (7.1) şi pe ipoteza limbajului gândirii (7.2). Ideea

populară poate fi relativ necontroversată, însă ipoteza nu este. În orice caz, propunerea nu include felul în care Chomsky şi urmaşii lui înţeleg realitatea psihologică a regulilor sintactice şi probabil că ar fi respinsă de aceştia.

8.4. A-şti-cum *versus* a-şti-că

Lingviştii chomskyeni par a apăra concepţia foarte controversată după care competenţa unui vorbitor implică o *reprezentare* a regulilor limbajului, reprezentare aplicată în producerea şi înţelegerea (analiza gramaticală a) limbajului. Chomsky exprimă lucrurile cu fermitatea caracteristică lui: „cu greu ne putem îndoi că a cunoaşte un limbaj implică reprezentarea internă a unei proceduri generative" (1991a, p. 9). În această viziune, regulile de structură sunt respectate *deoarece vorbitorul aplică reprezentarea lor în procesarea limbajului*. Acesta este felul în care lingviştii consideră că regulile limbajului sunt reale din punct de vedere psihologic.

Vom avea o privire critică la adresa concepţiei reprezentaţionale în secţiunea de faţă şi în următoarele trei. Apoi, în secţiunea 8.8, ne vom ocupa de o concepţie mai puţin populară printre lingvişti. Este vorba de opinia potrivit căreia regulile limbajului guvernează procesarea lingvistică – fiind, astfel, reguli de procesare reale psihologic – fără a fi reprezentate în vorbitor. Concepţia reprezentaţională a lingviştilor merge împreună cu asumpţia că vorbitorii dispun de *cunoaştere* tacită a regulilor limbajului. Asumpţia pare a fi susţinută de truismul popular că vorbitorii „ştiu limba".

Lingviştii sunt preocupaţi de competenţa sintactică. Mulţi filosofi fac o asumpţie similară în privinţa competenţei lingvistice depline, aşa cum am notat în frecventele menţiuni ale asumpţiei carteziene. Ei presupun că a fi competent în întrebuinţarea unei expresii constă în cunoaşterea tacită a semnificaţiei sale. De exemplu, competenţa în privinţa unei propoziţii este cunoştinţa că ea e adevărată dacă şi numai dacă se realizează anumite circumstanţe. Dummett (de pildă, în 1976, pp. 69-71) constituie un exemplu. (Este o concepţie ce joacă un rol în argumentul său împotriva realismului, de care ne vom ocupa mai târziu; 11.3-11.4.) Şi această asumpţie pare a fi susţinută de truismul că vorbitorii cunosc limbajul.

Este înţelept să fim rezervaţi faţă de truism, întrucât implică termenul 'a şti', termen îndeobşte folosit atât de vag şi de extins. Să luăm următoarele propoziţii:

Ralph îl ştie pe Don Bradman.
Ralph ştie cine este Little Caesar.
Ralph ştie cum să adune după regula R.
Ralph ştie că R este un algoritm pentru adunare.

Propoziţiile ilustrează întrebuinţări complet diferite ale lui 'a şti'. Suntem interesaţi în mod special de diferenţa dintre ultimele două: *a-şti-cum* şi *a-şti-că*. A-şti-cum este din aceeaşi familie cu deprinderile, abilităţile şi capacităţile. Deşi poate avea valoare cognitivă, nu este necesar să fie aşa. Dimpotrivă, a-şti-că este în mod esenţial cognitiv: cere convingere şi, prin urmare, *reprezentare* mentală (7.1-7.2); este cunoaştere „propoziţională".

Să luăm în considerare o gamă vastă de deprinderi umane. Ştim să înotăm, să mergem cu bicicleta, să prindem o minge, să dactilografiem etc. Sunt activităţi guvernate de

reguli de procesare pe care le-am asimilat în mare măsură prin învăţare. Dar nu e plauzibil să presupunem că a-şti-cum - competenţa noastră - cere să presupunem că vreuna dintre regulile interiorizate este reprezentată; nici să presupunem că multe dintre ele sunt îndeobşte reprezentate de vorbitorul competent. (Şi cel mai primitiv peşte ştie să înoate.) Acest lucru este adevărat şi în privinţa unor sarcini „intelectuale". Ralph *poate* şti să adune după regula R, întrucât el ştie *că* R este un algoritm pentru adunare şi îl poate aplica. Dacă aşa stau lucrurile, acest caz de a-şti-cum este în mare măsură a-şti-că. Dar este mai probabil că Ralph se foloseşte pur şi simplu de regula R fără a şi-o reprezenta: R este in el reală din punct de vedere psihologic fără a fi reprezentată. În fine, să luăm în considerare deprinderea cea mai cognitivă dintre toate, deprinderea de a gândi, de a infera un gând dintr-un altul. Majoritatea dintre noi nu avem habar de „regulile gândirii". Şi, cu siguranţă, nu gândim prin aplicarea reprezentărilor acestor reguli, reprezentări în meta-Mentalese.

În lumina celor spuse, este nevoie de mult mai mult decât de truismul că vorbitorul competent ştie limba pentru a susţine concepţia lingviştilor că vorbitorul îşi reprezintă regulile. Cunoaşterea ar putea fi doar cunoaştere-cum.

Stephen Stich (1971, 1978b) scoate în mod adecvat la lumină implauzibilitatea concepţiei după care cunoaşterea limbajului este cunoaştere-că, punând-o în contrast cu cazurile neproblematice de cunoaştere propoziţională. Dacă o persoană ştie că *p*, ne aşteptăm să fie conştientă de *p* sau cel puţin să fie capabilă să devină conştientă de *p* atunci când primeşte un impuls adecvat; şi ne aşteptăm să înţeleagă expresii ale lui *p*. În mod clar, vorbitorului de rând ii lipseşte conştiinţa şi înţelegerea celei mai mari părţi a gramaticii. Dacă o persoană ştie că *p*, această cunoştinţă ar trebui să se asocieze cu alte cunoştinţe şi convingeri pentru a genera mai multe convingeri. Dacă un vorbitor are cunoştinţe de gramatică, cu siguranţă că ele nu sunt integrate inferenţial in acest fel. Să luăm un exemplu. Fără educaţie suficientă, este improbabil ca vorbitorul să înţeleagă afirmaţia relativ simplă că '*GN* → *Det* + *Adj* + *N*' este o regulă a limbii engleze. Dacă ştie că este o regulă, cunoaşterea ei este în mare măsură izolată din punct de vedere inferenţial de celelalte convingeri ale sale.

Desigur, concepţia lui Chomsky este aceea potrivit căreia cunoaşterea de către vorbitori a regulilor limbajului este numai „tacită". Dar acest lucru nu foloseşte reprezentaţionalismului, deoarece cunoştinţele noastre despre limbaj sunt foarte diferite de cunoaşterea propoziţională pe care o avem, de obicei, tacit. O atare cunoaştere e cunoaştere pe care o persoană nu a luat-o în considerare, dar pe care ar recunoaşte-o în împrejurări adecvate. Astfel, Ron ştia tacit că iepurii nu depun ouă, chiar dacă gândul nu i-a trecut niciodată prin minte, întrucât ar admite că iepurii nu depun ouă dacă ar fi întrebat vreodată în acest sens. În mod clar, vorbitorul tipic nu face o astfel de legătură cu regulile limbajului. El nu ar recunoaşte regulile limbajului său atunci când întrebarea i-ar fi pusă. Regulile sunt adesea prea complicate pentru a fi înţelese, cu atât mai puţin pentru a fi şi acceptate.

În ultima secţiune am observat că regulile de procesare a limbajului trebuie, cel puţin, să respecte regulile de structură (respectare compatibilă cu erorile de performanţă). Această propunere minimală, luată izolat, nu poate satisface pretenţia ca regulile de structură să fie psihologic reale. Totuşi, ea lasă deschisă posibilitatea ca regulile să poată fi regulî de procesare şi, prin urmare, să fie reale din punct de vedere psihologic. Învăţămintele acestei secţiuni sunt că, în cazul în care ele ar fi într-adevăr astfel, felul în

care vorbim în mod obişnuit despre cunoaşterea limbajului nu susţine viziunea lingviştilor că regulile sunt reprezentate intern în vorbitori. Şi nu susţine nici viziunea filosofilor că faptele despre semnificaţie sunt cunoscute sau reprezentate intern. Susţinerea pentru concepţia reprezentaţională trebuie căutată altundeva.

8.5. Reguli încorporate *versus* reguli reprezentate

Sediul gândurilor unei persoane - sau al atitudinilor propoziţionale - este adesea numit „procesorul central". Acolo ar fi localizată cunoaşterea limbajului dacă ar fi precum obişnuita cunoaştere-că. Stich arată că nu este plauzibil să considerăm că ea e astfel localizată. De fapt, lingviştii chomskyeni au în vedere o locaţie foarte diferită atunci când vorbesc despre „cunoaşterea tacită" a regulilor lingvistice. În viziunea lor, regulile sunt reprezentate într-un *modul* al minţii. Chomsky se gândeşte la acest modul ca la un „organ" mental distinct - „facultatea limbajului" - (1980, pp. 40-47), în mare măsură inaccesibil procesorului central. Astfel, modul în care lingviştii spun despre un vorbitor că ar avea cunoaştere tacită a regulilor limbajului nu ar trebui luat ca atribuire a unei atitudini propoziţionale normale. Vorbitorul este considerat a avea o reprezentare a regulilor, dar nu in procesorul central.

În secţiunea de faţă vrem să punem la îndoială ideea că regulile de structură ale limbajului sunt reprezentate în vorbitor *în vreun fel* - fie în procesorul central, fie într-un modul -, dezvoltând o linie de gândire din dezbaterea ultimei secţiuni. Vom evidenţia că regulile de procesare care guvernează exerciţiul competenţei nu trebùie să fie reprezentate. Astfel, chiar dacă regulile de structură ale limbajului sunt reguli de procesare, nu e nevoie ca ele să fie reprezentate.

Primul lucru care trebuie spus este că orice sistem *trebuie* să aibă unele reguli care îl guvernează, fără a fi reprezentate şi aplicate. Căci, dacă există o regulă ce guvernează, fiind reprezentată şi aplicată, trebuie să existe o altă regulă care guvernează *aplicarea*. Acea regulă ar putea, de asemenea, să guverneze, fiind reprezentată şi aplicată, dar atunci aplicarea *ei* trebuie să fie guvernată de o altă regulă ş.a.m.d. Dacă este ca regresul să se încheie şi ca fiecare regulă să guverneze, fiind reprezentată, atunci trebuie să existe unele reguli care guvernează fără a fi reprezentate. Dat fiind orice sistem guvernat de o regulă, este o *chestiune empirică* dacă sistemul reprezintă şi aplică regula sau dacă regula este pur şi simplu încorporată în sistem, fără a fi reprezentată.

Computerele demonstrează în mod simpatic acest lucru. Regulile de software reprezentate în RAM pot guverna operaţiile unui computer numai pentru că există reguli încorporate în hardware care le permit să facă asta.

Ne vom ocupa acum de unele sisteme guvernate de reguli de procesare care nu sunt văzute în mod plauzibil ca fiind reprezentate în sistem (ca să nu mai vorbim de cunoaşterea lor propoziţională de către sistem).

i) Să ne gândim la un calculator foarte simplu, poate la unul mecanic. Operaţiile lui sunt guvernate de reguli - regulile algoritmilor de rezolvare a problemelor aritmetice. Regulile au fost încorporate în maşină, astfel încât adunarea, scăderea ş.a.m.d se fac prin procese mecanice în acord cu ele. Dar calculatorul nu reprezintă regulile. El reprezintă *numere* precum 28 şi, poate, funcţii ca adunarea şi operează asupra acestor reprezentări potrivit regulilor de hardware care îl guvernează.

ii) Să luăm în considerare desenul din figura 8.1. Pescăruşul prinde peşte prin plonjarea în apă.

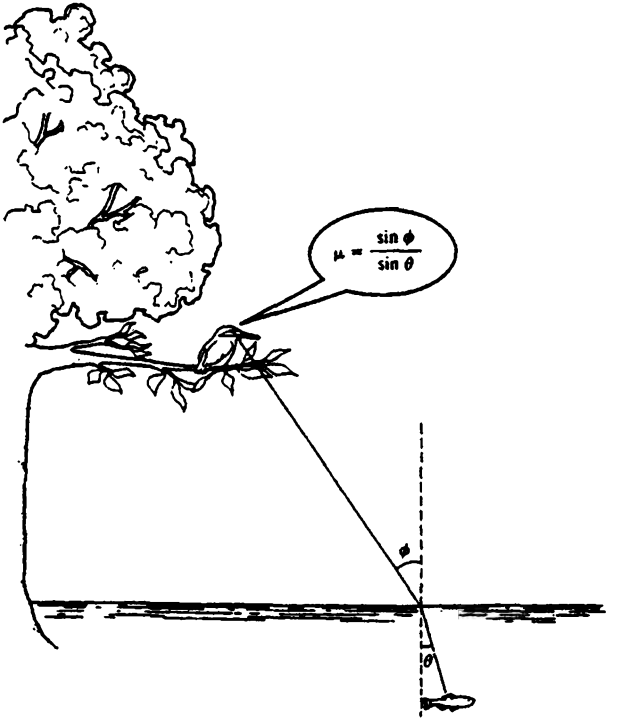

Figura 8.1. (după Boden, 1984, p. 153)

Nu plonjează vertical şi nici nu urmăreşte peştele pe sub apă. Astfel, scufundându-se, el trebuie să îşi dea seama de refracţia luminii: lumina îşi schimbă direcţia atunci când părăseşte apa şi intră în mediul mai puţin dens al aerului. Ideea desenului este că ar fi absurd să sugerăm că pescăruşul face în felul următor: îşi reprezintă (cunoaşte tacit) că μ pentru refracţia apă/aer este de atât şi atât; îşi reprezintă că $\mu = \frac{\sin \phi}{\sin \theta}$; foloseşte informaţia pentru a calcula unghiul θ. Aplicând noua reprezentare, el plonjează în apă sub acest unghi. Nu e plauzibil să presupunem că pescăruşul îşi reprezintă vreunul dintre aceste lucruri despre refracţie şi unghiuri. Şi nici nu-şi reprezintă alte reguli care îi guvernează pescuitul. Regulile sunt pur şi simplu încorporate în el „de la natură", la fel cum regulile calculatorului sunt încorporate în el de către inginer.

iii) Să ne gândim, mai departe, la comportamentul unei insecte; de exemplu, la dansul albinei. În vreme ce poate fi o oarecare plauzibilitate în ideea că albina îşi reprezintă sursa de hrană, e prea puţină în ideea că albina îşi reprezintă regulile care îi guvernează dansul.

iv) Am făcut deja observaţii privind o gamă de deprinderi precum înotul, mersul cu bicicleta, prinderea unei mingi, dactilografiatul, adunarea numerelor şi gândirea. Nu este plauzibil să credem că regulile care guvernează aceste activităţi sunt reprezentate. Într-adevăr, aplicarea de reprezentări ale regulilor ar fi o cale foarte ineficientă de a realiza aceste sarcini. Este mai plauzibil să credem că regulile sunt pur şi simplu încorporate.

v) În sfârşit, să avem în vedere contrastul dintre un computer încărcat cu un program de editare de text [*word processing program*] şi un procesor specializat de text [*dedicated word processor*]. Computerul e guvernat de regulile acelui program, întrucât regulile sunt reprezentate în RAM, şi operează aplicându-le. Spre deosebire de aceasta, regulile care guvernează operaţiile procesorului specializat de text - posibil aceleaşi reguli - sunt în mare măsură încorporate în hardware, nereprezentate. Computerul este analog unui om care ştie că anumite reguli sunt un algoritm pentru adunare şi le aplică pentru a face adunări. Procesorul specializat de text este analog unei persoane care ştie să facă adunări după reguli fără a avea vreo cunoaştere propoziţională a lor.

Exemplul indică o generalizare importantă. Orice regulă de procesare care guvernează comportamentul unui obiect, fiind reprezentată şi aplicată, ar putea guverna comportamentul unui alt obiect, fiind incorporată fără a fi reprezentată. Dacă regulile sunt reguli de procesare a informaţiei, atunci orice fel de încorporare a lor într-un obiect face cu putinţă să explicăm comportamentul obiectului în termenii fluxului de informaţie. Deci ori de câte ori se aplică o atare explicaţie, există o chestiune empirică separată despre tipul încorporării regulilor.

Pe scurt, comportamentul unei maşini, al unui animal sau al unui om poate fi guvernat de o regulă „din hardware", care poate să nu fie reprezentată. Astfel, chiar dacă regulile de structură ale limbajului sunt reguli de procesare, ele pot să nu fie reprezentate. Poate că sunt precum regulile ce guvernează calculatorul, pescăruşul, albina şi diferite deprinderi umane, care nu pot fi văzute in mod plauzibil ca reprezentate.

Există un motiv pentru a crede *a priori* că regulile de procesare a limbajului sunt, într-adevăr, nereprezentate. În general, reprezentarea regulilor este o cale bună pentru a obţine *flexibilitate* în întrebuinţarea lor, in timp ce incorporarea regulilor este o cale potrivită spre a obţine *viteză* în utilizare. Procesarea limbajului este o paradigmă a vitezei fără flexibilitate.

Literatura pare uneori a sugera că viziunea reprezentaţională a competenţei este implicată de respingerea behaviorismului. O consecinţă simplă a discuţiei noastre este că nu există o atare implicaţie. Behavioriştii nu admit nimic în legătură cu mintea, situat dincolo de dispoziţiile de a răspunde în anumite feluri la anumiţi stimuli. Pentru ei mintea, inclusiv competenţa lingvistică, este numai un set de funcţii input/output. Este reflectată aici antipatia empiristă faţă de lucrurile nevăzute, ostilitatea faţă de postularea entităţilor teoretice în scopul explicării fenomenelor observate. Chomsky, dimpotrivă, este un susţinător entuziast al entităţilor teoretice şi a fost o figură importantă în respingerea behaviorismului. El e de părere că singura cale de explicare a comportamentului uman este de a atribui stări interioare complicate *care interacţionează reciproc*, precum şi cu diferiţi stimuli pentru a produce răspunsurile noastre. Suntem foarte de acord cu el. Dar morala secţiunii prezente este că o mulţime de complicaţii interne pot implica reguli ce sunt încorporate, şi nu reprezentate. Astfel, justificarea concepţiei reprezentaţionale are nevoie de mult mai mult decât de respingerea behaviorismului.

Nimic din toate acestea nu arată că regulile de structură ale limbajului *nu sunt* reprezentate în vorbitori. Dar arată că trebuie multă muncă pentru a stabili că sunt reprezentate. Chiar dacă poate fi stabilit că ele joacă un rol în procesarea limbajului - un mare „dacă", ce nu provine din nimic (8.3) -, rămâne încă de stabilit dacă ele îşi joacă rolul fiind reprezentate.

Făcând astfel de consideraţii, Gilbert Harman (1967) a ridicat următoarea problemă pentru *orice* concepţie care ia competenţa lingvistică ca cerând reprezentarea regulilor.

Reprezentarea însăşi trebuie să fie într-un limbaj. Ce înseamnă a fi competent in acest limbaj mai fundamental? Dacă presupunem că limbajul mai fundamental este acelaşi cu cel original, atunci suntem prinşi într-un cerc vicios. Dacă presupunem că este un alt limbaj (poate Mentalese), atunci regulile sale trebuie, de asemenea, să fie reprezentate. Se cere un limbaj încă şi mai fundamental. Şi aşa mai departe. Singura cale de a evita un cerc vicios sau un regres infinit este de a admite că putem fi competenţi în cel puţin un limbaj fără a-i reprezenta regulile. De ce atunci să nu o îngăduim pentru limbajul original, cel vorbit?

Unii lingvişti, în special Fodor (1975; vezi, de asemenea, Chomsky 1969a, pp. 87-89; 1969b, pp. 155-156) au un răspuns la această întrebare. Ei sunt de părere că există motive bune de a presupune că *învăţarea* unui limbaj cere reprezentarea regulilor sale şi deci competenţa într-un alt limbaj. Totuşi, putem fi competenţi in alt limbaj fără a-i reprezenta regulile în măsura în care nu este învăţat, ci *înnăscut*.

Vom arunca, în secţiunea 8.7, o scurtă privire critică asupra asumpţiei că a învăţa un limbaj cere reprezentarea regulilor sale. Am menţionat înainte (7.3) teza limbajului Mentalese înnăscut. O vom privi critic în secţiunea 8.10.

8.6. Intuiţii carteziene

Deseori, în lucrarea de faţă, ne-am exprimat scepticismul la adresa asumpţiei carteziene. Este vorba despre asumpţia după care competenţa lingvistică a unei persoane îi dă un fel de acces privilegiat la fapte despre semnificaţie, acces pe care ea îl exemplifică în judecăţile ei intuitive. Cunoaşterea intuitivă nu depinde de investigarea empirică a lumii, aşa cum este cazul cu celelate tipuri de cunoştinţe. Ea e disponibilă prin simpla introspecţie a conţinuturilor propriei minţi.

De ce să fim sceptici faţă de această foarte populară asumpţie? Am argumentat deja că ea ar trebui, cel puţin, să fie restrânsă în aplicaţii. Discuţia Pământului Geamăn şi incompletitudinea teoriilor descriptive (3.4, 5.1) au sugerat că asumpţia nu ar putea acoperi semnificaţii constituite prin relaţii „din afara minţii"; semnificaţiile explicate de teoriile istoric-cauzale sunt astfel de exemple (5.6). E greu de văzut cum ar putea reflecţia asupra corespondentului „în minte" al competenţei în privinţa unui termen să stabilească fapte „externe" – şi in mare măsură teoretice – cum că anumite relaţii cauzale determină referinţa.

Totuşi, asumpţia carteziană ar putea fi susţinută pentru semnificaţii constituite pentru relaţii „din interiorul minţii"; de exemplu, semnificaţiile termenilor acoperiţi de teoriile descrîpţiei, implicând relaţii inferenţiale între termeni. Dar ce motiv avem să credem că asumpţia se susţine pentru astfel de semnificaţii? Să presupunem, de exemplu, că o relaţie internă cu 'instrument de scris' este, într-adevăr, parte a semnificaţiei lui 'creion'. Aşadar, dacă Susan, care înţelege termenul 'creion', gândeşte 'acesta este un creion', ea este aptă să infereze 'acesta este un instrument de scris'. Prima problemă a cartezianismului este că de aici nu rezultă că Susan îşi şi dă seama de aceasta. Ea ar putea să nu fie o cunoscătoare prea bună a propriilor dispoziţii inferenţiale. Să presupunem totuşi că îşi dă seama. A doua problemă a cartezianismului este că pentru Susan e un pas nou să creadă că relaţia inferenţială este *parte a semnificaţiei* lui 'creion'. De ce să presupunem că, singură, competenţa ei o face capabilă să facă un astfel de pas teoretic, aparent mare?

Să presupunem totuşi că îl face. A treia şi cea mai serioasă problemă pentru cartezianism este că nu avem o bază pentru a crede că, numai în virtutea competenţei, convingerea lui Susan este *justificată*. Nu avem nici o bază pentru a da convingerii ei despre semnificaţie vreo autoritate epistemică specială, transformând-o astfel în cunoaştere.

Lingviştii par a avea un gen de soluţie la aceste probleme. E o soluţie ce pare a susţine nu numai concepţia cartezianã despre intuiţii, ci şi concepţia reprezentaţională despre competenţă. Am respins mai devreme ideile că viziunea reprezentaţională primeşte susţinere de la truismul popular că vorbitorul îşi cunoaşte limbajul (8.4) şi de la respingerea behaviorismului (8.5). În secţiunea prezentă vom vedea dacă soluţia este susţinută de rolul judecăţilor intuitive ale vorbitorului în teoretizarea lingvistică.

Lingviştii afirmă că principalele elemente folosite în construirea gramaticilor sunt judecăţile intuitive ale vorbitorului competent, judecăţi despre corectitudinea gramaticală, despre coreferinţă ş.a.m.d. Se consideră că este aşa, deoarece acele judecăţi sunt *inferate* într-un fel dintr-o reprezentare a regulilor limbajului în facultatea limbajului; ele sunt derivate din reprezentare printr-un proces cauzal raţional (deşi nu unul perfect: există posibilitatea erorii de performanţă). „Putem să ne folosim intuiţiile pentru a confirma gramaticile, deoarece gramaticile sunt reprezentate intern şi contribuie la etiologia judecăţilor intuitive ale vorbitorului/ascultătorului" (Fodor, 1981, pp. 200-201). După concepţia aceasta, am putea spune, judecăţile intuitive sunt „vocea competenţei". Vorbitorii au un acces cartezian privilegiat la faptele despre limbaj intrucât întruchipează reprezentări ale regulilor lui. Aşadar, deşi facultatea limbajului este în largă măsură inaccesibilă pentru procesorul central, ea nu e complet inaccesibilă.

Putem vedea în această poveste un *argument* pentru concepţia că regulile sunt, într-adevăr, reprezentate. Desigur, lingviştii *au dreptate* când acordă mare importanţă intuiţiilor lingvistice. Dar, spune argumentul, cum ar putea ei să aibă dreptate dacă intuiţiile nu ar fi într-adevăr vocea competenţei? Cum ar putea intuiţiile să aibă un atare statut evidenţial dacă nu ar fi rezultatul accesului cartezian la gramatică şi, prin urmare, la regulile de reprezentare? Ne-ar plăcea, bineînţeles, ca detaliile acestei explicaţii să fie prelucrate. Ne-ar plăcea să ştim ceva despre calea cauzal-raţională ce merge de la reprezentarea inconştientă într-un modul la judecata conştientă de la nivelul procesorului central. Totuşi, ideea unui fel de reprezentare care duce la un alt fel de reprezentare este familiară, astfel încât explicaţia cartezianã pare promiţătoare.

Aşadar, rolul evidenţial al intuiţiilor cere ca ele să fie derivate dintr-o reprezentare subiacentă a regulilor, susţinând astfel atât viziunea cartezianã a intuiţiilor, cât şi viziunea reprezentaţională a competenţei.

Argumentul este o *inferenţă la cea mai bună explicaţie*. Intuiţiile lingvistice constituie dovezi de încredere, iar cea mai bună explicaţie a soliditãţii lor evidenţiale este că sunt inferate din reguli gramaticale reprezentate în mintea utilizatorului limbajului. Frumos, dar avem indoielile noastre. Ele provin din vederile alternative, mai modeste, asupra competenţei lingvistice şi a intuiţiilor lingvistice. Am sugerat deja viziunea alternativă asupra competenţei: este o abilitate sau o deprindere, o mostră de cunoaştere-cum, nu de cunoaştere-că. Concepţia pare a fi în acord cu faptele. Vom avea de spus mai multe despre ea în secţiunea 8.9.

Ce putem spune despre intuiţiile lingvistice? Întrebări despre statutul intuiţiilor nu apar numai în lingvistică, de bună seamă; intuiţiile joacă un rol în întregul ştiinţei şi par a fi dominante în filosofie. Să luăm în considerare, de exemplu, un paleontolog pe teren,

căutând fosile. El vede o bucată de piatră albă care iese din roca cenuşie şi gândeşte „osul din falca unui porc". Judecata aceasta intuitivă este rapidă, nereflectată. El ar putea fi pe deplin convins de acest lucru fără a putea explica de unde ştie că e aşa. Intuiţiile paleontologului, ca şi intuiţiile în general, *sunt empirice, încărcate de teorie* [*theory-laden*] *şi sunt aproape întotdeauna răspunsuri incomplete la fenomenele empirice*. Paleontologul poate fi sigur, dar judecăţile lui sunt încă deschise verificării şi revizuirii (1.3).

Ar trebui să avem încredere în intuiţiile unei persoane în măsura în care avem încredere în experienţa ei în fenomenele investigate. Uneori, oamenii de rând pot fi la fel de experţi ca oricine altcineva: intuiţiile încărcate de „teorie" populară sunt, uneori, cele mai bune pe care le avem la îndemână. Probabil acesta este cazul pentru o gamă de fenomene psihologice. Dar de cele mai multe ori e clar că nu se întâmplă astfel: ar trebui să avem încredere în intuiţiile încărcate cu teorii ştiinţifice consfinţite. Chiar şi atunci când avem dreptate să ne încredem într-o intuiţie pe termen scurt, nimic nu depinde de ea pe termen lung, întrucât poate fi supusă testării ştiinţifice.

Această concepţie alternativă a rolului limitat şi încărcat de teorie al intuiţiilor nu trebuie modificată datorită situaţiei speciale din filosofia limbajului şi a lingvisticii: o situaţie în care ceea ce investigăm sunt produsele unei deprinderi sau competenţe umane. Situaţia este prezentă şi altundeva, de exemplu când investigăm natura loviturilor de tenis, a mutărilor la şah sau a dactilografiatului. Cineva care are competenţa relevantă are acces la o mare cantitate de date ce trebuie explicate. Astfel, persoana competentă într-un limbaj produce reprezentanţi [*tokens*] care, de fapt, se pot referi la x, pot fi adevăraţi în anumite circumstanţe, pot fi corecţi gramatical, pot fi pasivi ş.a.m.d. Ea nu trebuie să se ducă şi să verifice datele, deoarece competenţa sa le produce. Şi nu numai atât: ea este înconjurată de persoane la fel de competente ce produc, de asemenea, date. Aşa cum spune Chomsky, vorbitorii competenţi „pot construi cu uşurinţă mase de date relevante şi sunt, de fapt, cufundaţi în astfel de date" (1988, p. 46). Ca rezultat, un vorbitor este într-o poziţie foarte favorabilă de a deveni un expert în privinţa datelor. El trebuie doar să reflecteze asupra performanţei proprii şi a asociaţilor săi. Dar nu înseamnă că el *va deveni* un expert. O persoană poate fi competentă, şi totuşi să reflecteze puţin asupra produsului competenţei; să luăm, de exemplu, un biciclist. Este un truism în sport că marii sportivi nu devin întotdeauna mari antrenori. Faptul că posedă competenţă într-un grad superlativ nu implică faptul că pot articula şi comunica elementele acelei competenţe. Cunoaşterea-cum nu este cunoaştere-că. În cazul în care o persoană competentă chiar devine expert, nu avem nici un motiv să credem că opiniile ei deţin o autoritate specială numai pentru că este competentă. Nu există motive pentru a crede că această competenţă asigură acces cartezian la *adevăr*. Persoana este privilegiată prin *accesul la* date, nu prin *concluziile pe care le trage din* date – de exemplu, că datele se referă la x, că *sunt* adevărate în anumite circumstanţe, că *sunt corecte* din punct de vedere gramatical etc. Aceste concluzii ale persoanei competente, la fel ca şi în cazul celei incompetente, sunt răspunsuri empirice, deschise la întrebări.

Dactilografia furnizează un exemplu simpatic de reflecţie asupra rezultatului competenţei cuiva. Întrebaţi o dactilografă care deget este folosit pentru a apăsa, să spunem, pe 'k'; e foarte probabil că nu va avea un răspuns imediat; ea este o expertă în dactilografie, nu în „teoria" dactilografiei. Dar se va gândi în sinea ei „Cum bat pe tasta 'k'?". Va reface mental sau practic mişcarea potrivită şi va raporta ceea ce observă: 'k' este bătută de degetul mijlociu drept în poziţia „de repaus". Singurul privilegiu de

care se bucură această opinie este privilegiul de a fi cu siguranţă bazată pe date corecte despre cum ea, o dactilografă bună, bate tasta 'k'.

Această discuţie nu dovedeşte netemeinicia ipotezei chomskyene că există o relaţie cauzală raţională între competenţa lingvistică şi intuiţiile vorbitorului. Dovedeşte totuşi o ipoteză alternativă: intuiţiile respective sunt răspunsuri încărcate teoretic la datele lingvistice la care vorbitorul, în virtutea competenţei sale, are acces imediat. Iar alternativa este suficientă pentru a explica atât faptul că vorbitorii au, în general, intuiţii lingvistice, cât şi că intuiţiile sunt, pe bună dreptate, privite ca date folositoare.

Dacă această alternativă este corectă, intuiţiile lingvistice sunt, într-adevăr, dovezi bune pentru teoria lingvistică. Totuşi, intuiţiile pe care ar trebui să ne putem baza cel mai mult nu sunt cele populare, ci ale lingviştilor. Deprinderea lor de a identifica elementele cu o anumită proprietate sintactică, ca şi cea a biologilor de a identifica elementele cu o anumită proprietate biologică, este probabil mai bună decât a omului de rând, deoarece teoriile lor sunt mai bune. Ca rezultat al observaţiilor neîncetate ale limbajului, conduse de teorie, lingviştii sunt întru câtva indicatori de încredere ai realităţii sintactice; în mod analog, biologii sunt întru câtva indicatori de încredere ai realităţii biologice. Dar intuiţiile lingviştilor sunt doar dovezi indirecte. Dovada directă este furnizată de realitatea însăşi, adică de propoziţiile pe care oamenii le produc şi le înţeleg. Sunt naturile lor, in fapt, constituite parţial de proprietăţile sintactice pe care le postulăm? Aici e o problemă teoretică ce trebuie stabilită, ca oricare alta, printr-o gamă infinit de largă de dovezi.

Intuiţiile lingvistice ale persoanei educate despre marea parte a proprietăţilor propoziţiilor sunt foarte robuste: ele nu variază mult de la o persoană la alta şi nici nu diferă mult în timp. Nu este ceva surprinzător din punct de vedere cartezian. Nu este surprinzător nici după concepţia noastră alternativă. Limbajul este o parte foarte manifestă şi importantă a mediului uman. Nu e surprinzător că oamenii ar trebui să fie detectori suficient de siguri ai celor mai importante fapte despre el. Suntem, probabil, la fel de siguri în privinţa altor părţi manifeste şi importante ale mediului.

Concepţia noastră alternativă despre intuiţiile lingvistice este modestă in două privinţe. Ea tratează intuiţiile lingvistice, ca de altfel oricare alte intuiţii, ca fiind opinii încărcate de teorie rezultând din investigaţia empirică obişnuită. Şi le tratează naturalist. Concepţia face loc rolului evidenţial pe care intuiţiile îl joacă în lingvistică, fără a pretinde ca acestea să fie derivate dintr-o reprezentare fundamentală a regulilor lingvistice. Deci rolul evidenţial nu susţine concepţia reprezentaţională asupra competenţei.

Deşi viziunea oficială este că intuiţiile lingvistice sunt derivate dintr-o reprezentare subiacentă a gramaticii, lingviştii dau adesea semne că sunt atraşi de ceva precum concepţia alternativă; de ideea potrivit căreia conceptele lingvistice sunt în mare măsură teoretice, au locul lor în teorii empirice obţinute cu trudă şi nu pot fi atribuite in mod plauzibil tuturor vorbitorilor de rând.

În această privinţă, este interesant de notat scepticismul lui Chomsky faţă de „filosofia contemporană a limbajului" şi faţă de practica ei de a „explora intuiţii despre noţiunile tehnice 'a denota', 'a referi', 'a fi adevărat despre' etc.". El afirmă că „nu pot exista intuiţii despre aceste noţiuni, la fel cum nu pot exista intuiţii despre 'viteza unghiulară' sau 'proteină'. Sunt termeni tehnici ai discursului filosofic, cu un sens stipulat ce nu are contraparte în limbajul obişnuit" (1995b, p. 24). Bineînţeles, acelaşi scepticism este adecvat şi în cadrul lingvisticii, din aceleaşi motive. Toţi termenii din lingvistică sunt, într-un sens relevant, tehnici şi încărcaţi de teorie. Câţiva dintre ei, ca 'gramatică' şi

'propoziţie', pot avea contrapărţi în limbajul obişnuit, dar aceasta nu asigură intuiţii care să dea contrapărţilor statutul privilegiat ce ar rezulta din a fi vocea competenţei. Acele intuiţii ar putea fi, pur şi simplu, rezultatul a ani de lingvistică populară empirică.

Suntem de părere că modestele noastre propuneri alternative despre competenţă şi intuiţii sunt plauzibile, dar aceasta nu arată, de bună seamă, că ele sunt corecte. Poate că vorbitorii reprezintă cu adevărat regulile limbajului într-un modul al limbajului şi îşi derivă intuiţiile din acele reprezentări. Dar nu cunoaştem nici o dovadă care să sprijine această ipoteză.

8.7. „Singura teorie din târg"

Până acum nu am găsit o dovadă în favoarea concepţiei reprezentaţionale a competenţei: nici în truismul că vorbitorul competent îşi cunoaşte limba, nici in respingerea behaviorismului şi nici în rolul evidenţial al intuiţiilor lingvistice. Se pare că mulţi lingvişti sunt atraşi de viziunea reprezentaţională prin două inferenţe la cea mai bună explicaţie: una despre analiza gramaticală a limbajului şi cealaltă despre achiziţia limbajului. Concepţia reprezentaţională este considerată a fi „singura teorie din târg" [*„the only theory in town"*].

Aceşti lingvişti cred că putem explica analiza gramaticală a limbajului dacă îl vedem ca proces raţional de testare a ipotezelor despre datele verbale de intrare (*speech input*) ale unei persoane. *Şi nu există altă cale de a explica analiza.* În concepţia lor, dacă dovezile psiho-lingvistice ar arăta că o anumită regulă lingvistică joacă un rol în proces (fiind, aşadar, reală din punct de vedere psihologic), ea ar trebui să fie reprezentată. Căci testarea ipotezelor *este* un proces de testare a unei reprezentări în pofida altora.

În mod similar, lingviştii cred că putem explica învăţarea limbajului dacă îl vedem ca proces raţional de testare a ipotezelor sau, mai de curând, de stabilire a parametrilor pentru limba comunităţii copilului. *Şi nu există altă cale de a explica învăţarea.* În viziunea lor, orice regulă lingvistică ce joacă un rol în învăţarea limbajului trebuie să fie reprezentată, deoarece asta se cere în procesul raţional. Deci, dacă achiziţia dovezilor de care ne vom ocupa în secţiunea 8.10 ar arăta că o anumită regulă lingvistică înnăscută, regula ar trebui să fie reprezentată înnăscut. Fodor (1975), care nu a dat de nici un argument de tipul „singura teorie din târg" care să nu-i placă, a fost cel mai explicit: „nici o descriere a învăţării limbajului care să nu presupună atitudini propoziţionale şi procese mentale nu a fost propusă vreodată de cineva, în afară de behaviorişti" (1981, p. 194; vezi, de asemenea, 1983, p. 5).

Nu este aici locul pentru o discuţie detaliată a acestor chestiuni empirice delicate. Dar, pe scurt, concepţia noastră e că argumentele sunt pripite. Pe de o parte, ne îndoim că explicaţiile reprezentaţionale de până acum ale analizei şi achiziţiei limbajului sunt suficient de precise, complete şi de succes pentru a fi candidaţi potriviţi pentru o atare inferenţă la cea mai bună explicaţie. Pe de altă parte, credem că posibilitatea explicaţiilor mai mult „brut-cauzale" decât raţionale a fost prea puţin explorată. Să avem în vedere analiza gramaticală a limbajului. Este o deprindere de a procesa anumite date de intrare. La fel este şi prinderea unei mingi, mersul cu bicicleta, dactilografiatul şi, cel mai pertinent, gândirea. Ştim foarte puţin despre cum au loc aceste procese, dar este cu siguranţă plauzibil să credem că regulile care le guvernează sunt pur şi simplu

încorporate fără a fi reprezentate. Ele au, toate, caracteristica proceselor „automate" [*„hardwired"*]: viteză şi inflexibilitate (8.5). Dacă am şti mai mult despre cum se desfăşoară atare procese fără a reprezenta regulile, poate am reuşi să explicăm, în mod similar, cum are loc analiza gramaticală a limbajului. Să luăm mai intâi achiziţia limbajului. Reguli de bună seamă înnăscute, dar nereprezentate, ne fac capabili să dobândim celelalte deprinderi menţionate, de pildă mersul cu bicicleta şi gândirea. Însă nu ştim cum fac ele acest lucru. Dacă am şti, am putea găsi, probabil, o explicaţie similară pentru achiziţia limbajului.

Ar fi raţional să acceptăm că teoriile analizei gramaticale şi achiziţiei limbajului trebuie să fie raţionale în cazul în care am avea teorii reprezentaţionale ale lor şi perspective slabe pentru teorii nereprezentaţionale. Dar nu astfel se prezintă situaţia actuală. Ştim foarte puţin despre cum au loc analiza gramaticală şi achiziţia limbajului.

8.8. Sunt regulile sintactice reguli de procesare încorporate?

Atât despre concepţia reprezentaţională. Sunt regulile de structură ale limbajului - regulile sintactice - psihologic reale in vreun alt fel? Am făcut deja două propuneri in privinţa aceasta (8.3). Mai întâi, am arătat că nu ar trebui să fie controversat faptul că regulile trebuie să fie valabile pentru competenţă şi pentru regulile ei de procesare. Dar, singură, această propunere minimală nu garantează că regulile sintactice sunt psihologic reale. În al doilea rând, am argumentat că ele sunt, probabil, similare cu regulile sintactice ale gândirii şi, ca atare, sunt reale psihologic. Lingviştii au în vedere un alt sens al realităţii psihologice a regulilor: ele joacă un rol în procesarea limbajului. Deşi cea mai populară versiune este concepţia reprezentaţională, am arătat posibilitatea unei alte versiuni: mai curând decât a fi reprezentate, regulile sintactice ar putea fi reguli de procesare încorporate. Vom vedea, pe scurt, pe ce se bazează această concepţie.

Mai întâi, rolul evidenţial al intuiţiilor, discutat în secţiunea 8.6, nu o susţine mai mult decât a susţinut concepţia reprezentaţională. Un vorbitor competent are acces imediat la produsele competenţei sale, deci este într-o poziţie bună pentru a-şi forma opinii despre ele, *oricare* ar fi regulile după care sunt produse.

În al doilea rând, dovezile standard folosite în construirea unei gramatici - despre corectitudinea gramaticală, ambiguitate, coreferinţă etc. - nu susţin concepţia. Căci dovezile privesc regulile sintactice ale limbajului şi nu arată în nici un fel că regulile de structură sunt, de asemenea, reguli de procesare.

În al treilea rând, ceea ce este cu adevărat cerut în sprijinul concepţiei sunt dovezi despre ceea ce are loc, de fapt, în minte în timpul procesării limbajului. E tocmai tipul de dovezi furnizat de psiholingvistică. Aşadar, în principiu, dovezile ar putea susţine concepţia că anumite reguli de structură ale limbajului sunt, într-adevăr, reguli de procesare. De exemplu, transformări de la forma activă la cea pasivă ori de la forma afirmativă la forma interogativă ş.a.m.d. au cu adevărat loc în timpul procesării. În practică totuşi, s-a văzut că dovezile cerute sunt foarte greu de găsit.

Cea mai populară cale de a pune problema - felul in care am discutat-o noi în primul capitol, de exemplu - indică lipsa de dovezi despre *care* mulţime de reguli sintactice este reală psihologic. Dacă producem o gramatică, putem produce mai multe care, deşi postulează reguli sintactice diferite, sunt, într-un sens, echivalente. Avem nevoie de

dovezi psiholingvistice pentru a arăta ce reguli sintactice joacă un rol în procesarea lingvistică, dovezi de care nu dispunem. Dar problema este, cu adevărat, mai gravă: avem nevoie de dovezi că *orice* regulă sintactică este regulă de procesare, că regulile *oricărei* gramatici sunt reale din punct de vedere psihologic în acest sens.

Credem că nevoia este cu atât mai presantă, cu cât bănuim că regulile sintactice sunt, pur şi simplu, tipul greşit de reguli care să fie reguli de procesare a limbajului. Dacă avem dreptate în privinţa relaţiei dintre gândire şi limbaj, procesarea e doar o chestiune de „traducere". În producţia limbajului, un gând in Mentalese este tradus în engleză, să spunem; în analiza gramaticală e invers. Regulile sintactice – de exemplu, regulile de transformare pentru întrebări de tip da sau nu (6.2) – care guvernează *structura rezultatului* acestor procese par nepotrivite pentru a guverna *procesul producerii lor*. Pare foarte improbabil faptul că procesul mental de trecere de la gândul ESTE ŞAHUL JUCAT ÎN GENERAL DE OBSEDAŢI? la enunţul 'Este şahul jucat în general de obsedaţi' se face prin intermediul afirmaţiei 'Şahul este în general jucat de obsedaţi'.

Ce arată de fapt dovezile psiholingvistice? Sugerăm, deşi nu vom argumenta, că arată care reguli sintactice sunt *respectate* de regulile de procesare. Deci furnizează dovezi că regulile sintactice presupuse de gramatică sunt, într-adevăr, reguli ale limbajului vorbitorului: psiholingvistîca furnizează dovezi despre adevărul gramaticii. Dar nu furnizează, în chestiunea realităţii psihologice, o dovadă despre vreo poziţie mai puternică decât cea minimală, necontroversată.

În sfârşit, care este situaţia cu dovezile provenite din achiziţia limbajului (care vor fi avute in vedere în 8.10)? Ele pot arăta că regulile noastre de procesare sunt constrânse din naştere să respecte regulile sintactice universale ale limbajelor umane. Dar e greu de văzut cum ar putea ele să arate că acele reguli sintactice sunt reguli de procesare.

Chomsky are un răspuns standard la îndoielile cu privire la realitatea psihologică a limbajului. El arată că gramatica este o ipoteză tipic ştiinţifică: este o inferenţă la cea mai bună explicaţie a dovezilor. Deci ar trebui să o socotim descriptivă cu privire la realitate, la fel cum am face cu oricare altă ipoteză ştiinţifică. Aşa ar trebui şi aşa am şi făcut (8.3). Dar problema e: ce realitate este descrisă? Afirmaţia noastră principaiă este că ipoteza e descriptivă cu privire la regulile limbajului. Într-un sens minimal, ea este, de asemenea, descriptivă cu privire la competenţa lingvistică şi – am arătat – poate fi în mare măsură descriptivă în ceea ce priveşte structura limbajului gândirii, Mentalese. Ne îndoim că există vreun motiv să credem că este, din vreun punct de vedere, descriptivă în privinţa realităţii psihologice.

În secţiunea următoare vom dezvolta o concepţie alternativă necarteziană a competenţei.

8.9. Competenţa lingvistică – abilitate de traducere

Dintr-o perspectivă moderată, competenţa într-un limbaj nu constă în cunoştinţele propoziţionale semantice ale vorbitorului sau în reprezentarea regulilor. Este vorba despre o mulţime de deprinderi sau abilităţi, unele dintre ele intemeiate în lumea exterioară. Ea constă în capacitatea vorbitorului de a manipula un limbaj, nu de a avea gânduri despre el. Înţelegerea unui limbaj nu implică posesia cunoaşterii propoziţionale de tip semantic despre un limbaj mai mult decât implică mersul cu bicicletă cunoaşterea propoziţională sau reprezentarea mecanicii mersului cu bicicleta.

Dezvoltarea acestei viziuni moderate va fi ghidată de dezbaterea din capitolul 7 privind prioritatea gândirii asupra limbajului. Vor fi încorporate rezultatele discuţiei noastre recente despre competenţa sintactică şi dezbaterile din partea a II-a, despre competenţa lexicală. Dezvoltarea nu merge, cu toate acestea, prea departe.

Concepţia cea mai neutră din punct de vedere teoretic despre competenţa într-un limbaj vorbit este că ea reprezintă abilitatea de a produce şi de a înţelege propoziţii cu sunetele şi semnificaţiile acelei limbi (lucrurile stau, desigur, la fel în cazul competenţei intr-un limbaj dintr-un alt mediu, dar, pentru comoditate, vom avea în atenţie numai limbajele vorbite). Acceptarea ideii populare că vorbitorii au gânduri cu semnificaţie pe care le exprimă lingvistic (7.1) ne duce la o concepţie mai încărcată teoretic : competenţa reprezintă o abilitate de a utiliza sunetele limbajului pentru a exprima gânduri prin intermediul semnificaţiilor (conţinuturilor) cuprinse în sunetele acelui limbaj ; şi o abilitate de a le atribui sunetelor gânduri cu semnificaţiile (conţinuturile) pe care le au sunetele în limbaj. Deci competenţa într-un limbaj *cere* o anumită competenţă conceptuală, competenţa de a avea gânduri cu semnificaţii exprimabile în limbaj. Acceptarea ipotezei limbajului gândirii (7.2-7.3) ne duce la o concepţie încă şi mai încărcată teoretic : competenţa este abilitatea de a traduce propoziţii între Mentalese şi sunetele limbajului. Deci competenţa într-un limbaj *cere* competenţa de a gândi propoziţii în Mentalese cu semnificaţii exprimabile in limbaj. Vom oferi, aşadar, o viziune asupra competenţei care depinde de ipoteza limbajului gândirii. De vreme ce ipoteza este conjecturală, imaginea competenţei depinzând de ea va fi, de asemenea, conjecturală.

În această concepţie, competenţa în Mentalese este nucleul esenţial al competenţei lingvistice. La fel cum teoria competenţei lingvistice nu trebuie confundată cu teoria propoziţiilor lingvistice, teoria competenţei in Mentalese nu trebuie confundată cu teoria propoziţiilor în Mentalese (8.2). Teoria propoziţiilor în Mentalese este teoria semnificaţiilor lor, a proprietăţilor în virtutea cărora propoziţiile, ca parte a gândurilor, joacă un rol în explicarea comportamentului şi în informarea noastră asupra realităţii. Teoria competenţei e teoria abilităţii de a produce asemenea propoziţii, abilitatea de a gândi.

Competenţa lingvistică şi nucleul ei Mentalese sunt complexe. O parte este competenţa sintactică. Competenţa sintactică în Mentalese constă în abilitatea de a combina cuvinte în Mentalese – de diferite categorii sintactice –, formând propoziţii Mentalese. Oricare ar fi această abilitate, e sigur că ea nu implică vreo reprezentare a regulilor Mentalese într-o meta-Mentalese. Competenţa sintactică în limbajul vorbit este abilitatea de a traduce între sunete cu structura sintactică a propoziţiilor limbajului şi propoziţii Mentalese cu structuri suficient de similare pentru a fi socotite traduceri. Reprezintă o abilitate care trebuie să respecte regulile sintactice ale limbajului (8.3), dar ne-am exprimat îndoiala că regulile de procesare ale acestei abilităţi includ vreuna dintre acele reguli sintactice (8.8). Ne îndoim şi mai mult că abilitatea presupune vreo reprezentare a acelor reguli sintactice (8.4-8.7).

O altă parte a competenţei noastre lingvistice şi a nucleului ei Mentalese o reprezintă competenţa noastră lexicală. Să luăm în considerare mai întâi abilităţile noastre în termenii cei mai de bază, cei acoperiţi de teoriile pur cauzale ale împrumutului şi fixării referinţei (4.1, 5.2, 7.5). Să presupunem, de dragul argumentului, că teoria fixării referinţei este mai degrabă istoric-cauzală decât teleologică sau una a indicării (7.7). În sfârşit, să presupunem că termenul genului natural 'echidna' şi corelatul său Mentalese ECHIDNA sunt exemple de termeni acoperiţi de teorie. Competenţa in privinţa lui

ECHIDNA constă în posesia de gânduri legate in mod adecvat, direct sau indirect, de echidne. (Astfel, un locuitor al Pământului Geamăn nu va avea competenţa noastră – chiar dacă el este în alte privinţe similar –, dacă gândurile sale sunt conectate cu alte animale.) Legăturile directe sunt întemeieri pe echidna, confruntări perceptuale cu aceste animale. Dar majoritatea legăturilor pe care cei mai mulţi oameni le au sunt indirecte, provenind din conectarea potrivită la reţeaua lanţurilor cauzale pentru 'echidna' (sau echivalentul într-o altă limbă), reţea care implică abilităţile altor oameni, precum şi luarea cu împrumut a referinţei şi întemeierea pe echidna. Competenţa cu privire la 'echidna' este abilitatea de a traduce între 'echidna' şi ECHIDNA, o competenţă pe care persoana o are în virtutea participării la reţeaua cauzală pentru 'echidna'.

Să luăm, mai departe, abilităţile noastre cu privire la termenii cel mai puţin fundamentali, cei care nu pot fi împrumutaţi şi care sunt acoperiţi de o teorie descriptivă a fixării referinţei (5.4, 7.5). Să presupunem că 'celibatar' şi corespondentul său în Mentalese, CELIBATAR, sunt astfel de exemple. Competenţa cu privire la CELIBATAR constă în a-l asocia cu, să spunem, ADULT, NECĂSĂTORIT şi BĂRBAT; rolul funcţional constă într-o dispoziţie de a infera X ESTE ADULT, X ESTE NECĂSĂTORIT şi X ESTE BĂRBAT din X ESTE CELIBATAR. Competenţa cu privire la 'celibatar' este abilitatea de a traduce între 'celibatar'şi CELIBATAR.

Cuvintele pot fi şi de alte tipuri, acoperite de combinaţii între diferite teorii ale fixării şi împrumutului referinţei (5.5, 7.5). Teoriile emise de noi, ale competenţei în privinţa lor şi a corespondenţilor lor mentali vor fi, evident, combinaţii ale ideilor de mai sus.

**În sfârşit, competenţa cu privire la aspectele pragmatice ale limbajului, precum participarea la semnificaţie (2.3), este abilitatea de a avea gânduri de diferite forţe ilocuţionare şi de a traduce în şi din sunete ale limbajului cu aceleaşi forţe ilocuţionare.

Este demnă de notat ideea potrivit căreia competenţa cu privire la folosirea unui limbaj poate fi mediată de deprinderi care nu sunt specific lingvistice. Am făcut, de fapt, aluzie la acest lucru mai devreme, indicând felul în care contextul unei remarce ajută audienţa să înlăture ambiguitatea (4.2). Să ne ocupăm acum, de exemplu, de succesul nostru în a detecta ceea ce Grice (1989) numeşte „implicaturi conversaţionale". Determinăm fără efort şi cu acurateţe că ceva este implicat de un enunţ suplimentar faţă de ceea ce s-a spus. În acest scop trebuie să identificăm intenţiile vorbitorului. Genul acesta de sarcină se iveşte, de asemenea, în numeroase contexte nonlingvistice. Nu există nici un motiv să presupunem că identificarea intenţiilor în contextul lingvistic implică deprinderi lingvistice specifice. Nu există nicî un motiv să presupunem că mecanismul prin care, să spunem, o soţie poate recunoaşte *amenințarea* din felul în care soţul îşi spală mâinile diferă de cele care îi permit să discearnă ceea ce el exprimă în context conversaţional. O parte a evidenţei asupra căreia operează mecanismul ei inferenţial este diferită, asta e tot.**

Concepţia asupra competenţei pe care am prezentat-o ridică o posibilitate radicală: ar putea să nu existe o facultate a limbajului. Vom explora această concepţie mai îndeaproape în secţiunea următoare.

8.10. Nativismul chomskyan

Chestiuni cu privire la caracteristicile înnăscute s-au ridicat în mai multe ocazii. Am menţionat afirmaţia lui Chomsky după care există reguli gramaticale comune tuturor

limbajelor – reguli descrîse de „gramatica universală" („GU") –, cunoscute de vorbitori din naştere. Nativismul cere, desigur, un limbaj înnăscut în care regulile să fie reprezentate: Mentalese înnăscut (7.3). Mai departe, referindu-ne la obiecţia lui Harman împotriva concepţiei reprezentaţionale, am menţionat afirmaţia, făcută cel puţin de Fodor, că limbajul înnăscut poate reprezenta *toate* regulile oricărui limbaj public (8.5). Fodor merge chiar mai departe: limbajul înnăscut este suficient de bogat pentru a reprezenta nu doar regulile gramaticale, ci *orice altceva* poate fi reprezentat de un limbaj public (7.3). (Fodor se descrie pe sine, pe bună dreptate, şi cu seriozitatea caracteristică, drept un nativist fanatic [*'mad-dog nativist'*]).

Vom discuta afirmaţiile foarte faimoase ale lui Chomsky despre caracteristicile înnăscute, afirmaţii despre care el şi alţii cred că impun o reaşezare a dezbaterii tradiţionale dintre empirişti şi raţionalişti privind „ideile înnăscute". Raţionaliştii consideră că numeroase concepte sunt înnăscute. Empiriştii resping această idee. Se consideră că nativismul lui Chomsky susţine puternic tabăra raţionalistă. În analiza acestui tip de nativism, este important să distingem o gamă de diverse teze care nu sunt diferenţiate în mod adecvat în literatură.

Mai întâi, există o teză *plictisitoare*. Este teza după care fiinţele umane sunt predispuse din naştere la învăţarea limbajelor; datorită unei „stări iniţiale" înnăscute şi datelor lingvistice, aproape orice om învaţă o limbă. Teza este plictisitoare, deoarece orice persoană informată, chiar şi empiristul cel mai înverşunat, ar trebuie să o creadă şi, după câte ştim, o crede. Cum altfel am putea explica faptul că, de exemplu, câinii nu pot învăţa limbaje? Trebuie să mergem mai departe pentru a putea face o afirmaţie interesantă despre caracteristicile înnăscute, menţionând unele lucruri privind starea iniţială înnăscută. Chomsky merge mai departe.

În al doilea rând, există un set de patru teze *interesante*:

1. Oamenii sunt predispuşi din naştere la învăţarea limbajelor *care sunt conforme cu GU*. Să descriem aceasta ca starea iniţială „respectând" regulile descrise de GU – „GU-reguli" – prin analogie cu dezbaterea noastră anterioară în privinţa stării finale a competenţei, ce respectă regulile descrise de gramatica limbajului învăţat. Am arătat mai devreme că afirmaţia despre starea finală ar trebui să fie necontroversată (8.3). Nu se întâmplă acelaşi lucru şi cu afirmaţia despre starea iniţială. Mai întâi, dacă este corectă, universalitatea GU-regulilor nu e doar un accident al istoriei umanităţii, ci este determinată de moştenirea noastră biologică: se află „in genele noastre". Aceasta este, dintre cele interesante, o teză nativistă minimală.

Să notăm că teza 1 nu spune *care* reguli înnăscute ce acţionează asupra limbajului ne fac să respectăm GU-regulile, nici *unde* se află ele în minte. Teza 2 spune prima parte, iar teza 3 – a doua parte.

2. Starea iniţială respectă GU-regulile *deoarece ea întruchipează GU-regulile*. Nu numai că moştenim *unele* reguli care constrâng limbajul, reguli ce ne fac să respectăm GU-regulile – ceea ce este tot ce pretinde teza 1, dar moştenim GU-regulile însele. Aceasta răspunde la întrebarea „ce?" şi este, astfel, *mai interesantă* decât 1.

Bănuim că lingviştii găsesc uşoară trecerea de la 1 la 2 din pricina confuziei din cadrul lor a unei teorii a sintaxei – o gramatică – şi a unei teorii a competenţei. Am arătat mai devreme că este o confuzie ce încurajează opinia potrivit căreia realitatea psihologică a regulilor gramaticale „vine gratuit" împreună cu gramatica (8.2-8.3). În mod similar, ea incurajează ideea că realitatea psihologică a regulilor gramaticale universale, a

GU-regulilor, „vine gratuit" împreună cu gramatica universală, GU. Să presupunem că această realitate a venit pe gratis. Atunci ideea că starea iniţială respectă GU-regulile deoarece GU-regulile sunt înnăscute ar fi foarte seducătoare, chiar dacă nu constrângătoare. Dar realitatea psihologică nu vine pe gratis: confuzia aceasta constituie o greşeală. Realitatea psihologică a GU-regulilor nu reprezintă un cadou, ci pretinde evidenţă psihologică.

3. Starea iniţială care respectă GU-regulile este *un dispozitiv specific pentru învăţarea limbajului, o facultate a limbajului.* Starea înnăscută ce face cu putinţă învăţarea limbajului nu e pur şi simplu un instrument pentru invăţarea generală care face posibilă învăţarea de orice tip, după cum permit tezele 1 şi 2: este un modul special al minţii. Aceasta răspunde la întrebarea „unde?" şi este, astfel, o altă teză *mai interesantă* decât 1.

4. Această teză combină 2 şi 3: regulile care constrâng limbajul sunt GU-reguli şi se află în facultatea limbajului. Aceasta răspunde atât la întrebarea „ce?", cât şi la întrebarea „unde?" şi este, aşadar, *încă şi mai interesantă.*

Nici una dintre teze nu implică vreo *cunoaştere înnăscută* sau *reprezentare* a regulilor lingvistice: regulile înnăscute ar putea, pur şi simplu, să fie incorporate (8.5). Ca rezultat, relaţia tezelor cu dezbaterea tradiţională asupra ideilor înnăscute este neclară. În orice caz, oricât de interesante ar fi ele, tezele nu constituie centrul dezbaterii. Căci Chomsky şi continuatorii lui merg, de cele mai multe ori, dincolo de ele, cerând ca regulile lingvistice să fie cunoscute şi reprezentate din naştere în minte.

În al treilea rând, mişcarea către cunoaştere şi reprezentare transformă tezele interesante 2, 3 şi 4 în *teze foarte incitante*, care implică în mod clar un angajament faţă de ideile înnăscute. Sunt teze pe care nici un empirist, tradiţional sau contemporan, nu le-ar putea permite:

2R. GU-regulile incorporate din naştere potrivit lui 2 sunt astfel întrucât sunt reprezentate din naştere în Mentalese: GU însăşi, teoria acestor reguli, este cunoscută din naştere.

3R. Regulile înnăscute care constrâng limbajul, întruchipate într-o facultate lingvistică potrivit lui 3, sunt ca atare întrucât sunt reprezentate din naştere în acea facultate.

4R. Această teză combină 2R şi 3R: regulile care constrâng limbajul, reprezentate în facultatea lingvistică în Mentalese, sunt GU-reguli: GU însăşi este cunoscută din naştere, şi anume în facultatea lingvistică.

Teza 4R, cea mai incitantă dintre toate, pare a-i aparţine lui Chomsky:

> ceea ce crede Chomsky că e înnăscut este, în primul rând, un anumit *corp de informaţie*: copilul, ca să spunem aşa, „se naşte cunoscând" anumite fapte despre constrângerile universale asupra limbajelor umane posibile (Fodor, 1983, p. 4).

O mare parte din atenţia acordată afirmaţiilor lui Chomsky despre caracterul înnăscut provine din construirea lor în felul acesta foarte incitant.

Vom face acum un rezumat al argumentelor pentru tezele nativiste. Argumentele reprezintă o serie de inferenţe la cea mai bună explicaţie. Se afirmă că nativismul poate oferi o explicaţie bună a diferitelor fenomene şi că nu există o explicaţie empiristă plauzibilă a lor.

Universalitatea: Prima parte a argumentului este simplă. Să presupunem că lingviştii au dreptate să consîdere că toate limbajele umane sunt guvernate de GU-reguli. Atunci acesta este un fapt izbitor. GU-regulile sunt complet neevidente şi nu e dificil să inventăm

un limbaj care nu e guvernat de ele; de exemplu, unul care nu observă principiul dependenţei de structură (6.2). Cum de nici un limbaj uman nu se prezintă astfel? Cea mai plauzibilă explicaţie este că oamenii sunt constrânşi din naştere să vorbească numai GU-limbaje.

Sărăcia stimulilor: Partea de argument care primeşte cea mai multă atenţie o constituie sărăcia stimulilor primiţi de cel care invaţă limbajul. Regulile gramaticale dobândite de copil sunt abstracte, subtile şi neevidente. Dar, afirmă Chomsky, copilul le învaţă din date de o calitate degenerată şi de o cuprindere limitată (1965, p. 58). Din perspectiva calitativă, datele includ multe şiruri negramaticale: false începuturi, greşeli de pronunţie, 'î'-uri şi 'ă'-uri ş.a.m.d. Din perspectiva cuprinderii, datele par a nu furniza vreo dovadă relevantă pentru numeroasele reguli stăpânite de copil; în special, ele conţin puţine instrucţiuni explicite şi aproape nici o dovadă negativă, ceea ce arată că ceva *nu* este corect din punct de vedere gramatical. Este greu de văzut cum ar putea copilul să derive regulile din datele sărăcite care îi stau la dispoziţie. El trebuie să aibă o poziţie avansată de start, fiind puternic constrâns să favorizeze anumite reguli.

Acest gând poate fi făcut să arate foarte plauzibil. Să luăm exemplul de mai devreme (6.2). Copilul trebuie să înveţe că:

Jucătorii de şah care ajung mari maeştri sunt, în general, obsedaţi.

poate fi transformată în întrebarea:

Sunt jucătorii de şah care ajung mari maeştri în general obsedaţi?

dar nu în:

*Ajung jucătorii de şah care să fie mari maeştri sunt în general obsedaţi?

Iar copilul trebuie să înveţe că subiectul poate fi mutat din structurile de genul:

Egbert credea că cine este paricid?

în:

Egbert a crezut despre cine că este paricid?

Despre cine a crezut Egbert că este paricid?

Totuşi, nu poate fi mutat din structuri aparent similare precum:

Egbert a crezut defăimarea că cine a comis paricid?
Egbert credea că Esme şi cu cine erau paricizi?

Căci nici unul dintre enunţurile următoare nu este gramatical:

*Egbert credea pe cine că defăimarea este paricidă?
*Egbert credea pe cine că Esme şi este paricid?

*Cine a crezut Egbert că defăimarea este un paricid?
*Cine a crezut Egbert Esme şi că sunt paricizi?

Se afirmă că niciodată copiii nu fac eroarea de a produce aceste *şiruri, chiar dacă este improbabil ca ei să fi avut vreo dovadă că sunt erori şi în lipsa unor dovezi semnificative pentru regulile foarte subtile care le fac să fie erori. Deci cu siguranţă că regulile trebuie să fie înnăscute.

Sui Generis: În fine, se arată că învăţarea limbajului este *sui generis* – total deosebită de dobândirea altor deprinderi cognitive. (i) Se face la vârste foarte fragede şi trebuie să aibă loc înainte de 12 ani. (ii) Nivelul de desăvârşire este relativ uniform faţă de alte deprinderi intelectuale. (iii) Toţi copiii, oricare ar fi limba lor, dobândesc elemente de capacitate lingvistică în aceeaşi ordine. Achiziţia este uniformă din punctul de vedere al dezvoltării la indivizi şi culturi diferite. (iv) Există dovezi clare, discutate recent de Pinker (1994, pp. 32-39), că acei copii care au crescut vorbind Pigdin – un limbaj simplu, paliativ, cu gramatică puţină – „creolizează" limbajul acela *într-o generaţie* într-un limbaj cu gramatică la fel de complexă ca a oricărui limbaj uman. Cea mai bună explicaţie pentru situaţia respectivă este că învăţarea limbajului este constrânsă de o facultate mentală înnăscută, bogat structurată, specifică limbajului.

Vom vedea acum pe scurt care este relevanţa acestor argumente pentru diferitele teze nativiste.

Să presupunem, deocamdată, că argumentele susţin tezele nativiste interesante 1-4. Prima idee importantă este că argumentele nu ar susţine încă trecerea la tezele foarte incitante 2R-4R, referitoare la cunoaşterea înnăscută şi la reprezentarea în Mentalese. Astfel, să presupunem că teza 4 este corectă şi că starea iniţială înnăscută este o facultate a limbajului cu GU-reguli încorporate. Pare a fi o bază promiţătoare pentru explicarea dovezilor. Desigur, nu cunoaştem detaliile acestei explicaţii. Dar nu ne descurcăm mai bîne cu detaliile dacă adăugăm asumpţia suplimentară că GU-regulile sunt cunoscute din naştere, în loc să fie doar încorporate. Este o adăugire ce pare gratuită din punct de vedere explicativ.

Am menţionat deja un răspuns (8.7). Singura cale posibilă de a explica invăţarea limbajului este un proces raţional de testare a ipotezelor sau de stabilire a parametrilor, care trebuie să implice reprezentarea în Mentalese a regulilor înnăscute. Aceasta ar fi „singura teorie din târg". Nu ne-am arătat convinşi, indicând posibilitatea unor explicaţii mai „brut-cauzale". Într-adevăr, adăugăm acum, procesul de stabilire a parametrilor invită la o atare explicaţie.

Aşadar, prima noastră concluzie este că argumentele nu susţin teza 4R a lui Chomsky, nici vreuna dintre tezele mai puţin reprezentaţionale. Ca urmare, nu este evident că argumentele susţin ceva în genul doctrinei tradiţionale a ideilor înnăscute.

Deşi atenţia a fost concentrată preponderent pe aceste teze reprezentaţionale, tezele mai modeste 1-4 sunt retrageri naturale pentru nativist. Sunt ele susţinute de argumentele nativiste? Să ne ocupăm de universalitate, explicaţia conformităţii limbajelor umane la GU. Pare a fi un argument potrivit pentru teza 1: limbajele sunt conforme cu GU deoarece oamenii sunt predispuşi din naştere la învăţarea limbajelor care se conformează la GU. Putnam (1967) a oferit o altă explicaţie: limbajele umane împărtăşesc reguli deoarece sunt toate, cum spune Stephen Stich, „descendente dintr-un unic *ur*-limbaj comun ale cărui detalii au fost pierdute in istorie" (Stich, 1978a, p. 183). Dar această

explicaţie pare a nu ţine cont de faptele legate de creolizare, menţionate în argumentul *sui generis*: capacitatea copiilor de a crea aproape din nimic un limbaj conform cu GU. Deci o inferenţă la cea mai bună explicaţie pentru teza 1 este promiţătoare. Totuşi, trebuie să privim dincolo de universalitate pentru a stabili 2, că starea iniţială respectă GU-regulile deoarece le încorporează, şi 3, că starea iniţială este o facultate specifică limbajului.

La prima vedere, sărăcia stimulilor pare a oferi cu eleganţă acel suport. Pare a susţine 2 deoarece copilul manifestă stăpânirea GU-regulilor fără să fi primit vreo dovadă despre ele. Pare a susţine 3 deoarece GU-regulile sunt foarte diferite de regulile ce guvernează alte deprinderi cognitive.

Credem totuşi că argumentele sunt mai puţin convingătoare decât par. Mai întâi, Fiona Cowie (1998, capitolele 8 şi 9) ne-a convins că afirmaţiile lingviştilor despre datele disponibîle pentru copil sunt dubioase în cel mai bun caz. Oricât de plauzibile ar părea, sunt afirmaţii bazate mai mult pe intuiţii ale lingviştilor decât pe investigaţie empirică. Iar acolo unde au fost făcute încercări de a strânge dovezi, ele sugerează că datele care îi stau la dispoziţie copilului sunt mult mai bogate decât presupun Chomsky şi continuatorii lui; de exemplu, că ele includ dovezi despre principiul dependenţei de structură; ori că includ o mulţime de dovezi negative.

Mai departe, credem că posibilitatea unei explicaţii empiriste alternative a învăţării din date sărăcite a fost respinsă prea repede. Chomsky tinde să-şi restrângă oponenţii la metodele empiriste brute de învăţare. Celor sceptici faţă de un instrument înnăscut de achiziţionare a limbajului le este permisă numai inducţia simplă şi asocierea ideilor. Dar aceste metode sunt incurabil inadecvate pentru explicarea învăţării *în general*. Deci un răspuns posibil pentru Chomsky este postularea unui instrument înnăscut mai bogat şi mai sofisticat de învăţare *generală*. Într-adevăr, Putnam a dat un astfel de răspuns (1967, pp. 197-198). Cowie are mai multe sugestii interesante în această direcţie. Răspunsurile caută să dea o descriere empiristă procesului de învăţare *raţională*. Însă scepticismul nostru la adresa concepţiei reprezentaţionale a competenţei ne face să subliniem o altă posibilitate: învăţarea „brut-cauzală" de un tip foarte probabil când dobândim deprinderile mersului pe bicicletă şi care are loc cu siguranţă când învăţăm să gândim.

Atâta timp cât copilul nu are la dispoziţie mult mai multe dovezi empirice despre datele lingvistice şi câtă vreme explicaţiile empiriste posibile ale învăţării din datele lingvistice nu vor fi explorate mai complex, credem că trebuie să dovedim prudenţă în a trage concluziile nativiste privind sărăcia stimulilor.

Ce arată argumentul *„sui generis"*, natura foarte specială a învăţării limbajului? Poate că oferă un uşor sprijin tezei 1, opiniei că starea iniţială respectă GU-regulile, dar nu arată nimic despre teza 2: nu aduce nici o dovadă despre care dintre regulile înnăscute sunt responsabile în această privinţă. Şi pare să ofere suport pentru teza 3. Faptul că învăţarea limbajului este atât de diferită de învăţarea altor deprinderi cognitive sugerează că este acţionată de un modul specific limbajului, o facultate a limbajului.

Opinia că există o astfel de facultate a limbajului, distinctă de procesorul central, dar totuşi centrală, este opinia tradiţională în lingvistică, după cum am constatat. În starea ei iniţială, facultatea respectivă conţine regulile înnăscute care constrâng limbajul. În starea finală, starea de competenţă lingvistică, ea conţine regulile acelui limbaj. Avem o sugestie radical opusă opiniei tradiţionale.

Să lăsăm la o parte, deocamdată, starea iniţială şi să luăm în considerare starea de competenţă. În ultima secţiune am propus o concepţie a competenţei ce reflectă relaţia

strânsă dintre limbaj şi gândire. Concepţia sugera că *ar putea să nu existe nici o facultate a limbajului*. Căci, potrivit ei, nucleul competenţei lingvistice este o competenţă conceptuală, abilitatea de a gândi propoziţii în Mentalese cu semnificaţii adecvate. Competenţa trebuie să se afle in procesorul central care efectuează gândirea. Deci cel puţin o „parte" importantă a competenţei lingvistice se află în procesorul central. Desigur, competenţa conceptuală nu este suficientă pentru a da competenţa lingvistică: gândurile produse ale competenţei conceptuale trebuie să fie potrivite din punctul de vedere al semnificaţiilor cu propoziţiile limbajului. Deci „restul" competenţei lingvistice ar putea consta într-o facultate distinctă a limbajului. Dar, dat fiind că Mentalese are o sintaxă foarte apropiată de cea a limbajului natural, s-ar putea să nu fie aşa. Ar putea să nu rămână ca rest mare lucru, iar ceea ce rămâne ar putea să constea în câteva sisteme relativ periferice. Pentru a înţelege în engleză, competenţa în Mentalese trebuie legată de un sistem (cel al analizei gramaticale), pentru a vorbi o limbă dată, de un alt sistem (probabil înrudit cu primul); similar pentru cititul in engleză, scrisul în engleză, cititul de Braille în engleză, comunicarea Morse în engleză ş.a.m.d. Singura competenţă care le subsumează pe toate cele particulare, competenţa pe care toate o exemplifică, ar putea fi competenţa în Mentalese ce rezidă în procesorul central. S-ar putea să nu fie nimic de zis despre o facultate a limbajului *distinctă, dar centrală*.

Sugestia are, de asemenea, implicaţii radicale pentru starea iniţială. Să presupunem că, în ciuda precauţiilor noastre faţă de sărăcia stimulilor, conchidem totuşi că anumite GU-reguli sunt, într-adevăr, înnăscute. Sugestia este că ele sunt reguli de structură înnăscute pentru Mentalese, deci în „facultatea gândirii" - procesorul central -, nu într-o facultate a limbajului. Limbajele sunt constrânse de acele reguli, deoarece exprimă gânduri constrânse astfel. Iar învăţarea limbajului este *sui generis* deoarece dezvoltarea gândirii sub stimuli lingvistici (7.6) este *sui generis*.

Desigur, sugestia este speculativă şi are nevoie de susţinere empirică. În particular, are nevoie să dea seamă de faptul că, adesea, afecţiunile lingvistice şi cele cognitive nu merg mână în mână. Credem totuşi că este suficient de atrăgătoare pentru a merita cercetarea ca rival serios al opiniei tradiţionale.

Pe scurt, ne îndoim că există vreo dovadă pentru tezele reprezentaţionale ale nativismului chomskyan, 2R-4R, deci vreo dovadă pentru un Mentalese înnăscut. Concepţia noastră în privinţa relaţiei strânse dintre limbaj şi gândire ne face să ne întrebăm dacă există o facultate a limbajului şi, prin urmare, să ne îndoim de teza 3. Găsim că este pe deplin plauzibilă ideea că există constrângeri sintactice înnăscute despre limbajul Mentalese, constrângeri ce restrâng limbajele umane la GU-limbaje - teza 1 - şi destul de plauzibilă aceea că aceste constrângeri înnăscute sunt GU-regulile însele - teza 2 -, dar credem că juriul ar trebui încă să delibereze asupra acestor chestiuni: trebuie găsite mai multe dovezi şi trebuie luate în considerare ipoteze alternative.

Lecturi recomandate

8.2

Confuzia poate fi găsită în aproape orice expunere generativistă a ţelului gramaticii. Chomsky, 1965, *Aspects of the Theory of Syntax*, capitolul 1, este un exemplu clasic. Block, 1981, partea a III-a, „The Subject Matter of Grammar" conţine un număr de texte

care dau o bună idee despre controversa în privinţa gramaticii. Începe cu prezentarea generală (de folos şi inteligentă) a lui Fodor, „Introduction: Some Notes on What Linguistics is Talking About" (1981b), retipărită în Katz, 1985, *The Philosophy of Linguistics*.

Opiniile noastre anterioare sunt prezentate în „What's Wrong with 'the Right View'" (1989), modificată şi dezvoltată în lucrarea lui Devitt care urmează să apară, *Ignorance of Language*. O concepţie întru câtva similară este apărată în Soames, 1984a, „Linguistics and Psychology"; vezi, de asemenea, textul său „Semantics and Psychology", în Katz, 1985. Katz este critic şi faţă de concepţia chomskyană tradiţională, pledând pentru o viziune platonistă în lingvistică; vezi „An Outline of Platonist Grammar" (1984), retipărit în Katz, 1985, şi „The Unfinished Chomskyan Revolution" (1996). Vezi, de asemenea, Hornstein, 1989, „Meaning and the Mental" şi George, 1989b, „How Not to Become Confused About Linguistics".

În ceea ce priveşte concepţia lui Dummett, vezi „What is a Theory of Meaning?" (1975), pp. 105-109, 121-125, retipărit în Ludlow, 1997, şi „What is a Theory of Meaning (II)" (1976, pp. 68-71). Ambele sunt reeditate în *The Seas of Language* (1993), care conţine, de asemenea, o prefaţă utilă şi eseul din 1979, „What Do I Know When I Know a Language". **Davidson este un alt filosof influent care pare să amestece competenţa cu semnificaţia şi să aibă o concepţie propoziţională asupra celei dintâi, însă concepţiile sale sunt dificil de stabilit cu claritate: vezi mai multe dintre textele sale în *Inquiries into Truth and Interpretation* (1984), în special articolul său clasic din 1967, „Truth and Meaning", retipărit în Martinich, 1996, Geirsson şi Losonsky, 1996 şi Ludlow, 1997.**

McGinn, 1982, „The Structure of Content" îi critică pe Dummett şi Davidson pentru confuzia teoriei competenţei cu semantica adevăr-condiţională.

O abordare populară ce ia semantica drept competenţă s-a dezvoltat din ideile lui Chomsky şi Davidson. Textul este Larson şi Seagal, 1995, *Knowledge and Meaning*, din care un scurt extras se găseşte în Ludlow, 1997. Higginbotham a fost influent în acest sens; vezi, de exemplu, „Knowledge of Reference" în George, 1989a.

8.4-8.7

Discuţia chomskyană cea mai completă a problemei realităţii psihologice a limbajului se află în *Knowledge of Language* (1986), capitolele 1, 2 şi 4. Discuţii anterioare utile sunt „Knowledge of Language" (1975) şi *Rules and Representations* (1980, capitolele 3, 5 şi 6). (În ultima lucrare, Chomsky vorbeşte despre gramatică, socotind-o „cognoscibilă" de către vorbitor, mai curând decât cunoscută tacit. Acest fapt are menirea de a preîntâmpina obiecţia că vorbitorul ar putea să nu aibă pentru convingerile sale justificarea cerută de cunoaştere.) Vezi, de asemenea, *Language and Problems of Knowledge* (1988) şi un articol al aceluiaşi în Martinich, 1996. Chomsky, 1995b, „Language and Nature" este o lucrare relevantă, de un tip ceva mai filosofic.

Harman, 1967, „Psychological Aspects of the Theory of Syntax" (reeditată în Stich, 1975, *Innates Ideas*), partea I, critică doctrina lui Chomsky a cunoaşterii tacite. Aceasta a condus la un schimb relevant în Hook, 1969, *Language and Philosophy*; Chomsky, 1969a, pp. 86-89; Harman, 1969, pp. 143-148; Chomsky, 1969b, pp. 152-156. Vezi, de asemenea, Nagel, 1969 (reeditat in Harman, 1974) şi Schwartz, 1969, în acelaşi volum.

Stich, 1971, „What Every Speaker Knows" argumentează clar şi persuasiv în favoarea concepţiei că vorbitorul nu trebuie neapărat să cunoască regulile. Graves *et al.*, 1973,

„Tacit Knowledge" este o replică la aceasta. Stich, 1978b, „Beliefs and Subdoxastic States" obiectează faţă de ignorarea diferenţierii dintre convingeri şi alte stări care susţin cauzal convingerile. Stabler, 1983, „How Are Grammars Represented?" atrage atenţia (în esenţă) asupra posibilităţii ca regulile de structură reprezentate să joace un rol în procesare, ca reguli de procesare a *datelor*. Evans, 1985, *Collected Papers*, capitolul 11, Dennett, 1987, *The Intentional Stance*, capitolul 6 şi Davies, 1989, „Tacit Knowledge and Subdoxastic States" sunt discuţii utile.

Fodor, 1983, *The Modularity of Mind* constituie un argument detaliat în favoarea concepţiei că facultatea limbajului este un modul al minţii dintre multe altele. Fodor, 1985a, „Precis of *The Modularity of Mind*" este un rezumat bine realizat al acestui argument, urmat de critici şi de răspunsul lui Fodor.

Pentru opoziţia lui Chomsky faţă de behaviorism, vezi faimoasa lui recenzie din 1959 la lucrarea clasică a lui Skinner, *Verbal Behavior* (1957), reeditată în Fodor şi Katz, 1964 şi în Geirsson şi Losonsky, 1996. Fodor, 1981a, *Representations*, pp. 1-16, dă o descriere adecvată a behavorismului şi a relaţiilor sale cu succesorul lui, funcţionalismul. Vezi, de asemenea, Rey 1997, *Contemporary Philosophy of Mind*, capitolul 4. **Scepticismul lui Quine cu privire la semnificaţie (vezi lecturile recomandate pentru 1.3) pare a fi bazat pe un behaviorism de tip skinnerîan.**

8.10

Pentru concepţiile lui Fodor despre caracteristicile înnăscute, vezi 1965, pp. 47-59; 1989, capitolele 4 şi 6; „On the Nature, Use and Acquisition of Language", în Lycan, 1990. Vezi, de asemenea, contribuţiile sale la următoarele colecţii: Searle, 1971; Hook, 1969; Stich, 1975; Piattelli-Palmarini, *Language and Learning*, 1980; Block, 1981; Beakley şi Ludlow, 1992, partea a V-a.

Numeroase texte ale altor autori care apar în aceste colecţii sunt, de asemenea, folositoare. Vezi cu precădere cele semnate de Putnam şi Goodman în Searle; cele ale lui Quine, Goodman şi Harman în Hook; cele din partea a III-a din Stich; toate textele din Piattelli-Palmarini; cele din partea a IV-a din Block; cele din partea a V-a din Beakley şi Ludlow. Stich, 1978a, „Empiricism, Innateness, and Linguistic Universals" adoptă o viziune sceptică asupra tezei că toate limbajele umane trebuie să se conformeze unei gramatici universale.

Două excelente lucrări apărute recent, foarte uşor de citit, sunt Pinker, 1994, *The Language Instinct*, pronativistă, şi Cowie, 1998, *What's Within*, care priveşte critic nativismul, atât al lui Fodor, cât şi al lui Chomsky.

Concepţiile timpurii ale lui Fodor sunt expuse pe larg in *The Language of Thought* (1975) şi, mai succint, în contribuţia lui la Piattelli-Palmarini, 1980. El încearcă să arate că ele nu au consecinţe *atât* de neplauzibile cum par la prima vedere în „The Present Status of the Innateness Controversy" (1981a). Fodor şi-a schimbat de curând perspectivele în *Concepts* (1998).

Am acceptat aici termenii dezbaterii, că distincţia dintre informaţia învăţată şi cea înnăscută este una potrivită. Că distincţia ar fi ea însăşi chestionabilă, vezi Oyama, 1999, *The Ontogeny of Information*.

**9

ÎN APĂRAREA REPREZENTAŢIONALISMULUI

9.1. Introducere

În capitolele anterioare am dezvoltat o teorie a semnificaţiei pentru reprezentanţii lingvistici şi mentali. Ipoteza noastră de început era că nucleul semnificaţiei unui reprezentant este proprietatea sa de a reprezenta ceva (2.1, 7.1). Dacă reprezentantul este o propoziţie, proprietatea de a reprezenta este aceea de a avea anumite condiţii de adevăr; dacă un reprezentant este un cuvânt, proprietatea este aceea de a avea un anumit referent. Am fost repede nevoiţi să îmbogăţim acest nucleu: semnificaţia unui reprezentant este proprietatea lui de a reprezenta ceva *într-un anumit fel, modul* lui de a reprezenta ceva (2.6). Am căutat să susţinem concepţia respectivă arătând şi că semnificaţiile reprezentaţionale pot explica, şi cum anume ar putea fi ele însele explicate de teoriile referinţei şi ale sintaxei. Mulţi filosofi resping totuşi acest tip de reprezentaţionalism. O opinie rivală de care nu ne vom ocupa este eliminativismul: concepţia după care nu există gânduri, deci nici propoziţii mentale cu semnificaţii reprezentaţionale (conţinuturi). Vom lua în considerare două concepţii rivale care împărtăşesc realismul nostru cu privire la gânduri. Una susţine că tipul nostru de reprezentaţionalism e doar o parte a poveştii despre semnificaţia gândurilor: este corect în privinţa unui factor al semnificaţiei, dar mai există un factor. Este vorba despre teoria „celor doi factori" [*'two-factor'*]. O alta susţine că reprezentaţionalismul este complet greşit şi că teoria semnificaţiei trebuie explicată pe cu totul alte căi. Este vorba despre rivalul „cu un factor" [*one-factor*] al reprezentaţionalismului „celor doi factori". Vom conchide prin a ne ocupa de faimosul argument sceptic împotriva tipului nostru de reprezentaţionalism pe care Saul Kripke l-a găsit în opera lui Ludwig Wittgenstein.

Aceste chestiuni sunt prea încurcate şi dificile ca să fie discutate în detaliu în capitolul de faţă. Scopul nostru este doar de a prezenta unele dintre motivele mai importante pentru favorizarea acestor concepţii rivale şi vom arăta, pe scurt, care sunt răspunsurile noastre. Va fi convenabil să scriem ca şi cum ipoteza limbajului gândirii ar fi adevărată – aşa cum credem noi că este (7.2) –, dar, din câte ne dăm seama, argumentul nostru nu depinde de aceasta: el se aplică fie că vehiculul semnificaţiei gândului e propoziţia mentală, fie că e altceva.

Un motiv pentru a favoriza un rival al reprezentaţionalismului este deja evident: s-a dovedit a fi descurajant de greu de găsit teorii convingătoare ale referinţei. Există o gamă

de idei ale explicării ultime a referinţei, care apelează la legături cauzale istorice, „reliabiliste" şi teleologice (4.1, 5.2, 7.8), dar trebuie admis că ele sunt mai mult promisiuni decât realizări. Unii cred că dificultăţile lor indică faptul că referinţa nu poate fi explicată în mod naturalist şi că, prin urmare, nici adevărul nu poate fi. Dacă ele nu pot fi astfel explicate, atunci admitem că noţiunile explicative de adevăr şi referinţă trebuie abandonate şi, împreună cu ele, concepţia reprezentaţională a explicaţiei care depinde de ele. Cu toate acestea, nu suntem atât de pesimişti cu privire la teoriile referinţei.

Se poate crede că aici nu încape vorbă de pesimism. Discuţiile despre adevăr şi referinţă sunt atât de folositoare şi de omniprezente încât, dacă ceva poate fi cuprins într-o concepţie naturalistă, atunci cu siguranţă că ele sunt. Cine ar putea nega că propoziţiile au condiţii de adevăr, iar cuvintele - referenţi? Şi, dacă au referenţi, ei au ceva de-a face cu semnificaţiile lor.

Starea de mulţumire cu privire la adevăr şi referinţă nu ar trebui să reziste descoperirii că adevărul şi referinţa ar putea fi *deflaţioniste*. Pentru ca adevărul şi referinţa să joace rolurile pe care le-am descris în teoria semnificaţiei, ele trebuie să fie proprietăţi „cauzal-explicatorii" *robuste*. Numai dacă sunt robuste ar putea ele să joace un rol în explicarea ştiinţifică a semnificaţiei. Dar, potrivit concepţiei deflaţioniste, nu ar trebui să luăm 'adevărul' şi 'referinţa' ca specificând proprietăţi explicative, ci, mai degrabă, ca fiind instrumente locale, precum cele pentru disjuncţie şi cuantificare. Considerându-le astfel, putem da seama de toate rolurile lui 'adevăr' şi 'referinţă' care le fac să pară atât de importante - toate rolurile, mai puţin pretinsul lor rol în teoria semnificaţiei. Astfel, întrebuinţarea ubicuă a termenilor 'adevăr' şi 'referinţă' în limbajul obişnuit nu stabileşte că ei specifică proprietăţi robuste, proprietăţi care pot explica semnificaţia şi care cer teorii fundamentale. Desigur, faptul că termenii au astfel de roluri pur-logice nu elimină posibilitatea ca ei să aibă *şi* un rol explicativ. Există totuşi posibilitatea ca teoria deflaţionistă să fie corectă: aceşti termeni ar putea avea doar roluri logice. Adevărul şi referinţa nu *explică* nici semnificaţia, nici altceva. Prin urmare, nu am avea nevoie de nimic în plus faţă de o teorie deflaţionistă pentru a le explica. Ne vom ocupa de aceste idei în secţiunea următoare.

Desigur, dacă semnificaţia nu este explicată în termeni de adevăr şi referinţă, ea trebuie explicată altcumva. Şi există motive pentru a fi interesaţi şi de alte căi, indiferent de punctele de atracţie ale deflaţionismului. Ne vom ocupa de unele teorii 'cu un factor' în secţiunea 9.3, de teorii 'cu doi factori' în secţiunea 9.4, teorii rivale deflaţionismului. În 9.5 vom avea în atenţie argumentul sceptic al lui Kripke.

9.2. Deflaţionismul

Ne vom concentra asupra adevărului. Cei care cred că 'adevărat' este un simplu instrument logic pun mare preţ pe *principiul discotaţiei* [*disquotation principle*] (sau *al echivalenţei*). Principiul afirmă că următoarele două propoziţii sunt echivalente:

'Rolling Stones este cea mai mare trupă de rock din lume' este adevărată.
Rolling Stones este cea mai mare trupă de rock din lume.

Cele două propoziţii au aceeaşi încărcătură epistemică; dacă putem aserta în mod justificat una dintre ele, o putem afirma în mod justificat şi pe cealaltă. Intuitiv, ele spun

același lucru. Prima manifestă ceea ce Quine numește *ascensiune semantică*: în momentul în care suntem în situația de a aserta o propoziție, putem, în loc să facem astfel, să punem propoziția între semnele citării și să adăugăm 'este adevărată'.

În esență, deflaționiștii cred că proprietatea discotațională a lui 'adevărat' este *tot ceea ce există* în legătură cu adevărul. Adevărul nu e o proprietate explicativă cu o natură „ascunsă" care trebuie explicată științific. Termenul *adevăr* este doar un instrument cu rol *expresiv*. Putem găsi numeroase exemple care ilustrează convingător acest rol expresiv:

(a) În loc să spunem:

Max a spus că Hitler era nebun, dar, dacă aceasta este adevărat, atunci era un nebun șiret.

am putea spune:

Max a spus că Hitler era nebun, dar, dacă Hitler a fost nebun, atunci a fost un nebun șiret.

Sau, în conversație, în loc de:

Max: Hitler era nebun.
Justine: Este adevărat.

am putea avea:

Max: Hitler era nebun.
Justine: Hitler era nebun.

Rolul lui 'adevărat' în aceste exemple nu pare a fi important. Într-adevăr, 'adevărat' pare a fi mai degrabă redundant. (Prin urmare unele teorii deflaționiste ale adevărului au fost numite „teorii ale redundanței".) Cu toate acestea, alte exemple arată că 'adevărat' este mult mai folositor. 'Adevărat' ori vreun alt instrument cu același rol este indispensabil. El ne dă posibilitatea de a aserta pe scurt ceva care ar putea altminteri să fie foarte plicticos, dacă nu imposibil de asertat.

(b) Să presupunem că Imogen dorește să-și exprime acordul general, dar sub anumite condiții, cu un anumit articol. Ea ar putea spune simplu:

Cea mai mare parte din ceea ce spune acel articol este adevărată.

Să considerăm ceea ce s-ar cere pentru a exprima lucrul respectiv fără întrebuințarea lui 'adevărat'. Din afirmația ei rezultă că cel puțin jumătate din afirmațiile articolului sunt adevărate, dar nu specifică anume care jumătate. Deci afirmația ei este echivalentă cu o lungă disjuncție de conjuncți, fiecare conjunct constând într-o mulțime diferită a mai mult de jumătate din afirmațiile articolului. Dacă și-ar putea aminti toate afirmațiile, ea ar putea, desigur, să exprime această disjuncție. Însă ar fi, de bună seamă, istovitor, afară de cazul în care articolul ar fi *foarte* scurt!

Frecvent, oamenii nu pot identifica toate propoziţiile la care vor să consimtă. În astfel de cazuri, convingerile lor sunt, fără întrebuinţarea lui 'adevărat', cu totul de neasertat.

(c) Se poate ca cineva să fi auzit Conjectura lui Goldbach („Orice număr par este suma a două numere prime") şi să creadă că este adevărată, chiar dacă a uitat cum este exact. Cu ajutorul lui 'adevărat', poate spune:

Conjectura lui Goldbach este adevărată.

Altminteri trebuie să tacă.

(d) Convingerile politice ale unui grup cândva numeros, dar care s-a diminuat repede, ar putea fi exprimate astfel:

Tot ce a spus Conducătorul Mao este adevărat.

Oricare persoană care nu a urmărit şirul tuturor afirmaţiilor Marelui Cârmaci – caz care, de bună seamă, este al oricăruia dintre noi – este confruntată cu sarcina imposibilă de a afirma acest lucru fără ascensiune semantică. Ea trebuie să recurgă la ceva de tipul:

Dacă Mao a spus că Estul este roşu, atunci Estul este roşu, iar dacă a spus că Estul este portocaliu, atunci Estul este portocaliu ş.a.m.d.

Problema este că, pentru a completa aserţiunea, persoana trebuie să înlocuiască 'ş.a.m.d.', însă e o sarcină *infinită*.

(e) În ultimul caz, *ignoranţa* face ca alternativa la ascensiunea semantică să fie infinită. În alte cazuri, în particular în logică, alternativa este inevitabil infinită. Putem aserta fiecare instanţă a unei scheme care are un număr infinit de instanţe, astfel:

Fiecare instanţă a acelei scheme este adevărată.

Fără 'adevărată', aserţiunea noastră ar fi literalmente infinită.

De aici rezultă două lucruri. Mai întâi, 'adevărat' are într-adevăr un rol expresiv. În al doilea rând, tot ce i se cere pentru a juca acel rol este proprietatea discotaţională: trebuie numai ca principiul discotaţiei să i se aplice. Este o idee provocatoare, *indiferent ce am crede despre deflaţionism*. Desigur, deflaţionistul merge mai departe: rolul expresiv şi natura discotaţională constituie tot ceea ce se poate spune despre adevăr. Acest pas suplimentar are nevoie de argumentare suplimentară.

Atenţia noastră s-a oprit la adevăr, dar discuţia este valabilă şi pentru referinţă. Aici deflaţionistul subliniază proprietatea discotaţională a lui 'se referă' ilustrată în echivalenţa lui:

'Reagan' se referă la acel om.
Reagan este acel om.

În esenţă, se afirmă că nu sunt mai multe de spus despre referinţă decât proprietatea discotaţională.

Dacă deflaţionistul are dreptate, adevărul şi referinţa nu pot fi noţiuni explicative în nici o teorie. Şi este impresionant că deflaţionistul poate da seama pentru atât de multe

dintre întrebuințările familiare ale lui 'adevărat' și 'se referă'. Pentru a întâmpina provocarea teoriei deflaționiste, trebuie să găsim fenomenele pe care le putem explica numai cu ajutorul unor noțiuni robuste ale adevărului și referinței. O propunere este că avem nevoie de adevăr (deci și de referință) pentru a explica succesul unei creaturi în atingerea scopurilor. Ideea conduce la un argument complex ce depășește limitele cărții de față. Răspunsul nostru la provocarea deflaționistă, cel care ne-a ghidat până acum, este că avem nevoie de adevăr și de referință pentru a explica semnificația.

Semnificația, în schimb, pune o problemă pentru deflaționist. El nu poate, desigur, să accepte teoria, emisă de noi, a semnificației bazată pe adevăr și referință. Dar o propoziție – fie lingvistică, fie mentală – are în mod clar *unele* proprietăți critice care îi dau un rol esențial în viața noastră. Ce răspuns poate oferi deflaționistul?

În secțiunea următoare ne vom ocupa de o propunere care stă la îndemâna deflaționistului, deși, după cum vom vedea, este o propunere pe care alții au găsit-o plauzibilă și din alte motive. Concepția noastră constituie și o teorie cu un factor: semnificația unei expresii este felul în care ea reprezintă ceva. Concepția de care ne vom ocupa este, de asemenea, o teorie cu un factor, deși una prezentând o viziune foarte diferită asupra naturii semnificației. Existența celor două teorii cu un factor opuse a sugerat pentru unii că ele sunt, fiecare, pe jumătate corecte. Teoria corectă a semnificației ar fi o teorie cu doi factori. Vom lua pe scurt în considerare aceste lucruri în secțiunea 9.4.

9.3. Semantica de rol funcțional și semnificațiile „restrânse"

Ideea centrală a alternativei cu un factor la reprezentaționalismul nostru este că *semnificația este rolul funcțional* (sau *conceptual*). Rolul funcțional al unui gând este o trăsătură a relațiilor sale cauzale potențiale. Un gând dat are dispoziția de a interacționa cognitiv cu alte gânduri, cu percepțiile și cu programele motorii, atunci când agentul acționează în lume. Ideea centrală a teoriilor de rol funcțional este că semnificația unui gând – a unei propoziții mentale – rezultă din aceste interacțiuni potențiale. Astfel, gândul lui Alex, ' Așa ceva este înalt chiar și pentru o girafă', este *distinct* din punct de vedere cauzal; este legat în mod unic de capacitățile perceptuale și de recunoașterea formelor de care dispune Alex, precum și de abilitatea lui de a localiza girafe. Are un complex distinct de relații cu alte gânduri în formarea judecății comparative de mărime. Cel puțin potențial, gândul are de jucat un rol unic în guvernarea comportamentului. Cel mai probabil, este vorba despre comportamentul verbal. Dar Alex poate avea alte reprezentări despre girafe – fotografice, culinare, sportive – în care înălțimea poate fi relevantă. Rolurile funcționale sunt cele care fac gândurile (și propozițiile lingvistice care le exprimă) să fie atât de importante în viața noastră. Deci rolurile funcționale constituie semnificațiile lor.

Ideea ne poate duce la o varietate de teorii depinzând de care anume dintre rolurile funcționale ale unui gând este considerat constitutiv pentru semnificație. Un gând este legat funcțional de (i) percepțiile lumii care cauzează gândurile; (ii) alte gânduri; (iii) comportamentele pe care le cauzează gândurile. Este determinată, așadar, semnificația unui gând de toate cele trei elemente, de toate cele trei relații? Poate că doar relațiile cu percepțiile și cu alte gânduri contează. O dată ce s-a decis, să spunem, că relațiile dintre un gând și cauzele sale perceptuale sunt relevante pentru semnificația gândului,

se ridică întrebarea: *care relaţii* dintre gând şi percepţii? Un gând particular – de pildă, convingerea că reptilele tuatara sunt rare – este legat potenţial de o gamă largă de percepţii. Să ne gândim cât de multe experienţe perceptuale diferite ar putea fi eşecuri de a găsi tuatara, contribuind astfel la convingerea că sunt rare. Care dintre relaţii ajută la formarea semnificaţiei convingerii? Întrebarea e presantă în mod special cu privire la legăturile dintre gânduri, căci fiecare gând este, potenţial, legat inferenţial de fiecare alt gând. Oricare două gânduri pot figura ca premise în aceeaşi inferenţă. Cum să alegem din această mulţime? Un răspuns ar fi să nu alegem: semnificaţia unei propoziţii mentale e constituită de relaţiile ei funcţionale cu *toate* percepţiile, comportamentele şi alte propoziţii. Astfel, semnificaţia fiecărei propoziţii implică semnificaţia fiecărei alteia! Acest „holism al semnificaţiei" a fost surprinzător de popular. (Vom discuta pe scurt despre el în 13.2.)

O idee atrăgătoare este de a alege relaţiile care joacă un rol în *verificarea* sau *confirmarea* unui gând, relaţiile care contează ca *evidenţă* pentru acel gând. Astfel, de exemplu, semnificaţia lui „Ea este Sally" e strâns legată de perceperea lui Sally. Totuşi, ideea nu evită holismul semnificaţiei, în cazul în care Quine are dreptate („Two Dogmas", 1961) – iar noi credem că are – atunci când afirmă că acea confirmare este holistică. Aşa cum am văzut în exemplul cu tuatara, aproape orice percepţie sau orice alt gând poate juca un rol în furnizarea dovezilor pentru o propoziţie. Problema evitării holismului semnificaţiei urmăreşte încă semantica de rol funcţional. Care este „baza principială" pentru a considera unele roluri funcţionale, şi nu altele, ca fiind constitutive pentru semnificaţie?

Deci teoriile de rol funcţional se pot diferenţia una de alta în alegerea relaţiilor funcţionale-cheie care intervin în semnificaţie. Unele teorii, de exemplu, par a fi preocupate în principal de rolul inferenţial: relaţiile dintre gânduri. Teoriile pot varia, de asemenea, în atitudinea faţă de holism. Dat fiind, de pildă, că atenţia este orientată asupra relaţiilor gând – gând, sunt toate aceste relaţii relevante pentru semnificaţie sau numai unele dintre ele?

O ultimă variaţiune a fost foarte importantă. Ea priveşte *caracterizarea* rolurilor funcţionale. O caracterizare definitorie pentru semnificaţia „restrânsă" le consideră relaţii exclusiv cu lucrurile dinăuntrul capului sau, cel puţin, de sub pielea agentului. Cealaltă, definitorie pentru semnificaţia „lărgită", permite relaţii cu lucruri din lumea exterioară. Să luăm, de pildă, percepţiile. Percepţiile care constituie semnificaţia lui 'Ea este Sally' sunt input-urile senzoriale proxime contribuind la cauzarea gândului sau o implică, de asemenea, pe Sally, cauza îndepărtată a acelor input-uri? În mod similar, ar trebui să caracterizăm comportamentul pe care gândul îl cauzează (potenţial) ca fiind secvenţă de mişcări corporale imediate sau ca *acţiuni* cu impact asupra lumii exterioare? Apărătorii semnificaţiei înguste sau a rolurilor funcţionale înguste cer să specificăm legăturile perceptuale în termeni de stimuli proximi, iar comportamentele – în termeni de mişcări corporale. Apărătorii semnificaţiei lărgite sau a rolurilor funcţionale lărgite sunt de părere că legăturile perceptuale se fac cu Sally, nu cu stimulările proxime, iar comportamentele sunt acţiuni în lume.

O teorie de rol funcţional cu un factor, fie lărgită, fie restrânsă, nu este reprezentaţională. Ea explică semnificaţia fără a face apel la condiţiile de referinţă şi ii permite unei persoane să fie deflaţionistă cu privire la ele.

Gândurile aduc explicaţii pentru comportament. Un gând este o relaţie cu sau o atitudine faţă de o propoziţie mentală (7.1). Ceea ce ii duce pe filosofi la semantica de

rol funcțional este intuiția că rolul funcțional al propoziției explică rolul ei în cauzarea comportamentului. Atenția asupra explicării comportamentului a făcut ca versiunea restrânsă a semanticii de rol funcțional să fie deosebit de populară. Sursa popularității a fost argumentul bazat pe *solipsismul metodologic.*

Sloganul lui Putnam, „semnificațiile pur și simplu nu se află în minte", a apărut deseori în cartea noastră (3.5, 5.1, 7.5). Ideea sa este că nimic din mintea noastră nu poate fi suficient pentru a determina referința; referința depinde, în parte, de legăturile cauzale cu realitatea exterioară. Ideea a fost exploatată în afirmația că referința și, prin urmare, condițiile de adevăr explicate prin intermediul referinței sunt irelevante din punct de vedere cauzal pentru comportament. Relevant este rolul funcțional restrâns.

Să luăm din nou în considerare ficțiunea cu Pământul Geamăn (5.1). Când Oscar crede că vorbește despre apă (H_2O), Oscar Geamănul vorbește despre apa geamănă (# XYZ). Condițiile de adevăr ale gândurilor și enunțurilor lor în întrebuințarea termenului 'apă' diferă. Să presupunem că Oscar și Oscar Geamănul afirmă ambii „Apa conține hidrogen". Ceea ce spune Oscar e adevărat, dar, dacă XYZ nu conține hidrogen, ceea ce spune Oscar Geamănul este fals. Însă diferențele între proprietățile adevăr-referențiale nu marchează nici o deosebire cu privire la psihologiile interioare ale lui Oscar și Oscar Geamănul. Într-adevăr, psihologiile sunt identice, potrivit ficțiunii. Dar se pretinde că acele psihologii determină comportamentele lui Oscar și ale lui Oscar Geamănul, care sunt, de asemenea, identice. Astfel, diferențele adevăr-referențiale sunt irelevante pentru explicarea comportamentului.

Argumentul bazat pe solipsismul metodologic sugerează că numai semnificația restrânsă a unei propoziții mentale este relevantă pentru comportament, deoarece semnificația restrânsă este determinată de ceea ce se află în minte. Semnificațiile adevăr-referențiale sunt semnificații lărgite, astfel încât sunt irelevante pentru comportament.

Putem rezuma propunerea într-un argument simplu.

P1. Condițiile de referință și de adevăr sunt irelevante pentru psihologia internă a vorbitorilor.
P2. Psihologia internă a vorbitorilor explică propriile lor comportamente.
C. Condițiile de referință și de adevăr sunt irelevante pentru explicarea comportamentului.

Deci semnificațiile restrânse sunt cele care explică comportamentul. Ce este semnificația restrânsă a unei propoziții? Este rolul ei funcțional, intern constituit: dispoziția ei de a interacționa cauzal cu stimuli proximi și cu alte propoziții și comportamente.

Așadar, ce putem spune despre teoria rolului funcțional cu un factor [*one-factor functional-role theory*]? Să începem prin a nota implauzibilitatea ei *prima facie.* Căci ea respinge ideea reprezentaționalistă de bază că semnificația trebuie să fie explicată în termeni de adevăr și referință. Istoria semanticii demonstrează cât de plauzibilă este această idee. Într-adevăr, a mai fost ea pusă la îndoială în secolul nostru? Caracterul ei atrăgător este reflectat în chiar cuvintele pe care le folosim pentru a selecta obiectele ce au semnificații: „simboluri" sau „reprezentări".

Iată o altă considerație care se adaugă la argumentul în favoarea reprezentaționalismului și împotriva semanticii de rol funcțional. Nici o altă abordare nu oferă spiritul unei explicații a faptului că oamenii și unele animale gândesc și vorbesc. Oamenii și, în

mai mică măsură, alte animale au cheltuit mult pentru a avea un creier mare. De ce au evoluat astfel de capacităţi? Singura explicaţie valabilă este una reprezentaţională. După expresia fericită a lui Godfrey-Smith, reprezentarea cu acurateţe a lumii, aşa cum este şi cum ar putea să fie, este „combustibil pentru succes" (1996, p. 172). Fiinţele ale căror reprezentări corespund lumii sunt avantajate in satisfacerea nevoilor. Explicaţia aceasta nu este lipsită de probleme. Dar nu are rival. În particular, nici o teorie restrânsă sau internalistă a gândirii nu poate explica de ce capacîtatea de gândire este adaptivă, deoarece explicaţia trebuie să prezinte relaţii sistematice între creaturile astfel înzestrate şi mediile lor înconjurătoare. Însă teoriile restrânse privesc numai către interiorul minţii. Pe scurt, reprezentaţionalismul rezolvă o problemă evoluţionistă crucială.

Până acum am criticat semantica rolurilor funcţionale apărând reprezentaţionalismul. Vom trece acum la critica ei directă. În primul rând, în ciuda promisiunilor, semnificaţiile respective sunt lăsate aproape pe de-a-ntregul neexplicate şi misterioase. Am atras atenţia asupra faptului că o propoziţie are nedefinit de multe relaţii funcţionale cu trei tipuri diferite de lucruri: percepţii, alte propoziţii şi comportamente. Trebuie să ştim care dintre aceste relaţii constituie semnificaţia ei şi avem nevoie de o bază principială pentru decizie. Însă nu dispunem de aşa ceva. În al doilea rând, chiar dacă am avea, nu am dispune de nici o idee clară despre cum *ar putea* astfel de semnificaţii să explice comportamente; de altfel, pare foarte improbabil că ar fi capabile de aşa ceva. Este evident in special cu privire la semnificaţiile restrânse de rol funcţional, mai populare. Să luăm în considerare un exemplu: Jim vede că Mary arată obosită şi transpirată şi îi dă un pahar cu apă. Există o părere comună despre felul în care convingerile lui Jim despre Mary, precum şi dorinţa lui ajută la explicarea comportamentului său. Nu avem nici o idee despre cum dau seamă semnificaţiile restrânse ale acestor stări – semnificaţii pe care Jim le împărtăşeşte cu Jim Geamănul – de comportamentul lui Jim. La urma urmei, Jim şi Jim Geamănul fac lucruri cu totul diferite. Jim îi dă apă lui Mary: Jim Geamănul îi dă apă geamănă lui Mary Geamăna. Deci cum explică semnificaţiile restrânse faptul că Mary este la capătul receptor al acţiunii lui Jim şi că ceea ce primeşte ea este apă? Argumentul bazat pe solipsism avansează ideea că Oscar şi Oscar Geamănul se comportă la fel deoarece comportamentele lor constau în aceleaşi tipare primare fizico-motorii. Dar noi nu definim astfel comportamentul nici în psihologia populară, nici în psihologia ştiinţifică: noi tratăm comportamentele ca acţiuni interne, nu doar ca mişcări corporale.

Aşadar, ne îndoim că semnificaţiile de rol funcţional pot da seama de comportament. Pare şi mai puţin probabil că ele pot juca celălalt rol principal al semnificaţiilor, şi anume de a ne informa cu privire la realitate (1.2). Dacă gândul unei persoane reprezintă lumea, atunci putem vedea cum cunoaşterea gândului ne poate spune ceva despre ceea ce reprezintă el. Dar cum am putea afla ceva despre lume prin cunoaşterea rolului funcţional al gândului? Chiar dacă Alex cunoaşte rolul funcţional al gândului lui Jim că Mary este transpirată, cum poate acest lucru să-i spună lui Alex ceva despre Mary? Din nou, ideea este in mod special evidentă în legătură cu rolurile funcţionale. Cum ar putea cunoaşterea pe care Alex o are despre stimulările proxime, despre conexiunile inferenţiale interne şi despre contracţiile musculare ale lui Jim să-i dea informaţii despre Mary?

9.4. Teoria cu doi factori

E vremea să ne oprim asupra teoriei cu doi factori. Potrivit ei, un factor al semnificaţiei este un rol funcţional restrâns, iar celălalt este un factor reprezentaţional explicat în termeni de adevăr şi referinţă. Datorită acestui din urmă factor, ea poate merge alături de soluţia reprezentaţionalistă a problemei evoluţioniste. Şi are o soluţie pregătită pentru problema cu care am încheiat capitolul precedent: factorul adevăr-funcţional joacă rolul de a ne informa cu privire la realitate. Cu toate acestea, ea nu poate evita cealaltă critică pe care am amintit-o la teoria cu un factor: rolul ei funcţional este misterios şi neexplicat; şi este total neclar cum ar putea acest factor să justifice tipul de comportament – acţiunea – care trebuie explicat.

Principala motivaţie pentru teoriile cu doi factori este argumentul bazat pe solipsismul metodologic. Dar mai există un argument. Am arătat că sunt diferite probleme tradiţionale în a considera că rolul funcţional al unui nume sau al oricărui alt cuvânt îi epuizează semnificaţia (2.5). Pentru a le rezolva avem nevoie de o semnificaţie mai rafinată: trebuie să îmbogăţim semnificaţia cu un sens. Într-adevăr, teoriile cu doi factori procedează astfel prin introducerea în semnificaţie a unui factor cu rol funcţional, precum şi a unuia referenţial.

Această motivaţie pentru teoria cu doi factori este inadecvată. Suntem de acord că semnificaţia unui cuvânt trebuie să însemne mai mult decât rolul ei referenţial. Dar, acolo unde adeptul teoriei cu doi factori îmbogăţeşte semnificaţia postulând un factor cu rol funcţional independent de referinţă, noi îmbogăţim semnificaţia prin îmbogăţirea factorului referenţial. În opinia noastră, semnificaţia unui cuvânt reprezintă proprietatea lui de a se referi la ceva într-un anumit fel; semnificaţia reprezintă modul lui de a se referi, ceea ce arată cum putem obţine rafinarea dorită. Aşadar, adaosul la semnificaţie este ceva de care aveam oricum nevoie: mecanismele ce explică referinţa. Acolo unde soluţia teoriei cu doi factori la problemele tradiţionale cere o teorie semantică distinctă pentru fiecare factor independent al semnificaţiei – unul pentru factorul de rol funcţional şi unul pentru factorul referenţial –, soluţia noastră cere o singură teorie: teoria factorului referenţial. Pe scurt, teoria noastră are avantajul de a fi mai simplă.

Să observăm că ea nu neagă existenţa unui element de rol funcţional în semnificaţie. Căci modul de referinţă al unui cuvânt implică un rol funcţional, ceea ce se vede cel mai limpede la un cuvânt acoperit de o teorie descriptivă. Referinţa lui e determinată de asocierea cu alte câteva cuvinte. Asocierea constituie o chestiune de rol funcţional, aşa cum am subliniat (7.5). Aşadar, în ce privinţă ne deosebim de adepţii teoriilor cu doi factori? Singurele roluri funcţionale ce intervin în semnificaţiile noastre sunt *cele care determină referinţa*. Rolurile funcţionale care constituie unul dintre factorii semnificaţiei sunt *nondeterminante pentru referinţă*: ele sunt independente de aceasta.

(Într-un mod mai degrabă confuz, unii teoreticieni – inclusiv noi, în prima ediţie! – aplică sintagma „teorie cu doi factori" la orice teorie care permite intervenţia unui element cu rol funcţional în semnificaţia cuvintelor. Cu o astfel de întrebuinţare, ne-am include printre adepţii teoriilor cu doi factori. Credem că termenul este cel mai potrivit pentru teoriile ce iau semnificaţia unui cuvânt ca având doi factori distincţi cerând două teorii, una pentru factorul cu rol funcţional, care nu determină referinţa, şi alta pentru factorul referenţial.)

Vom încheia discuţia cu un argument esenţial pentru reprezentaţionalism şi împotriva oricărei teorii – fie cu un factor, fie cu doi – care include în semnificaţie rolul funcţional, nondeterminant din punct de vedere referenţial. Zi de zi, oamenii obişnuiţi folosesc atribuiri ale gândurilor comune pentru a da explicaţii pentru comportament. De exemplu, ei spun „Jim credea că lui Mary îi era sete" pentru a explica faptul că i-a dat apă lui Mary. Mai departe, aceste atribuiri populare par a avea, în general, *succes*. A-i atribui lui Jim acel gând pare, într-adevăr, a-i explica propriul comportament. Este o dovadă că gândurile au într-adevăr proprietăţile care le sunt atribuite de oameni. Parte din ceea ce e atribuit este o semnificaţie (restul este o atitudine faţă de acea semnificaţie). Noi susţinem că semnificaţiile atribuite în mod obişnuit sunt, *de fapt*, întotdeauna reprezentaţionale: referenţii (avuţi în vedere ai) gândului sunt semnificativi întotdeauna pentru adevărul atribuirii; dimpotrivă, nici un rol funcţional care nu determină referentul nu are vreo importanţă. Astfel, pentru ca „Jim a crezut că lui Mary îi este sete" să fie adevărată, Jim trebuie să aibă un gând despre Mary şi despre sete. Un gând despre Alice şi despre foame nu este corespunzător, oricare i-ar fi rolul funcţional. Iar rolurile funcţionale ale cuvintelor din gândul lui Jim nu sunt semnificative niciodată pentru adevăr, exceptând măsura în care ele determină referinţa. Dacă este corect, reprezentaţionalismul este *statu-quo*-ul semanticii. Dat fiind succesul explicativ al *statu-quo*-ului, respingerea lui cere atât un argument puternic, cât şi o semantică alternativă plauzibilă. În opinia noastră, argumentul bazat pe solipsismul metodologic nu este puternic, iar semantica de rol funcţional nu este plauzibilă.

În fine, ar trebui să adăugăm ceva despre abordarea verificaţionistă a semnificaţiei. Am menţionat această abordare în prezentarea teoriei antireprezentaţionale de rol funcţional. Totuşi, verificaţionismul nu *trebuie* să fie antireprezentaţional. El poate accepta că adevărul şi referinţa sunt explicative intr-o teorie a semnificaţiei şi, în acelaşi timp, poate susţine că ele trebuie explicate, în cele din urmă, în termeni epistemici. Ceea ce înseamnă a avea o teorie epistemică a adevărului şi a referinţei, o teorie care să fie precum teoria corespondenţei: robustă şi nedeflaţionistă. Acolo unde verificaţionismul mai timpuriu combină o teorie epistemică a semnificaţiei cu o teorie deflaţionistă a adevărului, această versiune de verificaţionism are teorii epistemice pentru ambele. Vom discuta această alternativă mai târziu (11.4). Preţul este uriaş: duce la antirealism cu privire la lumea exterioară.

9.5. Argumentul sceptic al lui Kripke

Kripke (1982) a prezentat un faimos argument pentru scepticism cu privire la semnificaţiile reprezentaţionale. A găsit argumentul în Wittgenstein (1953), dar nu îl susţine el însuşi. Kripke continuă să construiască ceea ce consideră a fi soluţia lui Wittgenstein la această problemă sceptică, o soluţie care implică o teorie foarte diferită a „întrebuinţării" semnificaţiilor. Se pot duce destul de multe dispute pe seama naturii acestei concepţii diferite, ca să nu mai vorbim despre adevărul ei. Şi este de la sine înţeles că este loc de discuţie cu privire la interpretarea lui Wittgenstein. Vom lăsa la o parte astfel de chestiuni, preocupându-ne doar de argumentul sceptic prezentat de Kripke (fără a-l susţine). Şi ne vom concentra asupra versiunii argumentului care vizează tipul nostru de reprezentaţionalism naturalist.

Argumentul privește cuvântul 'plus' (sau '+'). Am întâlnit doar un număr finit de probleme aritmetice conținând acest cuvânt. Să presupunem că nici una dintre ele nu a fost despre un număr mai mare ca 56. Acum să presupunem că suntem confruntați cu 'Cât face 68 plus 57?'. Răspundem cu încredere '125'. Scepticul lui Kripke ridică întrebarea: ce face ca acesta să fie răspunsul corect? Răspundem enervați că 125 este ceea ce se obține din adunarea lui 68 la 57; așa merg lucrurile în aritmetică. Dar nu aritmetica îl îngrijorează pe sceptic. El e de acord că dacă 'plus' ar însemna *plus*, atunci răspunsul ar fi corect. Dar să presupunem că ar însemna o funcție matematică diferită pe care el o numește „quus" și pe care o definește după cum urmează:

$$x \text{ quus } y = \begin{cases} x \text{ plus } y, & \text{dacă } x, y < 57; \\ 5 & \text{altminteri.} \end{cases}$$

Dacă 'plus'ar însemna quus, răspunsul corect ar fi '5'. Așadar, scepticul vrea să știe: în virtutea a ce am avut noi în vedere „plus", și nu „quus"? El susține că nu există nici un răspuns, cel puțin nu unul disponibil pentru un reprezentaționalist: „nici un fapt din istoria trecutului meu – nimic care să fi fost vreodată în mintea mea ori în comportamentul meu exterior – nu stabilește că am folosit mai degrabă plus decât quus" (1982, p. 13). Același lucru este valabil pentru oricare alt cuvânt: nu este nimic care să ne asigure că atunci când spunem 'tuatara' avem în vedere *tuatara* mai degrabă decât *tigru*. Nimeni nu poate spune nimic prin nimic!

În mod clar, nici unul dintre răspunsurile anterioare la problemele de tip 'plus' nu arată că ne-am referit la plus, și nu la quus, căci nu am întâlnit niciodată o problemă despre vreun număr mai mare ca 56. Deci răspunsul nostru e compatibil cu ambele semnificații. În mod similar, să presupunem că nu am văzut niciodată o masă la baza Turnului Eiffel. Nimic din aplicațiile anterioare ale termenului 'masă' nu arată că ne-am referit mai curând la *masă* decât la *tabair* – orice obiect care e o masă ce nu se găsește la baza Turnului Eiffel (p. 19).

Poate ceea ce stabilește semnificația nu este comportamentul trecut real, ci o *dispoziție* de comportament. Astfel, prin plus vrem să spunem 'plus' deoarece avem dispoziția de a răspunde la probleme de tip 'plus' prin răspunsuri adecvate acelei semnificații: dacă am fi fost întrebați, de pildă, 'Cât face 71 plus 63?', am fi răspuns '134' ș.a.m.d. Scepticul are o serie de obiecții la adresa concepției dispoziționale. De cea la care ține cel mai mult, faimoasa obiecție a „normativității", ne vom ocupa la urmă.

Prima obiecție este surprinzător de slabă. Ea spune că finit este nu numai comportamentul nostru real, ci și dispoziția noastră. Dacă facem ca numerele să fie suficient de mari, nu vom mai avea dispoziția de a le aduna; într-adevăr, am putea muri înainte ca problema 'plus' să se fi pus. Până acum, obiecția reflectă o opinie grosieră despre dispoziții, trecând cu vederea importanța clauzei *ceteris paribus*: concepția dispozițională este că noi putem da răspunsul „corect" la problema 'plus' *în condiții ideale*. Scepticul răspunde:

> Dar cum putem să ne încredem în asta? Cum este cu putință să spun ce s-ar putea întâmpla dacă creierul meu ar fi umplut cu materie cerebrală suplimentară sau dacă viața mea ar fi prelungită de vreun elixir magic? Desigur, asemenea speculații ar trebui lăsate în seama scriitorilor de science fiction și a viitorologilor (p. 27).

Este neconvingător, aşa cum au arătat mulţi. Dacă ar fi o obiecţie bună, ar avea valoare generală împotriva idealizărilor în ştiinţă; împotriva celor din legea lui Boyle, de exemplu.

Următoarea obiecţie este mai serioasă: „Cei mai mulţi dintre noi au dispoziţii de a face greşeli. De exemplu, când li se cere să adune anumite numere, unii oameni uită să 'ţină'" (pp. 28-29). Ce face, potrivit dispoziţionalistului, ca aceasta să fie o greşeală? De ce nu luăm în calcul respectiva dispoziţie atunci când determinăm ce vrem să spunem prin 'plus', cu rezultatul nefericit că ne referim la o altă funcţie decât plus?

Relevanţa argumentului sceptic asupra discuţiilor din cartea de faţă devine aici foarte vizibilă. Una dintre teoriile referinţei de care ne-am ocupat, teoria *indicării* (7.7), este, de fapt, una dispoziţională. Obiecţia scepticului ridică problema pe care am numit-o a „erorii", cu privire la teoriile indicării. Să luăm exemplul anterior, cuvântul mental CAL. Am putea pune problema după cum urmează. Cei mai mulţi dintre noi au dispoziţia de a face greşeli cu privire la indicarea cailor, identificând uneori zebrele murdare de noroi, vacile ciudate ş.a.m.d. Ce face ca aceste identificări să fie greşite? De ce nu luăm în considerare dispoziţia în determinarea a ceea ce vrem să spunem prin CAL, cu rezultatul nedorit că înseamnă şi cai, şi zebre noroioase, şi vaci ciudate ş.a.m.d.?

Astfel, scepticul are de înfruntat o problemă gravă pentru abordările dispoziţionale. Noi credem că are şi o altă problemă, mai gravă, cea a „falselor pozitive" inofensive. Care e răspunsul corect la atare probleme? Noi credem că nu disperarea scepticului în căutarea de semnificaţii. Am putea încerca să cârpim versiunea dispoziţională. Dacă nu pare promiţător, ar trebui să căutăm teorii alternative ale referinţei. Poate că teoria teleologică s-ar putea achita de sarcină. Poate că ar putea şi concepţia pe care o susţinem noi: o combinaţie de tip teleologic la cel mai coborât nivel, istoric-cauzal la următorul nivel şi descriptiv la cel mai înalt nivel. Scepticul nu are în vedere aceste alternative naturaliste. Noi nu pretindem că vreuna dintre ele este cu adevărat corectă. Există totuşi aici câteva idei promiţătoare, iar referinţa este o noţiune prea importantă pentru a fi abandonată atât de uşor. Desigur, nimic din ceea ce scepticul a obiectat până acum nu ne dă motive serioase ca să o abandonăm.

Argumentul sceptic ajunge la obiecţia finală, normativitatea. Obiecţia constă în aceea că faptul dispoziţional care stă la baza întrebuinţării lui 'plus' nu reuşeşte să determine semnificaţia, întrucât nu este un „fapt care *justifică* răspunsul meu actual...; ar trebui să-mi *spună* ce s-ar cuveni să fac în fiecare instanţă" (p. 24). Faptul dispoziţional este doar o chestiune de cum aplicăm noi termenul, în vreme ce noi avem nevoie de date despre cum *s-ar cuveni* să aplicăm termenul. Aici e principala obiecţie sceptică: „În cele din urmă, aproape toate obiecţiile la abordarea dispoziţională precipită în aceasta din urmă" (p. 24).

Comentatorii au fost puşi serios la încercare de o astfel de obiecţie curioasă. Cum să reacţionăm la ea? Care norme sunt implicate în semnificaţie? Iată una dintre ele: de vreme ce un termen se referă la *x*-i, şi nu la *y*-i, suntem obligaţi (într-un sens) să îl aplicăm la *x*-i, şi nu la *y*-i; este *corect* să numim caii 'cal', dar *greşit* să numim 'cal' zebrele murdare de noroi şi vacile neobişnuite. Este destul de adevărat, dar prea puţin demn de luat în seamă. Mai important este că nu impune cerinţe suplimentare pentru *teoria* referinţei. Sarcina teoriei este de a explica referinţa. Întrucât referinţa are caracteristica normativă tocmai descrisă, ceea ce este explicat de teorie va avea, de bună seamă, caracteristica normativă (pentru că ceea ce teoria explică *este* referinţa). Însă tot ce are de făcut teoria. Aşa cum spune Fodor,

a pretinde ca normativitatea să fie întemeiată sugerează că este mai mult de cerut de la o semantică naturalizată decât să dea o reducție a unei noțiuni precum, să zicem, *extensiune*. Dar la ce ar putea duce acest 'mai mult'? A aplica un termen la un lucru în extensiunea sa *înseamnă* a aplica termenul corect; o dată ce am spus ce anume face ca mesele să constituie extensiunea lui 'masă', e sigur că nu mai există *alte* întrebări de tipul de ce este *corect* să aplicăm o 'masă' la o masă (1990a, pp. 135-136n).

Poate ideea scepticului este că numai trăsătura normativă a referinței arată că referința nu poate fi naturalizată, întrucât *trebuie* nu poate niciodată să fie derivat din *este*. Unii comentatori influenți par să subscrie la această idee (Wright, 1984, pp. 771-772; Blackburn, 1984, p. 291). Dar, de fapt, nu este decât o dogmă. Cum am putea ști dinainte că nici o normă nu poate fi naturalizată?

Se pare că adesea următoarea cerință stă la baza poziției sceptice. Să presupunem că un fapt, eventual unul dispozițional, ar explica referința unui termen. Atunci faptul trebuie să „aibă norma înscrisă pe frunte". Cunoașterea faptului trebuie să fie suficientă pentru a cunoaște cum ar trebui să fie aplicat termenul; ea ar trebui „să-mi spună ce se cuvine să fac"; ar trebui să-mi „justifice" acțiunile. Cunoașterea trebuie să nu lase „întrebări deschise" despre norme. Dar cerința este pur și simplu greșită. Dacă am ști că faptul ar explica referința, atunci, bineînțeles, cunoașterea lui ne-ar spune cum trebuie să fie aplicat termenul. Așadar, dacă faptul „ar avea înscris în frunte" că explică referința, atunci ar avea, de asemenea, și norma „înscrisă în frunte". Dar, desigur, antecedentul este fals. Datele despre lume nu au semne care să ne spună ce anume explică. A afla ce explică ele este o chestiune de muncă empirică dificilă. Așadar ce ar putea sta la baza pretenției sceptice? Se pare că scepticul insistă ca teoriile semnificației să poată fi cunoscute *a priori* (iarăși asumpția carteziană?). Dacă este așa, pentru mulți nu va fi surprinzător că o astfel de pretenție nenaturalistă poate fi găsită în Wittgenstein.

Acceptăm că teoria reprezentațională a semnificației este o sarcină vastă și neterminată. Am susținut că scepticul lui Kripke nu a dat motive bune pentru a presupune că nu poate fi completată.

Lecturi recomandate

9.2

Pentru o expunere elegantă a ascensiunii semantice și a întrebuințărilor sale, vezi Quine, 1970, *Philosophy of Logic*, capitolul 1. Pentru dezvoltări ale concepțiilor deflaționiste ale adevărului și/sau referinței, vezi Leeds, 1978, „Theories of Reference and Truth"; Soames, 1992, *A Prosentential Theory of Truth*; Brandom, 1994, *Making it Explicit*; Field, 1994, „Deflationist Views of Meaning and Content". Devitt, 1991 este o observație critică la adresa lui Horwich, 1990. Vezi, de asemenea, Gupta, 1993, „A Critique of Deflationism".

9.3-9.4

Brandom, 1994 și Harman, 1987, „(Nonsolipsistic) Conceptual Role Semantics" prezintă teorii de rol funcțional cu un factor. Pentru teorii cu doi factori, vezi Field, 1978, „Mental Representation", retipărit în Block, 1981; Loar, 1981, *Mind and Meaning*, și 1982, „Conceptual Role and Truth Conditions"; Schiffer, 1981, „Truth and the Theory of Content"; McGinn, 1982, „The Structure of Content", în Woodfield, 1982,

Thought and Object; Block, 1986, „Advertisement for a Semantics for Psychology"; Lycan, 1988, *Judgement and Justification*, capitolul 4.

Argumentul că psihologia ar trebui să fie restrânsă se află în numeroase dintre aceste lucrări. Vezi, de asemenea, Stich, 1978c, „Autonomous Psychology and the Belief-Desire Thesis", reeditat în Lycan, 1990 şi 1993, *From Folk Psychology to Cognitive Science*, extrase din care se găsesc in Lycan, 1990; „Methodological Solipsism" al lui Fodor, în a sa *Representations* (1981a). Kitcher, 1985, „Narrow Taxonomy and Wide Functionalism" şi Burge, 1986, „Individualism and Psychology", sunt critici excelente ale ideii că explicaţia comportamentului ar trebui să fie restrânsă. Împreună cu textul lui Fodor, ele sunt retipărite în Boyd, Gasper şi Trout, 1991, *The Philosophy of Science*. Vezi, de asemenea, Horgan şi Woodward, 1985, „Folk Psychology is Here to Stay", retipărit în Lycan, 1990. Pentru o dezbatere bine construită, vezi Lycan, 1984, *Logical Form in Natural Language*, pp. 235-248; Fodor, 1985b, „Fodor's Guide to Mental Representations". Pentru critici ale teoriilor cu doi factori, vezi Pettit şi McDowell, *Subject, Thought and Content*.

Fodor a început de curând să nu mai insiste pe semnificaţiile restrânse: vezi *The Elm and the Expert* (1984). Concepţia lui anterioară era complicată, implicând atât ideea că psihologia ar trebui să fie restrânsă, cât şi un entuziasm pentru explicaţiile vaste ale psihologiei populare. Vezi, de exemplu, lucrarea sa din 1987, *Psychosemantics*, şi 1991b, „A Modal Argument for Narrow Content". Pentru o concepţie destul de asemănătoare, vezi Pylyshyn, 1980, „Computation and Cognition", extinsă ulterior la Pylyshyn, 1984.

Vezi Godfrey-Smith, 1996, *Complexity and the Function of Mind in Nature*, capîtolul 6, pentru un argument evoluţionist în favoarea reprezentaţionalismului.

Pentru concepţiile noastre despre aceste probleme, vezi Sterelny, 1990, *The Representational Theory of Mind*, capitolul 5; Devitt, 1996, *Coming to Our Senses*, capitolele 4 şi 5. (Ultimul argumentează că semnificaţia reprezentaţională pe care lucrarea de faţă o atribuie unei expresii-reprezentant [*token expression*] este una dintre *multiplele* astfel de semnificaţii pe care le are reprezentantul.)

9.5

Dezbaterea lui Kripke se află în *Wittgenstein on Rules and Private Language* (1982). Boghossian, 1989, „The Rule-Following Considerations" este un foarte util text de cel mai înalt nivel cuprinzând numeroase răspunsuri la argumentul lui Kripke, incluzând Blackburn, 1984, „The Individual Strikes Back", Wright, 1984, „Kripke's Account of the Argument against Private Language" şi McGinn, 1984, *Wittgenstein on Meaning*. Wilson, 1994, „Kripke on Wittgenstein and Normativity" este o relatare atentă a diferenţei dintre poziţia negativă a scepticului lui Kripke şi poziţia pozitivă a lui Wittgenstein, aşa cum îl prezintă Kripke.

Fodor, 1990a, *A Theory of Content* şi Rey, 1997, *Contemporary Philosophy of Mind* conţin discuţii disparate care ne-au influenţat concepţia. Pentru un răspuns teleologic, vezi lucrarea lui Millikan, „Truth Rules, Hoverflies, and the Kripke – Wittgenstein Paradox", în 1993. Soames, 1998a, „Skepticism about Meaning: Indeterminacy, Normativity, and the Rule-Following Paradox" demonstrează elegant cerinţa sceptică implicită de *aprioricitate*. Al său 1998b, „Fact, Truth Conditions, and the Skeptical Solution to the Rule-Following Paradox", este o discuţie utilă a unei mari părţi din literatura-cheie. Zalabardo, 1997, „Kripke's Normativity Argument" este un articol recent foarte folositor.**

10

RELATIVITATEA LINGVISTICĂ

10.1. Introducere

Interesul pe care l-am arătat în partea a II-a pentru semnificaţiile reprezentanţilor lingvistici a condus la un interes pentru condiţiile de adevăr. Explicaţia noastră în ceea ce priveşte condiţiile de adevăr se face în termeni de structură şi de referinţă. Explicaţia acestora a dus, în special în partea a III-a (capitolul 7), la un interes pentru gânduri. Căci gândurile joacă roluri cruciale în istoria cauzală a reprezentanţilor de propoziţii.

Gândul este lingvistic în formă. Această teză deschide diferite posibilităţi relativiste. Dacă gândul tău e legat de limba *specifică* pe care o vorbeşti şi dacă limbile diferă din perspective importante, atunci gândul tău poate fi profund misterios pentru vorbitorul unei alte limbi. Există mulţi care argumentează astfel. Acolo unde Chomsky este impresionat de similitudinile dintre limbaje (8.10), ei sunt impresionaţi de diferenţe. Pentru ei, un limbaj nu este un mediu neutru de comunicare şi de gândire; nu este o formă în care orice conţinut ar putea fi turnat. Mai curând, ei presupun că a vorbi o anumită limbă înseamnă a adopta o concepţie de periferie asupra realităţii.

Acest tip de relativism a devenit foarte popular în ultimii ani. Ne vom ocupa de el în capitolul de faţă. Vom lăsa pe mai târziu (capitolele 12-13) consideraţiile legate de tipul de relativism înrudit cu el, dar mult mai radical, care susţine că *realitatea însăşi*, nu doar gândirea despre ea, este în legătură cu limbajul. Vom începe cu *ur*-reprezentantul relativităţii lingvistice, Benjamin Lee Whorf, cu referinţe ocazionale la profesorul lui, Edward Sapir.

Putem rezuma teza lui Whorf ca o conjuncţie a următoarelor afirmaţii:

1. Orice act de gândire are loc „într-o limbă – în engleză, sanscrită, chineză" (1956, p. 252).
2. Fiecare limbă structurează o concepţie asupra realităţii.
3. Concepţiile asupra realităţii structurate de limbaje sau cel puţin de familiile de limbaje diferă.

Există, desigur, *ceva* care poate fi spus în favoarea acestor afirmaţii, însă nimic care să le confere aerul de interes şi semnificaţie, chiar de mister, cu care Whorf le înconjoară. Am discutat deja pe larg despre conţinutul primei afirmaţii. Am trecut peste aceea dacă limbajul gândirii unei persoane este (în mare măsură) limbajul ei public, însă am susţinut că ele sunt cu siguranţă înrudite (7.3, 7.5). Afirmaţiile 2 şi 3 sunt vagi. În general, cu cât

sunt interpretate mai surprinzător, cu atât devin mai plauzibile. Nu există o interpretare a lui Whorf atât plauzibilă, cât şi interesantă.

Uneori, Whorf scrie ca şi cum limbajul nu face decât să *influenţeze* concepţiile pe care ajungem să le avem. Limbajul este „modelatorul ideilor, programul şi ghidul activităţii mentale a individului" (p. 212); el *se impune* asupra experienţei (Sapir, 1931, p. 128). Ca rezultat al acesteî influenţe sau impuneri, diferenţele dintre limbaje duc la concepţii „incomensurabile" (p. 128) despre lume: concepţii „în largă măsură divergente" (Whorf, 1956, p. 247) sau „mutual neînteligibile" (p. 246). Alteori, el avansează afirmaţia mai dură după care un limbaj *forţează* oamenii să gândească în anumite feluri şi *constrânge* vederile lor asupra lumii; are „legături care nu pot fi rupte" (p. 256), o „priză tiranică" (Sapir, 1931, p. 128), care ii împiedică să aibă anumite gânduri (Whorf, 1956, pp. 213-214). Diferenţele dintre limbaje duc la incomensurabilitate *insurmontabilă*. Ce poate fi spus în sprijinul acestor opinii?

Problema se imparte în două. Prima parte vizează influenţa/constrângerea *vocabularului*; a doua – pe cea a *sintaxei*. Prima parte este mai lesne de dîscutat, dar cea de-a doua pare să fie cea pe care Whorf o are în minte. Ne vom ocupa de prima parte a problemei în secţiunea care urmează, iar de cea de-a doua – în secţiunea 10.3.

10.2. Tirania vocabularului

În mod clar, *vocabularul* unei limbi influenţează gândirea. Este mult mai dificil să născocim concepte decât să le folosim pe cele deja disponibile. Iar limba ne pune la dispoziţie multe concepte. Să luăm in considerare gândurile despre neobservabile; de exemplu, despre gene. Este foarte greu să avem gânduri despre gene fără ca termenul 'genă' (ori o traducere a lui) să fi fost deja introdus(ă). Propriile scrieri ale lui Darwin despre evoluţie şi moştenire sunt pe alocuri confuze, tocmai pentru că ii lipsea conceptul. Dar nu este imposibil să avem gânduri fără a avea cuvântul corespunzător. Dacă Mendel nu ar fi avut gânduri despre gene fără a beneficia de cuvântul 'genă', convenţia asupra întrebuinţării acestui cuvânt nu ar fi fost creată niciodată. Aşadar, absenţa unui cuvânt nu împiedică şi nu constrânge, în nici un sens puternic, existenţa gândurilor despre neobservabile. Şi mai puţin poate ea constrânge gândurile despre observabile. Căpitanul Cook a avut gânduri despre canguri fără a avea vreun cuvânt pentru ei, pur şi simplu în virtutea observării lor. Poate că la fel are un câine gânduri despre oase.

De fapt, problema relaţiei dintre cuvânt şi concept a fost deja discutată în consideraţiile noastre asupra lui Grice (7.5-7.6). Am văzut că, într-o anumită privinţă, existenţa unui cuvânt public cu o anumită semnificaţie convenţională este dependentă de existenţa unui cuvânt *mental* cu acea semnificaţie; într-o altă privinţă, situaţia este inversă. Un cuvânt mental este un concept. Am putea rezuma relaţiile de dependenţă după cum urmează: în anumite împrejurări, existenţa unui concept la anumiţi oameni creează convenţia pentru cuvântul corespunzător; convenţia explică existenţa conceptului la mulţi alţi oameni.

Această concepţie recunoaşte influenţa limbajului asupra gândirii, dând totuşi întâietate celei din urmă. Iar limbajul nu împiedică nicidecum gândirea.

Whorf scrie uneori ca şi când limbajul ar constrânge şi ar împiedica gândirea. Dacă ar fi aşa, am ajunge la o incomensurabilitate insurmontabilă între comunităţile lingvistice. Cum *ar putea* limbajul să fie atât de influent? Ar trebui să fie *anterior* gândirii. Dar

dacă ar fi anterior, nu ar putea exista o explicaţie plauzibilă a originii limbajului. Cum ar fi putut chinezii să ajungă la convenţiile lor lingvistice speciale? Ar fi ca şi cum limbajul lor s-ar fi ivit în chip miraculos din nimic. Concepţia plauzibilă este că strămoşii noştri îndepărtaţi au fost, ca şi alte animale superioare, gânditori, dar nu şi vorbitori; vorbirea a evoluat din gândire.

Aşadar, respingem ideile împiedicării sau constrângerii, dar acceptăm forme mai slabe de influenţă lingvistică. Să explorăm întinderea acestei influenţe.

Pentru a evita exagerarea ei, este de folos să observăm cât de diferite sunt concepţiile ce pot fi exprimate într-un limbaj. Limbajul ne pune la dispoziţie resurse conceptuale, dar nu determină cum trebuie ele folosite. Cuvântul 'Pământ' ne ajută să gândim despre Pământ, dar nu ne spune dacă Pământul este plat. O dată ce avem cuvinte precum 'Dumnezeu' ori 'sacru', putem avea gânduri religioase, dar putem încă sfârşi ca atei. Filosofiile radical diferite ale lui Descartes şi Derrida au fost, ambele, scrise în franceză.

Să luăm acum în considerare efectele pe care diferenţele dintre limbaje le au asupra gândirii. Numărul cuvintelor din limba eschimoşilor pentru zăpadă este legendar, iar legenda sugerează că eschimosul contemporan are gânduri despre zăpadă pe care vorbitorul tipic de limbă engleză nu le are. Din nefericire pentru acest exemplu, legenda e numai o legendă (Pinker, 1994, pp. 64-65). Dar, chiar dacă eschimosul ar avea un vocabular mai redus cu privire la zapadă decât spune legenda, ideea ar rezista. Fiecare grup de specialişti, cu propriul vocabular tehnic, ilustrează atât ideea, cât şi limitările ei. Degustătorii de vinuri, maeştrii de şah şi de bridge pot, cu toţii, să aibă anumite gânduri mai lesne decât majoritatea dintre noi. Dar, in vreme ce aici e un semn al influenţei limbajului, el nu dovedeşte interzicere sau constrângere. Cel mai adesea nu va exista nici un fel de incomensurabilitate. Astfel, foarte probabil, toate cuvintele desemnând zăpadă din limba eschimoşilor pot fi traduse in engleză. Desigur, fiecare cuvânt în eschimosă va cere, probabil, o frază în engleză, descurajând astfel gândirea. Dar descurajarea este un lucru, interdicţia - altul.

Explicaţia ultimă a diferenţei de gândire dintre eschimos şi englez este îndeajuns de evidentă şi nu are nimic de-a face cu limbajul: ei trăiesc în medii naturale diferite. Este diferenţa care explică atât diferenţele de limbaj, cât şi diferenţele de gândire. În alte cazuri, diferenţa-cheie constă în condiţiile socioeconomice sau în convingerile religioase; un exemplu popular al unei astfel de diferenţe se referă la relaţiile de rudenie. De la o comunitate la alta, condiţiile naturale şi sociale se schimbă şi la fel se schimbă şi gândirea şi limbajul. Nu e nimic surprinzător sau misterios aici şi, cu siguranţă, nu avem o bază pentru a impregna limbajul cu o putere extinsă asupra gândirii.

Chiar acolo unde există diferenţe lingvistice care sfidează traducerea, ar putea să nu existe astfel de diferenţe în gândire. Să luăm în considerare diferenţa dintre englezi şi Dani, un popor din Noua Guinee, cu privire la cuvintele care desemnează culori. Engleza are unsprezece cuvinte de bază pentru culori, în vreme ce în limba Dani sunt numai două, 'mili' pentru nuanţe întunecoase şi 'mola' pentru nuanţe deschise. Dar experimente diferite au eşuat în a produce dovezi că Dani gândesc despre culori şi le percep altfel decât englezii.

În ciuda acestui fapt, există, cu siguranţă, unele diferenţe între limbaje care sfidează traducerea şi care însoţesc diferenţe radicale de gândire. Ele sunt cazuri autentice de incomensurabilitate. Limbajul lui Platon nu ar putea exprima ideile mecanicii cuantice şi nimeni dintre cei care îl vorbesc nu a avut asemenea idei. Aceste lipsuri din greaca

clasică au influenţat puternic gândirea lui Platon şi a contemporanilor lui. Cu toate acestea, argumentul furnizează dovezi izbitoare cu privire la influenţa gândirii asupra limbajului. Avem limbajul mecanicii cuantice deoarece câţiva oameni de ştiinţă au gândit mecanica cuantică şi au transmis şi altora avantajele ei. Platon nu a dispus de acest limbaj întrucât acei oameni de ştiinţă nu au avut gândurile pe care le-au avut decât două milenii după moartea lui.

Am menţionat un mod în care o comunitate poate dobândi un concept şi un cuvânt prin care să îl exprime: unii oameni inventează un concept şi stabilesc convenţia de folosire a cuvântului pentru el. Un alt mod este comun şi mai uşor: a împrumuta conceptul şi cuvântul de la o altă comunitate. O persoană nimereşte printre străini ce folosesc un cuvânt pe care nu îl poate traduce. Ajunge apoi să stăpânească întrebuinţarea cuvântului şi îl adoptă, introducând astfel conceptul în comunitatea sa. Comunitatea vorbitorilor de limbă engleză a fost întotdeauna receptivă la adopţii; să ne gândim la 'kosher' şi la 'kowtow', de exemplu.

Pe scurt, respingem ideea că vocabularul forţează sau împiedică gândirea. Prin urmare, respingem ideea diferenţelor lingvistice care conduc la incomensurabilitate insurmontabilă. În definitiv, gândirea este anterioară vocabularului. Totuşi, vocabularul influenţează şi, poate, chiar se impune asupra gândirii. Influenţe slabe, care nu implică incomensurabilitatea (precum în cazul eschimoşilor), sunt, fără îndoială, destul de comune. Chiar şi acolo unde influenţa implică incomensurabilitate, fiind, aşadar, puternică (vezi cazul lui Platon), diferenţele conceptuale pot fi înlăturate de îndată prin modificarea vocabularului.

10.3. Tirania sintaxei

Se pare că Whorf este mai impresionat de felul în care sintaxa structurează realitatea decât de felul în care o face vocabularul. Rolul sintaxei este mult mai dificil de discutat decât cel al vocabularului. Este posibil să exprimăm concepţii fundamental diferite despre realitate prin una şi aceeaşi sintaxă. Imaginea noastră despre lume şi locul nostru în lume s-au schimbat enorm în ultimele câteva mii de ani. Am trecut de la concepţia primară animistă, care privea forţele naturii ca agenţi, la imaginea teleologică aristotelică; de aici, la imaginea mecanică newtoniană; în cele din urmă, la fizica actuală. Aceste concepţii fundamental diferite pot fi exprimate toate în engleză. Sintaxa limbii engleze nu ne obligă nici să vedem vântul ca pe un agent, ca fiinţă cu dorinţe şi planuri, nici ca pe un nor mare de particule a căror mişcare de ansamblu este vectorul multor forţe fizice. *Qua* vorbitori de engleză, am putea crede oricare dintre aceste alternative sau multe altele. Desigur, e posibil ca astfel de concepţii asupra lumii să pară înrudite prin comparaţie cu vreo alternativă radicală, inexprimabilă în engleză, dar avem nevoie de motive serioase pentru a gândi astfel.

Va fi imposibil să producem asemenea motive dacă toate limbajele sunt, în esenţă, similare din punct de vedere sintactic, aşa cum crede Chomsky (8.10). Întrucât, dacă sunt similare, ne va lipsi orice cale de a *exprima* acea alternativă radicală! Ceea ce ne trebuie în primul rând este, prin urmare, dovada că limbajele diferă sintactic într-un mod care să ne influenţeze sau să ne constrângă concepţiile.

Whorf are mai multe propuneri în legătură cu diferenţele sintactice dintre limbile „Europene Standard Medii" (ESM), precum engleza, şi limbile americano-indiene, precum Hopi. Ele sunt, majoritatea, concise şi obscure. Să ne ocupăm de principala lui sugestie, care priveşte *timpul*. Whorf argumentează că limbile ESM ne obligă să adoptăm o anumită concepţie despre timp. Îl vedem ca pe

> un continuum lin curgător în care totul în univers se petrece cu o rată egală, dintr-un viitor, printr-un prezent, într-un trecut; sau în care, pentru a răsturna imaginea, observatorul este transportat continuu în fluxul duratei, dintr-un trecut într-un viitor (1956, p. 57).

Ideea centrală a lui Whorf este că limbile ESM ne fac să vedem timpul ca pe un gen obiectiv cuantificabil de material, precum spaţiul. Noi *reificăm* timpul. Cum reuşeşte limbajul acest truc?

(i) Noi cuantificăm timpul în exact acelaşi fel în care cuantificăm agregatele fizice; 'zece zile' are exact forma lingvistică similară cu 'zece oameni'.

(ii) Cel mai important, sistemul nostru de timpuri verbale are o distincţie tripartită trecut/prezent/viitor care încurajează această viziune asupra timpului.

(iii) Metafora este spaţializată şi reifiată. Whorf scrie:

> Toate limbajele trebuie să exprime durate, intensităţi şi tendinţe. Este caracteristic pentru ESM... să le exprime metaforic. Metaforele sunt cele ale extensiunii spaţiale, adică ale mărimii, numărului (pluralităţii), poziţiei, formei şi mişcării. Exprimăm durata prin 'lung, scurt, mare, mult, repede, lent' etc.; intensitatea prin 'larg, mare, mult, greu, uşor, înalt, jos, ascuţit' etc.; tendinţa prin 'mai mult, crescut, mărit...' şi aşa mai departe, printr-o listă aproape inepuizabilă de metafore pe care le recunoaştem cu greu ca atare, deoarece ele sunt virtual unicul mediu lingvistic disponibil.
>
> Este clar cum „se potriveşte" această condiţie. Este parte a întregii noastre scheme de OBIECTIFICARE - calităţi imaginative care spaţializează şi potenţiale care sunt pe deplin nonspaţiale... (1956, p. 145).

Potrivit lui Whorf, lucrurile sunt diferite în Hopi. Aici, agregatele fizice şi temporale au structuri lingvistice distincte. Metaforele pentru durată, intensitate şi tendinţă nu sunt spaţiale. Cel mai important, sistemul lor de timpuri verbale nu corespunde tripartiţiei noastre trecut/prezent/viitor. Whorf pretinde că markerii lor temporali sunt forme de validitate; ele au interpretare *epistemică*. Una dintre forme indică *raportarea directă*: ea se aplică, aproximativ, în ocaziile în care noi folosim un timp trecut simplu sau prezentul. O alta indică *aşteptarea*: este aproximativ echivalentă cu viitorul nostru, deşi poate fi folosită pentru a descrie un eveniment îndepărtat, dar simultan cu momentul enunţării. În fine, există o formă *nomică*: este aproximativ echivalentă cu prezentul generic al limbii engleze, ca în exemplul 'Un om trăieşte şi moare în păcat'. În plus, există conjuncţii temporale. Acestea leagă propoziţiile şi se traduc aproximativ prin 'mai devreme de' şi 'mai târziu de'.

Whorf sugerează că ESM ne constrâng/influenţează să avem o anumită concepţie despre timp, în vreme ce Hopi constrânge/influenţează populaţia Hopi la o altă concepţie. Este „gratuit" (p. 57) să le atribuim conceptul nostru de timp.

Există probleme serioase în privinţa acestei direcţii de gândire. Mai intâi, glosa lui Whorf asupra limbajului Hopi este controversată (Lennenberg, 1953). Să presupunem totuşi, de dragul argumentului, că are suficientă dreptate cu privire la diferenţele dintre ESM şi Hopi.

În al doilea rând, nu este evident din astfel de diferenţe de limbaj dacă diferim de populaţia Hopi cu privire la concepţia despre timp. Într-adevăr, nu este evident care e concepţia noastră despre timp, fără a mai vorbi despre cea a populaţiei Hopi. Acestea nu sunt chestiuni care pot fi pur şi simplu citite in limbaj, în special pentru că cea mai mare parte a vorbirii nemijlocit despre timp pare a fi metaforică (Cum ar putea timpul să *curgă*?). Descrierea whorfiană a metafizicii Hopi (pp. 57-64) produce mai multă obscuritate decât lumină. Mai departe, afirmaţia sa după care concepţia Hopi despre timp este echivalentă din punct de vedere operaţional cu a noastră (p. 58) - astfel încât e la fel de utilă în viaţa de zi cu zi - este o dovadă *împotriva* diferenţei dintre concepţii. Totuşi, să presupunem din nou că Whorf are dreptate şi că cele două concepţii sunt diferite.

În al treilea rând, supoziţia că ne distingem de Hopi prin limbaj şi prin gândire este pe deplin compatibilă cu viziunea pe care am pretins-o: că gândirea este, in cele din urmă, anterioară limbajului. După această concepţie, diferenţa lingvistică dintre Hopi şi engleză a apărut din diferenţele conceptuale, nu invers. Desigur, o dată ce diferenţa lingvistică există, ea va influenţa gândirea celor care vin după aceea. În aceasta constă întreaga întindere a influenţei limbajului. Nu există constrângeri. Într-adevăr, supoziţia că există constrângeri pare absurdă întrucât ar face originile limbajului miraculoase.

Admiţând că există diferenţe intre noi şi Hopi, am admis, de asemenea, o anumită influenţă a limbajului. Cât de mare este ea?

Am văzut deja, în dezbaterea asupra vocabularului, că măsura influenţei depinde de translabilitate. Dacă sintaxa Hopi ar putea fi tradusă în ESM, chiar cu stângăcie, influenţa ar fi neînsemnată. ESM ar putea exprima concepţia Hopi despre timp, dar nu ar încuraja adopţia ei. Nu ar exista incomensurabilitate intre ESM şi Hopi. Situaţia ar fi analoagă cu cazul eschimosului.

Whorf pare să creadă că Hopi nu poate fi tradus în ESM, dar dovezile pe care se bazează sunt slabe, iar propria lui glosă asupra limbii Hopi este (în cea mai mare parte) îndoielnică. Într-adevăr, este greu de crezut că *sintaxa* vreunei limbi cunoscute împiedică traducerea într-o altă limbă.

Numai dacă sintaxa limbii Hopi ar sfida traducerea în ESM am avea incomensurabilitate. Am fi într-o situaţie asemănătoare cu cazul lui Platon: o situaţie de influenţă lingvistică puternică (dar lipsită de constrângere). Totuşi, incomensurabilitatea ar putea fi mai gravă în situaţia noastră. Probabil că ar fi mai dificil pentru noi să învăţăm concepţia Hopi despre timp decât ar fi pentru Platon să înveţe concepţia noastră cuantică. Dar, aşa cum am spus, ne lipsesc orice motive convingătoare pentru a presupune că sintaxa limbii Hopi este intraductibilă.

Am presupus, de dragul argumentului, că limbile diferă semnificativ prin sintaxă. Dar este tocmai ceea ce neagă Chomsky şi continuatorii săi. Ei cred că există o mulţime bogată de „universalii lingvistice" comune tuturor limbajelor (8.10). Mai departe, ei susţin că sistemul de timpuri verbale - trăsătura sintactică cea mai accentuată de Whorf - este o parte a structurii de suprafaţă. Timpurile verbale sunt determinate de reguli de transformare relativ superficiale, alături de morfologia limbajului. Aspectul temporal nu reprezintă, prin urmare, ceva fixat în structura limbajului. Dacă este aşa, forma subiacentă a sistemului de verbe auxîliare va fi similară de la o limbă la alta. Aşadar, influenţele lingvistice asupra concepţiilor despre timp sunt destul de triviale.

Pe scurt, sintaxa nu forţează sau împiedică gândirea mai mult decât a făcut-o vocabularul. Deci sintaxa nu dă naştere la nici un fel de incomensurabilitate insurmontabilă. De fapt,

este îndoielnic faptul că dă naştere, la urma urmei, la vreun fel de incomensurabilitate. Dacă Chomsky are dreptate, e improbabil să existe diferenţe sintactice semnificative între limbaje; influenţa sintaxei asupra gândirii este trivială. Chiar dacă există diferenţe semnificative între limbaje, influenţa determinantă vine de la imaginea despre lume spre sintaxă, nu invers.

Remarcele lui Whorf sunt interesante şi sugestive, dar argumentul in favoarea unei relativităţi lingvistice însemnate se risipeşte la o examinare atentă. Singura privinţă în care limbajul influenţează în mod clar şi evident gândirea se dovedeşte a fi mai degrabă banal: limbajul ne furnizează majoritatea conceptelor.

Prin exagerările cu privire la influenţa limbajului asupra gândirii şi prin relativismul care decurge de aici, Sapir şi Whorf exemplifică părţi importante ale gândirii structuraliste, după cum vom vedea (13.3-13.4).

10.4. Whorfianismul ştiinţific

Whorf susţinea ideea potrivit căreia comunităţile lingvistice pot fi opace una faţă de alta. În ultimii aproximativ treizeci de ani, unii filosofi ai ştiinţei, conduşi de Thomas Kuhn şi Paul Feyerabend, au susţinut că şi comunităţile ştiinţifice pot fi astfel. Ei afirmă că limbajele diferitelor teorii sunt „incomensurabile". Afirmaţia este parte a unei critici radicale a concepţiei ortodoxe despre ştiinţă.

Ortodoxia secolului XX are două surse: pozitivismul logic şi Karl Popper cu urmaşii lui. Ca urmare, ea nu este omogenă. Pozitiviştii au o concepţie cumulativistă şi evoluţionistă despre ştiinţă. Ştiinţa constă într-o continuă acumulare de date, evidenţiată la anumite intervale de reorganizarea ei teoretică, pe măsură ce teoriile devin din ce în ce mai generale şi mai precise. Astfel, Newton a făcut mai generale legile lui Kepler cu privire la mişcarea planetară (le-a aplicat şi altor obiecte celeste şi terestre) şi mai precise. Popper contestă acest tablou: schimbarea teoretică nu este o elaborare, ci o înlocuire; este mai curând o revoluţie decât o reformă.

Totuşi, la baza divergenţei se află multe legături comune. În particular, ambele grupuri au considerat că ştiinţa are un limbaj comun. Că limbajul este limbaj de *observaţie*. Oricât de mult ar diferi teoriile una de alta, ele împărtăşesc un limbaj în care pot fi date rapoartele experimentale şi de observaţie. Acest limbaj comun are o mare semnificaţie epistemică şi semantică pentru ortodox.

Limbajul comun este anterior din punct de vedere epistemic limbajului teoretic, întrucât propoziţiile lui – propoziţiile de observaţie – stabilesc soarta teoriilor. Popper a evidenţiat rolul acestor propoziţii în falsificarea teoriilor. Pozitiviştii au subliniat rolul lor în confirmarea teoriilor. În ambele cazuri, observaţia este esenţială.

Acest limbaj este anterior şi din punct de vedere semantic, cel puţin pentru pozitivişti. S-a susţinut că, in cele din urmă, semnificaţia limbajului teoretic special al ştiinţei depinde de semnificaţia limbajului de observaţie împărtăşit de intreaga ştiinţă. Multă cerneală a curs pentru explicarea dependenţei.

Kuhn, Feyerabend şi alţi radicali resping întreaga imagine ortodoxă. Vom fi preocupaţi numai de respingerea lor de tip whorfian a comensurabilităţii teoriilor.

Mai întâi, ei neagă existenţa oricărui limbaj ştiinţific neutru faţă de toate teoriile aflate în competiţie. Când teoriile dintr-un anumit domeniu sunt suficient de cuprinzătoare –

ceea ce Kuhn numeşte *paradigme* –, nu există nici o cale pentru traducerea limbajul unei teorii in limbajului altei teorii. Eşecul traducerii se extinde chiar şi la consecinţele observaţionale ale teoriilor; teoriile nu impărtăşesc un limbaj de observaţie neutru.

Multe dintre cele mai importante episoade ale istoriei ştiinţei sunt confruntări dintre teorii relativ cuprinzătoare: astronomia ptolemeică împotriva astronomiei copernicane; fizica newtoniană împotriva celei relativiste; teoria creaţiei împotriva concepţiei darwiniste. În astfel de situaţii, potrivit radicalilor, competitorii nu pot fi comparaţi. Fiecare teorie este o structură intelectuală complexă care işi creează propriul limbaj. Semnificaţia unui termen este determinată de locul pe care îl are în acea structură. Să luăm, de exemplu, termenul 'specie'. În biologia darwinistă, speciile sunt concepute ca fiind supuse schimbării şi evoluţiei, cu caracteristici care constituie produsul relativ accidental al selecţiei şi întâmplării. În creaţionism, speciile sunt fixe şi de neschimbat, create pentru un anumit scop după un model al minţii lui Dumnezeu. Aceste concepţii diferite duc la diferite semnificaţii pentru 'specie'. Chiar atunci când un termen dintr-o teorie este de acelaşi tip fizic cu un termen din altă teorie, este de un tip semantic diferit (4.2); el exprimă un „concept" diferit.

În al doilea rând, ca rezultat al lipsei de concepte comune, radicalii sunt de părere că teoriile cuprinzătoare nu pot fi comparate într-un fel care să fie pe placul ortodoxului. Întrucât nu există concepte comune, nu pot exista relaţii logice între teorii. Astfel, ideea unei teorii reduse la – ori inclusă în – altă teorie trebuie abandonată: ea cere ca propoziţiile unei teorii să implice propoziţiile alteia, ceea ce pretinde un limbaj comun, tocmai ce lipseşte aici. Încă şi mai rău, nu poate fi vorba despre o teorie care să o respingă pe alta. În acest caz, s-ar pretinde ca propoziţiile să fie incompatibile, ceea ce, dintre nou, cere un limbaj comun. Teoriile devin tot atât de diferite precum creta şi brânza.

Această teză a incomensurabilităţii are consecinţe drastice pentru imaginea ştiinţei. Ştiinţa nu este o acumulare continuă de cunoaştere. Nu este o înlocuire a unei teorii cu o alta care o respinge, dar preia totuşi multe din descoperirile ei. Mai degrabă, ştiinţa este o succesiune de teorii incomensurabile. Întreaga idee de progres în ştiinţă devine problematică.

10.5. Respingerea whorfianismului ştiinţific

Teza incomensurabilităţii vorbeşte de semnificaţie, o noţiune foarte largă. Prima remarcă ce trebuie făcută în evaluarea tezei este că a compara teoriile nu cere ca termenii să aibă semnificaţii comune; este suficient ca ei să aibă *referenţi* comuni. Astfel, pentru a lua un exemplu simplu, putem compara „teoriile" 'Steaua de seară este mai apropiată de Soare decât Pământul' şi 'Steaua de dimineaţă nu este mai aproape de Soare decât Pământul', chiar dacă termenii 'steaua de seară' şi 'steaua de dimineaţă' au semnificaţii diferite. Putem face asta pentru că termenii sunt coreferenţiali. Dat fiind acest fapt, putem vedea că teoriile nu pot fi adevărate împreună; una o respinge pe cealaltă. Deci putem lăsa la o parte discuţia despre semnificaţie pentru a ne concentra asupra referinţei.

Este clar că Feyerabend şi Kuhn cred că incomensurabilitatea supravieţuieşte acestei constatări. Întrucât ei consideră că schimbarea teoretică implică schimbarea de referinţă, nu doar schimbarea de semnificaţie. Într-adevăr, ei par a crede că *realitatea însăşi* se

schimbă atunci când se schimbă teoriile. Lăsăm la o parte o astfel de concepţie până în partea următoare a cărţii (în special 12.3). Între timp, vom adopta un realism robust şi vom considera acea teză asupra realităţii ca fiind falsă. Procedând astfel, vom submina puternic plauzibilitatea tezei incomensurabilităţii. Cu realitatea „fixată", se dovedeşte că există puţin de spus în favoarea unei teze radicale a schimbării de referinţă, adică pentru o concepţie care subminează compararea teoriilor.

1) Unii termeni ai teoriilor respinse care au avut odată referent sunt acum consideraţi goliţi de conţinut. 'Vrăjitoare', 'flogiston' şi 'umori' ale sângelui constituie astfel de cazuri. Însă acestea nu sunt cazuri de schimbare de referinţă. Nu au existat niciodată vrăjitori, flogiston şi umori, astfel încât termenii în discuţie nu au avut niciodată referenţi. Ceea ce s-a schimbat nu este referinţa lor, ci concepţia noastră despre referinţa lor. Schimbare ce nu pune probleme pentru compararea teoriilor. Din perspectiva noastră teoretică, aceste teorii respinse sunt întru totul eronate. Propoziţiile unei astfel de teorii implicând existenţa vrăjitoarelor, de exemplu, sunt perfect inteligibile - avem totuşi cuvântul 'vrăjitoare'; ele sunt doar complet false.

2) Uneori, există cazuri reale de schimbare de referinţă. O teorie preia un termen de la o teorie veche şi îl foloseşte într-un mod nou. Ni se spune că aşa s-a întâmplat cu termenul 'atom' în secolul al XIX-lea. Totuşi, schimbarea de referinţă nu trebuie să fie neapărat problematică pentru compararea teoriilor. Să presupunem, mai întâi, că, din perspectiva noii teorii, termenul, în vechea lui intrebuinţare, avea referent (aşa cum era cazul cu 'atom'); din noua perspectivă, se crede că entităţile la care se făcea referinţă prin vechea întrebuinţare există încă. Deci nu este nici o problemă de a compara ce spun cele două teorii despre entităţile respective. Să presupunem, mai departe, că, din noua perspectivă, termenul, în vechea lui întrebuinţare, nu avea referent; s-a produs o schimbare de concepţie asupra a ceea ce există. Cu condiţia ca vechea teorie să fie respinsă ca total eronată, nu avem, iarăşi, vreo problemă în privinţa comparaţiei teoriilor. Ar fi ca şi cum fizicienii ar numi unele particule fundamentale nou descoperite „vrăjitoare".

3) Există un gen de problematică autentică pentru schimbarea de referinţă. Este vorba despre cazul în care, din noua perspectivă, un termen, in vechea intrebuinţare, nu are referent, *însă vechea teorie nu este respinsă ca fiind complet greşită.* Să avem în vedere schimbarea de la fizica clasică la fizica relativistă. Termeni precum 'masă', 'forţă' şi 'gravitaţie' au fost preluaţi de Einstein de la Newton şi li s-au dat referenţi noi. Mai departe, din perspectivă relativistă, acei termeni, în întrebuinţarea lor clasică, sunt complet lipsiţi de referinţă. Problema este că noi nu respingem fizica clasică în felul în care respingem teoria vrăjitoarelor. Vedem fizica doar ca fiind mai mult sau mai puţin adevărată, în anumite limite, şi admitem posibilitatea unor erori. Deşi Einstein a realizat un progres major, credem că el a preluat mult de la Newton. Acesta este văzut ca un exemplu tipic de acumulare în ştiinţă. Dar cum poate fi astfel, de vreme ce termenii esenţiali din fizica lui Newton nu reuşesc să refere?

Kuhn şi Feyerabend au ridicat o problemă. Credem că ea are o soluţie, deşi aceasta este tehnică. Ideea-cheie este de a inlocui referinţa şi adevărul în teoria noastră semantică prin *referinţa parţială* şi *adevărul parţial* (4.3, 5.2). Contrastul dintre fizica clasică şi teoria vrăjitoarelor poate fi expus astfel: termenii celei dintâi, spre deosebire de termenii din cea de-a doua, au referinţă parţială; ca rezultat, prima teorie, spre deosebire de cea de-a doua, este parţial adevărată.

Suntem de acord că există o problemă a schimbării de referinţă, dar credem că ea se iveşte numai rareori. Kuhn şi Feyerabend, dimpotrivă, o consideră universală. Într-o schimbare cu adevărat revoluţionară, ca în cazul fizicii relativiste, *toţi* termenii sunt afectaţi. Nici măcar termeni precum 'retortă', 'riglă' şi 'indicator', care se referă la accesoriile de laborator, nu sunt scutite. De ce exagerează ei într-atât?

Răspunsul este că cei doi autori subscriu la versiuni ale teoriei descriptive a referînţei; dacă schimbăm descripţiile asociate cu un termen, este probabil (cu excepţia coreferinţei accidentale) că îi vom schîmba referinţa, căci termenul se aplică la tot ceea ce este selectat de descripţiile asociate. Într-o schimbare teoretică radicală, întreaga noastră concepţie despre lume se schimbă. Diferite descripţii sunt asociate cu toţi termenii preluaţi de la teoria veche. Este adevărat chiar şi în privinţa termenilor observaţionali. Rezultatul este o schimbare completă de referinţă.

De fapt, noi am dat deja un răspuns la această chestiune. Teoriile descriptive ale referinţei, pe care se bazează Kuhn şi Feyerabend, sunt false. Într-adevăr, implauzibilitatea concepţiei că referenţii cuvintelor precum 'indicator' se schimbă o dată cu trecerea de la Newton la Einstein constituie un motiv în plus pentru a respinge asemenea teorii. Admitem că ar putea fi un loc pentru anumite teorii descriptive, pentru anumiţi termeni (5.4-5.5). Dar referinţa este, în definitiv, determinată de legăturile cauzale cu realitatea, legături care, spre deosebire de descripţiile asociate, sunt în mare măsură independente de teorie. Ca urmare, termenii unei teorii false pot, încă, să aibă referenţi. Fără o teorie descriptivă, nu există posibilitatea de a vedea schimbarea teoretică drept stare intermediară pentru schimbarea totală de referinţă.

Există şi un motiv mai profund de exagerare pentru Kuhn şi Feyerabend. Ei nu abordează problema schimbării de referinţă cu o concepţie fermă despre realitatea ce constituie referinţa. Mai degrabă, ei îngăduie ca viziunile asupra realităţii să se formeze pe baza preconcepţiilor despre referinţă. Vom avea, în partea următoare, multe de spus despre această greşeală şi despre realismul care stă la baza răspunsului nostru la teza incomensurabilităţii.

Lecturi recomandate

10.1-10.3

Pentru concepţiile lui Whorf, vezi *Language, Thought, and Reality* (1956), în special „An American Indian Model of the Universe", „The Relation of Habitual Thought and Behaviour to Language" şi „Science and Linguistics". Cel mai faimos articol al său este „Language, Mind, and Reality", dar vizează mai mult cele discutate în capitolul 12.

McCormack şi Wurm, 1977, *Language and Thought,* partea a II-a, este o antologie utilă a unei părţi a materialului produs de Sapir şi Whorf. Hook, 1969, *Language and Philosophy*, partea I, cuprinde eseuri despre Whorf.

Pentru o perspectivă generală favorabilă asupra lui Whorf, vezi Fishman, 1960, „A Systematization of the Whorfian Analysis". Vezi articolul lui Black, „Linguistic Relativity: The Views of Benjamin Lee Whorf", în *Models and Metaphors* (1962), pentru o opinie mai puţin favorabilă.

Rosch, 1977, „Linguistic Relativity", în Johnson şi Laird, 1977, *Thinking*, susţine că forma „dură" a ipotezei whorfiene nu poate fi testată empiric şi că şi forma slabă însăşi

are deficienţe de suport empiric. Lenneberg, 1953, „Cognition in Ethnolinguistics" critică abordarea whorfiană a culturii Hopi. Anderson, 1980, *Cognitive Psychology and its Implications* conţine o scurtă tratare a dovezilor, inclusiv a celor despre Dani (pp. 385-386).

Se dovedeşte că termenii pentru plante şi animale pe care le formează grupurile indigene se corelează foarte bine (deşi, desigur, nu perfect) cu terminologia introdusă independent de biologi. Limbajul papuaşilor indigeni nu structurează, nu constrânge şi nu influenţează modul în care ei gândesc despre plante şi animale, în moduri care să rezulte dintr-o etnobiologie incomensurabilă cu biologia vestică standard. Dimpotrivă, ei sunt intr-un acord remarcabil : Atran, 1990, *Cognitive Foundations of Natural History* ; Berlin, 1992, *Ethnobiological Classification*. Recent, Sperber a extins acest rezultat, argumentând că există un stoc de concepte de bază exprimat in feluri asemănătoare în toate limbajele : *Explaining Culture* (1996), capitolul 3.

10.4

Pentru o discuţie detaliată a punctului de vedere pozitivist, vezi Nagel, 1961, *The Structure of Science*. Introducerea lui Suppe la *The Structure of Scientific Theories* (1977) este o bună trecere în revistă a filosofiei pozitiviste a ştiinţei. Faimoasa lucrare a lui Popper este *The Logic of Scientific Discovery* (1959), publicată pentru prima dată în germană în 1934.

Opiniile lui Kuhn au fost expuse mai întâi în foarte influenta sa *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) ; vezi în special capitolele 10 şi 12. Concepţia lui Feyerabend a apărut într-o serie de articole, începând cu 1962. Poate cel mai cunoscut este „Against Method" (1970b), dezvoltat ulterior într-o carte (1975). Vezi, de asemenea, Kuhn, 1970, „Reflections on my Critics" şi Feyerabend, 1970a, „Consolations for the Specialist", ambele în Lakatos şi Musgrave, 1970, *Criticism and the Growth of Knowledge.*

10.5

Scheffler, 1967, *Science and Subjectivity*, în special capitolul 3, subliniază că referinţa, nu semnificaţia, este noţiunea esenţială în comparaţia teoriilor.

Incomensurabilitatea a generat o furtună de răspunsuri ; vezi Newton-Smith, 1981, *The Rationality of Science*, capitolele 5-8, pentru o frumoasă prezentare generală a lui Kuhn, Feyerabend şi a dezbaterii incomensurabilităţii. Bishop, 1991, „Why the Incommensurability Thesis is Self-Defeating", Hoyningen-Huene, 1993, *Reconstructing Scientific Revolutions* şi Sankey, 1994, *The Incommensurability Thesis* sunt cele mai recente răspunsuri. Horwich, 1993, *World Changes* este o colecţie interesantă de texte inspirate de Kuhn, cu „Afterword" de Kuhn.

Devitt, 1979, „Against Incommensurability" critică teza incomensurabilităţii. Devitt 1997, *Realism and Truth*, capitolul 9, include aceste observaţii într-o critică relevantă pentru capitolul 12 din prezenta lucrare.

PARTEA A IV-A

LIMBAJ ŞI REALISM

11

VERIFICAŢIONISMUL

11.1. Realismul

Este greu de vorbit despre limbaj fără a vorbi despre lume. Nici nu am făcut o asemenea incercare : cartea de faţă este suprasaturată de afirmaţii despre viaţa senzorială şi locul ei intr-o lume impersonală. O teorie a limbajului este nevoită să fie influenţată de o teorie a lumii extralingvistice. Ar trebui o teorie a lumii extrasenzoriale să fie influenţată de o teorie a limbajului ? S-ar crede că nu. Limbajul, la urma urmei, este un fenomen local, probabil limitat la fiinţele umane. Este greu de văzut de ce ar trebui ideile noastre despre stele, despre biochimie sau biologie să fie influenţate de ideile noastre despre limbaj.

În mod surprinzător, ortodoxia actuală merge impotriva acestui gând firesc. Literatura este plină de argumente care caută să ilumineze structura lumii pe baza consideraţiilor despre limbaj. Credem că argumentele sunt greşit orientate. În această parte a cărţii urmărim să analizăm şi să respingem unele mostre reprezentative.

Principala lor ţintă o constituie *realismul* cu privire la lumea exterioară. Realismul este o doctrină metafizică având două dimensiuni. Mai intâi, reprezintă o doctrină despre ceea ce există ; în al doilea rând, o doctrină despre natura acestei existenţe. Cu privire la prima dimensiune, ea susţine că entităţi fizice precum pietrele, copacii şi pisicile există („sunt reale"). Cu privire la cea de-a doua, entităţile nu depind, din punctul de vedere al existenţei lor, de natura minţilor noastre, nici de conştiinţa noastră, de percepţia ori de gândirea noastră in raport cu ele. Realiştii vorbesc despre aceste entităţi ca fiind „independente" de minte şi „externe" ei. Ei spun că o entitate există „obiectiv" în măsura în care existenţa ei nu depinde de opinia nimănui şi nici nu este o consecinţă a impunerii conceptelor sau teoriilor noastre. Lipsa generală de convingere cu privire la existenţa pietrelor nu duce la inexistenţa pietrelor. Şi nici teoriile care nu fac menţiune la pietre nu duc la aşa ceva. Lumea nu ar fi lipsită de pietre dacă, de exemplu, în gândurile şi în limbajul nostru nu am face nici o distincţie intre acreţiile minerale de mărime medie acumulate natural (pietrele) şi cele acumulate artificial : cărămizi, bucăţi de beton ş.a.m.d.

Este important să observăm că dimensiunea de independenţă a realismului nu neagă anumite relaţii cauzale familiare între minţile noastre şi lumea fizică : uneori aruncăm pietre, lovim pisici etc. Dar ceea ce realismul neagă este că a gândi sau a spune că lumea fizică este într-un fel o face să fie ca atare.

Realismul este, tradiţional, opus idealismului. Idealiştii, în mod tipic, nu au respins prima dimensiune a realismului ; ei nu neagă existenţa obiectelor obişnuite din mediul

nostru înconjurător (Hume a fost o excepţie notabilă). Ceea ce au respins ei în mod tipic este cea de-a doua dimensiune: independenţa de minte. Un exemplu este dat de faimosul slogan al lui Berkeley: *„esse est percipi"*, „a fi înseamnă a fi perceput".

Realismul care ne interesează ar trebui să fie dîstins de un altul, numit „realism ştiinţific". Această doctrînă se preocupă de entităţile *neobservabile* postulate de ştiinţă – entităţi precum electronii, muonii şi spaţiu-timpul curbat. Realismul nostru este preocupat de entităţile *observabile*, în special de cele ale simţului comun, dar şi de cele ale ştiinţei (de exemplu, de sateliţii lui Jupîter). Astfel, doctrina noastră s-ar putea numi, poate, mai adecvat „realism al simţului comun" [*„common-sense realism"*]. Cele două doctrine au afinităţi evidente, dar sunt independente; fiecare poate fi susţinută fără cealaltă. Am putea accepta realismul simţului comun respingând totodată realismul ştiinţific pe motiv că, dacă nu observăm o entitate, nu putem avea motive puternice pentru a presupune că ea există. Un realism ştiinţific poate respinge realismul simţului comun pe motiv că ştiinţa arată că vederile populare despre lume sunt greşite iremediabil şi că nu există nimic altceva în afară de roiuri de quarkuri şi gluoni. În general totuşi, cele două doctrine tind să meargă mână în mână.

Realismul privind lumea fizică observabilă obişnuită este o doctrină constrângătoare. Este aproape universal susţinut, în afara cercurilor intelectuale. Într-adevăr, este prîvit ca prea evident pentru a mai fi formulat. Însă în filosofie doctrina s-a bucurat de puţină popularitate. Antirealismul este riscul profesional al filosofiei.

Argumentele filosofice tradiţionale împotriva realismului încep cu o teză epistemologică: o asumpţie despre natura cunoaşterii. Într-un fel sau altul, a fost argumentată ideea că am putea avea cunoaştere numai dacă renunţăm la realism. Pentru ca această cunoaştere să fie cu putinţă, „golul" dintre obiectul cunoscut şi mintea cunoscătoare trebuie să fie acoperit; obiectul trebuie, într-un fel, să devină dependent de felul nostru de cunoaştere. În secolul XX, dimpotrivă, argumentele împotriva realismului încep de regulă cu o teză din filosofia limbajului. Pentru ca referinţa să fie posibilă, „golul" dintre obiectul la care se face referinţă şi mintea care face referinţa trebuie să fie acoperit; obiectul trebuie, într-un fel, să fie făcut dependent de felul nostru de a ne referi, de limbajul nostru. Împreună cu această schimbare recentă merge o alta, care nu este bine venită: natura antirealistă a concluziilor este adesea doar implicită şi aproape mereu învăluită în mister. Atenţia s-a îndreptat atât de mult asupra limbajului încât problema metafizică a tins să dispară orî să fie redefinită în termeni lingvistici; sau, cel mai rău dintre toate, să fie confundată cu chestiunile lingvistice. În general, filosofia limbajului s-a întins mai mult decât îi este plapuma (1.1).

În capitolul de faţă vom discuta două exemple de poziţii antirealiste, provenind din concepţii *verificaţioniste* asupra limbajului.

11.2. Pozitivismul logic şi eliminarea disputei realismului

Pozitivismul logic a început în Europa Centrală la începutul anilor '20, o dată cu formarea grupului cunoscut ca „Cercul de la Viena". Calitatea de membru nu era limitată la filosofi, ci includea oameni de ştiinţă şi matematicieni. Membrii erau, toţi, persoane de orientare ştiinţifică, frapaţi de ceea ce se întâmpla în filosofie, în special în filosofia germană a vremii. Un exemplu de ceea ce ţineau ei să discrediteze este următorul citat din *Ce este metafizica* a lui Heidegger:

Ceea ce este de investigat este numai fiinţa şi *nimic* altceva; singură fiinţa şi mai departe *nimic*; doar fiinţa şi dincolo de fiinţă - *nimic. Dar ce se poate spune despre Nimic ?... Există Nimicul numai pentru că Nu-ul, adică Negaţia, există ?* Sau este invers? *Există Negaţia şi Nu-ul numai pentru că există Nimicul ?...* Afirmăm: *Nimicul este anterior Nu-ului şi Negaţiei.* [...] Unde căutăm noi Nimicul? Cum să găsim Nimicul... Noi cunoaştem Nimicul... *Teama revelează Nimicul...* Ceea ce ne-a făcut să ne temem şi pentru care ne temem nu a fost, „în realitate", nimic. Într-adevăr: Nimicul însuşi - ca atare - a fost prezent... *Ce se poate spune despre acest Nimic ? - Nimicul însuşi nu este nimic* (citat în Carnap, 1932, p. 69).

Pozitiviştii au simţit că o astfel de vorbire filosofică era literalmente fără înţeles şi au căutat o cale de a arăta acest lucru.

Calea pe care au găsit-o este *principiul verificabilităţii*: în forma sa cea mai simplă, „Semnificaţia este metoda de verificare". Un corolar este că, dacă o propoziţie nu are o metodă de verificare - dacă nu are asociată o *cale de a decide* dacă e adevărată sau falsă -, atunci este lipsită de semnificaţie. Cu această armă pozitiviştii sperau să *elimine* metafizica.

O dispută metafizică ce trebuia abandonată era, potrivit pozitiviştilor, cea dintre realişti şi idealişti. Dacă există o realitate exterioară minţii, aşa cum afirmă realiştii, sau dacă întreaga realitate este constituită din „idei", „date ale simţurilor" sau „aparenţe", aşa cum afirmă idealiştii, este „o pseudo-problemă fără semnificaţie" (Schlick, 1932-1933, p. 86). Căci ambele părţi ale disputei sunt de acord cu privire la „evidenţa empirică" (Ayer, 1940, p. 16) - „datul" (Schlick, p. 83). Datul este ceea ce verifică propoziţiile şi, în consecinţă, este tot ceea ce poate furniza semnificaţie. Acordul asupra datului nu lasă nimic substanţial ca subiect de dispută. Întreaga dispută dintre realişti şi idealişti o constituie disputa pragmatică „despre alegerea a două limbaje diferite" (Ayer, p. 18): dacă să fie ales un limbaj al obiectelor materiale definit în termenii datului sau un limbaj al datelor simţurilor definit în termenii datului. Nu se pune problema ca o alegere sau alta să fie cea corectă.

Pozitiviştii au respins problemele metafizice şi le-au înlocuit cu cele lingvistice. Sarcina filosofică era de a analiza semnificaţia propoziţiilor în termenii datului şi, astfel, de a le pregăti pentru a fi testate. Mişcarea de la metafizică înspre limbaj este cunoscută drept „cotitura lingvistică" [*„linguistic turn"*] din filosofie.

Principiul verificabilităţii a prezentat mari probleme şi a fost abandonat de mult. În particular, s-a dovedit imposibil să fie expus într-o formă suficient de moderată pentru a salva mare parte din preţioasa noastră cunoaştere; arma folosită a eliminat nu doar metafizica germană, ci şi aproape orice altceva. Mai mult, principiul rîdică îndoieli asupra propriului statut. Cum poate *el* să fie verificat?

Întreaga noastră abordare a chestiunilor limbajului este în dezacord cu principiul, aşa cum vom arăta mai târziu (11.4). În această secţiune vom lua în considerare o altă problemă. Să presupunem că principiul ar fi adevărat. Ar reuşi pozitiviştii să elimine astfel metafizica? Nu.

Pe baza principiului verificabilităţii, pozitiviştii afirmă că nu e substanţială întrebarea dacă există lucruri materiale, date ale simţurilor ş.a.m.d. Totul reprezintă doar o problemă de convenţie de limbaj. Alegerea nu vizează o stare de fapt; este doar pragmatică. Dar care sunt atunci faptele cu privire la care realiştii şi idealiştii sunt de acord? Răspunsul este clar: cele care privesc datul. Deoarece numai datul e cel care verifică fiecare propoziţie adevărată. Datul este ceea ce ne împiedică să spunem *absolut*

orice în teoriile noastre: realitatea este cea pe care trebuie să o descriem cu acurateţe. În fapt, toate propoziţiile, în măsura in care au semnificaţie, sunt traductibile în propoziţii despre dat. La urma urmei, pozitiviştii trebuie să vorbească numai despre dat.

Aşadar, atunci când pozitiviştii resping disputa metafizică despre natura realităţii, ei fac totodată o asumpţie metafizică puternică despre realitate: realitatea constă numai din dat. Dar ce anume *este* datul? Pozitiviştii pot cu greu să spună ceva în această privinţă. Totuşi, o anumită concepţie despre dat transpare mereu din scrierile lor: este *conţinutul indubitabil al experienţei*. Cu alte cuvinte, datul este indistinctibil de ideile şi de datele simţurilor din idealismul tradiţional. Pozitiviştii sunt antirealişti ascunşi. În ciuda tăgadei lor, ei sunt angajaţi faţă de o metafizică puternică şi, pretindem noi, complet falsă.

Nu se poate teoretiza despre orice, cel puţin nu despre întregul limbajului, fără angajare implicită faţă de o concepţie despre lume. Ca rezultat, încercările de a elimina metafizica duc nu la eliminarea, ci la mistificarea ei; filosoful trebuie să-şi ascundă sau să-şi nege propriile asumpţii metafizice. Problema nu este metafizica, ci metafizica proastă: afirmaţiile obscurantiste despre natura lumii, în dezacord cu ştiinţa, care sunt apărate *a priori*.

11.3. Dummett şi greşita identificare a disputei realismului

Deşi principiul pozitivist al verificabilităţii a fost abandonat, verificaţionismul a renăscut recent sub influenţa filosofului de la Oxford, Michael Dummett. Am văzut că pozitiviştii au folosit verificaţionismul în încercarea de a *înlocui* problema metafizică a realismului cu o problemă despre limbaj. Dummett încearcă să *identifice* realismul cu o asemenea problemă şi foloseşte, prin urmare, verificaţionismul pentru a arăta că realismul este fals.

Dezbaterea lui Dummett despre realism este voluminoasă, repetitivă şi dificilă. Ea vizează nu doar realismul care ne interesează pe noi – realismul cu privire la entităţile fizice ale simţului comun precum pietre, copaci şi pisici –, ci şi realismul cu privire la entităţile ştiinţifice, la entităţile matematice, cu privire la trecut ş.a.m.d. El identifică fiecare dispută a realismului cu o dispută în jurul *condiţiilor de adevăr* ale mulţimii relevante de propoziţii. În cazul de faţă, ele ar fi propoziţiile fizice ale simţului comun care conţin cuvinte precum 'piatră', 'copac' şi 'pisică'. Argumentul său începe cu următoarea premisă:

> (I) Disputa din jurul realismului simţului comun vizează chestiunea dacă aceste propoziţii au condiţii de adevăr realiste sau doar verificaţioniste.

Dummett continuă argumentând că propoziţiile au doar condiţii de adevăr verificaţioniste, astfel încât realismul este fals.

Condiţiile de adevăr „realiste" implică o noţiune „realistă" de adevăr. O noţiune de adevăr este realistă, după Dummett, dacă nu face adevărul propoziţiilor dependent de dovezile pe care le avem sau pe care le-am putea avea pentru propoziţie. Astfel, o propoziţie ar putea fi adevărată chiar dacă nu am avea o cale efectivă de a *distinge* dacă este adevărată. Adevărul poate „transcende dovezile" in favoarea lui. În mod clar, noţiunea de adevăr folosită pentru a explica semnificaţia este una realistă: semnificaţia

este explicată în termeni de referință și structură, fără vreo mențiune la dovezile pentru adevăr. Dimpotrivă, o noțiune de adevăr este verificaționistă când ia o propoziție ca fiind adevărată numai dacă este sau ar putea fi *stabilit* că propoziția este adevărată.

Distincția este expusă foarte concludent prin celebrul exemplu favorit al lui Dummett: persoana care a murit fără a fi fost vreodată pusă în pericol. Să emitem următoarea propoziție despre acea persoană:

Persoana a fost curajoasă.

Este adevărată sau falsă? Dacă propoziția are doar condiții de adevăr verificaționiste, întrebarea duce la: putem noi descoperi dacă este adevărată sau falsă? E foarte probabil că nu putem descoperi nici o informație despre acea persoană care să fie relevantă pentru propoziție. În acest caz, propoziția nu este nici adevărată, nici falsă. Pe de altă parte, dacă propoziția are condiții de adevăr realiste, adevărul sau falsitatea ei transcende chestiunile de ordinul evidenței. A existat ceva în legătură cu acea persoană, fie că putem noi să descoperim ce anume, fie că nu putem, care face ca propoziția să fie adevărată sau falsă.

Ideea potrivit căreia condițiile de adevăr sunt verificaționiste reprezintă, în mod clar, o rudă a principiului verificabilității, care a fost respins. Suprasimplificând, dacă semnificația înseamnă condiții de adevăr, iar condițiile de adevăr sunt verificaționiste, semnificația este metoda de verificare.

Să lăsăm la o parte restul argumentului lui Dummett până în secțiunea următoare și să luăm în considerare premisa (I). Dummett identifică disputa realismului cu una semantică. Mai mult, identificarea nu este nici ascunsă, nici stingheră: Dummett crede că este principala lui contribuție.

> Întregul tâlc al abordării mele [a diferitelor controverse din jurul realismului] este de a arăta că teoria semnificației stă la baza metafizicii. Dacă am vreo contribuție filosofică vrednică de luat în seamă, cred că ea constă în a fi pus problema în acești termeni (1978, p. xl).

Dummett este un entuziast al cotiturii lingvistice (11.2).

Am putea avea un rezumat al descrierii pe care am făcut-o realismului în secțiunea 11.1 după cum urmează:

Entitățile fizice ale simțului comun există obiectiv independent de mental.

Aceasta nu spune nimic despre limbaj: nu conține termeni semantici sau gramaticali, precum 'înseamnă', 'adevăr' sau 'substantiv'; nu spune nimic despre entități lingvistice precum propoziții și cuvinte. E o doctrină despre ceea ce este și cum este. Despre lumea în mare măsură impersonală și inanimată. Dimpotrivă, o teorie a limbajului are locul ei într-o teorie despre oameni. (Desigur, realismul este formulat *în* limbaj. *Cum altfel* ar putea fi formulat? ! Dar nu este *despre* limbaj. Întrebuințarea limbajului este un lucru, menționarea lui este alt lucru; 2.7.)

Dat fiind că doctrina pe care am numit-o „realism" pare a nu avea nimic de-a face cu limbajul, este cazul să ne întrebăm dacă Dummett nu folosește termenul 'realism' intr-un alt sens. Dacă se întâmplă astfel, e clar că Dummett se vede ca reinterpretând și respingând doctrina metafizică a realismului.

Ce anume autorizează această interpretare? După Dummett, o teză metafizică este, în sine, doar o metaforă sau o imagine. Este doar „o imagine ce nu are în sine nici o substanţă altfel decât ca reprezentare a concepţiei date a semnificaţiei" (1977, p. 383).

O metaforă trebuie să fie făcută literală dacă este să fie mai mult decât doar sugestivă. Concepţia lui Dummett, în spirit foarte pozitivist, este că o metaforă metafizică poate fi redată numai printr-o teorie a semnificaţiei. Esenţială pentru identificarea de către el a realismului cu o teză semantică este concepţia că, *fără* o astfel de identificare, realismul nu are conţinut autentic, oricât de irezistibilă ar fi imaginea pe care o prezintă.

Credem că „teza metaforei" ar trebui respinsă şi că premisa (I) este falsă.

Pentru început, să notăm că teza metaforei ar putea părea plauzibilă numai pentru cineva care ar crede *deja* că o concepţie metafizică este, într-un fel, deosebită. Fără indoială, concepţia este încurajată de pretinsa natură *a priori* a metafizicii şi de excesele heideggeriene. Din perspectiva noastră naturalistă (1.3), metafizica este empirică, şi nu specială.

Nimeni nu ar trebui să creadă că teoria după care există pietre este doar o metaforă; nici teoria că există copaci; nici teoria că există pisici. Dimensiunea existenţei din perspectiva realismului este numai o generalizare a unor astfel de teorii şi nu e absolut deloc metaforică. Este mai greu să evităm un element metaforic când se pune problema dimensiunii independenţei. Caracterizările antirealiste ale pretinsei dependenţe a obiectelor de mintea cunoscătoare - încercările de a acoperi „golul" - ne surprind adesea puternic ca fiind metaforice, aşa cum va deveni evident în următoarele două capitole. Totuşi, înlăturarea elementelor metaforice nu reduce disputa realismului la una despre semnificaţie; ea rămâne o dispută privind natura realităţii.

Motivele lui Dummett pentru teza metaforei nu sunt constrângătoare. Ele se bazează pe analogia cu o dispută din filosofia matematicii. În această disciplină există o neînţelegere cu privire la entităţile matematice. Unii filosofi au negat că există astfel de entităţi; aici se situează analogul matematic al negării dimensiunii existenţei din perspectiva realismului cu privire la lumea exterioară. Totuşi, dacă existenţa entităţilor matematice este acceptată, disputa devine similară cu una asupra dimensiunii independenţei. Dat fiind că există numere, cum sunt ele? Există independent de noi? *Descoperă* matematicienii proprietăţilor lor şi relaţiile dintre ele, la fel cum descoperă biochimistul structura unui virus? Ori sunt numerele propria noastră creaţie? Construim noi sistemul numerelor şi inventăm, astfel, proprietăţile lor ori le descoperim?

Sunt întrebări foarte dificile. Să presupunem că numerele sunt reale şi independente de noi. Nici o descriere naturalistă a naturii lor nu a avut până acum succes, astfel încât rezultatul este *platonismul*: numerele sunt reale, dar nu fizice şi nici spaţio-temporale. Astfel, natura lor este profund misterioasă. Şi cum am putea să cunoaştem aceste obiecte stranii şi izolate cauzal?

Alternativa, cunoscută drept *construcţionism* sau *intuiţionism*, nu este mai atrăgătoare. Dacă noi am inventat matematica în cam acelaşi fel în care am inventat jocul de şah, este foarte ciudat că e atât de folositoare - de-a dreptul indispensabilă - pentru investigarea lumii.

Confruntat cu aceste dificultăţi, Dummett propune să tratăm disputa dintre platonism şi intuiţionism ca o versiune metaforică a disputei asupra condiţiilor de demonstrabilitate matematică. Ceea ce se transformă rapid într-o chestiune care priveşte condiţiile de adevăr ale propoziţiilor matematice.

Propunerea lui Dummett are o oarecare plauzibilitate, dar nu la fel stau lucrurile cu extinderea abordării dincolo de disputa matematică, la realismul simţului comun. Căci plauzibilitatea propunerii lui Dummett în matematică provine exact din *contrastul* dintre entităţile matematice şi entităţile fizice familiare. Numerele (dacă există) contrastează cu pietrele, copacii şi pisicile prin proprietăţile lor stranii non-spaţio-temporale, prin izolarea lor cauzală şi prin inaccesibilitatea la investigarea experimentală. Această situaţie face ca disputa matematică să pară atât de metaforică.

Pe scurt, credem că premisa (I) a lui Dummett este falsă. *Prima facie*, disputa realismului este o dispută metafizică - una privind natura realităţii. Dummett are nevoie de un argument puternic pentru a arăta că, în ciuda aparenţelor, reprezintă o dispută despre limbaj. Încercarea lui de a arăta acest lucru prin stabilirea naturii metaforice a realismului eşuează. Ea se bazează pe o analogie greşită cu matematica. Tocmai *diz*-analogia dintre numere şi lucrurile obişnuite face teza metaforei să pară plauzibilă pentru disputa matematică.

Rezultă de aici că, oricare ar fi punctele forte ale restului argumentării dummettiene, numai acest argument nu poate stabili nimic cu privire la realism.

11.4. Verificaţionismul

Am susţinut că verificaţionismul nu elimină metafizica, aşa cum pretind pozitiviştii, şi nici nu instaurează antirealismul, aşa cum pretinde Dummett. În secţiunea de faţă vom evalua verificaţionismul însuşi şi vom lua în considerare relaţiile pe care le are cu realismul.

Să începem prin analizarea restului argumentului dummettian. El încearcă să statornicească ideea că propoziţiile au numai condiţii de adevăr verificaţioniste. În forma sa cea mai proeminentă, argumentul încearcă acest lucru prin a susţine că ele sunt singurul tip de condiţii de adevăr pe care vorbitorul le-ar putea *cunoaşte*. Să admitem ideea potrivit căreia condiţiile de adevăr ale unei propoziţii sunt: este adevărată dacă şi numai dacă anumite circumstanţe sunt realizate. Dummett afirmă că vorbitorul nu ar putea cunoaşte aceste condiţii dacă circumstanţele le transcend pe cele în care propoziţia ar putea fi verificată. Principala problemă a argumentului este că presupune ca vorbitorul competent să cunoască semnificaţiile şi condiţiile de adevăr ale propoziţiilor din limbajul său, cel puţin „implicit" sau „tacit". Am argumentat împotriva acestei asumpţii carteziene (8.4-8.7). Dacă avem dreptate, atunci afirmaţia lui Dummett că vorbitorul nu ar putea cunoaşte condiţii de adevăr realiste este irelevantă pentru adevărul realist. Prin urmare, nu vom mai adăuga nimic despre această proeminentă formă de argumentare.

În ciuda proeminenţei, diferiţi factori, inclusiv neclaritatea vorbirii lui despre cunoaşterea „implicită" sau „tacită", sugerează că nu aceasta este forma de argument pe care Dummett o are în vedere. Mai degrabă, se pare că el are în minte un argument care consideră competenţa ca fiind pur şi simplu o abilitate practică, ce nu cere cu adevărat vreo cunoaştere propoziţională a limbajului. Potrivit acestei forme de argument, propoziţiile pot avea numai condiţii de adevăr verificaţioniste, deoarece o propoziţie ce ar avea condiţii de adevăr depăşind condiţiile de verificare nu ar putea fi înţeleasă. Un vorbitor trebuie să fie capabil să-şi manifeste înţelegerea prin comportament, iar tot ceea ce poate

el manifesta este abilitatea de a asocia propoziţia cu condiţiile care o verifică. Cel mai simplu, el poate arăta că *recunoaşte* o anumită situaţie ca justificând conclusiv aserţiunea propoziţiei.

Detaliile argumentului sunt complicate şi nu ne vor interesa aici. Dar, pe scurt, Dummett susţine că înţelegerea trebuie să fie verificaţionistă şi la fel trebuie să fie şi condiţiile de adevăr.

Am arătat mai devreme (11.2) că verificaţionismul e în dezacord cu întreaga noastră abordare a limbajului. Putem scoate în evidenţă acest lucru trecând de la propoziţii la cuvinte. Potrivit verificaţionismului, vorbitorul competent trebuie să fie capabil să verifice propoziţiile pe care le întrebuinţează, să spună că sunt adevărate atunci când sunt adevărate. În acest scop, el trebuie să poată identifica la ce se referă cuvintele. Să luăm, de exemplu, numele 'Reagan'. Pentru a fi capabilă să verifice o propoziţie ca 'Reagan este ridat', care conţine acest nume, o persoană trebuie să-l poată identifica pe Reagan. Cum ar putea face asta? Descriindu-l sau recunoscându-l într-o mulţime. Deci verificaţionismul cere ceea ce am numit „teoria identificării", o teorie fregeană a numelor mai extinsă decât teoria descriptivă (3.5). Aşadar, nu este nici o surpriză că Dummett subscrie la teoria identificării. Teoriile cauzale ale numelor s-au născut din respingerea teoriilor descriptive şi ale identificării şi sunt in mod esenţial antiverificaţioniste. *Dacă argumentele bazate pe ignoranţă şi eroare oferite împotriva teoriilor descriptive şi ale identificării (3.3-3.5) sunt corecte, atunci verificaţionismul este fals.* O persoană poate folosi un termen chiar şi atunci când greşeşte complet sau este total ignorantă cu privire la referentul lui.

Aşadar, noi credem că verificaţionismul este fundamental neplauzibil. Suntem de părere totuşi că există şi consideraţii mai profunde împotriva lui. Ele rezultă din luarea în discuţie a relaţiilor sale cu realismul.

Dummett identifică realismul cu adevărul realist. Trebuie să evităm această greşeală Chestiunile sunt complet distincte. Ele sunt totuşi inrudite. Trebuie să vedem prin ce se înrudesc. Ce concluzii cu privire la adevăr şi înţelegere putem trage dintr-o viziune asupra realismului? Şi ce concluzii despre realism putem trage dintr-o viziune asupra adevărului şi înţelegerii? Sunt întrebări care dau naştere altora. De unde ar trebui să începem? Ar trebui să începem cu o viziune asupra realismului şi să vedem ce rezultă din ea cu privire la adevăr şi înţelegere sau invers? Cei care, precum Dummett, sunt partizani ai cotiturii lingvistice in filosofie cred că ar trebui să incepem cu adevărul şi înţelegerea.

Să presupunem că Dummett ar avea dreptate când afirmă că ar trebui să fim verificaţionişti cu privire la adevăr şi la înţelegere. Locul de plecare ar putea părea atunci, că instituie antirealism (chiar şi fără identificarea dummettiană greşită). Viziune verificaţionistă susţine că o propoziţie e adevărată dacă şi numai dacă este verificabilă (Prin „verificabil" înţelegem verificabil adevărat, şi nu, după cum au înţeles pozitivişti verificabil adevărat sau fals.) De exemplu:

> 'Cezar avea cinci aluniţe' este adevărată dacă şi numai dacă 'Cezar avea cinci aluniţe' este verificabilă.

În acest punct, avem un fapt relativ trivial despre adevăr, captat în *principiul suspendării semnelor citării* [*disquotation principle*] (9.2), că o propoziţie de forma:

'Cezar avea cinci aluniţe' este adevărată.

este echivalentă cu o alta de forma:

Cezar avea cinci aluniţe.

Dacă suntem îndreptăţiţi să asertăm una dintre cele două propoziţii, atunci suntem îndreptăţiţi să o asertăm şi pe cealaltă. Deci o putem substitui pe cea de-a doua celei dintâi în propoziţia de dinainte pentru a obţine:

Cezar avea cinci aluniţe dacă şi numai dacă 'Cezar avea cinci aluniţe' este verificabilă.

Afirmaţia leagă o stare a lumii – Cezar având cinci aluniţe – foarte strâns de posibilităţile noastre de verificare. Lumea poate *fi* într-un anume fel numai dacă noi putem *verifica* o anumită propoziţie. Dimpotrivă, realistul crede că există nedefinit de multe fapte despre lume care nu ar putea fi descoperite niciodată. Nu este esenţial pentru natura lumii ca noi să o cunoaştem. Dacă minţile noastre nu sunt atât de puternice încât orice gândim şi spunem (şi e valabil pentru orice) să poată fi descoperit, lumea ar putea fi legată de abilităţile noastre de verificare în modul ilustrat numai dacă existenţa sau natura ei ar depinde cumva de noi; ea trebuie să fie, într-un fel, creaţia noastră. O astfel de lume nu este lumea obiectivă şi independentă în care crede realistul. Astfel:

Verificaţionism → antirealism.

Simbolul '→' nu reprezintă o implicaţie. Mai curând reprezintă o inferenţă la cea mai bună explicaţie. Deci nu există deloc incompatibilitate în a fi verificaţionist şi, totodată, realist. Ideea este că, o dată ce verificaţionismul a fost acceptat, cea mai plauzibilă concepţie despre lume pare a fi una antirealistă.

Credem că procedura de argumentare de la o concepţie despre limbaj la o concepţie despre lume este complet greşită. Am ajuns la o teorie a lumii extralingvistice după efortul multor ani din viaţă. Credem că există pietre, copaci, pisici ş.a.m.d: un uriaş univers impersonal ce nu depinde de noi din punctul de vedere al existenţei şi naturii sale. Într-adevăr, un univers adesea inaccesibil pentru noi. Altfel spus, suntem angajaţi faţă de realism. Nu reprezintă o doctrină misterioasă; nu cauzează înflăcărare mistică. Este plicticos şi familiar. Dar aceasta nu îl discreditează. Dimpotrivă, arată că realismul este un punct de plecare atât de ferm cât ne putem noi aştepta să fie. De bună seamă că e mai sigur decât speculaţiile din zonele în mare măsură necunoscute ale adevărului şi înţelegerii. Nu înseamnă că este de nechestionat; poate că ontologia simţului comun este, în bună măsură, falsă. Totuşi, ceea ce cu greu ar putea fi conceput este ca realismul să fie dovedit fals prin descoperiri cu privire la limbaj şi înţelegere.

Atitudinea noastră reflectă aici naturalismul la care aderăm (1.3, 14.1). Pentru noi, o teorie a limbajului este doar o teorie empirică între multe altele despre lumea în care trăim. Ca atare, ea nu se compară ca forţă cu realismul, care este o cuprinzătoare doctrină ontologică abstrasă din cele mai sigure teorii ale noastre – ale simţului comun şi ale ştiinţei – privind realitatea fizică. A crede altfel înseamnă a avea o viziune *a priori* asupra filosofiei limbajului. Speculând din fotoliu, se presupune că ar fi necesar să

decidem cum *trebuie* să fie adevărul şi înţelegerea şi deci cum *trebuie* să fie lumea, fără a ne ocupa noi înşine de teoriile stabilite empiric despre realitatea extralingvistică. După părerea noastră, astfel de speculaţii nu au nici un fundament.

Am început secţiunea arătând confruntarea dintre verificaţionîsm şi argumentele bazate pe ignoranţă şî eroare, folosite împotriva teoriilor descriptive. Argumentul împotriva verificaţionismului este şi mai profund. Dacă începem să gândim limbajul dintr-o perspectivă ferm realistă, aşa cum am afirmat că ar trebui, credem că este foarte improbabil să sfârşim într-o teorie verificaţionistă a adevărului şi înţelegerii. Este, mai curând, probabil să ajungem la ceva de genul unei teorii realiste, aşa cum s-a întâmplat în părţile a II-a şi a III-a ; la o teorie care leagă cuvintele vorbitorului de lume într-un fel ce nu pretinde să aibă capacitatea de a verifica dacă sunt astfel legate. (Trebuie să admitem totuşi că teoriile indicării - discutate în secţiunea 7.7 - au o infăţişare oarecum verificaţionistă.) Aşadar, inferenţa la cea mai bună explicaţie pe care o favorizăm este :

realism → antiverificaţionism.

În concluzie, disputa realismului nu poate fi eliminată în favoarea unei probleme cu privire la limbaj şi nici nu poate fi identificată cu o astfel de problemă. Mai mult, nu este potrivit a fundamenta un argument împotriva realismului pe speculaţii *a priori* despre limbaj, în mare măsură nesigure. Mai degrabă, ar trebui să speculăm despre limbaj pe o bază realistă. De pe o astfel de bază, credem că verificaţionismul trebuie să fie respins.

Lecturi recomandate

11.1

Vezi Devitt, 1997, *Realism and Truth*, capitolul 2, pentru o descriere mai detaliată a realismului, şi capitolul 5, pentru o apărare a lui. „A Naturalistic Defense of Realism" (1998a) prezintă principalele argumente ale cărţii.

11.2

Cea mai convîngătoare apărare a poziţiei pozitivismului logic clasic cu privire la realism se află in Schlick, 1932-1933, „Positivism and Realism", reeditată în Ayer, 1959, *Logical Positivism*, şi Boyd, Gasper şi Trout, 1991. Prima este o foarte utilă colecţie de articole din zilele de glorie ale pozitivismului.

Ayer, 1940, *The Foundations of Empirical Knowledge*, în special capitolele 1, 2 şi 6, este un exemplu potrivit de abordare pozitivistă a realismului. Ayer, 1946, *Language, Truth and Logic* a fost introducerea de mare succes a pozitivismului in spaţiul de limbă engleză.

Carnap, 1950, „Empiricism, Semantics, Ontology" şi Hempel, „Problems and Changes in the Empiricist Criterion of Meaning", ambele reeditate în Linsky, 1952, *Semantic and the Philosophy of Language*, sunt prezentări mai recente ale poziţiei pozitiviste.

Ashby, 1967, „Verifiability Principle", în Edwards, 1967, *Encyclopedia*, reprezintă o dezbatere utilă.

11.3-11.4

Cantitatea mare şi dificultatea scrierilor lui Dummett despre realism fac dificile recomandările. Cu toate acestea, credem că o idee bună despre concepţiile sale poate fi obţinută din „Realism" şi „Preface", în *Truth and Other Enigmas* (1978). **Pentru mai multe detalii privind concepţia sa verificaţionistă asupra limbajului, vezi primele eseuri din *The Seas of Language* (1993). Wright, 1993, *Realism, Meaning and Truth* este o lucrare impresionantă, reflectând influenţa lui Dummett.** McGuinness şi Oliveri, 1994, *The Philosophy of Michael Dummett* este o colecţie de texte însoţită de replici ale lui Dummett.

Pentru critici mai detaliate ale lui Dummett, vezi Devitt, 1997, capitolul 14 (de asemenea, capitolele 3 şi 4), care conţine numeroase referinţe la părţile corespunzătoare din lucrările lui Dummett.

Musgrave, 1997, „The T-Schema Plus Epistemic Truth Equals Idealism" prezintă o concepţie privind relaţia dintre realism şi verificaţionism asemănătoare cu a noastră.

Scepticismul lui Quine cu privire la semnificaţie implică un verificaţionism holistic; vezi lecturile recomandate pentru 1.3.

12

FACEREA LUMII

12.1. Kant

Abordarea din cartea de faţă a fost constant naturalistă. Filosofia este doar o parte a încercării empirice de a înţelege natura. Nici filosofia in general, nici filosofia limbajului în particular nu au vreun statut special. O astfel de concepţie nu a fost deloc atrăgătoare pentru individul cu înclinaţii filosofice. În mod deschis sau discret, majoritatea a practicat „filosofia primă" : filosofia gândită ca anterioară ştiinţei, în particular, şi cunoaşterii cu bază empirică, în general. Abordarea *a priori* din fotoliu a filosofiei limbajului, criticată în capitolul precedent (11.4), este un exemplu de filosofie primă.

Epistemologia tradiţională constituie un alt exemplu. Ea a încercat să arate cum ar putea fi respins scepticismul şi cum poate fi justificată cunoaşterea. Deoarece aceste pretenţii includ ştiinţa, ar fi circular ca epistemologia să fie plasată în interiorul ştiinţei. Ştiinţa însăşi are nevoie de justificare. Aceasta poate fi dată numai de o disciplină care, din punct de vedere conceptual şi epistemic, este anterioară ştiinţei. Astfel şi-a dobândit epistemologia rolul tradiţional.

În capitolul de faţă şi în cel care urmează, ne vom ocupa de diferiţii adepţi ai filosofiei prime care au tras concluzii metafizice. Pentru a înţelege astfel de concluzii, de regulă incoerente şi obscure, este important să fim familiarizaţi cu concepţia marelui filosof german Immanuel Kant. Familiarizarea nu este simplă, întrucât Kant este profund şi dificil. Preocuparea lui nu vizează limbajul, ci cunoaşterea. Concepţiile kantiene despre realism sunt rezultate ale confruntării sale cu problema tradiţională a scepticismului.

A existat înainte de Kant o concepţie asupra minţii şi a percepţiei care a acutizat îngrijorarea sceptică. Uneori este numită, în chip anacronic, „modelul spectacolului de film" al minţii. Mintea, sinele conştient, nu are acces direct la lumea exterioară : accesul ei se face prin intermediul organelor de simţ. Este un lucru evident. Deci ceea ce e imediat prezent dinaintea conştiinţei, conchide modelul, nu este lumea, ci impresiile senzoriale („idei", „date ale simţurilor") : imagini, sunete, percepţii gustative, tactile şi olfactive, canalizate spre minte de la organele corespunzătoare. Mintea este ca o persoană şezând intr-o sală de cinema şi urmărind impresiile perceptuale derulându-se pe ecran. Cu toate acestea, există o diferenţă fundamentală. Persoana poate părăsi sala şi privi în afară, pe când mintea nu poate ; ea este pentru totdeauna mărginită la acţiunea care se desfăşoară pe ecranul interior.

Dacă ne lăsăm ghidaţi de acest model, nu e de mirare că îngrijorarea sceptică reuşeşte să se impună. Ce temei are persoana care nu părăseşte niciodată teatrul să creadă că

urmăreşte un documentar? Dacă ea nu compară niciodată realitatea exterioară cu imaginile de pe ecran, atunci nu poate şti dacă vreuna dintre imagini este corectă. La fel, nici mintea nu poate şti dacă imaginile ei sunt corecte. Impresiile senzoriale sunt reciproc coerente, desigur, dar la fel stau lucrurile şi cu imaginile din filme, oricât de fictive. Poate că mintea e îndreptăţită să creadă că *ceva* trebuie să cauzeze spectacolul interior, dar ce anume? Nu avem nici o garanţie pentru a presupune că ceea ce cauzează imaginile este *ca şi* imaginile. Lumea este ascunsă pentru totdeauna sub „vălul ideilor".

Am menţionat mai devreme „golul" dintre obiectul cunoscut şi mintea cunoscătoare (11.1). Modelul spectacolului de film face ca golul să fie de nelimitat. Cel puţin, golul pare de nelimitat dacă obiectul este independent de minte, aşa cum cere cea de-a doua dimensiune a realismului.

Kant a acoperit golul prin concepţia că obiectul cunoscut este in parte constituit de mintea cunoscătoare. Obiectele, aşa cum le cunoaştem noi – pietre, copaci, pisici ş.a.m.d. –, nu trebuie confundate cu obiectele aşa cum sunt ele independent de cunoaşterea noastră. Kant le numeşte pe primele „aparenţe", iar pe cele din urmă, „lucruri-în-sine". Aparenţele populează lumea „fenomenală"; lucrurile-în-sine – lumea „numenală". Aparenţele se obţin prin *impunerea* de către noi a conceptelor *a priori*; de exemplu, cauzalitatea, timpul şi principiile euclidiene ale relaţiei spaţiale. Numai lucrurile-în-sine au obiectivitatea şi independenţa cerute de realism. Aparenţele nu au aşa ceva, fiind parţial construcţia noastră. Şi, trebuie subliniat, mobilierul familiar al lumii se compune din aparenţe, nu din lucruri-în-sine.

Metafizica de factură kantiană este adesea explicată cu ajutorul metaforei formei de prăjituri [*cookie-cutter*]. Aluatul (lucrurile-în-sine) este independent de bucătar (noi). Bucătarul impune formele de prăjituri (conceptele) aluatului pentru a crea prăjiturile (aparenţele).

Această metafizică profund misteroasă a fascinat filosofii timp de două secole. Realitatea în sine este misterioasă pentru că e pentru totdeauna inaccesibilă. Realitatea aşa cum o cunoaştem noi este misterioasă pentru că e cumva rezultatul propriei noastre construcţii. Cum ar putea formele de prăjituri ale minţii noastre să iasă în afară şi să creeze, literalmente, stelele?

Mulţi antirealişti contemporani combină kantianismul cu relativismul. Kant nu era relativist: conceptele constituind lumea cunoscută erau comune intregii umanităţi. Antirealismul contemporan tinde să reţină ideea kantiană a lucrurilor-in-sine şi a impunerii conceptelor, dar renunţă la universalitatea a ceea ce este impus. Diferitele limbaje, teorii şi concepţii despre lume sunt impuse pentru a crea diferitele lumi cunoscute. O astfel de „facere a lumii" [„*worldmaking*"] este extraordinar de populară, fiind adesea cunoscută sub numele de „constructivism". Ne vom ocupa acum de câteva exemple.

12.2. Constructivismul whorfian

Drumul contemporan către metafizica de factură kantiană nu pleacă de la teoria cunoaşterii, ci de la filosofia limbajului (motiv pentru care ne ocupăm de ea în lucrarea de faţă). Trecerea pe acest drum este susţinută de o oscilare persistentă între vorbirea despre teorie şi vorbirea despre lume. Oscilarea este de un ajutor enorm pentru antirealist, deoarece, desigur, *teoriile sunt cu adevărat dependente de minte*. Aşadar, dacă diferenţierea dintre teorii şi lume este estompată, o poziţie antirealistă va părea mult mai plauzibilă.

Evident că oamenii îşi construiesc teoriile despre lume şi că fac acest lucru parţial pe baza moştenirii lor înnăscute, dar şi, în mare măsură, pe baza stimulilor primiţi prin experienţă. Şi acceptăm ideea lui Whorf că teoriile pe care le construiesc sunt influenţate (însă nu constrânse) de limbajul comunităţii (10.2-10.3). Deci putem admite afirmaţia lui Whorf că un limbaj

> este o clasificare şi un aranjament al fluxului experienţei senzoriale (1956, p. 55)

şi că

> lumea este prezentată într-un flux caleidoscopic de impresii care trebuie să fie organizate de minţile noastre - adică, în bună măsură, de sistemele lingvistice din minţile noastre (p. 213).

De dragul argumentului, să admitem următoarea exagerare a lui Sapir:

> Niciodată două limbaje nu sunt indeajuns de similare încât să poată fi considerate a reprezenta aceeaşi realitate socială (1949, p. 162).

Totuşi, nimic din toate acestea nu are de-a face in mod direct cu lumea. Organizăm o *experienţă* a lumii, nu lumea însăşi: limbajul ne ajută să construim o *teorie* a lumii, nu lumea însăşi. Însă Whorf şi Sapir alunecă repede de la vorbirea despre experienţe şi teorii la vorbirea despre lume. „Clasificarea şi aranjamentul" experienţei despre care vorbeşte Whorf „au ca rezultat o anumită ordine a lumii". Lumile în care trăiesc societăţile lingvistic diferite ale lui Sapir sunt „lumi distincte". Cum ar putea ceva din ceea ce face o persoană in planul experienţei sale - cum ar putea vreunul dintre modurile ei de reprezentare - să afecteze pietrele, copacii, pisicile şi stelele? Dintr-o răsuflare, Whorf aduce laolaltă ideile impunerii asupra lumii şi cele ale impunerii asupra experienţei:

> limbajele diferite „segmentează" diferit aceeaşi situaţie sau experienţă (p. 162).

Ni se vorbeşte frecvent despre construcţia noastră artizanală a realităţii: „noi disecăm natura"; „noi tăiem natura in bucăţi" (Whorf, 1956, p. 213); „'lumea reală' este, într-o mare măsură, construită pe habitusurile lingvistice ale grupului" (Sapir, 1949, p. 162).

Este plauzibil să afirmăm că minţile, conceptele şi limbajele noastre construiesc teoriile pe baza experienţei. Este total neplauzibil să afirmăm că minţile, conceptele şi teoriile noastre construiesc lumea pe baza experienţei. Impunerea asupra experienţei este un lucru, impunerea asupra lumii este un alt lucru. Confundă Sapir şi Whorf cele două tipuri de impunere (conform identificării lui Dummett: 11.3)? Dacă se întâmplă astfel, confuzia este gravă. Dacă nu, probabil că ei consideră că afirmaţiile despre construcţia lumii *decurg* din afirmaţiile despre construcţia teoriilor. Dar e o inferenţă atât de uimitor de proastă încât numai aparenta ei popularitate poate scuza osteneala de a o respinge.

În pasajele citate şi în multe altele, găsim două idei kantiene centrale: prima, ideea că lumea cunoscută este parţial creată printr-un act de impunere umană; a doua, ideea că există, de asemenea, o lume numenală independentă de noi şi dincolo de puterea noastră de cunoaştere. Whorf descrie lumea numenală cu o fervoare mistică:

> lumea necunoscută, mai vastă - lumea pentru care partea fizică este doar o piele superficială, dar în care SUNTEM şi căreia ÎI APARŢINEM (p. 248).

Scrierile lui Sapir şi Whorf adaugă şi o a treia idee: relativismul. Studiile asupra diferitelor comunităţi lingvistice i-au condus pe Sapir şi Whorf la concluzia potrivit căreia comunităţile lingvistice au diferite viziuni despre lume (10.1). Impunerea

diferitelor viziuni duce la realităţi diferite ; lumea în care trăieşte fiecare comunitate este în legătură cu limbajul şi cu teoriile respectivei comunităţi. Acesta este constructivismul.

Suntem nedrepţi în a atribui astfel de idei lui Sapir şi Whorf? Vom lua de îndată în considerare această posibilitate. În acelaşi timp, să vedem ce este greşit la ele.

Pentru început, ideea lucrurilor-în-sine numenale este inutilă din punct de vedere explicativ şi, probabil, incoerentă. Constructiviştii sunt atraşi de lucrurile-în-sine întrucât exercită o constrângere externă asupra teoretizării. Plauzibilitatea concepţiei că există *o* constrângere exterioară este, desigur, copleşitoare : trebuie să existe ceva în afara noastră care să determine că unele teorii sunt mai bune decât altele. Cu toate acestea, lucrurile-în--sine dau numai o aparenţă de constrângere, fără realitate. Căci nu putem, *ex hypothesis*, să ştim nimic despre lucrurile-în-sine, nu putem şti nimic despre mecanismele prin care îşi exercită constrângerea şi nici nu putem explica sau prezice vreo constrângere particulară. Pentru Kant însuşi, chiar ideea de constrângere *cauzală* din partea lumii numenale e incoerentă, deoarece CAUZALITATEA este unul dintre conceptele impuse de noi. Deci cauzalitatea este parte a lumii fenomenale şi nu se poate stabili între lumile numenală şi fenomenală. Dacă nu aceasta e poziţia constructiviştilor, cu siguranţă ar trebui să fie. De ce ar reprezenta cauzalitatea o excepţie de la regula creaţiei prin impunere ? Dacă nu este o excepţie, constructiviştii înfruntă aceeaşi problemă care a încurcat vreme de ani de zile elevii lui Kant : natura constrângerii necauzale exercitate de lucrurile-în-sine.

Încă şi mai rea, dacă se poate aşa ceva, este ideea că noi construim lumea cunoscută a pietrelor, copacilor, pisicilor ş.a.m.d. cu conceptele noastre. Am arătat deja care e principalul mister (12.1). Cum ar putea formele de prăjituri din capul nostru să taie biscuiţi dintr-un aluat din afara minţii noastre ? Cum ar putea dinozaurii şi stelele să fie dependenţi de activităţile minţilor noastre ? Ar fi nebunesc să pretindem că nu au existat dinozauri şi stele înainte de a fi existat oameni care să se gândească la ei, respectiv la ele. Constructiviştii nu par să pretindă aşa ceva. Dar nu este mai puţin nebunesc a afirma că *nu ar fi existat* dinozauri şi stele dacă *nu ar fi existat* oameni (sau gânditori asemănători). Însă această afirmaţie pare a fi esenţială pentru constructivism : dacă nu ar fi astfel, dinozaurii şi stelele nu ar putea depinde de noi şi de minţile noastre.

În fine, să luăm în considerare relativismul. Am conchis mai devreme că Whorf a exagerat diferenţele dintre concepţiile despre lume (10.2-10.3). Totuşi, există diferenţe reale şi importante. Care este răspunsul adecvat la aceste diferenţe ? Nu de a ajunge la concluzia că fiecare comunitate „trăieşte în propria ei lume". Există doar o singură lume. Ar trebui, mai degrabă, să examinăm diferenţele şi să vedem ce putem învăţa de la ele. Uneori, vom descoperi un popor care a învăţat despre lucruri de care noi nu ştim nimic. Teoriile lor despre lume vor fi complementare teoriilor noastre, astfel încât putem împrumuta din cunoaşterea lor. Uneori totuşi, concepţiile lor şi ale noastre vor fi incompatibile. Ca urmare, trebuie să decidem cine are dreptate. Poate că străinii sunt cei care au dreptate, caz în care ar trebui să ne schimbăm teoria. Poate noi suntem cei care au dreptate şi străinii cei care se înşală. A admite această posibilitate nu înseamnă şovinism cultural ; înseamnă a lua în serios punctul de vedere al străinilor. Ar fi disprețuitor refuzul de a aplica opiniilor lor aceleaşi standarde critice pe care le aplicăm alor noastre. Poporul care crede că dobândeşte forţa inamicului mâncând ficatul acestuia şi bându-i sângele se înşală, pur şi simplu. La fel şi cei care cred că în fiecare duminică mănâncă trupul şi beau sângele lui Dumnezeu.

Nu sugerăm că afirmaţiile despre limbaj şi minte nu au *nici o* implicaţie pentru metafizică. Am admis deja că unele au (11.4). Insistăm însă că afirmaţiile de tip whorfian *nu au deloc implicaţii metafizice*. Mai mult, credem că procedura de a argumenta bazându-ne pe teoriile limbajului sau ale minţii şi sfârşind în metafizică este, în general, greşită: am pune căruţa înaintea cailor (11.4).

E nedrept să-i socotim pe Sapir şi Whorf constructivişti? Poate nu ar trebui să le luăm afirmaţiile literal. Într-adevăr, discuţia noastră sugerează imediat unele interpretări metaforice. (i) *Teoriile* noastre despre lume sunt, cu adevărat, construcţii ale noastre. Deci putem vorbi despre construcţia lumii ca despre un mod colorat de a aborda construcţia teoriilor. (ii) Este plauzibil să admitem că mintea impune teorii asupra *experienţelor* noastre despre lume. Deci putem considera vorbirea despre impunerea asupra lumii o modalitate colorată de a vorbi despre impunerea asupra experienţei noastre. (iii) În cele din urmă, a spune că x există în relaţie cu un limbaj poate fi înţeles ca un fel colorat de a spune că există un *concept* al lui x în acel limbaj.

Credem că principiul îngăduinţei este nepotrivit aici. În primul rând, ar fi greu să facem loc afirmaţiilor lui Sapir şi Whorf despre incomensurabilitatea diferitelor concepţii despre lume, din motive expuse în secţiunea următoare. În al doilea rând, bănuim că numai luând *ad litteram* concepţiile lor putem explica entuziasmul fără margini – *aura de semnificaţie* – cu care sunt prezentate şi receptate.

12.3. Constructivismul ştiinţific

Filosofii radicali ai ştiinţei, precum Kuhn şi Feyerabend, sunt, de asemenea, credem noi, constructivişti. Încă o dată, este greu să fim siguri cu privire la o interpretare. Ca şi principalii lor rivali, pozitiviştii, radicalii sunt timizi din punct de vedere ontologic.

Oscilarea de care ne-am plâns, între vorbirea despre teorie şi vorbirea despre lume, poate fi identificată in scrierile radicalilor. Astfel, continuând o discuţie a schimbărilor de formă [*gestalt switches*] raţă – iepure, Kuhn are următorul lucru de spus cu privire la descoperirea planetei Uranus:

> Un număr de astronomi... au văzut o stea in poziţii care, presupunem acum, trebuie să fi fost ocupate la acea vreme de către Uranus... Cercetarea atentă întreprinsă de Herschel a dezvăluit mişcarea lui Uranus printre stele, astfel încât Herschel a anunţat descoperirea unei noi comete! Abia câteva luni mai târziu, după încercări fără succes de a încadra mişcarea observată în orbita unei comete, Lexell a sugerat că orbita este, probabil, planetară. Când această sugestie a fost acceptată, erau câteva stele mai puţin şi o planetă mai mult în lumea astronomilor profesionişti (1962, p. 114).

Trecerea de la a vedea ceva drept stea la a-l vedea drept planetă este izbitoare, la fel cum este trecerea de la a vedea un desen ca raţă la a-l vedea ca iepure. Se spune adesea despre asemenea schimbări că 'sunt ca şi cum s-ar schimba lumea' sau despre oamenii diferitelor părţi ale schimbării că 'trăiesc în lumi diferite'. Dar ar fi absurd să luăm enunţuri atât de dramatice şi de esenţial metaforice literal. Cu siguranţă – se crede în general –, nu ar trebui să considerăm că autorul a afirmat că acceptarea sugestiei de către câţiva savanţi a distrus literalmente stele şi că a creat o planetă.

Să luăm totuşi următoarea descriere kuhniană a descoperirii oxigenului:

> Cel puţin, ca rezultat al descoperirii oxigenului, Lavoisier a văzut natura diferit. Iar în absenţa recursului la acea natură fixată ipotetic pe care el a „văzut-o diferit", principiul economiei ne va cere să spunem că, după descoperirea oxigenului, Lavoisier lucra într-o lume diferită (p. 117).

Aici este recunoscută diferenţa dintre a afirma că lucrurile *arată* diferit ca rezultat al schimbării teoretice şi a afirma că ele *sunt* diferite ca urmare a schimbării. Şi cea de-a doua afirmaţie este făcută dintr-un motiv foarte kantian: „natura fixată" este dincolo de puterile noastre de cunoaştere; este de cealaltă parte a „golului"; constituie numai lucru-în-sine. Rămâne puţin loc pentru îngăduinţă aici.

Multe astfel de pasaje din Kuhn şi din alţi autori - pasaje care vorbesc despre diferitele lumi ale diferiţilor gânditori - par să combine cele trei idei ale constructivismului: crearea de către noi a lumii cunoscute, prin impunere; existenţa lumii numenale, de necunoscut; relativismul. Însă, complet separat de aceste trei elemente există motive bune pentru a abandona principiul îngăduinţei şi pentru a lua radicalii drept profund antirealişti.

Mai întâi, există respingerea făţişă a concepţiei adevărului în corespondenţă. În sine, ea nu constituie o dovadă decisivă pentru antirealism. E posibil să fii realist şi să accepţi orice teorie a adevărului (cu excepţia, poate, a uneia epistemice; 11.4) ori nici una. Dar, aşa cum am încercat să arătăm în cartea de faţă, o concepţie a adevărului corespondenţă este ingredientul semantic ce se potriveşte natural cu metafizica realistă. Duritatea cu care antirealiştii o resping este, cu siguranţă, o dovadă a antirealismului lor.

Dovezi mult mai hotărâtoare vin din entuziasmul radicalîlor faţă de incomensurabilitatea teoriilor (10.4). Incomensurabilitatea cere ca schimbarea teoriilor să fie însoţită de schîmbarea vastă a referinţei. Dar, dacă lumea rămâne la fel ca urmare a schimbării teoretice, nu este plauzibil să credem că are loc o schimbare vastă a referinţei; majoritatea termenilor vor continua să se refere la entităţi din aceeaşi lume neschimbătoare. Într-adevăr, am văzut mai devreme că este uşor să argumentăm împotriva incomensurabilităţii, presupunând că teoriile s-ar referi la o lume independentă de teorie (10.5).

Pentru a putea face loc tezei incomensurabilităţii şi la ceea ce vine împreună cu ea, trebuie să luăm *ad litteram* ideea că teoriile îşi creează propriile lor lumi: din nou, ideea kantiană a impunerii umane asupra realităţii. Totuşi, aceste lumi nu există „absolut", ci numai „relativ la teorie". Tot ce există „absolut" este o „natură" dincolo de cunoaştere sau referinţă: un Lucru-În-Sine kantian. Peste tot în scrierile radicalilor sunt referiri la realitatea independentă de care, intr-un fel inefabil, teoriile sunt constrânse şi la care trebuie să se conformeze. Este aluatul aşteptând forma de prăjituri a teoriei.

Ar fi frumos să găsim o enunţare clară a acestei metafizici neatrăgătoare în scrierile radicalilor. Este de la sine înţeles că nu putem. Pentru metafizica lor, a nu avea nici o veste nouă înseamnă o veste bună.

Am emis obiecţii generale la adresa constructivismului în ultima secţiune. Constructivismul în ştiinţă prezintă probleme suplimentare. În ciuda eforturilor lui Kuhn, Feyerabend şi ale altora, constructivismul nu a dat o descriere satisfăcătoare a confirmării teoriilor ştiinţifice, a conflictului dintre ele sau a progresului ştiinţific.

Am notat observaţia după care constructiviştii estompează distincţia dintre teoriile despre lume şi lumea însăşi. Nu e un accident: plauzibilitatea constructivismului depinde de estompare. Dacă discuţia constructivistă care este aparent despre lume e vorbire metaforică despre teorii, ea este adevărată. Dar atunci nu va fi capabilă să susţină teza

incomensurabilităţii. În acest scop, vorbirea ar trebui să fie luată literal. Dar, ca atare, este falsă. Înceţoşând distincţia, adevărul teoriilor poate părea că joacă rolul falsităţii cu privire la lume.

Ce-i împinge pe radicali spre constructivism? În primul rând, ei încep cu o teorie a limbajului - cu o teorie a referinţei, în particular. În al doilea rând, teoria la care subscriu este o teorie descriptivă, aşa cum am arătat deja (10.5). Aplicând-o, ei conchid că, din perspectiva noastră actuală, nici unul dintre termenii teoriilor trecute nu are referent, întrucât, din perspectiva actuală, descripţiile asociate cu acei termeni nu selectează nimic. Aşadar, tot din acea perspectivă, referenţii avuţi în vedere nu există. Acest lucru se aplică deopotrivă la observabile şi la neobservabile: nici chiar retortele, riglele, indicatoarele, pietrele, copacii şi pisîcile despre care se vorbea in epoca newtoniană nu mai există din perspectiva noastră. Pentru a îndulci o pilulă aşa de amară, ni se spune că acele entităţi există, toate, în relaţie cu perspectiva newtoniană.

Noi am pledat pentru o procedură diferită. Începem cu metafizica. Pe măsură ce teoriile s-au schimbat, am abandonat noi credinţa în entităţi despre care am crezut înainte că există? Mai întâi, să avem in vedere observabilele. Progresul teoretic are, cu certitudîne, ca rezultat adăugarea de noi observabile, terestre şi celeste, in catalogul nostru. Însă puţine ştergeri. Cazuri ca vrăjitoare, omul de Piltdown[1] şi Vulcan (s-a crezut odată că există o planetă, Vulcan, între Mercur şi Soare) sunt relativ rare. Au fost unele greşeli, dar nu există nimic în istoria noastră intelectuală care să ne zguduie încrederea că dispunem de cunoaştere acumulată *constant* despre constituţia lumii observabile. Am greşit suficîent de des cu privire la *natura* acelor entităţi, dar este natura *lor* cea cu privire la care am greşit. Nu am greşit cu privire la faptul existenţei lor. Pe scurt, schimbarea teoretică nu este o ameninţare la adresa realismului simţului comun.

Mai departe, ar trebui să fim suficient de încrezători în această metafizică spre a respinge orice teorie a limbajului ce nu-i este pe potrivă. Problema nu este că faptele istorice despre schimbarea teoretică, împreună cu teoria descriptivă a referinţei, arată că realismul ar fi fals. Mai degrabă, împreună cu realismul, ele arată că teoriile descriptive sunt false, cel puţin pentru mulţi termeni. Principala semnificaţie a argumentelor radicalilor vizând nivelul observabil este de a bate încă un cui la sicriul teoriilor descrîptive ale referinţeî.

Nu la fel de uşor este să respingem concepţiile lui Kuhn şi Feyerabend cu privire la neobservabile. E plauzibil să presupunem că am greşit deseori presupunând că o neobservabilă există. Chiar şi aşa, angajamentul radicalilor faţă de teoriile descriptive îi face să exagereze gradul nostru de eroare. Fără atare exagerări, realismul ştiinţific nu are dificultăţi serioase: în vreme ce concepţiile noastre despre particulele subatomice, să spunem, s-au schimbat şî au evoluat, noi credem incă în entităţile postulate de Bohr şi Rutherford. *Cel mult*, istoria ştiinţei ar trebui să ne facă mai prudenţi în a ne angaja faţă de neobservabile. Nu ar trebui să ne ducă la constructivism.

Constructivismul este prezent şi dincolo de influenţa lui Whorf, Kuhn şi a asociaţilor. El este endemic pentru mişcarea structuralistă, care va fi discutată în capitolul următor. Ea pretinde a fi metafizîca dominantă a zilelor noastre, cel puţin printre intelectuali.

---

1. Presupus om modern timpuriu, a cărui existenţă, inferată din fragmente craniene găsite la Piltdown, Anglia, în 1912, a fost complet discreditată, dovedindu-se că asamblarea fragmentelor a fost o farsă (*cf. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*) (n.t.).

12.4. Putnam apostatul

Vom încheia capitolul de faţă cu un exemplu surprinzător de filosof ajuns la idealism kantian pe baza consideraţiilor asupra limbajului. Hilary Putnam a fost întemeietorul teoriilor cauzale ale referinţei şi, la acea vreme, un realist de neclintit. Astăzi, el găseşte că poziţia lui anterioară, pe care o numeşte „realism metafizic", este incoerentă. Parcursul lui Putnam până la poziţia actuală e complex şi dificil; parte a lui depinde de unul dintre paradoxele logicii moderne. Ne vom ocupa pe scurt de ceea ce considerăm a fi principalele sale două elemente.

1) Am menţionat „golul" dintre obiectul cunoscut şi mintea cunoscătoare, precum şi problema sceptică la care dă naştere (11.1, 12.1). Dat fiind golul, cum putem noi şti că simţurile noastre nu ne înşală? Descartes a pus această problemă în mod pregnant menţionând posibilitatea existenţei unui demon înşelător interferând cu simţurile noastre; din punctul de vedere al simţurilor, este exact *ca şi cum* ar exista lumea externă familiară, dar ea nu există cu adevărat. Îngrijorarea a fost tradusă într-un idiom modern. Poate că suntem creiere într-o cuvă hrănite şi înşelate de un supersavant. Realistul face distincţia clară dintre ceea ce *ar putea fi* cazul şi ceea ce *descoperim că e cazul* (11.4). Aşadar, realistul este angajat faţă de concepţia că am putea fi creiere într-o cuvă, chiar dacă nu am putea descoperi niciodată că suntem (intrucât supersavantul este prea deştept ca să ne lase să descoperim acest lucru). Admiterea unei asemenea situaţii îi îngrijorează pe mulţi. Cum, atunci, poate el să ştie că nu este un creier intr-o cuvă?

Problema sceptică nu este preocuparea cărţii de faţă. Noi vizăm argumentul lui Putnam de a arăta, *contra* realismului, că ***nu*** am putea fi creiere într-o cuvă. Argumentul se prezintă după cum urmează:

Dacă am fi creiere într-o cuvă, nu am putea gândi că am fi.
Deci nu am putea fi creiere într-o cuvă.

Premisa constituie o aplicare a teoriei istoric-cauzale a referinţei. În cele din urmă, referinţa este determinată nu de ceea ce este în minte, ci de legăturile cauzale potrivite cu obiectele. Creierul din cuvă nu este legat adecvat de nici un obiect; îi lipsesc legăturile conceptuale necesare pentru referinţă. Nici unul dintre gândurile sale nu este *despre* ceva. Deci, deşi creierul din cuvă ar putea gândi propoziţia 'Sunt un creier intr-o cuvă', asta nu înseamnă că el gândeşte că ar fi un creier într-o cuvă. Noi, care nu suntem creiere într-o cuvă, putem avea acest gând deoarece suntem legaţi cauzal în mod potrivit de creierele din cuvă. Nu este destul să fii creier pentru a gândi despre creiere, nici să fii într-o cuvă pentru a gândi despre cuve.

S-ar putea încerca să se opună rezistenţă premisei lui Putnam prin respingerea teoriei sale cauzale. Dacă o teorie a referinţei teleologică sau a indicării (7.7) se dovedeşte a fi corectă, este mai puţin evident că premisa este adevărată. De exemplu, potrivit teoriei indicării, un gând se referă la trăsăturile lumii unui gânditor cu care este corelat în mod temeinic în condiţii normale. Se poate ca gândurile CUVĂ ale unui creier într-o cuvă să fie corelate, de fapt, cu cuve în condiţii normale. Problema ar viza condiţiile care nu sunt niciodată normale pentru un biet creier într-o cuvă. Deci el se poate gândi la cuve, dar niciodată veridic. Noi credem că nici teoriile indicării, nici cele teleo-semantice nu dau

descrierea corectă a referinţei pentru concepte precum CUVĂ, oricare ar fi celelalte succese ale lor. Aşadar, credem că premisa lui Putnam este, probabil, adevărată.

Totuşi, argumentul este greşit: concluzia nu decurge din premise. Putnam vrea să arate că un anumit gen de iluzie este imposibil. Dar tot ceea ce arată argumentul lui este că, dacă am avea o iluzie, noi nu am putea avansa niciodată ipoteza că, într-adevăr, am avea-o. Este ceea ce poate realistul – deci şi noi – să conceadă. Dar, din atare reflecţii despre ceea ce putem şi ceea ce nu putem gândi în diferite circumstanţe, reflecţii despre minţile noastre şi despre limbaj, nu urmează absolut nimic despre natura esenţială a lumii. A presupune altceva înseamnă *a accepta deja* că natura însăşi (în cazul de faţă, natura umană) nu este independentă de gândurile noastre. Nu este nimic în argumentul lui Putnam care să ameninţe realismul.

Următorul argument analog poate ajuta să facem această idee clară:

> Dacă totul ar fi roşu, nu ai putea gândi că este roşu.
> Deci nu s-ar putea ca totul să fie roşu.

Premisa este plauzibilă. Nu poţi avea gânduri despre proprietatea de a fi roşu fără conceptul de roşu; or, oamenii au nevoie să fie frapaţi de diferenţa dintre lucrurile roşii şi cele ne-roşii spre a introduce şi a susţine conceptul. Dar concluzia, în mod vădit, nu decurge din premisă.

2) Noi credem că avem structura unei teorii satisfăcătoare a limbajului consonantă cu realismul. Această încredere se bazează în mare măsură pe o teorie cauzală a referinţei. Putnam crede că încrederea nu este nimerită şi oferă argumentul menţionat mai sus spre a o dovedi. La baza lui se află o anumită imagine a situaţiei noastre referenţiale. Începem de la zero, închişi în minţile noastre, întrebându-ne cum de poate un gând să se prindă de obiecte exterioare nouă. Poate teoria cauzală să dea un răspuns? Potrivit lui Putnam, tot ceea ce face ea este să adăuge gânduri suplimentare *în minte*; de exemplu, gândul că *a* se referă la *x* în virtutea legăturii cauzale L. Ce face ca *acel* gând să se întindă în afara minţii pentru a „prinde" *x* şi legătura cauzală L? A presupune că se întâmplă acest lucru înseamnă a avea o „teorie magică a referinţei" (1981, p. 51) Înseamnă a presupune că putem ieşi în afara minţilor noastre şi putem avea o „vedere cu ochiul divin" [*„God's Eye View"*] a corespondenţei dintre semnele mentale şi lucrurile independente de minte (pp. 73-74).

Soluţia lui Putnam este una kantiană, ce face imediat accesibilă minţilor noastre lumea la care dorim să ne referim. El oferă următoarea formulă ca „metaforă" pentru poziţia sa: „mintea şi lumea împreună constituie mintea şi lumea" (p. xi). Iată cum o valorifică:

> „obiectele" şi mintea nu există independent de schemele noastre conceptuale. *Noi* decupăm lumea în obiecte atunci când introducem o schemă descriptivă sau alta (p. 52).

Aceasta este, încă o dată, ideea kantiană a impunerii asupra realităţii, idee pe care am respins-o deja (12.3). Putnam vorbeşte în manieră kantiană şi despre lucrurile-în-sine dar, în cele din urmă, pare a privi această vorbire ca „nonsens", chiar dacă este irezistibilă din punct de vedere psihologic (pp. 61-62, 83). Până acum, metafizica lui este ca şi cele discutate mai devreme în capitolul prezent. Totuşi, e diferită prin faptul că evită orice relativism interesant, lucru realizat cu ajutorul „principiului îngăduinţei", pe care îl vom critica mai târziu (15.4).

Imaginea care îl duce pe Putnam la această metafizică disperată este greşit orientată. Noi nu suntem închişi ermetic în închisoarea minţilor noastre, încercând să ne împingem gândurile afară printre gratiile percepţiei. Teoreticianul cauzalist nu crede că *gândul* nostru „*a* se referă la *x* în virtutea legăturii cauzale L" este cel care face ca *a* să se refere la *x*. Nu gândurile noastre despre legăturile cauzale, ci faptul că avem acele legături ne sudează gândurile de lume.

Putnam merge în direcţia greşită. Teoretizând despre limbaj, noi nu începem cu mintea incuiată şi inocentă; începem cu ceea ce ştim deja. Reflecţia asupra celei mai bune ştiinţe a noastre ne-a angajat faţă de multe entităţi din lume, in mare parte neanimată şi impersonală. Continuăm, în manieră naturalistă, să căutăm o explicaţie a acelei mici părţi de lume ce manifestă fenomenul referinţei: oamenii şi cuvintele lor. Rezultatul este o teorie fără statut special. Este, de bună seamă, *posibil* ca formularea teoriei să ducă la revizuirea concepţiilor noastre despre ceea ce există în alte domenii. Dar mari schimbări sunt improbabile: teoria e de mică întindere şi, pentru viitorul previzibil, are caracter de încercare. Este cu deosebire improbabil să ne schimbăm concepţia despre independenţa a ceea ce există faţă de teoreticieni şi teorii. Teoretizarea relaţiei dintre un gând sau o expresie şi un obiect nu cere *viziune cu ochiul divin* mai mult decât cere teoretizarea relaţiei dintre, să spunem, Margaret Thatcher şi Ronald Reagan.

În rezumat, respingem opiniile diferiţilor făcători ai lumii, evidenţiate în capitolul de faţă. Discuţia lor despre impunerea asupra lumii ar trebui să fie doar o metaforă: ideea că facem literalmente stele şi dinozauri cu limbajele sau teoriile noastre este ridicolă. Vorbirea lor despre lucrurile in sine dă iluzia unei constrângeri externe, fără realitate, asupra facerii lumii. Relativismul lor ia naştere din exagerarea diferenţelor dintre limbaje şi dintre teorii. În cele din urmă, metafizicile lor exemplifică, toate, o greşeală profundă: aceea de a infera cum este lumea dintr-o teorie a limbajului. Orice teorie a limbajului e mai puţin sigură decât majoritatea celor din ştiinţă şi simţul comun. Dacă o concepţie neplauzibilă despre lume este o consecinţă a unei teorii despre limbaj, atunci ar trebui să respingem fără ezitare acea teorie, şi nu să acceptăm consecinţa. Filosofia limbajului este exact locul greşit pentru a începe metafizica.

Lecturi recomandate

12.1

Cea mai accesibilă dintre prezentările metafizicii kantiene este *Prolegomena to Any Future Metaphysics* (1953; publicată pentru prima oară în 1783). **Marea sa operă este *Critique of Pure Reason* [Critica raţiunii pure] (1929; publicată pentru prima oară în 1781), dar foarte lungă şi foarte dificilă. Strawson, 1966, *The Bounds of Sense* este o relatare cât se poate de accesibilă a lecturii *Criticii.***

12.2

Cele mai de folos articole din Whorf, 1956, *Language, Thought, and Reality* pentru preocupările secţiunii de faţă sunt: „Science and Linguistics", „Languages of Logic" şi cel mai faimos text al său, „Language, Mind, and Reality". Pentru lecturi generale din Sapir şi Whorf, vezi recomandările bibliografice de la secţiunile 10.1-10.3.

12.3

Pentru lecturile privitoare la Kuhn şi Feyerabend, vezi recomandările pentru secţiunile 10.4 şi 10.5. Vezi, de asemenea, Laudan, 1990, *Science and Relativism.*

12.4

Cel mai bun loc pentru a găsi concepţiile lui Putnam este *Reason, Truth and History* (1981), în special capitolele 1-3. Opiniile lui au generat o furtună de răspunsuri. Lewis, 1984, „Putnam's Paradox" şi Sosa, 1993, „Putnam's Pragmatic Realism" sunt cu precădere utile. Vezi, de asemenea, numeroase articole în French, Uehling şi Wettstein, 1988, *Midwest Studies in Philosophy*, vol. XII, şi Clark şi Hale, 1994, *Reading Putnam.* De asemenea, Ludwig, 1992, „Brains in a Vat, Subjectivity, and the Causal Theory of Reference", Ebbs, 1992, „Skepticism, Objectivity, and Brains in Vats" şi Steinitz, 1994, „Brains in a Vat".

Pentru o minunat de antrenantă dezbatere a istoriei facerii lumii, vezi Stove, 1991, *The Plato Cult and Other Philosophical Follies.* Pentru critici mai detaliate în direcţiile textului, vezi Devitt, 1997, capitolele 12 şi 13 şi postfaţa, partea a IV-a.

13

STRUCTURALISMUL

„A fi om... înseamnă a fi structuralist."

(Hawkes, 1977, p. 15)

13.1. Introducere

O carte despre limbaj nu ar trebui să omită a lua în discuţie mişcarea extrem de influentă cunoscută ca *structuralism*, abordare a teoriilor cunoscute uneori cu numele de *semiotică* şi alteori de *semiologie*. Părţi ale discuţiei ar fi fost suficient de potrivite in fiecare dintre cele două părţi anterioare, ca şi in această parte. Am preferat totuşi să abordăm subiectul într-un singur capitol. Şi am situat capitolul aici, întrucât cea mai mare parte a entuziasmului generat de structuralism a venit nu din concepţiile sale despre limbaj, ci din ceea ce se crede că arată despre lume în general.

Termenul 'structuralism' se referă la o anumită abordare teoretică; pe scurt, este o abordare ce vede obiectul de studiu ca definit relaţional. 'Semiologia' şi 'semiotica' îşi au, ambele, rădăcinile în cuvântul grecesc pentru semn şi se referă la „ştiinţa semnelor". Primul termen a fost inventat de lingvistul elveţian Ferdinand de Saussure şi este preferat în Europa. Al doilea a fost inventat de filosoful american Peirce şi este preferat de vorbitorii de engleză. Pentru majoritatea scopurilor, cei trei termeni pot fi trataţi ca fiind echivalenţi: ştiinţa semnelor a fost gazda principală a demersului structuralist; şi tot ce a fost făcut sub semnul semioticii sau semiologiei a fost ori structuralist, ori profund influenţat de structuralism.

Este obişnuit să se vadă structuralismul ca fiind iniţiat de *Cursul de lingvistică generală* al lui Saussure, publicat postum in 1916. De mişcarea generală născută ca urmare a acestei lucrări, în special în Franţa, unde a dominat viaţa intelectuală, ne vom ocupa în prezentul capitol. Totuşi, ar trebui notat că o mişcare diferită, însă înrudită, cunoscută de asemenea ca structuralism, s-a născut independent în America. Ea a început cu Edward Sapir şi a devenit proeminentă prin opera lui Leonard Bloomfield, *Language* (1933), o piatră de hotar în lingvistica americană. Influenţa structuralistă este evidentă în gramatica generativă. Ideile structuraliste pot fi, de asemenea, găsite în mişcarea cunoscută sub numele de „formalismul rus", care a inceput la Moscova şi Sankt Petersburg, în timpul primului război mondial.

Saussure a văzut lingvistica ca fiind doar o parte a preocupărilor sale, căci presupunea existenţa a multe semne, altele decât cele lingvistice. Abordarea structuralistă pe care a găsit-o potrivită in lingvistică a fost proiectată în cultura umană în general. Structuralismul

a fost văzut ca un domeniu cuprinzând antropologie, teorie socială (marxism, în particular), psihologie (în special freudiană), crîtică literară, filosofie, istoria ideilor şi multe altele: structuralizarea a orice. Figurile-cheie ale mişcării au fost Claude Lévi-Strauss, Louis Althusser, Jacques Lacan, Roland Barthes şi, poate, Michel Foucault.

Concepţia relaţională despre lume a structuralismului este plauzibilă în lingvistică şi în ştiinţele sociale. Este rezonabil să credem, de exemplu, că în explicaţiile economice ne concentrăm pe relaţiile dintre agenţi şi pe constrângerile asupra activităţilor lor impuse de sistemul economic în care operează. Dar ce putem spune despre lumea ştiinţelor naturale, lumea naturală? Relaţiile sunt importante in ştiinţele naturale, dar la fel sunt şi obiectele însele. Obiectele naturale – în special oamenii şi produsele lor – stau în relaţii care privesc ştiinţele sociale şi, ca rezultat, le constrâng. Pentru a lua un exemplu banal, deşi ştiinţa economică poate – putem admite – să-şi permită să ignore diferenţele dintre diferiţi angajaţi şi dintre diferiţi patroni, ea nu-şi poate permite să ignore că oamenii trebuîe să mănânce. Ştiinţa economică a unei societăţi de agenţi care şi-ar putea obţine hrana prin fotosinteză, stând la plajă, ar fi – avansăm ipoteza – diferită de ştiinţa economică a societăţilor noastre. Aşadar, în vreme ce noi credem că există o validitate parţială şi limitată în concentrarea structuralistă asupra relaţiilor în ştiinţele sociale, chiar şi acolo se merge prea departe. Şi nu vedem vreun motiv pentru a exporta această idee în ştiinţele naturale.

„Post-structuralismul", ramura filosofică a „postmodernismului", s-a dezvoltat din structuralism. Cel mai celebru susţinător al său este Jacques Derrida, cel care a avansat ideea foarte influentă a „deconstrucţiei" unui text. Post-structuralismul este o mişcare radicală ce neagă posibilitatea semnificaţiei şi a adevărului obiective, distincţia dîntre investigarea raţională şi acţîunea politică, diferenţierea între semnificaţia literală şi cea metaforică şi încă multe altele. Este văzut de mulţi, în mod corect, credem noi, ca „respingând majoritatea pilonilor intelectuali fundamentali ai civilizaţiei apusene moderne" (Cahoone, 1996, p. 2). Nu ne vom ocupa de el, dar credem că principalele sale eşecuri rezultă din ceea ce preia de la structuralism: respingerea referinţei şi a realismului.

13.2. Lingvistica lui Saussure

1) Lingvistica lui Saussure reprezintă drumul către structuralism. Vom începe caracterizarea ei cu cea mai importantă teză avansată: un limbaj este constituit de *relaţiile sale interne*.

Un limbaj poate fi descompus într-un număr de unităţi elementare care apar şi reapar. Astfel, sunetul-tip [t] ar fi emis de trei ori in orice pronunţare a propoziţiei imediat precedente; litera-tip 't' apare tot de atâtea ori[1]. În virtutea a ce sunt sunetele sau literele de un anumit tip? Ne vom concentra asupra cazului sunetelor-tip, căci forma primară a unui limbaj este vorbirea, nu scrierea. Sunetele-tip sunt numite *foneme*. Deci chestiunea este: când sunt diferite sunetele reprezentanţi ai aceluiaşi fonem?

1. Cazul este mai interesant în limba engleză, în care numărul de apariţii al sunetelor-tip nu coincide cu numărul de apariţii al literelor-tip corespondente. În original, propoziţia în discuţie este „A language can be decomposed into a number of elementary units that appear and reappear". Aici sunetul-tip [t] apare de patru ori, in vreme ce litera-tip 't', de cinci ori (n.t).

Răspunsul natural este : când reprezentanţii împărtăşesc aceleaşi proprietăţi *acustice*, proprietăţi fizice ale undelor sonore. Saussure şi lingviştii care i-au urmat cred că fonemele nu pot fi definite astfel. Căci, pe de o parte, mediul fonetic al unui sunet afectează felul în care e pronunţat, deci şi proprietăţile sale acustice : [t] pronunţat la mijlocul unui cuvânt este diferit din punct de vedere acustic de [t] pronunţat la sfârşit. Pe de altă parte, vorbirea este un flux continuu ; ea nu este întreruptă în unităţi discrete. De exemplu, înălţimea - frecvenţa undelor sonore - este, în mod tipic, mai mare la femei decât la bărbaţi. Trebuie să existe unele limite, dar gradul de variaţie a semnalului fizic este considerabil.

Ce anume determină cantitatea de variaţie care poate fi tolerată ? Potrivit lui Saussure, sistemul lingvistic însuşi. Unele diferenţe sunt *marcate* : ele corespund unei diferenţe între semne. Altele nu sunt. În engleză, consoanele pot fi *vocalizate* : pronunţarea lor implică vibraţia rapidă a coardelor vocale, când aerul este expulzat prin ele. Fonemele [d] şi [t] diferă doar prin aceea că [d] este vocalizată, în vreme ce [t] nu este. Astfel, [bed] se distinge de [bet]. Dar nu orice limbă marchează diferenţele pe care le marchează engleza şi nici engleza nu marchează distincţiile altor limbi. Este un loc comun, de exemplu, că unele limbi asiatice nu marchează distincţia dintre [l] şi [r]. Deci sistemul lingvistic însuşi defineşte fonemele, întrucât el determină care dintre similitudinile fizice şi diferenţele dintre sunete sunt importante.

Această abordare a fonologiei s-a dezvoltat în „analiza binară a proprietăţilor". Ideea esenţială este de a defini fonemele ca mănunchiuri de trăsături articulatorii : proprietăţi precum vocea (coarde vocale vibratorii faţă de coarde vocale nonvibratorii), nazalitatea (pasaje nazale deschise faţă de pasaje nazale închise), poziţia frontală faţă de poziţia retrasă a limbii, poziţia ridicată faţă de poziţia coborâtă a limbii ş.a.m.d. Proprietăţile respective sunt binare : ele sunt sau nu prezente. Acest lucru implică ignorarea unor aspecte ale procesului de pronunţie (de exemplu, există multe poziţii diferite ale limbii clasificate ca frontale), în vreme ce altele sunt scoase în evidenţă. Sistemul lingvistic îşi joacă rolul in determinarea proprietăţilor care trebuie evidenţiate. Astfel, rotunjirea faţă de nerotunjirea buzelor constituie o diferenţă care contează in engleza standard (între [cot] şi [caught], de pildă), dar nu şi în câteva dialecte regionale americane. Contrastele marcate de sistemul lingvistic determină care trăsături articulatorii sunt relevante pentru definirea fonemelor.

O idee centrală a structuralismului a fost extinderea acestei abordări a definirii fonemelor la *toate* categoriile teoriei lingvistice : extinderea ei de la nivelul fonetic şi fonologic la cele morfologic, sintactic şi semantic. Contribuţia lingvistică a fiecărui element este dată de *diferenţele lui faţă de alte elemente* ale limbii ; „fiecare termen lingvistic îşi derivă valoarea din opoziţia faţă de toţi ceilalţi termeni" (Saussure, 1966, p. 88). Acest lucru exemplifică demersul lingvistic. O entitate lingvistică este definită nu prin ceea ce este în sine - nu prin proprietăţile sale intrinseci -, ci prin relaţiile întreţinute de ea într-o *structură* :

> că lumea este constituită din relaţii mai degrabă decât din lucruri constituie primul principiu al acelui mod de gândire care poate fi numit pe bună dreptate „structuralist" (Hawkes, 1977, pp. 17-18).

În aplicarea la cuvinte a demersului structuralist, Saussure distinge două tipuri de relaţii pe care cuvintele le au între ele : *sintagmatice* şi *asociative* sau *paradigmatice*.

Relaţiile sintagmatice sunt cele pe care un cuvânt le are cu alte cuvinte, de regulă în alte categorii sintactice, cu care poate fi pus laolaltă în şiruri bine formate, numite *sintagme*. Astfel, relaţia dintre 'Zanzibar' şi 'explodează' este sintagmatică; cele două pot fi puse împreună spre a alcătui o sintagmă, în cazul de faţă o propoziţie, 'Zanzibar explodează'. Relaţiile paradigmatice sunt cele pe care un cuvânt le are cu alte cuvinte care sunt posibile alternative pentru el in şirul bine format, altfel spus, cuvinte ce i-ar putea fi substituite. Relaţia dintre 'explodează' şi 'aprobă' este paradigmatică; cel din urmă cuvânt l-ar putea substitui pe primul în propoziţia de mai sus.

Ideea că relaţiile sintagmatice şi paradigmatice constituie şi *epuizează* semnificaţia unui cuvânt constituie pilonul central al structuralismului. Semnificaţia este determinată în întregime de rolul unui termen într-un limbaj. Astfel, afirmă Culler, nu este nimic în plus în semnificaţia lui 'maro' faţă de aceste relaţii; conceptele noastre de culoare „nu sunt decât produsul sau rezultatul unui sîstem de distincţii" (1976, p. 25).

> Limbajul este un sistem de termeni interdependenţi în care valoarea fiecărui termen rezultă numai din prezenţa simultană a celorlalţi... (Saussure, 1966, p. 114).

Din perspectiva noastră, aici se află caracteristica cea mai surprinzătoare şi mai susceptibilă de obiecţii a structuralismului, intrucât *omite referinţa*. Este un fapt esenţial pentru semnificaţia lui 'maro' că se referă la obiecte maro. Relaţiile unui cuvânt cu alte cuvinte în limbaj – relaţiile *interne* – pot fi adesea importante pentru semnificaţia lui; de exemplu, relaţia dintre 'pediatru' şi 'doctor'. Dar relaţiile unui limbaj cu lumea nonlingvistică – relaţiile sale *externe* – sunt întotdeauna importante. Vom reveni la critica acestei chestiuni în secţiunea următoare.

2) A doua caracteristică importantă a lingvisticii luî Saussure este concepţia sa *holistică* despre limbaj. *Toate* relaţiile sintagmatice şi paradigmatice ale unui cuvânt intervin în semnificaţia lui. Semnificaţia fiecărui cuvânt este definită nu doar prin relaţiile cu alte câteva cuvinte, ci şi prin locul lui în întreaga structură. Faci cea mai mică modificare în acea structură şi semnificaţia cuvântului se schimbă. Astfel, Philip Pettit, în comentariul său despre structuralism, scrie despre relaţiile paradigmatice:

> Dacă un cuvânt a pierdut unele atare relaţii ori dacă a dobândit altele, el îşi va pierde vechea identitate formală: ...va deveni un... cuvânt diferit (1977, p. 9).

Rezultă de aici că introducerea unui termen nou într-un limbaj schimbă toţi termenii. Şi nici nu se pune problema ca termenul nou „să aducă o semnificaţie cu el". Nu putem să născocim un termen, să-i dăm o semnificaţie şi să-l adăugăm pur şi simplu la limbaj, cu semnificaţia lui. Nu putem lua cu împrumut un cuvânt străin, cu semnificaţia lui; o dată împrumutat, vechea lui semnificaţie este irelevantă:

> El există numai prin relaţiile sale – şi prin opoziţie – cu cuvintele asociate cu el, la fel ca oricare alt semn veritabil (Saussure, 1966, p. 22).

Acest holism extrem este o consecinţă directă a ignorării referinţei. Este cu atât mai izbitor pentru noi, care am admis asumpţia fregeană că proprietatea unui cuvânt de a se referi la ceva într-un anumit fel – modul lui de referinţă – îi epuizează semnificaţia. Căci, conform asumpţiei fregeene, semnificaţia unui cuvânt acoperit de o teorie descriptivă va fi dependentă de relaţiile lui cu *doar* alte *câteva* cuvinte; iar semnificaţia unui cuvânt acoperit de o teorie cauzală nu va fi dependentă de *nici* un alt cuvânt (capitolele

4 şi 5). Oricum ar fi, nu avem holism. Dacă abandonăm asumpţia fregeană, dar păstrăm mai departe un loc pentru referinţă în semnificaţia unui cuvânt, obţinem teoria cu doi factori (9.4). Ceea ce tocmai am spus se va aplica la factorul referenţial al semnificaţiei unui cuvânt. Numai factorul său de rol funcţional, care nu determină referinţa, ar putea fi holist. Deci holismul ar putea infecta numai unul dintre factorii semnificaţiei.

3) Alături de concepţia că un limbaj este constituit de relaţiile sale interne merge concepţia că limbajul este un sistem *autonom*, ce trebuie explicat exclusiv in propriii săi termeni, fără nici o referire la ceva din afara structurii sale:

> Structura este *autoregulatoare* in sensul că nu face apel la nimic din afara ei... Transformările acţionează in sensul „închiderii" sistemului faţă de referinţa la alte sisteme. Un limbaj... nu-şi construieşte formaţiunile de cuvinte prin referire la tiparele „realităţii", ci pe baza propriilor reguli interne şi autosuficiente (Hawkes, 1977, pp. 16-17).

Limbajul se „defineşte pe sine" [*„self-defining"*] şi se „conţine pe sine" [*„self-contained"*] (p. 26).

În această privinţă, analogia des folosită de către Saussure cu jocul de şah este instructivă:

> La şah, ceea ce este extern poate fi separat relativ uşor de ceea ce este intern... Tot ceea ce are de-a face cu sistemul său de reguli este intern (Saussure, 1966, pp. 20).
>
> Dar, aşa cum jocul de şah constă in intregime în combinaţia diferitelor piese de şah, limbajul este caracterizat ca un sistem bazat în întregime pe opoziţia dintre unităţile sale concrete (p. 107).

Saussure are în mod clar dreptate cu privire la autonomia jocului de şah. Noţiunea de şah este definită numai *în interiorul* regulilor de şah; nu are conţinut independent de sistemul de reguli. Schimbă regulile relevante - ca, de exemplu, în şahul „blitz", care permite ca regele să fie luat - şi vei schimba sau elimina şahul.

Şahul este, într-adevăr, un bun model pentru concepţia saussuriană asupra limbajului, dar este unul slab pentru limbajul însuşi, aşa cum vom arăta (13.3).

4) Dacă elementele unui limbaj depind de sistemul lingvistic, este clar că lingvistica trebuie să se ocupe de sistemul insuşi. Structuralistul nu este, prin urmare, interesat în mod particular de actele lingvistice. Nici o mulţime de acte nu poate fi mai mult decât o reflexie parţială şi inexactă a sistemului. Saussure distinge sistemul lingvistic pe care îl studiază, *langue*, de manifestările sale în comportamentul vorbitorilor, *parole*. Distincţia este un strămoş al mult discutatei dihotomii chomskyene dintre competenţă şi performanţă (6.1).

5) Dacă studiul se face pe un sistem care se conţine pe sine, atunci este anistoric. Cum s-a născut sistemul nu ne interesează aici. Astfel, Saussure s-a distins de predecesorii săi prin susţinerea importanţei unei abordări *sincronice* în lingvistică. Saussure nu a negat un loc pentru lingvistica diacronică, dar a insistat să rămână clar separată de cea sincronică. Mai mult, el a crezut că „punctul de vedere sincronic predomină" (p. 90). Istoria creează interrelaţiile şi structurile ce constituie sistemul. Cu toate acestea, istoria acestei creaţii este irelevantă pentru înţelegerea sistemului. Astfel, felul în care engleza a ajuns să marcheze diferenţa dintre [t] şi [d], dar nu şi pe cea dintre [l] de la mijlocul cuvântului şi de la finalul cuvântului nu are nici o consecinţă asupra lingvisticii sincronice. Ceea ce contează este doar că o diferenţă e parte a structurii, in vreme ce cealaltă nu este.

13.3. Respingerea referinţei

Respingerea referinţei este esenţială pentru concepţia relaţională, holistică şi autonomă despre limbaj, definitorie pentru structuralism. Să ne ocupăm acum de această respingere.

La prima vedere, poate părea că structuralistul nu ia notă de referinţă. Căci el vede un semn ca o entitate compozită, alcătuită din *semnificant*, cel care semnifică, şi *semnificat*, cel care este semnificat. Totuşi, semnificatul nu este un referent independent de limbaj. Mai degrabă este un *concept* a cărui natură este în întregime determinată de relaţiile interne cu limbajul, de relaţiile sintagmatice şi paradigmatice ale limbajului. Astfel, sistemul lingvistic se impune asupra gândirii:

> Gândirea noastră - în afară de exprimarea ei în cuvinte - este doar o masă fără formă şi indistinctă [...]; fără ajutorul semnelor nu am fi capabili să facem o distincţie clară şi consistentă între două idei. Fără limbaj, gândirea este o nebuloasă vagă, necartografiată. Nu există idei preexistente şi nimic nu este distinct înainte de apariţia limbajului (Saussure, 1966, pp. 111-112).

Am respins deja ideea structuralistă când l-am discutat pe Whorf (10.2-10.3).

Discuţia despre concepte nu trebuie, de bună seamă, să implice negarea referinţei, dacă un concept este socotit a fi ceva care *determină* referinţa. Ar însemna să-l tratăm ca pe noţiunea noastră de *sens* (urmându-l pe Frege) (2.6). Totuşi, nu există în Saussure vreo sugestie la acest rol pentru semnificat. Într-adevăr, respingerea de către el a referinţei este clară, chiar dacă mai mult implicită decât explicită. Aşa cum arată Fredric Jameson în examinarea critică pe care a intreprins-o,

> Evidenţierea [în lingvistica saussuriană a relaţiei dintre semnificant şi semnificat] a tins... să excludă orice considerare a lucrului însuşi, a obiectului de referinţă din „lumea reală" (1972, pp. 105-106).

Iar unul dintre structuralişti a fost complet explicit:

> Cuvântul 'câine' există şi funcţionează în structura limbii engleze fără referinţă la existenţa reală a vreunei creaturi cu patru picioare care latră (Hawkes, 1977, p. 17).

Din perspectiva noastră, respingerea referinţei face ca structuralismul să fie fundamental imposibil. Căci referinţa este o noţiune esenţială în teoria limbajului emisă de noi. După respingerea ei, trebuie să urmeze şi respingerea existenţei unui loc pentru o noţiune a adevărului în lingvistică.

Putem scoate în evidenţă principala bază pentru acuzaţia de neplauzibilitate prin evidenţierea analogiei favorite a structuraliştilor: şahul. Căci şahul este ca un limbaj *aşa cum îl vede structuralistul*, dar diferă semnificativ de limbaj *aşa cum este el în realitate*.

(i) Şahul este un joc. Este ceva pe care il tolerăm „pentru divertisment". Este „valoros în sine". Nici unul dintre aceste lucruri nu este adevărat cu privire la limbaj. Limbajul are mult de-a face cu viaţa în general: el exprimă gânduri ce aduce explicaţii pentru comportament şi ne informează despre lume (1.2). Rostul său nu este doar de a ne distra, ci de a promova scopurile nonlingvistice. Un joc de cuvinte nu constituie comunicare. Noţiunea teoretică fundamentală în surprinderea diferenţei este referinţa, adică tocmai noţiunea pe care structuralistii o ignoră. Piesele de şah şi mutările la şah nu se referă la lume. Nici o consideraţie din afara jocului nu poate valida sau submina nimic dîn cadrul

jocului. Dimpotrivă, simbolurile lingvistice se referă la lume şi sunt deschise evaluării externe; cel mai însemnat lucru e că ele pot fi adevărate sau false.

(ii) Respingerea referinţei şi holismul ce rezultă de aici fac dificilă o descriere naturală a datelor despre dezvoltarea limbajului. Entităţile lingvistice nu pot fi identificate între sisteme diferite. Dar atunci cum putem explica achiziţia limbajului? Vrem să spunem că un copil începe prin a învăţa un vocabular minimal şi câteva reguli sintactice rudimentare. Copilul continuă să-şi extindă vocabularul, să-şi revizuiască şi să-şi extindă regulile. Conform tabloului structuralist al limbajului, nu putem spune aşa ceva. Vocabularul rămâne constant, în ciuda schimbărilor din sistem. De fiecare dată când copilul schimbă sistemul, *totul se schimbă*. Învăţarea limbajului nu poate fi reprezentată ca un proces cumulativ.

(iii) Ceea ce e valabil pentru dezvoltare este valabil şi pentru schimbarea lingvistică. Să luăm în considerare cea mai simplă schimbare, împrumutul lexical. Este natural să afirmăm că un cuvânt este împrumutat, deoarece semnificaţia lui acoperă un gol în limbaj. Nu de puţine ori, acel gol va fi referenţial: termenul împrumutat va numi un gen natural sau un artefact întâlnit recent de către vorbitorii limbajului ce ia cu împrumut. Structuralişti nu pot da sens nici unui element al acestei afirmaţii. Dezbaterea cu privire la „goluri" este subversivă la adresa ideii că limbajul este un sistem autonom şi complet. A acoperi un gol printr-un împrumut implică faptul că semnificaţia poate fi constantă în trecerea de la un sistem la altul.

(iv) Traducerea este, cu siguranţă, misterioasă din perspectivă structuralistă. Dacă semnificaţiile sunt determinate în întregime de relaţii din interiorul unui sistem lingvistic, cum pot elementele unei structuri să fie echivalente cu elementele alteia? Ce anume ar putea face o traducere – o potrivire a elementelor uneia cu elementele celeilalte – să fie mai bună decât alta? (Structuralişti tind să accepte că traducerea este adesea dificilă, dar nu imposibilă: Saussure, 1966, p. 116; Culler, 1976, pp. 21-22.)

Ce îi împinge pe structuralişti la respingerea neplauzibilă a referinţei? Ei nu sunt foarte expliciţi în această privinţă, dar am descoperit două posibile motive.

Mai întâi, ei par a gândi că *arbitrarietatea* semnelor lingvistice vorbeşte împotriva referinţei. Astfel, Jameson avansează ideea conform căreia construcţia semnului (= semnificant + semnificat)

> distruge... aprehensiunea limbajului ca nume şi numire. Nu mai poate fi vorba despre o astfel de relaţie intrinsecă o dată ce caracterul complet arbitrar al limbajului a fost făcut clar (1972, p. 30).

Să avem în vedere, de asemenea, felul în care structuralişti se mişcă, în mod tipic, direct de la arbitrarietate la concepţia relaţională:

> Faptul că semnul este arbitrar... înseamnă că cere o analiză anistorică... De vreme ce semnul nu are nicî un nucleu necesar care trebuie să persiste, el trebuie definit ca o entitate relaţională, în relaţiile sale cu alte semne (Culler, 1976, p. 36).

Această mişcare ar fi potrivită numai dacă arbitrarietatea ar submina referinţa. Dacă referinţa rezistă, nu este nevoie ca semnul să fie definit numai prin relaţiile sale interne.

Ce are arbitrarietatea de-a face cu referinţa? Întrebuinţarea de către Jameson a termenului 'intern' este un indiciu. Structuralişti par a crede că unica teorie posibilă a referinţei este o teorie naivă a imaginii. Dacă semnele ar fi „imagini" ale lucrurilor, atunci – se argumentează – ele nu ar putea fi arbitrare: ar fi constrânse de felul în care

sunt lucrurile. Dar semnele sunt arbitrare. Aşadar, nu sunt „imagini". Prin urmare, referinţa trebuie respinsă. O astfel de direcţie de gândire pare necesară pentru a da sens remarcelor structuraliste privind referinţa. Să luăm un pasaj revelator:

> Caracteristica generală a acestei relaţii este... arbitrarîetatea. Nu există nici o „potrivire" necesară în legătura dintre sunet-imagine sau semnificantul 'copac', conceptul sau semnificatul pe care îl implică şi creşterea reală din punct de vedere fizic a copacului. Cuvântul 'copac', pe scurt, nu are nici un fel de calităţi „naturale" sau „proprii copacilor" [*„tree-like"*]... (Hawkes, 1977, p. 25).

Greşeala este evidentă aici. Referinţa nu depinde de imagine, după cum arată orice teorie cauzală. Arbitrarietatea şi referinţa sunt perfect compatibile.

În al doilea rând, este propus un argument impotriva referinţei în forma unei observaţii curioase şi exagerate a lui Culler privind învăţarea semnificaţiei lui 'maro' (1976, pp. 24-26). Se pretinde că persoana respectivă nu poate fi învăţată prîn prezentarea de obiecte maro.

> Numai când a sesizat relaţia dintre maro şi alte culori va începe el să înţeleagă ce este maroul (p. 25).

Puţin mai târziu Culler afirmă că:

> Semnificaţii termenilor pentru culori nu sunt decât produsul sau rezultatul unui sistem de distincţii (p. 25).

Aşadar, semnificatul acelor termeni nu include referinţa lor.

Totul merge prost în argumentul acesta. Mai întâi, premisa despre învăţare trebuie acceptată cu precauţie. Conceptul de maro, deci şi cuvântul care îi corespunde, nu ar fi, probabil, dobândit de un organism ce nu poate discrimina intre maro şi alte culori (11.4). Dar împrumutul referinţei deschide, cel puţin, posibilitatea ca 'maro' să poată fi învăţat fără abilitatea de a face acele discriminări. În al doilea rând, chiar dacă este necesar să deosebim maro de alte culori pentru a învăţa 'maro', nu rezultă că 'maro' nu are referent. Într-adevăr, chiar dacă este necesar să învăţăm alţi termeni pentru culori pentru a învăţa 'maro', nu rezultă că 'maro' nu are referent. Nici nu ar rezulta că legătura referenţială ar fi dependentă de alţi termeni pentru culori înfăţişaţi in procesul de învăţare. Ceea ce se cere pentru a învăţa referinţa inseamnă ceva; ceea ce este referinţa înseamnă altceva.

Rezumând, respingerea structuralistă a referinţei nu este bine fondată şi e complet neplauzibilă.

13.4. Respingerea realismului

Respingerea referinţei nu numai că duce la o teorie neplauzibilă a limbajului, dar are şi consecinţe foarte grave pentru metafizică. Ea încurajează antirealismul.

Referinţa constituie legătura dintre limbaj şi realitatea independentă. Neagă referinţa şi probabil că realitatea va deveni problematică. Într-adevăr, cum s-ar putea ca, la urma urmei, realitatea să fie relevantă pentru un sistem *autonom*? Jameson scoate cu pricepere în evidenţă această „contradicţie din sânul structuralismului":

> Conceptul său de semn interzice orice cercetare a realităţii de dincolo de el, menţinând, în acelaşi timp, vie noţiunea unei astfel de realităţi prin considerarea semnificatului ca un concept *a* ceva (1972, p. 106).

Soluţia structuralistă este de a lua sistemul limbajului drept creator al propriei realităţi, un exemplu de ceea ce am numit „facerea lumii".

> Limbajul... nu permite apeluri individuale, unitare la o „realitate" de dincolo de sine. În cele din urmă, el constituie propria sa realitate (Hawkes, 1977, p. 26).

> Scrierea... poate fi văzută drept *cauză pentru înfiinţarea unei noi realităţi* (p. 149).

Luat literal, acest mod de a vorbi despre puterea limbajului asupra lumii pare misterios şi inexplicabil, dacă nu chiar absurd. Luat metaforic, pare a nu ne lăsa cu nici un fel de lume (*cf.* 12.3). Desigur, o lume creată astfel nu poate fi lumea realiştilor, de „obiecte existente independent" (Hawkes, 1977, p. 17).

Discuţiile structuraliste în privinţa realităţii au mai multe trăsături neatrăgătoare de un tip deja criticat în ultimele două capitole.

În primul rând, antirealismul devine comod printr-o plasare rapidă de la vorbirea despre dependenţa de limbaj a teoriilor la vorbirea despre dependenţa de limbaj a realităţii (12.2-12.3):

> De vreme ce [limbajul]... constituie mijlocul nostru caracteristic de a ne întâlni şi a ne descurca faţă de lumea de dincolo de noi, probabil putem spune că el constituie caracteristica structurii umane. De aici este doar un mic pas până la argumentul că poate constitui, de asemenea, structura caracteristică a realităţii umane (Hawkes, 1977, p. 28).

Un pas mic, de bună seamă! Constituirea teoriilor despre lume este cu totul altceva decât constituirea lumii.

În al doilea rând, metafizica structuraliştilor reprezintă o formă de kantianism. Un aspect al ei este deja vizibil: lumea pe care o cunoaştem este una creată, construită etc. de limbajul nostru. Este asemenea lumii kantiene a aparenţelor. Cred structuraliştii, de asemenea, într-o lume independentă de cunoaşterea noastră, o lume a lucrurilor-în-sine (12.1)? Aşa s-a afirmat:

> Toţi structuraliştii: Lévi-Strauss, cu ideea sa de natură, Barthes, cu sensibilitatea lui pentru chestiuni sociale şi ideologice, Althusser, cu simţul său pentru istorie, *tind* să presupună, dincolo de însuşi sistemul semnelor, un gen de realitate ultimă care, incognoscibilă sau nu, serveşte ca cel mai îndepărtat obiect de referinţă al lui (Jameson, 1972, pp. 109-110).

Astfel, realitatea independentă devine misterioasă şi inaccesibilă, cu greu putând fi menţionată fără ghilimele de distanţare; „un haos inform despre care, întâi de toate, nu se poate vorbi" (p. 33). Aşa ceva e complet inacceptabil (12.3-12.4).

În al treilea rând, metafizica structuraliştilor se aseamănă celei a lui Whorf şi Kuhn, fiind relativistă (12.2-12.3). Este un rezultat inevitabil al concepţiei că sistemul semnelor e atât autonom, cât şi creator al propriei realităţi. Aşa cum schimbăm culturi şi, în consecinţă, sisteme, schimbăm şi lumi.

> Toate societăţile îşi construiesc *propriile* realităţi în acord cu principiile mentale sau psihologice care determină forma şi funcţia [...]; ele le proiectează apoi în mod ascuns asupra a ceea ce ar putea fi lumea reală de fapt [...]; aşa procedează *toate* societăţile, nu doar cele „primitive" sau „sălbatice" (Hawkes, 1977, p. 56).

Adăugând relativismul la cele două teze kantiene, structuraliştii dau un alt exemplu de constructivism.

În fine, structuraliştii exemplifică greşeala pe care am subliniat-o pe tot parcursul acestei părţi a cărţii: greşeala de a încerca să derive o concepţie despre lume dintr-o teorie a limbajului (11.4, 12.1). Aici se află cauza profundă a metafizicii lor obscure şi neplauzibile. Procedura corectă, am argumentat, este să începem cu o concepţie despre lume şi să încercăm să derivăm o teorie a limbajului. Iar concepţia plauzibilă despre lume cu care trebuie să se înceapă este realismul.

Lecturi recomandate

Saussure, 1966, *Course in General Linguistics* (publicat pentru prima oară in 1916) este *locus classicus* pentru lingvistica structuralistă şi este uşor de lecturat. Barthes, 1967, *Elements of Semiology* este o lucrare clasică de dată mai recentă. Aarsleff, 1982, *From Locke to Saussure* constituie o trecere în revistă adecvată a ideilor ce duc la structuralism. Lyons, 1981, *Language and Linguistics*, pp. 219-23, reprezintă un rezumat plăcut al ideilor principale. Vezi, de asemenea, Culler, 1976, *Saussure*, Holdcroft, 1991, *Saussure* şi Thibault, 1997, *Re-Reading Saussure.* Akmajian, Demers şi Harnish, 1979, *Linguistics*, are o bună introducere la ideile de bază ale fonologiei.

Aproape toate lucrările figurilor-cheie ale constructivismului contemporan sunt foarte dificile. Eco, 1984, *Semiotics and the Philosophy of Language* este in general recunoscută ca o operă clasică. Printre comentatori, Hawkes, 1997, *Structuralism and Semiotics*, în particular capitolele 1 şi 2, este cel mai bun punct de plecare. Conţine o bibliografie excelent adnotată. Vezi şi Jameson, 1972, *The Prison-House of Language* şi Pettit, 1977, *The Concept of Structuralism.*

Scrierile lui Derrida sunt voluminoase şi obscure. *The Archeology of the Frivolous* (1980) este un exemplu, tratând filosofia în maniera sa obsedantă. Norris, 1982, *Deconstruction* e o introducere relativ clară la acest subiect. Vezi, de asemenea, Wood, 1992, *Derrida : A Critical Reader.*

Searle este un critic tranşant al post-structuralismului. Vezi în special dezbaterea pe marginea deconstrucţiei: Derrida, 1977a, „Signature Event Context"; Searle, 1977, „Reiterating the Differences: A Reply to Derrida"; Derrida, 1977b, „Limited Inc abc..."; Searle, 1983b, „The World Turned Upside Down"; Searle şi Mackey, 1984, „An Exchange on Deconstruction".

Sturrock, 1979, *Structuralism and Since* reprezintă o introducere utilă în opera figurilor importante ale structuralismului şi post-structuralismului. Kearney, 1994, *Modern Movements in European Philosophy* este un sinoptic scurt, relativ limpede şi moderat măgulitor. Eagleton, 1983, *Literary Theory* conţine material excelent despre locul semioticii în teoria literară. Cahoone, 1996, *From Modernism to Post-Modernism* este o colecţie vastă de studii. Sarup, 1993, *An Introduction to Poststructuralism and Postmodernism* e o introducere relativ clară la această mişcare, dar îmbrăţişează necritic caracterul ei profund antirealist şi antiştiinţific.

PARTEA A V-A

LIMBAJ ŞI FILOSOFIE

14

FILOSOFIA PRIMĂ

14.1. Filosofia naturalizată

În partea a IV-a ne-am ocupat de relaţia dintre studiul limbajului şi problema realismului. Acum ne preocupă relaţia dintre studiul limbajului şi filosofie.

Filosofii pun multe întrebări dificile. Printre cele mai dificile sunt întrebările despre filosofia însăşi. Ce este aceasta? Răspunsul nostru trebuie să reflecte o temă majoră a cărţii: naturalismul. Noi pledăm pentru *filosofia naturalizată*.

Filosofia, spunem noi, nu este o disciplină *a priori*. Rezultatele ei nu alcătuiesc un corp de cunoaştere contra căruia „clasele de jos" să fie testate. Nu este o poliţie intelectuală. Este empirică şi falibilă. Filosofia are continuitate in relaţia cu ştiinţa. Dar este mult mai puţin sigură decât simţul comun şi ştiinţa matură.

Pe scurt şi in linii mari, putem divide rolul filosofiei în trei:

(1) Sarcina fundamentală a filosofiei este de a reflecta asupra rezultatelor investigaţiilor din ştiinţele particulare şi de a le integra pentru a da o viziune coerentă generală despre universul şi locul nostru în cadrul lui.
(2) Filosofia este preocupată de anumite probleme ale ştiinţelor particulare, de exemplu, ale fizicii, biologiei, psihologiei şi matematicii. Aceste probleme apar în cele mai speculative şi mai dificile din punct de vedere conceptual părţi ale ştiinţelor.
(3) Unele ştiinţe sau arii ale ştiinţelor aparţin în mod tradiţional filosofiei, în unele cazuri, dar sigur nu în toate, întrucât nu sunt îndeajuns de mature pentru a sta pe propriile picioare: epistemologia, logica, morala, politica şi estetica. (Mărturisim că avem doar o idee foarte vagă despre cum îşi pot face loc unele dintre ele în cadrul perspectivei noastre naturaliste.)

Discuţia noastră din partea a II-a cu privire la semnificaţia şi referinţa cuvintelor intră, în bună măsură, în (3). Dezbaterea privind sintaxa şi partea a II-a în întregime intră în majoritate în (2). Totuşi, partea a III-a exemplifică, de asemenea, preocupările integratoare ale lui (1). Ele domină partea a IV-a.

Concepţia noastră naturalistă în privinţa filosofiei stă la baza tuturor acestor discuţii. Este o concepţie controversată. Nu este cazul în lucrarea de faţă să încercăm o justificare minuţioasă a naturalismului, dar putem spune câte ceva în apărarea lui.

Până la un punct, cartea însăşi este o apărare. O teorie a filosofiei, ca oricare altă teorie, ar trebui judecată în funcţie de rezultatele ei. Am schiţat în prezenta lucrare

câteva dintre rezultatele naturalismului. Sperăm că am pus bazele unei descrieri coerente şi plauzibile a limbajului. Dacă am reuşit, avem un argument pozitiv pentru filosofia naturalizată.

Un aspect esenţial al apărării unei teorii îl reprezintă critica rivalilor ei. Aceasta va fi preocuparea restului cărţii. Alegerea filosofiilor rivale ce vor fi discutate şi tratarea lor ca atare sunt influenţate de tema dominantă a cărţii: limbajul. Aşadar, ne vom ocupa cu deosebire de rivalii care leagă filosofia, într-un fel sau altul, de studiul limbajului. Şi vom continua să teoretizăm în legătură cu limbajul şi cu relaţiile lui cu alte probleme chiar ocupându-ne de problema generală privind natura filosofiei.

În capitolul de faţă vom lua în considerare unele forme ale filosofiei prime, o filosofie considerată independentă din punct de vedere conceptual şi evidenţial de gândirea empirică ştiinţifică (12.1). Mare parte din istoria filosofiei este istorie a filosofiei prime. Vom începe cu forma ei tradiţională, în special aşa cum este ea exemplificată într-o problemă care credem că provine din una lingvistică: problema „unul-peste-mulţi" [*„one-over-many"*]. Vom lua apoi în considerare câţiva filosofi ce resping filosofia naturalizată într-un mod mai puţin direct. Ei afirmă că părţile importante ale cunoaşterii umane – părţi interesate de oamenii înşişi – sunt aştiinţifice. O astfel de cunoaştere nu este mai rea decât cea ştiinţifică; este doar ireductibil diferită. Psihologia populară şi lingvistica populară au un statut special in afara ştiinţei.

14.2. Filosofia primă tradiţională. Problema „unul-peste-mulţi"

Adoptarea filosofiei prime a fost naturală pentru tradiţia raţionalistă. Căci, potrivit acestei tradiţii, cunoaşterea în general este *a priori*: raţionaliştii credeau că adevărurile importante despre oameni şi despre univers pot fi descoperite prin reflecţie şi raţiune. Cu toate acestea, interesant este faptul că aceeaşi poziţie a fost adoptată de tradiţia rivală, a empirismului. Empiriştii credeau că toate cunoştinţele despre lume sunt derivate, în cele din urmă, din experienţa perceptuală. Există, prin urmare, o tensiune între poziţia lor filosofică şi concepţia lor despre cunoaştere. Cum poate metoda *a priori* pe care au practicat-o în filosofie să ducă la cunoaştere dacă întreaga cunoaştere este empirică? Tensiunea nu a fost niciodată înlăturată în mod satisfăcător. Răspunsul preferat era de a vedea filosofia ca dând adevăruri *analitice*. Uneori, ele erau socotite a fi propoziţii adevărate doar în virtutea semnificaţiei lor; alteori, propoziţii reductibile prin definiţie la adevăruri logice. Oricum, răspunsul prezintă problema că pare să trivializeze filosofia. Însă filosofia nu pare a fi trivială, şi în special nu celor care o practică. Iar în legătură cu una dintre aceste idei ale analiticităţii, am argumentat că nici o propoziţie nu este, de fapt, adevărată numai în virtutea semnificaţiei ei (5.6).

Am menţionat deja una dintre preocupările majore ale filosofiei prime tradiţionale: scepticismul (12.1, 12.4). Reflecţiile *a priori* asupra a ceea ce este cerut pentru cunoaştere – reflecţiile epistemologice – obişnuiesc întreaga cunoaştere să pară deschisă îndoielii. Cum, se întreba Descartes, ar putea el fi sigur până şi de faptul că stă lângă foc? Poate că simţurile îl înşelau. Poate că visa. Poate că un demon înşelător îl făcea să creadă în mod greşit că stă lângă foc. Încercările de a rezolva problema au dus, de regulă, la o metafizică antirealistă neplauzibilă şi misterioasă; metafizica lui Kant este un exemplu faimos în acest sens (12.1, 12.3). Fie şi numai consecinţele neplauzibile ale

tratamentului pe care filosofia primă l-a dat scepticismului ar putea sta împotriva acestei abordări. Totuşi, cel mai grav, în ciuda ajutorului sistemelor metafizice menite să dea o soluţie la problema sceptică, filosofia primă nu a adus niciodată o soluţie convingătoare. Am argumenta că abordarea ar trebui să fie abandonată în favoarea celei naturaliste. Naturalismul nu rezolvă problema sceptică, ci o lasă la o parte ca fiind neinteresantă; este o problemă considerată de nerezolvat.

Ceea ce vom discuta constituie o altă problemă centrală a filosofiei prime tradiţionale: problema unul-peste-mulţi. Este evident că lumea e plină de lucruri individuale: pietre, copaci, pisici ş.a.m.d. Dar, în plus faţă de aceste „particulare", există „universalii" împărtăşite de numeroase particulare?

Recent, unii filosofi au argumentat că există avantaje teoretice în postularea existenţei universaliilor. Însă, din punct de vedere istoric, ele au fost postulate datorită problemei unul-peste-mulţi. Ea duce la universalii în felul următor. Aici se află un trandafir roşu. Acolo este o casă roşie. Acesta este un apus roşu. Acum, de bună seamă, se afirmă, trebuie să fie ceva comun tuturor acestor lucruri pentru a fi roşii. Acel ceva este „atributul" roşelii [*redness*]. Aşa a argumentat adversarul lui Quine, McX, în articolul clasic al lui Quine „On What There is" (1953, pp. 9-10). Fiecare lucru trebuie să participe la „forma" roşelii. Aşa a argumentat Platon cu două mii de ani în urmă. La fel argumentează şi David Armstrong în timpurile noastre (1978). Acest atribut sau formă sau proprietate este „unul" care se răspândeşte sau pătrunde în „mulţi". Este o „universalie" împărtăşită de numeroase particulare. Astfel, adepţii filosofiei prime de-a lungul epocilor s-au convins ei înşişi de existenţa universaliilor.

Convingerea a generat o mulţime de probleme metafizice bizare. Ce este o „universalie"? Unde există ea? Există o „universalie" pentru fiecare predicat, inclusiv pentru cele vide? Ce este un particular? Cum se leagă o „universalie" de particulare? Universaliile se spune că sunt „inerente" particularelor, iar particularele că „participă la" universalii, dar cum se realizează acest lucru? Printr-un adeziv metafizic („priza lui Platon")? Chiar şi particularele încep să arate misterios, căci ce sunt ele când sunt deposedate de veşmintele universaliilor? Filosofii au ajuns la a le considera „simple particulare", „pure hecceităţi" [*„mere thisnesses"*] sau „temeiuri" fără proprietăţi. Disputele privind atare probleme i-au condus pe unii la a spune că, în loc de proprietăţi sau împreună cu ele, există instanţieri de proprietăţi: „particulare abstracte" sau „tropi".

Controversa a continuat în mod obsedant vreme de secole în legătură cu aceste probleme. Dacă le putem dizolva, ar trebui să o facem. În particular, nu ar trebui să credem în existenţa universaliilor dacă nu suntem cu adevărat nevoiţi să o facem. Ar trebui să privilegiem aici, ca şi în ştiinţă, teoriile simple şi necostisitoare. În ontologie, cu cât mai puţin, cu atât mai bine.

Ne cere argumentul unul-peste-mulţi cu adevărat să postulăm universalii? Noi credem că nu. Sigur că există trandafiri, case şi apusuri roşii. Suntem tentaţi să spunem că există ceva, roşeala, pe care ele o împărtăşesc, dar nu e cazul să facem aşa ceva. Ceea ce suntem tentaţi să spunem este doar o manieră de a vorbi care trebuie evitată în ultimă instanţă. Nimic nu ne cere să vorbim despre roşeală. A presupune că există atât roşeală, cât şi lucruri roşii aduce dezordine în peisaj, fără vreun câştig explicativ sau descriptiv.

Prietenul universaliilor va obiecta: „Nu ai reuşit să spui în virtutea a ce anume sunt aceste lucruri roşii". Nereuşita noastră ar putea fi una ştiinţifică: nu am spus ce anume, din punct de vedere fizic, face ca un obiect să fie roşu. Totuşi, nu e genul de eşec pe care

îl are în vedere prietenul universaliilor. Să presupunem că am înlăturat problema, indicând că lucrurile sunt roşii în virtutea faptului că sunt P, unde 'P' este predicatul fizic potrivit. El tot nu va fi mulţumit. „În virtutea a ce sunt lucrurile P?" Nu o explicaţie ştiinţifică vrea el, ci una metafizică.

Ajuns aici, filosoful naturalist ezită: nu mai e nimic în plus de explicat. „Lucrurile pur şi simplu sunt P. Ce altceva ai mai vrea să ştii?" Adeptul filosofiei prime va insista că este nevoie de o explicaţie metafizică. Se pare că suntem într-un impas. Totuşi, filosoful naturalist mai are o carte de jucat. Dacă într-adevăr ar exista ceva care cere o explicaţie metafizică, ne-am fi aşteptat să găsim vreun semn de progres în cei două mii de ani în care filosofii s-au luptat să dea acea explicaţie. Dar nu găsim nici un semn de progres: Armstrong nu este mai aproape de soluţie decât Platon. Avem aici o dovadă clară că problema nu există: unul-peste-mulţi este o pseudoproblemă; explicaţiile pe care le-a declanşat sunt pseudoexplicaţii.

Am ales să discutăm cazul unul-peste-mulţi nu numai pentru că e un exemplu major de filosofie primă şi unul dintre cele mai clare eşecuri ale ei, dar şi pentru că bănuim că motivul pentru care filosofii sunt seduşi de această pseudoproblemă se află în teoria limbajului emisă de ei. Bănuim că la baza răspunsului lor la unul-peste-mulţi se află angajamentul implicit faţă de teoria „'Fido'-Fido" a semnificaţiei.

Această teorie a avut o aderenţă pe termen lung în minţile filosofilor şi ale multor altora. Potrivit ei, semnificaţia unui termen constă in rolul său de a numi ceva. Să ne reamintim că, după concepţia milliană (2.5), semnificaţia unui nume, 'Fido', este rolul lui de a-l numi Fido. Teoria 'Fido'-Fido generalizează concepţia la toţi termenii.

Să luăm:

Acel trandafir este roşu.

Propoziţia, ca toate propoziţiile, are o anumită complexitate. Are doi termeni – termenul singular 'acel trandafir' şi termenul general 'roşu' – de categorii gramaticale diferite şi jucând roluri diferite (2.2, 2.4). Cum poate teoria 'Fido'-Fido să se descurce cu o astfel de complexitate? Ea trebuie să vadă cele două tipuri de termeni ca numind cele două tipuri de entităţi: diferitele roluri ale termenilor cer diferite tipuri de entităţi. Entitatea numită de 'acel trandafir' este un trandafir particular; cea numită de 'roşu' este „universalia", roşeală, care poate fi împărtăşită de numeroase particulare. Unul-peste-mulţi incepe să arate ca o problemă adevărată.

Teoria 'Fido'-Fido este falsă. Dezbaterea din partea a II-a exemplifică moduri complet diferite de abordare a complexităţii propoziţiilor. Problema nu este că fiecare termen standard stă într-o relaţie semantică unică de numire a diferitelor genuri de entităţi. Mai degrabă, termenul stă în diferite relaţii semantice cu aceleaşi genuri de entităţi, nici „particulare", nici „universalii", ci doar simple obiecte. Astfel, 'acel trandafir' *desemnează* un anumit obiect, un trandafir, în vreme ce 'roşu' *se aplică* multor obiecte, incluzând numeroşi trandafiri. Acolo unde 'Fido'-Fido surprinde complexitatea cu diferite feluri de entităţi, noi o surprindem cu diferite tipuri de relaţii. Singurele entităţi de care avem nevoie sunt obiecte de tip familiar.

Dacă avem dreptate cu aceste speculaţii, unul-peste-mulţi nu e numai un exemplu de nereuşită a filosofiei prime tradiţionale, ci şi un exemplu de proastă teorie a limbajului, conducând la o proastă teorie asupra lumii.

14.3. Cotitura lingvistică: filosofia limbajului comun

Când filosoful naturalist îşi îndreaptă degetul spre realitate, filosoful limbajului discută despre deget.

Cotitura lingvistică a dominat filosofia anglo-americană în secolul XX (spre uimirea multor profani). Potrivit acestei mişcări, pe scurt, filosofii ar trebui să abordeze toate problemele la nivelul limbajului. Este caracteristic, prin urmare, ca mişcarea să fie preocupată nu de morală, ci de limbajul moralei; nu de ştiinţă, ci de limbajul ştiinţei; ş.a.m.d. Filosofia limbajului devine centrul, dacă nu întregul filosofiei.

Care este explicaţia cotiturii lingvistice? Un factor a ieşit deja in evidenţă (11.2): o nemulţumire pricinuită de excesele metafizice ale unei mari părţi din filosofia secolului al XIX-lea, în special a celei de provenienţă germană. Nemulţumirea s-a generalizat în Marea Britanie şi America. Ea a încurajat cotitura, deoarece filosofii au crezut că o atenţie mărită faţă de limbaj va preveni excesele. Acest lucru pare cu siguranţă a fi adevărat despre G.E. Moore, foarte influent în determinarea evoluţiei filosofiei în Marea Britanîe. Dincolo de această nemulţumire, este greu de dat o explicaţie pentru cotitura lingvistică. Presupunem că este, parţial, un răspuns la tensiunea mai devreme menţionată dintre prima filosofie şi empirism (14.2). Dacă filosofia este anterioară ştiinţei, ea nu poate fi parte a ştiinţei. Dar empirismul pare a exclude orice rol al filosofiei din afara ştiinţei. Răspunsul favorizat, aşa cum am menţionat, se află în demersul de a vedea filosofia ca dând adevăruri analitice, adevăruri valabile „în virtutea semnificaţiilor" cuvintelor. Deci semnificaţia – limbajul, prin urmare – devine preocuparea filosofiei.

În interiorul mişcării lingvistice, filosofii pot fi distinşi după gradul în care concentrarea pe limbaj îi face să respingă filosofia. Diferitele poziţii tind să se confunde, întrucât majoritatea filosofilor mişcării – cu excepţia pozitiviştilor – nu au fost expliciţi cu privire la metafilosofia lor.

Foarte influentul Ludwig Wittgenstein, care a fost, cu siguranţă, suficient de explicit, a avut, probabil, atitudinea cea mai negativă dintre toate cu privire la filosofie. El era de părere că studiul limbajului va *dizolva* toate problemele filosofice; el a văzut filosofia ca terapie gramaticală şi i-a încurajat pe cei pentru care terapia a avut succes să renunţe la filosofie. Vom numi această aripă negativă *filosofia limbajului comun*. (Denumirea este în acord rezonabil cu istoria, deşi este adesea folosită într-un sens mai larg.) Ne vom ocupa de ea în secţiunea următoare.

Adepţii pozitivismului logic, despre care am discutat deja în legătură cu realismul (11.2), au avut o atitudine mai puţin negativă. Deşi cereau eliminarea metafizicii, ei erau de părere că ar trebui să fie înlocuită de problemele semnificative ale limbajului. De exemplu, mulţi au văzut una dintre sarcini constând în construcţia unui limbaj ideal al ştiinţei şi pentru ştiinţă: unul purificat de ambiguitatea şi de caracterul vag al limbajului comun, un limbaj în care structura logică a propoziţiilor să fie complet explicită. O atitudine şi mai puţin negativă o are Michael Dummett, despre care am discutat de asemenea în legătură cu realismul (11.3-11.4). El identifică problemele filosofice cu problemele limbajului şi are o concepţie foarte pozitivă privind rolul filosofiei în rezolvarea lor. În această privinţă, Dummett este reprezentativ pentru una dintre cele mai comune versiuni ale cotiturii lingvistice din ultimii ani: filosofia ca *analiză conceptuală*. Ne vom ocupa de această aripă pozitivă a mişcării în secţiunea care urmează.

Preocuparea lui Wittgenstein pentru limbaj din faimoasele sale *Investigaţii filosofice* (1953) este explicită: „investigaţia noastră este... una gramaticală" (nr. 90). Cu toate acestea, el nu vede investigaţia ca fiind preocupată de probleme intelectuale autentice. Problemele apar din „neînţelegeri cu privire la întrebuinţarea cuvintelor" (nr. 90); suntem blocaţi în propriile noastre reguli (nr. 125); suntem prinşi în „confuzii" (nr. 132) şi „pur nonsens" (nr. 119). „Filosofia este o bătălie impotriva vrăjirii inteligenţei prin intermediul limbajului" (nr. 119). „O problemă filosofică are forma: 'Nu ştiu ce este de făcut aici'" [*„I don't know my way about"*] (nr. 123).

Ar trebui să încercăm să ne eliberăm de aceste probleme, fiind foarte atenţi la felul cum este folosit de fapt limbajul. Problemele apar „când limbajul este ca un motor nefolosit, şi nu când îşi face treaba" (nr. 132). Avem nevoie de o dietă bogată de exemple pentru a ne ajuta să ne eliberăm de farmece (nr. 593). Rezultatul la care sperăm nu este „un gen de teorie" sau „explicaţie" (nr. 109). Filosofia „lasă totul aşa cum este" (nr. 124); problemele ei ar trebui să dispară complet (nr. 133). Ceea ce căutăm este o cură pentru filosof, nu o probă de cunoaştere filosofică. Filosofia „este precum tratamentul unei boli" (nr. 255). Într-o metaforă caracteristic vie, el descrie scopul filosofiei în felul următor: „a arăta muştei drumul afară din sticlă" (nr. 309). Interesant este că una dintre ţintele terapiei a fost teoria 'Fido'-Fido a semnificaţiei (14.2).

În rezumat, problemele filosofice sunt pseudoprobleme apărute din proasta întrebuinţare a limbajului. Filosofii ar trebui să studieze limbajul; nu să vină cu teorii – chiar cu unele despre limbaj –, ci să dizolve problemele.

Dacă lucrarea de faţă este aproape de a avea dreptate, atunci filosofia limbajului comun este greşită. Am cerut soluţii la problemele autentice ale filosofiei limbajului şi ale filosofiei minţii. Credem totuşi că există *ceva* adevăr în această viziune filosofică. Este probabil că unele probleme filosofice sunt pseudoprobleme – şi am numit una despre care credem că este: problema unul-peste-mulţi. Am sugerat, în manieră wittgensteiniană, că această problemă apare din vrăjirea [*bewitchment*] limbajului. În general totuşi, sarcina filosofiei este una constructivă.

Wittgenstein a predat la Cambridge până în 1947, dar filosofia limbajului comun şi-a atins punctul culminant la Oxford, în anii 1950. Într-o anumită măsură dependenţi de Wittgenstein, doi filosofi, Gilbert Ryle şi J.L. Austin, s-au dovedit foarte influenţi. Wittgenstein a stabilit ideologia filosofiei limbajului comun în forma ei cea mai puternică şi, într-un grad considerabil, s-a conformat acelei ideologii prin propria practică filosofică. Ryle şi Austin au fost mai puţin explicit negativişti în ideologie şi practică. Astfel, ei au fost mai aproape decât Wittgenstein de aripa analizei conceptuale a mişcării lingvistice.

14.4. Cotitura lingvistică: analiza conceptuală

Viziunea analizei conceptuale a filosofiei reprezintă filosofia limbajului comun în variantă pozitivă. Analiştii conceptuali nu au îngropat filosofia, ci au practicat-o. Ei socotesc că filosofia constă în investigarea structurii conceptelor noastre, în special a celor importante pentru înţelegerea lumii. G.J. Warnock caracterizează concepţiile lor după cum urmează:

> Filosofia politică implică studiul conceptelor politice, dar nu spune nimic despre ce este corect sau greşit in chestiunile politice. Filosofii moralei examinează „limbajul moralei", dar nu

> exprimă judecăţi morale. Filosoful religiei poate fi, dar nu trebuie nicidecum să fie, un credincios [...]; filosofia este studiul conceptelor pe care le utilizăm, şi nu al faptelor, fenomenelor sau evenimentelor la care acele concepte ar putea să fie ori sunt aplicate (1958, p. 167).

De vreme ce toate conceptele de care sunt interesaţi analiştii sunt unele pentru care avem cuvinte (după ipoteza limbajului gândirii, conceptele sunt cuvinte mentale sinonime cu cuvintele publice care le exprimă), metoda lor poate fi cu greu diferenţiată de investigarea de către filosofii limbajului comun a folosirii – respectiv a proastei folosiri – a cuvintelor.

O analiză este necesară şi cognoscibilă printr-o metodă nonempirică, este cognoscibilă *a priori*. Desigur, nu e întotdeauna cunoscută de toţi cei ce au conceptele cerute; este mai curând implicită decât explicită în structura conceptelor. Analiza conceptuală este caracterizată nu doar de genul de adevăruri căutate, ci şi, mai mult, prin metoda sa. Ea procedează prin experiment mental „de fotoliu". Analistul ia în considerare o gamă de situaţii imaginate, atât reale, cât şi posibile (în cel mai larg sens), şi întreabă „Ce-am putea spune dacă ar fi aşa?". Intuiţiile noastre despre aceste situaţii sunt generalizate pentru a construi o analiză care este apoi testată pe noi cazuri.

Să luăm un exemplu celebru de analiză: analiza conceptului de cunoaştere. Este cunoaşterea convingere adevărată? Nu: ne închipuim o situaţie în care cineva are o convingere adevărată în mod accidental, astfel încât nu putem spune că *ştia*. Este cunoaşterea convingere adevărată pentru care persoana convinsă are motive bune? Nici aşa nu merge: ne imaginăm situaţii în care ea are motive, dar motive inerte din punct de vedere psihologic. Cineva care ghiceşte corect răspunsul la o problemă matematică nu cunoaşte răspunsul, chiar dacă are informaţia din care răspunsul poate fi dedus. Şi aşa mai departe, până când ajungem la o analiză a cunoaşterii care rezistă contraexemplelor imaginate.

Ce fel de „fapt" face ca analiza să fie adevărată? Trebuie să existe ceva implicit în conceptul analizat. Cum ajungem să cunoaştem acest fapt *a priori*? Trebuie să se afle în interiorul minţii, căci, dacă ar fi în afară, ar trebui să ne uităm în afară ca să-l cunoaştem. Am depinde de experienţă pentru a-l cunoaşte, deci cunoaşterea nu ar putea fi *a priori*. Dar ce s-ar putea afla în minte astfel încât să fie cunoscut prin analiză? Răspunsul popular este singurul plauzibil: fapte despre semnificaţii. Înţelegerea obişnuită a unui cuvânt se crede că este în minte. *Analiza investighează asociaţiile de cuvinte implicite în fiecare înţelegere a cuvintelor*, asociaţii stabilite în învăţarea lor. Ele sunt fapte implicite în conceptele noastre. Un exemplu probabil al roadelor unei astfel de investigaţii ar fi descoperirea că toţi celibatarii sunt bărbaţi adulţi necăsătoriţi, fapt pretins a fi valabil în virtutea faptului că semnificaţia lui 'celibatar' este constituită de asocierea sa cu 'bărbat adult necăsătorit'. E clar că legăturile trebuie să fie mai subtile şi cu subiecte filosofice mai semnificative decât acestea dacă este ca analiza conceptuală să aibă un rol esenţial în filosofie.

Ne îndoim că există *vreo* analiză conceptuală, deci că analiza conceptuală joacă vreun rol în filosofie. Motivele noastre sunt implicite în respingerea de mai înainte a concepţiei că adevărurile analitice pot fi cunoscute *a priori* (5.6). Primul motiv este că analiza conceptuală se bazează pe asumpţia carteziană. Se bazează pe concepţia că *numai* în virtutea înţelegerii cuvintelor şi a posesiunii conceptelor putem şti ceva despre naturile lor; că prin introspectarea conceptelor noastre putem forma convingeri *justificate* despre ele fără ajutorul nici unei investigaţii empirice. Am argumentat împotriva asumpţiei

carteziene destul de detaliat (8.6). În măsura în care semnificaţiile sunt „în afara minţii" - tipurile de semnificaţii pe care încearcă să le explice teoriile istoric-cauzale, ale indicări şi cele teleologice –, asumpţia pare a fi fără speranţă. Cum ar putea reflecţia asupra ceea ce competenţa cu privire la un termen face disponibil „în minte" să stabilească fapte „externe" şi în mare măsură teoretice, precum acela că anumite relaţii cauzale determină referinţa? Dar, chiar şi cu semnificaţii acoperite de teorii descriptive şi aflându-se „în minte", asumpţia cartezian㠠are nevoie acută de un argument pe care nu-l dobândeşte niciodată. În fine, am pledat pentru o alternativă mai modestă de concepere a competenţei: ea este o abilitate sau o îndemânare, un fragment de cunoaştere-cum, nu de cunoaştere-că (8.9).

Avem un al doilea motiv de îndoială că ar exista vreo analiză conceptuală. Să presupunem că asumpţia cartezian㠠ar fi adevărată şi că reflecţia asupra conceptelor ne-ar da, într-adevăr, pretinsa cunoaştere despre semnificaţia lui 'celibatar'. Aşadar, am cunoaşte *a priori* că 'Toţi celibatarii sunt necăsătoriţi' este adevărată cu condiţia ca 'Toţi necăsătoriţii sunt necăsătoriţi' să fie adevărată. Dar cum putem şti că cea de-a doua este adevărată *a priori*? Nici o explicaţie satisfăcătoare a cunoaşterii *a priori* a acestor adevăruri logice nu a fost dată. Dacă nu cunoaştem adevărul logic *a priori*, atunci nu cunoaştem *a priori* propoziţia 'Toţi celibatarii sunt necăsătoriţi'.

Deci poziţia pe care o favorizăm cu privire la analiza conceptuală este că nu există aşa ceva. Dar avem şi o poziţie de retragere. Nu putem vedea nici o speranţă pentru cartezianism în legătură cu semnificaţiile care sunt „în afara minţii", dar să presupunem că, în ciuda argumentului nostru, avem acces cartezian la semnificaţiile din „interiorul minţii", *acoperite de teorii descriptive*. Să mai presupunem că, în ciuda îndoielilor noastre, logica este cumva cunoscută *a priori*. Deci, până la urmă, ar exista un fel de analiză conceptuală. Am admite atunci că analiza conceptuală *ar putea* juca un rol în filosofie, că *ar putea* da cunoaştere filosofică. Cu toate acestea, am respinge în continuare concepţia analizei conceptuale despre filosofie, concepţia că *întreaga* filosofie ar fi analiză conceptuală. Suntem de părere că avem motive bune să credem că doar o mică parte din filosofie – dacă este vreuna – este analiză conceptuală.

Avem această convingere, întrucât cunoaşterea dată de analiza conceptuală ar fi probabil, în întregime *plictisitoare*. Să luăm în considerare circumstanţele în care ar apărea. Ar fi exprimată de o propoziţie de forma 'Toţi *F*-ii sunt *G*'. Dar ce anume ar fi cerut pentru ca analiza conceptuală să dea *cunoaşterea* a ceea ce exprimă această propoziţie? Mai întâi, '*F*' trebuie acoperit de o teorie descriptivă. În al doilea rând, '*G*' trebuie să fie printre descripţiile care determină semnificaţia lui '*F*'. Poate cunoaşterea că toţi celibatarii sunt necăsătoriţi va întruni aceste cerinţe. Dar o atare informaţie este neinteresantă. Informaţia *interesantă* va implica deseori un '*F*' acoperit de o teorie cauzală de vreun fel; să luăm termenii pentru genuri naturale (5.2), de exemplu. Iar acolo unde cunoaşterea nu implică aşa ceva, este probabil să implice un '*G*' a cărui semnificaţie *nu* este parte a semnificaţiei lui '*F*'. E pur şi simplu improbabil ca o cunoaşterea interesantă să întrunească aceste cerinţe. Deci, chiar dacă am avea cunoaştere *a priori*, cunoştinţele interesante (cu excepţia matematicii şi a logicii) sunt, probabil, empirice.

Analiza conceptuală se presupune că dă informaţii despre domenii precum mentalul, semantica, morala şi epistemologia. Dar să comparăm aceste arii ale cunoaşterii cu altele, de exemplu cu biologia. Ar fi absurd să spunem că vreo parte interesantă a

biologiei ar putea fi cunoscută *a priori*. De ce să presupunem că situaţia este diferită cu ariile privind analiza conceptuală? De ce să presupunem că o teorie interesantă a minţii este mai lesne de descoperit prin examinarea conceptelor mentale decât este o teorie biologică interesantă prin examinarea conceptelor biologice obişnuite?

Concepţia pe care o favorizăm este că nu există analiză conceptuală. Concepţia pe care ne-am repliat este că puţin - dacă este ceva - din analiza conceptuală prezintă interes. Aşadar, ce putem spune despre marea cantitate de opere interesante produse de filosofii ce afirmă că sunt analişti conceptuali? În ciuda a ceea ce afirmă, ei nu fac analiză conceptuală. Dar atunci ce fac?

Răspunsul nostru incepe prin a reveni la problema intuiţiilor (8.6). Suntem cu toţii plini de intuiţii, judecăţi rapide şi nereflectate despre realitate. Cele mai de bază dintre ele identifică instanţe şi noninstanţe de un anumit gen cu care suntem familîarizaţi: oamenii obişnuiţi vor spune „Asta e o pisică, dar aceea nu este"; zoologul va spune „Aceasta este o echidna, dar aceea nu este"; paleontologul va spune „Acesta este un os din falca unui porc, dar acela nu este". Ar trebui să ne încredem in intuiţiile unei persoane în măsura în care este un expert în domeniul respectiv. Dar, oricât de expert ar fi, intuiţiile sunt empirice, încărcate teoretic [*theory-laden*], revizuibile şi răspunzând la fenomene din lumea externă.

Începând destul de superficial investigarea naturii unui anumit gen, trebuie să consultăm intuiţiile fundamentale ale experţilor în domeniu. Putem examina apoi instanţele şi noninstanţele pe care experţii le identifică cu speranţa de a descoperi natura genului: sperăm să vedem ce anume este comun şi ce este specific pentru instanţele genului.

Pretinşii analişti conceptuali încep şi ei investigaţia de la suprafaţă, cu genuri care îi preocupă în domenii precum mentalul, semantica, morala şi epistemologia. Sunt genuri pe care oamenii de rând sunt la fel de experţi în a le identifica aşa cum ar face oricine altcineva: ei sunt pricepuţi în a spune dacă cineva suferă o durere, dacă un cuvânt se referă la un anumit obiect, dacă o anumită faptă este corectă din punct de vedere moral, dacă o anumită convingere constituie cunoaştere ş.a.m.d. Aşadar, un fel de a începe investîgarea genurilor ar fi să descoperim intuiţiile de bază ale oamenilor obişnuiţi prin realizarea unor „experimente de identificare": „Are această persoană dureri?"; „Constituie asta cunoaştere?" ş.a.m.d. Dar filosofii au la îndemână două scurtături. În primul rând, ei sunt îndreptăţiţi să se considere membri ai societăţii, astfel încât îşi pot folosi propriile intuiţii fundamentale. În al doilea rând, în loc să realizeze experimente „reale", care confruntă oamenii cu fenomene şi prin care îi întreabă dacă acestea sunt instanţe ale genului investigat sau nu, filosofii pot realiza „experimente mentale" care îi pun în faţa *descripţiilor* de fenomene şi îi chestionează în privinţa faptului dacă ei *ar spune* că acestea ar fi instanţe ale genului sau nu. Intuiţiile invocate în experimentele mentale depind, mai degrabă, de cum anume sunt descrise fenomenele, astfel încât nu pot fi la fel de valoroase din punct de vedere evidenţial ca şi cele din experimentele reale. Dar ele sunt, cu toate acestea, dovezi. Însă au acelaşi statut empiric dependent de teorie ca şi intuiţiile exprimate în experimentele reale. Pe baza judecăţilor empirice despre instanţierile genului, filosoful construieşte o teorie a naturii genului, o teorie care e apoi testată prin noi experimente mentale. Întrucât teoria este, de fapt, construită pe intuiţii populare, am putea-o numi „teoria populară tacită".

Aceasta este imaginea noastră despre ceea ce fac de fapt filosofii când pretind că fac analiză conceptuală: construiesc teorii empirice despre natura genurilor pe baza judecăţilor

empirice despre instanţele şi noninstanţele genului. Ceea ce filosofii investighează din fotoliile lor nu este cunoaşterea lor tacită *a priori* despre semnificaţii şi concepte, ci cunoaşterea lor empirică tacită despre genuri, cunoaştere dobândită într-o viaţă de familiarizare cu acele genuri. Nu negăm rolul experimentelor mentale; negăm doar că rolul este *a priori*.

Conchidem că este greşită teza analizei conceptuale în filosofie. Studiul limbajului şi al conceptelor pe care le exprimă este important, dar nu trebuie identificat cu filosofia sau chiar transformat în esenţă a filosofiei. Cotitura lingvistică este o greşeală şi nu reabilitează filosofia primă.

Sunt nimerite unele observaţii suplimentare privind consecinţele subscrierii la viziunea analizei conceptuale. Am văzut că practicanţii ei explicitează teoria populară tacită reflectată în intuiţiile empirîce populare despre genuri. Este un rezultat demn de cercetat. În domeniile în chestiune - precum mintea şi semnificaţia -, teoria tacită populară este, adesea, doar despre ceea ce aveam deja la început. Cu toate acestea, descoperirea teoriei populare poate fi numai începutul unei sarcini teoretice. Ea are nevoie de examen critic în faţa fenomenelor.

Cât de corectă este teoria populară? Ea reflectă înţelepciunea epocilor, astfel încât, probabil, nu e prea rea. Dar unele teorii populare din trecut au fost spectaculos de greşite (1.3). Deci întrebarea cât de corectă este teoria populară ar trebuie să rămână deschisă.

Cât de adecvată este ea? Se poate să fie inadecvată în cel puţin două privinţe. Mai întâi, descrierea pe care o dă genurilor este improbabil să ajungă suficient de departe. Se cere investigaţie empirică suplimentară pentru a o completa. În al doilea rând - şi mai grav -, genurile în chestiune ar putea să nu fie genurile *corecte* şi e improbabil că *toate* sunt genuri corecte. Genurile corecte sunt cele care joacă într-adevăr roluri explicative semnificante pentru mental, semantică, morală, epistemologie ş.a.m.d. Genurile corecte sunt cele pentru care fac reclamă cele mai bune teorii de care dispunem. Poate că cea mai bună epistemologie a noastră nu va vorbi despre cunoaştere. Poate că cea mai bună psihologie nu va vorbi despre durere. Dacă e aşa, teoriile populare ale cunoaşterii şi ale durerii, teorii pe care filosofii se străduiesc să le expliciteze, s-ar situa mai degrabă dincolo de limitele problemei. Chiar acolo unde teoriile populare au identificat genuri explicative, teoriile noastre cele mai bune vor identifica, fără îndoială, altele. Va trebui să dăm o descriere a lor, o descriere a genurilor negândite de popor.

Dîn nefericire, vîziunea analizei conceptuale se împotriveşte examinării critice a teoriei populare. Întrucât, dacă o persoană adoptă opiniile acesteia, ea consideră rezultatele ca fiind cunoscute *a priori* şi îşi socoteşte misiunea îndeplinită în momentul în care minarea conceptelor obişnuite este completă. Aşadar, deşi analiza conceptuală poate duce la rezultate folositoare, ea duce totodată la complacerea in situaţia produsă de ea. Analiza conceptuală descurajează atenţia acordată fenomenelor ce au stat la baza formării opiniilor populare şi care trebuie investigate teoretic.

În capitolul de faţă am apărat concepţia naturalistă a filosofiei criticând diferitele versiuni de filosofie primă *a priori*. Critica filosofiei prime tradiţionale făcută de noi s-a concentrat pe una dintre problemele eî centrale şi perene: unul-peste-mulţi. Aceasta este o pseudoproblemă, apărând, bănuim noi, dintr-un angajament implicit faţă de falsa teorie 'Fido'-Fido a semnificaţiei. Cotitura lingvistică a dominat filosofia primă anglo-americană a acestui secol. În versiunea ei cea mai negativă, cotitura lingvistică vede toate problemele filosofice ca fiind pseudoprobleme, generate de confuzii lingvistice.

Adesea, ea are concepţia mai pozitivă după care problemele pot fi rezolvate prin analiză lingvistică sau conceptuală. Problemele filosofice nu sunt, în general, pseudoprobleme, iar analiza are puţin de-a face – în cazul în care ar avea ceva – cu soluţionarea lor.

Lecturi recomandate

14.1

Argumentele naturaliste din filosofie s-au concentrat pe epistemologie. Figura majoră a fost Quine: vezi „The Scope and Language of Science", în *Ways of Paradox* (1966), „Epistemology Naturalized", în *Ontological Relativity* (1969) şi „The Nature of Natural Knowledge", în Guttenplan, 1975, *Mind and Language*. Al doilea dintre aceste eseuri este retipărit în Kornblith, 1994, *Naturalizing Epistemology*, o colecţie de eseuri bine realizată cu o introducere utilă şi cu o bibliografie masivă. Vezi, de asemenea, Devitt, 1997, pentru o apărare minuţioasă a abordării naturaliste a filosofiei. Millikan, 1984, *Language, Thought, and Other Biological Categories* ia pe larg apărarea abordării naturaliste a filosofiei limbajului şi a epistemologiei.

14.2

Articolul lui Quine „On What There Is", în *From a Logical Point of View* (1961), vizează respingerea clasică a problemei unul-peste-mulţi. Armstrong, 1978, *Nominalism and Realism* ia problema în serios şi examinează critic toate tentativele cunoscute de a o rezolva; vezi, de asemenea, *Universals: An Opinionated Introduction*, 1989. Campbell, 1991, *Abstract Particulars* argumentează in favoarea tropilor. Mellor şi Oliver, 1997, *Properties* este o colecţie utilă care include, *inter alia*, articolul lui Quine, unele texte clasice timpurii, un schimb între Devitt şi Armstrong şi un studiu al lui Campbell.

14.3-14.4

Opiniile lui Wittgenstein sunt expuse în clasica *Philosophical Investigations* (1953). Introduceri utile sunt Pears 1971, *Wittgenstein*, Kenny, 1973, *Wittgenstein*. Baker şi Kacker, 1988, *Wittgenstein, Rules, Grammar, and Necessity* este un comentariu favorabil acestora.

Două opere clasice ale filosofiei limbajului comun/analizei conceptuale sunt Ryle, 1949, *The Concept of Mind*; Austin, 1962b, *Sense and Sensibilia*. Prima este mult mai pozitivă din punctul de vedere al concepţiei asupra filosofiei şi a avut o mare influenţă. A stat la baza behaviorismului filosofic.

Warnock, 1958, *English Philosophy Since 1900* constituie o prezentare generală pozitivă. Gellner, 1959, *Word and Things* este un atac muşcător şi defavorabil. Passmore, 1966, *A Hundred Years of Philosophy*, capitolul 18, este o prezentare scurtă şi uşor de lecturat. Rorty, 1967, *The Linguistic Turn* reprezintă o colecţie de texte clasice cu o introducere utilă, însă dificilă.

Stich, 1982, „On the Ascription of Content", în Woodfield, 1982, *Thought and Object*, şi Dennett, 1991a, *Consciousness Explained* (1991), capitolul 4, prezintă viziuni similare despre ceea ce se petrece cu adevărat în „analiza conceptuală". Lewis, 1994, „Reduction of Mind" şi Jackson, 1994, „Armchair Metaphysics" oferă apărări clare ale concepţiei mai tradiţionale.

Vezi, de asemenea, lecturile recomandate pentru 5.6.

**15

PSIHOLOGIA RAŢIONALĂ

15.1. Psihologia raţională împotriva protoştiinţei

În acest capitol ne vom ocupa de o concepţie a celor care atacă atât abordarea noastră naturalistă a filosofiei, cât şi teoria limbajului pe care am promovat-o.

Cu toţii dobândim un aparat pentru a gândi despre oameni, dacă nu o dată cu laptele mamei, oricum o dată ce învăţăm să stăm singuri la masă. La vârsta fragedă, dobândim psihologia populară. Psihologia se extinde peste senzaţii (de exemplu, durerea), emoţii (de exemplu, invidia), caracter (de exemplu, curajul) şi gândire (de exemplu, convingerea). Psihologia populară de care ne vom ocupa vizează gândirea: psihologia cognitivă populară.

Folosim psihologia populară pentru a da explicaţii pentru comportament. De ce mănâncă Otto furnici dulci? Considerăm că Otto are o anumită dorinţă: tânjeşte după ceva dulce şi crocant. Considerăm că are o anumită convingere: că furnicile dulci sunt dulci şi crocante. Astfel putem da explicaţii despre comportamentul lui Otto.

Folosim psihologia populară pentru a explica stările mentale noncognitive. De ce îl urăşte Otto pe Felix? Ştim că Otto crede că Felix l-a umilit intenţionat. Ştim că oamenii îi urăsc adesea pe cei de care cred că i-au umilit. Astfel putem explica starea mentală a lui Otto.

Folosim psihologia populară pentru a explica stările mentale cognitive. De ce crede Otto că Felix l-a umilit? Otto crede că Felix a chicotit şi a pufnit când l-a bătut la şah şi le-a spus altora că el, Otto, ar fi un idiot. Mai departe, Otto crede că oricine face astfel de lucruri îi umileşte pe cei cărora le face. Astfel putem explica starea mentală a lui Otto.

Care este statutul psihologiei populare? Există două răspunsuri foarte diferite la această intrebare.

Răspunsul dictat de naturalismul nostru este că psihologia populară, ca toate teoriile populare, este o *protoştiinţă*. Ea diferă de ştiinţa propriu-zisă prin aceea că este imatură: este imprecisă, neexplicită şi nesistematică; este adoptată necritic; nu este asociată cu o metodologie pentru a se dezvolta (1.3). Cu toate acestea, are aceleaşi caracteristici generale ca şi ştiinţa. Ea conţine sau dă generalizări empirice de tip lege care permit explicaţia şi predicţia. Este deschisă revizuirii ştiinţifice.

Răspunsul alternativ respinge concepţia naturalistă. Nu consideră psihologia populară inferioară ştiinţei, ci mai curând consideră că nu este deloc ştiinţă. Constituie o categorie diferită de cunoaştere incompatibilă cu ştiinţa. Doi apărători proeminenţi ai acestei opinii sunt Daniel Dennett şi Donald Davidson. Ei argumentează în favoarea a ceea ce noi numim abordarea *psihologiei raţionale* a psihologiei populare. Sau, cel puţin, aşa se pare.

Este important să distingem abordarea psihologiei raţionale de alte două concepţii. Una este că subiectul psihologiei cognitive populare - convingerile şi alte gânduri - nu există în realitate ; behaviorismul, care a dominat psihologia atâţia ani, este un exemplu de astfel de concepţie. Conform acestei viziuni antirealiste sau eliminativiste, psihologia populară este o protoştiinţă complet *falsă*. Nu suntem de acord cu behaviorismul (din motive ce vor fi indicate pe scurt in secţiunea 7.1), dar nu există nimic nenaturalist în legătură cu el. Respingerea subiectului unei ştiinţe constituie întotdeauna o posibilitate pentru naturalist.

Antirealismul poate fi combinat cu *instrumentalismul*, concepţia după care o teorie nu este înţeleasă în mod corespunzător ca descriind vreo realitate subiacentă, ci mai curând ca un instrument util pentru predicţia de observaţii pe baza observaţiilor trecute.

Psihologia raţională are, de asemenea, nevoie să fie distinsă de behaviorismul „filosofic", care este realist cu privire la gânduri, dar care le ia ca fiind nimic altceva decât dispoziţii de comportament ; *The Concept of Mind* a lui Gilbert Ryle reprezintă un *locus classicus*. Datele care constituie profilul intenţional - stocul de convingeri şi preferinţe ale unui agent - nu reprezintă date despre cauzele interioare ale comportamentului. Ele sunt tipare ale comportamentului [*patterns in behavior*]. Ceea ce face să fie adevărat, să spunem, că un agent vrea, într-adevăr, să fumeze reprezintă date despre dispoziţiile sale comportamentale trecute şi viitoare. Tiparele de comportament ale unui agent nu sunt numai dovezi ale stărilor sale intenţionale ori simptome ale acelor stări. Conceptele intenţionale precum convingerea şi preferinţa sunt *despre* comportament. Din nou, în vreme ce nu acceptăm behaviorismul, acesta nu este în sine şi pentru sine o poziţie antinaturalistă.

Este greu să fii încrezător în legătură cu poziţia lui Dennett şi Davidson în privinţa acestei probleme importante. Ei scriu adesea despre psihologia populară într-un spirit antirealist. Iar Dennett scrie adesea în spiritul realist al behaviorismului filosofic. Totuşi, in esenţă, credem că ei pledează pentru abordarea din perspectiva psihologiei raţionale. Antirealismul descris mai sus neagă ideea că există *vreun* fapt mental : adaptând terminologia de mai devreme (11.1), am putea spune că el respinge „dimensiunea existenţei" cu privire la realismul mental. Dimpotrivă, psihologia raţională neagă „dimensiunea independenţei" : există fapte mentale, dar sunt de un gen special, *impuse de către noi* şi nedeschise explicaţiei ştiinţifice. Astfel, psihologia raţională se află in conflict cu latura metafizică a naturalismului nostru (1.3), care cere ca toate faptele să fie nu doar explicabile ştiinţific, ci şi, în cele din urmă, explicabile fizic. Psihologia raţională este, de asemenea, în conflict cu latura epistemologică a raţionalismului nostru, afirmând că modul nostru de a vorbi despre faptele mentale se situează în afara ştiinţei empirice. Găsim psihologia raţională reprezentată în următoarele patru teze ale lui Dennett şi Davidson :

1) *Teza nonînlocuirii*. Psihologia populară nu poate fi înlocuită de ştiinţă, în particular de psihologia ştiinţifică. Identificăm aici două idei : prima, că ştiinţa nu ar putea să arate că psihologia populară este greşită, că face greşeli profunde despre natura umană ; în al doilea rând, că o teorie ştiinţifică nu ar putea să aibă aceleaşi funcţii în viaţa noastră ca teoria populară. Ea este, sugerează Dennett (1987 ; capitolul 3), un instrument diferit pentru o acţiune diferită. Sarcina psihologiei populare este cea de a *raţionaliza* comportamentul uman ; cea de a *înţelege* oamenii într-un fel special, neştiinţific ; cea de a *impune o interpretare*.

2) *Teza nonreformei*. Psihologia populară nu este deschisă reformării ştiinţifice; ea nu poate deveni asemenea ştiinţei. Explicaţiile populare sunt, în mod necesar, slabe, imprecise şi ţesute cu clauze de scăpare, astfel încât sunt diferite de cele ale ştiinţei (Davidson, 1980, pp. 221-223; deşi Dennett pare a crede că ea poate fi adusă în formă matematică prin reformare în teoria deciziei; 1987, capitolul 3).

3) *Teza nonintegrării*. Psihologia populară nu poate fi integrată în ştiinţă; cele două nu pot fi unite pentru a alcătui o singură teorie, fără fisură, a oamenilor. Davidson pare a nu lăsa loc pentru o psihologie ştiinţifică şi respinge posibilitatea reducţiei psihologiei populare la fizică. Dennett, de asemenea, la un anumit nivel, a părut să nu aibă vreo speranţă privind integrarea psihologiei populare cu cea ştiinţifică. Căci el a făcut o distincţie clară între „poziţia intenţională", domeniul psihologiei populare, şi „poziţia *design*-ului"[1], provincie a psihologiei ştiinţifice. În anii din urmă, poziţia sa pare să se fi schimbat. În lucrarea din 1995, distincţia dintre „poziţia *design*-ului" şi cea „intenţională" este mai puţin clară decât înainte. Chiar şi aşa, psihologia populară este, in opinia lui, foarte diferită de, să spunem, o teorie a neurofiziologiei vederii.

4) *Principiile îngăduinţei*. În sfârşit, psihologia populară implică principii ce nu ţin de ştiinţă. În atribuirea convingerilor şi dorinţelor, trebuie să fim îngăduitori: trebuie să vedem oamenii ca fiind raţionali.

Aceste principii surprinzătoare sunt esenţiale in psihologia raţională şi se crede că stau la temelia altor modalităţi prin care psihologia populară este delimitată. Psihologia populară este considerată aştiinţifică, de vreme ce trebuie să aplicăm atare principii. Aplicându-le, noi impunem o interpretare. Principiile vor fi în atenţia secţiunilor 15.4 şi 15.5.

Provocarea psihologiei raţionale la adresa naturalismului (deci şi a psihologiei naturaliste) este limpede: ea consideră că dispunem de cunoaşterea aştiinţifică a unor fapte ce nu sunt deschise la explicaţie de ordin fizic.

Care sunt consecinţele psihologiei raţionale pentru teoria limbajului? Dennett nu trage nici o concluzie cu privire la limbaj. Într-adevăr, în opera lui nu include o dezbatere sistematică în privinţa limbajului. Davidson cu siguranţă că o face, dar relevanţa psihologiei sale raţionale asupra discuţiei nu este clară, aşa cum vom vedea (15.3). După aproape orice concepţie plauzibilă, teoria limbajului va avea legături strânse cu psihologia cognitivă (capitolele 7, 9). Desigur, potrivit concepţiilor noastre de factură griceană, semnificaţia pe care o dă vorbitorul unui simbol lingvistic trebuie identificată cu conţinutul gândului (7.4). Psihologia raţională pune viziunea populară asupra conţinutului în afara ştiinţei şi, astfel, ar trebui să pună in afara ştiinţei şi semantica populară. Explicaţiile simbolurilor în termeni de semnificaţie, adevăr şi referinţă ar trebui să fie, de asemenea, aştiinţifice. Este de presupus că ar trebui să mai rămână un loc pentru lingvistica ştiinţifică, dar el nu ar include semantica adevăr-referenţială pe care am plasat-o în centrul scenei.

Psihologia raţională a lui Davidson şi Dennett este o reminiscenţă a unei tradiţii bine statornicite in Europa continentală de la începutul secolului prin opera lui Wilhelm Dilthey (1976) şi Max Weber (1949). Tradiţia are o viziune „umanistă" asupra ştiinţelor sociale, insistând pe ideea că ele diferă de cele naturale prin aceea că se bazează pe *Verstehen*, un fel de înţelegere simpatetică. Într-adevăr, Graham McDonald şi Philip

1. Aicî, în sensul de „proiect", „schiţă", „plan" (n.t.).

Pettit (1981) au derivat o concepție de tip *Verstehen* dintr-o perspectivă davidsoniană explicită. Ei afirmă, de asemenea, că ar fi singura cale corectă către *Verstehen*. Dacă au dreptate, argumentele noastre împotriva psihologiei raționale se vor orienta împotriva tradiției continentale.

Dennett și Davidson nu se aseamănă din punct de vedere filosofic. Vom caracteriza, pe scurt, filosofiile lor mai degrabă diferite vizând mintea înainte de a reveni la principiul îngăduinței.

15.2. Dennett

Dennett nu este un negustor de mister. În general, el pare a avea o concepție complet naturalistă despre lume, considerând oamenii mașini biologice evoluate. În lucrarea sa dedicată studiului conștiinței (1991a), de exemplu, a luptat cu tărie împotriva ideii încă răspândite potrivit căreia conștiința este un mister inefabil, dincolo de explicația științifică. Date fiind toate acestea, faptul că el nu vede psihologia populară ca o protoștiință provoacă nedumerire. Cea mai bună estimare a noastră a concepției sale fundamentale este că, în timp ce el nu crede că psihologia populară e suficient de bună pentru a întruni condițiile de protoștiință, ea este totuși prea prețioasă pentru a fi respinsă. Dar opera lui e greu de înțeles, punând laolaltă trei fire ale dezbaterii: instrumentalismul, behaviorismul filosofic și psihologia rațională.

Dennett distinge două poziții: *poziția intențională*, cea a psihologiei cognitive populare; și *poziția design-ului*, cea a psihologiei cognitive științifice.

O cale standard de explicare a poziției intenționale, adesea folosită de către Dennett, scoate în evidență elementul instrumentalist al gândirii sale. Să presupunem că suntem în fața unui jucător de șah - persoană sau computer - și că dorim să prezicem următoarea sa mișcare. Adoptăm poziția intențională atunci când îi atribuim anumite dorințe, incluzând-o pe cea de a câștiga, și anumite convingeri adevărate, pe baza cărora încercăm să decidem care este *cea mai bună* mutare. Date fiind acele gânduri, ce anume ar fi cel mai rațional de făcut? Ceva al cărui comportament poate fi astfel prezis - ori aproximativ prezis, întrucât un anumit nivel de eroare este îngăduit - este numit sistem intențional. Tratând ceva drept sistem intențional, noi nu presupunem că obiectul are cu adevărat gânduri care cauzează comportamentul. Este însă convenabil pentru predicție să se trateze obiectul *ca și când* ar avea astfel de gânduri. Cu alte cuvinte, poziția intențională nu este realistă, ci instrumentalistă cu privire la convingeri și dorințe: ele sunt simple instrumente de predicție. Nu este literalmente adevărat că un computer care joacă șah la nivel scăzut are dorințe și preferințe cu privire la șah sau la orice altceva. Dar este convenabil să pretindem că este așa.

> *Tot ceea ce înseamnă* a fi cu adevărat convins de ceva înseamnă a fi un sistem al cărui comportament este predictibil în mod demn de încredere prin intermediul strategiei intenționale și deci *tot ceea ce înseamnă* a crede cu adevărat că *p* (pentru orice propoziție *p*) înseamnă a fi un sistem intențional pentru care *p* are loc ca o convingere în cea mai bună interpretare (cu cea mai mare putere predictivă) (Dennett, 1987, p. 29).

Poziția *design*-ului, dimpotrivă, este întru totul realistă. Este preocupată de ceea ce se petrece cu adevărat in obiectul care cauzează respectivul comportament. Care sunt

stările sale interne şi în ce fel de structură operează ele? Acestea sunt grijile psihologiei ştiinţifice. Ca orice altă ştiinţă, ea va introduce o gamă de entităţi teoretice, dar nici una dintre ele nu va fi convingere sau dorinţă. Dacă poziţia intenţională este, pe bună dreptate, văzută ca instrumentalistă (aşa cum sugerează citatul de mai sus), ea nu este despre absolut nimic şi cu siguranţă că nu despre entităţile teoretice care cauzează comportamentul.

Cu toate acestea, există şi un alt mod de interpretare a poziţiei intenţionale. Organismele au cu adevărat convingeri şi dorinţe, iar propoziţiile care le atribuie sunt literalmente adevărate. Dar acele propoziţii nu vizează cauzele comportamentului, ci tiparele de comportament. Aici se află dimensiunea behavioristă din gândirea lui Dennett. Există semne ale ei în citatul de mai sus. Să luăm şi:

> Să presupunem că... nişte fiinţe de o inteligenţă mult superioară... ar descinde asupra noastră şi că am fi pentru ele ceea ce simplele termostate sunt pentru ingineri. Să presupunem, aşadar, că ele *nu ar avea nevoie* de poziţia intenţională – sau chiar de poziţia *design*-ului – pentru a ne prezice comportamentul în cele mai mici detalii [...] am fi atunci îndreptăţiţi să spunem că, din punctul *lor* de vedere, noi nu am avea convingeri (nu mai mult decât un termostat). Dacă ar fi aşa, statutul nostru de deţinători de convingeri nu este ceva obiectiv, ci ceva care stă în privirea celui ce priveşte [...] marţienii pe care ni-i inchipuim ar putea fi capabili să prevadă viitorul... Dar, dacă nu ne-ar vedea ca sisteme intenţionale, ei ar pierde ceva perfect obiectiv: *tiparele* de comportament uman descriptibile de pe poziţia intenţională şi numai de pe ea, care stau la baza generalizărilor şi predicţiilor (Dennett, 1987, p. 25).

Aparent, psihologia populară intenţională dă descripţii obiectiv adevărate ale tiparelor de comportament. Acesta este behaviorismul filosofic.

Până acum am vizat două dintre dimensiunile gândirii lui Dennett. Dimensiunea behavioristă este realistă cu privire la psihologia populară, cea instrumentalistă este antirealistă. Corecte sau greşite, nu există nimic antinaturalist în nici una dintre concepţii. Dimensiunea antinaturalistă a psihologiei raţionale intră în scenă o dată cu principiile îngăduinţei. Ele nu pot fi combinate cu o poziţie realistă, behaviorismul filosofic.

Problema apare atunci când intrebăm care organisme şi artefacte au tipare de comportament ce fac ca teoriile psihologice ale convingerilor/dorinţelor despre ele să fie adevărate? Principiile îngăduinţei joacă un rol esenţial în răspunsul la intrebare. Căci tiparul de comportament descris de un profil intenţional este comportamentul pe care il manifestă un agent dacă (i) ar fi complet informat despre mediul său inconjurător; (ii) ar avea o mulţime potrivită de preferinţe, date fiind nevoile sale; (iii) ar acţiona raţional, date fiind preferinţele şi informarea sa. Agenţii intenţionali sunt raţionali *ex officio*. Ideea pare a abandona naturalismul. Întrucât, conform acestei imagini, faptul că agenţii intenţionali sunt bine informaţi şi prudenţi in circumstanţe obişnuite nu este un fapt empiric. Este un adevăr conceptual despre ceea ce înseamnă a avea dorinţe/convingeri. Mai mult, din perspectiva behaviorismului filosofic consecvent, relativitatea observaţiei asupra căreia insistă Dennett pare a nu-şi mai afla loc. Uneori, Dennett susţine că există o diferenţă foarte importantă între adoptarea poziţiei intenţionale cu privire la oameni (şi la numeroase animale) şi adoptarea ei cu privire la, să spunem, încuietorile automate de uşi. Putem folosi alte strategii faţă de încuietorile de uşi, dar nu şi faţă de persoane. Oamenii – şi alte animale – prezintă o mare complexitate în structura internă. Astfel, putem interacţiona cu succes cu ei numai prin adoptarea atitudinii intenţionale in ceea ce-i priveşte. Dar pentru behaviorismul filosofic consecvent ar trebui să adoptăm poziţia

intenţională dacă şi numai dacă obiectul are, într-adevăr, independent de noi şi de ceea ce putem face, tiparele de comportament constituind posesia anumitor convingeri şi preferinţe.

Behaviorismul filosofic acceptă că există gânduri. Aceasta este dimensiunea existenţei pentru realismul mental. Dar behaviorismul acceptă dimensiunea independenţei, astfel încât trebuie să respingă principiile îngăduinţei. Gândurile nu sunt impuse de către noi, ele trebuie descoperite de noi. A presupune altceva înseamnă a adopta psihologia raţională: gândurile depind din punctul de vedere al existenţei de decizia noastră îngăduitoare. În măsura în care poziţia intenţională este o versiune a psihologiei raţionale, ea este compatibilă cu naturalismul. Afirmaţiile despre raţionalitatea şi complexitatea agenţilor care sunt date empirice - dacă sunt, la urma urmei, date - se transformă în afirmaţii *a priori*.

Am argumentat că principiile îngăduinţei nu pot ţine de dimensiunea behavioristă a gândirii lui Dennett. Dar trebuie să recunoaştem că ele pot avea un loc în dimensiunea instrumentalistă. Căci prin instrumentalism nu se ridică nici o problemă despre adevărul ori falsitatea atribuirilor intenţionale. După această concepţie, propoziţia „Dennett crede că creaţioniştii sunt lunatici" nu este, strict vorbind, nici adevărată, nici falsă. Mai degrabă, ea este sau nu este parte a unui profil intenţional pe care i-l putem atribui cu folos lui Dennett pentru a-i prezice comportamentul. Deci nu se pune nici o problemă a datelor nonfizice din lume sau a căilor nonempirice de cunoaştere a lumii. În acest context, principiile îngăduinţei ar putea avea un rol în măsura în care ar fi *utile*. Un argument rezonabil poate fi adus pentru a afirma că principiile sunt, într-adevăr, utile: ele ne ajută la formularea profilurilor intenţionale utile din punct de vedere predictiv. Căci, deşi nici un agent real nu se comportă ca un agent optîmal din punct de vedere epistemic, agenţii bine proiectaţi [*well-designed*] care acţionează în mediul lor normal aproximează comportamentul unui agent raţional. Dacă avem în vedere orice organism sau orice artefact bine proiectat ce operează in mediul lui normal, îi putem prezice comportamentul suficient de bine întrebând „Ce ar trebui el să creadă în împrejurările date? Ce ar trebui el să vrea, date fiind scopurile sale? Ce ar trebui el să facă, date fiind acele convingeri şi dorinţe?". Prezicem apoi că *va face* ceea ce ar trebui să facă. Putem prezice suficient de bine ceea ce un copac, o persoană sau încuietorile automate de uşi ar trebui să facă folosind această strategie.

Oricât de greşit ar putea fi, un asemenea tip de instrumentalism este complet naturalist. Aşadar, dacă Dennett ar fi un instrumentalist consecvent în viziunea lui despre psihologia intenţională, felul în care foloseşte principiile îngăduinţei nu ar duce la îndepărtarea de naturalism. Căci, într-o concepţie instrumentalistă consecventă, nu există date de nici un fel, naturale sau nu, despre convingeri şi dorinţe. Şi nici nu există descoperiri de făcut în legătură cu ele, prin mijloace empirice sau de alt gen. Întrebuinţarea principiilor îngăduinţei ar pune doar probleme pragmatice. Este aceasta cea mai bună cale de a formula o poziţie intenţională utilă predictiv? (Ar fi, desigur, o problemă a motivelor pentru care un filosof de înclinaţie general-naturalistă ar adopta o atitudine intenţională în psihologie.) Dar Dennett nu este un instrumentalist consecvent: el pare adesea un adept al behaviorismului filosofic. Această dimensiune realistă a gândirii lui nu poate fi combinată însă cu principiile îngăduinţei. Pare a exista şi o a treia dimensiune, psihologia raţională: *există* gânduri, contrar opiniei instrumentalismului, dar ele sunt

dependente de deciziile noastre îngăduitoare, contrar concepţiei behaviorismului filosofic. Dimensiunea aceasta pune o problemă pentru naturalismul lui Dennett. Căci ea generează afirmaţii *a priori* şi dependente de observator cu privire la agenţii intenţionali.

15.3. Davidson

Concepţia lui Davidson despre minte este obscură. El are multe de spus despre ceea ce nu sunt stările psihologice, dar este mai curând timid în a spune ceea ce sunt ele. Îşi numeşte poziţia *monism anomal*. Monismul său e suficient de clar: fiecare reprezentant de stare mentală [*token mental state*] sau eveniment este doar o stare fizică sau un eveniment fizic; la oameni, este o stare sau un eveniment al creierului. Dificultatea vine o dată cu pretinsa anomalie a mentalului.

Anomalia este negarea posibilităţii de a exista vreun fel de legi psihologice şi deci a posibilităţii ca dorinţele şi convingerile să fie genuri ştiinţifice:

> Nu există legi deterministe pe baza cărora să poată fi prezise şi explicate evenimentele mentale (Davidson, 1980, p. 208).

Concepţia depinde, într-un fel, de negarea existenţei legilor psihologice (pp. 209, 224): nu există legi care să lege psihologicul de fizic. Cele două negări nu sunt însoţite de nici o descriere clară a ceea ce sunt stările mentale. Ce sunt explicaţiile psihologice şi la ce folosesc ele? Cum se leagă faptele mentale de cele fizice?

Dacă nu există legi psihologice, dacă genurile psihologice nu sunt genuri naturale, psihologia populară nu poate fi protoştiinţă. Dar ce este ea atunci? Este psihologie raţională. Căci Davidson consideră întrebuinţarea principiilor îngăduinţei esenţială pentru psihologie.

Există o altă dimensiune importantă a gândirii lui Davidson: viziunea sa asupra naturii ştiinţei este profund condiţionată de modelul fizicii. El susţine că explicaţia intenţională este iremediabil slabă. Orice explicaţie psihologică trebuie să fie „holistică" (p. 217), în sensul că presupune referinţa implicită la întregul sistem convingeri - dorinţe al agentului. Mai mult, fenomenele psihologice nu constituie un sistem închis. Ambele elemente militează împotrîva existenţei de legi psihologice autentice.

Să luăm un exemplu de comportament: Tommygun Marsala votând pentru Reagan în 1984. De ce a votat Tommygun astfel? Va fi, desigur, foarte anevoios să derulăm aici o istorie completă şi exactă. Putem cita diferite dorinţe ale lui Tommygun: opoziţia lui faţă de controlul armelor, nemulţumirea faţă de fenomenul criminalităţii stradale şi altele. Putem cita câteva dintre convingerile sale: că Reagan se opune, de asemenea, controlului armelor şi violenţei. Cu toate acestea, explicaţia rămâne cumva imprecisă. Dacă Tommygun ar fi avut diferite alte convingeri şi dorinţe, l-ar fi votat pe Carter sau ar fi stat acasă. Factorii care interferează trebuie evidenţiaţi în explicaţie; ea este implicit holistică. Însă, în opinia lui Davidson, este imposibil să se specifice toţi aceşti factori astfel încât oricine ar fi avut acel complex de gânduri să-l fi votat pe Reagan. Cel mai bun lucru pe care îl putem aştepta sunt generalizări ce întruchipează „înţelepciunea practică" şi „sunt protejate de contraexemple prin clauze de scăpare generoase" (1980, p. 219).

Pentru a fi calificate drept legi ştiinţifice, crede Davidson, generalizările trebuie să fie strânse, precise şi suficient de deterministe. Condiţiile sunt satisfăcute numai de

„sisteme comprehensive închise" (p. 219). Domeniul psihologic nu este un sistem închis. Procesele psihologice sunt constituite din - şi deci sunt dependente de - procese neurale şi din alte procese biologice. Predicţia şi explicaţia de factură psihologică îşi asumă funcţionarea normală a maşinăriei noastre interne. Prin urmare, o explicaţie poate eşua nu din pricina unei erori psihologice, ci întrucât maşinăria nu funcţionează normal. „Se întâmplă prea multe lucruri care afectează mentalul fără a fi, ele însele, o parte sistematică a mentalului" (p. 224).

Putem subscrie la premisele lui Davidson, negându-i însă concluziile. O ştiinţă paradigmatică precum biologia manifestă aceleaşi caracteristici ca şi psihologia populară. Să avem în vedere, de exemplu, procesele implicate în meioză, fertilizare şi dezvoltare, procese prin care genotipul este tradus in fenotip. Nici aici nu avem un sistem inchis. Nonbiologicul afectează biologicul: radiaţia induce mutaţii; substanţele chimice induc anomalii de dezvoltare. Thalidomida[1] este un exemplu tragic de astfel de substanţă chimică. Puţini neagă faptul că genetica şi embriologia descoperă legi sau, cel puţin, generalizări asemenea legilor intr-un grad însemnat. Aceste generalizări sunt „slabe" în acelaşi sens în care sunt şi legile psihologice. Să luăm în considerare consecinţele fenotipice ale prezenţei unei gene. (i) Specificarea consecinţelor este holistică: efectul unei gene date depinde de care alte gene sunt prezente (aceasta se numeşte „epigeneză"). (ii) Presupunem că procesul este normal: nu există interferenţă din pricina unei traume, a chimicalelor neobişnuite, a radiaţiei ş.a.m.d. „Clauze de scăpare generoase" sunt permise.

Conform viziunii davidsoniene a legilor, singurele legi ar fi cele ale fizicii şi ale chimiei fizice.

Davidson a scris pe larg despre semantică. Ce are monismul anomal de-a face cu concepţiile sale semantice? În mod destul de straniu, Davidson nu ne spune. Dar cele două concepţii sunt, evident, strâns înrudite, întrucât principiul îngăduinţei este fundamental pentru ambele.

La prima vedere, semantica lui Davidson este o combinaţie curioasă. Teoria sa este adevăr-condiţională, bazată pe teoria adevărului a lui Tarski. Suntem de acord cu el şi am fost influenţaţi de acest aspect al concepţiei sale. Dar Davidson diferă de noi prin aceea că neagă nevoia - şi posibilitatea - unor teorii ale referinţei. Atitudinea lui cu privire la referinţă pare a fi instrumentalistă. Astfel, adevărul nu este *explicat* în termenii referinţei. Într-adevăr, Davidson pare a trata adevărul ca pe o primitivă neexplicată. Ar fi împotriva fizicalismului. Dar există, în prezentarea lui Davidson, inflexiuni fizicaliste, inclusiv multe referinţe de aprobare a arhi-fizicalistului Quine. Ce să facem cu această combinaţie?

Răspunsul e prea complicat pentru a fi abordat aici, dar credem că este limpede unde poate fi găsit: în pespectiva „interpretativă" cerută de monismul anomal. Davidson consideră că sarcina semanticii ar fi aceea de a spune cum să construim o „interpretare radicală" pentru un limbaj. Din perspectiva noastră, această îndatorire este demnă de efort, dar nu e suficient de fundamentală: ea se bazează pe noţiunile semantice de semnificaţie, adevăr şi referinţă, care au nevoie de explicaţii independente. Davidson nu ar fi de acord cu aşa ceva, întrucât crede că nu este ceva în plus de spus despre aceste

1. Substanţă cristalină folosită în trecut ca sedativ, tranchilizant sau hipnotic. S-a descoperit că, luată în timpul perioadei de graviditate, determină deficienţe de creştere a fetusului - membre anormal de scurte ale nou-născutului etc. (n.t.).

noţiuni faţă de ceea ce ar fi revelat prin împlinirea sarcinii sale. Aici se reflectă monismul lui anomal. El nu consideră gândurile stări obiective postulate independent de limbaj, care pot fi folosite în explicarea limbajului ce le exprimă. Mai degrabă, sub influenţa lui Quine, el începe explicarea limbajului de la o asumpţie behavioristă: „Semnificaţia este în întregime determinată de comportamentul observabil, chiar de comportamentul imediat observabil" (Davidson, 1990, pp. 314; *cf.* Quine, 1991, p. 272). O astfel de bază îngustă pare a cere eliminativism semantic. Dar Davidson are un alt fel de antirealism în minte. Semnificaţiile nu sunt, în cea mai mare parte, proprietăţi obiective ale căror naturi aşteaptă să fie descoperite de noi. Singura realitate independentă captată de dezbaterea privind semnificaţia este o mulţime de dispoziţii verbale. Dincolo de aceasta nu se află nimic decât *practica proprie nouă a interpretării* reciproce folosind principiile îngăduinţei, o practică ce ar trebui să fie văzută mai mult ca *impunând* o realitate semantică decât ca descoperind una (Davidson, 1984, 1990).

Vom avea în vedere aceste principii în următoarele două secţiuni. Dar, mai întâi, să observăm cum arată abordarea davidsoniană din perspectivă realistă. Credem că nu a fost adus nici un motiv destul de bun pentru a trata teoriile minţii şi semnificaţiei diferit de teoriile celorlalte ştiinţe. Oamenii obişnuiţi atribuie semnificaţii gândurilor şi enunţurilor. În cea mai mare parte, atribuirile par a avea succes în explicarea comportamentului şi in a ne ghida către realitate. Deci avem un motiv serios pentru a presupune că gândurile şi enunţurile au semnificaţii independent de atribuirile făcute de către noi. Davidson (ca şi Quine) nu dă nici un argument pentru behaviorismul ce stă la baza perspectivei sale antirealiste.

15.4. Principiile îngăduinţei

Trebuie subliniată ideea că orice principiu al îngăduinţei suficient de puternic pentru a delimita psihologia populară de ştiinţă trebuie să fie unul *constitutiv*: unul care să i se aplice unui obiect, dacă este ca obiectul să posede dorinţe şi convingeri. Principiile constitutive sunt foarte diferite de cele epistemice şi euristice. Un bun principiu epistemic poate fi acesta: suntem îndreptăţiţi să presupunem că o persoană este, în cea mai mare parte, raţională şi cu credinţă în adevăr. Dar asemenea principii nu disting psihologia raţională de ştiinţă. A face obiectul ingăduinţei trebuie să ţină de esenţa sistemului intenţional.

Am notat care sunt problemele în interpretarea lui Dennett (15.2). Dar, considerând că raţionalitatea agenţilor intenţionali nu este ceva care trebuie descoperit ori demonstrat, Dennett pare a adopta un principiu constitutiv de îngăduinţă. Mai mult, el ia explicit principiul ca fiind mai curând *normativ* şi *idealizant* decât descriptiv. Explicaţia psihologică intenţională moşteneşte, ca urmare, această caracteristică, ceea ce ne poate ajuta să explicăm de ce vede Dennett psihologia intenţională mai asemănătoare cu teoriile matematice formale ale jocurilor şi cu teoria deciziei decât cu ştiinţa naturală. Căci astfel de teorii formale sunt teorii ale felului în care s-ar comporta agenţii perfect raţionali.

Credem că golul dintre fapt şi valoare nu este o schismă şi că valorile sunt un gen de fapt. Ştiinţele formale ar putea fi, în cele din urmă, de asemenea empirice. În această privinţă juriul deliberează încă. Dar, chiar dacă ar fi, dacă psihologia convingere/dorinţă e mai curând asemenea teoriei deciziei - şi ar putea, în cele din urmă, să devină şi mai

asemănătoare cu ea - psihologia populară nu este o protoștiință în sensul relevant. Vom argumenta totuși (15.5) că psihologia populară nu adoptă nici un principiu al îngăduinței suficient de puternic pentru a garanta separarea ei de știință.

Este încă și mai puțin clar de ce crede Davidson că principiul îngăduinței demarchează mentalul de fizic. E evident că el subscrie la un principiu constitutiv:

> În inferarea acestui sistem [de convingeri și dorințe] din dovezi, noi impunem cu necesitate condiții de coerență, raționalitate și consecvență. Condițiile nu au ecou în teoria fizică, motiv pentru care nu putem căuta decât corelații grosiere între fenomenele fiziologice și cele fizice (1980, p. 231).

Există aici o încurcătură *prima facie*. Davidson trece direct de la afirmația că mentalul are o natură sau esență diferită de fizic la negarea legilor psiho-fizice. Dar din faptul că ceea ce, constitutiv, face ca ceva să fie mâncare „nu are ecou" în teoria fizică rezultă cu greu că digestia nu este un proces guvernat de legi.

Vom vedea că nu există un principiu unic al îngăduinței, ci, mai degrabă, un mănunchi de principii înrudite variind după două coordonate. Unele dintre principii susțin demarcația prin aceea că, dacă ar fi adevărate, psihologia populară nu ar putea fi o protoștiință. Dar nu e cazul pentru toate principiile. Unele pot fi văzute în mod plauzibil ca prinzând o parte a esenței *științifice* a unui sistem intențional. Ca atare, ele sunt parte a științei empirice.

Prima dimensiune a principiilor îngăduinței vizează *subiectul* (*topic*): principiile pot fi de convingere adevărată, de convingere rațională sau de acțiune rațională. Cei care, asemenea lui Dennett și Davidson, cer un principiu al îngăduinței tind să le pună laolaltă. Însă ele sunt foarte diferite, cu grade de plauzibilitate foarte diferite.

1) *Îngăduința-ca-o-convingere-adevărată*. Îngăduința apare uneori sub forma tezei că majoritatea convingerilor unui sistem intențional trebuie să fie adevărate. Convingerile false sunt, prin comparație, mai rare și presupun explicații speciale. Astfel, Davidson scrie:

> Nu se poate afirma că vorbitorii nu au niciodată convingeri false. Eroarea este ceea ce dă sensul unei convingeri. Putem totuși lua ca un dat faptul că *majoritatea* convingerilor sunt corecte (1984, p. 168).

În spirit similar, Dennett scrie:

> O specie poate „experimenta" mutații în oricâte sisteme neeficace, dar nici unul dintre ele nu merită să fie numit sistem de convingeri din pricina defectele lor, a nonraționalității lor; deci un fals sistem de convingeri este o imposibilitate conceptuală (1978, p. 17).

A atribui convingeri unui sistem astfel încât ele să se dovedească adevărate duce la atribuirea unora în acord cu ale noastre, căci convingerile noastre reprezintă cea mai bună concepție proprie despre ceea ce este adevărat. Deci o „bună teorie a interpretării maximizează înțelegerea" (Davidson, 1984, p. 169).

Îngăduința, după cum susțin ei, începe acasă. O consecință izbitoare a principiului îngăduinței-ca-o-convingere-adevărată este că majoritatea propriilor noastre convingeri trebuie să fie adevărate.

Această versiune a principiului este cea care amenință în modul cel mai evident concepția naturalistă a psihologiei populare. Nu există nici o bază științifică pentru a lega astfel convingerile de adevăr.

2) *Îngăduinţa-ca-o-convingere-raţională*. Îngăduinţa pretinde, uneori, raţionalitatea convingerilor, date fiind alte convingeri; conexiunile inferenţiale dintre convingeri trebuie să fie raţionale. Există semne ale acestei concepţii în pasajul de mai sus din Dennett. Să luăm, de asemenea:

> Asumpţia că ceva este un sistem intenţional e o asumpţie raţională [...] animalul... trebuie să fie considerat ca *urmând* aceste *reguli* ale logicii (1978, pp. 10-11).

Davidson vorbeşte despre raţionalitatea şi consecvenţa unui sistem (vezi mai sus, precum şi 1984, p. 159). Sistemul intenţional trebuie să aplice reguli bune de deducţie. Dacă Igor crede că un milion de volţi ucid orice vampir şi dacă Igor crede că Yorga este un vampir, atunci Ygor trebuie să creadă că un milion de volţi îl vor ucide pe Yorga. Sistemul trebuie, de asemenea, să aplice reguli bune de inducţie. El nu trebuie, de pildă, să argumenteze contrainductiv. Dacă Igor crede că toţi vampirii de dinainte au fost „imuni" la ţăruşi, el nu va infera că Yorga va pieri străpuns de un ţăruş.

3) *Îngăduinţa-ca-acţiune-raţională*. În cele din urmă, îngăduinţa cere uneori ca legătura dintre convingerile şi dorinţele unui sistem intenţional şi acţiunile lui să fie raţională. Davidson exprimă această idee după cum urmează:

> Convingerea şi dorinţa care explică o acţiune trebuie să fie astfel încât oricine ar avea acea convingere şi dorinţă să aibă motive de a acţiona în acel fel (1984, p. 159).

Dennett scrie in spirit asemănător (1978, p. 59). Dacă un comportament este tratat ca fiind ceva ce agentul *face* – drept comportament *intenţional*, ca o acţiune –, şi nu doar ca o simplă mişcare corporală, atunci el trebuie să fie raţional, date fiind convingerile şi dorinţele agentului. Tiparul de bază al explicaţiei convingeri/dorinţe este: un agent doreşte *p*, crede că făcând *A* va obţine *p*, astfel încât face *A*. Igor doreşte ca Yorga să moară; el crede că aceasta se poate realiza prin electrocutarea lui, aşa că îl electrocutează.

Principiul este, cu siguranţă, corect într-un sens: a explica acţiunea unui agent prin apelul la convingerile şi dorinţele lui presupune că el este raţional in această privinţă. Totuşi, vom nota că într-un alt sens, „normativ", acţiunea ar putea fi iraţională. Deşi cauzată de anumite convingeri şi dorinţe, fiind astfel raţională în sens „descriptiv", ea poate fi iraţională în sens „normativ": agentul poate avea alte convingeri şi dorinţe, care nu au jucat un rol cauzal, dar care i-ar da un motiv decisiv să nu întreprindă acţiunea. În orice caz, angajamentul faţă de principiul descriptiv nu face nicidecum ca psihologia populară să fie neştiinţifică. Principiul captează pur şi simplu natura unei acţiuni, ceea ce o distinge de simplele mişcări corporale.

A *doua dimensiune* a principiilor îngăduinţei vizează *tăria*. Unele condiţii sunt deja vizibile; îngăduinţa-ca-o-convingere-adevărată, pentru Davidson, pretinde numai ca *majoritatea* convingerilor să fie corecte. Dennett are o opinie similară (1978, p. 18). Ambii filosofi acceptă, totodată, abateri de la raţionalitatea perfectă (Dennett, 1978, p. 11; Davidson, 1984, p. 159). Sunt condiţii ce măresc plauzibilitatea pe seama introducerii caracterului vag.

Davidson sugerează uneori o condiţie suplimentară: că putem fi neîngăduitori, cu condiţia ca eroarea pe care o atribuim să fie *explicabilă* (1984, p. 1960). Dacă aceasta ar fi doar cerinţa de a minimiza inexplicabilul, atunci nu ar distinge psihologia populară de ştiinţă. Ar reprezenta doar o instanţă a principiului general al metodologiei ştiinţifice. Principiul general al minimizării inexplicabilului se aplică, desigur, la fel de mult la

atribuirea convingerilor adevărate ca şi la atribuirea celor false. Un cititor raţional nu interpretează aiurelile lui Nostradamus ca exprimând cunoaşterea de dinainte a timpurilor noastre, căci nu ar putea da o explicaţie a dobândirii de către el a acelei cunoaşteri. Deci există o caracteristică importantă a condiţiei suplimentare care se aplică numai în cazuri de eroare : falsitatea şi iraţionalitatea cer explicaţii, însă adevărul şi raţionalitatea nu cer. Asimetria este necesară dacă aşteptăm ca principiul îngăduinţei să distingă psihologia populară de ştiinţă.

15.5. Împotriva îngăduinţei

Credem că nu există adevăr în principiul îngăduinţei-ca-o-convingere-adevărată, că există oarecare adevăr în îngăduinţa-ca-o-convingere-raţională şi destul de mult adevăr în principiul îngăduinţei-ca-acţiune-raţională. De vreme ce doar îngăduinţa-ca-o-convingere-adevărată este cea care ameninţa cu adevărat naturalismul, ne vom concentra asupra ei.

Din perspectivă naturalistă, sarcina de a atribui convingeri şi dorinţe unei persoane şi valori de adevăr enunţurilor ei este sarcina obişnuită a explicaţiei. Canoanele explicaţiei bune pe care le folosim aici sunt aceleaşi ca şi cele (în mare parte necunoscute) pe care le folosim altundeva. O bună explicaţie ar consta probabil în aceea că o persoană poate fi văzută ca fiind adesea de acord cu noi, dar e totodată posibil să fie văzută, la fel de des, în dezacord cu noi. Şi nu există nici o simetrie : falsităţile atribuite ar trebui să fie explicabile, dar la fel ar trebui să fie şi adevărurile. Nu interpretăm desenul cu degetul al unui copil de cinci ani ca o derivare a constantei lui Planck, deoarece suntem siguri că o astfel de derivare este peste puterile lui. Cea mai bună explicaţie a comportamentului multora dintre semenii noştri se poate baza pe o atitudine neîngăduitoare cu privire la opiniile lor despre religie, semantică, politică, vreme etc. Rămâne întrebarea pe de-a-ntregul empirică vizând cât de adevărate sunt convingerile unei persoane.

Prin urmare, respingem afirmaţia deseori făcută de către Davidson (de exemplu, 1984, pp. 199-200) că posibilitatea de eroare şi neînţelegere depinde de corectitudinea şi înţelegerea generale. Davidson crede că un anumit grad de eroare este admisibil. De ce este explicaţia noastră brusc lovită de catastrofă dacă presupunem că eroarea trece dincolo de limita davidsoniană? Am auzit sugestia potrivit căreia, deşi putem atribui eroare în câteva arii, nu putem proceda astfel în majoritatea lor. Dar ce diferenţă reprezintă pentru încercarea noastră de a da explicaţii pentru comportamentul unei persoane în mod neîngăduitor, în semantică, să spunem, faptul că am explicat-o deja neîngăduitor în religie şi politică, de exemplu? De ce contează acumularea de eroare?

Prima facie, e neplauzibil să angajăm psihologia populară faţă de orice principiu ce o demarchează de restul cunoaşterii. Există numai o lume, astfel încât cunoaşterea noastră despre ea ar trebui să fie unificată. Ar trebui să fie posibil să construim un singur tablou al naturii, integrat, incluzând locul nostru în el. Mai mult, Davidson şi Dennett nu oferă nici un motiv persuasiv pentru a gândi altcumva. Să ne ocupăm acum de motivele lor.

1) Discursul despre „principiul îngăduinţei" a fost început de N.L. Wilson, în procesul construcţiei unei teorii descriptive a numelor (1959, p. 532). Teoria descriptivă cere, într-adevăr, îngăduinţă. Până la un anumit punct, Davidson apelează implicit la acea teorie, ca susţinere pentru principiul îngăduinţei :

> Cât de clar ştim noi că anticii - unii antici - credeau că Pământul este plat? *Acest* Pământ? Ei bine, acest Pământ al nostru este o parte a sistemului solar, sistem identificat prin faptul că este un roi de corpuri mari, reci, solide, care se rotesc în jurul unei stele foarte mari, fierbinţi. Dacă cineva nu crede *nimic* din toate astea despre Pământ, este oare un lucru sigur că se gândeşte la Pământ?... Problema nu este că orice convingere falsă distruge în mod necesar abilitatea noastră de a identifica noi convingeri, ci că inteligibilitatea unor astfel de identificări trebuie să depindă de un fundal de convingeri în mare măsură nemenţionate şi neexaminate (1984, p. 168).

Credem că răspunsul la întrebarea retorică a lui Davidson este clar. Anticii credeau că *acest* Pământ este plat. Care alt Pământ mai este pe aici? Într-adevăr, faptul că teoria descriptivă duce la concepţia paradoxală că anticii nu au avut acea convingere ne dă un motiv foarte bun pentru a o respinge (3.3, 10.4, 12.3).

2) Dennett a argumentat că selecţia naturală susţine principiul îngăduinţei (1978, capitolul 1). O creatură care este iraţională sau care greşeşte în mare parte nu va reuşi să supravieţuiască prin reproducere. Avem aici trei comentarii.

i) Argumentul ar putea arăta că este rezonabil să fim îngăduitori cu privire la orice făptură cu care ne confruntăm, pentru simplul motiv că a supravieţuit confruntărilor. Dar acesta este un principiu epistemic. Pentru a stabili principiul constitutiv, trebuie stabilit că ar trebui să fim îngăduitori, totodată, cu privire la făpturile cu care nu ne confruntăm deoarece nu au supravieţuit. Consideraţiile evoluţioniste nu reuşesc să impună această concluzie. Într-adevăr, ele sugerează exact contrariul: *cea mai bună explicaţie a supravieţuirii poate consta în eroare şi iraţionalitate*. Abandonarea îngăduinţei poate fi esenţială în explicarea eşecului evoluţionist.

ii) Ne putem închipui medii înconjurătoare care duc în mod sistematic în eroare creaturile cu un anumit echipament perceptual. După unele descrieri ale proprietăţilor perceptuale (precum culorile), mediul *nostru* este unul dintre ele. Nu există nimic lipsit de coerenţă în afirmaţia că tabloul simţului comun despre lume e radical greşit. Aşadar, nu numai că principiul constitutiv este fals, dar şi cel epistemic trebuie luat cu prudenţă.

iii) Selecţia naturală nu favorizează convingerile adevărate, ci mai degrabă pe cele care funcţionează în mediul limitat al creaturii respective. Astfel, nu va fi important pentru supravieţuirea unui şoarece că greşeşte de cele mai multe ori când gândeşte „Păzea, un prădător". Ceea ce contează este să aibă mereu dreptate când gândeşte „Totul e bine" (7.8).

Pe scurt, evoluţia dă o oarecare susţinere, dar departe de a fi convingătoare, pentru principiul epistemic potrivit căreia creaturile ce supravieţuiesc au, probabil, convingeri adevărate şi sunt raţionale. Ea ajută la respingerea principiului constitutiv care ne interesează aici.

3) Atât Dennett, cât şi Davidson sunt avocaţi ai unei teorii *holistice* a convingerii şi dorinţei. O convingere este identificată relaţional, in virtutea rolului ei în sistemul intelectual al persoanei care o are. Acest lucru pretinde ca acea convingere să aibă unele conexiuni sistematice cu alte convingeri. Conexiunile, se sugerează, duc la îngăduinţă-ca-o-convingere-raţională.

Mai întâi, holismul acesta este unul extrem: convingerile sunt parţial identificate de legăturile lor cauzale, determinatoare de referinţă, cu lumea exterioară. Este asemănător cu o idee pe care am subliniat-o mai devreme, împotriva structuralismului (13.2-13.3). În al doilea rând, luat singur, holismul nu cere conexiunilor să fie raţionale, ci numai să

fie sistematice. Poate că un sistem intenţional ar putea avea, în mod sistematic, o încredere exagerată în inducţiile sale (ca rezultat al vieţii într-un mediu foarte uniform). Sau poate că altul ar putea fi, în mod sistematic, prea puţin încrezător. Nu găsim aici un motiv pentru a presupune, aşa cum face Dennett (1978, p. 21), că devierile de la raţionalitatea optimă sunt arbitrare, accidentale şi nesistematice. Cât de bine inferează oamenii este o întrebare empirică. Răspunsul dat de psihologia cognitivă este că ei inferează adesea mai curând prost. În sfârşit, aşa cum am indicat, chiar dacă un anumit grad de raţionalitate este cerut de un sistem intenţional, acest fapt nu poate, singur, să scoată psihologia populară în afara ştiinţei.

Rezumând, îngăduinţa trebuie divizată in diferite principii distincte. Unul dintre ele este suficient de adevărat, altul fals, iar altul probabil jumătate-jumătate. Atâta adevăr cât există în principiul îngăduinţei nu constituie o ameninţare pentru naturalism. Psihologia populară este inexactă şi nesistematică, dar nu există nici un motiv să presupunem că nu poate fi modificată în mod adecvat şi dezvoltată într-o teorie ştiinţifică.

În cele din urmă, există un puzzle în legătură cu principiile îngăduinţei. De ce să ne ostenim să le folosim? Se pare că Davidson le adoptă pur şi simplu pentru că fără ele nici o intepretare nu ar fi cu putinţă: „Ceea ce face interpretarea posibilă... este faptul că putem respinge *a priori* şansa erorii masive" (1984, pp. 168-169). Dar, dacă principiile ar fi necesare pentru interpretare, de ce ar trebui să ne ostenim cu interpretarea? Care e rostul ataşării unei semnificaţii cuvintelor unei persoane dacă ele nu au acea semnificaţie independent de îngăduinţa noastră? Desigur, pare evident că ele au, într-adevăr, o semnificaţie independentă. Dacă este aşa, cu atât mai rău pentru principiul îngăduinţei în semantică.

Lecturi recomandate

15.1

În planul concepţiilor lui Dilthey, vezi colecţia recentă, *Selected Writings* (1976). În ceea ce-l priveşte pe Weber, vezi *The Methodology of the Social Sciences* (1949).

Vezi McDonald şi Pettit, 1981, *Semantics and Social Science*, capitolul 2, pentru o dezbatere agreabilă a tradiţiei *Verstehen* şi a relaţiilor ei cu viziunea lui Davidson.

15.2

Concepţia lui Dennett despre psihologia populară poate fi găsită în *Brainstorms* (1978), partea I, şi în *The Intentional Stance* (1987), în special în capitolele 1-4. Vezi, de asemenea, *Consciousness Explained* (1991a). Pentru behaviorismul său filosofic, vezi mai ales „Real Patterns" (1991b). Dennett crede că atitudinea intenţională este un caz special de „gândire adaptivă" în biologia evoluţionistă, o tehnică - foarte controversată in biologia însăşi - de a infera organizarea funcţională a organismului din problemele puse în legătură cu mediul înconjurător: *Darwin's Dangerous Idea* (1995), capitolele 13-14. Concepţiile lui Dennett sunt discutate în Dahlbom, 1993, *Dennett and His Critics* şi în Hill, 1994, o ediţie specială a *Philosophical Topics* (1994).

15.3

Pentru teoria davidsoniană a minţii, vezi *Essay on Actions and Events* (1980, pp. 207-260). Este discutată în Lepore şi McLaughlin, 1985, *Actions and Events*. Pentru teoria

davidsoniană a limbajului, vezi *Inquiries into Truth and Interpretation* (1984). Ea este luată în discuţie în Lepore, 1986, *Truth and Interpretation*. Stalker, 1993, *Reflecting Davidson* este o colecţie cu o bibliografie extraordinară. Platts, 1997, *The Ways of Meaning* constituie o introducere davidsoniană la filosofia limbajului.

Lycan, 1981, „Psychological Laws" reprezintă o abordare critică adecvată a monismului anomal.

Pentru discuţii privind poziţia davidsoniană asupra referinţei, vezi lecturile recomandate pentru secţiunea 2.2

15.4-15.5

Cel mai bun loc pentru a găsi principiul dennettian al îngăduinţei, deşi nu sub acest nume, este 1978, capitolul 1. Davidson discută îngăduinţa în numeroase locuri in cele două colecţii de eseuri ale lui, citate mai sus; vezi referinţele în indexurile lor.

McGinn, 1977, „Charity, Interpretation, and Belief" reprezintă o tratare critică a îngăduinţei lui Davidson.

Pentru o abordare a temei privind măsura în care selecţia naturală va construi - sau nu - minţi care găsesc adevărul, vezi Godfrey-Smith, 1992, „Indication and Adaptation" şi 1996, *Complexity and the Function of Mind in Nature*; de asemenea, Stich, 1990, *Fragmentation of Reason*, capitolul 3.

Cohen, 1981, „Can Human Irrationality be Experimentally Demonstrated" argumentează pentru îngăduinţă-ca-o-convingere-raţională într-un mod diferit. Stich 1985, „Could Man be an Irrational Animal?", în Kornblith, 1994, *Naturalizing Epistemology*, argumentează împotriva lui Cohen şi Dennett. Articolul furnizează un rezumat reuşit al unei părţi a literaturii care ar demostra iraţionalitatea umană.

Pentru abordări cu puncte de vedere similare celor din textul cărţii, vezi Devitt, 1981a, secţiunea 4.8, şi 1997, capitolul 10.**

GLOSAR

Adevăr contingent – O propoziţie adevărată care ar fi putut să nu fie adevărată. O propoziţie care nu este adevărată „în toate lumile posibile". *Cf. adevăr necesar.*

Adevăr logic – O propoziţie care rămâne adevărată sub toate reinterpretările termenilor ei (alţii decât particulele logice 'toţi' şi 'nu'); de exemplu, 'Toţi necăsătoriţii sunt necăsătoriţi'.

Adevăr necesar – O propoziţie care trebuie să fie adevărată. O propoziţie care este adevărată „în toate lumile posibile". Exemple favorite constituie adevărurile logicii şi matematicii; mai recente şi mai controversate, propoziţii de identitate precum 'apa este H_2O'. *Cf. adevăr contingent.*

***A posteriori* sau empiric** – Aplicat în primul rând cunoaşterii. Cunoaşterea *a posteriori* sau empirică depinde din punctul de vedere al justificării de experienţa noastră cu privire la lume. Metodele empirice sunt cele ale observaţiei şi experimentului. *Cf. a priori.*

A priori – Aplicat în primul rând cunoaşterii. Cunoaşterea *a priori* nu depinde din punctul de vedere al justificării de experienţa noastră cu privire la lume. Cunoaşterea logică şi ceq matematică ne pun la dispoziţie exemplele favorite. Metodele *a priori* sunt cele ale reflecţiei din fotoliu. *Cf. a posteriori* sau *empiric.*

Analitic – Aplicat în primul rând propoziţiilor. O propoziţie analitică depinde, din punctul de vedere al valorii de adevăr, numai de semnificaţia elementelor ei, nu de semnificaţie împreună cu realitatea extralingvistică. 'Celibatarii sunt necăsătoriţi' este un exemplu standard. Într-un sens mai slab, o propoziţie analitică este fie un adevăr logic (*cf. adevăr logic*), fie o propoziţie care poate fi transformată într-un adevăr logic prin substituirea sinonimelor cu sinonime. *Cf. sintetic.*

Anaforic – O expresie este anaforică dacă depinde, din punctul de vedere al interpretării, de alte expresii ale discursului. Pronumele sunt exemple tipice. Astfel, 'cel' şi 'se' în 'Max este cel care se urăşte' sunt anaforice, interpretarea lor depinzând de 'Max'. 'Max' se numeşte *antecedentul* lor. Antecedenţii precedă de regulă, dar nu întotdeauna, expresia de care sunt legaţi anaforic. În 'Faptul că a pierdut alegerile l-a supărat pe Peacock din cale-afară', 'Peacock' poate fi antecedentul lui 'l-'. *Cf. deictic.*

Aplicaţie – În lucrarea de faţă, o specie sau un mod de referinţă. Relaţia dintre un predicat şi obiectele la care se referă.

Aplicator rigid – Dacă un termen rigid general (masă) este aplicat unui obiect (material) din lumea reală şi acel obiect (material) există într-o altă lume posibilă, atunci el se aplică acelui obiect (material) în acea lume. Termenii pentru genuri naturale sunt în mare parte acceptaţi ca fiind rigizi.

Arbori ai structurii frazei sau markeri de frază – Afişează structura sintactică. Arborii arată cum este organizată o unitate (de regulă o propoziţie) în subunităţile ei imediate; cum se descompun, la rândul lor, unităţile în unităţi mai mici şi tot aşa, în adâncime, până la elementele primitive, cuvinte sau morfeme. Atât D-structurile, cât şi S-structurile sunt, în mod tipic, prezentate ca arbori ai structurii frazei. *Cf. gramatică generativă (transformaţională).*

Atributivă – În lucrarea de faţă, întrebuinţarea unui termen singular sau reprezentant al acestei întrebuinţări pentru a desemna (fără a avea în minte un obiect particular) ceea ce înseamnă a avea acea proprietate. Un termen atributiv depinde, din punctul de vedere al identificării referinţei, de denotaţie. *Cf. designaţional.*

Asumpţia carteziană – În lucrarea de faţă, concepţia potrivit căreia competenţa unei persoane cu privire la o expresie presupune că ea cunoaşte tacit semnificaţia expresiei; exclusiv acea competenţă dă cunoaşterea semnificaţiei.

Compoziţionalitate – O constrângere impusă teoriilor semantice. Reprezintă cerinţa ca proprietăţile semantice ale expresiilor complexe (fraze, propoziţii) să fie funcţie a proprietăţilor semantice ale elementelor care compun aceste complexe.

Condiţii de adevăr – Proprietatea unei propoziţii în virtutea căreia propoziţia este adevărată dacă se obţine o anumită situaţie în lume şi nu este adevărată dacă acea situaţie nu se obţine.

Constituent – Un element al unei propoziţii. Elementele pot fi cuvinte sau grupări mai mari, precum fraze sau propoziţii, însă nu orice secvenţă de cuvinte dintr-o propoziţie este un constituent. 'Fiecare câine urmăreşte' nu este un constituent al 'Fiecare câine urmăreşte un om'. Gramatica unei limbi relevă structura constituenţilor fiecărei propoziţii a limbii.

Constructivism – O doctrină metafizică ce combină două idei kantiene cu relativismul. Ideile kantiene pleacă de la premisa că lumea cunoscută se arată parţial prin impunerea de către noi a conceptelor (şi a altor asemenea); şi că există o lume de necunoscut, anterioară impuneri conceptelor noastre. Prin conjugarea cu relativismul, duce la concepţia că diferitele grupuri impun diferite concepte care constituie diferite lumi.

Context opac sau intensional – Un loc într-o propoziţie în care substituirea cu un termen singular a unui termen coreferenţial poate schimba valoarea de adevăr a propoziţiei. *Cf. context transparent sau extensional.*

Context transparent sau extensional – Un loc într-o propoziţie în care substituirea cu un termen singular a unui termen coreferenţial nu schimbă niciodată valoarea de adevăr a propoziţiei *Cf. context opac sau intensional.*

Conţinut – Un sinonim pentru „semnificaţie", folosit în special pentru semnificaţia unui gând.

Cuantificator – O expresie ca 'toţi', 'unii', 'majoritatea', 'câţiva', care determină interpretarea a ceea ce se cheamă „variabile" în logică. Astfel, o variabilă este anaforică. Variabilele limbajului natural sunt, de regulă, pronume sau alte proforme. Ele sunt deseori legate de cuantificatorii lor; de exemplu, în 'Fiecare pistolar care spune că [el] vrea să moară cu cizmele speră [ca el să moară în pat', cuantificatorul 'fiecare pistolar' leagă doi reprezentanţi ai pronumelui 'el' de pronumele relativ 'care'. Cu toate acestea, uneori variabilele sunt libere, lucru evident într-un dialog în care variabila unui vorbitor îşi ia interpretarea de la cuantificatorul vorbitorului anterior.

D-lanţ – Prescurtare pentru „lanţ desemnator" [*„designating chain"*]. Un lanţ cauzal între un obiect şi o persoană, constând în întemeieri, împrumuturi de referinţă şi abilităţi de a desemna. Un termen singular poate desemna un obiect numai dacă există un d-lanţ care să conecteze utilizatorul termenului cu obiectul.

D-structură (structură de adâncime) – Un nivel al structurii distins de S-structură de către gramatica generativ-transformaţională. Arată organizarea fundamentală a unei propoziţii organizarea ei în propoziţii principale şi subordonate; subiect şi obiect; aplicarea cuvintelor şi a frazelor modificatoare şi altele. *Cf. S-structură* (*structură de suprafaţă*).

Deictic – Întrebuinţare nonanaforică a unui pronume (personal sau demonstrativ) sau descripţie. O întrebuinţare spontană indicând direct un obiect. *Cf. anaforic.*

Denotaţie – O specie sau un mod de referinţă. Are întrebuinţare generală ca relaţie dintre un termen singular şi referentul său. În lucrarea de faţă e folosit în sens mai restrâns: modul de referinţă al unui termen atributiv. Aşa e relaţia dintre un termen atributiv şi obiectul unei căruia i se aplică descripţia asociată termenului. *Cf. designaţie.*

Descripţie definită – O specie de termen singular a cărui formă de bază este '*F*-ul', unde '*F*' stă pentru un termen general. Totuşi, superlative precum 'cel mai înalt munte' şi expresii precum 'tatăl ei' sunt, de asemenea, descripţii definite.

Designator rigid – Un termen singular ce desemnează acelaşi obiect în fiecare lume posibilă în care obiectul există. Numele proprii sunt, în mare parte, considerate rigide.

Designaţie, desemnare – O specie sau un mod de referinţă. Are o întrebuinţare generală ca relaţi dintre un termen singular şi referentul său. În lucrarea de faţă este folosită în sens mai restrâns

modul de referinţă al unui termen designaţional. Astfel este relaţia dintre un termen designaţional şi obiectul pe care este întemeiat d-lanţul subiacent. *Cf. denotaţie.*

Eliminativism – A fi eliminativist cu privire la o teorie înseamnă a crede că obiectele postulate de ea pur şi simplu nu există; astfel, ateii sunt eliminativişti cu privire la religie.

Empiric – *Cf. a posteriori.*

Epistemologie – Teoria cunoaşterii, a felului nostru de a cunoaşte.

Filosofie primă – Ramură sau concepţie filosofică în care filosofia este văzută ca anterioară oricărui demers ştiinţific. Rolul filosofiei este de a descoperi adevărurile *a priori* importante. Este folosită uneori pentru a acoperi acea parte a filosofiei care determină ceea ce este (*cf. ontologie*) anterior descoperirilor *despre* ceea ce este. *Cf. naturalism.*

Fizicalism – Doctrina potrivit căreia singurele entităţi sunt entităţi fizice şi care postulează, în cele din urmă, că legile fizice explică totul (într-un anumit sens).

Gânduri sau atitudini propoziţionale – Stări mentale care diferă în funcţie de două dimensiuni. Una o constituie genul atitudinii: convingere, speranţă, dorinţă, teamă etc. Cealaltă – conţinutul: că Reagan este ridat, că Thatcher este dură, că Andropov este mort etc.

Genuri naturale – Genurile cerute pentru explicarea universului natural.

Gramatică generativă (transformaţională) – O gramatică generativă a unui limbaj oferă o expunere *explicită* a regulilor de generare a tuturor propoziţiilor posibile intr-un limbaj – şi numai a lor – din cuvintele (sau morfemele) limbajului. Ea dă, astfel, o descriere sintactică a propoziţiei. Gramatica generativă recunoaşte două genuri de reguli. Regulile de bază asamblează elementele primitive în D-structuri. Aceste structuri sunt proiectate în S-structuri prin reguli de transformare.

Holism al semnificaţiei – Concepţia potrivit căreia semnificaţia unui cuvânt este determinată de o mare proporţie, poate chiar de întregul relaţiilor ei cu toate celelalte cuvinte ale limbajului.

Idealism – O doctrină metafizică: entităţile care constituie lumea sunt dependente din punctul de vedere al existenţei sau al naturii lor de minte sau sunt ele însele mentale. *Cf. realism.*

Idiolect – Varietatea unui limbaj folosit de un vorbitor individual.

Împrumut de referinţă – Dobândirea de către o persoană a unei abilităţi sau reîntărirea abilităţii de a folosi un termen ca rezultat al exerciţiului acelei abilităţi de către o altă persoană într-un act de comunicare.

Înnăscut – Aplicat la cunoaşterea sau la conceptele pe care un agent nu trebuie să le înveţe; informaţie „implantată" în agent. *Cf. nativism.*

Întemeiere – În lucrarea de faţă, o percepţie (sau cvasipercepţie) a unui obiect care inaugurează un lanţ cauzal determinant pentru referinţa unui termen.

Limbaj natural (limbă) – Limbaj care s-a dezvoltat natural şi are sau a avut vorbitori nativi (vorbitori care l-au dobândit ca prim limbaj al lor).

Localism al semnificaţiei – Concepţia potrivit căreia semnificaţia unui cuvânt este determinată de puţine – în cazul în care există vreuna – relaţii cu alte cuvinte.

Metafizică – Domeniu al filosofiei preocupat de natura ultimă a lumii, de ceea ce este şi de cum anume este.

Nativism – Teorie psihologică a minţii umane sau aspect important al minţii umane care susţine că aceasta are un stoc bogat de concepte înnăscute şi/sau cunoaştere înnăscută. *Cf. înnăscut.*

Naturalism – Din punct de vedere epistemologic, concepţia după care cunoaşterea filosofică – întreaga cunoaştere, cu excepţia, poate, a matematicii şi a logicii – este empirică; filosofia este continuă cu ştiinţa şi nu este *a priori*. Din punct de vedere metafizic, este doctrina fizicalismului (*cf. fizicalism*). *Cf. filosofia primă.*

Ontologie – Teoria a ceea ce este, adică a genurilor fundamentale de entităţi din care constă universul şi a naturii lor generale. În mod derivat, ontologia unei teorii este o mulţime de entităţi postulate de acea teorie.

Ostensiv (definiţie ostensivă) – Actul de a indica un obiect sau o proprietate. Ca urmare, o definiţie ostensivă este o explicaţie a semnificaţiei unui termen prin indicarea (exemplificarea) referentului său. *Cf. întemeiere.*

Problema *qua* – O problemă pentru teoria fixării referinţei prin întemeiere, în special pentru nume şi termeni pentru genuri naturale. Când un vorbitor întemeiază un termen prin experienţă perceptuală, în virtutea a ce anume este întemeiat termenul pe cauza acelei experienţe *qua* un anumit gen, şi nu *qua* un alt gen? Întrucât cauza va fi întotdeauna o instanţă a multiple genuri; de exemplu, un obiect poate fi o echidnă, o monotremă, un mamifer, o vertebrată ş.a.m.d.

Realism – O doctrină metafizică. În lucrarea de faţă, realismul simţului comun [*common-sense realism*] este doctrina potrivit căreia majoritatea entităţilor observabile postulate de simţul comun există independent de mental. Realismul ştiinţific reprezintă doctrina paralelă privind neobservabilele postulate de ştiinţă. *Cf. idealism.*

Referinţă – În lucrarea de faţă, genul faţă de care toate relaţiile referenţiale – de exemplu aplicaţie, designaţie, denotaţie – sunt specii. Deseori folosită în sens mai restrâns pentru relaţia dintre un termen singular şi referentul lui.

Semantică – Teoria semnificaţiei. Uneori pusă în opoziţie cu sintaxa: semantica este văzută ca studiu al relaţiilor dintre simboluri şi lume, în vreme ce sintaxa este studiu al relaţiilor dintre simboluri. Contrastul este exagerat: proprietăţile semantice ale expresiilor complexe depind, în parte, de structura lor, adică de proprietăţile sintactice. *Cf. sintaxă.*

Semantică teleologică – O teorie semantică, de obicei a gândurilor, care susţine că semnificaţia unei expresii-tip este determinată de istoria selectivă a acelui tip. Dacă gândul-tip FOC există într-un agent datorită abilităţii antecesorilor agentului de a recunoaşte şi de a evita focurile, FOC este despre foc.

Semnificaţie convenţională – Semnificaţia unei expresii determinată de stabilirea convenţiilor lingvistice din limbajul vorbitorului. *Cf. semnificaţia vorbitorului.*

Semnificaţia vorbitorului – Ceea ce vrea vorbitorul să spună printr-o expresie cu ocazia particulară a întrebuinţării ei. Această semnificaţie este determinată de conţinutul (semnificaţia) unui gând pe care îl exprimă vorbitorul. *Cf. semnificaţie convenţională.*

Sens – În lucrarea de faţă, proprietatea unui cuvânt de a se referi la ceva într-un anumit fel, modul lui de referinţă. De regulă se cere mai mult pentru un sens; de exemplu, să fie „surprins" de vorbitori competenţi.

Structuralism – O abordare a limbajului şi a altor sisteme care susţine autonomia acestora, deci că ele trebuie explicate prin apelul la relaţiile din interiorul sistemelor, şi nu prin relaţiile exterioare sistemelor. Există două mişcări structuraliste, într-o câtva similare: una care s-a născut în Franţa începutului de secol XX şi una care a debutat în Statele Unite, puţin mai târziu.

S-structură (structură de suprafaţă) – Un nivel al structurii distins de D-structură de către gramatica generativ-transformaţională. Ea determină cum este pronunţată sau scrisă propoziţia prin prezentarea organizării superficiale a elementelor propoziţiei în cuvinte, fraze şi propoziţii. *Cf. d-structură* (*structură de adâncime*).

Sintaxă – Teoria principiilor care determină formarea simbolurilor complexe din simboluri simple; în particular, teoria formării propoziţiilor din cuvinte. *Cf. semantică.*

Sintetic – Aplicat în primul rând propoziţiilor. O propoziţie sintetică depinde din punctul de vedere al valorii de adevăr nu numai de semnificaţia elementelor ei, ci şi de realitatea extralingvistică. *Cf. analitic.*

Tip fizic – În lucrarea de faţă, un tip de entitate identificat prin caracteristici fizice perceptibile şi folosit ca mediu al limbajului; de exemplu, un anumit tip de sunet. *Cf. tip semantic.*

Tip semantic – Un tip de entitate identificat prin caracteristici semantice; astfel, un sunet specimen şi o inscripţie specimen pot fi de acelaşi tip semantic. *Cf. tip fizic.*

Variabil – *Cf. cuantificator.*

Verificaţionism – O teorie a semnificaţiei care identifică semnificaţia unei propoziţii cu metoda de a determina dacă propoziţia trebuie acceptată sau respinsă.

BIBLIOGRAFIE

Aarsleff, H., 1982, *From Locke to Saussure : Essays in the Study of Language and Intellectual History*, Minnesota University Press, Minneapolis.

Aizawa, Kenneth L., 1997, „Explaining Systematicity", in *Mind and Language*, 12, pp. 115-136.

Akins, Kathleen, 1996, „Of Sensory Systems and the îAboutness' of Mental States", in *Journal of Philosophy*, 93, pp. 337-372.

Akmajian, A., R.A. Demers, R.M. Harnish, 1979, *Linguistics : An Introduction to Language and Communication*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Almog, J., 1985, „Form and Content", in *Nous*, 19, pp. 603-616.

Anderson, John, 1980, *Cognitive Psychology and its Implications*, W.H. Freeman and Co., San Francisco.

Antony, Louise, 1987, „Naturalized Epistemology and the Study of Language", in Abner Shimony, Debra Nails (eds.), *Naturalistic Epistemology*, D. Reidel, Dordrecht, pp. 235-257.

Antony, Louise, Joseph Levine, 1991, „The Nomic and the Robust", in Loewer, Rey, 1991, pp. 1-16.

Aqvist, L., 1965, *A New Approach to the Logical Theory of Interrogatives*, Filosofiska Institutionen, Uppsala University, Uppsala.

Armstrong, D.M., 1971, „Meaning and Communication", in *Philosophical Review*, 80, pp. 427-447.

Armstrong, D.M., 1978, *Nominalism and Realism : Universals and Scientific Realism*, vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge.

Armstrong, D.M., 1989, *Universals : An Opinionated Introduction*, Westview Press, Boulder.

Ashby, R.W., 1967, „The Verifiability Principle", in Edwards, 1967, vol. 8, pp. 240-247.

Atran, S., 1990, *Cognitive Foundations of Natural History : Towards an Anthropology of Science*, Cambridge University Press, Cambridge.

Austin, J.L., 1962a, *How to do Things with Words*, Clarendon Press, Oxford.

Austin, J.L., 1962b, *Sense and Sensibilia*, Clarendon Press, Oxford.

Ayer, A.J., 1940, *The Foundations of Empirical Knowledge*, Macmillan şi Co., Londra.

Ayer, A.J., 1946, *Language, Truth and Logic*, ediţia a II-a.

Ayer, A.J. (ed.), 1959, *Logical Positivism*, Free Press, New York.

Bach, Kent, 1987, *Thought and Reference*, Clarendon Press, Oxford.

Bach, Kent, 1992, „Paving the Road to Reference", in *Philosophical Studies*, 67, pp. 295-300.

Baker, C.L., 1995, *English Syntax*, ediţia a II-a, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Baker, G.P., P.M.S. Hacker, 1998, *Wittgenstein, Rules, Grammar, and Necessity*, Blackwell, Oxford.

Baker, Lynne Rudder, 1991, „Has Content Been Naturalized?", in Loewer, Rey, 1991, pp. 17-32.

Barwise, Jon, Robin Cooper, 1981, „Generalized Quantifiers and Natural Language", in *Linguistics and Philosophy*, 4, pp. 159-219.

Barthes, Roland, 1967, *Elements of Semiology*, tr.engl. Annette Lavers, Colin Smith (ediţia în limba franceză 1964), Hill and Wang, New York.

Beakley, Brian, Peter Ludlow, 1992, *The Philosophy of Mind : Classical Problems/Contemporary Issues*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Belnap, Nuel D., Thomas B. Steel, Jr., 1976, *The Logic of Questions and Answers*, Yale University Press, New Heaven.

Bennett, J., 1976, *Linguistic Behavior*, Cambridge University Press, Cambridge.

Berlin, B., 1992, *Ethnobiological Classification : Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*, Princeton University Press, Princeton.

Bertolet, Rod, 1979, „McKinsey, Causes and Intentions", in *Philosophical Review*, 88, pp. 619-632.

Bertolet, Rod, 1980, „The Semantic Significance of Donnellan's Distinction", in *Philosophical Studies*, 37, pp. 281-288.
Bickerton, D., 1991, *Language and Species*, Chicago University Press, Chicago.
Bishop, Michael A., 1991, „Why the Semantic Incommensurability Thesis is Self-Defeating", in *Philosophical Studies*, 69, pp. 343-356.
Black, Max, 1962, *Models and Metaphors*, Cornell University Press, Ithaca, New York.
Blackburn, Simon, 1984, „The Individual Strikes Back", in *Synthese*, 58, pp. 281-302.
Block, Ned (ed.), 1981, *Readings in Philosophy of Psychology*, vol. 2, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
Block, Ned, 1985, „Advertisement of a Semantics for Psychology", in *Midwest Studies in Philosophy*, vol. X: *Studies in the Philosophy of Mind*, Peter A. French, Theodore E. Uehling Jr., Howard K. Wettstein (eds.).
Bloomfield, L., 1933, *Language*, Holt, Rinehart & Winston, New York.
Boden, M.A., 1984, „Animal Perception from an Artificial Intelligence Viewpoint", in C. Hookway (ed.), *Minds, Machines and Evolution*, Cambridge University Press, Cambridge.
Boghossian, Paul, 1989, „The Rule-Following Considerations", in *Mind*, 98, pp. 507-549.
Boghossian, Paul, 1991, „Naturalizing Content", in Loewer, Rey, 1991, pp. 65-86.
Boolos, George, 1990, *Meaning and Method: Essays in Honor of Hilary Putnam*, Cambridge University Press, New York.
Boyd, Richard, Philip Gasper, J.D. Trout (eds.), 1991, *The Philosophy of Science*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Braddon-Mitchell, David, John Fitzpatrick, 1990, „Explanation and the Language of Thought", in *Synthese*, 83, pp. 3-29.
Bradley, R., N. Swartz, 1979, *Possible Worlds*, Blackwell, Oxford.
Brandom, Robert B., 1994, *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
Burge, Tyler, 1979, „Individualism and the Mental", in *Midwest Studies in Philosophy*, vol. IV, *Studies in Metaphysics*, Peter A. French, Theodore E. Uehling Jr., Howard K. Wettstein (eds.), pp. 73-121.
Burge, Tyler, 1986, „Individualism and Psychology", in *Philosophical Review*, 95, pp. 3-45; reeditat în Boyd, Gasper, Trout, 1991.
Byrne, Richard, 1995, *The Thinking Ape: The Evolutionary Origins of Intelligence*, Oxford University Press, Oxford.
Cahoone, Lawrence (ed.), 1996, *From Modernism to Postmodernism: An Anthology*, Blackwell, Oxford.
Campbell, Keith, 1991, *Abstract Particulars*, Blackwell, Oxford.
Canfield, John V., 1977, „Donnellan's Theory of Names", in *Dialogue*, 16, pp. 104-127.
Carnap, Rudolf, 1932, „The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language", in Ayer, 1959, pp. 60-81 (prima ediţie în limba germană în *Erkenntnis*, 2).
Carnap, Rudolf, 1950, „Empiricism, Semantics and Ontolohy", in *Revue Internationale de Philosophie*, 4, pp. 20-40 (reeditat în Linsky, 1952, şi Boyd, Gasper, Trout, 1991).
Carnap, Rudolf, 1956, *Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic*, University of Chicago Press, Chicago, ediţia a II-a.
Carroll, Lewis, 1962, *Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass*, Collier Books, New York.
Chastain, Charles, 1975, „Reference and Context", in Gunderson, 1975, pp. 194-269.
Chomsky, Noam, 1957, *Syntactic Structures*, Mouton & Co., Haga.
Chomsky, Noam, 1959, „Review of Skinner 1957", in *Language*, 35, pp. 26-58; reeditat în Fodor, Katz, 1964, şi Geirsson, Losonsky, 1996.
Chomsky, Noam, 1965, *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Chomsky, Noam, 1966, *Topics in the Theory of Generative Grammar*, Mouton & Co., Haga; extrase în Searle, 1971.
Chomsky, Noam, 1969a, „Linguistics and Philosophy", in Hook, 1969, pp. 51-94; extrase în Stich, 1975.
Chomsky, Noam, 1969b, „Comments on Harman's Reply", in Hook, 1969, pp. 152-159.
Chomsky, Noam, 1975, „Knowledge of Language", in Gunderson, 1975, pp. 299-320.
Chomsky, Noam, 1980, *Rules and Representations*, Columbia University Press, New York.
Chomsky, Noam, 1986, *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*, Praeger Publishers, New York.

Chomsky, Noam, 1988, *Language and Problems of Knowledge : The Managua Lectures*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Chomsky, Noam, 1990, „On the nature, Use and Acquisition of Language", in Lycan, 1990, pp. 627-646.
Chomsky, Noam, 1995a, *The Minimalist Program*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Chomsky, Noam, 1995b, „Language and Nature", in *Mind*, 104, pp. 1-61.
Churchland, Paul M., 1979, *Scientific Realism and the Plasticity of Mind*, Cambridge University Press, Cambridge.
Churchland, Paul M., 1998, *Matter and Consciousness*, MIT Press, Cambridge.
Churchland, Paul M., 1993, „Evaluating Our Self Conception", in *Mind and Language*, 8, pp. 211-222.
Churchland, Paul M., Patricia S. Churchland, 1983, „Stalking the Wild Epistemic Engine", in *Nous*, 17, pp. 5-18 ; reeditat în Lycan, 1990.
Clark, Andy, 1993, *Associative Engines : Connectionism, Concepts and Representational Change*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Clark, Andy, 1997, *Being There : Putting Brain, Body, and World Together Again*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Clark, Peter, Bob Hale (eds.), 1994, *Reading Putnam*, Blackwell, Oxford.
Cohen, L.J., 1981, „Can Human Irrationality be Experimentally Demonstred ?", in *Behavioral and Brain Sciences*, 4, pp. 317-370 (inclusiv comentariile colegilor şi răspunsul autorului).
Corballis, Michael, 1991, *The Lopsided Ape : Evolution of the Generative Mind*, Oxford University Press, Oxford.
Cowie, Fiona, 1998, *What's Within : Nativism Reconsidered*, Oxford University Press, New York.
Crane, Tim, 1991, „All the Difference in the World", in *Philosophical Quarterly*, 41, pp. 1-25.
Creswell, Max, 1985, *Structured Meanings : The Semantics of Propositional Attitudes*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Creswell, Max, 1988, *Semantical Essays : Possible Worlds and Their Rivals*, Kluwer, Dordrecht.
Creswell, Max, 1994, *Language in the Worlds : A Philosophical Enquiry*, Cambridge University Press, Cambridge.
Creswell, Max, 1996, *Semantical Indexicality*, Kluwer, Dordrecht.
Culler, Jonathan, 1976, *Saussure*, Fontana, Londra.
Currie, Gregory, 1982, *Frege, an Introduction to his Philosophy*, Barns and Noble, Totowa, New Jersey.
Dahlbom, Bo (ed.), 1993, *Dennett and His Critics*, Blackwell, Oxford.
Davidson, Donald, 1980, *Essays on Actions and Events*, Clarendon Press, Oxford.
Davidson, Donald, 1984, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Clarendon Press, Oxford.
Davidson, Donald, 1986, „A Nice Derangement of Epitaphs", in Lepore 1986, pp. 433-446.
Davidson, Donald, Gilbert Harman (eds.), 1972, *Semantics of Natural Language*, Reidel, Dordrecht.
Davidson, Donald, Jaakko Hintikka, (eds.), 1969, *Words and Objections : Essays on the Work of W.V. Quine*, Reidel, Dordrecht.
Davies, Martin, 1989, „Tacit Knowledge and Subdoxastic States", in George, 1989a, pp. 131-152.
Davies, Martin, 1991, „Individualism and Perceptual Content", in *Mind*, 100, pp. 461-484.
Davis, Steven (ed.), 1991, *Pragmatics : A Reader*, Oxford University Press, New York.
Dennett, Daniel, 1978, *Brainstorms*, Bradford Books, Cambridge, Massachusetts.
Dennett, Daniel, 1987, *The Intentional Stance*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Dennett, Daniel, 1991a, *Consciousness Explained*, Little, Brown and Co., Boston.
Dennett, Daniel, 1991b, „Real Patterns", in *Journal of Philosophy*, 87, pp. 27-51.
Dennett, Daniel, 1995, *Darwin's Dangerous Idea*, Simon and Shuster, New York.
Derrida, Jacques, 1977a, „Signature Event Context", in *Glyph*, 1, pp. 172-197.
Derrida, Jacques, 1977b, „Limited Inc abc...", in *Glyph*, 2, pp. 162-254.
Derrida, Jacques, 1980, *The Archeology of the Frivolous*, Duquesne University Press, Pittsburg.
Devitt, Michael, 1979, „Against Incommensurability", in *Australasian Journal of Philosophy*, 57, pp. 29-50.
Devitt, Michael, 1981a, *Designation*, Columbia University Press, New York.
Devitt, Michael, 1981b, „Donnellan's Distriction", in *Midwest Studies in Philosophy*, vol. VI, *The Foundations of Analytic Philosophy*, Peter A. French, Theodore E. Uehling Jr., Howard K. Wettstein (eds.), pp. 511-524.
Devitt, Michael, 1985, „Critical Notice of Evans 1982", in *Australasian Journal of Philosophy*, 63, pp. 216-232.
Devitt, Michael, 1990, „Meanings Just Ain't the Head", in Boolos, 1990, pp. 79-104.

Devitt, Michael, 1991, „Minimalist Truth", in *Mind and Language*, 6, pp. 273-283.
Devitt, Michael, 1996, *Coming to Our Senses*, Cambridge University Press, Cambridge.
Devitt, Michael, 1997, *Realism and Truth*, ediţia a II-a, Princeton University Press, Princeton.
Devitt, Michael, 1998a, „A Naturalistic Defense of Realism", in Stephen D. Hales (ed.), *Metaphysics: Contemporary Readings*, Wadsworth, Londra.
Devitt, Michael, 1998b, „Naturalism and the A Priori", in *Philosophical Studies*, 92, pp. 45-63.
Devitt, Michael, *Ignorance of Language*, n curs de apariţie.
Devitt, Michael, Kim Sterelny, 1989, „What's Wrong with îthe Right View'", in *Philosophical Perspectives*, 3: *Philosophy of Mind and Action Theory*, 1989, James E. Tomberlin (ed.), Ridgeview Publishing Company, Atascadero, pp. 497-531.
Dilthey, W., 1976, *Selected Writings*, H.P. Rickman (ed.), Cambridge University Press, Cambridge.
Donald, M., 1991, *Origins of the Modern Mind: Three Stages in the Evolution of Culture and Cognition*, Harvard University Press, Cambridge.
Donnellan, Keith S., 1966, „Reference and Definite Descriptions", in *Philosophical Review*, 75, pp. 281-304; reeditat în Schwartz, 1977, Davis, 1991, Martinich, 1996, Ludlow, 1997 şi Ostertag, 1998.
Donnellan, Keith S., 1968, „Putting Humpty Dumpty Together Again", in *Philosophical Review*, 77, pp. 203-215.
Donnellan, Keith S., 1972, „Proper Names and Identifying Descriptions", in Davidson, Harman, 1972, pp. 356-379.
Donnellan, Keith S., 1974, „Speaking of Nothing", in *Philosophical Review*, 83, pp. 3-31; reeditat în Schwartz, 1977.
Donnellan, Keith S., 1983, „Kripke and Putnam on Natural Kind Terms", in Carl Ginet, Sydney Shoemaker (eds.), *Knowledge and Mind: Philosophical Essays*, Oxford University Press, Oxford.
Donnellan, Keith S., 1993, „There is a Word for That Kind of Thing: An Investigation of Two Thought Experiments", in *Philosophical Perspectives*, 7: *Language and Logic*, 1993, James E. Tomberlin (ed.), Ridgeview Publishing Company, Atascadero, pp. 155-171.
Dowty, D.R., R.E. Wall, S. Peters, 1981, *Introduction to Montague Semantics*, Reidel, Dordrecht.
Dretske, Fred, 1981, *Knowledge and the Flow of Information*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Dretske, Fred, 1986, „Misrepresentation", in R. Bogdan (ed.), *Belief: Form, Content, and Function*, Clarendon Press, Oxford.
Dretske, Fred, 1988, *Explaining Behavior*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Dummett, Michael, 1973, *Frege: Philosophy of Language*, Duckworth, Londra.
Dummett, Michael, 1975, „What is a Theory of Meaning ?", in Guttenplan, 1975, pp. 97-138.
Dummett, Michael, 1976, „What is a Theory of Meaning ? (II)", in G. Evans, J. McDowell (eds.), *Truth and Meaning: Essays in Semantics*, Clarendon Press, Oxford, pp. 67-137.
Dummett, Michael, 1977, *Elements of Intuitionism*, Clarendon Press, Londra.
Dummett, Michael, 1978, *Truth and Other Enigmas*, Harvard University Press, Cambridge.
Dummett, Michael, 1993, *The Seas of Language*, Clarendon Press, Oxford.
Dupre, J., 1981, „Natural Kinds and Biological Taxa", in *Philosophical Review*, 90, pp. 66-90.
Eagleton, Terry, 1983, *Literary Theory: An Introduction*, Blackwell, Oxford.
Ebbs, Gary, 1992, „Skepticism, Objectivity, and Brains in Vats", in *Pacific Philosophical Quarterly*, 73, pp. 239-266.
Eco, Umberto, 1984, *Semiotics and the Philosophy of Language*, Macmillan.
Edwards, Paul, ed. 1967. *The Encyclopedia of Philosophy*, Macmillan, Londra.
Erwin, E., L. Kleinman, E. Zemach, 1976, „The Historical Theory of Reference", in *Australasian Journal of Philosophy*, 54, pp. 50-57.
Evans, Gareth, 1973, „The Causal Theory of Names", in *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 47, pp. 187-208; reeditat în Schwartz, 1977, Martinich, 1996, Ludlow, 1997.
Evans, Gareth, 1982, *The Varieties of Refrence*, ed. John McDowell, Clarendon Press, Oxford.
Evans, Gareth, 1985, *Collected Papers*, Clarendon Press, Oxford.
Feyerabend, Paul, 1970a, „Consolations for the Specialist", in Lakatos, Musgrave, 1970, pp. 197-230.
Feyerabend, Paul, 1970b, „Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge", in *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. IV: *Analyses of Theories and Methods of Physics and Psychology*, eds. Michael Radner, Stephen Winokur, pp. 17-130.
Feyerabend, Paul, 1975, *Against Method: An Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, Left Books, Londra.

Field, Hartry, 1972, „Tarski's Theory of Truth", in *Journal of Philosophy*, 69, pp. 347-75 ; reeditat în Platts 1980.
Field, Hartry, 1973, „Theory Change and the Indeterminacy of Reference", in *Journal of Philosophy*, 70, pp. 462-481.
Field, Hartry, 1978, „Mental Representation", in *Erkenntnis*, 13, pp. 9-61 ; reeditat în Block, 1981, pp. 78-114.
Field, Hartry, 1994, „Deflationist Views of Meaning and Content", in *Mind*, 103, pp. 249-285.
Fine, Arthur, 1975, „How to Compare Theories : Reference and Change", in *Nous*, 9, pp. 17-32.
Fishman, J.A., 1960, „A Systematization of the Whorfian Analysis", in *Behavioral Science*, 5, pp. 329-339 ; reeditat în J.W. Berry, P.R. Dasen (eds.), *Culture and Cognition : Readings in Cross-Cultural Psychology*, Methuen, Londra, 1974.
Fodor, Jerry A., 1975, *The Language of Thought*,Thomas Y. Crowell, New York.
Fodor, Jerry A., 1981a, *Representations : Philosophical Essays on the Foundations of Cognitive Science*, Bradford Books/MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Fodor, Jerry A., 1981b, „Introduction : Some Notes on What Linguistics in About", in Block, 1981, pp. 197-207 ; reeditat în Katz, 1985.
Fodor, Jerry A., 1983, *The Modularity of Mind : An Essay on Faculty Psychology*, Bradford Books/ MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Fodor, Jerry A., 1985a, „Precis of The Modularity of Mind", in *Behavioral and Brain Sciences*, 8, pp. 1-42 (inclusiv comentariile colegilor şi răspunsul autorului).
Fodor, Jerry A., 1985b, „Fodor's Guide to Mental Representations : The Intelligent Auntie's Vade-Mecum", in *Mind*, 94, pp. 76-100.
Fodor, Jerry A., 1987, *Psychosemantics : The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind*, MIT Press, Cambridge.
Fodor, Jerry A., 1990a, *A Theory of Content and Other Essays*, MIT Press, Cambridge.
Fodor, Jerry A., 1990b, „Psychosemantics or : Where Do Truth Conditions Come From ? ", in Lycan, 1990, *Mind and Cognition*.
Fodor, Jerry A., 1991a, „Replies", in Loewer, Rey, 1991, pp. 255-319.
Fodor, Jerry A., 1991b, „A Modal Argument for Narrow Content", in *Journal of Philosophy*, 88 pp. 5-26.
Fodor, Jerry A., 1994, *The Elm and the Expert*, MIT Press, Cambridge.
Fodor, Jerry A., 1998, *Concepts : Where Cognitive Science Went Wrong*, Clarendon Press, Oxford.
Fodor, Jerry A., Jerrold J. Katz (eds.), 1964, *The Structure of Language : Readings in the Philosophy of Language*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
Fodor, Jerry A., Brian McLaughlin, 1991, „Connectionism and the Problem of Systematicity : Why Smolensky's Solution Won't Work", in *Cognition*, 35, pp. 185-204.
Fodor, Jerry A., Zenon Pylyshyn, 1988, „Connectionism and Cognitive Architecture : A Critical Analysis", in *Cognition*, 28 pp. 3-71.
Follesdal, D, R. Hilpinen, 1981, „Deontic Logic : An Introduction", in Hilpinen, 1981, pp. 1-35.
Frege, G., 1918, „The Throught", in *Mind*, 65 (1956), pp. 289-311 ; reeditat în Ludlow, 1997.
Frege, G., 1952, *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, eds. Peter Geach, Max Black, Blackwell, Oxford.
French, Peter A., Theodore E. Uehling, Jr., Howard K. Wettstein (eds.), 1988, *Midwest Studies in Philosophy*, vol. XII : *Realism and Antirealism*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
Geach, Peter, 1962, *Reference and Generality*, Cornell University Press, Ithaca.
Geirsson, H., M. Losonsky (eds.), 1996, *Readings in Language and Mind*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts.
Gellner, E., 1959, *Words and Things*, Victor Gollanz, Londra.
George, Alexander (ed.), 1989a, *Reflections on Chomsky*, Blackwell, Cambridge.
George, Alexander, 1989b, „How Not to Become Confused About Linguistics", in George, 1989a, pp. 90-110.
Gibson, Roger F., 1982, *The Philosophy of Willard Van Orman Quine - an Expository Essay*, Gainesville University Press of Florida, Gainesville.
Godfrey-Smith, Peter, 1989, „Misinformation", in *Canadian Journal of Philosophy*, 19, pp. 533-550.
Godfrey-Smith, Peter, 1991, „Signal, Detection, Action", in *Journal of Philosophy*, 88, pp. 709-22.
Godfrey-Smith, Peter, 1992, „Indication and Adaptation", in *Synthese*, 92, pp. 283-312.
Godfrey-Smith, Peter, 1996, *Complexity and the Function of Mind in Nature*, Cambridge University Press, Cambridge.

Graves, Christina, J.J. Katz, Y. Nishiyama, Scott Soames, R. Stecker, P. Tovey, 1973, „Tacit Knowledge", in *Journal of Philosophy*, 70, pp. 318-330.
Grice, H.P., 1957, „Meaning", in *Philosophical Review*, 66, pp. 377-88; reeditat în Grice, 1989, Martinich, 1996, Geirsson, Losonsky, 1996.
Grice, H.P., 1989, *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge.
Griffin, D., 1992, *Animal Minds*, Chicago University Press, Chicago.
Grover, Dorothy L., 1992, *A Prosentential Theory of Truth*, Princeton University Press, Princenton.
Gunderson, Keith (ed.), 1975, *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. VII, *Language, Mind, and Knowledge*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
Gupta, Anil, 1993, „A Critique of Deflationism", in *Philosophical Topics*, 21, pp. 57-81.
Guttenplan, S. (ed.), 1975, *Mind and Language*, Clarendon Press, Oxford.
Haegeman, Liliane, 1994, *Introduction to Government and Binding Theory*, ediţia a II-a, Blackwell, Oxford.
Hannan, Barbara, 1993, „Don't Stop Believing: The Case Against Eliminative Materialism", in *Mind and Language*, 8, pp. 165-179.
Harman, Gilbert, 1967, „Psychological Aspects of the Theory of Syntax", in *Journal of Philosophy*, 64, pp. 75-87; reeditat în Stich, 1975.
Harman, Gilbert, 1969, „Linguistic Competence and Empiricism", in Hook, 1969, pp. 143-151.
Harman, Gilbert, 1973, *Thought*, Princeton University Press, Princeton.
Harman, Gilbert (ed.), 1974, *On Noam Chomsky: Critical Essays*, Anchor Press/Doubleday, Garden City, New York.
Harman, Gilbert, 1975, „Language, Thought, and Communication", in Gunderson, 1975, pp. 270-298.
Harman, Gilbert, 1987, „(Nonsolipsistic) Conceptual Role Semantics", in Ernest Lepore (ed.), *New Directions in Semantics*, Academic Press, Londra, pp. 55-81.
Hauser, Marc, 1996, *The Evolution of Communication*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Hawkes, Terence, 1977, *Structuralism and Semiotics*, Methuen & Co., Londra.
Hempel, C.G., 1950, „Problems and Changes in the Empiricist Criterion of Meaning", in *Revue Internationale de Philosophie*, 11, pp. 41-63; reeditat în Linsky, 1952.
Hempel, C.G., 1954, „A Logical Appraisal of Operationism", în *Scientific Monthly*, 1, pp. 215-220.
Hempel, C.G., 1966, *Philosophy of Natural Science*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
Higginbotham, James, 1989, „Knowledge of Reference", in George, 1989a, pp. 153-174.
Hill, Christopher (ed.), 1994, *Philosophical Topics*, 22, pp. 1-2, University of Arkansas Press, Fayetteville.
Hilpinen, Risto (ed.), 1981, *Deontic Logic: Introductory and Systematic Readings*, Reidel, Dordrecht, ediţia a II-a.
Hintikka, Jaakko, 1962, *Knowledge and Belief*, Cornell University Press, Ithaca.
Holdcroft, David, 1991, *Saussure: Signs, System, and Arbitrariness*, Cambridge University Press, New York.
Hook, Sidney (ed.), 1969, *Language and Philosophy: A Symposium*, New York University Press, New York.
Horgan, Terence, James Woodward, „Folk Psychology is Here to Stay", in *Philosophical Review*, 94, pp. 197-226, reeditat în Lycan 1990.
Hornstein, Norbert, 1989, „Meaning and the Mental: The Problem of Sematics after Chomsky", in George, 1989a, pp. 23-40.
Horwich, Paul, 1990, *Truth*, Blackwell, Oxford.
Horwich, Paul (ed.), 1993, *World Changes: Thomas Kuhn and the Nature of Science*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Hoyningen-Huene, P., 1993, *Reconstructing Scientific Revolutions: Thomas S. Kuhn's Philosophy of Science*, University of Chicago Press, Chicago.
Jackson, Frank, 1994, „Armchair Metaphysics", in John O'Leary-Hawthorne, Michaelis Michael (eds.), *Philosophy in Mind*, Kluwer, Dordrecht, pp. 23-42.
Jackson, Frank, 1998, „Reference and Description Revisited", in James E. Tomberlin (ed.), *Philosophical Perspectives*, 12: *Language, Mind, and Ontology*, 1998, Blackwell, Oxford, pp. 201-18.
Jameson, Frederic, 1972, *The Prison-House of Language*, Princeton University Press, Princeton.
Kant, Immanuel, 1929, *Critique of Pure Reason*, Macmillan, Londra, 1929.
Kant, Immanuel, 1953, *Prolegomena to Any Future Metaphysics*, Manchester University Press.
Kaplan, David, 1969, „Quantifying In", in Davidson, Hintikka, 1969, pp. 206-242; reeditat în Linsky, 1971, Davidson, Harman, 1976.

Kaplan, David, 1978a, „Dthat", in P. Cole (ed.), *Syntax and Semantics*, 9: *Pragmatics*, Academic Press, New York, pp. 221-243; reeditat în Yourgau, 1990, Martinich, 1996, Ludlow, 1997.
Kaplan, David., 1978b, „On the Logic of Demonstratives", in *Journal of Philosophical Logic*, 8, pp. 81-98; reeditat în Davis, 1991.
Kaplan, David, 1989a, „Demonstratives: An Essay on the Semantics, Logic, Metaphysics, and Epistemology of Demonstratives and Other Indexicals", in J. Almog, J. Perry, H. Wettstein (eds.), *Themes from Kaplan*, Oxford University Press, Oxford, pp. 481-563.
Kaplan, David, 1989b, „Afterthoughts", in J. Almog, J. Perry, H. Wettstein (eds.), *Themes from Kaplan*, Oxford University Press, Oxford, pp. 565-614.
Kasher, Asa (ed.), 1991, *The Chomskyan Turn*, Blackwell, Oxford.
Katz, Jerrold J., 1972, *Semantic Theory*, Harper & Row, New York.
Katz, Jerrold J., 1975, „Logic and Language: An Examination of Recent Criticisms of Intensionalism", în Gunderson, 1975, pp. 36-130.
Katz, Jerrold J., 1977, „The Real Status of Semantic Representations", in *Linguistic Inquiry*, 8, pp. 559-584; reeditat în Block, 1981, pp. 253-275.
Katz, Jerrold J. 1984, „An Outline of a Platonist Grammar", in T.G. Bever, J.M. Carrol, L.A. Miller (eds.), *Talking Minds: The Study of Language in Cognitive Sciences*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, pp.17-48; reeditat în Katz, 1985.
Katz, Jerrold J. (ed.), 1985, *The Philosophy of Linguistics*, Oxford University Press, Oxford.
Katz, Jerrold J., 1990, „Has the Description Theory of Names Been Refuted", in Boolos, 1990, pp. 31-62.
Katz, Jerrold J., 1996, „The Unfinished Chomskyan Revolution", în *Mind and Language*, 11, pp. 270-94.
Katz, Jerrold J., Jerry A. Fodor, 1963, „The Structure of a semantic Theory", în *Language*, 39, pp. 170-210; reeditat în Fodor, Katz, 1964.
Kaye, Lawrence J., 1995, „The Languages of Thought", in *Philosophy of Science*, 62, pp. 92-110.
Kearney, R., 1994, *Modern Movements in European Philosophy*, ediția a II-a, Manchester University Press, Manchester.
Kenny, A., 1973, *Wittgenstein*, Pelican Books, Londra.
Kitcher, Patricia, 1985, „Narrow Taxonomy and Wide Functionalism", in *Philosophy of Science*, 52, pp. 78-97; reeditat în Boyd, Gasper, Trout, 1991.
Kornblith, Hilary, 1980, „Referring to Artifacts", in *Philosophical Review*, 89, pp. 109-114.
Kornblith, Hilary (ed.), 1994, *Naturalizing Epistemology*, ediția a II-a, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Kripke, Saul A., 1959, „A Completeness Theorem in Modal Logic", in *Journal of Symbolic Logic*, 24, pp. 1-14.
Kripke, Saul A., 1962, „Semantical Considerations on Modal Logic", in *Acta Philosophica Fennica*, 16, pp. 83-94; reeditat în Linsky, 1971.
Kripke, Saul A., 1971, „Identity and Necessity", in Milton K. Munitz (ed.), *Identity and Individuation*, New York University Press, New York, pp. 135-164; reeditat în Schwartz, 1977.
Kripke, Saul A., 1979, „Speaker's Reference and Semantic Reference", in Peter A. French, Theodore E. Uehling, Jr., Howard K. Wettstein (eds.), *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*, University of Minnesota Press, Minneapolis, pp. 6-27; reeditat în Davis, 1991, Ludlow, 1997, Ostertag, 1998.
Kripke, Saul A., 1980, *Naming and Necessity*, Harward University Press, Cambridge, Massachusetts; extrase în Davidson, Harman, 1972.
Kripke, Saul A., 1982, *Wittgenstein on Rules and Private Language: An Elementary Exposition*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
Kroon, Frederick W., 1982, „The Problem of 'Jonah': How not to Argue for the Causal Theory of Reference", in *Philosophical Studies*, 43, pp. 281-299.
Kroon, Frederick W., 1985, „Theoretical Terms and the Causal View of Reference", in *The Australasian Journal of Philosophy*, 63, pp. 143-166.
Kroon, Frederick W., 1987, „Causal Decriptivism", in *Australasian Journal of Philosophy*, 65, pp. 1-17.
Kroon, Frederick W., 1989, „Circles and Fixed Points in Description Theories of Reference", in *Nous*, 23, pp. 373-392.
Kuhn, Thomas S., 1962, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago University Press, Chicago.
Kuhn, Thomas S., 1970, „Reflections on my Critics", in Lakatos, Musgrave, 1970, pp. 231-278.
Lakatos, Imre, Alan Musgrave (eds.), 1970, *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge.

Larson, Richard, Gabriel Segal, 1995, *Knowledge of Meaning : An Introduction to Semantic Theory*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Lasnik, Howard, Juan Uriagereka, *A Course in GB Syntax : Lectures on Binding and Empty Categories*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Laudan, Larry, 1990, *Science and Relativism : Some Key Controversies in the Philosophy of Science*, Chicago University Press, Chicago.
Leeds, Stephen, 1978, „Theories of Reference and Truth", in *Erkenntnis*, 13, pp. 111-129.
Lenneberg, E.H., 1953, „Cognition in Ethnolinguistics", in *Language*, 29, pp. 463-471.
Lepore, Ernest (ed.), 1986, *Truth and Interpretation : Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford.
Lepore, Ernest, Brian McLaughlin (eds.), 1985, *Actions and Events : Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford.
Lewis, David K., 1969, *Convention : A Philosophical Study*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
Lewis, David K., 1972, „General Semantics", in Davidson, Harman, 1972, pp. 169-218 ; reeditat în Lewis, 1983.
Lewis, David K., 1973, *Counterfactuals*, Blackwell, Oxford.
Lewis, David K., 1974, „Languages, Language, and Grammar", in Harman, 1974, pp. 253-266.
Lewis, David K., 1975, „Languages and Language", in Gunderson, 1975, pp. 3-35 ; reeditat în Lewis, 1983, Martinich, 1996, Geirsson, Losonsky, 1996.
Lewis, David K., 1983, *Philosophical Papers*, vol. I, Oxford University Press, Oxford.
Lewis, David K., 1984, „Putnam's Paradox", in *Australasian Journal of Philosophy*, 62, pp. 221-236.
Lewis, David K., 1985, *On the Plurality of Worlds*, Blackwell, Oxford.
Lewis, David K., 1994, „Lewis, David : Reduction of Mind", in Samuel Guttenplan (ed.), *Companion to Philosophy of Mind*, Blackwell, Oxford, pp. 412-431.
Lieberman, P., 1991, *Uniquely Human : The Evolution of Speech, Thought and Selfless Behavior*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
Linsky, Leonard (ed.), 1952, *Semantics and the Philosophy of Language*, University of Illinois Press, Urbana.
Linsky, Leonard (ed.), 1971, *Reference and Modality*, Oxford University Press, Oxford.
Linsky, Leonard, 1977, *Names and Descriptions*, Chicago University Press, Chicago.
Loar, Brian, 1976, „The Semantics of Singular Terms", in *Philosophical Studies*, 30, pp. 353-377.
Loar, Brian, 1981, *Mind and Meaning*, Cambridge University Press, Cambridge.
Loar, Brian, 1982, „Conceptual Role and Truth Conditions", in *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 23, pp. 272-283.
Loar, Brian, 1983, „Must Beliefs be Sentences ? ", in *PSA*, (*Philosophy of Science Association*), 1982, vol. 1, eds. P.D. Asquith, T. Nickles, pp. 672-643, East Lansing, Michigan.
Loewer, Barry, Georges Rey, 1991, *Meaning in Mind : Fodor and his Critics*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts.
Loux, M.S. (ed.), 1979, *The Possible and the Actual*, Cornell University Press, Ithaca.
Ludlow, Peter (ed.), 1997, *Readings in the Philosophy of Language*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Ludlow, Peter, Stephen Neale, 1991, „Indefinite Descriptions : In Defense of Russell", in *Linguistics and Philosophy*, 14, pp. 171-202 ; reeditat în Ludlow, 1997.
Ludwig, Kurt, 1992, „Brains in a Vat, Subjectivity, and the Causal Theory of Reference", in *Journal of Philosophical Research*, 17, pp. 313-345.
Lycan, W.G., 1981, „Psychological Laws", in *Philosophical Topics*, 12, pp. 9-38.
Lycan, W.G., 1984, *Logical Form in Natural Language*, Bradford Books/MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Lycan, W.G., 1985, „The Paradox of Naming", in *Analytical Philosophy in Comparative Perspective*, B.K. Matilal, J.L. Shaw (eds.), Reidel, Dordrecht, pp. 81-102.
Lycan, W.G., 1988, *Judgement and Justification*, Cambridge University Press, Cambridge.
Lycan, W.G. (ed.), 1990, *Mind and Cognition*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts.
Lycan, W.G., 1994, *Modality and Meaning*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
Lyons, John, 1981, *Language and Linguistics : An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.
McCormack, W.C., S.A. Wurm (eds.), 1977, *Language and Thought : Anthropological Issues*, Mouton, Haga.

McDonald, G., P. Pettit, 1981, *Semantics and Social Science*, Routledge & Kegan, Londra.
McDowell, John, 1977, „On the Sense and Reference of Proper Names", in *Mind*, 86, pp. 159-185; reeditat în Platts, 1980.
McDowell, John, 1978, „Physicalism and Primitive Denotation: Field on Tarski", in *Erkenntnis*, 13, pp. 131-152; reeditat în Platts, 1980.
McGinn, Colin, 1977, „Charity, Interpretation and Belief", in *Journal of Philosophy*, 74, pp. 521-535.
McGinn, Colin, 1982, „The Structure of Content", in Woodfield, 1982, pp. 207-258.
McGinn, Colin, 1984, *Wittgenstein on Meaning*, Blackwell, Oxford.
McGuinness, Briand, Gianluigi, Oliveri (eds.), 1994, *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer, Dordrecht.
McKay, Thomas, 1984, „Critical Study", in *Nous*, 18, pp. 357-367.
McKay, Thomas, 1994, „Names, Causal Chains, and De Re Beliefs", in Tomberlin, 1994.
McKinsey, Michael, 1976, „Divided Reference in Causal Theories of Names", in *Philosophical Studies*, 30, pp. 235-242.
McKinsey, Michael, 1978, „Names and Intentionality", in *Philosophical Review*, 87, pp. 171-200.
McLaughlin, Brian (ed.), 1991, *Dretske and His Critics*, Blackwell, Oxford.
Martinich, A.P. (ed.), 1996, *The Philosophy of Language*, Oxford University Press, New York.
Matthews, Robert J., 1991, „The Psychological Reality of Grammars", in Kasher, 1991, pp. 182-199.
Mellor, D.H., 1977, „Natural Kinds", in *British Journal for the Philosophy of Science*, 28, pp. 299-312.
Mill, J.S., 1961, *A System of Logic*, Longmans, Londra, ediția a VIII-a.
Miller, Richard B., 1991, „Reply of a Mad Dog", in *Analysis*, 51, pp. 50-54.
Miller, Richard B., 1992, „A Purely Causal Solution to One of the Qua Problems", in *Australasian Journal of Philosophy*, 70, pp. 425-434.
Millikan, R.G., 1984, *Language, Thought, and Other Biological Categories: New Foundations for Realism*, MIT Press, Cambridge.
Millikan, R.G., 1990, „Seismograph Readings for Explaining Behavior", in *Philosophy and Phenomenological Research*, 50, pp. 807-812.
Millikan, R.G., 1991, „Speaking Up for Darwin", in Loewer, Rey, 1991, pp. 151-164.
Millikan, R.G., 1993, *White Queen Psychology amd Other Essays for Alice*, MIT Press, Cambridge.
Montague, R.E., 1974, *Formal Philosophy: Selected Papers of R.E. Montague*, ed. R.H. Thomason, Yale University Press, New Heaven.
Musgrave, Alan, 1997, „The T-Schema Plus Epistemic Truth Equals Idealism", in *Australasian Journal of Philosophy*, 75, pp. 490-497.
Nagel, Ernst, 1961, *The Structure of Science*, Routledge & Kegan, Londra.
Nagel, Thomas, 1969, „Linguistics and Epistemology". in Hook, 1969, pp. 171-182; reeditat în Harman, 1974.
Neale, Stephen, 1989, „Paul Grice and the Philosophy of Language", in *Linguistics and Philosophy*, 15, pp. 509-559.
Neale, Stephen, 1990, *Descriptions*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Neander, Karen, 1995, „Misrepresenting and Malfunctioning", in *Philosophical Studies*, 79, pp. 109-141.
Newson, Mark, V.J. Cook, 1996, *Chomsky's Universal Grammar*, Blackwell, Oxford.
Newton-Smith, W.H., 1981, *The Rationality of Science*, Routledge & Kegan, Londra.
Noble, William, Iain Davidson, 1996, *Human Evolution, Language and Mind: a Psychological and Archaelogical Inquiry*, Cambridge University Press, Cambridge.
Norris, Christopher, 1982, *Deconstruction: Theory and Practice*, Methuen, Londra.
Ostertag, Gary (ed.), 1998, *Definite Descriptions*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Oyama, S., 1999, *The Ontogeny of Information*, ediția a II-a, Duke University Press, Durham.
Papineau, David, 1979, *Theory and Meaning*, Clarendon Press, Oxford.
Papineau, David, 1984, „Representation and Explanation", in *Philosophy of Science*, 51, pp. 550-572.
Papineau, David, 1987, *Reality and Representation*, Blackwell, Oxford.
Passmore, John, 1968, *A Hundred Years of Philosophy*, Penguin Books, Londra, ediția a II-a.
Pears, David, 1971, *Wittgenstein*, Fontana Modern Masters.
Perry, John, 1977, „Frege on Demonstratives", in *Philosophical Review*, 86, pp. 474-497; reeditat în Yougau, 1990, Davis, 1991, Ludlow, 1997.
Pessin, A., S. Goldberg (eds.), 1996, *The Twin Earth Chronicles: Twenty Years of Reflection on Hilary Putnam's „The Meaning of îMeaning'"*, M.E. Sharpe, New York.

Pettit, Philip, 1977, *The Concept of Structuralism*, University of California Press, Berkeley.
Pettit, Philip, John McDowell (eds.), 1986, *Subject. Thought and Context*, Oxford University Press, Oxford.
Piattelli-Palmarini, M. (ed.), 1980, *Language and Learning : The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
Pietroski, Paul, 1992, „Internationality and Teleologica Error", in *Pacific Philosophical Quarterly*, 73(3), pp. 267-282.
Pinker, S., 1994, *The Language Instinct : How the Mind Creates Language*, William Morrow and Co., New York.
Plantinga, Alvin, 1974, *The Nature of Necessity*, Oxford University Press, Oxford.
Platts, Mark, 1997, *The Ways of Meaning*, ediţia a II-a, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Platts, Mark (ed.), 1980, *Reference, Truth and Reality : Essays on the Philosophy of Language*, Routledge & Kegan, Londra.
Popper, Karl, 1959, *The Logic of Scientific Discovery*, Hutchinson, Londra.
Putnam, Hilary, 1967, „The iInnateness Hypothesis" and Explanatory Models in Linguistics", in *Synthese*, 17, pp. 12-22 ; reeditat în Searle, 1971, Stich, 1975, Block, 1981, pp. 292-299.
Putnam, Hilary, 1973, „Meaning and Reference", in *Journal of Philosophy*, 70, pp. 699-711 ; reeditat în Schwartz, 1977.
Putnam, Hilary, 1975, *Mind, Language and Reality : Philosophical Papers*, vol. 2, Cambridge University Press, Cambridge.
Putnam, Hilary, 1981, *Reason, Truth and History*, Cambridge University Press, Cambridge.
Pylyshyn, Z., 1973, „What the Mind's Eye Tells the Mind's Brain : A Critique of Mental Imagery", in *Psychological Bulletin*, 80, pp. 1-24.
Pylyshyn, Z., 1980, „Computation and Cognition : Issues in the Foundations of Cognitive Science", in *Behavioral and Brain Sciences*, 3, pp. 111-169 (inclusiv comentariile colegilor şi răspunsul autorului).
Pylyshyn, Z., 1984, *Computation and Cognition*, Bradford Books/MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Quine, W.V.O., 1940, *Mathematical Logic*, W.W. Norton, New York.
Quine, W.V.O., 1960, *Word and Object*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Quine, W.V.O., 1961, *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Cambridge, ediţia a II-a.
Quine, W.V.O., 1966, *The Ways of Paradox and Other Essays*, Random House, New York.
Quine, W.V.O., 1969, *Ontological Relativity and Other Essays*, Columbia University Press, New York.
Quine, W.V.O., 1970, *Philosophy of Logic*, Prentice-Hall, Engelwood Cliffs, NJ.
Quine, W.V.O., 1975, „The Nature of Natural Knowledge", in Guttenplan, 1975, pp. 67-81.
Radford, Andrew, 1988, *Transformation Grammar : A First Course*, Cambridge University Press, Cambridge.
Recanati, Francois, 1993, *Direct Referece : From Language to Thought*, Blackwell Publishers, Oxford.
Reimer, Marga, 1991, „Do Demonstratives Have Semantic Significance", in *Analysis*, 51, pp. 177-183.
Reimer, Marga, 1992, „Incomplete Descriptions", in *Erkenntnis*, 37, pp. 347-363.
Rey, Georges, 1997, *Contemporary Philosophy of Mind*, Blackwell, Oxford.
Rice, Martin, 1989, „Why Devitt Can't Name His Cat", in *Southern Journal of Philosophy*, 27, pp. 273-283.
Roitblat, Herbert, Jean-Accady Meyer (eds.), 1995, *Comparative Approaches to Cognitive Science*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Romanos, G.D., 1983, *Quine and Analytic Philosophy : The Language of Language*, Bradford Books/ MIT Press, Cambridge.
Rorty, R. (ed.), 1967, *The Linguistic Turn*, Chicago University Press, Chicago.
Rosch, Eleanor, 1977, „Linguistic Relativity", in P.N. Johnson-Laird, P.C. Wason (eds.), *Thinking : Readings in Cognitive Science*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 501-519.
Rosenthal, David (ed.), 1991, *The Nature of Mind*, Oxford University Press, Oxford.
Russell, Bertrand, 1919, *Introduction to Mathematical Philosophy*, George Allen and Unwin, Londra.
Russell, Bertrand, 1956, *Logic and Knowledge*, ed. R.C. Marsh, George Allen and Unwin, Londra.
Russell, Bertrand, 1957, *Mysticism and Logic*, Doubleday Anchor, New York.
Russell, Bertrand, 1967, *The Problems of Philosophy*, Oxford Paperbacks, Londra.
Ryle, Gilbert, 1949, *The Concept of Mind*, Hutchinson, Londra.
Salmon, Nathan U., 1981, *Reference and Essence*, Princeton University Press, Princeton.
Salmon, Nathan U., 1982, „Assertion and Incomplete Descriptions", in *Philosophical Studies*, 42, pp. 37-45.

Salmon, Nathan U., 1986, *Frege's Puzzle*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Sankey, Howard, 1994, *The Incommensurability Thesis*, Avebury, Brookfield.
Sapir, Edward, 1931, „Conceptual Categories in Primitive Languages", in *Science*, 74, p. 578; reeditat în D. Hymes (ed.), *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology*, Harper & Row, New York, 1964, p. 128.
Sapir, Edward, 1949, *Selected Writings in Language, Culture and Personality*, ed. David G. Mandelbaum, University of California Press, Berkeley.
Sarup, M., 1993, *An Introduction to Poststructuralism and Postmodernism*, ediţia a II-a, University of Georgia Press, Atena.
Saussure, Ferdinand de, 1966, *Course in General Linguistics*, eds. Charles Bally, Albert Sechehaye, tr.engl. Wade Baskin, McGraw-Hill, New York.
Savage-Rumbaugh, S., 1986, *Ape Language: From Conditioned Response to Symbol*, Columbia University Press, New York.
Savage-Rumbaugh, S., Roger Lewin, 1994, *Kanzi: The Ape at the Brink of the Human Mind*, John Wiley and Sons, New York.
Scheffler, I., 1967, *Science and Subjectivity*, Bobbs Merrill, New York.
Schiffer, Stephen, 1972, *Meaning*, Clarendon Press, Oxford.
Schiffer, Stephen, 1978, „The Basis of Reference", in *Erkenntnis*, 13, pp. 171-206.
Schiffer, Stephen, 1981, „Truth and the Theory of Content", in Herman Parrett, Jacques Bouveresse (eds.), *Meaning and Understanding*, Walter de Gruyter, Berlin.
Schlick, Moritz, 1932-1933, „Positivism and Realism", in Ayer, 1959, pp. 82-107; reeditat în Boyd, Gasper, Trout, 1991.
Schwartz, Robert, 1969, „On Knowing a Grammar", in Hook, 1969, pp. 183-190.
Schwartz, Stephen P. (ed.), 1977, *Naming, Necessity, and Natural Kinds*, Cornell University Press, Ithaca.
Schwartz, Stephen P., 1978, „Putnam on Artifacts", in *Philosophical Review*, 87, pp. 566-574.
Schwartz, Stephen P., 1980, „Natural Kinds and Nominal Kinds", in *Mind*, 89, pp. 182-195.
Searle, J.R., 1958, „Proper Names", in *Mind*, 67, pp. 166-173; reeditat în Martinich, 1996 şi Ludlow, 1997.
Searle, J.R., 1969, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge.
Searle, J.R. (ed.), 1971, *The Philosophy of Language*, Oxford University Press, Londra.
Searle, J.R., 1972, „Chomsky's Revolution in Linguistics", in *New York Review of Books*, reeditat în Harman, 1974, pp. 2-33.
Searle, J.R., 1977, „Reiterating the Differences: A Reply to Derrida", in *Glyph*, 1, pp. 198-209.
Searle, J.R., 1983a, *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge University Press, Cambridge.
Searle, J.R., 1983b, "The Word Turned Upside Down", in *New York Review of Books*, 30, pp. 74-79.
Searle, J.R., L.H. Mackey, 1984, „An Exchange on Deconstruction", in *New York Review of Books*, 31, pp. 47-48.
Skinner, B.F., 1957, *Verbal Behavior*, Appleton-Century-Crofts, New York.
Smart, J.J.C., 1984, *Ethics, Persuasion and Truth*, Routledge & Kegan, Londra.
Smolensky, Paul, 1988a, „On the Proper Treatment of Connectionism", in *Behavioral and Brain Sciences*, 11, pp. 1-23.
Smolensky, Paul, 1988b, „Putting Together Connectionism - Again", in *Behavioral and Brain Sciences*, 11, pp. 59-74.
Soames, Scott, 1984a, „Linguistics and Psychology", in *Linguistics and Philosophy*, 7, pp. 155-179.
Soames, Scott, 1984b, „What is a Theory of Truth?", in *Journal of Philosophy*, 81, pp. 411-429.
Soames, Scott, 1985, „Semantics and Psychology", in Katz, 1985, pp. 204-226.
Soames, Scott, 1986, „Incomplete Definite Descriptions", in *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 27, pp. 349-375; reeditat în Ostertag, 1988.
Soames, Scott, 1998a, „Skepticism about Meaning: Indeterminacy, Normativity, and the Rule-Following Paradox", in Ali Kazmi (ed.), *Meaning and Reference: Supplementary Volume 23 of the Canadian Journal of Philosophy*, pp. 211-249.
Soames, Scott, 1998b, „Facts, Truth Conditions, and the Skeptical Solution to the Rule Following Paradox", in James E. Tomberlin (ed.), *Philosophical Perspectives*, 12: *Language, Mind, and Ontology*, 1988, Blackwell, Oxford, pp. 313-348.

Sosa, Ernest, 1993, „Putnam's Pragmatic Realism", in *Journal of Philosophy*, 90, pp. 605-626.
Sperber, D., 1996, *Explaining Culture : A Naturalistic Approach*, Blackwell, Oxford.
Stabler, Edward, Jr., 1983, „How Are Grammars Represented?", in *Behavioral and Brain Sciences*, 6, pp. 391-402.
Stalker, Ralf, 1993, *Reflecting Davidson*, Walter de Gruyter, Berlin.
Stampe, Dennis, 1979, „Toward a Causal Theory of Linguistic Representation", in *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*, Peter A. French, Theodore E. Uehling Jr., Howard K. Wettstein (eds.), University of Minnesota Press, Minneapolis, pp. 81-102.
Steinitz, Yuval, 1994, „Brains in a Vat: Different Perspectives", in *Philosophical Quarterly*, 44, pp. 213-222.
Sterelny, Kim, 1983, „Natural Kind Terms", in *Pacific Philosophical Quarterly*, 64, 110-125; reeditat în Pessin, Goldberg, 1996.
Sterelny, Kim, 1990, *The Representational Theory of Mind : An Introduction*, Blackwell, Oxford.
Sterelny, Kim, 1993, „Refuting Eliminativism on the Cheap?", in *Mind and Language*, 8, pp. 306-315.
Stich, Stephen P., 1971, „What Every Speaker Knows", in *Philosophical Review*, 80, pp. 476-496.
Stich, Stephen P., 1972, „Grammar, Psychology, and Indeterminacy", in *Journal of Philosophy*, 69, pp. 799-818; reeditat în Block, 1981 şi Katz, 1985.
Stich, Stephen P. (ed.), 1975, *Innate Ideas*, University of California Press, Berkeley.
Stich, Stephen P., 1978a, „Empiricism, Innateness, and Linguistic Universals", in *Philosophical Studies*, 33, pp. 273-286.
Stich, Stephen P., 1978b, „Beliefs and Subdoxastic States", in *Philosophy of Science*, 45, pp. 499-518.
Stich, Stephen P., 1978c, „Autonomous Psychology and the Belief - Desire Thesis", in *Monist*, 61, pp. 573-591; reeditat în Lycan, 1990.
Stich, Stephen P., 1982, „On the Ascription of Content", in Woodfield, 1982, pp. 153-206.
Stich, Stephen P., 1983, *From Folk Psychology to Cognitive Science*, Bradford/MIT Press, Cambridge.
Stich, Stephen P., 1985, „Could Man be an Irrational Animal? Some Notes on the Epistemology of Rationality", in Kornblith, 1994, pp. 337-357.
Stich, Stephen P., 1990, *Fragmentation of Reason*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
Stich, Stephen P., Ted Warfield, 1994, *Mental Representation : A Reader*, Blackwell, Oxford.
Stove, D.C., 1991, *The Plato Cult and Other Philosophical Follies*, Blackwell, Oxford.
Strawson, P.F., 1950, „On Referring", in *Mind*, 59, pp. 320-344; reeditat în Martinich, 1996, Ludlow, 1997 şi Ostertag, 1998.
Strawson, P.F., 1959, *Individuals : An Essay in Descriptive Metphysics*, Methuen, Londra.
Strawson, P.F., 1966, *The Bounds of Sense : An Essay on Kant's Critique of Pure Reason*, Methuen and Co., Londra.
Sturrock, J., 1979, *Structuralism and Since*, Oxford University Press, Oxford.
Suppe, Fred (ed.), 1977, *The Structure of Scientific Theories*, ediţia a II-a, University of Illinois, Urbana.
Tarski, Alfred, 1944, „The Semantic Conception of Truth and the Foundations of Semantics", in *Philosophy and Phenomenological Research*, 4, pp. 341-375; reeditat în Martinich, 1996, Geirsson, Losonsky, 1996.
Tarski, Alfred, 1956, *Logic, Semantics, Metamathematics*, tr.engl. J.H. Woodger, Clarendon Press, Oxford.
Thibault, Paul J., 1997, *Re-Reading Saussure : The Dynamics of Signs in Social Life*, Routledge, Londra.
Tomberlin, James E. (ed.), 1994, *Philosophical Perspectives*, 8: *Logic and Language*, Ridgeview, Atascadero.
Unger, Peter, 1983, „The Causal Theory of Reference", in *Philosophical Studies*, 43, pp. 1-45.
Warnock, G.J., 1958, *English Philosophy Since 1900*, Oxford University Press, Londra.
Webelhuth, Gert (ed.), 1995, *Government and Binding Theory and the Minimalist Program*, Blackwell, Oxford.
Weber, Max, 1949, *The Methodology of the Social Sciences*, tr.engl. E.A. Shils, H.A. Finch (eds.), Free Press, Chicago.
Wettstein, Howard, 1982, „Demonstrative Reference and Definite Descriptions", in *Philosophical Studies*, 40, pp. 241-257; reeditat în Ostertag, 1998.
Wettstein, Howard, 1986, „Has Semantics Rested on a Mistake?", in *Journal of Philosophy*, 83, pp. 185-209.
Whorf, Benjamin Lee, 1956, *Language, Thought, and Reality*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Wilson, George, 1978, „On Definite and Indefinite Descriptions", in *Philosophical Review*, 86, pp. 48-76.
Wilson, George, 1984, „Pronouns and Pronominal Descriptions: A New Semantical Category", in *Philosophical Studies*, 45, pp. 1-30.
Wilson, George, 1991, „Reference and Pronominal Descriptions", in *Journal of Philosophy*, 88, pp. 359-387.
Wilson, George, 1994, „Kripke on Wittgenstein and Normativity", in *Midwest Studies in Philosophy*, vol. XIX: *Philosophical Naturalism*, eds. Peter A. French, Theodore E. Uehling Jr., Howard K. Wettstein, University of Notre Dame Press, Notre Dame, pp. 366-390.
Wilson, N.L., 1959, „Substances without Substrata", in *Review of Metaphysics*, 12, pp. 521-539.
Wittgenstein, Ludwig, 1953, *Philosophical Investigations*, tr.engl. G.E.M. Anscombe, Blackwell, Oxford.
Wood, David, 1992, *Derrida: A Critical Reader*, Blackwell, Londra.
Woodfield, A. (ed.), 1982, *Thought an Object*, Clarendon Press, Oxford.
Wright, Crispin, 1984, „Kripke's Account of the Argument against Private Language", in *Journal of Philosophy*, 81, pp. 759-777.
Wright, Crispin, 1988, „Realism, Antirealism, Irrealism, Quasi-Realism", in *Philosophical Quarterly*, 31, pp. 47-67.
Wright, Crispin, 1993, *Realism, Meaning and Truth*, ediţia a II-a, Blackwell, Oxford.
Yourgau, Palle (ed.), 1990, *Demonstratives*, Oxford University Press, Oxford.
Zalabardo, Jose L., 1997, „Kripke's Normativity Argument", in *Canadian Journal of Philosophy*, 27, pp. 467-488.
Zemach, Eddy, 1976, „Putnam's Theory on the Reference of Substance Terms", in *Journal of Philosophy*, 73, pp. 116-127.

INDEX DE AUTORI

A

Aarsleff, H. 250, 284
Aizawa, K.L. 160, 284
Akins, Kathleen 162, 284
Akmajian, A. 250, 284
Almog, J. 92, 284, 290-291
Althusser, Louis 242, 249
Anderson, J. 215, 284
Antony, L. 34, 161, 284
Aquist, L. 43, 58, 284
Armstrong, D.M 22, 161, 255-256, 263, 266, 287
Ashby, R.W. 228, 294
Atran, S. 215, 284
Austin, J.L. 11, 42, 44, 59, 258, 263, 284
Ayer, A.J. 221, 228, 284-285, 295

B

Bach, K. 118, 161, 284
Baker, C.L. 162
Baker, G.P. 284
Baker, L.R. 263
Barthes, Roland 242, 249-250, 284
Barwise, J. 59, 284
Beakley, J. 190, 284
Belnap, Nuel 43, 58, 285
Bennett, J. 161, 285
Berkeley, George 220, 294-296
Berlin, B. 215, 285, 295-296
Bertolet, Rod 92, 117, 285
Bickerton, D. 33, 285
Bigelow, John 22, 71
Bishop, M.A. 215, 285
Black, Max 9-11, 14, 211, 224, 285-286, 288-298
Blackburn, Simon 203-204, 285
Block, Ned 35, 160, 188, 190, 203-204, 285, 288, 291, 294, 296
Bloomfield, L. 241, 287
Boden, M.A. 172, 285
Boghossian, P. 162, 204, 285
Boyd, R. 34, 204, 228, 285, 291, 295
Braddon-Mitchell, David 22, 160, 285
Bradley, R. 59, 285
Brandom, R. 203, 285
Burge, Tyler 9, 13-14, 103, 112-114, 130, 204, 285
Byrne, R. 34, 285

C

Cahoone, L. 242, 250, 285
Campbell, Keith 263, 285
Canfield, John 92, 285
Carnap, Rudolf 10, 93, 116, 221, 228, 285
Carroll, Lewis (Charles Dogson) 28, 45, 285
Chastain, Charles 114, 118, 285
Chomsky, Noam 13, 29, 47, 119-120, 124, 126, 135, 144, 149, 168-170, 174-176, 178, 181-182, 185, 187-189, 191-192, 194-196, 210, 213, 215, 271, 291, 294-295
Churchland, Patricia 34, 160, 286
Churchland, Paul 34, 160, 286
Clark, A. 160, 286
Clark, P. 240
Cohen, L.J. 278, 286
Cook, V.J. 135, 206, 293
Cooper, R. 59, 284
Corballis, M. 33, 161, 286
Cowie, Fiona 19, 22, 187, 190, 286
Crane, T. 116, 286
Creswell, M. 286
Culler, Johnatan 244, 247-248, 250, 286
Currie, Gregory 58, 286

D

D-structură 126-127, 129, 280-281, 283
Dahlbom, B. 277, 286
Davidson, Donald 13-14, 33, 58-60, 78, 96, 151, 165-166, 168, 193, 268-271, 273-282, 290-291, 294-297
Davidson, Iain
Davies, M. 14, 117, 190, 286-287
Davis, S. 35, 59, 117-118, 161, 287, 290-291, 294
Demers, R.A. 250, 284
Dennett, Daniel 21, 160, 190, 263-270, 272-278, 286-287
Derrida, Jacques 207, 242, 250, 287, 296-297
Descartes, René 49, 207, 237, 254
Devitt, Michael 9-10, 12-19, 21-22, 34, 58, 78, 80, 83, 91-92, 110, 116-118, 161, 189, 203-204, 215, 228-229, 240, 263, 278, 287, 293, 295
Dilthey, W. 266, 277, 287
Donald, M. 33, 287
Donnellan, Keith 12, 21, 68, 78-79, 87, 91-92, 110-115, 117, 287

Dowty, D.R. 59, 287
Dretske, F. 155, 161, 287-288, 293
Dummett, Michael 10, 13-14, 21, 33, 77-78, 165, 169, 189, 222-226, 229, 232, 257, 288, 293
Dupre, J. 117, 288

E

Eagleton, Terry 250, 288
Ebbs, G. 240, 288
Eco, U. 250, 288
Edwards, P. 228, 284, 288
Erwin, E. 92, 288
Evans, Gareth 77, 86-87, 92, 133-135, 161, 190, 287-288

F

Feyerabend, Paul 21, 211-215, 234-236, 240, 288
Field, Hartry 21, 58-59, 92, 203, 288, 293
Fine, Arthur 117, 288
Fishman, J.A. 214, 288
Fitzpatrick, J. 160, 285
Fodor, Jerry 14, 21, 34, 116, 140, 142, 145, 157-158, 160-162, 175, 178, 183-184, 189-190, 203-204, 286, 288, 291-292
Follesdal, D. 58, 289
Foucault, Michel 242
Frege, Gottlob 10, 13, 42, 46, 53, 55-56, 58-61, 64, 74, 77-78, 80, 83, 93, 118, 246, 286, 288-289, 294
French, Peter 240, 285, 287, 289, 291, 296-297

G

Gasper, P. 34, 204, 228, 285, 291, 295
Gaukroger, Stephen 22
Geach, Peter 10, 89, 134-135, 289
Geirsson, H. 9, 35, 59, 116, 161, 189-190, 286, 289, 292, 297
Gellner, E. 263, 289
George, Alexander 135, 189, 286, 289-290
Gibson, R.F. 34, 289
Godfrey-Smith, Peter 19, 22, 157, 161-162, 198, 204, 278, 289
Goldberg, S. 116, 294, 296
Goodman, Nelson 190
Graves, Christina 189, 289
Grice, H.P. 13-14, 18, 115, 146-151, 160-161, 182, 206, 289, 293
Griffin, D. 34, 289
Gross, Elisabeth 22
Grover, Dorothy 289
Gunderson, Keith 116, 118, 161, 285-286, 289-292
Gupta, A. 203, 289
Guttenplan, S. 263, 288-289, 292, 294

H

Hacker, P.M. 284
Haegeman, L. 135, 289
Hale, B. 240, 286
Hall, Richard 22, 289-290, 294
Hannan, B. 34, 289
Harman, Gilbert 59, 78, 92, 135, 140, 160-161, 173, 183, 189-190, 203, 286-287, 290-293, 296
Harnish, R.M. 250, 284
Hauser, M. 34, 290
Hawkes, Terence 241, 243, 245-246, 248-250, 290
Heidegger, Martin 220
Hempel, C.G. 116, 228, 290
Higginbotham, J. 189, 290
Hill, C. 277, 284, 290, 295
Hilpinen, R. 58, 289, 290
Hintikka, Jaakko 59-60, 286, 290
Holdcroft, D. 250, 290
Hook, Sydney 189-190, 214, 286, 290, 293, 295
Horgan, T. 204, 290
Hornstein, N. 189, 290
Horwich, Paul 203, 215, 287, 290
Hoyningen-Huene, P. 215, 290
Hume, David 220

J

Jackson, F. 78, 263, 290
Jameson, Frederick 246-250, 290

K

Kant, Immanuel 230-231, 233, 254, 290
Kaplan, David 60, 87-88, 92, 117, 290-291
Kasher, A. 135, 291, 293
Katz, Jerrold J. 92, 116, 189-190, 286, 288-289, 291, 296
Kaye, L.J. 160, 291
Kearney, R. 250, 291
Kenny, A. 263, 291
Kitcher, Patricia 204, 291
Kleinman, L. 92, 288
Kornblith, Hilary 34, 117, 263, 278, 291, 297
Kripke, Saul 12, 18, 21, 32, 46, 49, 54, 59-60, 65-71, 73, 77-79, 87, 91, 94-95, 116-118, 191-192, 200-201, 203, 204, 287, 291, 297
Kroon, Frederick 78, 117, 291
Kuhn, Thomas 21, 211-215, 234-236, 240, 249, 290-291
Kumar, Amresh 19

L

Lacan, Jacques 242
Lakatos, Imre 215, 288, 291
Larson, R. 59, 165, 189, 292
Lasnik, H. 135, 292
Laudan, L. 240, 292
Leeds, Stephen 203, 292
Lenneberg, E.H. 209, 292
Lepore, E. 277-278, 286, 290, 292

Levine, J. 162, 284, 290
Lévi-Strauss, Claude 242, 249
Lewin, R. 34, 295
Lewis, David K. 46, 53-55, 59-60, 78, 92, 116, 160-161, 240, 263, 292
Lieberman, P. 33, 292
Linsky, Leonard 59, 77, 92, 228, 285, 290-292
Loar, Brian 78, 92, 160, 203, 292
Loewer, Barry 161, 284-285, 289, 292-293
Losonsky, M. 9, 35, 59, 116, 161, 189-190, 286, 289, 292, 297
Loux, M. 60, 292
Ludlow, P. 34, 58-59, 77, 91-92, 117-118, 189-190, 284, 287-292, 294, 296-297
Ludwig, K. 11, 65, 191, 240, 257, 292, 297
Lycan, W.G. 21-22, 34-35, 58-60, 92, 160-161, 190, 204, 278, 286, 289-290, 292, 296
Lyons, John 250, 293

M

Mackey, L.H. 250, 296
Martinich, A.P. 34, 58-60, 77, 91-92, 116-118, 161, 189, 287-290, 292-293, 296-297
Matthews, R.J. 293
McCormack, W.C. 214, 293
McDonald, G. 266, 277, 293
McDowell, John 58, 78, 204, 288, 293-294
McGinn, Colin 189, 203-204, 278, 293
McGuiness, B. 229, 293
McKay, Thomas 92, 293
McKinsey, Michael 92, 285, 293
McLaughlin, B. 293
Meinong, A. 53
Mellor, D.H. 117, 263, 293
Meyer, J.-A. 34, 295
Mill, J.S. 48, 51, 53, 81-82, 87, 116, 293
Miller, R.B. 60, 117, 291, 293
Millikan, Ruth 22, 158-159, 161-162, 204, 263, 293
Montague, R.E. 59, 287, 293
Moore, G.E. 11, 257
Musgrave, Allan 215, 229, 288, 291, 293

N

Nagel, Ernst 189, 215, 293
Nagel, Thomas
Neale, S. 59, 115, 118, 135, 161, 292-293
Neander, K. 158, 162, 293
Nelson, Blaine 19
Newson, M. 135, 293
Newton-Smith, W.H. 215, 293
Noble, W. 33, 161, 286, 293
Norris, C. 250, 293

O

O'Conoll, Connell 22
Oliveri, G. 229, 293
Ostertag, G. 77, 117-118, 287, 291, 293, 296-297
Oyama, S. 190, 293

P

Papineau, David 117, 158-159, 162, 294
Passmore, John 263, 294
Pears, David 263, 294
Peirce, C.S. 241
Pepperberg, Irene 27
Perry, John 118, 290-291, 294
Pessin, A. 116, 294, 296
Peters, S. 59, 287
Pettit, Philip 22, 204, 244, 250, 266, 277, 293-294
Piattelli-Palmarini, M. 190, 294
Pietrosk, Paul 162, 294
Pinker, S. 33-34, 160, 186, 190, 207, 294
Plantinga, Alvin 60, 294
Platon 10-11, 61, 64-68, 207-208, 210, 255-256
Platts, Mark 58, 278, 288, 293-294
Popper, Karl 211, 215, 294
Putnam, Hilary 12, 21, 33, 75-76, 78, 84, 94-97, 101-102, 106, 116-117, 153, 186-187, 190, 197, 237-240, 285-287, 294-295
Pylyshyn, Z. 160, 204, 289, 294

Q

Quine, W.V.O. 10, 13-14, 21, 29, 31, 34, 49, 57, 59-61, 93, 108, 110, 117, 190, 193, 196, 203, 229, 255, 263, 271-272, 286, 289, 294-295

R

Radford, A. 127, 129, 135, 294
Recanati, F. 92, 294
Reimer, Marga 117-118, 294-295
Rey, Georges 19, 160-161, 190, 204, 284-285, 289, 292-293, 295
Rice, M. 92, 295
Roitblat, H. 34, 295
Romanos, G.D. 34, 295
Rorty, R. 263, 295
Rosch, Eleanor 214, 295
Rosenthal, D. 35, 295
Russell, Bertrand 10, 60-63, 77, 110-111, 113, 117-118, 161, 292, 295
Ryle, Gilbert 258, 263, 265, 295

S

Salmon, Nathan 77, 92, 117, 295
Sankey, H. 215, 295
Sapir, Edward 205, 206, 211, 214, 232-234, 239, 241, 295
Sarup, M. 250, 295
Saussure, Ferdinand de 42, 165, 241-247, 250, 284, 286, 290, 295, 297
Savage-Rumbaugh, S. 34, 295

Scheffler, I. 215, 295
Schiffer, S. 78, 161, 203, 295
Schlick, Moritz 221, 228, 295
Schwartz, Robert 12, 35, 77, 92, 102, 116, 117, 189, 287, 288, 291, 294, 295
Schwartz, Stephen P.
Searle, John 11, 35, 42, 59, 65, 66, 77, 92, 116, 135, 161, 190, 250, 286, 294, 296
Segal, G. 292
Skinner, B.F. 190, 286, 296
Smart, J.J.C. 43-44, 58, 296
Smolensky, Paul 160, 296
Soames, Scott 58, 189, 203-204, 289, 296
Sosa, Ernest 240, 296
Sperber, D. 215, 296
Stabler, E., Jr. 190, 296
Stalker, Ralph 278, 296
Stampe, D. 155, 161, 296
Steel Jr, Thomas B. 43, 58, 285
Steinitz, Y. 296
Sterelny, Kim 9-10, 12-19, 21-22, 34, 117, 162, 204, 287, 296
Stich, Stephen 21, 22, 35, 76, 160, 162, 170, 171, 186, 189, 190, 204, 263, 278, 286, 290, 294, 296, 297
Stove, David 22, 240, 297
Strawson, P.E. 65, 71, 77, 107, 117, 239, 297
Sturrock, J. 250, 297
Suppe, F. 215, 297
Swartz, N. 59, 285

T

Tarski, Alfred 46, 58-59, 271, 293, 297
Thibault, P.J. 250, 297
Trout, J.D. 34, 204, 228, 285, 291, 295

U

Uehling Jr, Thedore E. 240, 285, 287, 289, 291, 296-297
Unger, Peter 117, 297
Uriagereka, J. 135, 292

V

Verstehen 266, 267, 277

W

Wall, R.E. 59, 287
Warfield, Ted 35, 160, 162, 297
Warnock, G.J. 258, 263, 297
Webelhuth, Gert 297
Weber, Max 266, 277, 297
Wettstein, Howard 92, 117, 240, 285, 287, 289, 290-291, 296-297
Whorf, Benjamin Lee 21, 33, 205-206, 208-211, 214, 232-234, 236, 239, 246, 249, 297
Wilson, George 135, 204,
Wilson, N.L. 77, 275
Wittgenstein, Ludwig 10-11, 21, 32, 65, 70, 191, 200, 203-204, 257-258, 263, 284, 291, 293-294, 297
Wood, D. 250, 297
Woodfield, A. 203, 263, 293, 297
Woodward, D. 204, 290
Wright, Crispin 203-204, 229, 297-298
Wurm, S.A. 214, 293

Y

Yourgau, P. 290, 298

Z

Zalabardo, J.L. 204, 298
Zemach, E. 92, 117, 288, 298

INDEX TEMATIC

A

abstractizarea limbajului 28-29, 68, 81, 141
acte de vorbire 42, 147
adevăr şi condiţii de adevăr
  corespondenţă a 58, 200, 235
  deflaţionist 18, 192-196, 200, 203
  explicate în termeni de referinţă şi structură sintactică 21, 31, 40-46, 51, 55-56, 58, 63, 66, 83, 111, 115, 119-121, 126, 141, 150, 156, 163, 166, 191-192, 197, 200, 205, 223, 271
  realist *versus* verificaţionist 200, 222-229. *Vezi şi* reprezentaţionalism
adevăruri analitice şi sintetice 49, 62, 108-110, 117, 254, 257, 259
adevăruri necesare şi contingente 49, 59, 64, 66-67, 94, 101-102, 108-110, 259. *Vezi şi* necesitate nedorită
ambiguitate 41, 45, 47, 83-84, 91, 122-123. *Vezi şi* ambiguitate nedorită
analiză conceptuală 18, 93, 109, 149-150, 257-263
antirealism 21, 33, 200, 224-225, 227, 231, 235, 248-249, 254, 265, 268, 273. *Vezi şi* idealism; constructivism; realism; relativism. Despre gânduri şi concepte, *vezi* eliminativism (antirealism) şi scepticism
aplicare 12, 41-42, 57, 87, 110-111, 113, 170
a priori, cunoaştere şi concepte 17-18, 30, 49, 62, 67, 109-110, 117, 149, 173, 203, 224, 227-228, 230-231, 253-254, 259-262, 269-270, 277
arbitrarietatea limbajului 28, 247-248
arbori ai structurii de frază sau markeri de frază 122-124, 126, 132, 209
ascensiune semantică 193-194, 203
asumpţia carteziană 49, 62, 64-66, 69, 80, 82-83, 94, 98, 109, 163-164, 169, 174, 203, 225, 259-260

B

behaviorism 13, 34, 149, 173, 175, 178, 190, 263, 265, 267-270, 272, 277

C

caracteristici înnăscute 29, 121, 142, 153, 164, 174, 182-184, 186-188, 190, 232
c-comandă 132-134
competenţă lingvistică 49-50, 56, 62, 65, 67, 69-83, 91, 97-98, 103-104, 109, 120-121, 139, 144-145, 153, 163-188, 225-226, 245, 260
comunicare 27-29, 39-40, 42, 113, 122, 140, 146-150, 160-161, 205, 246
condiţionale contrafacturale 54, 66-67, 71, 95, 142
constituenţii propoziţiei 122-127, 130, 140. *Vezi şi* arbori ai structurii de frază
constructivism 15, 33, 231-236, 250
construcţionism sau intuiţionism 13, 224
contexte opace şi transparente 51-52, 60, 63, 82, 88, 91, 139
context extensional şi intensional. *Vezi* contexte opace şi transparente.
convingeri şi dorinţe. *Vezi* gânduri sau atitudini propoziţionale
cotitura lingvistică în filosofie 15, 221, 223, 226, 257-258, 262
cuantificatori 45-47, 59, 110, 114-115, 119, 128, 130, 133-134, 142, 152, 192, 209

D

demonstrative 75, 87, 92, 112-114, 117-118
denotaţie 58, 62, 73, 75
descripţionism cauzal 74, 78
descripţionism circular 73
descripţii definite 12, 18, 52-53, 62-64, 71, 73, 77, 81, 110-111, 113-114, 117-118
  incomplete 12, 73, 75-76, 96, 101, 107, 109, 112-113, 117, 174. *Vezi şi* teza ambiguităţii descripţiilor
descripţii nedefinite 18, 52, 114-115, 118
desemnare 41-42, 51, 56-57, 81, 87, 95
  parţială 87
desemnare rigidă şi aplicare 66, 73, 95, 77, 87
d-lanţuri 81-82, 86-87, 90, 111-114, 130
  întindere 47, 133
D-structură 126-127, 129

E

eliminativism (antirealism) şi scepticism cu privire la gânduri şi semnificaţii 32, 34, 190-191, 200, 229, 264, 272
empirism 10, 173, 183, 184, 187, 254, 257
epistemologie 9-12, 15, 17, 25, 30, 34, 220, 230, 253-254, 260-263, 265, 278. *Vezi şi* naturalism
etică, filosofie morală 11, 25, 253, 257-258, 260-262
experimente mentale 117, 149, 256, 261-262
extensiune. *Vezi* referinţă

F

facerea lumii 230-231, 249
facultatea limbajului 171, 175, 182, 184, 186-188, 190
filosofia de fotoliu. *Vezi* filosofie primă
filosofie primă 12, 14, 253-257, 262
fonologie 26, 243, 250
formă logică 13, 46-47, 58
forţă ilocuţionară 44, 147, 150, 152, 182
funcţionalism 17, 21, 190

G

gânduri sau atitudini propoziţionale 14, 18, 139, 169-170, 173, 178, 180, 225
gramatică generativ-transformaţională 13, 21, 32, 47, 116, 120, 135, 163-164, 241
gramatică transformaţională. *Vezi* contexte opace şi transparente
gramatică universală (GU) 144, 164, 183-188, 190

H

holism 10, 13, 66, 68, 196, 229, 244-247, 270-271, 276
al convingerilor şi dorinţelor 276
al semnificaţiilor 196

I

idealism 216, 222, 229, 237
implicatură conversaţională 11, 182
incomensurabilitate 206-208, 210-215, 234-236
independenţa de mediu a limbajului 29, 68, 81, 83
independenţa de stimuli a limbajului 27, 29, 68, 72, 81
indeterminarea traducerii. *Vezi* eliminativism (antirealism) şi scepticism
inferenţa la cea mai bună explicaţie 175, 178, 180, 184, 187, 227-228
instrumentalism 265, 267, 269
intensiune. *Vezi* semnificaţie
ipoteza limbajului gândirii 13-14, 18, 140-142, 150, 160, 168, 191, 191, 259

Î

întemeiere (fixare). *Vezi* teorii cauzale ale fixării referinţei
întindere 47, 133
întrebuinţare şi menţiune 56-57

L

lucruri-în-sine 231, 233, 235, 238-239, 249

M

Mentalese 142-145, 165, 168, 170, 174, 180-184, 186, 188
metafizică 10, 14, 25, 33, 210, 219-225, 231, 234-236, 238-239, 248-250, 254, 257. *Vezi şi* antirealism; constructivism; idealism; naturalism; ontologie; fizicalism; realism; relativism
metaforă 146, 161, 168, 209, 224-225, 231, 238-239, 258
modalitate 168. *Vezi şi* adevăruri necesare şi contingente
modularitate 18, 190
moduri de (re)prezentare şi referinţă 55-56, 80, 83, 175, 232
monism anomal 13, 270-272, 278

N

nativism. *Vezi* caracteristici înnăscute
naturalism 15, 21, 32, 117, 227, 253-254, 264-266, 268-270, 274, 277
necesitate nedorită 11, 64-66, 91, 94, 102
nume. *Vezi* nume proprii 10, 12, 48, 75, 77, 81, 131, 155
atributive 81, 91, 144
vide 50, 53, 60, 63-64, 70, 80, 83-84, 92, 100, 255
non-indicative 42-44, 48, 58-59
normativitate 201-204

O

ontologie 15, 53-54, 60, 227, 234, 255, 263
originile limbajului 153, 161, 210

P

Pământul Geamăn 75-76, 84, 96, 156-157, 197
platonism 189, 224
postmodernism 242, 250
pozitivism 10-11, 15, 33, 93, 211, 215, 220, 222, 224, 228, 257
pozitivism logic 10, 15, 33, 211, 220, 228, 257
pragmatică 13, 35, 44, 59, 89, 92, 147, 182, 221, 240, 269
principiile îngăduinţei 269-278
principiile discotaţiei (echivalenţei) 192, 194
principiul verificabilităţii 221-223
problema bazei principiale 67, 72, 94, 105, 113
problema *qua* 89-90, 100-101, 104-108, 112, 114, 117, 151, 155, 159
problema semantică 26-27
problema „unul-peste-mulţi" 254-556, 258, 262-263
procesarea (analiza gramaticală a) limbajului 145-146, 167-172, 178-179, 180
propoziţii de existenţă 50, 60, 82, 85-86, 92
propoziţii de identitate 18, 48-49, 53-54, 57, 59, 63-64, 68, 82, 88, 91, 94, 109
psihologie raţională 13, 15, 33, 264-270, 272

R

raţionalism 183, 254, 265
raţionalitate. *Vezi* principiile îngăduinţei
realism (al simţului comun şi ştiinţific) 17-18, 33, 219-220, 222, 224, 236
realitatea psihologică a regulilor sintactice 18, 21, 164, 166, 169, 183-184, 179-180,
referinţă
împrumut de 12, 71-72, 75-76, 79-82, 85, 89, 91, 96-99, 101, 104-107, 114, 150-151, 153, 155-156, 158-160, 182, 248
schimb de 86-87, 92, 98, 212-214, 234-235
deflaţionistă 192, 194, 203
şi explicarea adevărului 18, 31, 192, 205, 246, 266, 271
fixarea (întemeierea) 12, 79-80, 86-87, 89-91, 97-98, 104-108, 151-152, 155, 157, 181-182
şi semnificaţia cuvintelor sau sensul 31, 52-53, 55-56, 67-69, 104, 122, 156, 192, 195, 197, 199, 245. *Vezi şi* aplicare; teorii cauzale ale rereferinţei; teorii descriptive ale referinţei; teorii descriptiv-cauzale ale referinţei; teoria identificării a numelor proprii; teorii pur cauzale ale referinţei; reprezentaţionalism
referinţă directă 18, 53, 82, 87-89
relativism. *Vezi* constructivism; relativitate lingvistică
relativitate lingvistică 20, 205-215. *Vezi şi* asumpţia carteziană
reprezentanţi, diferiţi de tipuri 83, 155-156, 176
reprezentaţionalism 32, 39, 40-42, 170, 191-204
rigiditate pierdută 66, 91, 102, 107
rolul limbajului sau al lingvisticii 26-27, 33, 51, 152, 244

S

scepticism 117, 190, 200, 229-230, 254-255. *Vezi şi* eliminativism (antirealism) şi scepticism cu privire la gânduri şi semnificaţii
semantica (teoria semnificaţiei) 13, 25, 39-40, 43, 155, 189, 196, 198, 200, 260-261, 266, 271. *Vezi şi* asumpţia carteziană; referinţa directă; eliminativism (antirealism) şi scepticism; semantica de rol funcţional; semantica indicării; semantica lumilor posîbile; reprezentaţionalism; semantică teologică; teoria cu doi factori; teoria întrebuinţării; verificaţionism
semantica de rol funcţional (conceptual) 195-198, 200
semantica indicării 155-160
şi problema erorii 69, 157-158
semantica lumilor posibile 46, 53-54, 59
semantica teleologică 155-160, 162
semantică, semiologie 33, 241, 250
semnele citării 21, 57-58, 193, 226
semnificaţia (conţinutul) gândului 18
semnificaţia literară 13, 146-147, 242, 161
semnificaţia vorbitorului 13, 28, 146-152, 154, 161
semnificaţie convenţională 13, 28, 146-148, 150-151, 154, 161, 206
semnificaţii. *Vezi* semnificaţie convenţională; semnificaţie literară; semnificaţie restrânsă; semnificaţia vorbitorului; sintaxa (structura sintactică); semnificaţii lărgite; *vezi şi* semantica (teoria semnificaţiei)
explicative ale comportamentului şi informative despre lume 27, 76, 78, 88, 96, 139, 146, 165, 181, 197-198, 272
„semnificaţiile pur şi simplu nu se află în minte"
semnificaţii (conţinuturi) restrânse 197-198, 204, 195-196
semnificaţii lărgite 196-197
sensuri. *Vezi* semnificaţii
simboluri 28-30, 32, 39-40, 44, 47, 50, 56, 88-89, 119-121, 156, 163-168, 197, 247, 266
simţ comun. *Vezi* teorie şi opinii populare
sintaxa (structura sintactică) 13, 18, 25, 131, 134, 140-141, 145, 147, 151-154, 168, 188, 191, 206, 208-211, 253
asociată cu competenţa lingvistică 165, 183
şi semnificaţia şi adevărul propoziţiilor 140, 145-146, 153. *Vezi şi* realitatea psihologică a regulilor sintactice
sistematicitatea limbajului 40, 124
solipsism metodologic 197-200
S-structură 126-127, 129, 280-281, 283
structuralism 15, 33, 42, 241-250, 276
post-structuralism 242, 250
substitutivitatea identităţii 52, 63, 88

T

teoria 'Fido'-Fido a semnificaţiei 256, 258, 262
teoria identificării a numelor proprii 75, 226
teoria întrebuinţării 30, 56-58
teoria milliană a numelor proprii 48-51, 55, 60, 64, 77, 82, 87-88, 256
teorie şi opinii populare 31, 34, 220, 262, 264. *Vezi şi* realism (al simţului comun şi ştiinţific)
teorii cauzale
ale referinţei 12, 17-18, 20-21, 74, 79-93, 91, 97, 99, 101, 108, 138, 153, 161, 227, 238, 244, 248
ale termenilor de „gen artefactual" 12, 102-103, 107
ale împrumutului de referinţă 12, 79, 90, 105, 107, 109, 114
ale fixării referinţei 12, 85, 90, 104, 107
ale termenilor pentru genuri naturale 97-99, 101, 116

ale numelor proprii 12, 91-92, 226
ale termenilor socio-legali 99, 102-103
totale 91, 99, 104, 107. *Vezi şi* teorii descriptiv-cauzale şi pur cauzale ale referinţe:
teorii cu doi factori 32, 55, 68, 191-192, 165, 199-200, 203-204, 245
teorii descriptiv-cauzale
ale referinţei 105, 107, 112
ale termenilor pentru „genurile artefactuale" 106-107
ale împrumutului 101, 104-105, 107
ale demonstrativelor şi pronumelor 114
ale fixării (întemeierii) 99, 101, 104, 106-107, 151, 155
ale termenilor pentru genurile naturale 101
ale numelor proprii 90, 101, 104
totale 104, 107
teorii descriptive
ale referinţei 10, 12, 18; 32, 61-77, 80, 93, 101, 236
pentru termenii „genurilor artefactuale" 102
ale împrumutului de referinţă 91, 96, 104, 17, 114
ale fixării referinţei 91, 105-107, 114, 152, 155, 182, 214
ale incompletitudinii 75
pentru termeni ai genurilor naturale 93-97, 116
pentru termeni ai genurilor socio-legale 102
totale 91, 104-105, 107. *Vezi şi* descriptivism cauzal; descriptivism circular
teorii hibride ale referinţei 12, 32, 105, 107
teorii istoric-cauzale ale referinţei. *Vezi* teorii cauzale ale referinţei
teorii pur cauzale ale referinţei 12, 32, 106, 151, 155, 181
termeni anaforici (transreferenţiali) 47, 112, 115, 130-135
termeni descripţionali 111-116, 131-133
termeni generali 53, 61-62, 73, 76, 93-94, 116. *Vezi şi* termeni pentru „genuri artefactuale"; pentru genuri naturale; pentru genuri socio-legale
termeni legaţi 79, 97, 131
termeni singulari 45, 52, 93, 110, 113, 118, 256. *Vezi şi* descripţii definite; descripţii nedefinite; nume proprii
termeni şi întrebuinţări atributive 91, 110-111, 113-114, 116
termeni şi întrebuinţări referenţiale 110-113. *Vezi şi* termeni designaţionali
termeni vizi 50, 60, 63-64, 70, 80, 85, 100
tipuri, diferenţiate de reprezentanţi 83, 142, 144

U

universalii 210, 255-256

V

variabile 47, 130, 135
verificaţionism 10, 13, 15, 33, 200, 222, 225-229

Filosofie

Michael Devitt
Kim Sterelny

LIMBAJ ŞI REALITATE

O introducere în filosofia limbajului

Ce este limbajul? În ce constă legătura lui cu gândirea şi cu lumea? Viziunea noastră asupra limbajului ar trebui să ne influenţeze concepţia despre lume? În limitele acestei problematici îşi trasează autorii liniile directoare în studiul filosofiei limbajului.

Edificată în mod esenţial ca manual de iniţiere în domeniu, lucrarea prezintă totodată aspecte aparent divergente: informaţii de ultimă oră din literatura de specialitate, corelate cu preocuparea constantă pentru o argumentaţie deloc sofisticată; prezentarea perspectivelor critice rivale, împreună cu abordarea originală, personală a autorilor; controverse analitice fundamentale însoţite de exemple antrenante.

Unic prin accesibilitatea lui, studiul se adresează studenţilor, specialiştilor şi tuturor celor interesaţi de analogiile epistemologice, psihologice şi metafizice la nivelul filosofiei limbajului.

Collegium

ISBN 973-683-500-...
9 789736 835001

Editura POLIROM